

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΑΤΡΙΒΗ

*για την απόκτηση διδακτορικού διπλώματος
από το Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών*

ΒΕΑΤΡΙΚΗ – ΚΑΛΛΙΟΠΗ ΣΕΡΒΟΥ ΤΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

**«ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΠΑΡΚΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΚΥΜΙΣΑΛΑΣ ΣΤΗ ΡΟΔΟ.
ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ»**

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

Εμμανουήλ Στεφανάκης, Αναπληρωτής
Καθηγητής Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών
Πανεπιστημίου Αιγαίου

Ιωάννης Σείμνης, Καθηγητής Τμήματος
Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου
Αιγαίου

Δημήτριος Λαγός, Καθηγητής Τμήματος
Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου
Αιγαίου

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Εμμανουήλ Στεφανάκης, Αναπληρωτής
Καθηγητής Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών
Πανεπιστημίου Αιγαίου

Ιωάννης Σείμνης, Καθηγητής Τμήματος
Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου

Δημήτριος Λαγός, Καθηγητής Τμήματος
Διοίκησης Επιχειρήσεων Πανεπιστημίου Αιγαίου

Σπυρίδων Συρόπουλος, Αναπληρωτής
Καθηγητής Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων
Πανεπιστημίου Αιγαίου

Παναγιώτης Κουσούλης, Αναπληρωτής
Καθηγητής Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών
Πανεπιστημίου Αιγαίου

Ιωάννης Λυριντζής, Καθηγητής Τμήματος
Μεσογειακών Σπουδών Πανεπιστημίου Αιγαίου

Γεωργία Λιαράκου, Καθηγήτρια Τμήματος
ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Αιγαίου

Στην οικογένειά μου

Ευχαριστήριο

Με την ευκαιρία της ολοκλήρωσης αυτής της διατριβής, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Αναπληρωτή Καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας και Νομισματικής του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου Δρ Εμμανουήλ Ι. Στεφανάκη, για την αμέριστη συμπαράσταση και τη στήριξή του στην προσπάθειά μου αυτή.

Τον καθηγητή του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Αιγαίου Δρ Δημήτριο Λαγό και τον καθηγητή του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, Δρ Ιωάννη Σεϊμένη, για τις πολύτιμες συμβουλές τους.

Τον αναπληρωτή καθηγητή του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου Δρ Σπυρίδων Συρόπουλο, γιατί αυτός μου έδωσε το κίνητρο να ξεκινήσω αυτό το πνευματικό ταξίδι.

Τα μέλη της Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής για τη στήριξή τους σε αυτή τη δύσκολη διαδρομή.

Τον ερασιτέχνη φωτογράφο κύριο Φίλιππο Φιλίππου, για τη φωτογραφική αποτύπωση της γεωγραφικής αρχαιολογικής περιοχής της Κυμισάλας.

Τον κύριο Χρήστο Χατζηνικολάου για την παραγωγή του video με χρήση drone με θέμα την Κυμισάλα.

Την κυρία Carolien Brix και τον κύριο Γιώργο Θυρή για την ανιδιοτελή στήριξή τους στις διαδικασίες της παραγωγής του video με χρήση drone και της φωτογράφισης της περιοχής.

Τις φιλόλογους κυρίες Ρίκα Πάλμου και Αντιγόνη Κύρη για τις πολύτιμες συμβουλές τους.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω ακόμη τον σύζυγό μου για την αγάπη του, την υπομονή και τη συμπαράστασή του όλο το χρονικό διάστημα που απαιτήθηκε για την εκπόνηση της διατριβής.

Τέλος, ευχαριστώ τους γονείς μου για όλα όσα έχουν κάνει για μένα και για όσα μου έδωσαν, την αδερφή μου για την πολύτιμη καθημερινή στήριξή της, καθώς και όλους όσους ενθάρρυναν και με πράξεις υποστήριξαν την ολοκλήρωσή της.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αρκτικόλεξα	26
Περίληψη	27
Abstract	29
Εισαγωγή	31
Η διατύπωση της γενικότερης προβληματικής της έρευνας	34
Επισκόπηση βιβλιογραφίας	39
Σκοπός, στόχος και χρησιμότητα της έρευνας	42
Μεθοδολογία της έρευνας	43
Δομή της έρευνας	44
Πρωτοτυπία της έρευνας	46

ΜΕΡΟΣ Ι

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο 1: Αρχαιολογικά πάρκα: Ορισμοί

Εισαγωγή	49
1.1. Έννοιες και ορισμοί	49
1.2. Ιστορικό της έρευνας για τη χρήση του όρου	52
1.3. Τουριστική βιομηχανία και αρχαιολογικό πάρκο	55
1.4. Το αρχαιολογικό πάρκο ως <i>τόπος</i>	57
1.5. Τα αρχαιολογικά πάρκα στο αστικό περιβάλλον	62
1.6. Αρχαιολογικά τοπία και περιβαλλοντικός ντετερμινισμός	68
1.7. Η συμμετοχή ομάδων διαφορετικών συμφερόντων	71
1.8. Η εργαλειακή αντίληψη για το αρχαιολογικό πάρκο	73
1.9. Προς την κατεύθυνση ενός ορισμού	75
1.10. ICOMOS	79
1.11. Υποβρύχια αρχαιολογικά πάρκα	85
Συνοπτικά	92

Κεφάλαιο 2: Ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Εισαγωγή	93
2.1. Η προοπτική του τουρισμού	94
2.2. Θεωρητικά ζητήματα που αφορούν τις ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού	98
2.3. Τουριστική δραστηριότητα και πολιτισμός	105
2.4. Οικοτουρισμός	110
2.5. Τουρισμός και φυσικό περιβάλλον	116
Συνοπτικά	131

Κεφάλαιο 3: Οικονομία των πολιτιστικών αγαθών

Εισαγωγή	132
3.1. Εισαγωγή στην οικονομική προοπτική του πολιτιστικού υλικού	128
3.2. Οικονομικά ζητήματα της πολιτιστικής κληρονομιάς	139
3.3. Η οικονομική προοπτική του πολιτισμού	156
3.4. Ο ρόλος της οικονομίας στη διαμόρφωση λειτουργικής πολιτικής σε ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς	168
Συνοπτικά	176

Κεφάλαιο 4: Διαχείριση αρχαιολογικών πάρκων

Εισαγωγή	178
4.1. Γενικά για τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς	178
4.2. Το αρχαιολογικό πάρκο ως οργανισμός	183
4.3. Η αποστολή	186
4.4. Το όραμα	188
4.5. Οι λειτουργίες	194
4.6. Η δομή	197
4.7. Ζητήματα Χρηματοδότησης	199
4.8. Διαχείριση του αρχαιολογικού πάρκου ως πολιτιστική κληρονομιά	201
4.9. Ζητήματα διαχείρισης	206
4.10. Διεθνείς πρακτικές και προτυποποίηση συντήρησης	208
4.11. Ζητήματα τουρισμού και διαχείρισης επισκεπτών	219
4.12. Οικονομικά ζητήματα	224
Συνοπτικά	230

Κεφάλαιο 5: Αρχαιολογικά πάρκα και αειφορία

Εισαγωγή	232
5.1. Εισαγωγή στην αειφορία	232
5.2. Η αειφορία στην Ελλάδα και θεωρητικά ζητήματα	239
5.3. Αειφορία και πολιτιστικός τουρισμός	245
Συνοπτικά	256

ΜΕΡΟΣ ΙΙ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Κεφάλαιο 6: Το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας

Εισαγωγή	258
6.1. Γενικά για το αρχαιολογικό πάρκο	258
6.2. Γεωγραφικά στοιχεία	262
6.3. Ιστορική επισκόπηση της έρευνας	266
6.3.1. Η έρευνα πριν από τον 20ο αιώνα	266
6.3.2. Η έρευνα στον 20ο αιώνα	267
6.3.3. Η έρευνα στον 21ο αιώνα	268
6.4. Η πρόταση	270
6.5. Το όραμα	272
6.6. Η αποστολή	273
6.7. Λειτουργίες	278
6.8. Δομή	280
6.9. Ζητήματα Χρηματοδότησης	283
6.10. Διαχείριση του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας	287
6.10.1. Το νομικό καθεστώς	287
6.10.2. Ζητήματα γενικής διαχείρισης	287
6.10.3. Ζητήματα διαχείρισης επισκεπτών	289
6.10.4. Χάραξη μονοπατιών	293
6.10.5. Φορείς και εταίροι	297
Συνοπτικά	299

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ
Η ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Κεφάλαιο 7: Η εμπειρική έρευνα

Εισαγωγή	301
7.1. Σκοπός της έρευνας	301
7.2. Η υπόθεση εργασίας και οι ερευνητικοί άξονες	302
7.3. Επιλογή μεθόδου	303
7.4. Τεχνικές συλλογής δεδομένων – Ερευνητικά εργαλεία	307
7.5. Δομή ερωτηματολογίου	307
7.6. Αξιοπιστία και εγκυρότητα	310
7.7. Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων	311
7.8. Στατιστικοί πίνακες – Σχολιασμός συχνοτήτων	314
Συνοπτικά	427

Κεφάλαιο 8: Συμπεράσματα και προτάσεις

Εισαγωγή	429
8.1. Συμπεράσματα	429
8.1.1. Προσδιορισμός των δημογραφικών στοιχείων του δείγματος των ερωτώμενων	429
8.1.2. Πρώτος ερευνητικός άξονας	431
8.1.3. Δεύτερος ερευνητικός άξονας	439
8.1.4. Τρίτος ερευνητικός άξονας	444
8.1.5. Τέταρτος ερευνητικός άξονας	449
8.2. Πρόταση	458
8.3. Προτάσεις για μελλοντική συνέχιση της έρευνας	461

Βιβλιογραφία - Διαδίκτυο

Βιβλιογραφία	462
Διαδίκτυο	493

Παράρτημα

Παράρτημα 1: Γεωγραφικές συντεταγμένες κύριας Φυσιολατρικής διαδρομής	503
Παράρτημα 2: Ερωτηματολόγιο	524
Παράρτημα 3: Πίνακες αξιοπιστίας και εσωτερικής συνάφειας	537
Παράρτημα 4: Φωτογραφικό υλικό	549

Εικόνες

Κεφάλαιο 4 Διαχείριση αρχαιολογικών πάρκων		
Εικόνα 4.1	Άποψη του Ironbridge Gorge όπως διαμορφώθηκε ως Μνημείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς.	201
Εικόνα 4.2	Η εμφανής διαφορά των λίθων στις εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης των τειχών της Μεσαιωνικής Τάφρου	219
Εικόνα 4.3	Πρόταση ανάπλασης του Μητροπολιτικού Πάρκου του Ελληνικού	227
Εικόνα 4.4	Χάραξη μονοπατιών, αποτύπωση μουσειακής εγκατάστασης και χώρων προβολής παρουσίασης και πληροφόρησης στο αρχαιολογικό πάρκο της Επιδαύρου	231

Κεφάλαιο 6 Το αρχαιολογικό πάρκο της αρχαίας Κυμισάλας		
Εικόνα 6.1	Γενικός χάρτης της περιοχής	262
Εικόνα 6.2	Οι πέντε τομείς έρευνας - ανεξάρτητες ζώνες επισκεψιμότητας και η θέση των Μαρμαρουνίων	263
Εικόνα 6.3	Ο αρχαίος Δήμος των Κυμισαλέων	264
Εικόνα 6.4	Η αντιπυρική ζώνη που χωρίζει τον λόφο του Αγίου Φωκά από τον λόφο της Κυμισάλας	265
Εικόνα 6.5	Χάρτης κύριας φυσιολατρικής διαδρομής (βλέπε ανάλυση της διαδρομής σε format gpx)	296

Γραφικές παραστάσεις

Κεφάλαιο 7 Η εμπειρική έρευνα		
Γραφική παράσταση A1	Το φύλο σας	314
Γραφική παράσταση A2	Η ηλικία σας	315
Γραφική παράσταση A3	Το επίπεδο της μόρφωσής σας	316
Γραφική παράσταση A4	Ο τόπος κατοικίας σας	317
Γραφική παράσταση A5	Η οικογενειακή σας κατάσταση	318
Γραφική παράσταση A6	Το επάγγελμά σας	319
Γραφική παράσταση A7	Το οικογενειακό σας εισόδημα	320

Πίνακες

Κεφάλαιο 3 Οικονομία των πολιτιστικών αγαθών		
Πίνακας 3.1	Κατανομή των έργων του Rembrandt σε διάφορες χώρες	166

Κεφάλαιο 7 Εμπειρική Έρευνα		
A. Δημογραφικά στοιχεία		
Πίνακας 7.1	Επιλογή Μεγέθους Δείγματος	305
Πίνακας A1	Το φύλο σας	314
Πίνακας A2	Η ηλικία σας	315
Πίνακας A3	Το επίπεδο της μόρφωσής σας	316
Πίνακας A4	Ο τόπος κατοικίας σας	317
Πίνακας A5	Η οικογενειακή σας κατάσταση	318
Πίνακας A6	Το επάγγελμά σας	319
Πίνακας A7	Το οικογενειακό σας εισόδημα	320
B. Πολιτιστικός Τουρισμός		
Πίνακας B1	Σε ποιο βαθμό επηρέασε την απόφασή σας να επισκεφθείτε τη Ρόδο η ιστορία και ο πολιτισμός του νησιού;	321

Πίνακας Β2.1	Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να μαθαίνω για τα τοπικά έθιμα	323
Πίνακας Β2.2	Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να μαθαίνω για τις παραδόσεις και τον πολιτισμό	323
Πίνακας Β2.3	Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να επισκέπτομαι τα μουσεία και τα τοπικά αξιοθέατα	324
Πίνακας Β2.4	Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να πηγαίνω σε συναυλίες και σε θεατρικές παραστάσεις	325
Πίνακας Β2.5	Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να εξερευνώ το φυσικό περιβάλλον του νησιού	325
Πίνακας Β2.6	Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να κάνω ηλιοθεραπεία και κολύμπι	326
Πίνακας Β2.7	Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να δοκιμάζω την τοπική κουζίνα	327
Πίνακας Β2.8	Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να αγοράζω τοπικά προϊόντα	327
Πίνακας Β2.9	Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να απολαμβάνω τη νυχτερινή ζωή	328
Πίνακας Β3.1	Ποια είναι τα πολιτιστικά στοιχεία της Ρόδου που σας ελκύουν περισσότερο; Παρακαλώ σημειώστε έως τρεις (3) επιλογές. Πρώτη επιλογή	329
Πίνακας Β3.2	Ποια είναι τα πολιτιστικά στοιχεία της Ρόδου που σας ελκύουν περισσότερο; Παρακαλώ σημειώστε έως τρεις (3) επιλογές. Δεύτερη επιλογή	330
Πίνακας Β3.3	Ποια είναι τα πολιτιστικά στοιχεία της Ρόδου που σας ελκύουν περισσότερο; Παρακαλώ σημειώστε έως τρεις (3) επιλογές. Τρίτη επιλογή	331
Πίνακας Β4	Κατά τη γνώμη σας είναι αναπτυγμένος ο πολιτιστικός τουρισμός στη Ρόδο;	332

Πίνακας Β5	Πιστεύετε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός βοηθά στην ευρύτερη ανάπτυξη της Ρόδου ως τουριστικού προορισμού;	332
Πίνακας Β6.1	Με ποιον τρόπο θεωρείτε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός έχει συμβάλλει στην ανάπτυξη της Ρόδου ως τουριστικού προορισμού; Οικονομικά	333
Πίνακας Β6.2	Με ποιον τρόπο θεωρείτε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός έχει συμβάλλει στην ανάπτυξη της Ρόδου ως τουριστικού προορισμού; Πολιτιστικά	334
Πίνακας Β6.3	Με ποιον τρόπο θεωρείτε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός έχει συμβάλλει στην ανάπτυξη της Ρόδου ως τουριστικού προορισμού; Κοινωνικά	334
Πίνακας Β6.4	Με ποιον τρόπο θεωρείτε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός έχει συμβάλλει στην ανάπτυξη της Ρόδου ως τουριστικού προορισμού; Περιβαλλοντικά	335
Πίνακας Β7	Πιστεύετε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις;	335
Πίνακας Β7.1	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, τι είδους θα είναι αυτές οι αρνητικές επιπτώσεις; Παρακαλώ σημειώστε έως δύο (2) επιλογές. Πρώτη επιλογή	337
Πίνακας Β7.2	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, τι είδους θα είναι αυτές οι αρνητικές επιπτώσεις; Παρακαλώ σημειώστε έως δύο (2) επιλογές. Δεύτερη επιλογή	339
Πίνακας Β8	Έχετε ποτέ επισκεφθεί τουριστικούς προορισμούς αποκλειστικά για να γνωρίσετε τον πολιτισμό τους;	340
Πίνακας Β9.1	Ποιος θα λέγατε ότι είναι ο πιο υπεύθυνος για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο; Το κράτος	340
Πίνακας Β9.2	Ποιος θα λέγατε ότι είναι ο πιο υπεύθυνος για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη	341

	Ρόδο; Οι τοπικές Αρχές	
Πίνακας B9.3	Ποιος θα λέγατε ότι είναι ο πιο υπεύθυνος για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο; Ο ντόπιος πληθυσμός	342
Πίνακας B9.4	Ποιος θα λέγατε ότι είναι ο πιο υπεύθυνος για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο; Οι ταξιδιωτικοί πράκτορες.	343
Πίνακας B10	Πιστεύετε ότι οι τοπικές Αρχές έχουν επενδύσει στον τομέα του πολιτιστικού τουρισμού;	343
Πίνακας B11.1	Ποιες εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Θρησκευτικός τουρισμός	344
Πίνακας B11.2	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Τουρισμός Αναψυχής	345
Πίνακας B11.3	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Τουρισμός Νεόνυμφων	346
Πίνακας B11.4	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Ιατρικός Τουρισμός	346
Πίνακας B11.5	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Ιαματικός Τουρισμός	347
Πίνακας B11.6	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Αγροτουρισμός.	348
Πίνακας B11.7	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Γαστρονομικός τουρισμός	348
Πίνακας B11.8	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Αρχαιολογικός Τουρισμός	349

Πίνακας B11.9	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Συνεδριακός Τουρισμός	350
Πίνακας B11.10	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Αθλητικός Τουρισμός	350
Πίνακας B11.11	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Μαθητικός - Εκπαιδευτικός Τουρισμός	351
Πίνακας B11.12	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Φυσιολατρικός - Περιπατητικός Τουρισμός	352
Πίνακας B11.13	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Τουρισμός Τρίτης Ηλικίας	353
Πίνακας B11.14	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Θαλάσσιος Τουρισμός	353
Πίνακας B11.15	Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο; Όλα τα παραπάνω	354
Πίνακας B12.1	Τι νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει ή να βελτιωθεί; Υποδομές	355
Πίνακας B12.2	Τι νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει ή να βελτιωθεί; Προώθηση – Διαφήμιση	355
Πίνακας B12.3	Τι νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει ή να βελτιωθεί; Πολιτιστικά Αξιοθέατα	356
Πίνακας B12.4	Τι νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει ή να βελτιωθεί; Εκδηλώσεις, δραστηριότητες	357
Πίνακας B12.5	Τι νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει ή να βελτιωθεί; Χορηγίες, παροχή βοήθειας	357

Πίνακας B12.6	Τι νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει ή να βελτιωθεί; Άλλο	358
Πίνακας B13.1	Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος; Μαθαίνω για τα τοπικά έθιμα	359
Πίνακας B13.2	Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος; Μαθαίνω για τις παραδόσεις και τον πολιτισμό	359
Πίνακας B13.3	Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος; Επισκέπτομαι τα μουσεία και τα τοπικά αξιοθέατα	360
Πίνακας B13.4	Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος; Πηγαίνω σε συναυλίες και σε θεατρικές παραστάσεις	361
Πίνακας B13.5	Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος; Εξερευνώ το φυσικό περιβάλλον	361
Πίνακας B13.6	Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος; Πηγαίνω στις τοπικές πολιτιστικές εκδηλώσεις	362
Πίνακας B13.7	Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος; Δοκιμάζω την τοπική κουζίνα	363
Πίνακας B13.8	Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος; Αγοράζω τοπικά προϊόντα	363
Πίνακας B13.9	Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος; Άλλο	364
Γ. Αρχαιολογικός Τουρισμός - Αρχαιολογικά πάρκα		
Πίνακας Γ1	Γνωρίζετε την έννοια του όρου <i>αρχαιολογικός τουρισμός</i> ;	365

Πίνακας Γ1.1	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικός τουρισμός</i> ; Επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους.	366
Πίνακας Γ1.2	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικός τουρισμός</i> ; Επισκέψεις σε μουσεία	366
Πίνακας Γ1.3	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικός τουρισμός</i> ; Επισκέψεις σε ιστορικά μνημεία	367
Πίνακας Γ1.4	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικός τουρισμός</i> ; Επισκέψεις σε πολιτιστικά αξιοθέατα	368
Πίνακας Γ1.5	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικός τουρισμός</i> ; Αποτελεί μια ειδική ή εναλλακτική μορφή τουρισμού	369
Πίνακας Γ1.6	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικός τουρισμός</i> ; Συνδυάζεται με τον περιβαλλοντικό τουρισμό	369
Πίνακας Γ1.7	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικός τουρισμός</i> ; Είναι υποκατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού	370
Πίνακας Γ1.8	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη	371

	δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικός τουρισμός</i> ; Άλλο	
Πίνακας Γ2	Γνωρίζετε τι είναι ένα <i>αρχαιολογικό πάρκο</i> ;	371
Πίνακας Γ2.1	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικό πάρκο</i> ; Σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων	372
Πίνακας Γ2.2	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικό πάρκο</i> ; Σύμπλεγμα αρχαιολογικών μνημείων	373
Πίνακας Γ2.3	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικό πάρκο</i> ; Σύμπλεγμα αρχαιολογικών ιστορικών τόπων	374
Πίνακας Γ2.4	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικό πάρκο</i> ; Σύμπλεγμα αρχαιολογικών μουσείων	374
Πίνακας Γ2.5	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικό πάρκο</i> ; Σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων και μουσείων	375
Πίνακας Γ2.6	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικό πάρκο</i> ; Εθνικός και <i>οικουμενικός τόπος</i> αναφοράς, πολιτισμού και μνήμης	376
	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν	

Πίνακας Γ2.7	τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικό πάρκο</i> ; Σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων οι οποίοι προσφέρουν στον επισκέπτη τη δυνατότητα της άμεσης επαφής με τα μνημεία στον φυσικό τους χώρο.	377
Πίνακας Γ2.8	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικό πάρκο</i> ; Σύμπλεγμα <i>υπαίθριων μουσείων</i>	378
Πίνακας Γ2.9	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικό πάρκο</i> ; Ανοικτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων	379
Πίνακας Γ2.10	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικό πάρκο</i> ; Σύνολο μνημείων ή ένας ευρύτερος αρχαιολογικός χώρος, συχνά συνδυαζόμενος με περιβάλλον τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους	380
Πίνακας Γ2.11	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου <i>αρχαιολογικό πάρκο</i> ; Άλλο	381
Πίνακας Γ3	Πιστεύετε ότι ένα αρχαιολογικό πάρκο στη Ρόδο θα έχει όφελος για την τοπική οικονομία;	381
Πίνακας Γ4.1	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσασταν ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου; Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων	382
Πίνακας Γ4.2	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσασταν ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου; Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών μνημείων	383
Πίνακας Γ4.3	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν	

	επισκεπτόσασταν ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου; Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών ιστορικών τόπων	384
Πίνακας Γ4.4	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσασταν ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου; Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών μουσείων	385
Πίνακας Γ4.5	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσασταν ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου; Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων και μουσείων	385
Πίνακας Γ4.6	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσασταν ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου; Το σύμπλεγμα <i>υπαίθριων μουσείων</i>	386
Πίνακας Γ4.7	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσασταν ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου; Οι ανοιχτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων	387
Πίνακας Γ4.8	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσασταν ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου; Το γενικότερο σύνολο των μνημείων συνδυαζόμενο με το περιβάλλον τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους	387
Πίνακας Γ4.9	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσασταν ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου; Η ευκολία πρόσβασης στην περιοχή.	388
Πίνακας Γ4.10	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσασταν ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου; Άλλο	389
Πίνακας Γ5	Γνωρίζετε εάν η Ρόδος διαθέτει αρχαιολογικά πάρκα;	389

Πίνακας Γ5.1	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην προηγούμενη ερώτηση, παρακαλώ σημειώστε κάποιο ή κάποια από αυτά.	391
Πίνακας Γ6	Έχετε επισκεφθεί αρχαιολογικά πάρκα στο παρελθόν σε άλλους τουριστικούς προορισμούς;	391
Πίνακας Γ7	Γνωρίζετε την ύπαρξη της περιοχής Κυμισάλα στη Ρόδο;	392
Πίνακας Γ8	Εάν απαντήσατε <u>ναι</u> στην ερώτηση Γ7, την έχετε επισκεφθεί;	392
Πίνακας Γ9	Πιστεύετε ότι ένα αρχαιολογικό πάρκο στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας στη Ρόδο θα έχει όφελος για την τοπική οικονομία;	393
Πίνακας Γ10.1	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο; Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και ιστορικών τόπων της Κυμισάλας	394
Πίνακας Γ10.2	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο; Το αρχαιολογικό μουσείο της Κυμισάλας	395
Πίνακας Γ10.3	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο; Το σύμπλεγμα υπαίθριων μουσείων της Κυμισάλας	395
Πίνακας Γ10.4	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο; Οι ανοιχτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων της Κυμισάλας	396
Πίνακας Γ10.5	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο; Το γενικότερο σύνολο των μνημείων συνδυαζόμενο με το	397

	περιβάλλον τοπίο της Κυμισάλας	
Πίνακας Γ10.6	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο; Η ευκολία πρόσβασης στην περιοχή της Κυμισάλας	398
Πίνακας Γ10.7	Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο; Άλλο	398
Πίνακας Γ11.1	Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο; Η μουσειακή εκπαίδευση η οποία μπορεί να αναπτυχθεί μέσω του ιστορικού τόπου της Κυμισάλας	399
Πίνακας Γ11.2	Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο; Οι δράσεις στις οποίες μπορεί να συμμετέχει ο επισκέπτης κατά την επίσκεψή του στο σύμπλεγμα των αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και ιστορικών τόπων της Κυμισάλας	400
Πίνακας Γ11.3	Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο; Η επίσκεψη σε υπαίθριο μουσείο στον αρχαιολογικό χώρο της Κυμισάλας	401
Πίνακας Γ11.4	Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο; Οι περιπατητικές διαδρομές στους ενοποιημένους χώρους της Κυμισάλας (Ακρόπολη, Νεκρόπολη, Οικισμός)	402
Πίνακας Γ11.5	Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο; Η παρακολούθηση	403

	πολιτιστικών εκδηλώσεων, ημερίδων και συνεδρίων σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο	
Πίνακας Γ11.6	Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο; Τα προγράμματα πολιτιστικής και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για τους μαθητές	404
Πίνακας Γ11.7	Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο; Περιήγηση στον βιότοπο της Κυμισάλας και εξοικείωση με τη σπάνια χλωρίδα και πανίδα της	405
Πίνακας Γ11.8	Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο; Συμμετοχή των επισκεπτών σε ανασκαφικές και περιβαλλοντικές δράσεις.	406
Πίνακας Γ11.9	Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο; Η συμμετοχή των επισκεπτών σε βιωματικές δραστηριότητες που στόχο έχουν την κατανόηση του τρόπου ζωής της εποχής εκείνης	407
Πίνακας Γ11.10	Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο; Άλλο	408
Δ. Γνώσεις για το περιβάλλον		
Πίνακας Δ1	Παρακαλώ γράψτε δύο λέξεις ή φράσεις που σας έρχονται στο μυαλό όταν ακούτε τη λέξη <i>περιβάλλον</i>	410
Πίνακας Δ2	Παρακαλώ γράψτε δύο λέξεις ή φράσεις που σας έρχονται στο μυαλό όταν ακούτε τις λέξεις	412

	<i>αειφόρος τουριστική ανάπτυξη</i>	
Πίνακας Δ3	Παρακαλώ γράψτε δυο περιβαλλοντικά προβλήματα που κατά τη γνώμη σας έχει το νησί της Ρόδου	414
Πίνακας Δ4.1	Ποια από τα παρακάτω περιβαλλοντικά προβλήματα θεωρείτε ότι είναι τα πιο σημαντικά; Παρακαλώ επιλέξτε μέχρι τρεις (3) επιλογές. Πρώτη επιλογή	417
Πίνακας Δ4.2	Ποια από τα παρακάτω περιβαλλοντικά προβλήματα θεωρείτε ότι είναι τα πιο σημαντικά; Παρακαλώ επιλέξτε μέχρι τρεις (3) επιλογές. Δεύτερη επιλογή	418
Πίνακας Δ4.3	Ποια από τα παρακάτω περιβαλλοντικά προβλήματα θεωρείτε ότι είναι τα πιο σημαντικά; Παρακαλώ επιλέξτε μέχρι τρεις (3) επιλογές. Τρίτη επιλογή	420
Πίνακας Δ5	Πώς κρίνετε την ενημέρωσή σας σε περιβαλλοντικά θέματα;	421
Πίνακας Δ6.1	Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της; Θα αξιοποιήσει και θα διατηρήσει τους πολιτιστικούς και περιβαλλοντικούς πόρους της περιοχής	422
Πίνακας Δ6.2	Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της; Θα αναπτύξει την περιοχή στο πλαίσιο των αρχών της αειφορίας	423
Πίνακας Δ6.3	Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της; Θα διατηρήσει και θα αναπτύξει σημαντικά την περιοχή που σε άλλη περίπτωση θα μπορούσε	424

	να οδηγηθεί σε οικολογική καταστροφή από άλλες χρήσεις	
Πίνακας Δ6.4	Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της; Θα βελτιώσει την περιβαλλοντική ποιότητα της περιοχής	425
Πίνακας Δ6.5	Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της; Θα αυξήσει την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής της Κυμισάλας	426
Πίνακας Δ6.6	Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της; Θα δώσει την ευκαιρία στους επισκέπτες και στους ντόπιους κατοίκους να βιώσουν άμεσα την εμπειρία του φυσικού περιβάλλοντος	427
Πίνακας Δ6.7	Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της; Άλλο	426

Σχήματα

Κεφάλαιο 2		
Ειδικές ή εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού		
Σχήμα 2.1	Μορφές και τύποι τουρισμού (National Institute of Open Schooling)	101
Κεφάλαιο 3		
Οικονομία των πολιτιστικών αγαθών		

Σχήμα 3.1	Επισκεψιμότητα αρχαιολογικών τόπων 2006 - 2012	152
Σχήμα 3.2	Συνδυασμένη επισκεψιμότητα μουσείων και αρχαιολογικών τόπων	153
Κεφάλαιο 4 Διαχείριση αρχαιολογικών πάρκων		
Σχήμα 4.1	Γενικό τριμερές διάγραμμα λειτουργιών οργανισμού	195
Σχήμα 4.2	Οι λειτουργίες του μουσείου	196
Σχήμα 4.3	Η δομή των λειτουργιών του αρχαιολογικού πάρκου ως οργανισμού	197
Σχήμα 4.4	Διάγραμμα διαχείρισης του αρχαιολογικού πάρκου ως πολιτιστική κληρονομιά	208
Σχήμα 4.5	Σύστημα ζωνών στο αρχαιολογικό πάρκο του Μπορομπουντούρ, Ινδονησία	221
Κεφάλαιο 5 Αρχαιολογικά πάρκα και αειφορία		
Σχήμα 5.1	Οι πυλώνες της αειφορίας στην αρχική διατύπωση της έννοιας	234
Σχήμα 5.2	Κύκλοι βαθμονομημένης αειφορίας με τη συμπερίληψη του πυλώνα του πολιτισμού	236
Σχήμα 5.3	Σχεδιασμός ορίων αποδεκτής αλλαγής (LAC)	249
Σχήμα 5.4	Διαδικασίες διαχείρισης επίδρασης επισκεπτών (VIM)	251
Σχήμα 5.5	Στοιχεία VERP για την εμπειρία επισκεπτών και την προστασία πόρων	252
Κεφάλαιο 6: Το αρχαιολογικό πάρκο της αρχαίας Κυμισάλας		

Σχήμα 6.1	Διαφορές κλασικής και νεωτερικής διαχείρισης, προσαρμογή από A. Phillips	271
Σχήμα 6.2	Γενικό τριμερές διάγραμμα λειτουργιών οργανισμού	280
Σχήμα 6.3	Η δομή των λειτουργιών του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας	281
Σχήμα 6.4	Οι λειτουργίες του εν δυνάμει αρχαιολογικού πάρκου της αρχαίας Κυμισάλας.	282
Σχήμα 6.5	Διάγραμμα διαχείρισης του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας ως πολιτιστική κληρονομιά	288
Σχήμα 6.6	Περίγραμμα λειτουργιών του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας για την ανάπτυξη δεικτών VERP.	289

ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΑ

A.E.P.	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
Δ.Ε.Η.	Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού
E.E.	Ευρωπαϊκή Ένωση
Η.Π.Α.	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
Λ.Α.Χ.	Λιγότερο Αναπτυγμένες Χώρες
Ο.Η.Ε.	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών - United Nations
Φ.Ε.Κ.	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης
C.F.S.	Center for Future Studies - Κέντρο για Μελλοντικές Μελέτες
HEREIN	European Cultural Heritage Information Network European Heritage Policies
I.C.O.M.	International Council of Museums Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων
I.C.O.M.O.S.	International Council on Monuments and Sites Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών
I.U.C.N.	International Union for Conservation of Nature Διεθνής Ένωση Προστασίας της Φύσης
Κ.Ε.Π.Ε.	Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών
L.A.C.	Όρια Αποδεκτής Αλλαγής
N.O.A.A.	National Oceanic and Atmospheric Administration
N.P.S.	National Park Service - Υπηρεσία Εθνικών Πάρκων
Ο.Ο.Σ.Α.	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
U.N.E.S.C.O.	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization Εκπαιδευτική Επιστημονική και Πολιτιστική Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών
U.N.P.D.	United Nations Procurement Division Πρόγραμμα Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη
U.N.W.T.O.	World Tourism Organization
ή W.T.O.	Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού
V.E.R.P.	Εμπειρία Επισκεπτών και Προστασία των Πόρων
V.I.M.	Διαχείριση Επιδράσεων Επισκεπτών

Περίληψη

Στην παρούσα διατριβή παρουσιάζεται η έννοια του αρχαιολογικού πάρκου και αναλύεται το ιστορικό, το πολιτιστικό, το οικονομικό και το τουριστικό πλαίσιο της λειτουργίας του. Επίσης, παρουσιάζεται η πρόταση για τη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην αρχαιολογική γεωγραφική θέση της Κυμισάλας καθώς και η σχετική εμπειρική έρευνα επί ζητημάτων πολιτιστικού τουρισμού και αναγνωρισιμότητας της θέσης της Κυμισάλας στο νησί της Ρόδου.

Σχετικά νέος όρος και τάση στην αρχαιολογία και τη μουσειολογία, η έννοια *αρχαιολογικό πάρκο* καθορίζεται σήμερα από διεθνείς συμβάσεις και μια εν εξελίξει θεωρητική τεκμηρίωση του πλαισίου μέσα στο οποίο βρίσκεται ο όρος την εφαρμογή του. Η θεωρητική τεκμηρίωση του αρχαιολογικού πάρκου, σε οποιοδήποτε περιβάλλον, χερσαίο ή ενάλιο, αναδεικνύει παράλληλα και την απαιτούμενη εξισορρόπηση του αρχαιολογικού έργου με το έργο της συντήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η έμφαση στην παρούσα διατριβή τοποθετείται σε ζητήματα που σχετίζονται με τον πολιτιστικό τουρισμό και τον οικοτουρισμό, καθώς η διαμόρφωση και η λειτουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου γίνεται εστία συγκέντρωσης της ανθρώπινης δραστηριότητας σε έναν συγκεκριμένο φυσικό χώρο. Η τουριστική ανάπτυξη, όπως προκύπτει και από την εμπειρική έρευνα, συνδέεται στενά με την ποιότητα του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων. Η διασύνδεση τουρισμού και περιβάλλοντος παράγει τόσο θετικά όσο και αρνητικά αποτελέσματα στα επιμέρους στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος.

Δεδομένου ότι ο όρος σχετίζεται με ζητήματα που αφορούν την οικονομία της πολιτιστικής κληρονομιάς, διερευνώνται οι δυνατότητες έκφρασης της πολιτιστικής αξίας με συναρτήσεις ατομικής χρησιμότητας και με όρους προθυμίας πληρωμής. Η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να ερμηνευθεί ως πολιτιστικό κεφάλαιο, κάτι που δυνητικά ανοίγει καρποφόρους δρόμους για την προσέγγιση κοινωνικών αποφάσεων στον συγκεκριμένο τομέα.

Το αρχαιολογικό πάρκο είναι σύγχρονο προϊόν του πολιτιστικού τουρισμού διοικούμενο από κάποιον συναφή οργανισμό. Οι δύο κύριοι σκοποί του είναι η παρουσίαση της ζωής του παρελθόντος και η

παρουσίαση της σημασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς στη σημερινή κοινωνία. Η οικονομική αποτίμηση της πολιτιστικής κληρονομιάς κρίνεται ως αναγκαίο στάδιο για την επίτευξη της αειφόρου χρήσης των πολιτιστικών πόρων. Τα ζητήματα που προκύπτουν από τη χρήση των πολιτιστικών αγαθών σχετίζονται άμεσα με αειφορικές πρακτικές που προσαρμόζονται σε κατάλληλα μοντέλα διαχείρισης, όπως αυτό που προτείνεται στην περίπτωση μελέτης της αρχαιολογικής θέσης της Κυμισάλας, προσαρμοσμένο στην ελληνική πραγματικότητα. Η εμπειρική έρευνα που διεξήχθη με επίκεντρο την αναγνωρισιμότητα της περιοχής και της έννοιας του πολιτιστικού τουρισμού ενισχύει τόσο το θεωρητικό όσο και το πρακτικό πλαίσιο υλοποίησης ενός αρχαιολογικού πάρκου με θετικές επιπτώσεις στο αειφορικό τουριστικό πλαίσιο του νησιού της Ρόδου.

Λέξεις κλειδιά: αρχαιολογικό πάρκο, εναλλακτικές μορφές τουρισμού, αειφορία, πολιτιστικός τουρισμός, οικονομικά ζητήματα της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Abstract

This thesis presents the concept of the archaeological park and analyzes the historical, cultural, economical and tourism context of its operation. Also, a proposal is being made for the creation of an archaeological park in the archaeological geographic location of Kymissala, as well as a related empirical survey on cultural tourism and the recognition of the position of Kymissala on the island of Rhodes.

Relatively new term and trend in archeology and museology, the concept of archaeological park is defined today by international conventions and an ongoing theoretical documentation of the context in which the term finds its application. The theoretical documentation of the archaeological park, in any environment, land or sea, also highlights the required balancing of the archaeological work with the work of preserving the cultural heritage. The emphasis in this thesis is on issues related to cultural tourism and ecotourism, as the formation and operation of an archaeological park becomes a focus of concentration of human activity in a particular physical space. Tourism development, as shown by empirical research, is closely linked to the quality of the environment and natural resources. The interconnection of tourism and the environment produces both positive and negative effects on the elements of the natural environment.

As the term relates to issues related to the economy of cultural heritage, the possibilities of expressing cultural value with individual utility functions and terms of willingness to pay are explored. The value of cultural heritage can be interpreted as cultural capital, which opens up potentially fruitful ways to bring social decisions in this area.

The archaeological park is a modern product of cultural tourism, run by a similar organization. Its two main aims are to present the life of the past and the importance of cultural heritage in today's society. The economic assessment of cultural heritage is seen as a necessary stage in achieving the sustainable use of cultural resources. Issues arising from the use of cultural goods are directly related to sustainable practices that are adapted to appropriate management models, such as what is proposed in the case of the study of the archaeological site of Kymissala,

adapted to Greek reality. The empirical research conducted on the recognition of the region and the concept of cultural tourism strengthens both the theoretical and the practical framework for the realization of an archaeological park that has a positive impact on the sustainable tourism context of Rhodes.

Key words: archaeological park , alternative forms of tourism, sustainability, cultural tourism, economical issues of cultural heritage.

Εισαγωγή

Η έννοια *αρχαιολογικό πάρκο* αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1990 και από τότε έχει εξελιχθεί και ενταχθεί στις αρχαιολογικές σπουδές, ιδιαίτερα εκείνες που σχετίζονται με τη συντήρηση και τη διαχείρισή του καθώς και με την αλληλεπίδραση των επιστημών της αρχαιολογίας και του τουρισμού. Γίνεται σταδιακά η επικρατούσα τάση σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όπως επίσης και το μέσο για την προστασία των διάσπαρτων και ευάλωτων περιοχών της πολιτιστικής κληρονομιάς, στις οποίες περιλαμβάνονται φρούρια, αρχαίες πόλεις, οικισμοί και ολόκληροι γεωγραφικοί σχηματισμοί (αρχαιολογικοί πόροι).

Σε αυτό το σημείο αξιωματικώς σημειωθεί ότι η ένταξη μιας περιοχής σε προγράμματα εθνικά ή ευρωπαϊκά (για παράδειγμα στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα Natura), αν και επωφελής ερευνητικά και σημειολογικά, δε συνεπάγεται την επαρκή ή την πλήρη προστασία των υφιστάμενων ενταγμένων ή ανέντακτων αρχαιολογικών θέσεων. Με δεδομένο ότι οι γεωγραφικές αρχαιολογικές θέσεις διαθέτουν εύθραυστους και απροστάτευτους πολιτιστικούς πόρους είτε στην επιφάνεια είτε κάτω από την επιφάνεια της γης, οι δεδομένες αναπτυξιακές πιέσεις ακόμη και σε επίπεδο καλλιέργειών με βαθιά άροση, έχουν αποδειχθεί εξαιρετικά επιζήμιες. Συνεπώς, το αρχαιολογικό πάρκο αναδεικνύεται σε πολιτιστική οντότητα της οποίας η διαχείριση αναπτύσσει αποτελεσματική διασύνδεση με όλους τους τομείς της οικονομίας και της ανάπτυξης και συνδέεται με την εθνική πολιτική για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς.

Το αρχαιολογικό πάρκο είναι μια προσδιορισμένη περιοχή, η γεωγραφική αρχαιολογική θέση της οποίας διακρίνεται σε απλή και σε σύνθετη. Έχει τη δυνατότητα να γίνει ένας ερμηνευτικός, εκπαιδευτικός και ψυχαγωγικός πόρος, διαθέσιμος στο ευρύ κοινό. Όσον αφορά το νομικό του πλαίσιο, είναι αποτελεσματικός τρόπος προστασίας των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς, που διασφαλίζει την προστασία των υπόγειων κατασκευών έως ότου είναι δυνατή η αρχαιολογική ανασκαφή.

Στη διαμόρφωση των στόχων ενός αρχαιολογικού πάρκου εισάγεται αυτοτελώς και η ιδέα της τουριστικής και οικονομικής αξιοποίησης προς την κατεύθυνση της αειφορικής ανάπτυξης. Τούτο σημαίνει πρακτικά ότι η γενικότερη τουριστική και οικονομική ανάπτυξη χρειάζεται να συμβαδίζει

με τους κανόνες διαχείρισης και διατήρησης των αρχαιολογικών πόρων, ώστε τα νοήματα και οι αξίες των αρχαιολογικών πάρκων να παραμένουν αναλλοίωτες. Μέσω μιας αειφορικής και ολοκληρωμένης προσέγγισης, το αρχαιολογικό πάρκο παρέχει πλήθος ευκαιριών για την αποτελεσματική διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Δεδομένου ότι ως γενικότερη έννοια είναι ταυτόχρονα διαδικασία και μέθοδος για την προστασία και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, η πρόταση για την ίδρυση αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα περιλαμβάνει τις σύγχρονες πρακτικές διατήρησης και παρουσίασης των αρχαιολογικών πόρων, έτσι όπως απαντώνται στη σύγχρονη αρχαιολογική και μουσειακή θεωρία.

Η ακεραιότητα και η αυθεντικότητα του αρχαιολογικού τόπου εξασφαλίζεται μέσα στο πλαίσιο του ίδιου του πάρκου. Αν και η πρώτη προτεραιότητα είναι οι κατασκευές και η αρχαιολογική κληρονομιά, δεν αποκλείονται οι οικολογικές πτυχές και οι κανόνες της αρχαιολογίας πεδίου.

Το αρχαιολογικό πάρκο δεν αποκλείει τη χρήση αναψυχής όσο δε διακυβεύονται οι ανάγκες της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, κατά κύριο λόγο εξυπηρετεί τόσο εκπαιδευτικές ανάγκες όσο και ανάγκες συντήρησης. Οι εκπαιδευτικές ανάγκες εκπληρώνονται με την παρουσίαση του παρελθόντος με τρόπο πολυεπίπεδο.

Συνοπτικά, το αρχαιολογικό πάρκο είναι τρόπος έκφρασης των πολιτιστικών αξιών με έμφαση στους επισκέπτες, που περιλαμβάνει υψηλές μουσειολογικές προδιαγραφές και επικεντρώνεται σε ένα βασικό μνημείο μέσα σε μια αρκετά μεγάλη περιοχή του πολιτιστικού τοπίου που μπορεί να χωριστεί σε ζώνες για ερμηνευτικούς σκοπούς. Είναι μία μεγάλη γεωγραφική περιοχή με σαφή όρια και διαθέτει ελεγχόμενη είσοδο για τους επισκέπτες, χώρους στάθμευσης αυτοκινήτων, διαμορφωμένα μονοπάτια και τουαλέτες. Λειτουργεί ως δυναμική, σύνθετη οντότητα με εξελιγμένη διαχείριση και υποστήριξη από πολλούς εμπλεκόμενους φορείς.

Το αρχαιολογικό πάρκο εστιάζει στη γεωγραφική περιοχή και στους πόρους της, προκειμένου να διαμορφώσει μια μεθοδολογία καταγραφής, συντήρησης και διαχείρισης τόσο του αρχαιολογικού τόπου, όσο και των πόρων, μέσα σε καθιερωμένα πρότυπα και σε κανόνες διαχείρισης ενός πάρκου αρχαιολογικής και συνεπώς πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η παρούσα διατριβή παραθέτει μια ολοκληρωμένη πρόταση για τη διαμόρφωση ενός αρχαιολογικού πάρκου στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας στη Ρόδο, η οποία θα διαμορφωθεί στο πλαίσιο μιας πλήρους θεωρητικής και εμπειρικής έρευνας.

Το μεθοδολογικό πλαίσιο που ακολουθείται στο θεωρητικό κομμάτι της διατριβής είναι η θεωρητική έρευνα σε συγκεκριμένη βιβλιογραφία που σχετίζεται με τον πολιτισμό, την οικονομία και τον τουρισμό, πάντα σε σχέση με την εξέλιξη και τη λειτουργία των αρχαιολογικών πάρκων.

Το ειδικό κομμάτι της διατριβής είναι η έρευνα πεδίου με τη διαμόρφωση ενός κατάλληλα δομημένου ερωτηματολογίου. Στη συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιήθηκε η ποσοτική προσέγγιση. Το κυριότερο μέρος της επικεντρώθηκε σε επισκέπτες διαφόρων εθνικοτήτων του νησιού. Τα ερωτηματολόγια διανεμήθηκαν σε τουρίστες που επισκέφθηκαν τα Γραφεία Πληροφοριών του Δήμου Ρόδου. Το δείγμα επιλέχθηκε με τη μέθοδο της απλής τυχαίας δειγματοληψίας. Ακολουθήθηκε δειγματοληψία χωρίς πιθανότητα και συγκεκριμένα βολική δειγματοληψία.

Από την έρευνα προκύπτει ότι τα πολιτιστικά στοιχεία της Ρόδου αποτελούν για τους εν δυνάμει επισκέπτες της ένα πολύ σημαντικό κριτήριο επιλογής του νησιού ως τουριστικού προορισμού τους. Οι επισκέπτες του στην πλειοψηφία τους την εξερευνούν πολιτιστικά με επισκέψεις στα τοπικά αξιοθέατα και στα μουσεία. Όμως, σε πολύ μεγάλο ποσοστό αγνοούν την έννοια του αρχαιολογικού πάρκου και δε γνωρίζουν τη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας. Θεωρούν πάντως ότι η ενδεχόμενη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην περιοχή θα έχει σημαντικό όφελος για την τοπική οικονομία και ότι σε περίπτωση που θα επισκέπτονταν ένα τέτοιο αρχαιολογικό πάρκο θα τους ενδιέφεραν περισσότερο οι περιπατητικές διαδρομές και οι βιωματικές δράσεις.

Από την έρευνα προκύπτει η αναγκαιότητα της δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας στη Ρόδο. Με επίκεντρο τη ζωτική ιδέα της αειφορίας, την ήπια ανάπτυξη, την εκπαίδευση, τη διατήρηση και την ψυχαγωγία, το πάρκο θα αποτελέσει σημαντικό πόλο έλξης για τους επισκέπτες του νησιού και θα τους δώσει τη δυνατότητα να ανακαλύψουν την ιστορική μνήμη της περιοχής απολαμβάνοντας ένα φυσικό περιβάλλον σπάνιας ομορφιάς.

Η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα θα αναδείξει την πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής χωρίς όμως να διαταράξει την περιβαλλοντική ισορροπία της ενώ ταυτόχρονα θα εμπλουτίσει περαιτέρω το τουριστικό προϊόν του νησιού, θα συμβάλλει σημαντικά στην άμβλυνση της εποχικότητας και στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, δίνοντας μια νέα αναπτυξιακή ώθηση στην τοπική οικονομία και αναδεικνύοντας τη δυναμική των τοπικών κοινοτήτων σε ζητήματα που αφορούν τη δημιουργία και τη λειτουργία του αρχαιολογικού πάρκου.

Η διατύπωση της γενικότερης προβληματικής της έρευνας

Στους αιώνες πρακτικής που μετρά πλέον η επιστήμη, η μεθοδολογία και το έργο των αρχαιολόγων είναι διεθνώς εξαιρετικά τεκμηριωμένα. Η κοινότητα των επιστημόνων που ασχολείται με τη συντήρηση, όμως, φαίνεται να αντιμετωπίζει το έργο της τεχνοκρατικά, χωρίς να αντιλαμβάνεται σε βάθος ότι ο κλάδος της διατήρησης της ιστορικής μνήμης είναι ζήτημα μεθοδολογίας και της φιλοσοφίας ότι τα αρχαιολογικά κατάλοιπα δεν είναι απλά σύνολα κατασκευών σε ιδιαίτερα περιβάλλοντα, που προορίζονται απλά για τη συντήρηση τεχνέργων, κτισμάτων ή κατασκευών.

Είναι ξεκάθαρο ότι η συγκεκριμένη αντίληψη έχει ως τελικό αποδέκτη ένα ευρύ κοινό, που σχετίζεται και αλληλεπιδρά με τα αρχαιολογικά και τα ιστορικά μνημεία και ωφελείται σαφώς από μια τέτοια μεθοδολογία και φιλοσοφία. Επιπλέον, η σε βάθος διεπιστημονική προσέγγιση της διατήρησης της ιστορικής μνήμης φαίνεται να είναι η πλέον κατάλληλη, ανεξαρτήτως περιβάλλοντος, για τον σχεδιασμό και τη λειτουργία των αρχαιολογικών πάρκων, από τη στιγμή που κυρίαρχος και ευρύτερος στόχος της είναι να δημιουργήσει τις κατάλληλες ευκαιρίες για να βιώσει το κοινό την ιστορία, αλληλεπιδρώντας με τα αρχαιολογικά τεκμηριωμένα κατάλοιπά της.

Όταν ολοκληρωθεί ένα αρχαιολογικό πάρκο, ανεξαρτήτως περιβάλλοντος, γίνονται κατάλληλα τα εργαλεία και η φιλοσοφία της διατήρησης της ιστορικής μνήμης. Είναι σημαντικό να γίνει η ιστορία κατανοητή σε ένα ευρύτερο κοινό, να είναι αναγνώσιμη στα αρχαιολογικά

κατάλοιπα με την κατάλληλη συντήρηση, την αποκατάσταση αλλά και τη μουσειακή βάση της παρουσιάσής τους.

Ο σκοπός του αρχαιολογικού πάρκου είναι να παρέχει βιώσιμη πρόσβαση στο κοινό. Συνεπώς, οι όποιες δραστηριότητες αποκατάστασης και φυσικής παρέμβασης για τη διατήρηση των πόρων που έρχονται στο φως μέσω της αρχαιολογικής επιστήμης, θα πρέπει να θεωρούνται αναγκαίες, ανεξαρτήτως του φυσικού περιβάλλοντος στο οποίο διαμορφώνεται το αρχαιολογικό πάρκο (χερσαίο, λιμναίο, ενάλιο, σπήλαιο και άλλα).

Στα θετικά αποτελέσματα θα μπορούσαμε να ταξινομήσουμε τη συντήρηση και την ανάπτυξη σημαντικών φυσικών περιοχών, οι οποίες αποτελούν πόλο τουριστικής έλξης (ανάπτυξη πάρκων και προστατευόμενων περιοχών συμπεριλαμβανομένης της σύστασης εθνικών και περιφερειακών πάρκων). Αν δεν υφίστανται τα έσοδα που προκύπτουν από την τουριστική δραστηριότητα, στις αρχαιολογικές θέσεις αναπτύσσονται άλλες χρήσεις που προκύπτουν από την έντονη αστικοποίηση και τη γεωργική εκμετάλλευση ή εγκαταλείπονται στη φθορά του χρόνου και στη φυσική ή ανθρωπογενή καταστροφή.

Θετική, επίσης, θα μπορούσε να θεωρηθεί η αναγκαστική βελτίωση της περιβαλλοντικής ποιότητας, καθώς ο τουρισμός μπορεί να αποτελέσει το κίνητρο για τον έλεγχο της ποιότητας του νερού, του αέρα, της ηχορύπανσης και των απορριμμάτων. Επίσης, μπορεί να συντελέσει στη βελτίωση της περιβαλλοντικής αισθητικής, μέσω προγραμμάτων διατήρησης του τοπίου, σχεδιασμού και συντήρησης των παραδοσιακών κτιρίων σε αστικά κέντρα με αυξημένη τουριστική δραστηριότητα.

Οι αρνητικές συνέπειες στο περιβάλλον συνοψίζονται σε εκείνες που σχετίζονται κυρίως με το τοπίο όπου παρατηρείται ενίοτε υποβάθμιση των φυσικών οικοσυστημάτων. Η κάλυψη ζωτικού χώρου από το φυσικό περιβάλλον για τις βασικές και τις συνοδευτικές τουριστικές εγκαταστάσεις (τεχνητές πλαζ, μαρίνες, εξέδρες και προστατευτικά αναχώματα), αλλάζουν τη φυσιογνωμία των ακτών και των ορεινών περιοχών. Τις τελευταίες δεκαετίες, το ελληνικό τοπίο ειδικότερα έχει υποστεί σημαντικές μεταβολές εξαιτίας του τουρισμού, της εγκατάλειψης της γεωργίας και της άναρχης οικιστικής ανάπτυξης που στις περισσότερες περιπτώσεις αλλοιώνουν τον βασικό πολιτιστικό και κοινωνικό χαρακτήρα της περιφέρειας.

Επιβαρύνσεις παρατηρούνται, επίσης, συνολικά στο ενεργειακό ζήτημα, δεδομένου ότι η ενέργεια παράγεται είτε από ανανεώσιμες πηγές είτε από πετρελαιομηχανές και οι ανάγκες σε περιοχές με τουριστικές υποδομές είναι ιδιαίτερα αυξημένες. Ειδικότερα στις νησιωτικές περιοχές, όπου η κυριότερη πηγή ενέργειας ήταν ανέκαθεν ο άνεμος και σήμερα ο ήλιος, η υπέρμετρη ενεργειακή κατανάλωση περιθωριοποιεί τις ανανεώσιμες ενεργειακές πηγές και το πετρέλαιο κυριαρχεί σε όλες τις αναγκαίες χρήσεις, από την ηλεκτροπαραγωγή έως τις μεταφορές.

Η έρευνα που σχετίζεται με τις ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού και τοποθετείται χρονικά στις τελευταίες τρεις δεκαετίες ταξινομείται βάσει των μετασχηματισμών που υφίσταται η κεντρική έννοια του τουρισμού, προσλαμβάνοντας την κατάλληλη για την εποχή μορφή. Ως εκ τούτου, η εκάστοτε συγκεκριμένη μορφή συσχετίζεται με το μέγεθος του πληθυσμού που διακινείται στις τουριστικές οδούς, με την οικονομική κατάσταση των τουριστών, με τα διαθέσιμα στην εκάστοτε εποχή μεταφορικά μέσα καθώς και με τη μορφή του φυσικού περιβάλλοντος που διαθέτουν οι τουριστικοί προορισμοί. Η δημόσια συμμετοχή στην τουριστική δραστηριότητα παράγει ουσιαστικά την κυρίαρχη τάση στον τουρισμό, αναπτύσσοντας ανάλογα τις αναγκαίες τουριστικές υποδομές.

Οι παγκόσμιες περιβαλλοντικές αλλαγές και η συναφής αλλαγή του κλίματος με την σειρά της, επηρεάζει τον τουρισμό σε όλες τις μορφές του και ιδιαίτερα τις μορφές του οικολογικού και του πολιτισμικού τουρισμού. Η υπερθέρμανση του πλανήτη αναμένεται να επιδράσει δραστικά στους τουριστικούς προορισμούς. Ιδιαίτερα ευάλωτοι είναι οι παραθαλάσσιοι τουριστικοί προορισμοί και τα μικρά νησιά, γενικότερα ο παράκτιος πολιτισμός που έχει δημιουργήσει η ανθρωπότητα, οι ορεινές περιοχές που φιλοξενούν τον χειμερινό τουρισμό καθώς και οι προορισμοί που χαρακτηρίζονται από το πλούσιο φυσικό περιβάλλον τους.

Εμπειρικές έρευνες υποδεικνύουν ότι τα εκατό είκοσι περίπου εκατομμύρια τουριστών επισκεπτών της Μεσογείου ετησίως, αναμένεται να μειωθούν σταδιακά εξαιτίας των κλιματικών αλλαγών και των πολεμικών συγκρούσεων. Επομένως, διαφαίνεται η ανάγκη να προσαρμοστεί γρήγορα η τουριστική βιομηχανία στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος, περιορίζοντας κατά το δυνατό τις απώλειες. Επίσης, διαφαίνεται αναγκαία η άμεση ανταπόκριση σε επίπεδο μεσοπρόθεσμου αλλά και μακροπρόθεσμου

σχεδιασμού τόσο του δημοσίου όσο και του ιδιωτικού τομέα, προκειμένου να προστατευθεί στο μέτρο του δυνατού το φυσικό περιβάλλον, εν προκειμένω των αρχαιολογικών πάρκων, και να αναπτυχθεί ο τουρισμός στα πρότυπα της αειφόρου ανάπτυξης.

Ο πολιτιστικός τουρισμός ως ειδική ή εναλλακτική μορφή τουρισμού στην ευρύτερη μορφή του, περιλαμβάνει τη φυσική επαφή με αρχαιολογικούς και ιστορικούς χώρους, με αρχαιολογικά πάρκα, με μουσεία και με σημαντικούς ιστορικά χώρους. Περιλαμβάνει ταξίδια στο εξωτερικό για την πρόσκτηση της εμπειρίας διαφορετικών πολιτισμών και για την εξερεύνηση τόπων προϊστορικού ενδιαφέροντος, με έμφαση στις ρίζες της ανθρώπινης εξέλιξης. Είναι μια παγκόσμια βιομηχανία με σημαντικές διαστάσεις στο εννοιολογικό πλαίσιο του τουρισμού.

Ο οικολογικός τουρισμός που ενδιαφέρει για την περίπτωση μελέτης της Κυμισιάλας, συγκρινόμενος ή συνδυασμένος με τον πολιτιστικό τουρισμό, είναι μια εναλλακτική μορφή τουρισμού που έλκυσε τη μεγαλύτερη προσοχή των ερευνητών, δεδομένου ότι ο πολιτιστικός τουρισμός, περισσότερο από οποιοσδήποτε άλλες μορφές τουρισμού, έπαιξε μείζονα ρόλο στη διατήρηση του ενδιαφέροντος για τον οικοτουρισμό.

Το μέγεθος της δραστηριότητας του οικολογικού τουρισμού, εκκινώντας από τη δεκαετία του 1990, είχε τιμές ετήσιας αύξησης της τάξης του 20%–34%, ένας αριθμός που ξεπέρασε τις τιμές της ετήσιας αύξησης της τουριστικής δραστηριότητας στο σύνολό της. Έως το 2024 οι διακοπές οικοτουρισμού σε συνδυασμό με τις πολιτιστικές διαδρομές, αναμένεται να αυξάνονται τρεις φορές ταχύτερα από τις συμβατικές διακοπές, αντιπροσωπεύοντας το 5% της παγκόσμιας τουριστικής αγοράς. Μεγάλο μέρος αυτής της βιώσιμης ανάπτυξης προφανώς έχει συνέπειες για τις αναπτυσσόμενες και για τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες υποδοχής λόγω της συνεχούς αύξησης τόσο του αριθμού των επισκεπτών όσο και των απαιτήσεών τους.

Υπάρχουν σαφείς θεωρητικοί λόγοι για την αναγνώριση δημοσίου συμφέροντος σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά. Η έκταση και η δύναμη του δημοσίου συμφέροντος στον πολιτιστικό τομέα απαιτεί τη διαρκή παρουσία του σε ζητήματα που άπτονται της χρήσης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Συνεπώς, οι επιλογές του δημοσίου τομέα εξαρτώνται από τη χρήση των κατάλληλων εργαλείων που αποδίδουν

αξιόπιστα τη συνολική εικόνα των δυνατοτήτων του πολιτιστικού τομέα να συμβάλλει στην αύξηση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος. Βέβαια, εκτός από τον κρατικό παρεμβατισμό, ενίοτε δυσκίνητο σε ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς, στην παρούσα διατριβή γίνεται και προσδιορισμός του εύρους των δικαιούχων και των εν δυνάμει δικαιούχων από τη διατήρηση και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Με τον τρόπο αυτό καθίσταται ευκολότερα δυνατός ο εντοπισμός των κατάλληλων συστημάτων για τη χρηματοδότηση του δημοσίου και του ιδιωτικού φορέα στον πολιτιστικό τομέα καθώς και το κατάλληλο πλαίσιο για τη λήψη αποφάσεων.

Η διερεύνηση του σχηματισμού αξίας στο θέμα της πολιτιστικής κληρονομιάς συνδέεται με τις έννοιες της ταυτότητας, του ανήκειν, των αξιών και του πολιτισμού. Η συγκεκριμένη διαδρομή επιτρέπει στον ερευνητή να αντιμετωπίσει το ζήτημα του πώς και του γιατί ήρθε στην επιφάνεια το ζήτημα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μια πρώτη ερμηνεία σχετίστηκε με τους πολιτιστικούς παράγοντες, ή, μάλλον, με τον τρόπο επίλυσης των αντιθέσεων των αντικρουόμενων αξιών στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα. Οι εθνικές αντιλήψεις για την πολιτιστική κληρονομιά και το ενδιαφέρον του ξένου φαίνεται ότι υπήρξαν σημαντικοί παράγοντες για την παραγωγή της αξίας σε ζητήματα πολιτισμού.

Το τελευταίο ζήτημα που εξετάζεται είναι το γεγονός πως η πολιτιστική κληρονομιά δεν είναι αποκλειστική επικράτεια εκείνων που παράγουν υπηρεσίες βασισμένες στην αρχαιολογική κληρονομιά ειδικότερα και στην πολιτιστική κληρονομιά γενικότερα. Είναι επικράτεια και εκείνων που ενδιαφέρονται για τον πολιτισμό, οποιαδήποτε μορφή και αν προσλαμβάνει το ενδιαφέρον τους.

Οι παρουσιάσεις της ιστορικής μνήμης γίνονται κατά κανόνα στον αρχαιολογικό χώρο με τη βοήθεια αρχαιολογικών καταλοίπων, αναστηλωμένων μνημείων και αναπλάσεων του περιβάλλοντος, συμπληρωματικών εκθέσεων και άλλων προγραμμάτων. Το ενδιαφέρον του επισκέπτη διατηρείται ζωντανό, όχι μόνο με την παρουσίαση του παρελθόντος αλλά και διαμέσου της βιωματικής σχέσης του με το παρόν.

Οι αναστηλώσεις, οι αναπλάσεις, οι παρουσιάσεις και οι ερμηνείες στηρίζονται σε προκαταρκτικές επιστημονικές έρευνες και στις συστάσεις διεθνών συμβάσεων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Τμήμα του αρχαιολογικού πάρκου είναι η συμπληρωματική δραστηριότητα με στόχο την πρόσκτηση πόρων, σχετική με τα εστιατόρια, τα καταστήματα, την παραμονή, τις ενοικιάσεις και άλλα συναφή.

Για την επίτευξη της βιωσιμότητας στον πολιτιστικό τουρισμό, χρειάζεται αποτελεσματική διαχείριση μέσω συγκεκριμένων προτύπων με τρόπο που να διασφαλίζει τη διατήρηση των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτόχρονα να προσφέρει ποιοτική εμπειρία στους τουρίστες ως ενδιαφερόμενους.

Η θεωρία της αειφορίας προτείνει ένα πρότυπο λήψης ορθολογικών αποφάσεων το οποίο αποτελείται από δύο στάδια. Το πρώτο αφορά τη δόμηση του προβλήματος και την κατασκευή του ως σύστημα. Σε αυτό το σύστημα καθορίζονται οι εμπλεκόμενοι παράγοντες και διαπιστώνονται το είδος και ο βαθμός της αλληλεπίδρασής τους. Το δεύτερο στάδιο αφορά την ομαδοποίηση των αξιών που εκφράζουν οι εμπλεκόμενοι παράγοντες, ώστε να αναζητηθούν πιθανές αλληλοσυγκρουόμενες αξίες. Αφού βρεθούν οι αξίες και διατυπωθούν ρητά, δομούνται με βάση τις συσχετίσεις τους σε καθορισμένη ιεραρχία. Το δομημένο και ιεραρχικό μοντέλο αξιών μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη μελέτη και την έρευνα εναλλακτικών λύσεων, για την αξιολόγησή τους στο πλαίσιο της επισκεψιμότητας ενός αρχαιολογικού πάρκου και για την επιλογή της καταλληλότερης για την εκάστοτε περίπτωση εναλλακτικής λύσης.

Στο πλαίσιο της παραπάνω ανασκόπησης, εκτιμάται ότι η διερεύνηση της δυνατότητας αξιοποίησης του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας είναι απόλυτα συνδεδεμένη με το πρότυπο της ολοκληρωμένης ενδογενούς τουριστικής ανάπτυξης που λειτουργεί στη βάση των αρχών της αειφορίας.

Επισκόπηση βιβλιογραφίας

Δεδομένου ότι η έννοια του αρχαιολογικού πάρκου είναι σχετικά σύγχρονη, αντιμετωπίστηκαν προβλήματα σχετικά με την ύπαρξη βιβλιογραφίας αμιγώς συνδεδεμένης με το αντικείμενο. Σε επίπεδο ειδικής βιβλιογραφίας, γίνονται ιδιαίτερα χρήσιμες αναφορές για τα αρχαιολογικά

πάρκα, την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού¹, τη βιωσιμότητα και την παγκόσμια κλιματική αλλαγή. Πιο συγκεκριμένα, αναφορές εντοπίζονται:

Στο διεθνές συνέδριο της ICOMOS², που διεξήχθη υπό την αιγίδα της UNESCO στο Ομάν τον Φεβρουάριο του 2015, στο οποίο διαχειριστές αρχαιολογικών τόπων και ερευνητές της αρχαιολογίας τόνισαν την ανάγκη για τη μελέτη της διαχείρισης των διαφορετικών τύπων της αρχαιολογικής κληρονομιάς (αρχαιολογικές θέσεις, πάρκα, τοπία, πολιτιστικές διαδρομές και μνημεία). Στο συγκεκριμένο συνέδριο συζητήθηκε επίσης η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων, ζητήματα διαχείρισης επισκεπτών και ερμηνείας για τους τουρίστες και η ανταπόκριση της αρχαιολογίας στο ευρύ κοινό και ειδικά στους νέους. Οι αρχές που προέκυψαν συμπερασματικά από το διεθνές συνέδριο έγιναν γνωστές ως *Salalah Declaration*. Η Διακήρυξη Σαλαλάχ (25 Φεβρουαρίου 2015), αφενός καλεί σε ευρεία αναγνώριση των αρχαιολογικών πάρκων ως εργαλείο για τη διατήρηση των αρχαιολογικών τόπων, αφετέρου αναγνωρίζει την παρουσίαση και την ερμηνεία τους ως μέσο για την κατανόηση του παγκόσμιου πολιτιστικού παρελθόντος της ανθρωπότητας. Η γενική ιδέα του αρχαιολογικού πάρκου έγινε επίσης κατανοητή ως συνεισφορά στην ειρήνη και στον διαπολιτισμικό διάλογο.

Στο *Archaeological Parks Planning for the Purpose of Developing Cultural Tourism in Different Communities: A Case Study in Ancient Area of Burnt City of Sistan*³, μια περίπτωση μελέτης για τη λειτουργία των αρχαιολογικών πάρκων, ως βασικός παράγοντας για την προώθηση της τουριστικής βιομηχανίας και ιδιαίτερα του πολιτιστικού τουρισμού, με επικέντρωση στην προοπτική ανάπτυξης των κατάλληλων προγραμμάτων δημιουργίας και διαχείρισης αρχαιολογικών πάρκων.

Στο *Archaeological theory and the politics of cultural heritage* της Laura Jane Smith⁴, μια έρευνα μείζονος ενδιαφέροντος που αφορά τους λόγους για τους οποίους αντιμετωπίζουν δυσκολίες οι σχέσεις μεταξύ των τοπικών κοινοτήτων των αυτοχθόνων και του αρχαιολογικού κατεστημένου, ένας δείκτης για τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να

---

¹ Λαγός 2016, 74, 80.

² ICOMOS 2015, *First International Conference of on Archaeological Parks and Sites*, Salalah, Sultanate of Oman.

³ Διαθέσιμο στο: http://european-science.com/eojnss_proc/article/view/4170

⁴ Smith 2004.

προχωρήσουν τα πράγματα προς την κατεύθυνση της συναίνεσης. Η συγκεκριμένη έρευνα αποτελεί ένα ουσιαστικό ανάγνωσμα για όσους ενδιαφέρονται για την ανάπτυξη ενός δίκαιου και ισότιμου διαλόγου με τους ντόπιους πληθυσμούς, σχετικά με τον ρόλο της αρχαιολογίας στην έρευνα και στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στο *Management of an archaeological park* της Andreja Breznik⁵, όπου η συγγραφέας κάνει σαφή διάκριση ανάμεσα στο αρχαιολογικό πάρκο με τη στενή έννοια και στο αρχαιολογικό πάρκο με την ευρεία έννοια. Ο όρος αρχαιολογικό πάρκο στο συγκεκριμένο έργο αντιμετωπίζεται ως συγκεκριμένη μορφή υλοποίησης δραστηριοτήτων σε έναν αρχαιολογικό χώρο από κάποιον οργανισμό, ό,τι δηλαδή καταγράφεται από την παγκόσμια καλή πρακτική και από την υπό διαμόρφωση θεωρία για τη λειτουργία των αρχαιολογικών πάρκων. Η δραστηριότητα σε ένα αρχαιολογικό πάρκο ορίζεται ως σύγχρονο προϊόν του πολιτιστικού τουρισμού, με επικεφαλής τον οργανισμό που το διαχειρίζεται. Η παρουσίαση της ζωής του παρελθόντος στον αρχαιολογικό χώρο, είναι ο κύριος σκοπός που επιτυγχάνεται με τη βοήθεια αρχαιολογικών καταλοίπων, ανακατασκευασμένων κτιρίων, περιβάλλοντος και βιωματικών προγραμμάτων. Η συγγραφέας θεωρεί αναπόσπαστο τμήμα των αρχαιολογικών πάρκων τη συμπληρωματική εμπορική δραστηριότητα, δηλαδή τα καταστήματα, τα πανδοχεία, τα μπαρ, τη διαμονή, την ενοικίαση χώρων και άλλα.

Στο *Global Change and Ecosystems*, του Γενικού Διευθυντηρίου της Βιώσιμης Ανάπτυξης, της Παγκόσμιας Αλλαγής και των Οικοσυστημάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁶, στο οποίο διαπιστώνεται μια αύξηση του δημοσίου διαλόγου και της αναγκαίας πολιτικής δράσης για έναν φιλικότερο προς το περιβάλλον πλανήτη, ως αποτέλεσμα της εποικοδομητικής συνεργασίας μεταξύ των επιστημόνων και των πολιτικών. Σε γενικές γραμμές περιγράφεται πως το μήνυμα που διαπερνά όλα τα επίπεδα της χάραξης πολιτικής στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα, είναι μεν σκληρό, αλλά απόλυτα αναγκαίο. Αν δεν αναλάβει η ανθρωπότητα δράση τώρα, ο πλανήτης θα υποκύψει στην εξαντλητική

⁵ Breznik 2014.

⁶ Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/info/strategy/international-strategies/global-topics/sustainable-development-goals/eu-approach-sustainable-development_el

πίεση που ασκείται στο περιβάλλον και στους φυσικούς πόρους. Η συγκεκριμένη διαπίστωση αποτέλεσε και το θεμέλιο της περιβαλλοντικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε στην παρούσα μελέτη.

Στο *Archaeological Dimension of World Heritage: From Prevention to Social Implications*, σε επιμέλεια της Alicia Castillo⁷, που συνοψίζει την αρχαιολογική διάσταση της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς και την ευρεία έννοια της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Σύμφωνα με το σύγγραμμα, είναι αναγκαίο να αναγιγνώσκονται αρχαιολογικά τόσο οι τοποθεσίες και τα θαμμένα τέχνηρα, όσο και κάθε κατασκευασμένο στοιχείο ιστορικού χαρακτήρα καθώς και οι αρχαίες πόλεις και οι αρχαίοι οικισμοί (όπως η περίπτωση της Κυμισάλας). Αυτή η ευρεία ανάγνωση μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για να παρέχει στις αρχαιολογικές θέσεις εκείνη τη διάσταση που τις μεταπλάθει σε ανθρωποκεντρικές.

Δε θα μπορούσε να παραληφθεί εδώ το *Ecotourism* του David Fennel⁸, που ασχολείται με την ουσία και τη φύση του οικοτουρισμού. Την ουσία την ανακαλύπτει στις δυνατότητες της παρατήρησης των διαφορετικών οργανισμών που προσφέρει ο οικοτουρισμός, συμπεριλαμβανομένης της εξέλιξης και της συμπεριφοράς τους καθώς και του τρόπου αλληλεπίδρασής τους με άλλα είδη. Ο συγγραφέας δίνει έμφαση στην κατανόηση του οικοτουρίστα, ειδικά όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο ο συγκεκριμένος τύπος ταξιδιώτη διαφέρει από τους άλλους τύπους τουριστών ως προς τα κίνητρα, τις προσδοκίες και τις συμπεριφορές του. Οι εισηγήσεις του συγγραφέα δίνουν τη δυνατότητα κατανόησης του τρόπου ή των τρόπων με τους οποίους μπορεί να διασυνδεθεί ο οικολογικός τουρισμός με τον πολιτιστικό τουρισμό.

Σκοπός, στόχος και χρησιμότητα της έρευνας

Ο αντικειμενικός σκοπός της παρούσας διατριβής είναι να διερευνηθεί η δυνατότητα της δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας που να λειτουργεί στο πλαίσιο της αειφορικής ανάπτυξης, να αποτελεί έναν εκπαιδευτικό,

⁷ Διαθέσιμο στο: [file:///C:/Users/Veatriki/Downloads/54747-105682-3-PB%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Veatriki/Downloads/54747-105682-3-PB%20(2).pdf).

⁸ Fennel 1998.

ψυχαγωγικό και ερμηνευτικό πόρο διαθέσιμο στο ευρύ κοινό και να συμβάλλει στη διατήρηση, την προστασία και τη συντήρηση των αρχαιολογικών καταλοίπων που βρίσκονται εντός των ορίων του.

Ο στόχος της έρευνας είναι να παρατεθεί στο πλαίσιο μιας πλήρους θεωρητικής και εμπειρικής έρευνας μια ολοκληρωμένη πρόταση για τη διαμόρφωση ενός αρχαιολογικού πάρκου στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας στη Ρόδο και να αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζουν οι επισκέπτες του νησιού της Ρόδου τις ιδέες της πολιτιστικής κληρονομιάς και του αρχαιολογικού πάρκου.

Η παρούσα έρευνα θα αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο για τους φορείς της τουριστικής δραστηριότητας και τους λήπτες αποφάσεων σε θέματα τουρισμού και πολιτισμού, τόσο σε τοπικό επίπεδο (Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, Δήμος Ρόδου, τοπικοί φορείς του τουρισμού) όσο και σε εθνικό επίπεδο (Υπουργείο Τουρισμού, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού και Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας).

Μεθοδολογία της έρευνας

Το μεθοδολογικό πλαίσιο που ακολουθήθηκε είναι η έρευνα πεδίου με τη διαμόρφωση ενός κατάλληλα δομημένου ερωτηματολογίου. Στη συγκεκριμένη έρευνα ακολουθήθηκε η *ποσοτική προσέγγιση*, προκειμένου να διερευνηθούν και να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα. Το δείγμα επιλέχθηκε με τη *μέθοδο της απλής τυχαίας δειγματοληψίας*. Ακολουθήθηκε *δειγματοληψία χωρίς πιθανότητα* και συγκεκριμένα *βολική δειγματοληψία*.

Για την ανάλυση των δεδομένων που συνελέγησαν από τα ερωτηματολόγια που απαντήθηκαν χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της *ποσοτικής προσέγγισης* με το λογισμικό *SPSS (Statistical Package for Social Sciences)*. Η ανάλυση έγινε τόσο επαγωγικά όσο και περιγραφικά. Αρχικά, έγινε έλεγχος της κανονικότητας της κατανομής των μεταβλητών, όπου αυτό ήταν απαραίτητο, και στη συνέχεια έγινε επιλογή της χρήσης παραμετρικών ή μη παραμετρικών δοκιμών προκειμένου να προβούμε στις συγκρίσεις και τις συσχετίσεις που απαιτούνται για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων, με βάση την εκτίμηση των ερωτώμενων.

Δομή της έρευνας

Η δομή της παρούσας διατριβής αποτελείται από τρία διακριτά μέρη:

Στο **πρώτο μέρος**, που αποτελείται από πέντε κεφάλαια, αναπτύσσονται θεωρητικά ζητήματα που αφορούν τη διερεύνηση της βιβλιογραφίας και τη διατύπωση ενός ορισμού για τα αρχαιολογικά πάρκα, την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού που σχετίζονται με το συγκεκριμένο αντικείμενο, ζητήματα που αφορούν την οικονομία των πολιτιστικών αγαθών και τη διαχείριση των αρχαιολογικών πάρκων καθώς και ζητήματα αειφορίας σε σχέση με τα αρχαιολογικά πάρκα.

Στο **δεύτερο μέρος**, που αποτελείται από ένα κεφάλαιο, διαμορφώθηκε η περίπτωση μελέτης που αφορά το εν δυνάμει αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας.

Στο **τρίτο μέρος**, που αποτελείται από δύο κεφάλαια, παρουσιάζεται η εμπειρική έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο της εκπόνησης της παρούσας διδακτορικής διατριβής σε γενικότερα θέματα πολιτιστικού τουρισμού και σε ειδικότερα ζητήματα αναγνωρισιμότητας της γεωγραφικής αρχαιολογικής θέσης της Κυμισάλας.

Στο σύνολο της έρευνας προσαρτώνται παραρτήματα σχετικά με την εμπειρική έρευνα και την επιτόπια φωτογραφική αποτύπωση της περιοχής.

Ειδικότερα, στο **πρώτο κεφάλαιο**, εξετάζονται ζητήματα ορισμών, έτσι όπως προκύπτουν από τις διεθνείς συμβάσεις και την εξελισσόμενη θεωρητική τεκμηρίωση του νεοπαγούς όρου *αρχαιολογικό πάρκο*. Στο υπό εξέταση θεωρητικό υπόβαθρο του αρχαιολογικού πάρκου, σε οποιοδήποτε περιβάλλον, χερσαίο ή ενάλιο, αναδεικνύεται παράλληλα και μια έμφυτη αντίθεση ανάμεσα στον ρόλο της αρχαιολογίας και στον ρόλο της επιστήμης της συντήρησης.

Στο **δεύτερο κεφάλαιο** εξετάζονται αμιγώς ζητήματα που σχετίζονται με τον πολιτιστικό τουρισμό και τον οικοτουρισμό, δεδομένου ότι η διαμόρφωση και η λειτουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου γίνεται εστία συγκέντρωσης της ανθρώπινης δραστηριότητας σε έναν συγκεκριμένο φυσικό χώρο. Η τουριστική ανάπτυξη, όπως προκύπτει από την έρευνα, συνδέεται στενά με την ποιότητα του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων. Η διασύνδεση τουρισμού και περιβάλλοντος παράγει τόσο

θετικά όσο και αρνητικά αποτελέσματα στα επιμέρους στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος.

Στο **τρίτο κεφάλαιο** εξετάζονται μία σειρά από ζητήματα που σχετίζονται με την οικονομία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα στοιχεία που προκύπτουν από την έρευνα σε αυτή την περίπτωση τεκμηριώνουν την οικονομική διάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς, στο μέτρο που μπορεί να μετρηθεί η έκφραση της πολιτιστικής αξίας με *συναρτήσεις ατομικής χρησιμότητας* και, τουλάχιστον σε πρώτη φάση, με όρους προθυμίας πληρωμής. Επίσης, η ιδέα ότι η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να ερμηνευθεί ως πολιτιστικό κεφάλαιο, ανοίγει δυνητικά καρποφόρους δρόμους για την προσέγγιση κοινωνικών αποφάσεων σε αυτόν τον τομέα.

Στο **τέταρτο κεφάλαιο** εξετάζεται το αρχαιολογικό πάρκο ως σύγχρονο προϊόν του πολιτιστικού τουρισμού, διοικούμενο από κάποιον συναφή οργανισμό. Οι δύο κύριοι σκοποί του είναι η παρουσίαση της ζωής του παρελθόντος και η παρουσίαση της σημασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς στη σημερινή κοινωνία. Η οικονομική αποτίμηση της πολιτιστικής κληρονομιάς κρίνεται ως αναγκαίο στάδιο για την επίτευξη της αειφόρου χρήσης των πολιτιστικών πόρων και για την επίτευξη ενός ισορροπημένου, βέλτιστου συνδυασμού συντήρησης, διατήρησης και πρόσβασης των επισκεπτών στο αρχαιολογικό πάρκο.

Στο **πέμπτο κεφάλαιο** εξετάζονται ζητήματα αειφορίας και ο τρόπος με τον οποίο τα ζητήματα αυτά συνδέονται με την έννοια του πολιτιστικού τουρισμού και με τη συντήρηση των αρχαιολογικών πάρκων. Παρά το γεγονός ότι η έννοια της βιωσιμότητας στον πολιτιστικό τουρισμό διερευνήθηκε ευρέως τόσο από ακαδημαϊκά ιδρύματα όσο και από τους επαγγελματίες του χώρου, οι περισσότερες έρευνες και μελέτες πραγματεύονται τα πολιτιστικά και τα εκπαιδευτικά ζητήματα του πολιτιστικού τουρισμού χωρίς, όμως, να επικεντρώνονται στην εφαρμογή της αειφορίας σε πρακτικό πλαίσιο.

Στο **έκτο κεφάλαιο** διαμορφώνεται η πρόταση για τη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας. Η ιστορική επισκόπηση της έρευνας στην Κυμισάλα υποδεικνύει πως η συγκεκριμένη θέση κατοικείται διαχρονικά από τους προϊστορικούς

χρόνους και διαθέτει πληθώρα μνημείων και το κατάλληλο περιβάλλον για τη διαμόρφωση ενός συνδυαστικού μοντέλου πολιτιστικού τουρισμού.

Στην πρόταση διαμορφώνεται συγκεκριμένο μοντέλο διαχείρισης και ζητήματα χρηματοδότησης προσαρμοσμένα στην ελληνική πραγματικότητα. Αναλύονται επίσης και οι πιθανές επιδράσεις της διαμόρφωσης του συγκεκριμένου πάρκου στο μικροοικονομικό περιβάλλον του νησιού της Ρόδου και στη διαχείριση του πολιτισμού σε συνεργασία με τις τοπικές κοινότητες.

Στο **έβδομο** κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ευρείας εμπειρικής έρευνας για την αναγνωρισιμότητα της περιοχής και για την κατανόηση της έννοιας του αρχαιολογικού πάρκου, αξιοποιήσιμης και πέρα από το πλαίσιο της παρούσας διατριβής.

Στο **όγδοο** κεφάλαιο αναλύονται τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την εμπειρική έρευνα. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται προτάσεις σχετικά με τη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας στη Ρόδο. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με αναφορά στο ενδεχόμενο της συνέχισης της εμπειρικής έρευνας στο μέλλον.

Πρωτοτυπία της έρευνας

Η πρωτοτυπία της έρευνας εντοπίζεται στην παρουσίαση μιας ολοκληρωμένης πρότασης για την ανάπτυξη και την αξιοποίηση ενός αρχαιολογικού πάρκου στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας καθώς και στη διερεύνηση των παραγόντων εκείνων που καθιστούν το αρχαιολογικό πάρκο διαχρονικά βιώσιμο και διαμορφωμένο στο πλαίσιο των αρχών της αειφορίας. Είναι η πρώτη φορά που πραγματοποιείται στη Ρόδο έρευνα σχετική με εν δυνάμει αρχαιολογικό πάρκο και με τις επιπτώσεις που η δημιουργία ενός τέτοιου πάρκου θα έχει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου.

Μια ακόμη πρωτοτυπία της παρούσας έρευνας έχει να κάνει με το γεγονός ότι στην ελληνική βιβλιογραφία δεν υφίσταται ακαδημαϊκή θεωρητική προσέγγιση της έννοιας *αρχαιολογικό πάρκο* και έρευνα πεδίου στοχευμένη στην κατανόηση του τρόπου λειτουργίας του. Επίσης δεν υπάρχει σε ελληνική ή σε ξένη βιβλιογραφία κάποια αντίστοιχη μελέτη

σχετικά με την αρχαιολογική γεωγραφική περιοχή της Κυμισάλας, καθιστώντας την παρούσα έρευνα σημαντικό εργαλείο σε περίπτωση υλοποίησης της πρότασης ή περαιτέρω επιστημονικής διερεύνησης του νεοπαγούς όρου *αρχαιολογικό πάρκο*.

Η παρούσα μελέτη καταλήγει σε μια σειρά από συμπεράσματα σχετικά με τα επιστημονικά πεδία που την απασχόλησαν, που επιβεβαιώνουν ή συμπληρώνουν την υπάρχουσα βιβλιογραφία.

ΜΕΡΟΣ Ι
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Κεφάλαιο 1

Αρχαιολογικά πάρκα: Ορισμοί

Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η θεωρητική προσέγγιση της έννοιας του αρχαιολογικού πάρκου και η διατύπωση ενός ορισμού που να το περιγράφει με ακρίβεια. Αφού γίνει μια ιστορική αναδρομή στην έρευνα για τη χρήση του όρου αρχαιολογικό πάρκο, θα περιγράψουμε τη διαμορφωμένη πλέον τουριστική βιομηχανία του πολιτιστικού τουρισμού, η οποία περιλαμβάνει και τους επισκέπτες που ενδιαφέρονται για αρχαιολογικά πάρκα, συνδυάζοντας τον αρχαιολογικό πλούτο τους με το φυσικό περιβάλλον που τα περιβάλλει.

Τα αρχαιολογικά πάρκα θα μελετηθούν ως ιστορικοί τόποι με ειδική αναφορά στην επιρροή του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού ως προς τη διαμόρφωση των αρχαιολογικών τοπίων, ενώ θα γίνει εκτενής αναφορά στα υποβρύχια αρχαιολογικά πάρκα και σε εκείνα που βρίσκονται μέσα στο αστικό περιβάλλον. Τέλος, θα αναλυθεί η υφιστάμενη εργαλειακή αντίληψη για το αρχαιολογικό πάρκο, χωρίς να παραληφθεί η περιγραφή των ομάδων διαφορετικών συμφερόντων που συμμετέχουν στην οργάνωση και τη λειτουργία των αρχαιολογικών πάρκων.

Στόχος του κεφαλαίου είναι να διαμορφωθεί ένα ακριβές εννοιολογικό πλαίσιο για τα αρχαιολογικά πάρκα και να γίνει κατανοητή η συμβολή τους στη διατήρηση, συντήρηση και διαχείριση των αρχαιολογικών καταλοίπων και στην κατανόηση της ιστορίας τους από το κοινό που τα επισκέπτεται.

1.1. Έννοιες και ορισμοί

Το μεγαλύτερο τμήμα μιας *in situ* συντήρησης και παρουσίασης των αρχαιολογικών χώρων επικεντρώνεται περισσότερο στα ίδια τα μνημεία και τα άλλα τέχνηρα όπως επίσης και στο ευρύτερο τοπίο που τα περιβάλλει. Υπερβαίνοντας τον συγκεκριμένο περιορισμό και αναδεικνύοντας διαφορετικούς τρόπους διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς,

καθίσταται εμφανές το σύγχρονο νόημα της σχετικά πρόσφατης ιδέας του αρχαιολογικού πάρκου.

Το νησί της Ρόδου είναι πολύ πλούσιο σε πολιτιστική κληρονομιά, υπάρχουν όμως ακόμη πολλά να αποκαλυφθούν στις περιοχές που βρίσκονται μακριά από τα αστικά κέντρα. Η πολιτιστική διαχείριση των πόρων χρειάζεται να συμβαδίζει με τη γενικότερη τουριστική και οικονομική ανάπτυξη, ώστε τα νοήματα και οι αξίες των αρχαιολογικών πάρκων να παραμένουν αναλλοίωτες. Μέσα σε αυτή την ολιστική και ολοκληρωμένη προσέγγιση, το αρχαιολογικό πάρκο ως έννοια παρέχει πλήθος ευκαιριών για την αποτελεσματική προστασία και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το *αρχαιολογικό πάρκο* είναι ταυτόχρονα ιδέα, διαδικασία και μέθοδος. Αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1990 και από τότε έχει εξελιχθεί και εντάσσεται σταδιακά στις αρχαιολογικές σπουδές, ιδιαίτερα εκείνες που σχετίζονται με τη συντήρηση, τη διαχείριση και τις αλληλεπιδράσεις της αρχαιολογίας με τον τομέα του τουρισμού. Η έννοια δεν είναι, αλλά σύντομα θα γίνει, επικρατούσα τάση σε ευρωπαϊκό επίπεδο όπως επίσης και το μέσο για την προστασία των διάσπαρτων και ευάλωτων περιοχών της πολιτιστικής κληρονομιάς, στα οποία περιλαμβάνονται τα φρούρια, οι αρχαίες πόλεις και οι αρχαίοι οικισμοί.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ένταξη μιας περιοχής στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα Natura, αν και επωφελής ερευνητικά και σημειολογικά, δε συνεπάγεται την επαρκή προστασία του αρχαιολογικού πάρκου. Δεδομένου ότι τα αρχαιολογικά πάρκα διαθέτουν εύθραυστους και απροστάτευτους πολιτιστικούς πόρους είτε στην επιφάνεια είτε κάτω από την επιφάνεια της γης, οι δεδομένες αναπτυξιακές πιέσεις ακόμη και σε επίπεδο καλλιεργειών με βαθιά άρση, έχουν αποδειχθεί εξαιρετικά επιζήμιες. Ως εκ τούτου το αρχαιολογικό πάρκο απαιτείται να αναγνωριστεί ως πολιτιστική οντότητα, της οποίας η διαχείριση απαιτεί τη διασύνδεση με όλους τους τομείς της οικονομίας και της ανάπτυξης.

Πριν προχωρήσουμε σε πληρέστερη παρουσίαση του αρχαιολογικού πάρκου στις διαφορετικές πτυχές του, χρειάζεται σε γενικές γραμμές να καθορίσουμε τι είναι το πολιτιστικό τοπίο, καθώς ένα μεγάλο τμήμα της έρευνας στηρίζεται σε αυτόν τον θεμελιακό ορισμό. Τα πολιτιστικά τοπία είναι γενικά περιβάλλοντα, διαμορφωμένα στην πάροδο του χρόνου από

τον άνθρωπο, που αποκαλύπτουν σημαντικές διασυνδέσεις και σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων και της γης ή της θάλασσας⁹. Ο επίσημος ορισμός, που αναπτύχθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής από την Υπηρεσία Εθνικών Πάρκων (NPS) και ακολουθείται στην Ευρώπη από την UNESCO, περιγράφει το πολιτιστικό τοπίο ως *γεωγραφική περιοχή, στην οποία τόσο οι πολιτιστικοί και οι φυσικοί πόροι όσο και η άγρια πανίδα και τα οικόσιτα ζώα συνδέονται με ένα ιστορικό γεγονός, μια δραστηριότητα ή ένα πρόσωπο ή εμφανίζουν άλλες πολιτιστικές ή αισθητικές αξίες*¹⁰.

Οι τέσσερις τύποι πολιτιστικών τοπίων που προσδιορίζονται από την NPS είναι τα ιστορικά μνημεία, τα εθνογραφικά τοπία, τα ιστορικά σχεδιασμένα τοπία και τα ιστορικά δημόδια ή λαϊκά τοπία.

Στα ιστορικά μνημεία περιλαμβάνονται κτίρια ή κατασκευές που συνήθως ερμηνεύονται μέσα σε ένα περιορισμένο γεωγραφικό πλαίσιο.

Τα εθνογραφικά τοπία συνδέονται παραδοσιακά με μια σύγχρονη εθνική ομάδα.

Τα ιστορικά σχεδιασμένα τοπία έχουν σημασία ως έργα τέχνης και σχετίζονται με αναγνωρισμένο στυλ ή παράδοση.

Τα ιστορικά λαϊκά τοπία φαίνονται ιδιαίτερα κατάλληλα για την ερμηνεία του τοπίου σε πολλές θαλάσσιες και παράκτιες περιοχές. Ορίζονται από τη NPS ως *τοπία των οποίων η χρήση, η κατασκευή ή η φυσική διάταξη αντανακλά ενδημικές παραδόσεις, έθιμα, πεποιθήσεις και αξίες. Επίσης, τοπία στα οποία η έκφραση των πολιτιστικών αξιών, των κοινωνικών συμπεριφορών και των επιμέρους δράσεων εκδηλώνεται με την πάροδο του χρόνου στα φυσικά χαρακτηριστικά, στα υλικά και στις μεταξύ τους σχέσεις, συμπεριλαμβανομένων των προτύπων οργάνωσης του χώρου, της χρήσης της γης, της κυκλοφορίας, της βλάστησης, των δομών και των αντικειμένων. Τοπία στα οποία τα φυσικά, βιολογικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά αντανακλούν τα έθιμα και την καθημερινή ζωή των ανθρώπων*¹¹.

Τα αγροτικά ιστορικά τοπία είναι λαϊκά τοπία, που έχουν ιστορικά χρησιμοποιηθεί από τον άνθρωπο ή έχουν τροποποιηθεί από ανθρώπινη δραστηριότητα ή παρέμβαση, σε σημαντική συγκέντρωση, διασυνδέσεις ή

⁹ National Park Service (NPS) 1997.

¹⁰ National Park Service (NPS) 1992, 107.

¹¹ National Park Service (NPS) 1992, 4.

στη χρήση της γης, της βλάστησης, των κτιρίων και των κατασκευών, των δρόμων και των οδών καθώς και των φυσικών χαρακτηριστικών του τόπου¹².

Οι θεματικοί τύποι αγροτικών ιστορικών τοπίων κατηγοριοποιούνται συνήθως βάσει της ιστορικής κατοχής ή της χρήσης της γης, της γεωργίας, της βιομηχανίας, των θαλάσσιων δραστηριοτήτων, των συστημάτων μεταφοράς, της διατήρησης και των θρησκευτικών ή τελετουργικών δραστηριοτήτων¹³.

1.2. Ιστορικό της έρευνας για τη χρήση του όρου

Το αρχαιολογικό πάρκο αναφέρθηκε ήδη ως μια από τις μορφές προστασίας της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Εκτός αυτού είναι μια από τις μορφές παρουσίασης, συντήρησης και διαχείρισης του αρχαιολογικού χώρου. Παρόλο που αναφέρεται συχνά, η έννοια του αρχαιολογικού πάρκου δεν αναλύεται παρά μόνο περιστασιακά στη διεθνή βιβλιογραφία. Από την άλλη, ο όρος εμφανίζεται ευρέως στην επιστημονική βιβλιογραφία για να χαρακτηρίσει αρχαιολογικούς χώρους κυρίως στην Ιταλία, τη Γερμανία, την Αυστρία, την Κροατία, την Ουγγαρία και σε αρκετές ασιατικές χώρες, χωρίς ωστόσο κάποια αναφορά στην έννοια αρχαιολογικό πάρκο *per se*. Η έννοια του αρχαιολογικού πάρκου είναι μεταξύ άλλων ανιχνεύσιμη στην αμερικανική επιστημονική βιβλιογραφία¹⁴.

Επιπλέον, για την απόδοση του όρου, χρησιμοποιούνται συχνά, τόσο στη βιβλιογραφία όσο και στην πρακτική, συγκρίσιμοι τύποι παρουσίασης ή διαχείρισης, όπως μουσείο, αρχαιολογικό μουσείο, υπαίθριο αρχαιολογικό μουσείο και μουσείο αρχαιολογικού χώρου. Το μουσείο του αρχαιολογικού χώρου είναι γνωστότερο στη Δυτική Ευρώπη. Ωστόσο, κοινή σε όλες αυτές τις μετονομασίες είναι η παρουσίαση της ακίνητης πολιτιστικής κληρονομιάς στην ύπαιθρο.

Το συγκεκριμένο πλήθος των χρησιμοποιούμενων όρων χαρακτηρίζεται για την εννοιολογική του ασυνέπεια. Συνεπώς, η σαφής διάκριση ανάμεσα στους χρησιμοποιούμενους τύπους βοηθά στη

¹² Στο ίδιο.

¹³ McClelland *et al.* 1990.

¹⁴ Hoffman *et al.* 2002, 30–32.

διατύπωση ενός ακριβούς ορισμού της έννοιας του αρχαιολογικού πάρκου. Οι παρατηρήσεις πεδίου, η βιβλιογραφία και η σχετική τεκμηρίωση, υποδεικνύουν με σαφήνεια ότι υφίστανται σημαντικές διαφορές μεταξύ των χρησιμοποιούμενων όρων. Το πρόβλημα της ορολογίας και των επιμέρους ορισμών ήταν εν μέρει ήδη το θέμα μιας ευρύτερης συζήτησης¹⁵, που μπορεί να συνοψιστεί και να αναβαθμιστεί με νέες γνώσεις.

Η ασυνεπής, ανακριβής και ετερογενής χρήση γίνεται περισσότερο εμφανής στις έννοιες αρχαιολογικό υπαίθριο μουσείο και αρχαιολογικό πάρκο. Σε πολλές περιπτώσεις χρησιμοποιούνται για τον ίδιο τύπο παρουσίασης αρχαιολογικών δεδομένων. Ο Claus Ahrens, πίσω στο 1990¹⁶, και η Antoni Judit, το 1999, προσπάθησαν να καθορίσουν αυτή τη διαφορά¹⁷. Σε αντίθεση με το υπαίθριο μουσείο, το αρχαιολογικό πάρκο προσφέρει στους επισκέπτες εκτός από πληροφορίες και τη δυνατότητα για έναν ευχάριστο περίπατο, δηλαδή για αναψυχή. Ως εκ τούτου, το πάρκο είναι συνήθως μεγαλύτερο και περιλαμβάνει στοιχεία αρχιτεκτονικής τοπίου δίπλα στα αρχαιολογικά εκθέματα, ενώ προσφέρει εγκαταστάσεις χαλάρωσης, αναψυχής και ψυχαγωγίας. Είναι μια *προσφορά για αναψυχή* με στόχο την παρουσίαση πολιτιστικών και ιστορικών αντικειμένων¹⁸.

Η Judit Antoni όρισε το αρχαιολογικό πάρκο ως μορφή υπαίθριου μουσείου. Το είδε δηλαδή ως απλή παρουσίαση των τεχνέργων στην ύπαιθρο. Το δικό της αρχαιολογικό πάρκο συνδέεται γεωγραφικά είτε με μια έρευνα, είτε με μια προστατευόμενη περιοχή, είτε βασίζεται σε μια περιοχή χωρίς οποιαδήποτε αρχαιολογικά κατάλοιπα αλλά αντιστοιχεί σε έναν συγκεκριμένο τύπο οικισμού. Στο πάρκο είναι δυνατό να παρουσιάζεται μια ενιαία ή διαδοχικές περιόδους, ακόμη και περιόδους που δεν ταξινομούνται με χρονολογική σειρά¹⁹.

Όσον αφορά τους ορισμούς που έδωσαν οι Antoni και Ahrens, είναι αρκετά ασαφείς εξαιτίας των ομοιοτήτων που παρουσιάζουν με το υπαίθριο αρχαιολογικό μουσείο. Ο ορισμός της Antoni είναι επίσης προβληματικός σε σχέση με τη χωρική τοποθέτηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς

---

¹⁵ Breznik 2006, 89–99.

¹⁶ Ahrens 1990, 40.

¹⁷ Antoni 1999, 217–223.

¹⁸ Ahrens 1990, 40.

¹⁹ Antoni 1999, 217.

προτείνει την παρουσίασή της είτε στον χώρο που ανακαλύφθηκε είτε αλλού, μετακινώντας την από την αρχική της θέση, κάτι που ουσιαστικά μας απομακρύνει από την επιτόπια παρατήρηση. Στον ίδιο ορισμό είναι ασαφές κατά πόσο τα αρχαιολογικά κατάλοιπα που παρουσιάζονται είναι πρωτότυπα ή σύγχρονες ανακατασκευές, κάτι που τον διαφοροποιεί ουσιαστικά από την απαίτηση για αυθεντικότητα στο πλαίσιο του αρχαιολογικού πάρκου.

Το 2006 ο Breznik πρότεινε τον εξής ορισμό: *Αρχαιολογικό πάρκο είναι μια περιοχή υπό αρχαιολογική προστασία, συμπληρωμένη με στοιχεία τοπίου (ουσιαστικά πάρκο), στην οποία παρουσιάζονται στην ύπαιθρο τα αρχαιολογικά ευρήματα.* Η έννοια της παρουσίασης χρησιμοποιείται σε αυτό το πλαίσιο ως επιστημονικός όρος. Καθορίζει την εμφάνιση του μνημείου και των τμημάτων του με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι προσβάσιμο και κατανοητό σε ένα ευρύτερο κοινό²⁰.

Το αρχαιολογικό πάρκο ως έννοια στην πληρέστερη μορφή της, προτάθηκε εντέλει το 2015 σε σχετικό συνέδριο που πραγματοποιήθηκε στο Σαλαλάχ του Σουλτανάτου του Ομάν και που διαμόρφωσε τις *Συστάσεις του πρώτου Διεθνούς Συνεδρίου της ICOMOS για αρχαιολογικά πάρκα και αρχαιολογικούς χώρους.* Σύμφωνα με το σχέδιο που εκπονήθηκε για τελική έγκριση:

Το αρχαιολογικό πάρκο είναι ο σύνδεσμος ανάμεσα στην επιστημονική έρευνα και στο κοινό. Μπορεί να οριστεί ως καθορισμένη περιοχή, διακριτή για την αξία των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς και την αξία της γης που συνδέεται με τέτοιους πόρους. Η συγκεκριμένη περιοχή μπορεί να γίνει δυννητικά ένας ερμηνευτικός και εκπαιδευτικός πόρος, όπως επίσης και ένας πόρος αναψυχής για το κοινό και θα πρέπει να προστατεύεται και να συντηρείται.

Στο ίδιο σχέδιο περιγράφονται αναλυτικά τα πρωτόκολλα συντήρησης και προστασίας του αρχαιολογικού πάρκου και οι προϋποθέσεις αναστήλωσης και εξωραϊσμού του περιβάλλοντος τοπίου²¹.

---

²⁰ Breznik 2006, 89–99.

²¹ Draft: *Recommendations of the First International Conference of ICOMOS on Archaeological Parks and Sites*, 23-25 February 2015, Salalah, Sultanate of Oman.

Διαθέσιμο στο <http://whc.unesco.org/document/135364>.

1.3. Τουριστική δραστηριότητα και αρχαιολογικό πάρκο

Στις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες, ο τουρισμός ως δυναμικός κλάδος αναπτύσσει σημαντικές οικονομικές και παραγωγικές δραστηριότητες²². Οι επιδράσεις του στις αναπτυξιακές, κοινωνικές και οικονομικές λειτουργίες των αναπτυσσόμενων χωρών δημιουργεί επίσης ευκαιρίες για εξαγωγές, εισροή συναλλάγματος, δημιουργία θέσεων εργασίας και κατάλληλες εναλλακτικές λύσεις για νέες πηγές εισοδήματος²³. Τα πλεονεκτήματα της τουριστικής ανάπτυξης δεν είναι απλά οικονομικά, είναι και πολιτιστικά, και συνεπώς μπορούν να συμμετέχουν σε ευρεία δίκτυα πολιτιστικής ανταλλαγής και εξοικείωσης ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς, πέραν της πολιτιστικής όσμωσης που παρατηρείται συνήθως, είτε συνειδητά είτε ασυνείδητα, ανάμεσα στους εντόπιους πληθυσμούς και στους τουρίστες²⁴.

Το σύγχρονο έθνος - κράτος όπως αναπτύχθηκε από τον δέκατο ένατο αιώνα και εντεύθεν, διασυνδέει ομάδες ανθρώπων σε μια γεωγραφική και πολιτιστικά καθορισμένη πολιτική μονάδα με εθνική πολιτιστική ταυτότητα και πολιτιστική ομοιογένεια, διακριτή από τις άλλες πολιτιστικές και εθνικές ταυτότητες²⁵. Η έλξη που ασκούν οι αρχαίοι πολιτισμοί και η πολιτιστική κληρονομιά αυτού του έθνους - κράτους γενικότερα, είναι μια από τις πηγές της τουριστικής βιομηχανίας του, η οποία μετακινεί πληθυσμούς σε τουριστικούς προορισμούς προκειμένου να συμμετάσχουν σε πολιτιστικές και σε άλλες τουριστικές δραστηριότητες.

Η έννοια πολιτιστικός τουρισμός υπονοεί ανθρώπους που ταξιδεύουν σε προορισμούς με πολιτιστικά αξιοθέατα. Ένα τέτοιου είδους ταξίδι γίνεται με κριτήριο την πρόσκτηση νέων πληροφοριών, τη συμμετοχή σε μαθησιακές δραστηριότητες, τη συμμετοχή σε δράσεις και την πρόσβαση σε πολιτιστικά προϊόντα μιας περιοχής και σε εντελώς διαφορετικές εμπειρίες²⁶. Σήμερα, οι αρχαιολογικοί και οι ιστορικού ενδιαφέροντος τόποι θεωρούνται μείζονα αξιοθέατα, το θεμέλιο του πολιτιστικού τουριστικού

²² Ranjbaran and Zahedi 2009, 46-48.

²³ Ebrahimzadeh *et al.* 2010, 76 και 82.

²⁴ Flamholtz and Randle 2011, 225.

²⁵ Gellner 1987, 9 και 18.

²⁶ Saei *et al.* 2010, 2-10.

ενδιαφέροντος για οποιαδήποτε περιοχή, καθώς αποδίδουν την παρούσα πραγματικότητα σε σύγκριση με την πραγματικότητα του παρελθόντος σε μια γεωγραφικά καθορισμένη περιοχή και απεικονίζουν τα έθιμα, τις παραδόσεις και τις πολιτιστικές αξίες μιας χώρας²⁷.

Η έννοια του πολιτιστικού τουρισμού, καίρια για την αποσαφήνιση της συνολικής ιδέας του αρχαιολογικού πάρκου και της διδακτικής που μπορεί να προσφέρει, σχηματίζεται μέσω της διασύνδεσης της γεωγραφίας και του πολιτισμού. Σύμφωνα με στατιστικές που δημοσίευσε ο Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και την Ανάπτυξη (OECD), το 2009, το 40% των διεθνών ταξιδιών σχετιζόταν με ζητήματα πολιτισμού²⁸.

Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρήθηκε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός έγινε ένας νέος τρόπος αναψυχής, που συνδέεται μεταξύ άλλων, με την πρόσκτηση γνώσης, εμπειρίας και εξοικείωσης με τον πολιτισμό διάφορων περιοχών του πλανήτη. Η έννοια *προσέλκυση τουριστών με πολιτιστικά ενδιαφέροντα* σημαίνει δημιουργία κινήτρων για την επιλογή συγκεκριμένων εξειδικευμένων προορισμών. Σε γενικές γραμμές, αυτή η δημιουργία κινήτρων για την επίσκεψη σε τόπους στους οποίους παρουσιάζεται η πολιτιστική κληρονομιά, διαιρείται σε τρεις ομάδες υπό τους γενικούς τίτλους *εμπειρία της πολιτιστικής κληρονομιάς, εκμάθηση της ιστορίας και εμπειρία της αναψυχής*²⁹.

Επί του παρόντος, αξιοθέατα που στηρίζονται στην πολιτιστική εμπειρία και στα αρχαιολογικά κατάλοιπα θεωρούνται ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες που επηρεάζουν την πολιτιστική έλξη μιας δεδομένης γεωγραφικής περιοχής. Συνεπώς, το αρχαιολογικό πάρκο ως πολιτιστικό τουριστικό αξιοθέατο αποτελεί μια νέα προσέγγιση στην έκθεση και επίδειξη των έργων των αρχαίων πολιτισμών και των αρχαιολογικών καταλοίπων στο εννοιολογικό πλαίσιο της φύσης, του γενικού φυσικού περιβάλλοντος και των ιδιαίτερων τοπίων που συνδέονται με τα αρχαιολογικά κατάλοιπα³⁰.

---

²⁷ Richards 2007, 126.

²⁸ Richards 2009, 21.

²⁹ Poria *et al.*, 24.

³⁰ Gross, Zimmerman and Buchholz 2006, 78.

1.4. Το αρχαιολογικό πάρκο ως τόπος

Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον σε ό,τι αφορά έναν αρχαιολογικό τόπο, το συγκεντρώνουν η ανασκαφή, η συντήρηση, η ερμηνεία και η δημοσίευση των μνημείων και των ευρημάτων, διαδικασίες που συνήθως αναλαμβάνονται από διαφορετικούς φορείς και σε διαφορετικά γεωγραφικά σημεία. Η πολυπλοκότητα ενός τέτοιου συστήματος και οι δυσκολίες που θέτει εξ αρχής, όπως η ανάγκη μεταφοράς των κινητών ευρημάτων σε εργαστήρια συντήρησης, η αξιολόγηση και η ενδεχόμενη έκθεσή τους σε κάποιο πραγματικό ή εικονικό μουσείο, συνιστά περιορισμό που επιλύεται με την ιδέα ενός αρχαιολογικού πάρκου στην πλήρη λειτουργία του.

Η δάνεια λέξη *πάρκο*, τουλάχιστον ετυμολογικά, σημαίνει το περίβλημα, εννοιολογικό, γεωγραφικό και φυσικό με την έννοια του *φράκτη* από το *φράσσω*³¹. Οι διανοητικές ρίζες αυτής της σχετικά νέας έννοιας δεν έχουν διερευνηθεί έως τώρα παρά μόνο αποσπασματικά. Συνεπώς, χρησιμοποιείται σε έναν βαθμό ως γενικός όρος για να καλύψει μία χρήσιμη έννοια της αρχαιολογικής θεωρίας³². Η χρησιμότητα της έννοιας του αρχαιολογικού πάρκου αναδεικνύεται ιδιαίτερα σε διεπιστημονικές ομάδες των επαγγελματιών, ορισμένοι εκ των οποίων πιθανώς δεν έχουν τυπική αρχαιολογική κατάρτιση.

Τα δημόσια πάρκα θεωρούνταν άλλοτε η δόξα της Βρετανίας³³ ή γενικότερα του αγγλοσαξονικού κόσμου³⁴. Το αστικό πάρκο ξεκίνησε στη βικτοριανή Αγγλία από όπου εξαπλώθηκε σε όλο σχεδόν τον κόσμο. Τα πάρκα που δημιουργήθηκαν με δημόσια μέριμνα προέβλεπαν μεγάλους, καλά διατηρημένους χώρους, με μουσικές εξέδρες, καφέ, σημεία για παιχνίδι και περίπατο, φυτοκομικές εκθέσεις και διέθεταν φύλακες που τα φρόντιζαν. Εκείνο, ωστόσο, που ενδιαφέρει περισσότερο είναι το γεγονός ότι συνδέονταν με τη διάσταση της αναψυχής και τηςσχόλης ενός μεγάλου αριθμού ανθρώπων, ανεξαρτήτως κοινωνικής θέσης και καταγωγής. Σαν τα παλιά δημοτικά πάρκα και τα μουσεία, τα αρχαιολογικά πάρκα είναι μια

---

³¹ Partridge 1966, 2293.

³² McManus 1999, 57-59.

³³ National Conference on the Prevention of Destitution London 1912, 267.

³⁴ Freestone 2010, 243.

έκφραση πολιτιστικών αξιών διαθέσιμη στο ευρύ κοινό που τα επισκέπτεται.

Στο αρχαιολογικό πάρκο το αρχαίο φυσικό τοπίο αντανακλά κοινωνικές, ιστορικές, φυσικές και πολιτιστικές αξίες που επηρεάζουν μια δεδομένη ιστορική περίοδο. Η ιδέα της δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου πρωτοεκφράστηκε στην Ιταλία το 1999³⁵. Με βάση αυτόν τον ορισμό, το αρχαιολογικό πάρκο θα μπορούσε να περιλαμβάνει ως έννοια τα υπολείμματα μιας συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου στο φυσικό τους πλαίσιο, που απεικονίζουν τις συγκεκριμένες, αυτόχθονες, ιστορικές, περιβαλλοντικές και πολιτιστικές αξίες μιας γεωγραφικής περιοχής. Το διακριτό αυτό πάρκο θα μπορούσε σε κάθε περίπτωση να γίνει τόπος έλξης τουριστών³⁶.

Οι αρχές που εφαρμόζονται σε αρκετές περιπτώσεις είναι ίδιες με εκείνες που εφαρμόζονται στα υπαίθρια μουσεία³⁷. Γενικά, οι επισκέπτες στις ιστορικές και αρχαιολογικές τοποθεσίες κινούνται σε δεδομένες κατευθύνσεις και με τη βοήθεια καταρτισμένων οδηγών κατανοούν την πραγματική φύση των ιστορικών - αρχαιολογικών μνημείων, τις αξίες με τις οποίες συνδέονται αλλά και το φυσικό περιβάλλον γύρω τους³⁸.

Σήμερα, η φύση και το τοπίο γύρω από τις ιστορικές - αρχαιολογικές θέσεις στα αρχαιολογικά πάρκα, λειτουργούν συμπληρωματικά ως πόλοι έλξης του κοινού³⁹, καθώς εκτός από τις αρχαιότητες οι αρχαιολογικοί χώροι της Μεσογείου περιβάλλονται συνήθως από φυσικό περιβάλλον πλούσιο σε στοιχεία της μεσογειακής χλωρίδας, με ευθεία αναφορά στην αρχαιότητα⁴⁰.

Από γεωγραφικής άποψης, τα αρχαιολογικά πάρκα αποτελούν συγκεκριμένο δίκτυο που απαιτεί συλλογική προσέγγιση προς την κατεύθυνση του σχεδιασμού και της διαχείρισης, εκκινώντας από τα πρώτα βήματα της έρευνας πεδίου μέσω του χαρακτηρισμού και της ερμηνείας των ανακτώμενων τεχνέργων και των τοπογραφικών σπουδών,

---

³⁵ Mills 1999, 297-311.

³⁶ Zifferero 2008, 1-5.

³⁷ Marchetti 2008, 11.

³⁸ Thuesen 2008, 23-29.

³⁹ Doswell 1997, 6-7.

⁴⁰ Rackham and Vernicos 1991, 347-361.

προκειμένου να καταγραφεί κάθε ιστορική πληροφορία και να αποδοθεί με ορθό τρόπο στο κοινό. Εκτιμώντας τα πυρηνικά προγράμματα της αρχαιολογικής έρευνας και τις περαιτέρω προσθέσεις γεωαρχαιολογικών και βιοαρχαιολογικών ερευνών, ανακαλύπτουμε ότι ο τελικός στόχος είναι η συνεισφορά στην ενοποίηση των στρατηγικών έρευνας, έτσι ώστε να μπορούν να επιδείξουν δημόσια τα ιστορικά περιεχόμενα που προκύπτουν από τις επιμέρους έρευνες ως ενιαία σύνολα, με απώτερο στόχο την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς⁴¹.

Ανατρέχοντας τώρα στην πτυχή της αναψυχής και τηςσχόλης των δημοσίων πάρκων, αναμένεται πως το αρχαιολογικό πάρκο είναι ένας τόπος φροντισμένος και εξωραϊσμένος, με καλά σχεδιασμένα μονοπάτια για τους επισκέπτες, με σωστά δίκτυα υποδομής, με εγκαταστάσεις εξυπηρέτησης και αναψυχής των επισκεπτών και άλλα. Γενικά, προκειμένου να δημιουργηθεί αρχαιολογικό πάρκο στο πλαίσιο ενός ιστορικού - αρχαιολογικού πολιτισμού, χρειάζεται κανείς να λάβει υπόψη του τέσσερις γενικούς στόχους⁴²:

1. Προστασία των μνημείων και της πολιτιστικής κληρονομιάς.
2. Σύνδεση μεταξύ του πολιτισμού και της ιστορίας στην περιοχή.
3. Διέγερση της ευαισθητοποίησης των επισκεπτών με εκπαιδευτικές διαδικασίες.
4. Βελτίωση της κατάστασης των τοπικών κοινοτήτων όσον αφορά τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα, ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού στην περιοχή.

Οι μεγάλοι κλειστοί βικτοριανοί κήποι είχαν συχνά πλαστά γοτθικά ερείπια σε στρατηγικά σημεία κατά μήκος των μονοπατιών⁴³. Για τους

---

⁴¹ Marchetti 2008, 11.

⁴² Gross 1999, 483-495.

⁴³ Η τάση προς την εισαγωγή κλασικών ερειπίων στην αρχιτεκτονική τοπίου είναι εν μέρει αποτέλεσμα της δημοτικότητας του Grand Tour κατά τον 17ο αιώνα. Νέοι της βικτοριανής Αγγλίας περιόδευαν στην Ελλάδα και στην Ιταλία και επέστρεφαν ρομαντικά εντυπωσιασμένοι με τα κλασικά κτίσματα που έβλεπαν εκεί. Επιστρέφοντας, προσπαθούσαν να εισαγάγουν πολλά από τα ίδια θέματα που νόμιζαν ότι είχαν δει στα ταξίδια τους. Κατασκεύαζαν πλαστά γοτθικά ερείπια και αρχαίους ναούς διάσπαρτους σε κομβικά σημεία

Βικτοριανούς, η ύπαρξη μνημείων εξέφραζε έναν πολυπολιτισμικό ενθουσιασμό και ήταν ένα μέσο ώθησης της φαντασίας σε μακρινούς τόπους και σε μακρινές εποχές⁴⁴. Τέτοιες δομές πάρκου διαθέτουν συνήθως διακριτά αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά και το αρχαιολογικό πάρκο είναι ιδιαίτερα πιθανό να διαθέτει ένα μνημείο εύκολα αναγνωρίσιμο. Το *Plymouth Plantation*⁴⁵ για παράδειγμα, είναι ένα φανταστικό αρχαιολογικό πάρκο - μουσείο που σχετίζεται με μια ιδιαίτερη ιστορική περίοδο εγκατάστασης των πρώτων εποίκων στο Plymouth. Τέτοια πάρκα με ιστορικά θέματα ιδρύονται συχνά με σκοπό την ικανοποίηση των αναγκών μιας τοπικής κοινωνίας και φυσικά οι ιδέες της αυθεντικότητας δεν έχουν καμία θέση εδώ, παρά μόνο οι ιδέες της ιστορικής υπενθύμισης και της διασκέδασης. Τέτοιου είδους αξίες της πειραματικής αρχαιολογίας δεν είναι μεταβιβάσιμες σε ένα αυθεντικό αρχαιολογικό πάρκο⁴⁶.

Αντίθετα με τους κήπους, τα μνημεία του πάρκου είναι αληθινά. Δεν υπάρχει τίποτα ψεύτικο, ανακαινισμένο, μετατοπισμένο ή εξωπραγματικό. Πρόκειται για μια ιδιαιτερότητα, μια αυθεντική εικόνα που διατηρείται στον νου και προκαλεί το κοινό να θυμάται την αξία του πραγματικού μνημείου, να το θαυμάζει και να θέλει να το επισκεφθεί ξανά. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα χρειάζεται να είναι αντικείμενα φωτογράφισης ακόμη και για το ανεκπαιδευτο μάτι. Συνεπώς, τα μνημεία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς ταιριάζουν στις προδιαγραφές ενός αρχαιολογικού πάρκου, αν και από μόνο του ένα διακριτό μνημείο δε συνιστά αρχαιολογικό πάρκο.

Το αρχαιολογικό πάρκο είναι μια προσδιορίσιμη περιοχή που διακρίνεται από τους πόρους της πολιτιστικής κληρονομιάς και της σχετιζόμενης γης, καθώς έχει τη δυνατότητα να γίνει ένας ερμηνευτικός, εκπαιδευτικός και ποιοτικός ψυχαγωγικός πόρος, διαθέσιμος στο ευρύ

του τοπίου μεγάλων οίκων της βικτοριανής εποχής, διαμορφώνοντας το τοπίο των κλειστών πάρκων που προορίζονταν μόνο για τις συγκεκριμένες οικογένειες ευγενών.

⁴⁴ Turner 2005, 368.

⁴⁵ Plymouth, Μασαχουσέτη. Σύνθετο ανοιχτό μουσείο - πάρκο χτισμένο πάνω στις αρχές της πειραματικής αρχαιολογίας για την αναδημιουργία του οικισμού των πρώτων εποίκων που έφτασαν εκεί το 1620, χτισμένο πέντε χιλιόμετρα μακριά από τον αληθινό τόπο, με οδηγούς *ερμηνευτές* για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών, ντυμένους με ιστορικές φορεσιές. Βλ. Schmidt 1995, 49 Fig. 16.

⁴⁶ Schmidt 1995, 41-51.

κοινό⁴⁷. Όσον αφορά το νομικό του πλαίσιο, είναι αποτελεσματικός τρόπος προστασίας των πόρων κληρονομιάς, που διασφαλίζει την προστασία των υπόγειων κατασκευών, έως ότου είναι δυνατή η αρχαιολογική ανασκαφή. Η ακεραιότητα και η αυθεντικότητα του αρχαιολογικού τόπου εξασφαλίζεται μέσα στο πλαίσιο του ίδιου του πάρκου ως έννοια, η οποία προφανώς ανακαλύπτεται εκ νέου και εμπλουτίζεται με νέα νοήματα. Αν και η πρώτη προτεραιότητα είναι οι κατασκευές και η πολιτιστική κληρονομιά, δεν αποκλείονται οι οικολογικές πτυχές και οι κανόνες της αρχαιολογίας πεδίου.

Το αρχαιολογικό πάρκο δεν αποκλείει τη χρήση αναψυχής όσο δε διακυβεύονται οι ανάγκες της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, κατά κύριο λόγο εξυπηρετεί τόσο εκπαιδευτικές ανάγκες όσο και ανάγκες συντήρησης. Οι εκπαιδευτικές ανάγκες εκπληρώνονται με την παρουσίαση του παρελθόντος με τρόπο πολυεπίπεδο. Παρόλο που η μάθηση συνδέεται παραδοσιακά με εκπαιδευτικά ιδρύματα της πρωτοβάθμιας, της δευτεροβάθμιας και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, σχεδόν όλη η μάθησή μας ως ενήλικες συμβαίνει έξω από τα συμβατικά μαθησιακά περιβάλλοντα⁴⁸. Τα αρχαιολογικά και τα περιβαλλοντικά πάρκα, οι βιβλιοθήκες και τα μουσεία, οι τόποι πολιτιστικής κληρονομιάς γενικότερα, τα ενυδρεία ή ο ανοιχτός ωκεανός, είναι τέτοιοι μη συμβατικοί τόποι μάθησης. Επιπλέον, η μάθηση που συμβαίνει σε τέτοια περιβάλλοντα είναι γνωστή ως *μάθηση ελεύθερης επιλογής*, γιατί οι άνθρωποι είναι ελεύθεροι να επιλέξουν τι, πού, πότε και με ποιον επιθυμούν να μάθουν⁴⁹.

Ανακεφαλαιώνοντας, το αρχαιολογικό πάρκο είναι τρόπος έκφρασης των πολιτιστικών αξιών με έμφαση στους επισκέπτες, που περιλαμβάνει υψηλές μουσειολογικές προδιαγραφές και επικεντρώνεται σε ένα βασικό μνημείο μέσα σε μια αρκετά μεγάλη περιοχή του πολιτιστικού τοπίου που μπορεί να χωριστεί σε ζώνες για ερμηνευτικούς σκοπούς. Είναι μεγάλη γεωγραφική περιοχή με σαφή όρια και διαθέτει ελεγχόμενη είσοδο για τους επισκέπτες, χώρους στάθμευσης αυτοκινήτων, διαμορφωμένα μονοπάτια και τουαλέτες. Λειτουργεί ως δυναμική, σύνθετη οντότητα με εξελιγμένη διαχείριση και υποστήριξη από πολλούς εμπλεκόμενους φορείς.

⁴⁷ Mohammad 2014, 141.

⁴⁸ Courtney 1989, 19.

⁴⁹ Packer 2006, 329–344.

1.5. Αρχαιολογικά πάρκα στο αστικό περιβάλλον

Η σχέση του αρχαιολογικού πάρκου με τον αστικό ιστό και η θέση του στο πολεοδομικό σχήμα είναι μια εξαιρετικά πολύπλοκη διαδικασία, που περνά από τις συμβάσεις κειμένων για την προστασία των μνημείων όπως είναι η *Χάρτα της Βενετίας* (1964) και η *Διακήρυξη του Άμστερνταμ* (1975). Όσον αφορά ιδιαίτερα τις ζωτικές αρχές της συντήρησης και της διαχείρισης, η *Χάρτα της Βενετίας*, στο σημείο που αναφέρεται στην ένταξη των μνημείων στον αστικό ιστό, προβλέπει με το άρθρο 5 πως η *συντήρηση των μνημείων ευνοείται πάντοτε από την καταλληλότητά τους να χρησιμοποιηθούν για κάποιο σκοπό ωφέλιμο στην κοινωνία* και με το άρθρο 6 πως η *συντήρηση του μνημείου συνεπάγεται και τη διατήρηση του άμεσου περιβάλλοντός του*⁵⁰, πρακτική που εμπλέκεται ουσιαστικά με τον πολεοδομικό σχεδιασμό. Η *Διακήρυξη του Άμστερνταμ* προβλέπει σε ζητήματα διαχείρισης πως η *πολιτική ολοκληρωμένης διαχείρισης μπορεί να πετύχει μόνο όταν ληφθούν υπόψη κοινωνικοί παράγοντες και πως η πολιτική της συντήρησης σημαίνει επίσης την ένταξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς στην κοινωνική ζωή*⁵¹.

Είναι εμφανώς διαφορετικό το πώς προσλαμβάνεται η έννοια του αρχαιολογικού πάρκου από το κοινό και από την επιστήμη στις αστικές του υποδηλώσεις. Σημαντικές επιδράσεις στις θεωρήσεις μας ως μελετητές και ως ερευνητές ασκούν τα ατομικά μας βιώματα, οι προθέσεις και οι εξειδικευμένοι στόχοι μας⁵². Συνεπώς, εκεί που συζητούνται ζητήματα *προστασίας, συντήρησης και μνημειακής αντιμετώπισης*, άλλοι ερευνητές αντιλαμβάνονται πιθανώς έννοιες όπως *ένταξη, αξιοποίηση, εμπορευματοποίηση, λειτουργική αξιοποίηση ή ολοκληρωμένη διατήρηση*

---

⁵⁰ *2nd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Venice, 1964. Adopted by ICOMOS in 1965.*

Διαθέσιμο στο http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf.

⁵¹ *The Declaration of Amsterdam – 1975.*

Διαθέσιμο στο <http://www.icomos.org/en/support-us/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/169-the-declaration-of-amsterdam>.

⁵² Groth 2010, 1.

των αρχαιολογικών χώρων, ανάλογα με το ερευνητικό τους πλαίσιο ή την επαγγελματικά κατευθυνόμενη προκατάληψή τους⁵³.

Σε ό,τι αφορά την *ολοκληρωμένη διατήρηση* των αρχαιολογικών καταλοίπων στο αστικό περιβάλλον, η τάση της τελευταίας δεκαετίας δείχνει προς την κατεύθυνση της δημιουργίας αρχαιολογικών πάρκων. Τα αρχαιολογικά πάρκα σε αρκετές περιπτώσεις καταλαμβάνουν σημαντική έκταση του πολεοδομικού ιστού και προσελκύουν πολιτιστικές, τουριστικές και οικονομικές δραστηριότητες, αυξάνοντας παράλληλα την ανταγωνιστικότητα στο πλαίσιο ενός παγκοσμιοποιημένου ανταγωνισμού των πόλεων⁵⁴. Ανάμεσα στα σύγχρονα παραδείγματα κατασκευής αρχαιολογικών πάρκων που προβλέπουν ενιαίους χώρους με αποτυπωμένες διαδρομές και ερμηνευτική αφήγηση (ή σύνολα), είναι το έργο της *Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας*⁵⁵ και το *Σύνολο της Mérida* στην Ισπανία⁵⁶.

Το αρχαιολογικό πάρκο στο αστικό κέντρο ελκύει στις περισσότερες περιπτώσεις τουριστικές δραστηριότητες και εγκαταστάσεις αναψυχής, διαμορφώνοντας ένα ολοκληρωμένο πεδίο προσέλκυσης τόσο του εντόπιου πληθυσμού όσο και των τουριστών - περιηγητών. Οι κανόνες που έχουν τεθεί γενικότερα για τα αρχαιολογικά πάρκα ισχύουν και στον αστικό ιστό. Με άλλα λόγια, προέχει η προστασία της υπόστασης των αρχαιολογικών καταλοίπων και η διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης που φέρουν εγγενώς, παράλληλα με τη λειτουργία τους ως δημόσιοι χώροι ενταγμένοι στην καθημερινότητα της σύγχρονης πόλης. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα και τα μνημεία εντός της πόλης διατηρούν τα ορατά σημάδια τους στο πέρασμα του χρόνου και γίνονται πολιτιστικά σύμβολα⁵⁷.

Ο όρος *δημόσιος χώρος* έχει ερμηνευτεί πολυποίκιλα και μέσα από διαφορετικά πλαίσια που σχετίζονται με το κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό

---

⁵³ MacCoun 1998, 259-287.

⁵⁴ Βαΐου Ντ. *et al* 2004, 13-25.

⁵⁵ Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας, ΥΠΠΟ.

Διαθέσιμο στο http://www.yppo.gr/4/g40.jsp?obj_id=90.

⁵⁶ Η επίσημη ονομασία που χρησιμοποιείται σε αυτή την περίπτωση είναι αρχαιολογικό σύνολο, Archaeological Ensemble of Mérida στην UNESCO.

Διαθέσιμο στο <http://whc.unesco.org/en/list/664>.

⁵⁷ Boyer 1994, 16.

και ιστορικό του νόημα. Σε έναν από αυτούς τους ορισμούς, ο δημόσιος χώρος σηματοδοτείται ως ο τόπος στον οποίο ασκείται πολιτική δράση στα πρότυπα της αρχαιοελληνικής πόλης κράτους. Είναι ένας χώρος συμμετοχής στα κοινά αλλά και ανάπτυξης συλλογικοτήτων και κριτικής αξιολόγησης της εξουσίας⁵⁸.

Οπωσδήποτε, στο σύγχρονο πλαίσιο, η έννοια του δημοσίου χώρου δεν είναι απολύτως ξεκάθαρη, γεγονός που γίνεται ακόμη πιο έντονο εξαιτίας των μεταβαλλόμενων συνθηκών των σύγχρονων πόλεων στα διαφορετικά επίπεδα λειτουργίας τους. Οι ανθρωπογεωγράφοι υποστηρίζουν ότι, παρά τις εξαιρέσεις, ο δημόσιος χώρος μπορεί να συλληφθεί ως χώρος στον οποίο γίνεται δυνατή η δημοκρατία και το αρχαιολογικό πάρκο δεν εξαιρείται από αυτή την αντίληψη. Ο γεωγράφος Don Mitchell έγραψε εκτενώς για το θέμα του δημοσίου χώρου και τη σχέση του με τη δημοκρατία, αρθρώνοντας τα επιχειρήματά του μέσω των ιδεών του Henri Lefebvre για το δικαίωμα στην πόλη⁵⁹. Στον δημόσιο χώρο όπου ασκείται το *δικαίωμα του πολίτη στην πόλη*, επιτρέπεται η ελεύθερη πρόσβαση σε όλους χωρίς διακρίσεις και περιορισμούς, ευνοείται η πολυπολιτισμικότητα και η ανάμιξη διαφορετικών ομάδων και αναπτύσσεται η ελεύθερη έκφραση των πολιτών, τόσο στην καθημερινή ζωή όσο και στη σχολή.

Τούτο πρακτικά σημαίνει πως όταν εντάσσεται το αρχαιολογικό πάρκο στην καθημερινότητα του αστικού ιστού, χρειάζεται σύγχρονο σχεδιασμό. Στον αστικό ιστό δεν αρκεί να απευθύνεται το πάρκο ως λειτουργική οντότητα μόνο στην τουριστική βιομηχανία και απλά να εξυπηρετεί ερμηνευτικούς και διδακτικούς σκοπούς. Χρειάζεται περισσότερο από όλα να ενταχθεί στην καθημερινή ζωή των πολιτών, έτσι ώστε η καθημερινή χρήση του ως δημόσιος χώρος να διαμορφώνει ένα πλέγμα κοινωνικής προστασίας των αρχαιολογικών καταλοίπων σε φυσικό και εννοιολογικό πλαίσιο.

Συνεπώς, για τη διαχείριση των αρχαιολογικών πάρκων του αστικού και του περιαστικού ιστού ιδιαίτερο ρόλο παίζει η σύνδεσή τους με το περιβάλλον τους. Η αδυναμία σύνδεσης του αρχαιολογικού πάρκου με το

---

⁵⁸ Benhabib 1998, 65-99.

⁵⁹ Mitchell 2003, 13-21.

περιβάλλον του και τις υποδηλώσεις της ιστορικής μνήμης που φέρει εγγενώς, είναι υπαρκτός κίνδυνος και αποδυναμώνει τη σημασία του ως πολιτιστική κληρονομιά. Άλλωστε η συλλογική μνήμη ενσωματώνεται πάντα σε ένα χωρικό πλαίσιο⁶⁰. Επιπλέον, στην προστασία των αρχαιολογικών πάρκων είναι δυνατό να συμβάλλει ο σχεδιασμός της οικονομικής και της πολιτιστικής ανάπτυξης του περιβάλλοντός τους, κάτι βέβαια που πρέπει να γίνεται με σεβασμό του δικαιώματος του εντόπιου πληθυσμού στην πόλη του.

Η εξέταση του αρχαιολογικού πάρκου στο αστικό του περιβάλλον μας φέρνει σε επαφή κυρίως με έννοιες που χρειάζονται αποσαφήνιση. Ουσιαστικά χρειάζεται να διακρίνουμε μεταξύ της ιστορικής διατήρησης και της αρχαιολογίας. Πολλοί θεωρούν ότι η ιστορική διατήρηση και η αρχαιολογία είναι απλώς διαφορετικά στοιχεία της ίδιας επιστήμης. Ωστόσο, σε μια απόπειρα διαμόρφωσης της θεωρητικής βάσης για τη δημιουργία και τη διαχείριση ενός αρχαιολογικού πάρκου είναι αναγκαίο να ξεκαθαριστεί η σύγχυση που παρουσιάζεται από την αλληλεπικάλυψη των δύο εννοιών⁶¹.

Τόσο οι αρχαιολόγοι όσο και οι *ιστορικοί διατηρητές*⁶² συμμετέχουν στην πολιτιστική διαχείριση των πόρων και έχουν κοινή επιστημονική μεταγλώσσα. Όμως, η αρχαιολογία επιδιώκει κυρίως να ανακτήσει πληροφορίες από πολιτιστικούς πόρους⁶³. Όταν ο αρχαιολόγος τελειώνει το έργο του, αυτό που μένει είναι συνήθως σακούλες με όστρακα και τέχνηρα και μια λεπτομερής αναφορά της ανασκαφικής περιόδου.

Η *ιστορική διατήρηση*, από την άλλη, προσπαθεί να επιβεβαιώσει πως το κοινό μπορεί να βιώσει αποτελεσματικά σε προσωπικό επίπεδο την ιστορία⁶⁴. Ο σκοπός της ιστορικής διατήρησης είναι η μεγιστοποίηση των διαθέσιμων ευκαιριών της κοινωνίας να έρθει πρόσωπο με πρόσωπο με τα φυσικά κατάλοιπα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Όταν τελειώσει το

---

⁶⁰ Halbwachs and Coser 1992, 23-24.

⁶¹ King et al. 1997, 20-21.

⁶² Δεν αναφερόμαστε εδώ στη *διατήρηση* με την έννοια της συντήρησης αν και η συντήρηση είναι αναπόσπαστο τμήμα της διατήρησης. Αναφερόμαστε κυρίως στη *διατήρηση της ιστορικής μνήμης*.

⁶³ Martin 1981, 18.

⁶⁴ Fitch 1982, 6-17.

έργο του ο ιστορικός διατηρητής, το αποτέλεσμα είναι μια κατασκευή διατηρημένη *in situ* ως τελικό προϊόν.

Τόσο οι αρχαιολόγοι όσο και οι ιστορικοί διατηρητές αποδίδουν την ίδια αξία στους πολιτιστικούς πόρους. Όμως, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται και τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα είναι πολύ διαφορετικά και ενίοτε αλληλοσυγκρουόμενα. Η εστίαση από τη σκοπιά της ιστορικής διατήρησης, έγκειται στην παροχή βιώσιμης πρόσβασης του κοινού, όχι στη συντήρηση των αρχαιολογικών δεδομένων. Συνέπεια αυτού του τρόπου λειτουργίας, είναι η φυσική παρέμβαση για τη διατήρηση του πόρου να θεωρείται αναπόσπαστο μέρος της λειτουργίας ενός ιστορικού - αρχαιολογικού πάρκου.

Βάσει των παραπάνω, από την άποψη της διατήρησης και του προσωπικού βιώματος της ιστορίας, έχει ιδιαίτερη σημασία η δημιουργία αρχαιολογικών πάρκων και τόπων αρχαιολογικής και ιστορικής αξίας, η ενοποίηση δηλαδή των αρχαιολογικών χώρων και η δημιουργία θεματικών πάρκων⁶⁵. Με τη δημιουργία θεματικών αρχαιολογικών πάρκων συνήθως επιτυγχάνεται τόσο η ανάδειξη, όσο και η προστασία και η ένταξη των μνημείων στην καθημερινή ζωή εντός του αστικού ιστού, όμως δεν παύουν να υπάρχουν προβληματισμοί γύρω από το θέμα. Έτσι, θέματα που πρέπει να απασχολούν τους πολεοδόμους και τους σχεδιαστές σε μια διαδικασία μετατροπής της πόλης σε *θεματικό πάρκο*, αποτελούν τόσο το θέμα της μνήμης και της ιστορίας, όσο και το πώς αυτά μπορούν να συνδυαστούν με το παρόν της πόλης, ούτως ώστε να αποφευχθεί αυτό που τόσο έντονα παρατηρείται στην Αθήνα, δηλαδή *η διαρκής και αμφιθυμική επιστροφή στην ιστορία της και η άμεση εμπλοκή της με το πολεοδομικό γίγνεσθαι της πόλης σε παρόντα χρόνο*⁶⁶.

Ζήτημα μείζονος σημασίας για τη διαμόρφωση ενός αρχαιολογικού πάρκου στον αστικό ιστό, είναι οι συνέπειες που προκαλεί από οικονομικής και κοινωνικής άποψης στη λειτουργία της πόλης. Το αρχαιολογικό πάρκο κατασκευάζεται με γνώμονα την ένταξη των αρχαιολογικών καταλοίπων και δη των μνημειακών κατασκευών στην καθημερινότητα του αστικού ή

⁶⁵ Αριθμός 16793/ 2009, Φ.Ε.Κ. 2086 Β/ 29.9.2009:

Προδιαγραφές Ψυχαγωγικών Θεματικών Πάρκων για την υπαγωγή τους στο καθεστώς των κινήτρων του Νόμου 3299/2004.

⁶⁶ Βαΐου *et al* 2004, 24.

του περιαστικού ιστού. Ωστόσο, η τουριστική βιομηχανία, η βιομηχανία του ελεύθερου χρόνου, ο ακατάλληλος πολεοδομικός σχεδιασμός και οι μηχανισμοί των αγορών, είναι δυνατό να επιβαρύνουν την καθημερινότητα προκαλώντας σχετική όχληση και να απομακρύνουν τον πολίτη από έναν τέτοιο χώρο. Οι περισσότερες πόλεις δε διαθέτουν σωστό σχεδιασμό. Συνεπώς, οι σχετικές σχεδιαστικές μελέτες, βάσει των οποίων θα συμβιβαστεί το μέλλον με την πραγματικότητα του παρελθόντος, θα πρέπει να εκπονούνται με τέτοιο τρόπο ώστε να προκαλούν την ελάχιστη δυνατή διατάραξη της σύγχρονης πόλης⁶⁷.

Ο περιβάλλον χώρος των αρχαιολογικών καταλοίπων είναι δημόσιος χώρος στον οποίο απαιτείται εκείνος ο ειδικός σχεδιασμός που θα διευκολύνει την πρόσβαση και την επαφή, φυσική ή εννοιολογική. Επίσης, θα ασκεί την απαραίτητη έλξη τόσο στους εντόπιους πληθυσμούς, όσο και στους περιηγητές που επιθυμούν να οικειοποιηθούν εννοιολογικά ένα τμήμα του παρελθόντος της πόλης. Παρά το γεγονός ότι το περιβάλλον των αρχαιολογικών πάρκων είναι λεπτομερώς σχεδιασμένο ώστε να ενσωματώνεται απροβλημάτιστα στον αστικό ιστό, η έλλειψη της απαραίτητης προστασίας τα καθιστά συχνά τόπους παράνομων δραστηριοτήτων με κυρίαρχη την αρχαιοκλοπή, δεδομένων των ελλείψεων του νόμου τόσο σε ελληνικό όσο και σε ευρωπαϊκό πλαίσιο⁶⁸.

Βάσει των παραπάνω, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο ότι ο αστικός σχεδιασμός ενός αρχαιολογικού πάρκου μπορεί να αποδώσει διαλεκτικά στον αστικό ιστό τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, έτσι ώστε, να διαφυλαχτεί ο δημόσιος χαρακτήρας τους, να αναζωογονηθεί η κοινωνική ζωή της πόλης και παράλληλα να διατηρηθεί η ιστορική τους αφήγηση και ο μνημειακός χαρακτήρας τους. Οπωσδήποτε, οι διαθέσιμες λύσεις για τη διαχείριση των μνημείων ενός αρχαιολογικού πάρκου στο αστικό περιβάλλον, αν και ακολουθούν γενικούς κανόνες, διακρίνονται για τη μοναδικότητα που επιβάλλει στον σχεδιασμό τους ο κυρίαρχος αστικός ιστός.

---

⁶⁷ Council of Europe and the Region of Tuscany 1987, 75.

⁶⁸ Grove and Thomas 2014, 64.

1.6. Αρχαιολογικά τοπία και περιβαλλοντικός ντετερμινισμός

Οι διασυνδέσεις μεταξύ των αξιόλογων φυσικών τοπίων και του παρελθόντος της ανθρώπινης δραστηριότητας στην πάροδο του χρόνου, σπάνια λαμβάνονταν υπόψη έως πρόσφατα. Τα τοπία που βλέπουμε θεωρούνταν αποτέλεσμα ενός συστήματος πεποιθήσεων και ιδεολογιών⁶⁹. Από τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα, το φυσικό και το ιστορικό περιβάλλον εξετάζονταν χωριστά και οι ανθρώπινες επιδράσεις θεωρούνταν σχεδόν στο σύνολό τους καταστροφικές. Οι γεωλογικοί και οι οικολογικοί παράγοντες που ώθησαν τους ανθρώπους να εγκατασταθούν σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή και ο τρόπος με τον οποίο στη συνέχεια οι ανθρώπινες δραστηριότητες επηρέασαν ή επηρεάστηκαν από το φυσικό περιβάλλον του τόπου αυτού, απαιτούν μια ολιστική και διεπιστημονική άποψη ευρύτερη από εκείνη που απαιτείται για μια αποκλειστική εξέταση των τεχνέργων, της χλωρίδας και της πανίδας⁷⁰.

Σε πολλές περιπτώσεις, η αλληλοσυσχέτιση της ανθρώπινης παρουσίας και του φυσικού περιβάλλοντος είναι ζήτημα περιβαλλοντικού ντετερμινισμού. Ο άνθρωπος είναι μείζων παράγοντας αλλαγής στην επιφάνεια του πλανήτη⁷¹. Ωστόσο, η μεταμόρφωση του φυσικού περιβάλλοντος σε αρόσιμη γη και η δόμηση κτισμάτων – αυτά που ορίζουμε σήμερα ως μνημεία – χρειάζεται κάτι περισσότερο από απλή εμπειρική γνώση της τοπογραφίας ή της σύστασης του εδάφους. Ενσωματώνει, επίσης, κοινωνικούς και πολιτιστικούς παράγοντες⁷², όπως είναι οι πεποιθήσεις και οι στάσεις των ανθρώπων, τα χρησιμοποιούμενα εργαλεία, οι τεχνικές ικανότητες των ανθρώπων και άλλα πολιτιστικά στοιχεία. Οι πολιτισμοί και τα δημιουργήματά τους ανταποκρίνονται ως σύνολο στις περιβαλλοντικές συνθήκες. Σύμφωνα με τη θεώρηση του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού, πολλά στίλ είναι απλές παραλλαγές σε θέματα που προσαρμόζονται στις περιβαλλοντικές συνθήκες της βροχής, του ήλιου, του κρύου ή της ζέστης⁷³.

---

⁶⁹ Schama 1995, 6-7.

⁷⁰ Russell 1993, 35-53.

⁷¹ James and Martin 1981, 229.

⁷² Greider and Garkovich 1994, 1-24.

⁷³ Mc Manus 1999, 58.

Ακόμη και στις σύγχρονες κοινωνίες, αν και έχουν απομακρυνθεί φαινομενικά από τις φυσικές συνθήκες, οι άνθρωποι εξακολουθούν να φορούν ρούχα κατασκευασμένα για ειδικούς σκοπούς, προσαρμοστική απάντηση στις καιρικές και κλιματικές συνθήκες. Συγκρίνοντας τυπικά λαούς σε όλα τα στάδια της πολιτιστικής ανάπτυξης που ζουν κάτω από παρόμοιες γεωγραφικές συνθήκες, φαίνεται ενίοτε λογικό να συμπεράνουμε ότι τέτοιες ομοιότητες οφείλονται στο περιβάλλον και όχι στις φυλές. Σε μια εκτεταμένη συγκριτική ανάλυση, ο παράγων φυλή, αντίθετα από τον παράγοντα περιβάλλον, φαίνεται να απομακρύνεται για ορισμένες μεγάλες τάξεις κοινωνικών και ιστορικών φαινομένων, όπως για παράδειγμα οι τρόποι άρδευσης και καλλιέργειας ή συγκεκριμένοι τύποι κτισμάτων που ανταποκρίνονται στις περιβαλλοντικές συνθήκες⁷⁴.

Σήμερα, η ολιστική άποψη για τους αρχαιολογικούς χώρους και για τον αρχαιολογικό τουρισμό λαμβάνει υπόψη περιβαλλοντικά ζητήματα⁷⁵ και τούτο οδήγησε σε ενιαία θεώρηση των αρχαιολογικών ευρημάτων στις περιβαλλοντικές τους συνθήκες. Η ενιαία θεώρηση είναι βασικό χαρακτηριστικό της ερμηνείας των ευρημάτων ενός αρχαιολογικού πάρκου. Όπως τα ιστορικά σπίτια απογυμνωμένα από το περιβάλλον τοπίο τους λίγα μπορούν να πουν για την κοινωνική ιστορία τους, έτσι και τα αρχαιολογικά κατάλοιπα, απογυμνωμένα από το περιβάλλον τους στον αστικό ιστό, δε μπορούν να αφηγηθούν στους επισκέπτες τους την ιστορία που εκτείνεται πίσω στο παρελθόν σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή και σε έναν συγκεκριμένο φυσικό χώρο.

Οι στρατηγικές αξιοποίησης που αποσκοπούν αποκλειστικά σε τουριστική χρήση, οδήγησαν συχνά στην καταστροφή του συστήματος *πόλη - μνημείο* καθώς και στην απομόνωση των αρχαιολογικών καταλοίπων από το αρχικό τους πλαίσιο με συνακόλουθη απώλεια της αξίας τους ως μονάδες τεκμηρίωσης⁷⁶. Αυτός είναι και ο κυριότερος λόγος για τον οποίο τα αρχαιολογικά μνημεία στις αστικές περιοχές είναι απίθανο να γίνουν πυρήνες αρχαιολογικών χώρων.

Ο περιβαλλοντικός ντετερμινισμός ως περιβάλλουσα και υποστηρικτική θεωρία για τη διαμόρφωση του αρχαιολογικού πάρκου

⁷⁴ Semple, 1911.

⁷⁵ Srivastava 2015, 31-42.

⁷⁶ Romeo and Rudiero 2013, 533.

ενυπάρχει στην πεποίθηση ότι υφίστανται συσχετίσεις μεταξύ της ανθρώπινης συμπεριφοράς και του φυσικού περιβάλλοντος. Ωστόσο, εξίσου σημαντικός στην ανάπτυξη της γεωγραφίας υπήρξε ο ρόλος του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού, τουλάχιστον στον αγγλοσαξονικό κόσμο, αν και η θεωρία φέρει εγγενώς αρνητικές υποδηλώσεις, καθώς χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο για την αιτιολόγηση του αγγλοσαξονικού εποικισμού και του ευρωκεντρισμού.

Αρχικά θεωρήθηκε ότι είναι ένα εργαλείο για τη μελέτη της σχέσης των χωρικών χαρακτηριστικών με τις ανθρώπινες συμπεριφορές και με τα φυσικά χαρακτηριστικά του τοπίου. Παρόλο που η έρευνα στο συγκεκριμένο πεδίο δεν απέδωσε τα αναμενόμενα, υπό την έννοια ότι δε στάθηκε δυνατό να διαμορφωθούν οι αναγκαίες σταθερές που να επεξηγούν πλήρως τη σχέση ανθρώπου και περιβάλλοντος, η έρευνα δεν αποτέλεσε απώλεια χρόνου. Δεδομένου ότι τα ερευνητικά εργαλεία των κοινωνικών επιστημών γίνονται όλο και περισσότερο αξιόπιστα, κάθε δυνατικό εργαλείο πρέπει να είναι διαθέσιμο για χρήση στους ερευνητές που δραστηριοποιούνται στο πλαίσιο του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού επειδή πολλά από τα ζητήματα που έθεσε η γεωγραφική κοινότητα στις αρχές του εικοστού αιώνα σε ζητήματα αλληλεπίδρασης ανθρώπου και γεωγραφικού χώρου εξακολουθούν να είναι βάσιμα σήμερα⁷⁷, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την αγροτική παραγωγή και την παραγωγή διατροφικού πλεονάσματος⁷⁸.

Θα πρέπει να προσθέσουμε εδώ ότι αναμένεται το αρχαιολογικό πάρκο να περιέχει εκείνους τους διδακτικούς μηχανισμούς που είναι σε θέση να ερμηνεύσουν ορθά το τοπίο που περιβάλλει τα μνημεία με έναν τρόπο που θα βοηθήσει τους επισκέπτες να κατανοήσουν την εξελικτική εικόνα της εμπλοκής και της αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με τη φύση, από τη σκοπιά του περιβαλλοντικού ντετερμινισμού, χωρίς τις αρνητικές του υποδηλώσεις.

---

⁷⁷ Hartshorne 1961, 26.

⁷⁸ Easterly and Levine 2003, 3-39.

1.7. Η συμμετοχή ομάδων διαφορετικών συμφερόντων

Το αρχαιολογικό πάρκο ως έννοια έχει προφανείς κοινωνικοπολιτικές διασυνδέσεις και είναι αρκετές οι ομάδες ενδιαφέροντος που εμπλέκονται στη διαδικασία κατασκευής, συντήρησης και διαχείρισής του⁷⁹. Όντας σημαντικά πολιτιστικά αξιοθέατα σε περιοχές που μπορεί επίσης να θεωρούνται ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και συνεπώς ελκυστικά ως τουριστικά προϊόντα, στα αρχαιολογικά πάρκα συνδέονται πολλές διαφορετικές ομάδες ατόμων που ενδιαφέρονται ή πλήττονται από την καθιέρωσή τους. Στις διαφορετικές ομάδες περιλαμβάνονται:

Το Δημόσιο, με τις υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού σε συνεργασία με τις αρμόδιες υπηρεσίες του Υπουργείου Τουρισμού. Οι υπηρεσίες του Δημοσίου προσλαμβάνουν ως υπαλλήλους τους εργαζόμενους που σχετίζονται με τη διαμόρφωση και την οργάνωση του αρχαιολογικού πάρκου (αρχαιολόγους, συντηρητές, σχεδιαστές, εργάτες, λογιστές και άλλα). Κατόπιν, περιλαμβάνονται οι Δημοτικές επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν αμεσότερη σχέση με τους αρχαιολογικούς χώρους, παρόλο που φαίνεται να παρουσιάζουν λειτουργικές αδυναμίες ίδιες με εκείνες του Δημοσίου.

Περιλαμβάνονται, επίσης, οι συνεταιριστικές επιχειρηματικές ομάδες στις οποίες συμμετέχουν οι εργαζόμενοι στον χώρο (αρχαιολόγοι, συντηρητές, σχεδιαστές, εργάτες, λογιστές και άλλα), σε συνεργασία με τις τοπικές επαγγελματικές ενώσεις όλων όσων εμπλέκονται με τον τουρισμό καθώς και με τους πολιτιστικούς συλλόγους της περιοχής. Η οργάνωση αυτής της μορφής διαθέτει σχετική ευελιξία από πλευράς επιχειρηματικότητας και συνδέει το αρχαιολογικό πάρκο με την τοπική κοινωνία ως συμμετόχο στο εγχείρημα.

Εντέλει, στις ομάδες ενδιαφέροντος περιλαμβάνονται τα επιστημονικά διδακτικά κέντρα, όπως πανεπιστήμια, αρχαιολογικές σχολές, ερευνητικά - διδακτικά κέντρα, κέντρα δια βίου μάθησης και άλλα, δεδομένης της διδακτικής φύσης του αρχαιολογικού πάρκου ως οργανισμού.

---

⁷⁹ Sullivan 1995, 15-27.

Οι αξίες της αρχαιολογικής κληρονομιάς, μέρος της οποίας αναντίρρητα είναι τα αρχαιολογικά πάρκα, γίνονται με διαφορετικό τρόπο αντιληπτές από διάφορα τμήματα της κοινωνίας και εξαρτώνται από τις πολλές διαφορετικές ποιότητες και έννοιες που αποδίδονται στις σχετικές περιοχές του μεσογειακού κόσμου, στον οποίο κατά κανόνα δεν παρέχονται διευκολύνσεις εκτός της αμφισβητήσιμης οικονομικά απαλλοτρίωσης. Οι διαφορετικές ομάδες συμφερόντων δε μοιράζονται τον ίδιο ενθουσιασμό για τα ίδια πράγματα και οι αντιλήψεις τους για το σημαντικό σχετικά με έναν τόπο αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, βρίσκονται συχνά σε σύγκρουση⁸⁰.

Ορισμένοι από τους κύριους παράγοντες που δημιουργούν προβλήματα λόγω σύγκρουσης ενδιαφερόντων στην προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς προκύπτουν ουσιαστικά από διαφορετικές πηγές σύγκρουσης. Η μια πηγή αφορά την επίσημη οριοθέτηση αρχαιολογικών ζωνών, οι οποίες στη συνέχεια θεωρούνται από τις ντόπιες κοινότητες εισβολή στη γη τους. Μια άλλη σχετίζεται με διαμάχες σχετικές με την έγγαιο ιδιοκτησία, στις οποίες το κράτος εμφανίζεται ως εχθρός της κοινότητας εξαιτίας των σχετικών νόμων για την προστασία των αρχαιολογικών χώρων. Άλλη πηγή σχετίζεται με τη συμπεριφορά ατόμων και κοινωνικών ομάδων που λειτουργούν ως παράγοντες διατήρησης ή καταστροφής των αρχαιολογικών πόρων. Πηγή έντασης και προβλημάτων αποτελεί, επίσης, η υπεράσπιση των δικαιωμάτων για τη χρήση της γης, ακόμη και εκείνων που αλλοιώνουν την ακεραιότητα των αρχαιολογικών χώρων. Εντέλει, στις πηγές σύγκρουσης εντάσσονται και τα αλληλοσυγκρουόμενα εμπορικά συμφέροντα εργολάβων για την ανάθεση γενικών έργων ανάδειξης του αρχαιολογικού πάρκου.

Από μακρού χρόνου η αρχαιολογία επηρεάζεται από αλληλεπικαλυπτόμενα και συχνά αντικρουόμενα συμφέροντα διάφορων ομάδων των τοπικών κοινοτήτων. Η ενασχόληση με πολλά ενδιαφερόμενα μέρη μπορεί να θεωρείται γενικά εμπόδιο, αλλά είναι ευκαιρία για την αρχαιολογία, ώστε να συμβάλλει στη δημιουργία πολλαπλών επαφών μεταξύ των σχετιζόμενων ατόμων και ομάδων.

---

⁸⁰ De la Torre and Mac Lean 1995, 5-15.

Οι θετικές σχέσεις καλλιεργούνται με επανεξέταση των διαφορών και συχνά με την εισαγωγή νέων πληροφοριών κατά τη διάρκεια του αρχαιολογικού έργου. Διαφορετικές ομάδες μπορούν να συνεργαστούν και να δημιουργήσουν σχέσεις που γεφυρώνουν τα αρχαιολογικά και τα κοινοτικά συμφέροντα. Οι αρχαιολογικές και ιστορικές εταιρείες καθώς και οι φυλετικές ομάδες, οι σχολικές επιτροπές, οι πολεοδόμοι και άλλες ομάδες πολιτών, είναι δυνατό να επηρεαστούν θετικά συμμετέχοντας σε ένα αρχαιολογικό έργο. Επιπλέον, η αρχαιολογία επωφελείται από τις πολλές φωνές, απόψεις και δεξιότητες, που εμφανίζονται με τη συμμετοχή ερευνητών καθώς και τοπικών κοινοτήτων, με παγιωμένα συμφέροντα στο παρελθόν⁸¹.

1.8. Η εργαλειακή αντίληψη για το αρχαιολογικό πάρκο

Τα αρχαιολογικά πάρκα ως λειτουργικά εργαλεία παρουσίασης του παρελθόντος έχουν προσαρμοστεί στις σύγχρονες τάσεις, φέρνοντας την αρχαιολογία πλησιέστερα στο ευρύ κοινό και ανταποκρινόμενα παράλληλα στις αυξανόμενες προσδοκίες του κοινού των αρχαιολογικών χώρων. Αναπτύσσοντας διαφορετικές δραστηριότητες, προβαίνουν σε πλούσια προσφορά για αναψυχή και μάθηση. Η μέθοδος και η έκταση της παρουσίασης ακολουθούν σε έναν βαθμό τις συνήθειες δραστηριότητες και παρεμβάσεις ενός μουσείου, τόσο για την καθοδήγηση όσο και για τη μετάδοση της πληροφορίας στο κοινό με την καλύτερη δυνατή μεθοδολογία⁸².

Οι δραστηριότητες που αξιοποιούν την εργαλειακή χρήση του αρχαιολογικού πάρκου συνοψίζονται σε εργαστήρια ιστορίας που προσφέρουν την εμπειρία του παρελθόντος μέσω της αναπαράστασης ορισμένων ιστορικών γεγονότων ή τρόπων ζωής, σε παιδικές χαρές και σε χώρους αναψυχής, σε εορταστικές εκδηλώσεις και σε θεατρικές παραστάσεις, σε τροφοδοσία, σε καταλύματα, σε καταστήματα και σε άλλα ζητήματα εξυπηρέτησης του κοινού.

---

⁸¹ Little and Amdur-Clark 2008, 23.

Διαθέσιμο στο <http://www.nps.gov/archeology/pubs/techbr/tch23.htm>.

⁸² Breznik 2014, 15.

Επειδή προβλέπει μεγαλύτερη κατανόηση των αρχαιολογικών καταλοίπων για το ευρύ κοινό, το αρχαιολογικό πάρκο είναι ελκυστικότερο για τους επισκέπτες. Θα παρατηρήσουμε εδώ ότι χρειάζεται να γίνει σαφής διάκριση ανάμεσα στο αρχαιολογικό πάρκο με τη στενή έννοια της λέξης και στο αρχαιολογικό πάρκο με την ευρεία έννοια της λέξης. Το βασικό χαρακτηριστικό της εργαλειακής χρήσης στην πρώτη περίπτωση, είναι η παρουσίαση των αρχαιολογικών καταλοίπων στην ύπαιθρο. Το βασικό χαρακτηριστικό στη δεύτερη είναι ένα σύνολο λειτουργιών και δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα σε ένα αρχαιολογικό πάρκο, το οποίο απαιτεί την ανάπτυξη των ορθών εργαλείων και την εξειδίκευση του προσωπικού που παρέχει τα ανάλογα προγράμματα.

Το αρχαιολογικό πάρκο είναι ένα όργανο ή εργαλείο, που εστιάζει στη γεωγραφική περιοχή και στους πόρους της, προκειμένου να διαμορφώσει μια μεθοδολογία καταγραφής, συντήρησης και διαχείρισης, τόσο του αρχαιολογικού τόπου, όσο και των πόρων, μέσα σε καθιερωμένα πρότυπα και κανόνες διαχείρισης ενός πάρκου αρχαιολογικής και συνεπώς πολιτιστικής κληρονομιάς. Μερικές από τις εφαρμογές του αρχαιολογικού πάρκου ως στρατηγική για την προστασία και τη διαχείριση ποικίλων συγκροτημάτων πολιτιστικής κληρονομιάς περιλαμβάνουν:

1. Όλες τις απροστάτευτες, ανεπαρκώς προστατευόμενες και εμφανώς παραγνωρισμένες τοποθεσίες πολιτιστικής κληρονομιάς και τις αρχαιολογικές ζώνες σε όλη τη χώρα.
2. Χώρους που βρίσκονται σε αστική περιοχή και σε αγροτική ύπαιθρο, μέσα σε δάση ή σε εγκαταλελειμμένες εκτάσεις.
3. Υπάρχουσες απροστάτευτες τοποθεσίες πολιτιστικού ενδιαφέροντος με αρχαιολογικούς και αρχιτεκτονικούς πόρους πάνω ή κάτω από την επιφάνεια του εδάφους.
4. Αποτελεσματική προστασία και διαχείριση οχυρώσεων που καταλαμβάνουν μεγάλη περιοχή, ανεξάρτητα αν είναι προστατευόμενες ή απροστάτευτες.
5. Ομάδες προστατευόμενων ή απροστάτευτων μνημείων, ιστορικές δομές και ερείπια εντός του πολεοδομικού ιστού και των πάρκων της περιοχής.

6. Ολόκληρες αρχαίες και μεσαιωνικές πόλεις που καταστρέφονται από την άναρχη βλάστηση, ανταγωνιζόμενες άλλα καθεστώτα προστασίας της άγριας χλωρίδας και πανίδας.

Υπάρχουν συνεπώς δράσεις που πρέπει να αναληφθούν σε επίπεδο τεχνικής μεθοδολογίας και σε επίπεδο αρχαιολογικού τόπου.

Σε επίπεδο τεχνικής μεθοδολογίας:

1. Προετοιμασία και εκτέλεση επακριβούς βασικού χάρτη με τα ακριβή όρια και με τα γεωγραφικά στοιχεία του πάρκου.
2. Τεκμηρίωση και καταγραφή των πόρων και τοποθέτησή τους στον βασικό χάρτη.
3. Έρευνα και τεχνικές εκτιμήσεις (διαμόρφωση αρχαιολογικού πάρκου).

Σε επίπεδο αρχαιολογικού τόπου:

1. Παρακολούθηση της γενικής φθοράς και υποβάθμισης.
2. Διάγνωση και ανάλυση.
3. Ανάπτυξη σχεδίου συντήρησης με παρεμβάσεις, συντήρηση και διαχείριση όλων των πολιτιστικών πόρων.
4. Προσδιορισμός των έργων με βάση την αμεσότητα δράσης που απαιτείται.
5. Διατύπωση ενός σχεδίου ερμηνείας του πάρκου και διαμόρφωση ενός κέντρου ερμηνείας με ανέσεις για τους επισκέπτες.

1.9. Προς την κατεύθυνση ενός ορισμού

Σε γενικές γραμμές, βάσει όσων εκτέθηκαν πιο πάνω, θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι το αρχαιολογικό πάρκο είναι:

- μια μη κερδοσκοπική έκφραση πολιτιστικής αξίας με εστίαση στους επισκέπτες, που περιλαμβάνει μουσειακές, επικοινωνιακές και διδακτικές μεθόδους υψηλού επιπέδου,

- επικεντρωμένο σε ένα κεντρικό διακριτό μνημείο περιβαλλόμενο από ένα πολιτιστικό τοπίο που μπορεί να χωριστεί σε ζώνες ενδιαφέροντος για ερμηνευτικούς σκοπούς,
- μια μεγάλη περιοχή με διακριτά σύνορα διαχειρίσιμα από το ίδιο το πάρκο ως οργανισμό με μια μοναδική ελεγχόμενη είσοδο για τους επισκέπτες,
- άνετο για να το επισκεφθεί κανείς, με χώρους στάθμευσης, διαμορφωμένα μονοπάτια, καφέ και τουαλέτες,
- διαθέτει εστιασμένη διαχείριση ως προς την προσέλκυση τουρισμού,
- λειτουργεί ως σύνθετη οντότητα με προηγμένη *on site* διαχείριση και υποστήριξη από πολλές ενδιαφερόμενες και εμπλεκόμενες ομάδες.

Η ολοκληρωμένη προσέγγιση σε ένα αρχαιολογικό πάρκο περιλαμβάνει εγγενώς τον διπλό ορισμό του αρχαιολογικού προστατευόμενου τόπου και του κέντρου ερμηνείας. Είναι δηλαδή ένα κέντρο πολλαπλών χρήσεων με μεταβαλλόμενη και εξελίξιμη φυσιογνωμία⁸³, που προσφέρει τη δυνατότητα συνδυασμού της έρευνας με τη συντήρηση, τον εκπαιδευτικό χαρακτήρα και την αναψυχή. Ένα κέντρο που τονίζει τις αρχιτεκτονικές δομές και την ίδια στιγμή ενσωματώνει τον περιβάλλοντα χώρο (κήποι, τοπίο, αστικό περιβάλλον).

Είναι, επίσης, κέντρο που μπορεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση της πολιτιστικής ταυτότητας, στο κύρος, στην κοινωνική συνοχή και στην οικονομική ανάπτυξη μιας γειτονικής κοινότητας⁸⁴.

Σε ένα τέτοιο κέντρο πολλαπλών χρήσεων είναι ζωτικής σημασίας η οπτική γωνία του επισκέπτη για την οποία υφίστανται στη βιβλιογραφία σχετικές αναφορές. Σύμφωνα με την Judy Rand⁸⁵, που παρουσιάζει τα αποτελέσματα μιας έρευνας του Συνδέσμου Μελετών για τους Επισκέπτες (Visitor Studies Association), για τη συμπεριφορά του επισκέπτη, το περιβάλλον του και τις σχετικές ψυχολογικές όψεις, γενικά, ανάμεσα στους ανθρώπους που επισκέπτονται τα μουσεία, τα αρχαιολογικά πάρκα, τους ιστορικούς τόπους και τοπία ή πάρκα φυσικού κάλλους με εκπαιδευτικό

⁸³ Montaner 2003, 11.

⁸⁴ Όπως συμβαίνει στο παράδειγμα της Αλταμίρα και της Αταπουέρκα στην Ισπανία Boj, Sala and Luque 2006, 27-33.

⁸⁵ Rand 2001, 13-14.

πνεύμα, ανιχνεύεται μια σειρά φυσικών αναγκών. Αυτές οι ανάγκες τυποποιούνται ως ακολούθως:

1. *Άνεση πρόσβασης, καθαριότητα, τόποι ανάπαυσης, υπηρεσίες και απουσία εμποδίων πρόσβασης.*
2. *Καθοδήγηση στο αρχαιολογικό πάρκο ή στον ιστορικό τόπο.*
3. *Καλωσόρισμα και φροντίδα του επισκέπτη.*
4. *Απόλαυση και ισορροπημένη διασκέδαση.*
5. *Κοινωνικοποίηση που επιτρέπει την αλληλεπίδραση και το μοίρασμα της εμπειρίας με άλλους.*
6. *Σεβασμός για όλους τους ανθρώπους, ανεξαρτήτως προέλευσης, εκπαίδευσης, κοινωνικού status και άλλα.*
7. *Επικοινωνία ανοιχτή και διαθέσιμη σε οιονδήποτε και ανοιχτή κλήση στους επισκέπτες να ρωτήσουν και να σχολιάσουν.*
8. *Μάθηση, από την άποψη ότι επιτρέπεται στους επισκέπτες να μάθουν κάτι νέο. Επίσης, να λαμβάνεται υπόψη ότι οι άνθρωποι μαθαίνουν με διαφορετικούς τρόπους.*
9. *Επιλογή και έλεγχος, έτσι ώστε οι επισκέπτες να έχουν σχετική αυτονομία και ελευθερία στην κίνησή τους και να παρακολουθούν αυτό που πραγματικά επιθυμούν.*
10. *Πρόσκληση στους επισκέπτες να δοκιμάσουν τις ικανότητές τους στην επίτευξη ενός σκοπού.*
11. *Αναζωογόνηση, που επιτυγχάνεται με μια ισορροπημένη παρουσίαση του χώρου, ικανή να παρέχει το συναίσθημα της ευχάριστης εμπειρίας και παράλληλα να διευκολύνει την ενεργό συμμετοχή του επισκέπτη.*

Είναι επίσης ουσιαστικό οι σχεδιασμένες δραστηριότητες να διεγείρουν ερεθίσματα και συναισθήματα. Επιπλέον, απαιτείται σχετική ισορροπία ανάμεσα στη μεταβίβαση της πληροφορίας και στη φύση της εμπειρίας. Έχει αποδειχθεί ότι όλες αυτές οι όψεις βοηθούν στην καλύτερη κατανόηση του αρχαιολογικού πάρκου ενώ ταυτόχρονα μεταδίδουν αξίες και γνώση μέσω της εμπειρίας. Όσον αφορά ιδιαίτερα τους επισκέπτες σχολείων, η ιδέα του αρχαιολογικού πάρκου θα μπορούσε να εμπνεύσει τη μεθοδολογία διδακτικών δραστηριοτήτων προς την κατεύθυνση της

ιστορίας, της αρχαιολογίας και της επιστημονικής γνώσης, καθώς, εκτός από την πληροφορία, τέτοιες διδακτικές δραστηριότητες μεταφέρουν τη μεθοδολογία της σκέψης, της σύγκρισης και της ταξινόμησης της πληροφορίας⁸⁶.

Κάθε αρχαιολογικό πάρκο απλώνεται σε συγκεκριμένη γεωγραφική έκταση και συνοδεύεται από ένα υπόβαθρο άυλης κληρονομιάς, ένα σύνολο πεποιθήσεων, γνώσεων, οργανωτικών συστημάτων, τεχνολογιών και μορφών κοινωνικής οργάνωσης. Ο γεωγραφικός προσδιορισμός αναφέρεται στην ταυτοποίηση του αρχαιολογικού πάρκου, στην εδαφική αλλά και στη χρονική του έκταση. Τέτοιου είδους κέντρα, γεωγραφικά προσδιορισμένα, εντάσσονται σε ένα δίκτυο αλληλεξάρτησης με άλλα δρομολόγια, διαδρομές και τουριστικές υπηρεσίες. Το υπόβαθρο της άυλης κληρονομιάς προσδιορίζει το περιεχόμενο που σχετίζεται με το κεντρικό μνημείο του αρχαιολογικού πάρκου. Αντλείται από τις δραστηριότητες της έρευνας και της τεκμηρίωσης και στη συνέχεια διαβιβάζεται στους επισκέπτες με εκπαιδευτικές δράσεις και με επικοινωνιακούς πόρους που καθορίζονται για τον σκοπό αυτό.

Στο αρχαιολογικό πάρκο τα πολιτιστικά αντικείμενα ως αξίες αναφοράς της πολιτιστικής κληρονομιάς γίνονται παράγοντες πολιτιστικής ταυτότητας. Αυτή η πολιτιστική ταυτότητα εκφράζεται ως συνέπεια και όχι ως αντικείμενο *per se*. Είναι επίσης το αποτέλεσμα της πρόσθεσης ή της συσσώρευσης πολιτιστικών στοιχείων μιας κοινότητας στο διάβα της ιστορίας⁸⁷.

Συνοπτικά, το αρχαιολογικό πάρκο συνδέεται με τόπους πολιτιστικής κληρονομιάς, φυσικά παθητικούς, που καθίστανται δυναμικά τμήματα αλληλεπίδρασης με τον κοινωνικό ιστό και επιτρέπουν τη διαρκή αναπροσαρμογή της γνώσης για το πολιτιστικό τους περιεχόμενο και τη διαρκή επανεξέτασή τους στο ιστορικό – αρχαιολογικό πλαίσιο⁸⁸. Η ιστορική και αρχαιολογική κληρονομιά μέσω του αρχαιολογικού πάρκου φέρνει ένα νέο προϊόν στην πολιτιστική παράδοση και επιτυγχάνει μια στρατηγική αξία ως αποφασιστικό παράγοντα ανάπτυξης και αναγέννησης μιας περιοχής. Είναι παράγοντας οικονομικής διέγερσης και δημιουργεί

---

⁸⁶ Panosa 2012.

⁸⁷ Arjona 1986, 11.

⁸⁸ Pardo 2003, 206-213.

θέσεις εργασίας. Η πολιτιστική κληρονομιά στο αρχαιολογικό πάρκο γίνεται από μια άποψη εταιρική επωνυμία⁸⁹.

Θα πρέπει βέβαια να θυμόμαστε ότι τα πολιτιστικά αντικείμενα ενός αρχαιολογικού πάρκου δεν είναι απλά όργανα μιας μνήμης του παρελθόντος που μπορούμε να τα κρατάμε κλειδωμένα σαν πολύτιμους θησαυρούς, αλλά είναι επίσης θεμελιώδεις όψεις του τρόπου ζωής και της συμπεριφοράς μας⁹⁰. Θεωρώντας τα τμήμα του πολιτιστικού και του κοινωνικού μας περιβάλλοντος, κάτι που διασφαλίζεται ήδη στις διαδικασίες καθορισμού του αρχαιολογικού πάρκου, δε μπορούμε να τα βλέπουμε ως απολιθωμένα στοιχεία του παρελθόντος, πλήρως αποξενωμένα από το παρόν μας.

1.10. ICOMOS

Σε αυτό το σημείο χρειάζεται να δούμε ποιες είναι οι *Συστάσεις του πρώτου διεθνούς συνεδρίου της ICOMOS για αρχαιολογικά πάρκα και αρχαιολογικούς χώρους*, έτσι όπως διατυπώθηκαν στο συνέδριο του οργανισμού τον Φεβρουάριο του 2015 στο Σαλαλάχ του Σουλτανάτου του Ομάν. Σύμφωνα με το σχέδιο που εκπονήθηκε για τελική έγκριση⁹¹:

1. Ο όρος αρχαιολογικό πάρκο θα πρέπει να περιλαμβάνεται στην επίσημη γενική ορολογία της UNESCO - ICOMOS και στους Οδηγούς της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

2. Ένα αρχαιολογικό πάρκο συνίσταται από:

α. Αρχαιολογικά κατάλοιπα (πάνω και κάτω από το έδαφος, κινητά και ακίνητα) στα οποία περιλαμβάνονται αρχαιολογικές επιφάνειες. Το αρχαιολογικό πάρκο θα πρέπει να έχει τουλάχιστον το μέγεθος της υπόγειας έκτασης των αρχαιολογικών καταλοίπων.

---

⁸⁹ Greffe 1999, 23.

⁹⁰ Prodi 1981, 8.

⁹¹ Draft: *Recommendations of the First International Conference of ICOMOS on Archaeological Parks and Sites*, 23-25 February 2015, Salalah, Sultanate of Oman.

Διαθέσιμο στο <http://whc.unesco.org/document/135364>.

- β. Προσεκτικά σχεδιασμένο τοπίο, το οποίο θα παρέχει προστασία των αρχαιολογικών καταλοίπων πάνω και κάτω από την επιφάνεια του εδάφους και αποτελεσματική ερμηνεία τους στους επισκέπτες.
- γ. Μια περιοχή στην οποία η πρόσβαση ρυθμίζεται αποτελεσματικά με ελεγχόμενες εισόδους και ζώνη προσέγγισης.

3. Ορισμός

Το αρχαιολογικό πάρκο είναι ο σύνδεσμος ανάμεσα στην επιστημονική έρευνα και στο κοινό.

Μπορεί να οριστεί ως καθορισμένη περιοχή, διακριτή για την αξία των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς και την αξία της γης που συνδέεται με τέτοιους πόρους. Η συγκεκριμένη περιοχή μπορεί να γίνει δυνητικά ένας ερμηνευτικός και εκπαιδευτικός πόρος όπως επίσης και ένας πόρος αναψυχής για το κοινό και θα πρέπει να προστατεύεται και να συντηρείται.

Στα αρχαιολογικά πάρκα εφαρμόζονται τα παρακάτω πρωτόκολλα:

Ανασκαφή

Είναι σημαντικό ότι οι ανασκαμμένες περιοχές θα πρέπει να είναι προσιτές στο κοινό που επισκέπτονται τα αρχαιολογικά πάρκα. Κατά συνέπεια, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ακόλουθες παράμετροι:

Εξασφάλιση της πρόσβασης των επισκεπτών και διασφάλιση των επισκεπτών (συμπεριλαμβανομένων των παιδιών και των ατόμων με ειδικές ανάγκες) καθώς και προστασία των αρχαιολογικών καταλοίπων από ενδεχόμενη φθορά που μπορεί προκαλέσουν οι επισκέπτες. Οι διαδρομές πρέπει να οδηγούν σε ασφαλισμένες ανασκαμμένες περιοχές.

Οι ανασκαφές θα πρέπει να συμφωνούν με τον δεοντολογικό κώδικα αφενός, αφετέρου χρειάζεται να γίνονται κατανοητές και καλά ερμηνεύσιμες στους επισκέπτες. Όποτε και όπου αυτό είναι δυνατό, πρέπει να χρησιμοποιούνται για τη διερεύνηση των αρχαιολογικών χώρων μη καταστρεπτικές μέθοδοι.

Η ανασκαφή και η συντήρηση πρέπει να εκτελούνται κατά τρόπο που να παρέχουν επαρκή και εγγυημένη προστασία των αρχαιολογικών καταλοίπων in situ και θα πρέπει να ερμηνεύονται καλά στους επισκέπτες. Επιπλέον, θα πρέπει να επιδεικνύονται με σαφή οπτικοποιημένο τρόπο τα εξωτερικά όρια των συναφών εγκαταστάσεων.

Η επιστημονική τεκμηρίωση των ανασκαφών και της συντήρησης πρέπει να είναι διαθέσιμη στον χώρο.

Συντήρηση

Ο στόχος της συντήρησης στα αρχαιολογικά πάρκα πρέπει να συνάδει προς τις διεθνείς προδιαγραφές. Πρέπει να σέβεται την αυθεντικότητα και την ακεραιότητα όλων των ιστορικών μνημείων που επιδεικνύονται για τη μετάδοση επιστημονικής και εκλαιικευμένης πληροφορίας και πρέπει να βασίζεται σε επιστημονική τεκμηρίωση. Η μη επιστημονική ανοικοδόμηση in situ είναι αυστηρά απαγορευμένη.

Η εικαστική ανοικοδόμηση έξω από τον αρχαιολογικό χώρο είναι εφικτή υπό την προϋπόθεση ότι είναι σαφώς ευανάγνωστη, καλά τεκμηριωμένη και αληθής στην παρουσίασή της. Σε όλες τις περιπτώσεις οι εργασίες συντήρησης πρέπει να είναι αναστρέψιμες. Πρωταρχικός σκοπός της συντήρησης είναι να προστατεύσει το υλικό για το παρόν και το μέλλον της επιστημονικής έρευνας. Θα πρέπει, επίσης, να προβλεφθεί η συντήρηση καλά προστατευμένων τεχνέργων in situ. Αν μπορεί να εξασφαλιστεί η συντήρηση, τα κατάλληλα τέχνηρα μπορούν να επιστραφούν από τα μουσεία στο αρχικό αρχαιολογικό περιβάλλον τους για ειδικές, περιορισμένου χρόνου, εκθέσεις.

Υπάρχουν τέσσερις διαφορετικοί τύποι διαχείρισης της αντικατάστασης τμημάτων από το αρχικό υλικό για την εκπαίδευση των επισκεπτών:

Αναστήλωση: *Όταν ένα πεσμένο στοιχείο παραμένει όπως έπεσε και η αρχική του μορφή και θέση είναι προφανείς. Η αναστήλωση είναι ακριβής επιστήμη και υπάρχουν πολλά εργαλεία, συμπεριλαμβανομένων των μοντέλων ηλεκτρονικών υπολογιστών, που καθιστούν με ακρίβεια εφικτή τη διαδικασία.*

Ενοποίηση: Νέο ή ιστορικό υλικό αντικαθίσταται σε μια κατασκευή για να επιστρέψει σε μια σταθερή και ασφαλή κατάσταση. Εδώ η προσθήκη νέου υλικού πρέπει να επισημαίνεται σαφώς.

Ερμηνευτική σταθεροποίηση: Είναι πιθανώς κατάλληλη εάν είναι πλήρως αναστρέψιμη και αναδιαπραγματεύσιμη και δεν προκαλεί ζημιές στα αρχικά υλικά ή δε διαταράσσει το αρχικό περιβάλλον. Οποιοδήποτε υλικό προστίθεται πρέπει να είναι σαφώς διακριτό από το πρωτότυπο.

Διαχείριση του πάρκου και προστασία: Η αποτελεσματική διαχείριση ενός αρχαιολογικού πάρκου απαιτεί την ικανότητα εντοπισμού προσωπικού, εγκαταστάσεων, εξοπλισμού και τεχνολογιών απαραίτητων για:

- τη γνησιότητα και την ακεραιότητα των πολιτιστικών και των φυσικών πόρων σε ένα αρχαιολογικό τοπίο,
- την προστασία της υγείας και την ασφάλεια των επισκεπτών,
- την παροχή ευχάριστης εκπαιδευτικής εμπειρίας για τον επισκέπτη και ένα σχέδιο αρχαιολογικής έρευνας βασισμένο στην ανάγκη για συντήρηση του πάρκου, και
- την ανάγκη παροχής πληροφοριών στις οποίες χρειάζεται η συμμετοχή των επισκεπτών.

Αφού προσδιοριστούν τα ανωτέρω απαιτούμενα στοιχεία, χρειάζεται να αναπτυχθεί ένα σχέδιο διαχείρισης των ζωνών και ένας οργανισμός διαχείρισης που να είναι σε θέση να συντηρήσει και να αναπτύξει τα προγράμματα και τις δραστηριότητες που είναι απαραίτητες για τους ανωτέρω στόχους. Η αποτελεσματική διαχείριση του αρχαιολογικού πάρκου θα πρέπει να σέβεται το περιβάλλον και να συνδέει την τοπική κοινότητα με τις δραστηριότητές του.

Συνολικά, είναι δυνατό να προσδιοριστούν τέσσερις τομείς για τη διαχείριση ενός αρχαιολογικού πάρκου:

1. Αρχικά επικοινωνία και συντονισμός βάσει των ενδιαφερομένων σε διεθνές, σε εθνικό και σε τοπικό επίπεδο (για παράδειγμα κοινότητες, επιχειρήσεις).

2. Πρόσληψη προσωπικού, κατάρτιση προϋπολογισμού και τεχνολογικών υπηρεσιών.
3. Έρευνα και παρακολούθηση, συντήρηση των κατασκευών και των τεχνέργων, συντήρηση των φυσικών πόρων.
4. Ιατρικές υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης, έρευνα και διάσωση, ασφάλεια, κέντρο επισκεπτών, κέντρο ερμηνείας, εκπαίδευσης και συντήρησης.

Ανάλογα με την πολυπλοκότητα του πάρκου, χρειάζεται να καθιερωθεί και η κατάλληλη διαχείριση σε όλες τις πτυχές της λειτουργίας του.

Η διαχείριση του αρχαιολογικού πάρκου πρέπει να φροντίζει ολόκληρη την περιοχή γύρω από το πάρκο καθώς η αναπτυξιακή οικοδόμηση ή άλλες διαδικασίες είναι δυνατό να επηρεάσουν αρνητικά τους πολιτιστικούς και τους φυσικούς πόρους του. Αντιστρόφως, εάν η διαχείριση του πάρκου είναι αποτελεσματική, οι κοινότητες που συνδέονται με το πάρκο μπορούν να γίνουν σύμμαχοι στη συντήρηση και τη διατήρηση και μπορούν να πραγματοποιήσουν το οικονομικό και το κοινωνικό όφελος που θα χρησιμεύσει για την ενίσχυση της συμμαχίας των τοπικών κοινοτήτων με τη διαχείριση του πάρκου.

Τα όρια ιδιοκτησίας και, κατά περίπτωση, οι ζώνες πρόσβασης, θα πρέπει να απεικονίζονται σαφώς σε όλη την έκταση του αρχαιολογικού πάρκου. Η οπτική ακεραιότητα του πάρκου θα πρέπει να γίνεται σεβαστή.

Διδακτική

Ως γέφυρα μεταξύ της τεχνικής επιστήμης και της ενημέρωσης του κοινού, η μεταφορά γνώσεων και πληροφοριών διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στα αρχαιολογικά πάρκα για την επικοινωνία με διαφορετικά ακροατήρια.

Βάσει των κατευθυντήριων γραμμών της UNESCO (Συστάσεις του Νέου Δελχί, 1956)⁹², οι αρχαιολογικοί χώροι πρέπει να διαθέτουν μουσεία και κέντρα ερμηνείας. Εδώ πρέπει να υλοποιηθούν επιπλέον αποτελεσματικά εικονικά προγράμματα ως πλατφόρμες διδακτικής επικοινωνίας για τον επισκέπτη. Εκτός από τους αρχαιολογικούς χώρους ως πρωτογενείς ιστορικές πηγές, επιπλέον χώροι εκτός του πάρκου μπορεί να χρησιμοποιηθούν για εθνοαρχαιολογικό πειραματισμό και επικοινωνία με το κοινό.

Προϋπόθεση επίσης αποτελούν τα συστήματα πληροφοριών κατά τις ανασκαφές και στο αρχαιολογικό πάρκο. Η διδακτική χρειάζεται επίσημο σχέδιο για υπηρεσίες διερμηνείας και υπηρεσίες επισκεπτών.

Τοπίο

Ο πρωταρχικός σκοπός του αρχαιολογικού τοπίου είναι η προστασία των αρχαιολογικών επιφανειών ως κύρια συστήματα παροχής επιστημονικών πληροφοριών.

Όπου τμήματα του πάρκου χρειάζεται να παραμείνουν χωρίς ανασκαφή ή όπου ανασκαμμένα τμήματα χρειάζεται να επιχρωματωθούν, είναι συχνά χρήσιμο να διαμορφώνεται προσεκτικά το τοπίο έτσι ώστε να δημιουργούνται πανοράματα τοπίων και προβολή σημαντικών σημείων του πάρκου.

Σε γενικές γραμμές, τα σημεία παρακολούθησης της θέας είναι ουσιώδη στοιχεία του αρχαιολογικού τοπίου και πρέπει να αναλύονται προσεκτικά και να αναπαράγονται όπου είναι αναγκαίο για την ερμηνεία του τοπίου και δεν είναι καταστροφικά για την αρχαιολογική ύλη ή παραπλανητικά για τον επισκέπτη.

Τα μονοπάτια πρόσβασης και η κατάλληλη σήμανση για τις διαφορετικές αποστάσεις διαθέσιμων εκδρομών πρέπει να είναι μέρος του προγράμματος προσανατολισμού. Τα μονοπάτια πρόσβασης πρέπει, επίσης,

---

⁹² The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (1956). *Recommendation on International Principles Applicable to Archaeological Excavations*, New Delhi, from 5 November to 5 December 1956.

Διαθέσιμο στο <http://portal.unesco.org/en/ev.php->

URL_ID=13062&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

να χρησιμεύουν ως γραμμές έκτακτης ανάγκης. Θα πρέπει επιπλέον να παρέχονται σκέπαστρα και χώροι ανάπαυσης σε τακτά χρονικά διαστήματα.

Ο εξωραϊσμός του τοπίου και η προσεκτική φύτευση μπορούν να προσφέρουν πολύτιμες πληροφορίες στον επισκέπτη.

Η φύτευση εντός των πάρκων πρέπει να είναι μη καταστρεπτική στην αρχαιολογική θέση (πάνω και κάτω από το έδαφος).

Σαλαλάχ, 25 Φεβρουαρίου 2015

Δεδομένου ότι η παρούσα εισήγηση της ICOMOS περιλαμβάνει όλες τις νεότερες εξελίξεις σε ό,τι αφορά τα αρχαιολογικά πάρκα και τη διαχείρισή τους, η έρευνά μας για τη δημιουργία αρχαιολογικού πάρκου στην ευρύτερη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας ακολουθεί τις προτεινόμενες εισηγήσεις, λαμβάνοντας ωστόσο υπόψη την ελληνική νομοθεσία για την προστασία και τη συντήρηση των αρχαιολογικών χώρων.

1.11. Υποβρύχια αρχαιολογικά πάρκα

Ο Westerdahl αναγνωρίζει ότι το θαλάσσιο πολιτιστικό τοπίο είναι όρος που επινοήθηκε εξ αρχής για να υπηρετήσει την έννοια της διαχείρισης των πολιτιστικών πόρων και για να αγκαλιάσει τους θαλάσσιους πολιτιστικούς πόρους, όσους βρίσκονται πάνω και κάτω από την επιφάνεια του νερού⁹³. Επισημαίνει ωστόσο ότι χρήζει επιστημονικής συνδυαστικής έρευνας που συνδυάζει την έννοια για τους πολιτιστικούς πόρους στη θάλασσα και στην ξηρά⁹⁴. Θεωρεί επίσης πως θα πρέπει να εξετάζονται οι γνωστικές πτυχές των πολιτιστικών τοπίων (για παράδειγμα άυλα στοιχεία όπως η παράδοση, η λαογραφία και η αφήγηση) με τον ίδιο τρόπο που διερευνώνται οι αρχαιολογικές όψεις⁹⁵.

Το υποβρύχιο αρχαιολογικό πάρκο είναι βυθισμένος αρχαιολογικός χώρος, ανοικτός στο κοινό και προσβάσιμος μέσω προκαθορισμένων δρομολογίων. Τέτοιου είδους πάρκο μπορεί κανείς να επισκεφθεί με

⁹³ Westerdahl 1992, 5-14.

⁹⁴ Westerdahl 1999.

⁹⁵ Westerdahl 1994, 265-270.

συνοδεία αυτοδυτών ξεναγών ή με ειδικό σκάφος που φέρει γυάλινο πυθμένα. Επιπλέον, η επίσκεψη δε θα πρέπει να παρουσιάζει κανέναν δυνητικό κίνδυνο για την *in situ* διατήρηση των αρχιτεκτονικών καταλοίπων μνημειακού χαρακτήρα ή τεχνέργων αντικειμένων. Βυθισμένοι αρχαίοι αστικοί οικισμοί, οικοδομήματα, λιμάνια και άλλες βυθισμένες αρχαίες ναυτιλιακές υποδομές, μπορούν όχι απλά να συντηρηθούν αλλά και να διατηρηθούν με τη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου.

Ο κύριος λόγος για τον οποίο συμμετέχουν οι αρχαιολόγοι στη δημιουργία και στη διαχείριση των υποβρύχιων πάρκων είναι ότι κανείς άλλος δεν είναι διατεθειμένος να αναλάβει την ευθύνη για την επιμέλεια και τη διαχείριση τέτοιου είδους πολιτιστικών πόρων. Όταν για παράδειγμα ολοκληρωθεί η αρχαιολογική έρευνα ενός ναυαγίου, υπάρχει συχνά ένα σημαντικό ποσό ακέραιων δομικών στοιχείων και τεχνέργων που δεν ανελκύονται και παραμένουν *in situ*. Η ανέλκυση αυτών των υλικών μπορεί να μην είναι οικονομικά εφικτή ή ακόμη και επιθυμητή από την άποψη της συντήρησης. Όμως, αν η περιοχή παραμείνει απροστάτευτη, τότε τόσο τα τέχνηρα όσο και τα δομικά στοιχεία είναι δυνατό να αφαιρεθούν από επαγγελματίες δύτες ή από εταιρείες ανέλκυσης ναυαγίων⁹⁶.

Ακόμη και στις περιπτώσεις εκείνες που έχουν γίνει οι απαραίτητες αρχαιολογικές εκτιμήσεις, σπάνια υπάρχει κάποιος στον οποίο μπορούν να στραφούν οι αρχαιολόγοι για τη διαχείριση των πόρων αυτών.

Χειρότερες είναι οι περιπτώσεις εκείνες στις οποίες οι περιοχές έχουν μιν ανακαλυφθεί αλλά δεν έχουν ακόμη επαρκώς επιθεωρηθεί ή αναλυθεί. Ως εκ τούτου, είναι η αρχαιολογική κοινότητα που έχει σε μεγάλο βαθμό αναλάβει ηγετικό ρόλο στον σχεδιασμό, τη δημιουργία και τη διαχείριση των υποβρύχιων αρχαιολογικών πάρκων. Η ανάληψη αρχαιολογικής δράσης σε τέτοιες περιπτώσεις μειώνει τις επιπτώσεις των δράσεων που δε μπορούν να αποφευχθούν και οδηγούν σε εκτεταμένη αρχαιοκλοπή⁹⁷.

Θα παρατηρήσει κανείς εδώ πως ο στόχος της διατήρησης του αρχαιολογικού χώρου και ο στόχος της ενθάρρυνσης της πρόσβασης του κοινού, όχι μόνο δεν είναι συμβατοί αλλά από πολλές απόψεις είναι αντιφατικοί. Ο στόχος για τον αρχαιολόγο είναι η ανάκτηση πληροφοριών.

---

⁹⁶ Halsey 1996, 27-33.

⁹⁷ Peebles and Skinas 1985, 46-53.

Η δημιουργία ενός υποθαλάσσιου ιστορικού πάρκου είναι εκείνο το προσωρινό μέτρο που θα εξασφαλίσει τη διατήρηση των πόρων για μελλοντική μελέτη. Αν μπορούσε να απαγορευθεί η πρόσβαση του κοινού, θα μπορούσε να διασφαλιστεί και η ακεραιότητα του τόπου. Όμως κάτι τέτοιο είναι πρακτικά δύσκολο και αν δεν υπάρξει πλήρης απαγόρευση της πρόσβασης, η δημιουργία ενός πάρκου είναι η καλύτερη από τις διαθέσιμες εναλλακτικές λύσεις. Κατά συνέπεια, ένα μεγάλο μέρος της ώθησης για τη δημιουργία υποβρύχιων πάρκων, προκύπτει από την επιθυμία για όσο το δυνατό περισσότερη προστασία και διατήρηση των πόρων αυτών, με υποθετικό στόχο μια αρχαιολογική έρευνα στο προσεχές μέλλον.

Δεδομένου ότι καμία άλλη ομάδα δεν είναι διατεθειμένη να προχωρήσει μπροστά και να αναλάβει την ευθύνη για τη συντήρηση των πόρων αυτών, οι αρχαιολόγοι ανακαλύπτουν πως επιδιώκουν στόχους που δεν είναι αρχαιολογικοί. Λαμβάνοντας υπόψη την κατάρτιση και την προσέγγιση των αρχαιολόγων για τους πολιτιστικούς πόρους, αντιλαμβάνεται κανείς πως θεωρούν τους πόρους περισσότερο δεδομένα παγιδευμένα σε ιστορικές μήτρες παρά ως στιγμή ή ζωτικό στοιχείο για τη δημιουργία μιας κοινής αίσθησης της ιστορικής συνέχειας⁹⁸.

Υπάρχουν πολλά οφέλη που μπορούν να προκύψουν από το άνοιγμα βυθισμένων πολιτιστικών πόρων για το κοινό και μια ευρύτερη αντίληψη του τι σημαίνει υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα⁹⁹. Ωστόσο, ούτε το άνοιγμα μιας περιοχής, ούτε η ευρύτερη αντίληψη του κοινού για την υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα είναι αρχαιολογικός στόχος. Πιθανώς διευκολύνουν τους αρχαιολογικούς στόχους ενθαρρύνοντας τη δημόσια στήριξη, αλλά αφεαυτού δεν προωθούν τους βασικούς στόχους της αρχαιολογίας.

Όσον αφορά τα ναυάγια, μπορούν να ανοίξουν για την πρόσβαση του κοινού, αν το περιεχόμενό τους αποτελείται από υλικά που δε μπορούν να αφαιρεθούν εύκολα, όπως οι μαρμάρινες στήλες, τα σιδερένια κανόνια και η κεραμική που έχει πακτωθεί στον βυθό. Τέτοιου είδους υποβρύχιο αρχαιολογικό πάρκο είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για την προστασία και την ανάδειξη της αρχαιολογικής κληρονομιάς, όπως συστήνεται από την

---

⁹⁸ Cleere 1989, 9.

⁹⁹ Kaoru and Hoagland 1994, 194-205.

UNESCO με τη Σύμβαση για την Προστασία της Υποβρύχιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς¹⁰⁰.

Επιπλέον, ένα τέτοιο πάρκο δημιουργεί συνήθως νέες θέσεις απασχόλησης στις μικρές και στις μεγάλες πόλεις που βρίσκονται κοντά στην περιοχή, με τον ίδιο τρόπο που δημιουργεί θέσεις απασχόλησης το χερσαίο πάρκο. Στην πραγματικότητα, σε θέσεις στις οποίες έχουν συσταθεί υποβρύχια αρχαιολογικά πάρκα ξεπηδούν ξενοδοχεία και εστιατόρια. Παρατηρείται επίσης το φαινόμενο να συγκεντρώνονται κοντά στην περιοχή επιχειρήσεις και οργανισμοί που ασχολούνται κάθε μέρα με την τακτική ή την έκτακτη συντήρηση του πάρκου, την επιτήρησή του και την οργάνωση ξεναγήσεων. Με λίγα λόγια, σταδιακά δημιουργείται γύρω από το αρχαιολογικό πάρκο ένα πλέγμα που εξυπηρετεί παράπλευρα επαγγέλματα¹⁰¹.

Επιπρόσθετα, σε τέτοιες περιοχές υπάρχει η δυνατότητα εκκίνησης ερευνητικών έργων στο πεδίο της θαλάσσιας αρχαιολογίας, της υδροβιολογίας και της συντήρησης και συνεπώς της δημιουργίας νέων επαγγελματικών ενασχολήσεων. Τελικά, οι κύριοι στόχοι στη δημιουργία υποβρύχιων αρχαιολογικών πάρκων θα έπρεπε να είναι τόσο η διατήρηση των φυσικών και των πολιτιστικών πόρων του αρχαιολογικού πάρκου όσο και η προσέλκυση επισκεπτών που επιθυμούν να απολαύσουν τους πόρους αυτούς¹⁰².

Η δημιουργία του αρχαιολογικού πάρκου δρα επιβοηθητικά στη διατήρηση των βυθισμένων αρχαίων μνημείων αλλά και στην πρόσκτηση των κατάλληλων εσόδων για τον απαιτούμενο καθαρισμό και συντήρηση. Ένα δίκτυο αρχαιολογικών πάρκων – ιδιαίτερα σε σχέση με την ελληνική πραγματικότητα - θα μπορούσε να ωθήσει προς την κατεύθυνση μιας νέας οικονομίας, βασισμένης στον πολιτιστικό τουρισμό.

Προκειμένου να δημιουργηθεί ένα υποβρύχιο αρχαιολογικό πάρκο, χρειάζεται να ακολουθήσει κανείς μια σειρά δράσεων οι οποίες μπορούν να συνοψιστούν στα παρακάτω βήματα:

---

¹⁰⁰ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2012). *Safeguarding the Underwater Cultural Heritage*.

Διαθέσιμο στο www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage.

¹⁰¹ Pizzinato and Beltrame 2012, 217–224.

¹⁰² Davidde 2002, 83–88.

1. Επίλυση των όψεων που σχετίζονται με το αρχαιολογικό ρίσκο (λύματα και διάβρωση).
2. Καθαρισμός του πάρκου.
3. Προσεκτική τεκμηρίωση του χώρου.
4. Διαμόρφωση σκαμμάτων ανασκαφής για ερευνητικούς σκοπούς.
5. Οριοθέτηση και εξοπλισμός του πάρκου.
6. Δημιουργία καταδυτικού κέντρου.
7. Ναυπήγηση ή αγορά σκάφους με γυάλινο επίπεδο πυθμένα ή απλά φουσκωτού σκάφους.
8. Εκπαίδευση τοπικών δυτών σε ζητήματα συνοδείας, ξενάγησης και αποκατάστασης.

Οι δράσεις αυτές, αν έλθουν σε πέρας με τον ορθό τρόπο, είναι δυνατό να οδηγήσουν σε σημαντικές οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές εξελίξεις, ξεκινώντας έναν διάλογο μεταξύ του *πολιτισμού της μνήμης* και του *πολιτισμού του παρόντος*.

Η δημιουργία και η λειτουργία των υποβρύχιων αρχαιολογικών πάρκων προσπαθεί να επιτύχει δύο διαφορετικούς στόχους. Οι πληροφορίες που βρίσκονται στους βυθισμένους πολιτιστικούς πόρους θα πρέπει να προστατεύονται και οι πόροι θα πρέπει να είναι διαθέσιμοι στο ευρύ κοινό. Αν το δει κανείς από καθαρά αρχαιολογική σκοπιά, ο πρώτος στόχος επιτυγχάνεται εφόσον επιτευχθεί και ο δεύτερος, ακόμη και απρόθυμα ή ως παρενέργεια, προκειμένου να εξευρεθούν οι οικονομικοί πόροι για τη συνέχιση του αρχαιολογικού έργου¹⁰³.

Κατά τρόπο ειρωνικό, είναι συχνά οι ίδιες οι αρχαιολογικές έρευνες που αυξάνουν το δημόσιο ενδιαφέρον σε απαράδεκτα πιεστικά επίπεδα για την ορθή λειτουργία των πάρκων. Τοποθεσίες που είναι ιδιαίτερα εύθραυστες, εξαιρετικής αρχαιότητας, τεχνολογικά μοναδικές ή ιδιαίτερα πλούσιες σε ευρήματα και σε συναφείς πληροφορίες, προσελκύουν το μεγαλύτερο αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Όταν το κοινό μαθαίνει την ύπαρξη τέτοιων περιοχών, οι αυτοδύτες επιδιώκουν γρήγορα να τους επισκεφθούν ασυνόδευτοι. Συνεπώς, οι χώροι που είναι περισσότερο διατεθειμένοι να

---

¹⁰³ Peebles and Skinas 1985, 49.

προστατεύσουν οι αρχαιολόγοι δέχονται συχνά τη μεγαλύτερη πίεση για να ανοίξουν στο ευρύ κοινό¹⁰⁴.

Μια προσέγγιση διατήρησης της ιστορικής μνήμης στην οποία έχει γίνει ήδη αναφορά, επικεντρώνεται στη διατήρηση των πόρων και ενθαρρύνει το κοινό να βιώσει άμεσα την πολιτιστική κληρονομιά. Στην προκειμένη περίπτωση, η κύρια στρατηγική αντιμετώπισης για τη διατήρηση των πόρων είναι η άμεση φυσική παρέμβαση που μετριάζει την πίεση από την επίσκεψη. Αυτό σημαίνει επίσης ότι μια απλή ξύλινη φορητή γίδα χωρίς τέχνηρα αλλά εύκολα προσβάσιμη και σε καθαρά νερά, είναι πολύ πιθανό να λάβει μεγαλύτερη προσοχή από μια πιο σύνθετη τοποθεσία με προδιαγραφές και τεχνικές λεπτομέρειες που ενδιαφέρουν κυρίως τους αρχαιολόγους.

Για τους διατηρητές της ιστορικής μνήμης, η φυσική παρέμβαση προκειμένου να διατηρηθεί ο πόρος είναι μια αποδεκτή επιλογή διαχείρισης¹⁰⁵. Όταν τα μέτρα διατήρησης είναι ανεπαρκή και η απαγόρευση της πρόσβασης του κοινού αποτύχει, θα πρέπει να εξετάσει κανείς την περίπτωση να διεξάγει αρχαιολογική έρευνα. Ωστόσο, σε αυτή την περίπτωση η έμφαση πρέπει να δοθεί στην αναζήτηση περιοχών που έχουν μεγάλες δυνατότητες προσέλκυσης του κοινού αλλά χαμηλό δυναμικό ροής δεδομένων.

Ο σκοπός του υποβρύχιου ιστορικού αρχαιολογικού πάρκου είναι να δώσει την ευκαιρία στο κοινό να βιώσει την ιστορία. Αν ένας αρχαιολογικός πόρος χρειάζεται προστασία, θα πρέπει να εγκαθιδρυθεί καθεστώς υποβρύχιας αρχαιολογικής διατήρησης αλλά με πλήρη απαγόρευση της πρόσβασης του κοινού. Εκτός από το πλεονέκτημα της αποσαφήνισης των στόχων, η απαγόρευση της πρόσβασης θα δώσει στο σύστημα πάρκο σημαντική ευελιξία. Η αρχαιολογική διατήρηση μπορεί όταν ανακτηθούν τα δεδομένα να μετατραπεί εύκολα σε ιστορικό πάρκο. Εάν στην πορεία κριθεί απαραίτητο, το ιστορικό αρχαιολογικό πάρκο που κινδυνεύει από υπερβολική φθορά είναι δυνατό να κλείσει για τους επισκέπτες έως ότου μελετηθούν και εφαρμοστούν στρατηγικές διατήρησης.

---

¹⁰⁴ Carter 1997, A9.

¹⁰⁵ Weeks and Grimmer 1995, 62.

Η υποβρύχια αρχαιολογική κοινότητα τα τελευταία τριάντα χρόνια δημιούργησε έναν ολόκληρο επιστημονικό κλάδο από το μηδέν. Αγωνίστηκε για να αλλάξει την αντίληψη του κοινού για τους υποβρύχιους πολιτιστικούς πόρους και λαμβάνοντας υπόψη την τεράστια έλξη που ασκεί το κυνήγι του θησαυρού, έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος. Οι αρχαιολόγοι έχουν αναπτύξει νέες μεθόδους και νέες τεχνολογίες τόσο για την ανάκτηση πληροφοριών όσο και για τη διατήρηση των ανακτώμενων υλικών από υποβρύχιους πολιτιστικούς πόρους. Έχουν ενεργή συμμετοχή στην προσπάθεια εκπαίδευσης του κοινού για υπεύθυνες πρακτικές σχετικά με την αντιμετώπιση των πόρων αυτών. Όταν πρόκειται όμως για υποβρύχιους αρχαιολογικούς χώρους, η πρόσβαση του κοινού είναι ριζικά αντίθετη προς τους επιδιωκόμενους στόχους των αρχαιολόγων.

Οι αρχαιολόγοι παρενέβησαν για να καλύψουν μια ανάγκη που δε μπορούν να καλύψουν ακόμη οι διατηρητές της ιστορικής μνήμης, επειδή δε γνωρίζουν τι συμβαίνει κάτω από την επιφάνεια του νερού. Πριν από τριάντα χρόνια οι αρχαιολόγοι πάλεψαν για να κινηθεί η αρχαιολογία στο υποθαλάσσιο περιβάλλον. Οι υποστηρικτές της ιστορικής διατήρησης δεν έχουν ακόμη απομακρυνθεί από τις ακτές, τόσο μεταφορικά όσο και κυριολεκτικά. Συνεπώς, οι αρχαιολόγοι βρίσκονται στην πρώτη γραμμή της δημιουργίας υποβρύχιων αρχαιολογικών πάρκων, αλλά όχι επειδή η αρχαιολογία έχει ως στόχο την παροχή πρόσβασης του κοινού σε μια αυθεντική ιστορική εμπειρία. Βρίσκονται εκεί σχετικά παρά τη θέλησή τους, γιατί τα υποβρύχια πάρκα είναι αρχαιολογικοί χώροι που πρέπει να προστατευθούν.

Συνοπτικά

Βάσει των όσων εξετάσαμε έως τώρα, στο θεωρητικό υπόβαθρο ενός αρχαιολογικού πάρκου, χερσαίου ή υποβρύχιου, αναδεικνύεται μια εγγενής αντίθεση στον ρόλο της κοινότητας των αρχαιολόγων και στον ρόλο της κοινότητας της ιστορικής διατήρησης. Η μεθοδολογία και το έργο των αρχαιολόγων είναι εξαιρετικά τεκμηριωμένα στους αιώνες πρακτικής που μετρά η επιστήμη. Έχουν ωριμάσει πλέον οι συνθήκες να αναλάβει η κοινότητα των διατηρητών της ιστορικής μνήμης τις ευθύνες της και να αναγνωρίσει ότι ο κλάδος της ιστορικής διατήρησης είναι ζήτημα μεθοδολογίας και φιλοσοφίας και όχι απλά ένα σύνολο ορισμένων κατασκευών σε ιδιαίτερα περιβάλλοντα.

Το γεγονός ότι θα ωφεληθεί το κοινό από αυτή τη μεθοδολογία και φιλοσοφία είναι ξεκάθαρο. Η προσέγγιση της κοινότητας της διατήρησης της ιστορικής μνήμης είναι κατάλληλη για τον σχεδιασμό και τη λειτουργία των χερσαίων και των υποβρύχιων αρχαιολογικών πάρκων από τη στιγμή που κυρίαρχος στόχος της είναι να δημιουργήσει τις κατάλληλες ευκαιρίες για να βιώσει προσωπικά το κοινό την ιστορία.

Όταν ανοίξει ένα αρχαιολογικό πάρκο, ανεξαρτήτως περιβάλλοντος, γίνονται κατάλληλα τα εργαλεία και η φιλοσοφία της ιστορικής έρευνας. Τα σημαντικά θέματα είναι να γίνει η ιστορία απτή για το κοινό και αναγνώσιμη στα αρχαιολογικά κατάλοιπα με την κατάλληλη συντήρηση και αποκατάσταση. Ο σκοπός του πάρκου είναι να παρέχει βιώσιμη πρόσβαση στο κοινό. Οι δραστηριότητες της αποκατάστασης και της φυσικής παρέμβασης για τη διατήρηση των πόρων θα πρέπει να θεωρούνται κανονικές και αναγκαίες μέσα ή έξω από το νερό.

Κεφάλαιο 2

Ειδικές ή εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού

Εισαγωγή

Λαμβάνοντας υπόψη ότι ο τουρισμός είναι μια παγκόσμια βιομηχανία με σημαντικές ανθρωπογενείς¹⁰⁶, οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις¹⁰⁷, οφείλουμε να διατηρούμε κατά νου πως δεν είναι αυτονόητες οι γνώσεις μας, τόσο για τις αρχές και τις διαφορετικές μορφές που προσλαμβάνει όσο και για τις τάσεις που διέπουν αυτό το παγκόσμιο φαινόμενο. Ιδιαίτερα, μάλιστα, στην περίπτωση που το συνδέουμε με συγκεκριμένο χώρο της πολιτιστικής μας κληρονομιάς που παράλληλα αποτελεί προστατευόμενη οικολογικά περιοχή, όπως η ευρύτερη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας, χρειάζεται να αξιοποιήσουμε εκείνες τις περιοχές της γνώσης μας για τον τουρισμό, που συνδέονται αφενός με τις επιπτώσεις του στο περιβάλλον, αφετέρου με τη σχέση του με τον πολιτισμό.

Στο κεφάλαιο αυτό, αφού γίνει εκτενής αναφορά στην προοπτική του τουρισμού, θα αναλυθούν θεωρητικά ζητήματα αναφορικά με τις ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού, θα προσδιοριστεί η σχέση ανάμεσα στην τουριστική βιομηχανία και στον πολιτισμό και θα αναλυθούν ζητήματα όπως ο οικοτουρισμός και η σχέση του τουρισμού με το φυσικό περιβάλλον.

Βασική επιδίωξη του κεφαλαίου αυτού είναι να αναδείξει τη λειτουργική διασύνδεση της τουριστικής ανάπτυξης με την ποιότητα του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης, να επισημάνει τον καθοριστικό ρόλο της δημόσιας συμμετοχής στη διαμόρφωση της κυρίαρχης τουριστικής τάσης που διαμορφώνεται σε έναν τουριστικό προορισμό και να καταδείξει την ανάγκη να προσαρμοστεί γρήγορα η τουριστική βιομηχανία στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος, περιορίζοντας κατά το δυνατό τις απώλειες.

---

¹⁰⁶ Hawksworth and Bull 2008, 3390.

¹⁰⁷ Batta 2000, 59.

2.1. Η προοπτική του τουρισμού

Η ανάπτυξη του τουρισμού ως κοινωνικό φαινόμενο και της τουριστικής βιομηχανίας ως οικονομική επιχείρηση υπήρξε δραματική κατά το τελευταίο μισό του εικοστού αιώνα. Ο τουρισμός έχει μετατραπεί σε σημαντική οικονομική δύναμη σε πολλές χώρες και περιοχές σε όλο τον κόσμο. Η επέκταση των τουριστικών δραστηριοτήτων συμπίπτει με σημαντικές πολιτιστικές, πολιτικές και περιβαλλοντικές αλλαγές και ταυτίζεται με τη μεταβιομηχανική τεχνολογία των τελευταίων δεκαετιών.

Αν και η έννοια του ελεύθερου χρόνου και η χρήση του έχει μελετηθεί από τους θεωρητικούς επί σειρά ετών, η μελέτη του τουρισμού ως δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου εξακολουθεί να είναι συγκριτικά νέα¹⁰⁸. Σε ορισμένους κύκλους, και για κάποιο χρονικό διάστημα, ο τουρισμός θεωρείτο σχετικά αμφίβολο θέμα για θεωρητική μελέτη. Ωστόσο, όταν η κοινωνική επιστημονική έρευνα επικεντρώθηκε κριτικά στη δυναμική του τουρισμού, έγινε προφανές ότι ο τουρισμός αποτελεί στην πραγματικότητα έναν σημαντικό κοινωνικό φορέα.

Ο τουρισμός μπορεί να μελετηθεί. Διαθέτει τη σχετική ιστορία και την ανάλογη λογοτεχνία. Διαθέτει εσωτερική δομή και αρχές λειτουργίας, αυξάνει και φθίνει ως δυναμικό φαινόμενο και είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος στις εξωτερικές επιρροές, φυσικές και πολιτιστικές. Συνεπώς, ο τουρισμός είναι θέμα κατάλληλο για επιστημονική έρευνα και τεκμηρίωση, ιδιαίτερα στις αναδυόμενες μορφές του πολιτιστικού τουρισμού και του οικολογικού τουρισμού, που θα μας απασχολήσουν στην παρούσα έρευνα και στην περίπτωση μελέτης του προτεινόμενου αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας.

Είναι παραδεκτό ότι η πολιτιστική και η κοινωνική ιστορία, καθώς και η ιστορική ανθρωπολογία, έχουν επιδείξει σημαντικό ενδιαφέρον για ζητήματα που περιβάλλουν τον τουρισμό. Ωστόσο, η θεωρητική άποψη της ανθρωπολογίας ή της ιστορίας συνιστά διαφορετική οπτική γωνία από εκείνη που παρουσιάζει η οικονομική επιστήμη ή η κοινωνιολογία. Για να κατανοήσει κανείς τη φύση του τουρισμού, θα πρέπει να λάβει υπόψη του τις ιστορικές προϋποθέσεις και τις ταξιδιωτικές συνήθειες όπως έχουν

---

¹⁰⁸ Βαρβαρέσος 2000, 93-95.

διαμορφωθεί στο πέρασμα του χρόνου και έχουν επηρεάσει σημαντικά το φαινόμενο του τουρισμού¹⁰⁹.

Το ταξίδι για αναψυχή περιορίστηκε διαχρονικά σε μεγάλο βαθμό στις πλούσιες τάξεις που κατά καιρούς ταξίδευαν σε μακρινές περιοχές του κόσμου για να δουν έργα τέχνης, να μάθουν νέες γλώσσες και να βιώσουν διαφορετικούς πολιτισμούς. Οι βασιλείς της αρχαιότητας, ήδη από την εποχή της Βαβυλώνας, προστάτευαν τους δρόμους και οικοδομούσαν σταθμούς για τους ταξιδιώτες¹¹⁰. Μορφές πρώιμου τουρισμού αναπτύχθηκαν στην αρχαία Ελλάδα με σημαντικότερο πιθανώς παράδειγμα τον Ηρόδοτο και τις περιηγήσεις του Πausανία στους Ρωμαϊκούς χρόνους¹¹¹.

Ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας, οι πλούσιοι ταξίδευαν με άρμα από τη Ρώμη στη Νάπολη και διέθεταν ιδιωτικές βίλες (*diversoria*) για τις στάσεις τους κατά μήκος της εθνικής οδού. Ακόμη και αν τις χρησιμοποιούσαν μόνο για τρία ή τέσσερα βράδια το χρόνο, αυτά τα καταλύματα ήταν κομψά επιπλωμένα και συντηρούνταν από ένα μόνιμο προσωπικό. Επίσης, για να στεγάσουν τους απλούς ανθρώπους που περιόδευαν, όσοι ζούσαν κατά μήκος της ρωμαϊκής εθνικής οδού, έχτιζαν πανδοχεία (*tavernas*) για την παροχή καταλύματος και γεύματος όπως και στάβλους για τα άλογα των περιηγητών¹¹².

Στα χρόνια του μεσαίωνα, μέσω των προσκυνητών αναπτύχθηκε ένα είδος πρώιμου θρησκευτικού τουρισμού για όλες τις κρατούσες θρησκείες της εποχής¹¹³. Στη μεσαιωνική Ιταλία ο Πετράρχης έγραψε μια αλληγορική αφήγηση της ανάβασής του στο όρος Βεντού, εξυμνώντας την πράξη της περιήγησης και ασκώντας κριτική στην *frigida incuriositas* (έλλειψη περιέργειας). Ο Πετράρχης αφηγείται ότι μαζί με τον αδελφό του και δύο υπηρέτες σκαρφάλωσε στο όρος περισσότερο για αναψυχή παρά εξ

---

¹⁰⁹ Gyr, Ueli. (2010). *The history of tourism structures on the path to modernity*. Mainz: Inst. f. Europ. Geschichte.

Διαθέσιμο στο <http://www.ieg-ego.eu/gyru-2010-en>.

¹¹⁰ Jayapalan 2010, 9.

¹¹¹ Λαγός 2016, 25-26.

¹¹² Casson 1974, 16.

¹¹³ Raj and Morpeth 2007, 45.

ανάγκης¹¹⁴. Σε ένα άλλο πολιτιστικό περιβάλλον, κατά τη διάρκεια της δυναστείας Ζονγκ, περιηγητές όπως ο Σου Σι και ο Φαν Τσενγκντά έγιναν ιδιαίτερα δημοφιλείς για τις περιηγητικές τους αφηγήσεις, πρακτική που συνεχίστηκε και από άλλους περιηγητές συγγραφείς κατά τη δυναστεία των Μινγκ¹¹⁵. Τον Μεσαίωνα, οι μετακινήσεις των ατόμων ήταν επίπονες και πραγματοποιούνταν κυρίως για λόγους θρησκευτικούς, εμπορικούς και εξερευνητικούς¹¹⁶.

Άλλος σημαντικός σταθμός στην ιστορική προοπτική του τουρισμού με πολιτιστικές, εκπαιδευτικές και κοινωνικές προεκτάσεις, υπήρξε το Μεγάλο Ταξίδι (Grand Tour)¹¹⁷. Ήταν το παραδοσιακό ταξίδι της Ευρώπης που αναλάμβαναν κυρίως οι γόνοι ανώτερων και μεσαιών τάξεων ή και κατώτερων, εφόσον εξασφάλιζαν κάποιον χορηγό¹¹⁸. Το έθιμο διήρκεσε περίπου δύο αιώνες, από το 1660 μέχρι την έλευση των σιδηροδρόμων τη δεκαετία του 1840 και σχετιζόταν με τυποποιημένους προορισμούς. Εκτός των άλλων, εξυπηρετούσε ως εκπαιδευτικό τελετουργικό μύησης στην τέχνη και στην αισθητική του αρχαίου κόσμου. Αν και αρχικά συνδέθηκε με τη βρετανική αριστοκρατία και τους πλούσιους γαιοκτήμονες, παρόμοια μεγάλα ταξίδια έκαναν πλούσιοι νέοι από προτεσταντικά έθνη του Βορρά στην ηπειρωτική Ευρώπη και από το δεύτερο μισό του δέκατου όγδοου αιώνα, από Βορειοαμερικανικούς και Νοτιοαμερικανικούς προορισμούς. Η παράδοση του Grand Tour ξέφτισε, όπως και ο ενθουσιασμός για τον νεοκλασικισμό, παράλληλα με την εισαγωγή των μεγάλων σιδηροδρόμων και των ατμόπλοιων, που έκαναν τα ταξίδια ευκολότερα.

Τον δέκατο ένατο αιώνα, ο *Γύρος της Γαλλίας* και το γερμανικό του αντίστοιχο *Wanderpflicht* παρείχαν στους Ευρωπαίους ταξιδιώτες την ευκαιρία να αποκτήσουν εργασιακή εμπειρία μακριά από το σπίτι. Από οικονομικής και κοινωνικής άποψης, όμως, το ταξίδι *ρύθμιζε τον εσωτερικό εργασιακό ανταγωνισμό μέσω της γεωγραφικής διασποράς εργαζομένων*

---

¹¹⁴ Nicolson 1997, 49.

¹¹⁵ Hargett 1985, 67-93.

¹¹⁶ Λαγός 2016, 27-28.

¹¹⁷ Τσάρτας 1996, 15-16.

¹¹⁸ Lukowski 2003, 70.

και την καθυστέρησή τους ως προς την επίτευξη του βαθμού και του status του αρχιτεχνίτη, για χρονικό διάστημα τεσσάρων έως πέντε χρόνων¹¹⁹.

Τον εικοστό αιώνα, η καθιέρωση των αεριωθούμενων επιβατικών το 1958, οι εξελίξεις στις μεταφορές με αυτοκίνητα, η μεγάλη οικονομική άνθηση που γνώρισαν η Ευρώπη και η Αμερική μετά το πέρας του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου καθώς και το γεγονός ότι οι άνθρωποι άρχισαν να αποκτούν περισσότερο ελεύθερο χρόνο και χρήμα ιδιαίτερα μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, εγκαινίασε τον σύγχρονο μαζικό τουρισμό με όλα τα συνεπακόλουθα προβλήματα του υπερπληθυσμού και της ρύπανσης¹²⁰. Έτσι, η επικρατούσα τάση για τον τουρισμό τις επόμενες δεκαετίες ήταν η χρήση αεροπλάνων για ταξίδια μεγάλων αποστάσεων και αυτοκινήτων για τον εσωτερικό τουρισμό¹²¹. Ο μαζικός τουρισμός σε αυτόν τον αιώνα ακολούθησε κατά κύριο λόγο τον άξονα Βορράς – Νότος, κυρίως εξαιτίας των ήπιων κλιματικών συνθηκών του Νότου. Οι χώρες προορισμού παρουσιάζουν μεγαλύτερη γεωγραφική διασπορά από τις χώρες προέλευσης των τουριστών, αντανακλώντας τη χωρική τους διάχυση από τον αναπτυγμένο κόσμο σε όλη την υδρόγειο, με ταχύτερους ρυθμούς τουριστικής ανάπτυξης στις πιο απομακρυσμένες περιοχές του τρίτου κόσμου¹²².

Την ταχεία ανάπτυξη των υποδομών στα τουριστικά θέρετρα για τη φιλοξενία των τουριστών ακολούθησε η διαφήμιση της θάλασσας, του ήλιου, των παραλιών του Νότου και το δέλεαρ της αναψυχής. Εναλλακτικά διαφημίστηκε ο ήλιος, το σκι και το χιόνι και όλα τα χειμερινά σπορ σε θέρετρα από το Άρλμπεργκ έως το Ζερμάτ, σε ένα ευρύ δίκτυο ορεινών δρόμων. Ωστόσο, ήδη από τη δεκαετία του 1990, υπήρξε η αίσθηση πως το τουριστικό κοινό κουράστηκε από τα πλήθη, αφυπνίστηκε στη θέα της καλά τεκμηριωμένης μόλυνσης του περιβάλλοντος και αναζήτησε κάτι νέο. Καινοτόμες εναλλακτικές διακοπές με ποδήλατα και *trekking* έκαναν την εμφάνισή τους, φέρνοντας στο προσκήνιο κυρίως τον εγχώριο τουρισμό.

Μεγάλο μερίδιο σε αυτές τις νέες τάσεις είχε η νεολαία, τα ταξίδια της οποίας ήταν πάντα ειδικές ή εναλλακτικές μορφές του κυρίαρχου

---

¹¹⁹ Adler 1985, 335-354.

¹²⁰ Λαγός 2016, 23-35.

¹²¹ Ηγουμενάκης, Κραβαρίτης, Λύτρας 1998, 32.

¹²² Hall 1984, 539-560.

τουριστικού ρεύματος. Το κίνημα των ξενώνων νεότητας ενθάρρυνε το ταξίδι με οτοστόπ¹²³ και η δεκαετία του 1960 γέννησε τους χίπις. Το κίνημα των χίπις ακολούθησαν οι ταξιδιώτες μακρού προϋπολογισμού, όπως τους αποκάλεσε ο Riley¹²⁴. Αυτοί οι τελευταίοι διαχωρίζονται από τους περιπλανώμενους, όπως τουλάχιστον τους περιέγραψε ο Cohen το 1973, ως προς την παρεκκλίνουσα συμπεριφορά τους, ιδιαίτερα σε χώρες όπως είναι η Ταϊλάνδη και η Σρι Λάνκα¹²⁵.

Συνεπώς, η αναζήτηση εναλλακτικών λύσεων ως αντιπρόταση στον μαζικό τουρισμό είναι μεν σύγχρονη, αλλά καθόλου νέα υπόθεση. Η ιστορία του τουρισμού είναι γεμάτη παραδείγματα τέτοιας μορφής αναζήτησης επί σειρά αιώνων. Στην προκειμένη περίπτωση, αφού προσπαθήσουμε να θέσουμε ένα περιεκτικό εννοιολογικό πλαίσιο για την έννοια ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού, θα επικεντρωθούμε σε εκείνες τις μορφές που θα ληφθούν υπόψη για τη δημιουργία, τη διαχείριση και τη λειτουργία του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας, όπως επίσης και στις επιπτώσεις τους στο φυσικό περιβάλλον σε συνδυασμό με το πρόγραμμα Natura στο οποίο είναι ενταγμένη η διακριτή ευρύτερη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας.

2.2. Θεωρητικά ζητήματα που αφορούν τις ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού

Ο μαζικός τουρισμός που αποτελεί την κυρίαρχη τάση κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, έχει αυξηθεί φαινομενικά αλλά τροποποιείται διαρκώς από εν εξελίξει εκδηλώσεις και δυνάμεις — όπως είναι η αύξηση ή η μείωση της ρύπανσης και η κυκλοφοριακή συμφόρηση, οι νέες μορφές μεταφοράς και η μεταβολή των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών¹²⁶.

Οι δημοσιεύσεις που αφορούν τον μαζικό τουρισμό¹²⁷ και τις ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες είναι

---

¹²³ Mukerji 1978, 241-252.

¹²⁴ Riley 1988, 313-328.

¹²⁵ Cohen and Nomads, 89-103.

¹²⁶ Βαρβαρέσος 2000, 225-226.

¹²⁷ Βαρβαρέσος 2008, 36-37.

δυνατό να ταξινομηθούν σε μια ιστορική προοπτική. Οι περισσότεροι θεωρητικοί αναγνωρίζουν ότι ο τουρισμός παίρνει την κατάλληλη για την εποχή του μορφή. Ως εκ τούτου αυτή η μορφή είναι συνεπής με το μέγεθος του πληθυσμού, με την οικονομική κατάσταση των τουριστών, με τα διαθέσιμα στην εκάστοτε εποχή μεταφορικά μέσα καθώς και με τη μορφή των οικοτόπων των τουριστικών προορισμών. Η δημόσια συμμετοχή στην τουριστική δραστηριότητα είναι εκείνη που ουσιαστικά παράγει τη κυρίαρχη τάση στον τουρισμό, συνήθως σε αρκετές παραλλαγές, ενώ αναπτύσσονται ανάλογα και οι αναγκαίες τουριστικές υποδομές¹²⁸.

Ήδη κατά τη δεκαετία του 1970, η έννοια ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού¹²⁹ αναδείχθηκε με διαφορετικές μορφές σε διάφορα μέρη του κόσμου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η προώθηση αυτών των νέων μορφών τουρισμού έγινε ειδικά για τις αναπτυσσόμενες χώρες¹³⁰. Λαμβάνοντας εν μέρει υπόψη ορισμένα από αυτά τα παραδείγματα και εξαιτίας του ευρύτερου ενδιαφέροντος για το ζήτημα, έγιναν αρκετές προσπάθειες σαφούς καθορισμού της έννοιας *ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού* και διευκρίνισης σχετικών θεμάτων, τόσο από άτομα¹³¹ όσο και από σχετικά συνέδρια και εργαστήρια¹³². Στην ίδια περίοδο εγκαθιδρύθηκαν δίκτυα ειδικών ή εναλλακτικών μορφών τουρισμού και εξειδικευμένες ομάδες υποστήριξης, τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις

---

¹²⁸ Eadington 1992, 4.

¹²⁹ Η έννοια εναλλακτικές μορφές τουρισμού διαφέρει από την έννοια ειδικές μορφές τουρισμού. Οι *ειδικές μορφές τουρισμού* υποδεικνύουν την ύπαρξη ενός ειδικού κινήτρου που προσδιορίζει τη ζήτηση για έναν τουριστικό προορισμό καθώς και τις αναγκαίες υποδομές που εξυπηρετούν τις ανάγκες των τουριστών που τις επιλέγουν. Οι *εναλλακτικές μορφές τουρισμού* αποτελούν τμήμα των ειδικών μορφών τουρισμού και υποδεικνύουν την ύπαρξη ενός ειδικού κινήτρου που προσδιορίζει τη ζήτηση για έναν τουριστικό προορισμό συνδεδεμένου όμως με κάποια ειδικά θέματα (βλ. Κοκκώσης, Τσάρτας 2001, 82).

¹³⁰ Britton 1977, 269-278.

¹³¹ Cohen 1987, 13-18.

¹³² Βλ. δύο συγκεκριμένες μελέτες για τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού με έμφαση στις μικρές αναπτυσσόμενες χώρες: Holden, Peter, ed. (1984). *Alternative Tourism: Report on the workshop on Alternative Tourism with a focus on Asia*. Bangkok: Ecumenical Coalition on Third World Tourism. Επίσης, Britton S. G. and Clarke, W. C. (eds.) (1987). *Ambiguous Alternative: tourism in small developing countries*. Suva: University of the South Pacific.

αναπτυσσόμενες χώρες¹³³. Δεδομένου ότι τα άτομα και οι οργανισμοί που ασχολήθηκαν με τις ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού αντλούσαν περιεχόμενο από διαφορετικές δεξαμενές σκέψης και ενδιαφερόντων, δεν εκπλήσσει το γεγονός ότι δεν υπήρξε καθολική συμφωνία για τη διαμόρφωση ενός και συγκεκριμένου ορισμού για την ως άνω έννοια.

Υπάρχουν πολλές και διαφορετικές μορφές τουρισμού¹³⁴. Καμία από αυτές τις μορφές δεν ήταν κυρίαρχη ή χωρίς εναλλακτικές προτάσεις. Αυτό που απαιτήθηκε από τότε σε θεωρητικό επίπεδο ήταν μια συστηματική βάση διάκρισης και ταξινόμησης των ειδικών ή εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Ο τουρισμός είναι μια βιομηχανία. Είναι, επίσης, μορφή και ταυτόχρονα φορέας ανάπτυξης και αλλαγής και χρειάζεται να αναγνωριστεί ως τέτοιος. Ελεγχόμενος και με την κατάλληλη διαχείριση, μπορεί να είναι ήπιος ως προς τις απαιτήσεις του σε πόρους και να λειτουργεί αειφορικά. Διαφορετικά, είναι δυνατό να δημιουργήσει προβλήματα εξαιτίας των διαρκών απαιτήσεων για ταχεία ανάπτυξη, οι οποίες εμφανίζονται ήδη από τη δεκαετία του 1990. Η συγκεκριμένη απαίτηση, εν ισχύ και σήμερα, υποδεικνύει ότι η τουριστική αγορά – ευρεία ως προς τα τοπικά κέντρα αποφάσεων - δεν είναι σε θέση να εγγυηθεί για εκείνο το είδος ανάπτυξης που σε μακρό χρόνο θα ικανοποιήσει απόλυτα τις απαιτήσεις και τα συμφέροντά της¹³⁵. Η απάντηση στην άνιση ανάπτυξη είναι η προώθηση των ειδικών ή εναλλακτικών μορφών τουρισμού¹³⁶.

Από το σχήμα 2.1 καθίσταται φανερό, ότι οι ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού εξαρτώνται, τόσο από παράγοντες που σχετίζονται με την πρόθεση ή τη διάθεση, την ιδεολογία και την επαγγελματική ενασχόληση του περιηγητή, όσο και από τον ευρύτερο σχεδιασμό και την ακολουθούμενη στρατηγική ανάπτυξης.

Η ιδεολογία στον τομέα της στρατηγικής ανάπτυξης παραμένει προβληματική, ακόμη και αν το θέμα της πρόθεσης ή του στόχου μπορεί να επιλυθεί. Ο καπιταλισμός και η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία υποθέτουν ότι οι ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού και η βιωσιμότητά τους μπορούν να διευκολυνθούν καλύτερα μέσω της φιλοσοφίας της ελεύθερης αγοράς,

---

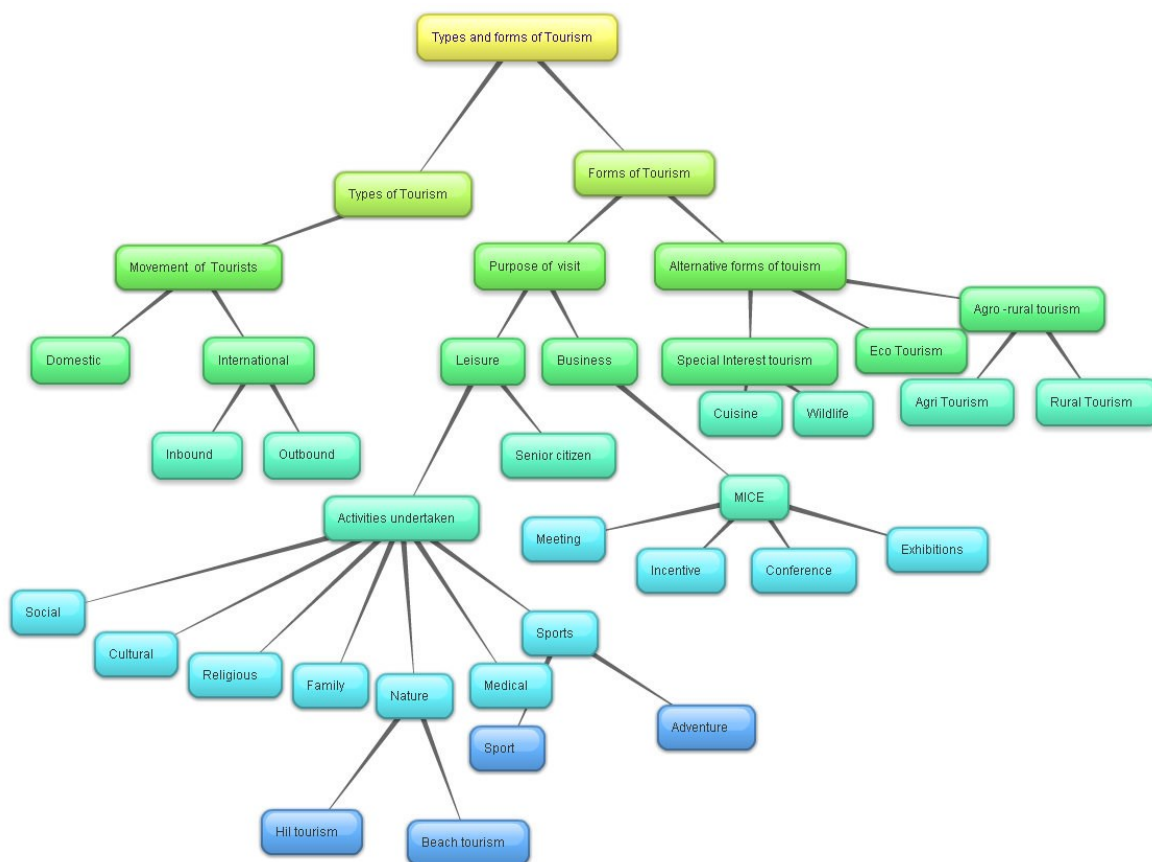
¹³³ Tüting and Krippendorf 1989.

¹³⁴ Pearce 1989, 64-66.

¹³⁵ Brugger *et al* 1984, 15.

¹³⁶ Holden 1984, 15.

ενώ οι νεομαρξιστές δίνουν έμφαση στην κρατική παρέμβαση και στην έννοια της κοινής περιουσίας, ειδικότερα σε ζητήματα που άπτονται του πολιτιστικού τουρισμού¹³⁷.

Σχήμα 2.1: Μορφές και τύποι τουρισμού (National Institute of Open Schooling)¹³⁸

Το σημαντικότερο, ωστόσο, στη νεομαρξιστική ιδεολογία και στους περισσότερους Νεομαλθουσιανιστές, πέραν του κρατικού παρεμβατισμού που αμφισβητείται ενίοτε για τις επιλογές και τις δυνατότητές του, είναι η διασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης, τόσο για τις ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού, που συνδέονται εγγενώς με την ιδέα της βιωσιμότητας, όσο και για τον μαζικό τουρισμό. Αναγνωρίζουν, δηλαδή, την ανάγκη για διαγενεακή αειφορία, ως την κρίσιμη προϋπόθεση για τη βιωσιμότητα των μελλοντικών γενεών και τη διατήρηση του βιοτικού επιπέδου από τη μια

¹³⁷ Weaver 1999, 11-12.

¹³⁸ Διαθέσιμο στο http://oer.nios.ac.in/wiki/index.php/Forms_of_Tourism, ανάκτηση 2/11/2014.

γενιά στην επόμενη, κάτι που αποτελεί τον πυρήνα της Έκθεσης Μπρούντλαντ¹³⁹.

Ωστόσο, τα προγράμματα βιώσιμης ανάπτυξης φαίνονται να έχουν εγγενείς αδυναμίες, δεδομένου ότι υποθέτουν πως η επιδίωξη του απεριόριστου κέρδους είναι συμβατή με τη διατήρηση των ισορροπιών της φύσης και με την επίλυση των κοινωνικών προβλημάτων. Σύμφωνα με την έκθεση Μπρούντλαντ, *αυτό που χρειάζεται είναι μια νέα εποχή ισχυρότατης οικονομικής μεγέθυνσης και ταυτόχρονα, κοινωνικά και περιβαλλοντικά βιώσιμης*¹⁴⁰. Αλλά η συγκεκριμένη δήλωση περιλαμβάνει αδύναμους πρακτικά ισχυρισμούς.

Ο πρώτος ισχυρισμός που διατυπώνεται είναι οικολογικός. Δεν είναι δυνατό να υπάρξει απεριόριστη ανάπτυξη παραγωγής προϊόντων, στην προκειμένη περίπτωση τουριστικών προϊόντων, χωρίς την ανάλογη κατανάλωση φυσικών πόρων. Η εντατικοποίηση της παραγωγής έχει ως πραγματική συνέπεια την αύξηση της ρύπανσης, κάτι που αναφέρεται ξεκάθαρα στην έκθεση του Προγράμματος του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (UNPD): *Τα τελευταία χρόνια, σε παγκόσμιο επίπεδο, η παραγωγή καταναλώνει λιγότερη ενέργεια. Ωστόσο, εξαιτίας της αύξησης της παραγωγής, η πρόοδος είναι ανεπαρκής για τον παγκόσμιο περιορισμό των εκπομπών του διοξειδίου του άνθρακα*¹⁴¹.

Ο δεύτερος διατυπωμένος ισχυρισμός χρειάζεται κοινωνιολογική θεώρηση. Θεωρείται εγγενώς στην Έκθεση Μπρούντλαντ ότι η οικονομική μεγέθυνση θα έχει ως συνέπεια την ελάφρυνση του φαινομένου της φτώχειας και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Όμως, η καπιταλιστική μεγέθυνση παράγει απλώς ανισότητες στο διηνεκές. Παρόλο, λοιπόν, που ο τουρισμός φαντάζει λαμπρή λύση για τοπικά ή εθνικά οικονομικά προβλήματα, εφόσον περνά μέσα από τη διαπιστωμένη ανάγκη για αύξηση του κέρδους των φορέων που παράγουν τα προϊόντα του, μπορεί να έχει περιορισμένες θετικές συνέπειες τόσο σε κοινοτικό όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Ο παραγόμενος πλούτος που προορίζεται ή θα έπρεπε να προορίζεται για τους μισθωτούς με τη μορφή του μισθού ή με τη μορφή των

¹³⁹ Frazier 1997, 182-193.

¹⁴⁰ Brundtland 1987.

¹⁴¹ Fukuda - Parr 2002, 28.

κοινωνικών παροχών συρρικνώνεται στις σύγχρονες κοινωνίες εξαιτίας του επιβεβλημένου καθεστώτος οικονομικής κρίσης, κάτι που έχει απόλυτη αντιστοίχιση στα οικονομικά μεγέθη του τουρισμού ως βιομηχανία. Παρά τις επίσημες διακηρύξεις διαφόρων σχετικών οργανισμών για τη δυνατότητα του τουρισμού να μειώσει τη φτώχεια, η Παγκόσμια Τράπεζα δια στόματος του προέδρου της, είχε αναφέρει από το 2004 ότι δε θα επιτευχθεί ο στόχος της μείωσης στο μισό των ατόμων που ζουν στην απόλυτη φτώχεια μέχρι το 2015, κάτι που επιβεβαιώθηκε στον παρόντα χρόνο¹⁴².

Διεθνείς οργανισμοί, όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (UNWTO), θεωρούν τον τουρισμό στις αναπτυσσόμενες χώρες ως το κατάλληλο δυναμικό για την ανακούφιση της φτώχειας. Η συγκεκριμένη άποψη επισημοποιήθηκε σε μια δήλωση των Ηνωμένων Εθνών, τον Σεπτέμβριο του 2005, από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, από άλλες Υπηρεσίες των Ηνωμένων Εθνών, από Υπουργούς Τουρισμού από όλο τον κόσμο, από ηγέτες της βιομηχανίας και από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις, αναγνωρίζοντας τον ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει ο τουρισμός στην επίτευξη των αναπτυξιακών στόχων χιλιετίας του Ο.Η.Ε. Ωστόσο, εκτός από μελέτες εξειδικευμένων προγραμμάτων που δείχνουν με ποιον τρόπο θα μπορούσε να βοηθήσει ο τουρισμός στην ανακούφιση της φτώχειας¹⁴³, δεν υπάρχουν οικονομικές έρευνες σε παγκόσμιο ή σε εθνικό επίπεδο που να υποδεικνύουν ότι πράγματι ο τουρισμός μειώνει τη φτώχεια, ούτε μελέτες που προσδιορίζουν ποσοτικά τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ τουρισμού και φτώχειας, για να μπορούμε να μιλάμε με σιγουριά για βιωσιμότητα.

Επίσης, είναι σαφές ότι μέρος των τουριστικών δαπανών και η υποθετική εισαγωγή συναλλάγματος σε αναπτυσσόμενες χώρες δεν έχει καμία επίδραση στην ανακούφιση της φτώχειας, καθώς το ξένο συνάλλαγμα ρέει πίσω στον τόπο προέλευσής του, δαπανώμενο σε

---

¹⁴² Ήδη από το 2004 ο πρόεδρος της Παγκόσμιας Τράπεζας M. James Wolfensohn προειδοποιούσε ότι *οι αντικειμενικοί στόχοι της μείωσης της φτώχειας δεν πρόκειται να επιτευχθούν*. Παρατίθεται στο Harribey, Jean-Marie 2004, 18-19.

Διαθέσιμο στο <http://www.monde-diplomatique.fr/2004/07/HARRIBEY/11307>. Ανάκτηση 3/10/2013.

¹⁴³ Fukuda – Ashley and Roe 2002, 61-82.

απαιτούμενες εισαγωγές ή στη μισθοδοσία ξένων εργατών ή επιχειρήσεων. Τέτοιου είδους συναλλαγματικές διαρροές είναι δυνατό να φθάσουν σε υψηλά ποσοστά, καθώς εκτιμάται ότι κατά περίπτωση, το 55% έως το 75% του τουριστικού συναλλάγματος επιστρέφεται πίσω στις ανεπτυγμένες χώρες που διαθέτουν μεγάλες δυνατότητες παραγωγής προϊόντων σχετικών με την τουριστική βιομηχανία¹⁴⁴.

Η θεωρία της σωρευτικής αιτιότητας (theory of cumulative causation) του Myrdal έρχεται να επιβεβαιώσει τα πιο πάνω, καθώς θεωρεί ότι η μη ελεγχόμενη λειτουργία των μηχανισμών της ελεύθερης αγοράς έχει αρνητικές επιδράσεις στην ανάπτυξη της οικονομίας των αναπτυσσόμενων χωρών, πρόβλημα που αντιμετωπίζεται με την αξιοποίηση των φυσικών και άλλων πλεονεκτημάτων των περιοχών αυτών¹⁴⁵.

Βάσει των παραπάνω, όταν δε μπορεί να αναπτυχθεί ο κατάλληλος σχεδιασμός για το μέλλον, χωρίς το επιβεβλημένο μοντέλο της αύξησης του οικονομικού κέρδους, οι επίσημες προτάσεις για βιώσιμη ανάπτυξη παραμένουν σε σημαντικό βαθμό κενό γράμμα που αντικρούεται από τους δείκτες της παγκόσμιας οικονομίας, κάτι που έχει συγκεκριμένες επιπτώσεις στην τουριστική βιομηχανία.

Ένας τρόπος αντιμετώπισης του προβλήματος από τις αναπτυσσόμενες χώρες, είναι η υιοθέτηση της *πολιτικής εκ των άνω (top down)*, που εστιάζει στην κινητικότητα του κεφαλαίου και της εργασίας προκειμένου να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι ανισότητες στις συγκεκριμένες κοινωνίες. Η κινητικότητα επιδιώκεται μέσω της κεντρικής διοίκησης με παροχή κινήτρων όπως είναι η προσέλκυση επενδύσεων, η θέσπιση μέτρων αναδιανομής του εισοδήματος, η αύξηση της απασχόλησης και η βελτίωση των υποδομών¹⁴⁶.

Προς την κατεύθυνση της αναζήτησης μιας εναλλακτικής στρατηγικής, η *θεωρία της από κάτω ανάπτυξης (development from below)* συγκεκριμενοποιήθηκε στη *θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης (endogenous growth theory)* που εστιάζει στους τοπικούς παράγοντες και

---

¹⁴⁴ McCulloch, Winters and Cirera 2001.

¹⁴⁵ Λαγός 2016, 91-93.

¹⁴⁶ Λαγός 2016, 224.

στις τοπικές παραγωγικές δυνάμεις και πόρους για την αναπτυξιακή διαδικασία μιας αναπτυσσόμενης περιοχής¹⁴⁷.

2.3. Τουριστική βιομηχανία και πολιτισμός

Ο πολιτιστικός τουρισμός προσφέρει μια αυθεντική εμπειρία και επικοινωνία με τη ζωή, την κουλτούρα, τα γεγονότα και τα επιτεύγματα των λαών του παρελθόντος. Με τη στενή του έννοια, περιλαμβάνει ταξίδια σε αρχαιολογικούς και σε ιστορικούς χώρους, σε αρχαιολογικά πάρκα, σε μουσεία και σε σημαντικούς ιστορικά χώρους. Αναφέρεται επίσης στους επισκέπτες που ενδιαφέρονται να επισκεφθούν περιοχές με αρχαιολογικά κατάλοιπα και μνημεία που βρίσκονται μέσα σε ένα περιβάλλον ιδιαίτερου φυσικού κάλλους¹⁴⁸.

Τα κίνητρα πίσω από τον πολιτιστικό τουρισμό είναι το ενδιαφέρον για το παρελθόν και η επιθυμία για μάθηση που αφορά την αρχαιότητα και τους ιστορικούς πολιτισμούς μιας περιοχής. Οι περιηγητές αυτού του είδους προσελκύονται από την εξωτική και δυσπρόσιτη ενίοτε φύση των περιοχών στις οποίες βρίσκονται οι αρχαιολογικοί τόποι, αναζητώντας μοναδικές εμπειρίες. Η περιήγηση στους τόπους αυτούς περιλαμβάνει ήπιες δραστηριότητες, όπως είναι οι επισκέψεις σε μουσεία και οι οργανωμένες περιηγήσεις σε τόπους ιστορικού ενδιαφέροντος, σε αρχαιολογικά πάρκα, σε λαογραφικές εκδηλώσεις και σε γιορτές ή άλλες δραστηριότητες.

Ο πολιτιστικός τουρισμός διεγείρει μεν την αντίληψη μιας κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς, ωστόσο θέτει σε κίνδυνο τους πολιτιστικούς πόρους εξαιτίας των γενικότερων επιπτώσεων και εντάσεων που παράγει ο τουρισμός σε έναν δεδομένο τόπο. Επί του παρόντος, η αύξηση του τουρισμού στους αρχαιολογικούς χώρους και στα αρχαιολογικά πάρκα δεν αντισταθμίζεται από κατάλληλες κατευθυντήριες γραμμές και από τη διαμόρφωση ενός οδηγού *ορθών πρακτικών* για την επίσκεψη σε πολιτιστικά αξιοθέατα. Αυτός ο ανεξέλεγκτος σε μεγάλο βαθμό τουρισμός

---

¹⁴⁷ Λαγός 2016, 224.

¹⁴⁸ Λαγός 2005, 80.

οδηγεί συχνά στην υποβάθμιση και στην καταστροφή των αρχαιολογικών χώρων¹⁴⁹.

Σε κάθε περίπτωση, κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, συνέβη ραγδαία ανάπτυξη και έκρηξη του πολιτιστικού τουρισμού παγκοσμίως. Υπολογίζεται ότι πάνω από επτακόσιοι εκατομμύρια άνθρωποι ταξιδεύουν κάθε χρόνο σε διεθνές επίπεδο, υποστηρίζοντας μια βιομηχανία που αντιπροσωπεύει το 11% του παγκόσμιου Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος. Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (2014), έως το 2030 ο αριθμός των ταξιδιωτών αναμένεται να προσεγγίσει το 1,8 δις, ενώ ήδη από το 2003, η μελέτη του *Travel Industry Association of America* και του *Smithsonian Magazine*, αποκάλυψε ότι το 81% των ενηλίκων είναι πολιτιστικοί τουρίστες, καταγράφοντας από το 1996 μία αύξηση της τάξεως του 13%, οπότε και άρχισε η έρευνα για τον πολιτιστικό τουρισμό¹⁵⁰.

Σύμφωνα με στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (UNWTO)¹⁵¹, το 2013, η Ελλάδα βρέθηκε στη δέκατη έβδομη θέση στην παγκόσμια κατάταξη των διεθνών αφίξεων και στη δέκατη ένατη θέση στην παγκόσμια κατάταξη των εσόδων από την τουριστική δραστηριότητα. Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (WEF), το 2013, ως προς τον Δείκτη Ταξιδιωτικής και Τουριστικής Ανταγωνιστικότητας, η χώρα μας κατέλαβε την τριακοστή δεύτερη θέση ανάμεσα σε εκατό σαράντα τέσσερις χώρες διεθνώς, ενώ κατέχει το 1,6% της παγκόσμιας τουριστικής αγοράς και το 3,2% της ευρωπαϊκής τουριστικής αγοράς. Η τουριστική δραστηριότητα στην Ελλάδα αντιπροσωπεύει το 16,3% του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος¹⁵².

Σύμφωνα με προβλέψεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (WTO), ο τουρισμός στην Ευρώπη αναμένεται να συνεχίσει να αυξάνεται τα επόμενα χρόνια αλλά με συνεχώς μειούμενους ρυθμούς, ενώ ο τουρισμός σε παγκόσμιο επίπεδο προβλέπεται να μειωθεί εξαιτίας της οικονομικής κρίσης που ταλανίζει πολλές χώρες διεθνώς και του συνεχόμενου αυξανόμενου κόστους των μετακινήσεων. Έως το 2039, το μερίδιο της

---

¹⁴⁹ Srivastava 2015, 31-42.

¹⁵⁰ Travel Industry Association and Smithsonian Magazine 2003.

¹⁵¹ UNWTO 2014.

¹⁵² WTO 2000.

Ευρώπης στην παγκόσμια τουριστική βιομηχανία προβλέπεται να συρρικνωθεί στο επίπεδο του 41%, ποσοστό ιδιαίτερα χαμηλό αν αναλογιστεί κανείς ότι το 1980 κυμάνθηκε στο 63%¹⁵³.

Όταν σχεδιάζεται η αποτελεσματική διαχείριση του πολιτιστικού τουρισμού, χρειάζεται να συμπεριληφθούν εκείνες οι θετικές επιπτώσεις που συνεισφέρουν στην οικοδόμηση της μικροοικονομικής αυτάρκειας της σχετιζόμενης κοινότητας, με παράλληλη ενίσχυση της αίσθησης της ταυτότητας. Τα παραπάνω συμβάλλουν θετικά στη σταθερότητα της κοινωνίας με την παροχή ευκαιριών απασχόλησης και διασφάλισης των αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων.

Αντίθετα, η κακή διαχείριση του πολιτιστικού τουρισμού μπορεί να είναι καταστροφική, ενθαρρύνοντας τον εξευγενισμό που εκτοπίζει αφενός τους παλαιούς μόνιμους κατοίκους ή ολόκληρες κοινωνικές ομάδες και αφετέρου υπονομεύει τις τοπικές παραδόσεις και τον τρόπο ζωής, προκαλώντας παράλληλα ζημιές σε αρχαιολογικούς πόρους από την ανεξέλεγκτη επισκεψιμότητα¹⁵⁴. Οι αυξητικές τάσεις του πολιτιστικού τουρισμού, αυξάνουν την υπάρχουσα ανησυχία και ωθούν σε περαιτέρω ευαισθητοποίηση για μια σειρά από κρίσιμα ζητήματα σχετικά με τη διατήρηση, τη βιωσιμότητα και την προστασία των αρχαιολογικών τόπων και πάρκων, με άλλα λόγια των διαθέσιμων αρχαιολογικών πόρων.

Οι αρχαιολόγοι μπορούν και χρειάζεται να διαδραματίσουν πρωτεύοντα ρόλο σε αυτή τη διαδικασία, η οποία θα πρέπει να περιλαμβάνει την εξέταση των πόρων από μία τοπική, περιφερειακή, εθνική και πιθανώς διεθνή προοπτική. Κάθε πόρος είναι μοναδικός και αξίζει ιδιαίτερη προσοχή πριν από την ανάπτυξη ενός αρχαιολογικού τόπου που στη συνέχεια θα γίνει προσεγγίσιμος στο ευρύ τουριστικό κοινό.

Η πολυπλοκότητα του πολιτιστικού τουρισμού, ιδιαίτερα αυτού που σχετίζεται με τα αρχαιολογικά πάρκα, αντανakλάται σε μια ολοκληρωμένη

---

¹⁵³ Λαγός 2013, 26-31.

¹⁵⁴ Με τον όρο *εξευγενισμός* ως απόδοση του όρου *gentrification* εννοείται η διαδικασία εκείνη κατά την οποία οι φτωχές εργατικές συνοικίες στο κέντρο μιας πόλης αναμορφώνονται από το κτηματικό κεφάλαιο και από τους συναφείς οικονομικούς παράγοντες. Η διαδικασία συνοδεύεται από την αλλαγή της κοινωνικής σύνθεσης των περιοχών.

έκδοση του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού (WTO)¹⁵⁵, στην οποία εξετάζονται ζητήματα αναφορικά με το κόστος και τα οφέλη του τουρισμού σε προστατευόμενες περιοχές όπως, για παράδειγμα, η αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας σε σχέση με το πρόγραμμα Natura, η τουριστική φέρουσα ικανότητα, η ανάπτυξη των εγκαταστάσεων καθώς και οι κατευθυντήριες γραμμές για την παροχή εκπαίδευσης και ερμηνευτικών προγραμμάτων στους περιηγητές.

Η ερμηνεία και η εκπαίδευση αποτελούν θεμελιώδη συστατικά των προγραμμάτων του πολιτιστικού τουρισμού και απαιτούν κατάλληλο σχεδιασμό και διαχείριση. Αντιπροσωπεύουν μια αποτελεσματική μακροπρόθεσμη και ολοκληρωμένη λύση για την καταπολέμηση των βανδαλισμών σε τόπους αρχαιολογικού και ιστορικού ενδιαφέροντος.

Μπορούν επίσης να χρησιμοποιηθούν για την προώθηση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και για τη διαμόρφωση ενός πλαισίου με στόχο την κατανόηση των πολυπολιτισμικών προοπτικών που συνοδεύουν τον πολιτιστικό τουρισμό, με διαφορετικά επίπεδα πληροφορίας για τις ανάγκες των περιηγητών¹⁵⁶. Σημαντική μέριμνα των ερμηνευτικών προγραμμάτων είναι η ανάπτυξη μιας μακροπρόθεσμης υποστήριξης του κοινού σε ζητήματα προστασίας των αρχαιολογικών πόρων και η αναγκαία ανταλλαγή πληροφοριών για την ανάπτυξη υποστήριξης πολιτικών και προγραμμάτων που ενσωματώνουν ζητήματα προστασίας και διατήρησης των πόρων ως θεμελιώδη προαπαιτούμενα για τη διαχείριση και τη χρήση τους¹⁵⁷.

2.4. Οικοτουρισμός

Ο οικολογικός τουρισμός ή απλά οικοτουρισμός έχει ως βάση το τουριστικό αξιοθέατο. Το τουριστικό αξιοθέατο είναι μια διαρκής συστηματική ρύθμιση τριών διαφορετικών στοιχείων. Χρειάζεται ένα άτομο με τουριστικές ανάγκες, έναν πυρήνα (οποιαδήποτε στοιχεία ή χαρακτηριστικά του τόπου που επισκέπτεται ο τουρίστας) και τουλάχιστον

---

¹⁵⁵ McNeely, Jeffrey *et al.* 1992.

¹⁵⁶ Chase - Harrell 1989, 171-177.

¹⁵⁷ Ritter 1989, 225-229.

έναν δείκτη, δηλαδή πληροφορία, για τον πυρήνα¹⁵⁸. Κάτι τέτοιο είναι αληθές για το συνολικό εύρος της τουριστικής βιομηχανίας, αλλά έχει ιδιαίτερη σχέση με το φυσικό περιβάλλον που μπορεί να χαρακτηριστεί ως αξιοθέατο. Βέβαια, ο καθορισμός δεν είναι μια ιδιαίτερα εύκολη διαδικασία, δεδομένου ότι ο οικοτουρισμός δεν έχει ακόμη σαφή ορισμό και το εννοιολογικό πλαίσιο που προκύπτει από έναν ξεκάθαρο ορισμό.

Μέχρι πρόσφατα, υπήρχε κάποια σύγχυση γύρω από την ετυμολογία ή την προέλευση του όρου *οικοτουρισμός*, όπως είναι εμφανές στη βιβλιογραφία σχετικά με το θέμα. Για παράδειγμα, ο Orams (1995)¹⁵⁹ υποδεικνύει ότι ο όρος ανιχνεύεται στη δεκαετία του 1980, ενώ άλλοι θεωρούν ότι μπορεί να προσδιοριστεί στα τέλη της δεκαετίας του 1970¹⁶⁰, με το έργο του Μίλερ για την οικολογική ανάπτυξη¹⁶¹.

Όπως προκύπτει από τη βιβλιογραφία, ο Μεξικανός αρχιτέκτονας, περιβαλλοντολόγος και ειδικός του οικοτουρισμού Héctor Ceballos – Lascuráin, ήταν από τους πρώτους που χρησιμοποίησαν τον όρο σε σχέση με τον τουρισμό στις αρχές της δεκαετίας του 1980¹⁶². Όρισε τον οικολογικό τουρισμό ως ταξίδι σε σχετικά ανενόχλητες ή αμόλυντες φυσικές περιοχές, με συγκεκριμένο στόχο τη μελέτη και την απόλαυση του τοπίου και της άγριας χλωρίδας και πανίδας καθώς και την παρακολούθηση οποιωνδήποτε πολιτιστικών εκδηλώσεων σε αυτές τις περιοχές¹⁶³.

Ακόμη πιο πίσω, ο όρος απαντάται στο έργο του επίσης Μεξικανού οικολόγου N.D. Hetzer, που τον χρησιμοποίησε για να ερμηνεύσει την περίπλοκη σχέση μεταξύ των τουριστών και του περιβάλλοντος και του πολιτισμού με τον οποίο αλληλεπιδρούν. Ο Hetzer προσδιόρισε τέσσερις βασικούς κανόνες που πρέπει να ακολουθούνται για μια πιο υπεύθυνη μορφή τουρισμού:

1. Ελάχιστες περιβαλλοντικές επιπτώσεις.

---

¹⁵⁸ Leiper 1990, 367–384.

¹⁵⁹ Orams 1995, 3-8.

¹⁶⁰ Higgins 1996, 11-18.

¹⁶¹ Miller 1989.

¹⁶² Thompson 1995, 67-72.

¹⁶³ Boo 1990.

2. Ελάχιστες επιπτώσεις και μέγιστο σεβασμό για τον πολιτισμό που φιλοξενεί τον τουρισμό.
3. Μέγιστα οικονομικά οφέλη σε επίπεδο βάσης για τη χώρα υποδοχής.
4. Μέγιστη αναψυχή για τους συμμετέχοντες τουρίστες.

Η έννοια του οικοτουρισμού αναπτύχθηκε, σύμφωνα με τον Hetzer, ως αποκορύφωμα της δυσαρέσκειας για την υπερβολική ανάπτυξη και τις αρνητικές υποδηλώσεις του μαζικού τουρισμού, ιδίως από την άποψη της οικολογίας¹⁶⁴. Ο Nelson (1994) υιοθετεί την ίδια άποψη, αποτιμώντας θετικά την ιδέα του οικοτουρισμού. Θεωρεί πως η ιδέα είναι στην πραγματικότητα παλιά και ότι εκδηλώθηκε προς το τέλος της δεκαετίας του 1960 και προς τις αρχές της δεκαετίας του 1970, όταν εκδηλώθηκε συγκεκριμένη ανησυχία στην επιστημονική κοινότητα για τη λανθασμένη χρήση των φυσικών πόρων¹⁶⁵.

Σε μια άλλη σχετική έρευνα του D.A. Fennel (1998) αναφέρονται οι οικοπεριηγήσεις του Καναδά στα μέσα της δεκαετίας του 1970. Αυτές οι οικοπεριηγήσεις ακολουθούσαν διαδρομή παράλληλη με τις μεγάλες λεωφόρους που διασχίζουν τον Καναδά και αναπτύχθηκαν με βάση τις διαφορετικές οικολογικές ζώνες που βρίσκονται κατά μήκος της πορείας των εθνικών οδών. Η συγκεκριμένη канаδική εκδοχή του οικοτουρισμού θεωρείται μάλλον προοδευτική για την εποχή της, παρά το γεγονός ότι δε συνδέεται με την ιδέα της βιώσιμης και της κοινοτικής ανάπτυξης και με εκείνες τις έννοιες της ηθικής φιλοσοφίας που είναι συνδεδεμένες με τον οικοτουρισμό σήμερα. Οι οικοπεριηγήσεις αναπτύχθηκαν σε μια εποχή κατά την οποία η канаδική κυβέρνηση θεωρούσε σημαντική την κατανόηση της σχέσης της γης και των ανθρώπων τόσο για τους Καναδούς, όσο και για τους τουρίστες - επισκέπτες¹⁶⁶.

Τέτοιου είδους παρατηρήσεις ώθησαν τον Fennel να υποθέσει ότι ο οικοτουρισμός έχει πιθανότατα μια συγκλίνουσα εξέλιξη, κατά την οποία διαφορετικοί γεωγραφικά τόποι και διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες ανταποκρίθηκαν στην ανάγκη για περισσότερες ευκαιρίες ταξιδιού στη

---

¹⁶⁴ Hetzer 1965, 1-3.

¹⁶⁵ Nelson 1994, 248-255.

¹⁶⁶ Fennell 1998, 231-234.

φύση, ανάλογη με την ανάγκη των κοινωνιών να υιοθετήσουν έναν οικολογικότερο τρόπο ζωής¹⁶⁷.

Οι J.G. Laarman και P.B. Durst σε πρώιμη αναφορά τους για τον οικολογικό τουρισμό, τον όρισαν ως τουρισμό στη φύση. Ο ταξιδιώτης σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό *έλκεται σε κάποιον προορισμό εξαιτίας του ενδιαφέροντός του για ένα ή περισσότερα χαρακτηριστικά της φυσικής ιστορίας του τόπου*. Τέτοιου είδους περιηγήσεις συνδυάζουν συνήθως αναψυχή και περιπέτεια¹⁶⁸. Επιπλέον, οι συγκεκριμένοι συγγραφείς ήταν οι πρώτοι που έκαναν αναφορά στις ήπιες και εντασιογόνες διαστάσεις της περιήγησης στη φύση, με βάση τη φυσική αυστηρότητα της εμπειρίας, αλλά και το επίπεδο του ενδιαφέροντος για τη φυσική ιστορία ενός τόπου.

Τα σκληρά και ήπια χαρακτηριστικά αυτού του είδους περιηγήσεων διαμορφώθηκαν θεωρητικά στην έρευνα των T.G. Acott *et al* (1998) για τον βαθύ και για τον ρηχό οικοτουρισμό¹⁶⁹. Ως βαθύς οικοτουρισμός χαρακτηρίζεται εκείνος που περιλαμβάνει εγγενώς μικρής κλίμακας αναπτυξιακά προγράμματα στα οποία συμμετέχει η κοινότητα, αναδεικνύοντας παράλληλα την ταυτότητά της. Αντίθετα, ρηχός οικοτουρισμός χαρακτηρίζεται εκείνος που ασχολείται μόνο με την επιχειρησιακή κερδοφορία κατά την περιήγηση στη φύση. Με άλλα λόγια, η φύση θεωρείται απλά πόρος, που πρέπει να αξιοποιηθεί για τη μεγιστοποίηση του οφέλους, ενώ οι αποφάσεις διαχείρισης βασίζονται σε καθαρά χρηστική συλλογιστική. Όσον αφορά τη βιωσιμότητα, αντιμετωπίζεται ως αδύναμη ή πολύ αδύναμη προοπτική. Το κενό ανάμεσα στον βαθύ και τον ρηχό οικοτουρισμό, ωθεί τους ερευνητές στην παρατήρηση ότι ο ρηχός οικοτουρισμός αγγίζει τα όρια του μαζικού τουρισμού. Η διαφορά που επισημαίνουν έγκειται στον τρόπο με τον οποίο προωθείται ο ρηχός οικοτουρισμός, καθώς η επιδίωξη για το κέρδος υπερισχύει των κοινωνικών και οικολογικών ζητημάτων¹⁷⁰.

Οι Laarman και Durst και πάλι σε μεταγενέστερο ορισμό τους, προσδιορίζουν μια εννοιολογική διαφορά μεταξύ του οικοτουρισμού και του φυσιολατρικού τουρισμού. Αναγνωρίζοντας τις υπάρχουσες δυσκολίες στον

---

¹⁶⁷ Στο ίδιο, 234.

¹⁶⁸ Laarman and Durst 1987, 5.

¹⁶⁹ Acott, LaTrobe and Howard 1998, 238-253.

¹⁷⁰ Weaver 2001, 104-112.

καθορισμό του φυσιολατρικού τουρισμού, διαμορφώνουν ένα ευρύ και ένα στενό πλαίσιο για τον ορισμό. Ο ορισμός υπό τη στενή έννοια σχετίζεται με εκείνους τους τουριστικούς πράκτορες που διαμορφώνουν προγράμματα προσανατολισμένα προς τις περιηγήσεις στη φύση.

Στην ευρεία έννοιά του, ο φυσιολατρικός τουρισμός χρησιμοποιείται για την τουριστική χρήση των φυσικών πόρων, ανάμεσα στους οποίους περιλαμβάνονται οι παραλίες και τα τοπία μιας χώρας. Καθορίζουν τον φυσιολατρικό τουρισμό ως *περιήγηση που επικεντρώνεται σε φυσικούς πόρους, σε άγρια πάρκα και σε φυσικές περιοχές, σε υγροβιότοπους, σε καταφύγια άγριας ζωής, καθώς και σε άλλες περιοχές με προστατευόμενη χλωρίδα, πανίδα και οικοτόπους*¹⁷¹. Με αυτή την οπτική γωνία φαίνεται να συμφωνεί η διεθνής βιβλιογραφία, που περιγράφει τον οικοτουρισμό ως τμήμα ενός ευρύτερου τουρισμού με βάση τη φύση.

Κάτι τέτοιο γίνεται προφανές για τον H. Goodwin, ο οποίος έγραψε ότι ο φυσιολατρικός τουρισμός περιλαμβάνει όλες τις μορφές τουρισμού και χρησιμοποιεί τους φυσικούς πόρους σε άγρια ή σε υπανάπτυκτη μορφή, στους οποίους συμπεριλαμβάνει όλα τα είδη βιοτόπων, τοπίων και υγροβιοτόπων¹⁷².

Η K. Ziffer, με τη σειρά της, θεωρεί ότι ο φυσιολατρικός τουρισμός, όχι απαραίτητα οικολογικά προσανατολισμένος, επικεντρώνεται ιδιαίτερα στο κίνητρο και στη συμπεριφορά του ίδιου του περιηγητή. Αντίθετα, ο οικοτουρισμός είναι πολύ πιο δύσκολο να επιτευχθεί λόγω της ανάγκης για σχεδιασμό και για επίτευξη κοινωνικών στόχων. Ορίζει τον οικοτουρισμό ως *μια μορφή τουρισμού που εμπνέεται κυρίως από τη φυσική ιστορία μιας περιοχής και από τους γηγενείς πολιτισμούς της*, εισάγοντας με αυτόν τον τρόπο το πολιτιστικό εννοιολογικό πλαίσιο στη θεώρηση του οικοτουρισμού. Επιπλέον, θεωρεί ότι *ο οικοπεριηγητής επισκέπτεται μη ανεπτυγμένες περιοχές με πνεύμα εκτίμησης και συμμετοχής*.

Επίσης, *η επαφή του με την άγρια πανίδα και τους φυσικούς πόρους είναι μη καταναλωτική στη φύση της και συνεισφέρει στην περιοχή που επισκέπτεται με προσωπική εργασία ή με οικονομικά μέσα, έχοντας ως προτεραιότητα τη διατήρηση του τόπου και την ευημερία του ντόπιου*

---

¹⁷¹ Laarman and Durst 1993, 2.

¹⁷² Goodwin 1996, 277-291.

πληθυσμού. Συνεπώς, βάσει αυτής της προσέγγισης, ο οικοτουρισμός χρειάζεται εκείνη τη διαχειριστική προσέγγιση που δεσμεύεται για τη δημιουργία και τη διατήρηση του τόπου, με τη συμμετοχή των κατοίκων, με την επιβολή κανονισμών, με τη χρήση των εσόδων για τη χρηματοδότηση της διαχείρισης της γης της περιοχής, καθώς και με την ανάπτυξη της κοινότητας¹⁷³.

Οι G.N. Wallace και S.M. Pierce υποδεικνύουν ότι ο τουρισμός νοείται ως οικοτουρισμός, αν αναδεικνύει έξι βασικές αρχές¹⁷⁴:

1. Το είδος της χρήσης που ελαχιστοποιεί τις αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και στους ντόπιους.
2. Την ευαισθητοποίηση και την κατανόηση των φυσικών και των πολιτιστικών συστημάτων μιας περιοχής και τη συμμετοχή των επισκεπτών σε ζητήματα που επηρεάζουν αυτά τα συστήματα.
3. Τη διατήρηση και τη διαχείριση των νόμιμα προστατευμένων και άλλων φυσικών περιοχών.
4. Την έγκαιρη και μακροπρόθεσμη συμμετοχή των ντόπιων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, που καθορίζει το είδος και την έκταση του τουρισμού σε μια δεδομένη περιοχή.
5. Τη δημιουργία οικονομικών και άλλων οφελών για τον τοπικό πληθυσμό που συμπληρώνουν χωρίς να αντικαθιστούν τις παραδοσιακές πρακτικές (γεωργία, αλιεία, κοινωνικά συστήματα και άλλα).
6. Την παροχή ειδικών ευκαιριών για τους γηγενείς και τους υπαλλήλους του φυσιολατρικού τουρισμού να χρησιμοποιούν και να επισκέπτονται φυσικές τοποθεσίες και να μαθαίνουν περισσότερα σχετικά με τα *θαύματα* που έρχονται να επισκεφθούν οι τουρίστες.

Οι H.M. Donohoe και R.D. Needham¹⁷⁵ ανέλυσαν σε βάθος το περιεχόμενο των διαφόρων ορισμών του οικοτουρισμού και κατέληξαν σε παρόμοια αποτελέσματα με προηγούμενη και παρόμοια μελέτη του D.A.

¹⁷³ Ziffer 1989, 6.

¹⁷⁴ Wallace and Pierce 1996, 843-873.

¹⁷⁵ Donohoe and Needham 2006, 192-210.

Fennell¹⁷⁶. Τα θέματα που παρουσιάζονται στη βιβλιογραφία για τον ορισμό του οικοτουρισμού περιλαμβάνουν:

- α. τη φύση,
- β. τη διατήρηση,
- γ. την εκπαίδευση,
- δ. την αειφορία,
- ε. την κατανομή των οφελών,
- στ. την ηθική και την ευθύνη.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, η απουσία πολλών βασικών στοιχείων του ορισμού του οικοτουρισμού έχει συμβάλει στην αύξηση του περιβαλλοντικού οπορτουρισμού και της οικολογικής εκμετάλλευσης.

Η Διεθνής Εταιρία Οικοτουρισμού τάχθηκε υπέρ ενός γενικότερου ορισμού του οικοτουρισμού υποστηρίζοντας μια μέση θέση που αρθρώνεται ευκολότερα. Η συγκεκριμένη οργάνωση ορίζει τον οικοτουρισμό ως *υπεύθυνο ταξίδι σε φυσικές περιοχές, που διατηρεί το περιβάλλον και βελτιώνει την ευημερία των κατοίκων της περιοχής*¹⁷⁷.

Η βιώσιμη ανάπτυξη παίζει σημαντικό ρόλο για τον οικοτουρισμό καθώς μας υποχρεώνει όχι μόνο να λάβουμε υπόψη τις ανάγκες των γηγενών (οι οποίοι χρειάζεται να έχουν την ευκαιρία να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων) αλλά επίσης, και την ανάγκη συντήρησης και διατήρησης του περιβάλλοντος, όχι μόνο για τις παρούσες, αλλά και για τις μελλοντικές γενιές. Τέτοιου είδους αξίες υπερβαίνουν τα ενδιαφέροντα των εταιρειών και των μεγαλομετόχων τους που προσεγγίζουν την ανάπτυξη του οικοτουρισμού υπό την οπτική γωνία της εξυπηρέτησης των οικονομικών συνήθως συμφερόντων τους.

Η γνώση για το περιβάλλον μέσω δομημένων προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης αποτελεί βασική πτυχή της βίωσης του οικοτουρισμού και κατά το παρελθόν η έρευνα οδήγησε στην ανάγκη να παρέχεται αυτή η εκπαίδευση από τους οδηγούς και από άλλους ξεναγούς.

---

¹⁷⁶ Fennell 2001, 639-655.

¹⁷⁷ Western 1993, 8.

Η γνώση μπορεί να θεωρηθεί ως πληροφορία που εφαρμόζει κανείς σε μια δεδομένη κατάσταση ενώ η μάθηση προκύπτει εν γένει από τη συμμετοχή. Από αυτή την άποψη, είναι σημαντικό να δούμε τη μάθηση ως πρωταρχικό κίνητρο του οικοτουρισμού. Οι J. Hultman και E. Cederholm θεωρούν ότι παρά το γεγονός ότι ο οικοτουρισμός σχετίζεται με τη μάθηση ή την πρόσκτηση γνώσης για τη φύση, οι τουρίστες - επισκέπτες δε μπορούν να εμπλακούν φυσικά¹⁷⁸. Η φύση πρέπει να παραμένει αλώβητη. Η συζήτηση για τη μη επέμβαση είναι σύμφωνη με την προοπτική που εγκρίθηκε στο βιβλίο *Ecotourism in Scandinavia: Lessons in Theory and Practice*.

Η άμεση εμπειρία της φύσης σχετίζεται με την ιδέα του E.O. Wilson για τη βιοφιλία, την οποία ορίζει ως εσωτερική τάση έλξης προς άλλες ζωικές μορφές και ως συσχέτιση με φυσικά ζωντανά συστήματα¹⁷⁹. Ο οικοτουρισμός είναι, επομένως, διέξοδος για αυτή τη νοοτροπία, σύμφωνα με την οποία, τα συναισθήματα των τουριστών - επισκεπτών μπορούν να υπαγορεύουν τις μορφές αναψυχής στις οποίες συμμετείχαν και τη δυνατότητα να αρνούνται ότι υπάρχουν επιπτώσεις από τέτοιες δραστηριότητες στον φυσικό κόσμο. Ο S.R. Kellert σημειώνει ότι οι άνθρωποι και οι δραστηριότητες που επιλέγουν είναι δυνατό να συσχετιστούν με αυτές τις αξίες της άγριας ζωής¹⁸⁰.

Η εστίαση στις σωστές αξίες είναι σημαντική για έναν κλάδο που φιλοδοξεί να είναι ηθικός στη φύση και στην ουσία του. Αυτό, μαζί με τις συγγενείς σκέψεις ενός αυξανόμενου αριθμού ερευνητών, φαίνεται πως αποτελεί πλέον αναπόσπαστο στοιχείο του ορισμού για τον οικοτουρισμό, στη θεωρία και στην πρακτική. Αυτό σημαίνει κατάλληλο σχεδιασμό, ανάπτυξη και διαχείριση του οικοτουρισμού. Στα παραπάνω θα έπρεπε πιθανώς να περιλαμβάνεται το ηθικό μάρκετινγκ, η ηθική μεταχείριση των ζώων και των άλλων όψεων του φυσικού κόσμου, ζητήματα δηλαδή που στο παρελθόν αναλώθηκαν σε αφηρημένες συζητήσεις περί ελαχιστοποίησης των επιπτώσεων του τουρισμού και του περιορισμού της κατανάλωσης σε διαδικασίες οικοτουρισμού. Οι T.J. Acott et al πιθανώς είχαν δίκιο όταν υποστήριξαν ότι *υπάρχουν πολλά προβλήματα στην*

¹⁷⁸ Hultman and Cederholm 2006, 76-88.

¹⁷⁹ Wilson 1984, 214.

¹⁸⁰ Kellert, 1985, 343-360.

προσπάθεια ορισμού του οικοτουρισμού, αν δε δοθεί η δέουσα προσοχή στις υποκείμενες φιλοσοφικές και ηθικές αρχές¹⁸¹.

Η γεωγραφική θέση μιας προστατευόμενης περιοχής ή ενός άλλου χώρου πιθανώς θεωρείται σημαντική για κάποιον ως περιοχή οικοτουρισμού, αλλά αυτό, δεν είναι αρκετό για να καθορίσει και τις περιβαλλοντικές αξίες του ίδιου του ατόμου. Επιπλέον, οι P.B. Powell και S.A. Ham διασυνδέουν πολλά από τα ζητήματα που ανακύπτουν, όταν υποστηρίζουν πως για να είναι ο οικοτουρισμός αειφορικός, θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη του σε ζητήματα αποφάσεων την προστασία του περιβάλλοντος, την εκπαίδευση των εμπλεκόμενων στον κλάδο, τα οικονομικά οφέλη και τα ζητήματα δικαιοσύνης και ισότητας¹⁸². Τελικά, η E. Cater έριξε περισσότερο φως στη συζήτηση για την ηθική πλευρά του ζητήματος, υποστηρίζοντας ότι πρέπει να υπάρχει βούληση από την πλευρά των συνιστωσών δυνάμεων του κλάδου του οικοτουρισμού να εξετάσουν τις ανάγκες και τις προτεραιότητες των ανθρώπων που έχουν ήδη περιθωριοποιηθεί από τον τουρισμό¹⁸³.

Η ανάπτυξη του οικοτουρισμού συσχετίζεται με συγκεκριμένα προβλήματα που παρήγαγε η αύξηση και ο μαζικός τρόπος ανάπτυξης του τουριστικού κλάδου, προκαλώντας περιβαλλοντικά και κοινωνικά προβλήματα υποβάθμισης περιοχών ή ολόκληρων χωρών αλλά και άνισης κατανομής του παραγόμενου τουριστικού εισοδήματος. Η περιβαλλοντική συνειδητοποίηση του πληθυσμού γενικότερα και των συνιστωσών της τουριστικής βιομηχανίας ειδικότερα, όπως και ο στόχος για αειφορία στον χώρο της τουριστικής ανάπτυξης που επιδιώκουν οι διεθνείς, οι κρατικοί και οι επιχειρηματικοί τομείς, θεωρούνται οι κύριοι παράγοντες προώθησης του οικοτουρισμού.

2.5. Τουρισμός και φυσικό περιβάλλον

Βάσει των προηγούμενων, θεωρείται αναγκαία μια σύντομη εξέταση των σημαντικών επιπτώσεων, θετικών και αρνητικών, της τουριστικής ανάπτυξης. Σε οικονομικό επίπεδο, παρατηρείται αύξηση του πληθωρισμού

¹⁸¹ Acott, LaTrobe and Howard 1998, 238-253.

¹⁸² Powell and Ham 2008, 467-489.

¹⁸³ Cater 1994, 69-86.

και του επιπέδου των τιμών¹⁸⁴ (εργασία, αγαθά, φορολογία, γαιοκτησία), αύξηση της απασχόλησης η οποία όμως σε μεγάλο βαθμό είναι εποχική, ανειδίκευτη και περιστασιακή, διεύρυνση της παραγωγικής βάσης της τοπικής οικονομίας, πολλαπλασιαστικές επιδράσεις στην τοπική οικονομία, θετικές και αρνητικές επιδράσεις στο Ισοζύγιο Πληρωμών και αύξηση των φορολογικών εσόδων του κράτους¹⁸⁵.

Η ανάπτυξη του τουρισμού επηρεάζει, επίσης, τοπικές στάσεις και συμπεριφορές εξαιτίας της κοινωνικής πίεσης που υφίστανται οι γηγενείς πληθυσμοί από την απώλεια πόρων, δικαιωμάτων και προστασίας της ιδιωτικής ζωής. Στις επιπτώσεις του τουρισμού στην κοινωνία και τον πολιτισμό καταγράφονται επίσης η αλλοίωση των χαρακτηριστικών και των λειτουργιών της τοπικής κοινωνίας, η επαγγελματική και η κοινωνική κινητικότητα, η εμπορευματοποίηση της επικοινωνίας μεταξύ των ντόπιων και των τουριστών, οι αλλαγές στις κοινωνικές σχέσεις, τα ήθη και τα έθιμα και η εμπορευματοποίηση των δραστηριοτήτων και των προϊόντων του τοπικού πολιτισμού και της παράδοσης¹⁸⁶. Σοβαρές επιπτώσεις¹⁸⁷ είναι επίσης η δυσφήμιση του τοπικού πολιτισμού και άλλα δυσάρεστα φαινόμενα¹⁸⁸.

Στις περιβαλλοντικές επιπτώσεις περιλαμβάνονται οι επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον, οι συγκρούσεις στις χρήσεις της γης, η μετατροπή οικιστικών συνόλων ή χωρικών ενοτήτων σε τουριστικούς πόρους, η επιπτώσεις στη φέρουσα ικανότητα των τουριστικών περιοχών καθώς και τα προβλήματα ανάπτυξης, λειτουργίας και διαχείρισης των τουριστικών περιοχών¹⁸⁹. Περιλαμβάνονται επίσης η μείωση της αισθητικής ενός τόπου,

---

¹⁸⁴ Ardahaey 2011, 206-215 (βλ. κυρίως 208-209).

¹⁸⁵ Κοκκώσης, Τσάρτας 2001, 29-31.

¹⁸⁶ Κοκκώσης, Τσάρτας 2001, 31-33.

¹⁸⁷ Κοκκώσης, Τσάρτας 2001, 28-35.

¹⁸⁸ Diotallevi, Marina (ed.). (1995). *WTO Statement On The Prevention Of Organized Sex Tourism*. Cairo (Egypt): World Tourism Organization. *Adopted by the General Assembly of the World Tourism Organization at its eleventh session - Cairo (Egypt), 17-22 October 1995 (Resolution A/RES/338 (XI))*.

Διαθέσιμο στο: https://web.archive.org/web/20030814172032/http://www.world-tourism.org/protect_children/statements/wto_a.htm.

¹⁸⁹ Κοκκώσης, Τσάρτας 2001, 33-35.

η ρύπανση σε διάφορες μορφές, η έλλειψη ελέγχου για το μέλλον του τόπου και τα ειδικά προβλήματα, όπως είναι ο βανδαλισμός, τα σκουπίδια, το κυκλοφοριακό πρόβλημα και οι χαμηλόμισθοι εποχιακής απασχόλησης¹⁹⁰.

Αυτά τα προβλήματα είναι κοινά σε πολλές μορφές ανάπτυξης και σε πολλές περιπτώσεις αντιπροσωπεύουν δυσaréσκεια κατά της αλλαγής του *status quo* εξαιτίας της υπέρβασης των ορίων που θα πρέπει να ασκούν οι επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στο κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό σύστημα ενός τόπου. Ενώ ο ήπιος και ο ορθά κατανεμημένος χωρικά και χρονικά τουρισμός μπορεί να βοηθήσει στη συντήρηση των αξιοθέατων και στη διατήρηση του περιβάλλοντος, ο τουρισμός ως μαζική βιομηχανία ενέχει σημαντικούς περιβαλλοντικούς κινδύνους. Οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις, ωστόσο, ως έννοιες, χρειάζονται συστηματική αξιολόγηση αλλά και διευκρίνιση, ώστε να γίνουν κατανοητοί οι βασικοί παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται η έντασή τους στους τουριστικούς χώρους και η ανθεκτικότητα του οικοσυστήματος στη μετασχηματιστική δύναμη του τουριστικού φαινομένου, όταν υπερβαίνει τη φέρουσα ικανότητα ενός τόπου.

Όλο και περισσότερο, οι ερευνητές και οι επαγγελματίες έχουν αρχίσει πλέον να αναγνωρίζουν τους κινδύνους που συνδέονται με την υποδοχή αυξανόμενων αριθμών επισκεπτών και με το ευρύ φάσμα των διαφορετικών ομάδων αναγκών που πρέπει να καλυφθούν σε σχέση με τις ατομικές και τις ομαδικές ανάγκες των τουριστών - επισκεπτών. Με την πάροδο του χρόνου, τα υψηλόβαθμα στελέχη της τουριστικής βιομηχανίας έχουν πλέον μάθει ότι ως καλός σχεδιασμός και ανάπτυξη των δημοσίων και των ιδιωτικών γαιών θεωρείται εκείνος που κυρίαρχα εξασφαλίζει την ασφάλεια της βάσης των πόρων, ακόμη και πάνω από τις ανάγκες και τις προσδοκίες των συμμετεχόντων. Τέτοιου είδους ζητήματα τέθηκαν και συζητήθηκαν εκτενώς μέσα από τη βιβλιογραφία σχετικά με τη φέρουσα ικανότητα ενός τόπου.

Με τη στενή οικολογική έννοια, τα βιολογικά είδη διατηρούν ισορροπία μεταξύ της γέννησης και του θανάτου, μεταξύ του θηρευτή και του θηράματος, μέσα σε ένα δεδομένο οικοσύστημα. Ο άνθρωπος

---

¹⁹⁰ Lee *et al.* 2008, 3-5.

παράγοντας, η χειραγώγηση και η εκμετάλλευση των πόρων ανατρέπουν αυτή την ισορροπία. Σε γενικές γραμμές, η έννοια της φέρουσας ικανότητας μπορεί να οριστεί με βάση τα παρακάτω τέσσερα αλληλοσυνδεόμενα στοιχεία:

1. Η ποσότητα της συγκεκριμένης χρήσης
2. που μπορεί να αντέξει συγκεκριμένο περιβάλλον
3. μέσα στον χρόνο
4. χωρίς να υποβαθμιστεί η καταλληλότητά του για την εν λόγω χρήση.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, η έννοια εφαρμόστηκε για τον καθορισμό της οικολογικής διαταραχής εξαιτίας της ψυχαγωγικής χρήσης ενός οικοσυστήματος¹⁹¹. Ωστόσο, γρήγορα ανακαλύφθηκε ότι η κατανόηση των οικολογικών επιπτώσεων θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο μέσα από την εξέταση των ανθρώπινων αξιών.

Η έρευνα ξεκίνησε με την άποψη ότι η φέρουσα ικανότητα των γαιών που χρησιμοποιούνταν για αναψυχή θα μπορούσε να καθοριστεί κύρια με όρους οικολογίας και υποβάθμισης των περιοχών. Σύντομα, όμως, έγινε φανερό ότι η έρευνα μόνο για την κατανάλωση πόρων, θα έπρεπε να στραφεί σε νέα δεδομένα και να συμπεριλάβει προς εξέταση τις ανθρώπινες αξίες¹⁹².

Από κοινωνιολογική άποψη, η φέρουσα ικανότητα γίνεται πολύ πιο δυναμική και είναι δύσκολο να μετρηθεί. Οι περιπλοκές ανακύπτουν κατά την εξέταση του επιπέδου και του ορίου της κατάλληλης ποσότητας χρήσης για έναν συγκεκριμένο πόρο. Εξαιτίας της υποκειμενικής φύσης του πόρου, διαφορετικοί τύποι χρηστών αναπτύσσουν διαφορετικές προσδοκίες και έχουν διαφορετικές ανάγκες χρήσης των πόρων αυτών. Συνεπώς, η ανοχή μεταξύ διαφορετικών τύπων χρηστών (για παράδειγμα τζετ σκιέρ και καγιάκερ) ποικίλει, καθώς ο καθένας έχει διαφορετικές απαιτήσεις χώρου και εκμετάλλευσης του υγρού στοιχείου σε μια λίμνη ή στην ανοιχτή θάλασσα. Ακόμη και ίδιου τύπου ομάδες χρηστών αναπτύσσουν εντελώς διαφορετική αντίληψη για το τι σημαίνει επιπτώσεις σε έναν φυσικό πόρο ή

---

¹⁹¹ Lucas 1964, 394-411, Wagar 1964, 23.

¹⁹² Wagar 1964, 23.

υπέρβαση των ορίων, όπως αναπτύσσουν και διαφορετικές προσδοκίες για τη χρήση των πόρων προς ικανοποίησή τους. Επομένως, θα ποικίλλει και η συμπεριφορά τους μέσα στον χρόνο και στον χώρο. Ωστόσο, η έρευνα υποδεικνύει πως στόχος εκείνων που ασχολούνται με τη διαχείριση των δραστηριοτήτων αναψυχής είναι απλά η μεγιστοποίηση της ικανοποίησης των χρηστών¹⁹³.

Συμπερασματικά, η δουλειά εκείνων που διαχειρίζονται τις υπηρεσίες και τις δραστηριότητες σε αρχαιολογικά πάρκα ή σε πάρκα φυσικού ενδιαφέροντος γίνεται σημαντική, εφόσον ο στόχος δεν είναι η μεγιστοποίηση της ικανοποίησης του χρήστη. Το προσωπικό ενός πάρκου, λοιπόν, θα πρέπει να διαθέτει τις κατάλληλες ισορροπίες, όταν διαμορφώνει κανονισμούς για το τι μπορούν και τι δε μπορούν να κάνουν οι επισκέπτες ενός πάρκου. Οι D.G. Pitt και E.H. Zube υποδεικνύουν ότι, όταν οι διαχειριστές των φυσικών ή των αρχαιολογικών πάρκων διαπιστώνουν ότι είναι απαραίτητη η εφαρμογή κάποιας μορφής περιορισμού στην ψυχαγωγική χρήση, θα πρέπει να αναλαμβάνουν δράση με μια από τις ακόλουθες προσεγγίσεις¹⁹⁴:

Τεχνικές διαχείρισης της τοποθεσίας: Οι τεχνικές διαχείρισης μιας τοποθεσίας επικεντρώνονται στη βελτίωση του περιβάλλοντος και της αύξησης της φέρουσας ικανότητάς του από οικολογικής και από κοινωνιολογικής άποψης. Αυτό περιλαμβάνει φυσική επεξεργασία του χώρου (διαχείριση του εδάφους), έτσι ώστε να καταστεί ανθεκτικότερος στην εκτεταμένη χρήση ο σχεδιασμός της κυκλοφορίας σε πιο ανθεκτικά τμήματα του περιβάλλοντος. Επίσης, μπορούν να γίνουν βελτιώσεις στην κυκλοφορία με την εισαγωγή εναλλακτικών περιοχών και διαδρομών, προκειμένου να αποφορτίζονται κατά διαστήματα από την υπερχρήση συγκεκριμένες περιοχές.

Ανοιχτές προσεγγίσεις διαχείρισης: Η ανοιχτή διαχείριση προσεγγίζει τον ίδιο στόχο, στοχεύοντας όμως σε άμεση ρύθμιση της

---

¹⁹³ Lucas and Stankey 1974, 14-23.

¹⁹⁴ Pitt and Zube 1987, 1009-1041.

συμπεριφοράς του χρήστη. Η άμεση ρύθμιση μπορεί να πάρει διαφορετικές μορφές:

1. Χωρική και χρονική οριοθέτηση της χρήσης (μειώνει τη σύγκρουση μεταξύ ασύμβατων χρήσεων, όπως το σκι και το snowmobile).
2. Περιορισμός της έντασης της χρήσης (μείωση του αριθμού των χρηστών στο περιβάλλον μέσω του κλεισίματος των μονοπατιών).
3. Περιορισμός των δραστηριοτήτων και επιβολή κανονισμών χρήσης του χώρου.

Πληροφοριακά και εκπαιδευτικά προγράμματα: Η εναλλακτική λύση στις ανοικτές μεθόδους επιβολής κανονισμού είναι:

1. Η ενημέρωση των χρηστών σχετικά με τους πόρους αναψυχής καθώς και με τα τρέχοντα επίπεδα της χρήσης τους.
2. Η ευαισθητοποίηση των χρηστών στις επιπτώσεις που πιθανώς έχει η συμπεριφορά τους προς το περιβάλλον.
3. Η παροχή ευκαιρίας τόσο στους χρήστες ενός χώρου όσο και στον διαχειριστή του να ανταλλάξουν πληροφορίες σχετικές με τις ανάγκες των χρηστών και με τις δραστηριότητες διαχείρισης του τόπου.

Η ρύθμιση της συμπεριφοράς των επισκεπτών είναι μια κοινή προσέγγιση για την αντιμετώπιση των προβλημάτων διαχείρισης σε χώρους αναψυχής¹⁹⁵. Τέτοιοι κανονισμοί συχνά υπερβαίνουν τις απαγορεύσεις για σκουπίδια, αλκοόλ, θόρυβο και άλλες συμπεριφορές, περιορίζοντας άμεσα αυτό που μπορούν να κάνουν οι επισκέπτες - τουρίστες.

Δεδομένου ότι υπάρχουν επισκέπτες που επιθυμούν να έχουν τον πλήρη έλεγχο των κινήσεών τους, είναι σχεδόν σίγουρο ότι θα αντιμετωπίσουν επιφυλακτικά τον άμεσο περιορισμό μέσω διατάξεων. Σε άλλη περίπτωση, οι επισκέπτες είναι πολύ πιθανό να αντιμετωπίζουν θετικά έναν ορισμένο βαθμό κοινωνικού ελέγχου. Συνεπώς, οι διατάξεις διαχείρισης ενός πάρκου είναι πολύ πιθανό να είναι αποδεκτές από

---

¹⁹⁵ Frost and McCool 1988, 5-9.

ορισμένους επισκέπτες που θεωρούν ότι μέσα από την εκπαίδευση και από τη χρήση των κανονισμών έχουν αυξημένη δυνατότητα να μάθουν περισσότερα πράγματα για τον τόπο που επισκέπτονται γενικότερα και για τη φύση ειδικότερα¹⁹⁶. Επισκέπτες που αντιλαμβάνονται αυτούς τους περιορισμούς ως απαράδεκτους δεν είναι κατάλληλοι για τη διατήρηση και τη συντήρηση των φυσικών πόρων και πιθανώς, ως έσχατη λύση, πρέπει να αποφεύγονται. Επιπλέον, υπάρχουν επισκέπτες που εντυπωσιάζονται ακόμη περισσότερο, όταν γνωρίζουν πού και γιατί εφαρμόζονται συγκεκριμένοι περιοριστικοί κανονισμοί. Το γεγονός επιβεβαιώνει τη σημασία της ερμηνείας των απαγορευτικών κανονισμών ως συμπλήρωμα στις ενέργειες της διοίκησης και της διαχείρισης ενός πάρκου, που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των επισκεπτών και την έκταση της παρέμβασής τους στον χώρο.

Για να κατανοήσουμε την έκταση της ανθρώπινης παρέμβασης, θα πρέπει να αναρωτηθούμε τι είναι ο *τουριστικός παράδεισος*. Είναι το τελευταίο απομεινάρι της παρθένας φύσης που έμεινε ανέπαφο για την απόλαυση εύπορων τουριστών που διαμένουν σε πολυτελή ξενοδοχεία ή μήπως είναι ένα τεχνητό περιβάλλον, προσαρμοσμένο στις προτιμήσεις και στις επιθυμίες της πολυπληθούς μάζας των τουριστών; Γενικότερα οι άνθρωποι διαφωνούν για το τι είναι ουτοπία. Άλλοτε ο όρος χρησιμοποιούταν για να περιγράψει το μυθικό, το γοητευτικό, τις ιδανικές τοποθεσίες όπως είναι η Αρκαδία, η γη της Επαγγελίας, η Εδέμ, όλα όσα υπήρξαν προϊόντα της ανθρώπινης δράσης¹⁹⁷.

Μπορεί ένας παράδεισος - ακόμη και ο τουριστικός παράδεισος - να είναι τεχνητός; Τούτο το ερώτημα αποτελεί αναδιατύπωση ενός πανάρχαιου διλλήματος στη σχέση του ανθρώπου με τη φύση. Είναι η φύση αισθητικά ευχάριστη όπως είναι ή μήπως πρέπει να μετασχηματιστεί πρώτα σύμφωνα με κάποιο ανθρώπινο ιδανικό; Ο κήπος είναι η εξανθρωπισμένη φύση και ο παράδεισος είναι ο ιδανικός κήπος. Βέβαια δεν είναι αυτό που έχουν κατά νου οι δημιουργοί των τουριστικών παραδείσων, όταν χρησιμοποιούν τον όρο.

---

¹⁹⁶ Frost and McCool 1988, 5-9.

¹⁹⁷ Alessio 2008, 22-40.

Στη σύγχρονη τουριστική χρήση του ο όρος *παράδεισος* είναι απλά ένα σύνθημα που χρησιμοποιείται για να προβάλλει μια ελκυστική εικόνα και έτσι να προσελκύει τα χρήματα που δαπανούν οι τουρίστες. Κάθε νησί του Ειρηνικού και πολλά άλλα απομακρυσμένα μέρη με μια ρομαντική αύρα για τη δυτική φαντασία, προωθούνται ως παράδεισοι, ανεξαρτήτως της πραγματικότητας, η οποία συχνά αποκλίνει σημαντικά από την ειδυλλιακή εικόνα, όπως για παράδειγμα η Χαβάη¹⁹⁸.

Διαμορφώνοντας μια πρώτη γραμμή σκέψης, οι απόψεις που υιοθετούνται από διάφορους συγγραφείς για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού, μπορούν να ταξινομηθούν σε δύο κύριες κατηγορίες: Εκείνους που υποστηρίζουν ότι ο αντίκτυπος του τουρισμού είναι συνολικά επωφελής και εκείνους που τονίζουν τις αρνητικές και τις επιζήμιες επιπτώσεις του. Ωστόσο, έχει προταθεί από την έρευνα μια εναλλακτική κατηγοριοποίηση που σχετίζεται με τις επιπτώσεις του γενικότερου τομέα της παροχής υπηρεσιών, δεδομένου ότι η τουριστική βιομηχανία συμπεριλαμβάνει και συμπεριλαμβάνεται σε υπηρεσίες άλλων κλάδων που δεν εργάζονται αποκλειστικά για τον τουρισμό¹⁹⁹. Διακρίνονται σε:

1. Άμεσες επιπτώσεις του τομέα παροχής υπηρεσιών εν γένει.
2. Επιπτώσεις που προκύπτουν από την ικανότητα του φορέα παροχής τουριστικών υπηρεσιών να επηρεάζει τους προμηθευτές του.
3. Επιπτώσεις που προκύπτουν όταν ο πάροχος υπηρεσιών - ο τουρισμός γενικότερα - μπορεί να επηρεάσει τη συμπεριφορά ή τα καταναλωτικά πρότυπα των πελατών του²⁰⁰.

Η τουριστική βιομηχανία αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες συνιστώσες του τομέα παροχής υπηρεσιών και έχει σημαντική ικανότητα να επηρεάζει την ποιότητα του περιβάλλοντος. Γνωρίζουμε από τα διαθέσιμα στοιχεία, ότι μόνο το 1998, τα ταξίδια και ο τουρισμός συνεισέφεραν 91 δισεκατομμύρια δολάρια στην οικονομία των Η.Π.Α., υποστηρίζοντας άμεσα και έμμεσα, 16.200.000 θέσεις εργασίας. Πάνω από σαράντα τρία

¹⁹⁸ Kent 1971, 32-35.

¹⁹⁹ Power 1996, 215.

²⁰⁰ Rejeski 1997, 26-34, Allenby 1997, 35-37, Graedel 1997, 57-70.

εκατομμύρια τουρίστες επισκέφθηκαν τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής τον ίδιο χρόνο²⁰¹. Επιπλέον, η τουριστική βιομηχανία υπήρξε και παραμένει ο μεγαλύτερος ιδιωτικός εργοδότης των Η.Π.Α., αντιπροσωπεύοντας το 10% του εθνικού ιδιωτικού Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος²⁰².

Υπάρχει και μια τρίτη και πλέον διαδεδομένη γραμμή σκέψης που κατηγοριοποιεί τις επιπτώσεις με διαφορετικό τρόπο. Επικεντρώνεται σε ζητήματα σχετικά με τις κοινωνικές, τις οικολογικές και τις οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής βιομηχανίας. Οι κοινωνικές επιπτώσεις επικεντρώνονται γύρω από τις επιδράσεις που ασκεί η βιομηχανία του τουρισμού στους εντόπιους πληθυσμούς και στον τρόπο ζωής τους, ενώ οι οικολογικές μελέτες δίνουν έμφαση στις επιπτώσεις που έχει ο τουρισμός στο φυσικό περιβάλλον και στον τρόπο με τον οποίο μεταμορφώνει τοπικά και περιφερειακά τοπία. Και οι δύο κατηγορίες μελετών βρίσκονται συνήθως στον αντίποδα της οικονομικής έρευνας για τον τουρισμό, η οποία στις περισσότερες περιπτώσεις απεικονίζει τη δύναμη του τουρισμού να παράγει εισόδημα σε διαφορετικές κλίμακες.

Μια από τις σημαντικότερες μελέτες που χρησιμοποιούνται ως εννοιολογικό πλαίσιο από διάφορους ερευνητές για την ανάλυση των επιπτώσεων του τουρισμού στους τοπικούς πληθυσμούς, βασίζεται σε μελέτη του G.V. Doxey²⁰³, ο οποίος ενσωμάτωσε τα εξελισσόμενα συναισθήματα του τοπικού πληθυσμού σε ένα γενικό πλαίσιο που σχετίζεται με την επέκταση του τουρισμού και την κατάληψη μεγαλύτερων διαστάσεων της τοπικής οικονομίας με την πάροδο του χρόνου. Ο Doxey κατέγραψε τέσσερις κύριες φάσεις για τη διερεύνηση και την αξιολόγηση των τοπικών συναισθημάτων προς την τουριστική βιομηχανία. Οι συγκεκριμένες φάσεις εντοπίζονται ως εξής:

1. **Ευφορία:** Οι τουρίστες είναι καλοδεχούμενοι, με ελάχιστο έλεγχο ή προγραμματισμό.
2. **Απάθεια:** Οι τουρίστες θεωρούνται δεδομένοι και η σχέση μεταξύ των τοπικών πληθυσμών και των τουριστών τυποποιείται ή

---

²⁰¹ U.S. Department of Commerce. (1999). International Trade Administration, Basic Statistics. Διαθέσιμο online στο: <http://tinet.ita.doc.gov>.

²⁰² Goeldner 1997, 58-62.

²⁰³ Doxey 1975, 195-198.

εμπορικοποιείται. Ο τοπικός σχεδιασμός ασχολείται κυρίως με την εμπορία του τουριστικού προϊόντος.

3. **Ενόχληση:** Καθώς βιώνεται κορεσμός στον κλάδο, οι τοπικοί πληθυσμοί εκφράζουν πλέον επιφυλάξεις σχετικά με τη θέση του τουρισμού. Ο σχεδιασμός αυξάνει τις υποδομές και δεν ασχολείται με το όριο της ανάπτυξης και με τη φέρουσα ικανότητα του συστήματος.
4. **Ανταγωνισμός:** Εκδηλώνεται ανοικτά αντίθεση προς τους τουρίστες και προς τον τουρισμό. Ο προγραμματισμός καθίσταται διορθωτικός, αλλά αυξάνεται η προώθηση για να αντισταθμιστεί η επιδείνωση της φήμης του τουριστικού προορισμού.

Ως περίπτωση μελέτης, βάσει των παραπάνω, αναφέρονται οι Βερμούδες, δεδομένου ότι χρειάστηκαν να υποδεχθούν, το 1980, αριθμό τουριστών δεκαπλάσιο (600.000 άτομα) σε μια περιοχή περίπου 34 τετραγωνικών χιλιομέτρων. Αυτού του τύπου η αναλογία τοπικού πληθυσμού και τουριστών υποδεικνύει τους παράγοντες που οδηγούν σε κοινωνική σύγκρουση. Παρά το γεγονός ότι η επισκεψιμότητα έχει την οικονομική ανταμοιβή της, αυτά που πρέπει να δώσει η χώρα υποδοχής για την προσέλκυση του τουρισμού δε μπορούν να μετρηθούν με οικονομικούς όρους.

Δεν είναι τυχαίο ότι για παράδειγμα, τα ζωτικότερα και δημιουργικότερα τμήματα της Καραϊβικής, ήταν ακριβώς εκείνα που επηρεάστηκαν από τον τουρισμό²⁰⁴. Ο ισχυρισμός του Ίβαν Χάιντ, ηγέτη της Μαύρης Δύναμης στο Μπελίζε στις αρχές του 1970, ότι *ο τουρισμός είναι μία μορφή δουλείας*, αντανakλά κοινωνικές συγκρούσεις τέτοιου είδους²⁰⁵. Χαρακτηριστική ήταν η περίπτωση στο Δέλτα του Οκαβάνγκο, στη Μποτσουάνα, όπου η αυξημένη δόμηση ξενοδοχείων και η εκτεταμένη κατασκευή αερολιμένων από ιδιωτικούς φορείς, οδήγησε σε απώλεια της αυτονομίας και σε μείωση της πρόσβασης σε τοπικούς πόρους. Σημαντικό επίσης, είναι το κλίμα του ρατσισμού στην τουριστική βιομηχανία με βάση το χάσμα μεταξύ των μαύρων πληθυσμών και των λευκών *tour operators*

---

²⁰⁴ Chodos 1977, 174.

²⁰⁵ Erisman 1983, 337-361.

του τουρισμού, με τους τελευταίους να αρνούνται να προσλάβουν μαύρους σε υψηλές διοικητικές θέσεις²⁰⁶.

Αξιοσημείωτο αντίκτυπο του τουρισμού στις παραδοσιακές αξίες είναι το *φαινόμενο της επίδειξης*²⁰⁷, σύμφωνα με το οποίο οι τοπικές συνήθειες κατανάλωσης αλλάζουν μιμούμενες τις συνήθειες των τουριστών, ακόμη και αν οι ντόπιοι βλέπουν μια μη αντιπροσωπευτική πλευρά των τουριστών, που συμπεριφέρονται διαφορετικά στην πατρίδα τους. Ξενόφερτα εμπορεύματα είναι σπάνια επιθυμητά πριν από την εισαγωγή τους στις τοπικές κοινωνίες και για τους περισσότερους ντόπιους στον αναπτυσσόμενο κόσμο είναι αγαθά που παραμένουν προκλητικά απρόσιτα²⁰⁸. Η διαδικασία της εμπορευματοποίησης μπορεί τελικά να διαβρώσει την καλή θέληση του τοπικού πληθυσμού και την αυθεντικότητα των πολιτιστικών προϊόντων του.

Οι νεότερες σχετικά απόψεις για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού αναλύονται από τους Newsome *et al.*²⁰⁹ οι οποίοι προσδιορίζουν ένα ολόκληρο φάσμα διαφορετικών τύπων επιπτώσεων, των πηγών τους και των περιοχών στις οποίες συμβαίνουν.

Οι συγγραφείς σημειώνουν ότι οι πηγές των επιπτώσεων που αναφέρονται στη βιβλιογραφία περιλαμβάνουν το ποδοπάτημα (βλάστηση, μικρόβια, εδάφη). Το ποδοπάτημα ή η καταπάτηση, είναι μια επαναλαμβανόμενη πράξη, σύμφωνα με την οποία οι τουρίστες, χρησιμοποιώντας το ίδιο μονοπάτι ξανά και ξανά, ποδοπατούν τη βλάστηση και το χώμα, προκαλώντας βλάβη που μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια της βιοποικιλότητας καθώς και σε άλλες επιπτώσεις. Τέτοια ζημιά μπορεί να γίνει ακόμη πιο εκτεταμένη, όταν οι επισκέπτες συχνά ξεστρατίζουν από τα καθιερωμένα μονοπάτια, γεγονός που θα έπρεπε να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στον σχεδιασμό ενός αρχαιολογικού πάρκου με οικολογικό ενδιαφέρον και με καθιερωμένες διαδρομές επισκεπτών.

Άλλα επακόλουθα περιλαμβάνουν τους δρόμους πρόσβασης που ανοίγονται, τα μονοπάτια, τις εγκαταστάσεις που χτίζονται για *camping* και

---

²⁰⁶ Mbaiwa 2003, 447-467.

²⁰⁷ Hope 1980, 175-183.

²⁰⁸ Rivers 1973, 250.

²⁰⁹ Newsome, D., Moore, S.A. and Dowling, R.K. (2002). *Natural Area Tourism: Ecology, Impacts, and Management*, Clevedon: Channel View Publications.

τα καυσόξυλα που αναλώνονται σε ρυθμούς μεγαλύτερους από αυτούς που μπορεί να αναπλάσει η φύση. Λαμβάνουν, επίσης, υπόψη τους υδροβιότοπους (όχθες ποταμών και λιμνών, ταμιευτήρες νερού, παράκτιες περιοχές και κοραλλιογενείς ύφαλοι). Εδώ να προσθέσουμε αναλυτικότερα, ότι η υπεροικοδόμηση και η εκτεταμένη πλακόστρωση των ακτών είναι δυνατό να οδηγήσει σε καταστροφή των οικοτόπων και σε διατάραξη των συνδέσεων μεταξύ ξηράς και θάλασσας, σε περιπτώσεις όπως της θαλάσσιας χελώνας.

Οι κοραλλιογενείς ύφαλοι είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα θαλάσσια οικοσυστήματα και σε όλο τον κόσμο υποφέρουν από τουριστικές δραστηριότητες που έχουν ως επίκεντρο τους υφάλους. Τα ευρήματα από διαφορετικές μετρήσεις υποδεικνύουν ποικιλία επιπτώσεων στους κοραλλιογενείς υφάλους, ως αποτέλεσμα αυξημένων ιζημάτων στο νερό και δραστηριοτήτων που συμβαίνουν στις ακτογραμμές, καταπατήσεων από τους τουρίστες και από τους δύτες, προσαράξεων σκαφών σε αβαθείς υφάλους, ρύπανσης από λύματα, υπεραλίευσης και αλίευσης με δηλητήρια και εκρηκτικές ύλες που καταστρέφουν τους βιοτόπους των κοραλλιογενών υφάλων.

Η σύγχρονη έρευνα εξετάζει τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις από βιολογική και γεωγραφική σκοπιά, προσδιορίζοντας συγκεκριμένες οικολογικές περιοχές, βουνά, σπήλαια, αρκτικά και αλπικά περιβάλλοντα, τροπική σφαίρα και άνυδρα περιβάλλοντα. Σε πολλές περιπτώσεις διερευνώνται οι ψυχαγωγικές δραστηριότητες και οι συναφείς θετικές και αρνητικές επιπτώσεις τους σύμφωνα με τις ακόλουθες κατευθυντήριες γραμμές: αλλαγή ή απώλεια βιοτόπου, απώλεια βιολογικών ειδών και αισθητικής του περιβάλλοντος, φυσική ρύπανση και αλλαγή του εδάφους, ενέργεια και χρήση του νερού της τοπικής κοινότητας και αναλογία εσόδων σε σχέση με το κόστος²¹⁰.

Οι D.B. Weaver και L. Lawton υποστηρίζουν ότι ένα μεγάλο ποσοστό των μελετών για τις οικολογικές επιπτώσεις του οικοτουρισμού εστιάζει στις συνέπειες που έχει η βιομηχανία του οικοτουρισμού στην άγρια πανίδα. Σε αυτές τις μελέτες, η απόσταση μεταξύ του οικοτουρισμού και της άγριας

---

²¹⁰ Tribe, Font, Griffiths, Vickery and Yale 2000, 138.

ζωής είναι η κρίσιμη μεταβλητή που επηρεάζει τα αυξημένα επίπεδα του στρες στην πανίδα²¹¹.

Ένα μόνιμο πρόβλημα στον οικοτουρισμό είναι ότι δικαιολογείται ως φιλικότερη προς το περιβάλλον πρακτική, παρά το γεγονός ότι, όπως και ο μαζικός τουρισμός, συνεπάγεται συχνά ταξίδια μεγάλων αποστάσεων και μεγάλη χρήση ορυκτών καυσίμων για την ικανοποίηση των στόχων αναψυχής. Σε αυτό το πλαίσιο, ο S. Gössling υποστηρίζει ότι όχι μόνο δεν είναι ήπιες οι επιπτώσεις, αλλά ότι η σχετική χρήση των ορυκτών καυσίμων παράγει συνολικά σημαντικές και αρνητικές επιπτώσεις. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες (Λ.Α.Χ.) οι οποίες βασίζονται σε ταξίδια μακράς απόστασης από τις βιομηχανικές χώρες.

Ο ίδιος αναφέρει πως για δύο εβδομάδων περιοδεία σε μια Λ.Α.Χ., η ίδια η χώρα είναι υπεύθυνη για το 24% της χρήσης ορυκτών καυσίμων (επίγεια μεταφορά, μαγείρεμα, καθάρισμα, ψύξη, θέρμανση και ούτω καθεξής). Αυτό το ποσοστό, μαζί με το υπόλοιπο 76% που προέρχεται από αεροπορικά ταξίδια, διαμορφώνουν σχεδόν το 90% της συνολικής συνεισφοράς του ταξιδιού στην υπερθέρμανση του πλανήτη (όσον αφορά τις εκπομπές οξειδίων του αζώτου)²¹².

Σε σχετική έρευνα οι J.K. Lynes και D. Dredge εντόπισαν τέσσερα βασικά περιβαλλοντικά ζητήματα, συμπεριλαμβανομένων των εκπομπών αερίων, των εκπομπών θορύβου, της συμφόρησης και των αποβλήτων, που στιγματίζουν τον κλάδο των αερομεταφορών. Αυτός ο στιγματισμός ώθησε τις αεροπορικές εταιρείες να χρησιμοποιούν πιο σφιχτά συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης, προκειμένου να αντλήσουν την εμπιστοσύνη της κοινής γνώμης και φυσικά μεγαλύτερο μερίδιο αγοράς. Ως εκ τούτου, ο τομέας του οικοτουρισμού, μπορεί να γίνει περισσότερο αποδεκτός εάν η αεροπορική εταιρεία *A* μπορεί να επιδείξει υψηλότερα περιβαλλοντικά πρωτόκολλα από κάποια άλλη *B*, *Γ* ή *Δ* εταιρεία, με τον ίδιο τρόπο που στέλνει κάποιο υβριδικό αυτοκίνητο το ίδιο μήνυμα *υπευθυνότητας* για τους καταναλωτές αυτοκινήτων²¹³.

Σε μια μελέτη με άτομα που συμμετείχαν στην Αυστραλία σε σειρά τουριστικών δραστηριοτήτων στη φύση (κολύμβηση, κωπηλασία, ψάρεμα,

²¹¹ Weaver and Lawton 2002, 270-280.

²¹² Gössling 2000, 410-425.

²¹³ Lynes and Dredge 2006, 116-138.

καταδύσεις, διαδρομές 4X4, surfing, camping, ιππασία και περιηγήσεις), η J. Priskin διαπίστωσε ότι, αν οι τουρίστες είχαν επίγνωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων που προκαλούσαν οι δραστηριότητες αυτές, θα αντιλαμβάνονταν με διαφορετικό τρόπο τις επιπτώσεις. Επιπλέον, όσοι συμμετείχαν σε ορισμένες δραστηριότητες που θεωρούνται περισσότερο επιβλαβείς, όπως το ψάρεμα και οι διαδρομές 4X4, θεωρούσαν τη δραστηριότητά τους λιγότερο επιβλαβή από ότι εκείνοι που δε συμμετείχαν. Με βάση αυτά τα αποτελέσματα, η Priskin υποστηρίζει ότι χρειάζεται περισσότερη εκπαίδευση σχετικά με τις πιθανές επιπτώσεις των τουριστικών δραστηριοτήτων στη φύση, ώστε να βοηθήσει στην ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων²¹⁴.

Συνήθως, οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις μπορούν να μετρηθούν αντικειμενικά μέσω της ανάλυσης των οικολογικών συνθηκών. Στη βιβλιογραφία για την αναψυχή, παρατηρείται μια αξιολογική κρίση στον όρο *συνέπειες* που δηλώνει ανεπιθύμητη αλλαγή των περιβαλλοντικών συνθηκών²¹⁵.

Το ενδιαφέρον της έρευνας σε αυτή την περίπτωση έγκειται στην κατανόηση του τύπου, του ποσού και του ποσοστού των επιπτώσεων στους φυσικούς πόρους μέσω της ψυχαγωγικής χρήσης. Ένα camping, για παράδειγμα, μπορεί να έχει σοβαρές συνέπειες σε βάθος χρόνου από τη διαρκή και την υψηλή χρήση. Σημαντικές αλλαγές είναι δυνατό να συμβούν στην οικολογία της περιοχής μέσω της συμπίεσης του εδάφους, της καταστροφής της βλάστησης, των τροποποιήσεων του περιβάλλοντος της άγριας πανίδας και της μεταβολής του υδροφόρου ορίζοντα με την προσθήκη ανθρώπινων αποβλήτων και χημικών τοξινών. Οι σημαντικότερες επιπτώσεις σε μια κατασκήνωση, όμως, συμβαίνουν κατά τη διάρκεια των δύο πρώτων ετών της χρήσης, καθώς υποχωρούν με την πάροδο του χρόνου, αφού η περιοχή ουσιαστικά αλλάζει. Αυτά τα δεδομένα παρέχουν ισχυρές ενδείξεις ότι δε θα πρέπει να αναπτύσσονται χωρίς σκεπτικισμό νέα camping και ότι η χρήση των υφιστάμενων εξασφαλίζει τη μικρότερη παρέμβαση στη βάση των πόρων.

---

²¹⁴ Priskin 2003, 189-204.

²¹⁵ Hammitt and Cole 1987, 9-16.

Η έρευνα για τον τουρισμό υπήρξε επιτυχής στον εντοπισμό ενός τεράστιου φάσματος κοινωνικών και οικολογικών προβλημάτων που επέφερε η τουριστική βιομηχανία. Ο διάλογος για την ουσία αυτών των προβλημάτων έχει γίνει τόσο έντονος, ώστε τα κράτη και οι οργανώσεις να είναι πρόθυμα να επενδύσουν ιδιαίτερα για την προστασία της πολιτιστικής και της οικολογικής ακεραιότητας ορισμένων από τις πλέον πολυσύχναστες περιοχές οικοτουρισμού στον κόσμο.

Η βρετανική δεξαμενή σκέψης *Κέντρο για Μελλοντικές Μελέτες (CFS)*, υποστηρίζει ότι όχι μόνο δεν είναι δικαίωμα των οικοτουριστών να επισκέπτονται και να επιβαρύνουν οικολογικά εύθραυστες περιοχές, αλλά ότι θα πρέπει να δημιουργηθεί και λαχειοφόρος αγορά για το προνόμιο να επισκέπτονται τοποθεσίες όπως ο Μεγάλος Ύφαλος στην Αυστραλία, το Βεργκλέιντς στη Φλόριντα και οι δαλματικές ακτές στην Κροατία²¹⁶.

Δεδομένου ότι αυτού του είδους οι προορισμοί επηρεάζονται αρνητικά από εμπορικά συμφέροντα, ο μόνος ρεαλιστικός τρόπος για να διατηρήσουμε την ακεραιότητά τους είναι να περιοριστούν οι αριθμοί των επισκεπτών ή να κηρυχθούν εκτός ορίων κάποιοι προορισμοί συνολικά. Το CFS επισημαίνει ότι ο Μεγάλος Ύφαλος στην Αυστραλία πάσχει από υπερπληθυσμούς τουριστών σε συνδυασμό με την άνοδο της στάθμης της θάλασσας από την υπερθέρμανση του πλανήτη. Σε απάντηση, η βιομηχανία του τουρισμού και οι οκτακόσιοι περίπου tour operators που ζουν από την επισκεψιμότητα του Μεγάλου Υφάλου σε συνεργασία με επιστήμονες, προσπάθησαν να διαμορφώσουν την άποψη ότι ο Μεγάλος Ύφαλος είναι καλά προστατευμένος, τόσο από τους επισκέπτες όσο και από τις κλιματικές αλλαγές. Το σκεπτικό για τη διατήρηση του τουρισμού στη συγκεκριμένη περιοχή αλλά και σε άλλες ανάλογες περιοχές, από εμπορική άποψη, είναι σαφές.

Μεγάλο είναι το στοίχημα, επίσης, όταν προσπαθούμε να καθορίσουμε όρια για την κατανάλωση των φυσικών ή των πολιτιστικών αγαθών. Θεωρητικά τέτοιες απαιτήσεις είναι εύκολο να διατυπωθούν, αλλά όταν αφορούν τους οικονομικούς πόρους τόσο πολλών ανθρώπων είναι βέβαιο ότι χρειάζεται ισορροπημένη αντιμετώπιση του θέματος²¹⁷.

---

²¹⁶ Sulaiman 2006, 1.

²¹⁷ Fennell 2015, 190.

Συνοπτικά

Η τουριστική ανάπτυξη συνδέεται στενά με την ποιότητα του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων. Η διασύνδεση τουρισμού και περιβάλλοντος παράγει θετικά και αρνητικά αποτελέσματα στα επιμέρους στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος.

Ο τουρισμός παίρνει την κατάλληλη για την εκάστοτε εποχή μορφή και προσαρμόζεται στην οικονομική κατάσταση των τουριστών, στα διαθέσιμα μέσα μεταφοράς καθώς και στη μορφή των οικοτόπων των τουριστικών προορισμών. Η δημόσια συμμετοχή στην τουριστική δραστηριότητα είναι εκείνη που προσδιορίζει την κυρίαρχη τάση στον τομέα του τουρισμού σε κάθε περιοχή.

Ο πολιτιστικός τουρισμός ως ειδική ή εναλλακτική μορφή τουρισμού στη στενή του έννοια, περιλαμβάνει τη φυσική επαφή με αρχαιολογικούς και ιστορικούς χώρους, με αρχαιολογικά πάρκα, με μουσεία και με σημαντικούς ιστορικά χώρους. Όμως, η κακή διαχείριση των πολιτιστικών πόρων μιας περιοχής στο πλαίσιο της ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού μπορεί να είναι καταστροφική. Για τον λόγο αυτό θα πρέπει να υιοθετηθούν μια σειρά από εκπαιδευτικά προγράμματα ώστε να ενισχυθεί η μακροπρόθεσμη υποστήριξη του κοινού σε ζητήματα προστασίας των αρχαιολογικών πόρων.

Ο οικολογικός τουρισμός συσχετίζεται με συγκεκριμένα προβλήματα που παρήγαγε η αύξηση και ο μαζικός τρόπος ανάπτυξης του τουριστικού κλάδου και αναπτύσσεται στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης μιας περιοχής. Έχει σημαντικές οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις στην περιοχή που αναπτύσσεται.

Η τουριστική δραστηριότητα αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς κλάδους παροχής υπηρεσιών και αποδεδειγμένα επηρεάζει το περιβάλλον των γεωγραφικών περιοχών που αναπτύσσεται. Τα προβλήματα διαχείρισης που προκύπτουν μπορούν να αντιμετωπιστούν με τη ρύθμιση της συμπεριφοράς των επισκεπτών τους.

Κεφάλαιο 3

Οικονομία των πολιτιστικών αγαθών

Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξεταστούν θέματα που σχετίζονται με την οικονομία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ειδικότερα, θα αναλυθεί η οικονομική προοπτική του πολιτιστικού αγαθού και ο ρόλος της οικονομίας στη διαμόρφωση αποτελεσματικής πολιτικής σε ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς. Θα αναλύσουμε τις έννοιες της ταυτότητας, του ανήκειν, των αξιών και του πολιτισμού προκειμένου να γίνει κατανοητός ο λόγος για τον οποίο δημιουργήθηκε το ζήτημα της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Με δεδομένο ότι η πολιτιστική κληρονομιά δεν αποτελεί αποκλειστική επικράτεια όσων παράγουν υπηρεσίες που σχετίζονται με αυτήν, στο κεφάλαιο αυτό επιδιώκεται μια εκτενής οικονομική αποτίμησή της, κάτι που αποτελεί αναγκαίο στάδιο για την επίτευξη της αειφόρου χρήσης των αρχαιολογικών καταλοίπων και ενός ισορροπημένου βέλτιστου συνδυασμού συντήρησης, διατήρησης και ευκολίας πρόσβασης ενός αρχαιολογικού πάρκου.

3.1. Εισαγωγή στην οικονομική προοπτική του πολιτιστικού υλικού

Επιχειρώντας να διερευνήσουμε τον ρόλο της οικονομίας σε ζητήματα που άπτονται της πολιτιστικής κληρονομιάς, χρειάζεται καταρχήν να ασχοληθούμε με ζητήματα ορισμών. Οι περισσότεροι συγγραφείς που ασχολούνται με την πολιτιστική κληρονομιά περιορίζουν το πεδίο παρατήρησης σε απτά πράγματα: σε ιστορικά μνημεία, κτίρια, γλυπτά και πίνακες ζωγραφικής. Τέτοια αντικείμενα είναι σίγουρα απτά, ωστόσο διαθέτουν και άυλες ιδιότητες²¹⁸.

Αυτές οι άυλες ιδιότητες έχουν ιδιαίτερη σημασία από την οπτική γωνία της οικονομίας και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ούτως ή άλλως

---

²¹⁸ Η χρήση του όρου *άυλα* είναι παρόμοια με τη συμβατικότερη χρήση του όρου *άυλα περιουσιακά στοιχεία*. Και στις δύο περιπτώσεις, η τιμή καθορίζεται με μια κριτική διαδικασία που περιλαμβάνει πολλούς συμμετέχοντες.

ένα μικρό τμήμα από το αχανές σύνολο των αρχαιολογικών τόπων, των κτιρίων και των τεχνέργων που αποτελούν τμήμα της ιστορίας των πολιτισμών μας, διατηρούνται συνειδητά. Τα υπόλοιπα έχουν εγκαταλειφθεί ή έχουν ήδη καταστραφεί. Τέτοιες ιδιότητες έχουν αναγνωριστεί ήδη από το 1602. Όπως αναφέρει ο Guerzoni, *με ρητή εντολή του Μεγάλου Δούκα της Τοσκάνης, απαγορεύτηκε η εξαγωγή των έργων που δημιουργήθηκαν από δεκαοκτώ αποθανόντες ζωγράφους στην επικράτειά του*²¹⁹.

Ως εκ τούτου, η οικονομική οπτική γωνία στο ζήτημα της πολιτιστικής κληρονομιάς δε μπορεί να αγνοήσει το *άυλο* πλαίσιο αυτών των αποτιμήσεων και την ανάγκη να κατασκευαστεί μια συνέχεια γύρω από καθένα από τα υλικά αντικείμενα που θεωρούνται τμήμα μιας συγκεκριμένης πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι Pignataro και Rizzo απεικονίζουν το συγκεκριμένο φαινόμενο λεπτομερώς μέσω των μεταβαλλόμενων αποτιμήσεων της Μονής Benedettini στην Κατάνια²²⁰.

Ο D. Throsby, που ασχολείται με το θέμα του ορισμού εκτενώς, εισάγει την έννοια του πολιτιστικού κεφαλαίου, *που ενσωματώνει την αξιολόγηση των περιουσιακών στοιχείων της κοινότητας από την άποψη της κοινωνικής, της αρχαιολογικής, της ιστορικής ή της πολιτιστικής διάστασής της*²²¹. Ο Koboldt αποκαλεί τα αντικείμενα της πολιτιστικής κληρονομιάς *έκφραση ή αναπαράσταση της πολιτιστικής ταυτότητας μιας κοινωνίας σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο*²²².

Τα κριτήρια για αυτή τη διαδικασία επιλογής είναι εκτός του πεδίου εφαρμογής του οικονομολόγου. Περιλαμβάνουν, για παράδειγμα, την ποιότητα ενός τεχνέργου συγκεκριμένου στυλ ή την επίδραση ενός

---

²¹⁹ Guerzoni 1996, 97-132.

²²⁰ Pignataro and Rizzo 1997, 75-91.

²²¹ Throsby 1999, 3-12.

²²² Από αυτή την άποψη, το από τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι στενά συνδεδεμένο με το *άυλο* (δηλαδή τις ιδέες, τους κανόνες και γενικότερα την πνευματική ανάπτυξη μιας κοινωνίας). Επειδή η παραγωγή του έχει επηρεαστεί από αυτές τις ιδέες, μπορεί να θεωρηθεί έκφραση και εκπροσώπηση της πολιτιστικής ταυτότητας μιας κοινωνίας σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Για παράδειγμα, η αναγεννησιακή αρχιτεκτονική είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τα ιδανικά του ανθρωπισμού και στις ευρωπαϊκές κοινωνίες ανάμνηση της αρχαίας προέλευσής τους. Βλέπε Wittkower (1983), κεφάλαια 1 και 2.

καλλιτεχνικού αντικειμένου ή καλλιτεχνών σε μεταγενέστερες γενιές²²³. Σε κάθε περίπτωση, η οικονομική ανάλυση δε βοηθά στον προσδιορισμό της φύσης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, είναι σε θέση να εξηγήσει τη διατήρηση κάποιας συγκεκριμένης κατηγορίας αντικειμένων και να κάνει προβλέψεις για τις επιπτώσεις συγκεκριμένων κανονιστικών οργάνων.

Ένα σαφές παράδειγμα είναι το χαμηλό επίπεδο προστασίας και διατήρησης των πολιτιστικών αγαθών στην Ιταλία. Το απόθεμα τεχνέργων πολιτιστικής κληρονομιάς είναι πολύ μεγαλύτερο στη χώρα αυτή από ότι σε οποιαδήποτε άλλη χώρα. Συνεπώς, η αξιολόγηση των πολιτιστικών τεχνέργων είναι χαμηλότερη από ότι σε χώρες με λιγοστά κτίρια και αντικείμενα που αντιπροσωπεύουν την πολιτιστική ιστορία και την ταυτότητα της σύγχρονης Ιταλίας. Επιπλέον, ένα μεγάλο ποσοστό εκείνων που ενδιαφέρονται για την πολιτιστική κληρονομιά είναι διεθνείς τουρίστες, που συνεισφέρουν οικονομικά με τις τιμές των εισιτηρίων επίσκεψης σε αρχαιολογικούς τόπους και με τους τοπικούς φόρους επί των πωλήσεων. Αυτού του είδους οι συναλλαγές από τις οποίες προκύπτει κερδοφορία, ουσιαστικά υποδεικνύουν την ύπαρξη των πολιτιστικών αντικειμένων ως εξωτερικότητα²²⁴ της εθνικής παραγωγής. Όμως, το παραγόμενο εισόδημα μέσω της χρήσης της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν αντικατοπτρίζει το ποσό που θα έπρεπε να πληρώσουν οι εθνικοί φορείς και οι τυχόντες διεθνείς δικαιούχοι για τα τέχνηρα της πολιτιστικής κληρονομιάς ή για τη συντήρηση των αρχαιολογικών τόπων.

Η αξία των κοινωνικών δικτύων που περιλαμβάνονται στα επικοινωνιακά αγαθά εξαρτάται από τον αριθμό των μελών τους. Για παράδειγμα, αν το facebook ως κοινωνικό δίκτυο διέθετε μόνο έναν χρήστη, τότε αυτός δε θα μπορούσε να επικοινωνήσει με κανέναν και η αξία του δικτύου θα ήταν μηδενική. Όσο περισσότεροι άνθρωποι γίνονται χρήστες του facebook, τόσο περισσότερες επικοινωνίες είναι δυνατές μεταξύ τους και τόσο αυξάνεται η αξία του δικτύου. Όσο περισσότερο

---

²²³ Kubler 1962, 76-84.

²²⁴ *Εξωτερικότητα* (externality) στην οικονομία είναι η επίπτωση που έχουν οι πράξεις ενός ή περισσότερων ατόμων στην ευμάρεια ενός άλλου ή άλλων ατόμων. Η εξωτερικότητα είναι θετική, όταν η επίπτωση χαρακτηρίζεται ορθολογικά ωφέλιμη, ή αρνητική, όταν οι επιπτώσεις παράγουν αρνητικό αντίκτυπο.

αυξάνει η αξία του δικτύου, τόσο περισσότεροι άνθρωποι θέλουν να ενταχθούν σε αυτό.

Από την πλευρά του δικτύου, η ένταξη ενός νέου μέλους (για παράδειγμα, σε ένα κοινωνικό δίκτυο) ωφελεί άμεσα όλα τα ήδη υπάρχοντα μέλη, εφόσον μεγαλώνει τις δυνατότητες επικοινωνίας τους. Το παράπλευρο όφελος των χρηστών ενός δικτύου ως αποτέλεσμα μιας ανεξάρτητης προς αυτούς ενέργειας (ένταξη ενός νέου μέλους), ονομάζεται στην οικονομία *δικτυακή εξωτερικότητα*.

Όπως ακριβώς συμβαίνει και με τα επικοινωνιακά αγαθά, τα αντικείμενα της πολιτιστικής κληρονομιάς παράγουν ισχυρές δικτυακές εξωτερικότητες. Ωστόσο δεν είναι σαφές ποιο είναι το κατάλληλο μέγεθος του δικτύου. Ορισμένα αντικείμενα γίνονται τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς πολλών εθνών. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις κλοπής και παράνομης εισαγωγής αντικειμένων που γίνονται τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας στην οποία καταλήγουν. Η υπόθεση είναι περίπλοκη: η εθνική κληρονομιά, όπως δείχνει ο A. Klamer, είναι μια εξελισσόμενη δομημένη παράδοση με τη δική της αξία²²⁵.

Εκτός από το θεωρητικό επιχείρημα, υπάρχει μια αυξανόμενη τάση υποστήριξης του ισχυρισμού ότι η εθνική κληρονομιά είναι κοινό αγαθό. Ειδικότερα, έρευνες με τη *Μέθοδο της Ενδεχόμενης Αποτίμησης* (Contingent Valuation) υποδεικνύουν την προθυμία ομάδων ανθρώπων να πληρώσουν για συγκεκριμένα περιβαλλοντικά ή πολιτιστικά αγαθά. Παρά το γεγονός ότι έχει ασκηθεί αρνητική κριτική στη χρήση της μεθόδου²²⁶ και ότι οι κλασικές έρευνες αγοράς θεωρούνται ακόμη ο καλύτερος τρόπος για να μάθει ο ερευνητής τη ζήτηση των πολιτιστικών αγαθών, δεν αγνοούνται οι πηγές που προέρχονται από τη Μέθοδο της Ενδεχόμενης Αποτίμησης, η οποία παρουσιάζει αξιόπιστα αποτελέσματα, συμμορφούμενη προς τις υποδείξεις της Επιτροπής της *National Oceanic and Atmospheric Administration* (NOAA) (1993). Εκτός από τις περιβαλλοντικές και τις πολιτιστικές περιπτώσεις εφαρμογής, η Μέθοδος της Ενδεχόμενης Αποτίμησης εφαρμόστηκε σε αρκετές περιπτώσεις στην αγορά ακινήτων²²⁷.

---

²²⁵ Klamer 1995, 298-310.

²²⁶ Diamond and Hausman 1994, 45-64.

²²⁷ Mattia, Oppio and Pandolfi 2013, 721-734.

Το πλεονέκτημα της Μεθόδου Ενδεχόμενης Αποτίμησης είναι ότι μετρά *αξίες χρήσης*, *αξίες μη χρήσης* και *αξίες επιλογής*. Η *Ολική Οικονομική Αξία* ενός πολιτιστικού αγαθού, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση των περιβαλλοντικών αγαθών για τα οποία δημιουργήθηκαν αρχικά τα εργαλεία αποτίμησης αξιών, διακρίνεται στην *αξία χρήσης* και στην *αξία μη χρήσης*.

Ειδικότερα, η *αξία χρήσης* ενός πολιτιστικού αγαθού είναι η οικονομική αξία που προκύπτει από την πραγματική χρήση των πολιτιστικών πόρων από τους ανθρώπους. Η *αξία μη χρήσης* είναι ένα μέγεθος οικονομικό στη φύση του και περιλαμβάνει κατηγορίες αξιών, όπως η *αξία επιλογής* (option value), που εκφράζει την προθυμία του ατόμου να διαθέσει ένα χρηματικό ποσό για να διατηρήσει ένα πολιτιστικό αγαθό για το ενδεχόμενο μελλοντικής χρήσης του²²⁸ και η *αξία ημι επιλογής* (quasi option value), η οποία εκφράζει την αξία που δίνει το άτομο στην αποφυγή των πολιτιστικών επιπτώσεων που προκύπτουν από την εφαρμογή κάποιας συγκεκριμένης πολιτικής σε ζητήματα πολιτισμού.

Η *αξία κληροδοτήματος* (bequest value) υποδεικνύει την προθυμία του ατόμου να καταβάλλει δεδομένο χρηματικό ποσό προκειμένου να διατηρήσει ένα πολιτιστικό και περιβαλλοντικό αγαθό προς όφελος των μελλοντικών γενεών²²⁹. Η *αξία ύπαρξης* (existence value), με τη σειρά της, εκφράζει το ποσό που προτίθεται να καταβάλλει το άτομο προκειμένου να προστατεύσει απλώς ένα πολιτιστικό αγαθό χωρίς να προσβλέπει στη χρησιμοποίησή του. Βάσει των παραπάνω, η *Ολική Οικονομική Αξία* ενός πολιτιστικού αγαθού είναι το άθροισμα της *αξίας χρήσης* και της *αξίας μη χρήσης*. Άλλοι ερευνητές προτιμούν ένα μείγμα Μεθόδου Ενδεχόμενης Αποτίμησης και Ηδονιστικής Τιμολόγησης²³⁰.

---

²²⁸ Brookshire, Eubanks and Randall 1983, 1-15.

²²⁹ Perman *et al.* 2003, 401-403.

²³⁰ Η ηδονιστική τιμολόγηση είναι οικονομικό μοντέλο που αναγνωρίζει ότι υπάρχουν παράγοντες τιμολόγησης, βασισμένο στην παραδοχή ότι η τιμή προσδιορίζεται τόσο από τα εγγενή χαρακτηριστικά του αγαθού που πωλείται όσο και από εξωτερικούς παράγοντες που την επηρεάζουν. Το κοινότερο παράδειγμα της μεθόδου ηδονιστικής τιμολόγησης είναι η αγορά κατοικίας: η τιμή ενός ακινήτου καθορίζεται από τα χαρακτηριστικά του σπιτιού (μέγεθος, εμφάνιση, χαρακτηριστικά, κατάσταση) καθώς και από τα χαρακτηριστικά της γύρω περιοχής (προσβασιμότητα σε σχολεία και καταστήματα, το επίπεδο της ρύπανσης των υδάτων και του αέρα, η αξία των άλλων σπιτιών και άλλα). Το ηδονιστικό μοντέλο

Η Ενδεχόμενη Αποτίμηση είναι μέθοδος και εργαλείο που σχεδιάστηκε για την αποτίμηση των περιβαλλοντικών αγαθών. Βάσει των παρατηρήσεων που έγιναν πιο πάνω, υφίσταται έντονη ομοιότητα ανάμεσα στα περιβαλλοντικά και στα πολιτιστικά αγαθά σε επίπεδο χρήσης και αποτίμησης²³¹. Λαμβάνοντας υπόψη τον δημόσιο στις περισσότερες των περιπτώσεων χαρακτήρα της πολιτιστικής κληρονομιάς, προκύπτουν μερικές τυπικές ομάδες χρήσης. Η μια αφορά τη δυνατότητα ή μάλλον την αναπόφευκτη από την οπτική γωνία του διεθνούς τουρισμού συμπερίληψη των υπηρεσιών που παρέχονται από κάποιον ιδιώτη, από τον Δήμο ή από άλλη δημόσια αρχή.

Μια δεύτερη ομάδα χρήσης αφορά τον ανταγωνισμό μεταξύ της αξίας της ακίνητης περιουσίας ενός ιδιοκτήτη μεσαιωνικού κάστρου σύμφωνα με τον ιδιοκτήτη του και της συνολικής αξίας του κάστρου για μη χρήστες, δηλαδή για ανθρώπους που εκτιμούν απλώς το γεγονός της ύπαρξής του σε ιστορικά *καθαρή* μορφή. Οπωσδήποτε δεν υπάρχει συναίνεση σχετικά με την κατάλληλη προσέγγιση. Άλλοι στρέφονται σε εναλλακτικές θεωρίες που εστιάζουν στη διαδικασία του σχηματισμού αξίας ενώ άλλοι δε βλέπουν κανένα λόγο να εγκαταλείψουν τις παραδοσιακές αναλύσεις για τη βελτιστοποίηση των οικονομικών μεγεθών²³².

τιμολόγησης χρησιμοποιείται για την εκτίμηση του βαθμού στον οποίο κάθε παράγοντας επηρεάζει την τιμή ενός προϊόντος. Παρά το γεγονός ότι τα χαρακτηριστικά του προϊόντος δεν παράγονται ούτε καταναλώνονται μεμονωμένα, τα ηδονιστικά μοντέλα τιμών ενσωματώνουν την υπόθεση ότι η τιμή ενός προϊόντος αντανακλά ενσωματωμένα χαρακτηριστικά που συνεκτιμώνται μέσω της σκιάδους τιμολόγησης, δηλαδή σκιάδεις τιμές που χρησιμοποιούνται για κοινωνικές και οικονομικές αξιολογήσεις. Στις εμπειρικές μελέτες οι σκιάδεις τιμές είναι χαρακτηριστικοί συντελεστές που συσχετίζουν τιμές και χαρακτηριστικά σε ένα μοντέλο παλινδρόμησης. Τα μοντέλα παλινδρόμησης ηδονιστικών τιμών υπολογίζονται με τη χρήση δευτερευόντων δεδομένων στις τιμές και στις ιδιότητες διαφορετικών προϊόντων ή εναλλακτικών υπηρεσιών. Στα ηδονιστικά μοντέλα παλινδρόμησης οι ανεξάρτητες μεταβλητές περιλαμβάνουν τυπικά ιδιότητες υπηρεσιών ή καλής λειτουργίας προϊόντων. Όπως είναι φυσικό, τέτοιου είδους χαρακτηριστικά προϊόντων δεν είναι χρήσιμα μόνο για τον χρήστη, αλλά είναι ταυτόχρονα πηγές υπολογισμού κόστους για τον παραγωγό. Για περαιτέρω ανάλυση βλέπε Baltas, G. & Freeman, J. (2001). σσ. 599-607.

²³¹ Βλέπε ιδιαίτερα Whitehead Chambers and Chambers 1998, 137-154.

²³² Benhamou 1996, 115-132.

Όσον αφορά το ερώτημα πώς μπορεί η διαχείριση και η τιμολόγηση να αυξήσει την αποτελεσματικότητα ενός έργου, είναι καταρχήν οι φορείς λήψης αποφάσεων που απαιτούν επιχειρήματα για να δομήσουν τις επιλογές τους και οι οικονομολόγοι που μπορούν να παρέχουν στην προκειμένη περίπτωση συνεπή ή μη συνεπή εργαλεία αποτίμησης. Το πρώτο βήμα, ωστόσο, είναι να συνειδητοποιήσουν οι ιθύνοντες σε κάθε επίπεδο λήψης αποφάσεων ότι οι επιλογές είναι αναπόφευκτες και ότι σπάνια υπάρχουν καθαρές και απλές επιλογές.

Σε ορισμένες περιπτώσεις οι οικονομολόγοι χρειάζεται να γνωρίζουν αρκετά καλά κάποιο συγκεκριμένο τμήμα του τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς για να κάνουν τις δικές τους προτάσεις. Ερευνητές όπως ο Francesco Forte, που ασχολείται με τα πολιτιστικά αγαθά²³³ και ο Alan Peacock, που ασχολείται με αναλύσεις σχετικές με τη διατήρηση του παρελθόντος,²³⁴ αιτιολογούν με αξιόπιστο οικονομικά τρόπο τις προτάσεις τους. Άλλοι, όπως ο Gianfranco Mossetto, βρίσκονται στη θέση να μπορούν να αιτιολογούν προτάσεις από την οπτική γωνία ενός οικονομολόγου και στη συνέχεια να τις μετατρέπουν ως δημόσιοι διαχειριστές σε πράξη²³⁵.

Εκτός από αυτό το είδος της συνειδητής επιρροής, οι οικονομολόγοι συχνά παρεμβαίνουν ακούσια. Το κάνουν όταν επιλέγουν πολιτιστικούς τομείς παρατήρησης. Συμπεριλαμβάνοντας ένα είδος *συλλογικής μνήμης* και αποκλείοντας κάποιο άλλο, χρησιμοποιώντας μοντέλα που λαμβάνουν ή δε λαμβάνουν υπόψη τις μελλοντικές γενιές, διαμορφώνουν το περιεχόμενο της μελλοντικής πολιτιστικής κληρονομιάς. Σε ό,τι αφορά τα πολιτιστικά ζητήματα, οι οικονομολόγοι θα έπρεπε να γνωρίζουν τη συγκεκριμένη επιρροή που ασκούν στο επίπεδο της λήψης αποφάσεων και να συνεισφέρουν το δικό τους μερίδιο για την ερμηνεία και την αποτίμηση της πολιτιστικής κληρονομιάς²³⁶.

Διερευνώντας στο εισαγωγικό αυτό τμήμα τις άυλες ιδιότητες της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη σχέση τους με την οικονομία, ασχολούμαστε κυρίως με υπάρχοντα πολιτιστικά αγαθά, όπως είναι τα

---

²³³ Forte and Di Pierro 1980, 91-100.

²³⁴ Peacock 1978, 1-12.

²³⁵ Mossetto 2000, 99-116.

²³⁶ Olivier, J (2015), online version.

αρχαιολογικά πάρκα, οι αρχαιολογικοί τόποι, τα κτίρια και τα τέχνηρα, έμφαση που στην προκειμένη περίπτωση θεωρούμε αυτονόητη.

Μια γενικότερη ανάλυση εκτός των στόχων της παρούσας έρευνας, ωστόσο, θα χρειαζόταν πιθανώς να εστιαστεί στη δημιουργία νέων πολιτιστικών εκφράσεων. Τα αντικείμενα της πολιτιστικής κληρονομιάς παραμένουν στη συλλογική μνήμη μέσα από μια διαδικασία συνεχούς επανερμηνείας. Ανακαλύπτονται διαρκώς νέα αποδεικτικά στοιχεία, δημοσιεύονται νέες ερμηνείες και γίνονται νέες αναφορές σε σύγχρονα γεγονότα όπως και νέες αποτιμήσεις σχετικές με τη σημαντικότητα σε πολιτιστικό - αρχαιολογικό και σε οικονομικό πλαίσιο. Όλα αυτά συνιστούν την *άυλη συντήρηση* της πολιτιστικής κληρονομιάς²³⁷ στην οποία έχουν θέση ειδικευμένοι επί του θέματος οικονομολόγοι. Θα διερευνήσουμε στη συνέχεια οικονομικά ζητήματα που άπτονται της πολιτιστικής κληρονομιάς.

3.2. Οικονομικά ζητήματα της πολιτιστικής κληρονομιάς

Η προστασία και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, είτε με τη μορφή αρχαιολογικών χώρων, είτε με τη μορφή έργων τέχνης, είτε με τη μορφή κτιρίων είτε οτιδήποτε άλλο, εδώ και καιρό βρίσκεται εκτός των περιοχών προσέγγισης της οικονομίας. Οι αποφάσεις για τον χαρακτηρισμό της πολιτιστικής κληρονομιάς, της αξίας της και των πόρων που χρειάζεται να καταναλωθούν για τη διατήρησή της, έμειναν στον μεγαλύτερο βαθμό στην επικράτεια των εμπειρογνομώνων, των αρχαιολόγων, των ιστορικών της τέχνης, των αρχιτεκτόνων και άλλων. Ωστόσο, όλες οι αποφάσεις για τη συγκρότηση και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς έχουν οικονομικές επιπτώσεις. Συνεπώς, δεν αποτελεί έκπληξη ότι οι οικονομολόγοι και οι αναλυτές άρχισαν να στρέφουν την προσοχή τους σε αυτόν τον τομέα.

Βέβαια, είτε στρέφουν την προσοχή τους είτε όχι σε αυτόν τον τομέα, σε μια ελεύθερη οικονομία ανταλλαγής, χωρίς συλλογική δράση, οι υπηρεσίες της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι ελλιπείς σε σύγκριση με το κοινωνικά βέλτιστο. Εδώ, όπως και στην περίπτωση των κρατικών

---

²³⁷ Yuan, W. (2008) The conservation of intangible cultural heritage in historic areas, *Southeast University*, online version.

ενισχύσεων για τον πολιτισμό γενικότερα, η πραγματική πρόκληση είναι εμπειρική μάλλον και όχι θεωρητική. Τα αντικειμενικά δεδομένα που είναι απαραίτητα για τους καταναλωτές, είναι τα οφέλη που προκύπτουν από την πολιτιστική κληρονομιά και η προθυμία τους να πληρώσουν για αυτά τα οφέλη καθώς και το βέλτιστο επίπεδο της συλλογικής ζωής.

Η προσέγγιση των οικονομολόγων στηρίζεται σε ορισμένα καίρια ερωτήματα, που διαμορφώνουν και τα ζητήματα πολιτικής σε σχέση με την πολιτιστική κληρονομιά:

1. Τι είναι πολιτιστική κληρονομιά;
2. Ποια είναι η αξία της;
3. Χρειάζεται κρατική παρέμβαση;
4. Ποιος ωφελείται;
5. Ποιος πληρώνει;
6. Ποιος ενδιαφέρεται;

Εξετάζοντας τις ερωτήσεις με τη σειρά που διατυπώθηκαν, διαπιστώνουμε ότι οι τρεις τελευταίες τουλάχιστον χρειάζονται να διερευνηθούν συνολικά, δεδομένου ότι σχετίζονται με τον ρόλο και τις ευθύνες των *ενδιαφερόμενων μερών* στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Πολλοί επίσημοι ορισμοί της πολιτιστικής κληρονομιάς παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν κατά τη σύνταξη των νόμων, των κανονισμών, των συμβάσεων και των συνθηκών και αποσκοπούν με κάποιο τρόπο στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Για παράδειγμα, η *Σύμβαση της UNESCO για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς (1972)*, στο άρθρο 1 αναφέρει:

Για τους σκοπούς της παρούσας συνθήκης, τα κάτωθι θεωρούνται μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς: αρχιτεκτονικά έργα, έργα μνημειακής γλυπτικής και ζωγραφικής, στοιχεία κατασκευών αρχαιολογικής φύσης ... εξαιρετής παγκόσμιας αξίας ... , ομάδες κτιρίων: ομάδες διακριτών ή συνδεδεμένων κτιρίων (συμπλεγμάτων), τα οποία, εξαιτίας της αρχιτεκτονικής τους, της ομοιογένειας και της θέσης τους στο τοπίο ... ,

θέσεις: *ανθρωπογενή έργα ή συνδυαστικά έργα της φύσης και του ανθρώπου ...*²³⁸.

Τέτοιοι ορισμοί επιχειρούν να καθορίσουν ένα αντικειμενικό σημείο αναφοράς με το οποίο μπορεί να κριθεί η κατάσταση ενός μνημείου. Σε ορισμένες τέτοιες προδιαγραφές το κριτήριο δεν επιδέχεται διφορούμενων ερμηνειών, για παράδειγμα, η απαίτηση να θεωρούνται ως *πολιτιστική κληρονομιά* κτίρια δεδομένης αρχαιότητας. Ωστόσο, οι τιμές που προσλαμβάνει το *εξαιρετος* και το *παγκόσμιας αξίας* σχετίζονται και με υποκειμενικά κριτήρια²³⁹. Είναι εκείνες οι άλλες περιπτώσεις, στις οποίες δε μπορεί να αποφευχθεί κάποιος βαθμός υποκειμενικότητας κατά την αξιολόγηση ενός στοιχείου. Έτσι, για παράδειγμα, η προαναφερθείσα σύμβαση της UNESCO διευκρινίζει ότι τα μνημεία, οι ομάδες κτιρίων και άλλα πρέπει να διαθέτουν *εξαιρετη παγκόσμια αξία* από την άποψη της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης, ώστε να πληρούν τις προϋποθέσεις για τη συμπερίληψή τους στην παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά²⁴⁰.

Μια άλλη σύμβαση επικαλούμενη με τον ίδιο τρόπο υποκειμενικά κριτήρια είναι ο *Χάρτης Burra*²⁴¹, που προέρχεται από το αυστραλιανό συμβούλιο του ICOMOS (International Council on Monuments and Sites), που καθορίζει την πολιτιστική κληρονομιά με όρους *πολιτιστικής σημασίας* κάποιου κτιρίου, θέσης ή τόπου²⁴². Το τι είναι *εξαιρετικό* ή *πολιτιστικά σημαντικό* σε αυτά τα πλαίσια είναι ένα θέμα ποιοτικής κρίσης που μπορεί να προσδιοριστεί μόνο σε συμφωνία σχετικά με ορισμένες εγγενείς αξίες. Στις περισσότερες περιπτώσεις, ο προσδιορισμός αυτών των αξιών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη γνώμη εμπειρογνομώνων στον σχετικό τομέα.

Από οικονομική άποψη, ο ορισμός της πολιτιστικής κληρονομιάς θα μπορούσε να εμπεριέχει την έννοια *πολιτιστικό κεφάλαιο*. Παρά το γεγονός ότι η έννοια αυτή έχει εμφανιστεί κατά καιρούς στη βιβλιογραφία,

---

²³⁸ UNESCO 1972.

²³⁹ Stefano, Michelle, Davis and Corsane 2014, 219.

²⁴⁰ UNESCO 1972.

²⁴¹ Australia ICOMOS: The Burra Charter (2013). Αναθεωρημένο κείμενο. Online version.

²⁴² Marquis-Kyle and Walker 1992.

παραμένει κάπως αόριστη²⁴³. Ωστόσο, κρίνεται σκόπιμο να εφαρμοστούν ιδέες από τη θεωρία του κεφαλαίου, όπως είναι οι επενδύσεις, οι αποσβέσεις, η συντήρηση, τα ποσοστά απόδοσης, η διαφοροποίηση μεταξύ αποθεμάτων και ροών, στην επικράτεια της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Έτσι, μπορούμε να ορίσουμε το *πολιτιστικό κεφάλαιο*, ιδιαίτερα στο πλαίσιο της αμετακίνητης πολιτιστικής κληρονομιάς, ως αξία κεφαλαίου που μπορεί να αποδοθεί σε ένα κτίριο, σε ένα σύμπλεγμα κτιρίων, σε ένα μνημείο ή σε έναν τόπο γενικότερα. Είναι ουσιαστικά επιπρόσθετη αξία από εκείνη της γης ή των κτιρίων ως φυσικές οντότητες ή κατασκευές και ενσωματώνει την αξιολόγηση της κοινότητας με όρους της κοινωνικής, ιστορικής ή πολιτιστικής διάστασής τους.

Αν ερμηνευθεί με αυτόν τον τρόπο, το πολιτιστικό κεφάλαιο, όπως και το φυσικό κεφάλαιο, στην περίπτωση που παραμεληθεί, υπόκειται σε φθορά. Το ήδη υπάρχον πολιτιστικό κεφάλαιο μπορεί να ενισχύσει την αξία του ενεργητικού του από τις επενδύσεις που στοχεύουν στη διατήρηση ή τη βελτίωσή του. Νέο πολιτιστικό κεφάλαιο μπορεί να δημιουργηθεί από κάποια νέα επένδυση²⁴⁴. Αν γίνουν αποδεκτές αυτές οι ερμηνείες, το πρόβλημα της κοινωνικής απόφασης σε σχέση με αυτό το είδος πολιτιστικού κεφαλαίου θα μπορούσε να διερευνηθεί στο πλαίσιο της ανάλυσης του κοινωνικού οφέλους σε σχέση με το κόστος παραγωγής και να προσεγγιστεί από την πλευρά της κατάταξης των έργων συντήρησης και διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς ανάλογα με την κοινωνική τους απόδοση.

Συνεπώς, η λήψη αποφάσεων σε αυτόν τον τομέα χρησιμοποιεί τη γνωστή μηχανική της εκτίμησης της επένδυσης. Η λήψη αποφάσεων, κατεξοχήν ψυχολογικός όρος με εφαρμογές στην οικονομική θεωρία, θεωρείται γνωστική διαδικασία με αποτέλεσμα την επιλογή μιας πορείας δράσης μεταξύ διαφόρων εναλλακτικών δυνατοτήτων. Κάθε διαδικασία

---

²⁴³ Berkes and Folke 1992, 1-8.

²⁴⁴ Έτσι, βέβαια, το κριτήριο για το *status* της πολιτιστικής κληρονομιάς που βασίζεται αποκλειστικά στην ηλικία, είναι ανεπαρκές. Για παράδειγμα, η Όπερα του Σύδνεϋ είναι αδιαμφισβήτητα ένα από τα μεγαλύτερα σύγχρονα κτίρια στον κόσμο. Επίσης, αναμφισβήτητα στέκει ως μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς, βάσει αξιακών κριτηρίων, αλλά έχει ηλικία μικρότερη των 25 ετών.

λήψης αποφάσεων παράγει μια τελική επιλογή που μπορεί ή δε μπορεί να παρακινήσει σε δράση. Η διαδικασία λήψης αποφάσεων είναι μια διαδικασία προσδιορισμού επιλογής εναλλακτικών λύσεων με βάση τις αξίες και τις προτιμήσεις εκείνων που τις λαμβάνουν. Στα οικονομικά, πιστεύεται ότι, αν οι άνθρωποι είναι ορθολογιστές και ελεύθεροι να ακολουθήσουν τις δικές τους αποφάσεις, τότε συμπεριφέρονται σύμφωνα με την ορθολογική θεωρία επιλογής²⁴⁵.

Από κοινωνική άποψη, αν οι πόροι της επένδυσης παρέχονται από τον δημόσιο τομέα, τον ιδιωτικό τομέα ή και τους δύο μαζί, το κατάλληλο ποσοστό απόδοσης είναι εκείνο που λαμβάνεται υπόψη τόσο στις υλικές χρηματοοικονομικές ροές όσο και στις άυλες συνέπειες που προκύπτουν ως δημόσια μη αγοραία αγαθά ή ευεργετικές εξωτερικότητες. Μπορούμε να πούμε εκ των προτέρων ότι κατά την εφαρμογή αυτών των μεθόδων για την οικονομική αξιολόγηση των αποφάσεων της πολιτιστικής κληρονομιάς, τα μη αγοραία αγαθά είναι πάντα πιθανό να παίζουν σημαντικό ρόλο στον τελικό υπολογισμό του ποσοστού απόδοσης.

Αν θέλουμε να επιχειρήσουμε κάποια εκτίμηση της αξίας των πολιτιστικών αγαθών ως κληρονομιά προκειμένου να αξιολογήσουμε τις απαιτήσεις τους σχετικά με την προστασία, τη διατήρηση ή τη βελτίωσή τους, χρειαζόμαστε κάποια μέσα αξιολόγησης. Για ορισμένα από αυτά τα αγαθά, θεωρούμενα ως ενσώματα περιουσιακά στοιχεία, η αγοραία τιμή μπορεί να παρέχει κάποιο σημείο εκκίνησης. Για παράδειγμα, η τιμή ιστορικής κατοικίας που ανήκει σε ιδιώτη και βρίσκεται σε αστικό περιβάλλον, αντανakλά, τουλάχιστον εν μέρει, την αξία της ως πολιτιστικό κεφάλαιο, σε σύγκριση με την καθαρά φυσική αξία της²⁴⁶.

Υπάρχουν, όμως, οι περιπτώσεις στις οποίες, ενώ αναμένεται η πολιτιστική αξία να προσθέσει στην τιμή της υποθετικής ιστορικής κατοικίας, είναι δυνατόν η ιστορική κατάσταση του ακινήτου να συμπιέσει αντί να ενισχύσει την αγοραία αξία του, για παράδειγμα, αν είναι αντικείμενο κρατικής παρέμβασης, συντήρησης ή άλλων ελέγχων που περιορίζουν τη χρήση ή το δυναμικό της για ανάπτυξη, καθιστώντας την έτσι λιγότερο ελκυστική στους υποψήφιους αγοραστές. Στην περίπτωση

---

²⁴⁵ Schacter, Gilbert, Todd and Daniel 2011, 368–370.

²⁴⁶ Για αναλυτική παρουσίαση περιπτώσεων μελέτης βλέπε Navrud and Ready 2002.

των μεγάλων καθεδρικών ναών ή άλλων περιουσιακών στοιχείων, η αποτίμηση της αγοράς δε θα είναι εφικτή, ακόμη και ως σημείο εκκίνησης της τιμολόγησης, πόσο μάλλον ως δείκτης προς την κατεύθυνση της πολιτιστικής αξίας.

Σε όλες τις περιπτώσεις, είτε είναι διαθέσιμοι οι αρχικοί δείκτες της αγοράς είτε όχι, είναι προφανές ότι ένα σημαντικό στοιχείο της πολιτιστικής αξίας των κτιρίων της πολιτιστικής κληρονομιάς, των μνημείων και ούτω καθεξής, προκύπτει εκτός αγοράς. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι στις περισσότερες περιπτώσεις, όσοι ενδέχεται να επηρεαστούν από τις αποφάσεις για την προστασία ή μη της πολιτιστικής κληρονομιάς, δεν είναι, και δε μπορεί να είναι, συμβαλλόμενα μέρη οποιωνδήποτε συναλλαγών στην αγορά. Τα οφέλη είναι πιθανό να διαχέονται σε όλη την κοινότητα, είτε σε τοπικό, είτε σε περιφερειακό, είτε σε εθνικό, είτε σε διεθνές επίπεδο, ανάλογα με τη σημασία των εν λόγω περιουσιακών στοιχείων που περιλαμβάνουν τουλάχιστον την *αξία κληροδοτήματος*, την *αξία επιλογής* και την *αξία ύπαρξης*.

Αυτές και άλλες παρόμοιες επιδράσεις εκτός της αγοράς είναι δυνατό να αξιολογηθούν με διάφορα εναλλακτικά εργαλεία, που εμπίπτουν στο γενικό εννοιολογικό πλαίσιο της Μεθόδου Ενδεχόμενης Αποτίμησης, σύμφωνα με την οποία ζητείται από εν δυνάμει δικαιούχους (ή από ένα δείγμα εν δυνάμει δικαιούχων), σε υποθετικές συνθήκες, η προθυμία να πληρώσουν για ένα περιουσιακό στοιχείο (ή η προθυμία να δεχθούν αποζημίωση για την απώλειά του). Παρά τα σφάλματά της που έχουν επαρκώς προσδιοριστεί, η Μέθοδος της Ενδεχόμενης Αποτίμησης είναι μια απλή μέθοδος αποτίμησης που χρησιμοποιείται ευρέως σε αναλύσεις κόστους - οφέλους²⁴⁷.

Μια απεικόνιση της εμπειρικής εφαρμογής της μεθόδου στον τομέα του πολιτισμού παρουσιάζεται το 1995 στη μελέτη της Bille Hansen για την προθυμία των πολιτών να πληρώσουν για το Βασιλικό Θέατρο της Κοπεγχάγης. Η συγγραφέας κατασκεύασε ένα χρήσιμο μοντέλο ατομικής χρησιμότητας σε σχέση με το Βασιλικό Θέατρο, βάσει της υπόθεσης ότι το άτομο διαμορφώνει την εξής συνάρτηση ατομικής χρησιμότητας στη σχέση του με ένα κοινωφελές ίδρυμα, όπως είναι το συγκεκριμένο θέατρο:

---

²⁴⁷ Venkatachalam 2004, 89-124.

$U (utility) = U (X_u, X_{nu}, Z, Q^o)$, όπου:

X_u , η επίσκεψη στο Βασιλικό Θέατρο.

X_{nu} , η ύπαρξη του Βασιλικού Θεάτρου.

Z , το άνυσμα όλων των άλλων αγαθών και υπηρεσιών.

Q^o , η παρούσα κατάσταση της ποιότητας του Βασιλικού Θεάτρου.

Η παρούσα συνάρτηση μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε κάθε ανάλογη περίπτωση και είναι ένα εργαλείο το οποίο με την κατάλληλη διασκευή μπορεί να γίνει εργαλείο Μεθόδου Ενδεχόμενης Αποτίμησης για την πρόταση διαμόρφωσης του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας σε όλους τους αρμόδιους φορείς για την πολιτιστική κληρονομιά²⁴⁸.

Μια άλλη προβλεπτική μέθοδος για την αξιολόγηση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι η χρήση του άμεσου δημοψηφίσματος για τον ρόλο της πολιτιστικής κληρονομιάς γενικότερα²⁴⁹ ή σε περιπτώσεις πολιτιστικής ιδιοκτησίας²⁵⁰. Θέτοντας κανείς την απόφαση για την πολιτιστική κληρονομιά ευθέως στην κοινότητα, όπου αυτό είναι εφικτό, ανεξαρτήτως επιπέδου, μπορεί να παρακάμψει την υποθετική φύση των εκτιμήσεων της Μεθόδου Ενδεχόμενης Αποτίμησης και την εκτίμηση της πολιτικής πραγματικότητας στο επίπεδο της πραγματικής λήψης αποφάσεων.

Ωστόσο, η Μέθοδος Ενδεχόμενης Αποτίμησης και το άμεσο δημοψήφισμα δεν είναι απολύτως ανταλλάξιμες εννοιολογικά λύσεις, δεδομένου ότι κάνουν διαφορετικά πράγματα. Η Μέθοδος Ενδεχόμενης Αποτίμησης αντλεί μια εκτίμηση της αξίας που μπορεί να είναι ενδιαφέρουσα από μόνη της και μπορεί να παρέχει πληροφορίες χρήσιμες για να καταλήξει σε μια απόφαση ενώ το δημοψήφισμα πηγαίνει κατ' ευθείαν στην ίδια την απόφαση και η αξιολόγηση της κοινότητας απλώς υπονοείται στις επιλογές του δημοψηφίσματος.

Στη συζήτηση για την αξιολόγηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μέχρι σήμερα, θεωρείται ότι οι πληροφορίες ζητούνται από τους δικαιούχους που μπορούν να εντοπιστούν σε ένα μόνο σημείο στον χρόνο,

²⁴⁸ Hansen 1997, 1-28.

²⁴⁹ Για παράδειγμα ο ρόλος της πολιτιστικής κληρονομιάς στην ανεξάρτητη Σκωτία. Βλέπε: Scotland's Referendum (2014). Online version.

²⁵⁰ Frey 1997, 235-246.

δηλαδή στο παρόν. Στην πραγματικότητα οι αποφάσεις που σχετίζονται με την πολιτιστική κληρονομιά επηρεάζουν όχι μόνο όσους ζουν στο παρόν, αλλά και τις μελλοντικές γενεές. Αν γκρεμίσουμε ένα ιστορικό κτίριο τώρα, τα παιδιά και τα εγγόνια μας δε θα το δουν ποτέ. Αν λάβουμε οποιαδήποτε δράση για τη διατήρησή του, οι μελλοντικές γενιές και οι απόγονοί τους με τη σειρά τους, θα εντάσσονται ανάμεσα στους δικαιούχους της απόφασής μας για διατήρηση. Συνεπώς, οι σωστές αξιολογήσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι αναγκαίες για τις εκτιμήσεις και για τις αποφάσεις μας στο παρόν.

Αυτού του είδους οι διαγενεακές επιδράσεις είναι μια σημαντική πτυχή της αειφορίας, υπό το πρίσμα της οποίας εξετάζεται και η περίπτωση της Κυμισάλας ως αρχαιολογικό πάρκο. Η αειφορία είναι ιδέα που κυκλοφορεί ευρέως στις συζητήσεις για περιβαλλοντικά και για οικολογικά θέματα, ωστόσο ισχύει και για ζητήματα πολιτιστικής ανάπτυξης. Στη σύγχρονη εποχή της απελευθέρωσης των αγορών, ο όρος *πολιτιστική ανάπτυξη* επεκτείνεται πέρα από την τυπική οριοθέτηση του πολιτισμού ως σύνολο των πνευματικών και των υλικών ανθρώπινων επιτευγμάτων και έχει διευρυνθεί για να συμπεριλάβει νέες διαστάσεις που αφορούν το φυσικό και το δομημένο περιβάλλον, τη βιώσιμη ανάπτυξη, την αισθητική της καθημερινότητας, την ευαισθητοποίηση σε περιβαλλοντικά ζητήματα, τη διατήρηση, τον εμπλουτισμό και την ανάδειξη της φυσικής και της πολιτιστικής κληρονομιάς καθώς και το πλαίσιο της σύγχρονης ψηφιακής τεχνολογίας.

Στο πλαίσιο της αβαρούς οικονομίας²⁵¹, ο πολιτισμός συναντά την οικονομική παραγωγή και μέσω της πολιτιστικής βιομηχανίας γίνεται τομέας αιχμής της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Οι πολιτιστικές βιομηχανίες, αξιοποιώντας την πολιτιστική κληρονομιά ως πηγή οικονομικού και κοινωνικού κεφαλαίου και αξιοποιώντας τη γνώση, τον σχεδιασμό και τη δημιουργικότητα ως κρίσιμες πηγές προστιθέμενης αξίας²⁵², αναμένεται να αποτελέσουν έναν σημαντικό τομέα ανάπτυξης της οικονομίας σε τοπικό επίπεδο.

---

²⁵¹ Εννοείται η οικονομία που σχετίζεται με τη διακίνηση άυλων αγαθών (χωρίς βάρος) όπως είναι η πληροφορία, η γνώση, η θεωρητική βάση της τεχνολογίας και άλλα άυλα δεδομένα.

²⁵² Matarasso 2005.

Λόγω των μακροπρόθεσμων συνεπειών των αποφάσεων για την πολιτιστική κληρονομιά (η οποία μπορεί να εκτιμηθεί εμφατικότερα, αν σκεφτούμε τρόπους με τους οποίους μπορούμε σήμερα να είμαστε δικαιούχοι εξαιτίας των αποφάσεων που έλαβαν οι πρόγονοί μας), στην προκειμένη περίπτωση, τα διαγενεακά θέματα και η βιωσιμότητα είναι ιδιαίτερα σημαντικά ζητήματα. Αυτές οι διαγενεακές επιδράσεις είναι σημαντική πτυχή της αειφορίας, μια ιδέα που κυκλοφορεί ευρέως σε συζητήσεις των περιβαλλοντικών και οικολογικών θεμάτων και ισχύει, επίσης, για λόγους πολιτιστικής ανάπτυξης²⁵³. Αυτές οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των διαφορετικών γενεών είναι σημαντική πτυχή της αειφορίας, μια ιδέα που συζητείται ευρέως σε περιπτώσεις οικολογικών και περιβαλλοντικών θεμάτων και ισχύει επιπροσθέτως για ζητήματα πολιτιστικής ανάπτυξης.

Αλλά το πρόβλημα της αξιολόγησης δεν είναι εύκολο να επιλυθεί ακόμη και σε ζητήματα αρχής, πόσο μάλλον εμπειρικά. Τα ερωτήματα είναι γνωστά. Σε ποιο βαθμό θα πρέπει να αρνούμαστε πόρους στους ζώντες σήμερα, προκειμένου να εξασφαλίσουμε οφέλη για τις μελλοντικές γενεές; Πώς μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι οι προτιμήσεις των μελλοντικών γενεών δε θα διαφέρουν ριζικά από τις δικές μας; Δε θα κάνει η τεχνολογική αλλαγή το έργο της συντήρησης ευκολότερο και φθηνότερο στο μέλλον από ότι είναι σήμερα; Αυτά και πολλά άλλα ερωτηματικά επιχειρεί η οικονομική προσέγγιση να επιλύσει όσον αφορά τη σχέση της πολιτιστικής δραστηριότητας με το παρόν και το μέλλον.

Τελικά, εφόσον δε μπορούν να αποφευχθούν οι αποφάσεις ακόμη και σε επίπεδο επιλογής πολιτιστικών υλικών (για παράδειγμα, η περίπτωση των ψηφιακών υλικών που βρέθηκαν στο επίκεντρο πολλών συζητήσεων)²⁵⁴, κάποια αξιολόγηση αυτών των διαγενεακών ωφελειών, όσο ατελής και αν είναι, θα πρέπει να γίνει. Αν υιοθετηθούν οι προσεγγίσεις της Μεθόδου Ενδεχόμενης Αποτίμησης, ίσως να είναι δυνατό να εκτιμηθεί τουλάχιστον ποια είναι η αξία της παρουσίασης σε ερωτηθέντες της γνώσης ότι εξασφαλίζονται ορισμένα μελλοντικά οφέλη. Ενώ ένα τέτοιο μέτρο δε φιλοδοξεί να προσεγγίσει άγνωστες παραμέτρους

---

²⁵³ Throsby 1995, 199-206.

²⁵⁴ Harvey 2012, 58.

για μελλοντικούς καταναλωτές, τουλάχιστον λαμβάνει υπόψη του παρόντες καταναλωτές στη λήψη σημαντικών αποφάσεων.

Τα παρακάτω ερωτήματα σχετίζονται με τους *ενδιαφερόμενους*, εκείνο το φάσμα των ανθρώπων που μπορεί να έχει κάποιο ενδιαφέρον είτε άμεσα είτε έμμεσα σε ένα ή περισσότερα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Οι ενδιαφερόμενοι φορείς μπορούν να προσδιοριστούν ως εξής:

1. Εκείνοι που απολαμβάνουν κάποιο άμεσο ιδιωτικό (εξαιρετέο) όφελος από το υπό εξέταση αντικείμενο της πολιτιστικής κληρονομιάς.
2. Όσοι απολαμβάνουν κάποια ευεργετική εξωτερικότητα ή (μη εξαιρετέο) όφελος από το αντικείμενο.
3. Εκείνοι που αντιμετωπίζουν κάποιο άμεσο κόστος σχετικό με το αντικείμενο της πολιτιστικής κληρονομιάς, για παράδειγμα, μέσω της προσωπικής συμβολής στο κόστος της συντήρησης.
4. Εκείνοι που υφίστανται τμήμα του κόστους της συντήρησης, της ανακαίνισης και ούτω καθεξής, όταν το κόστος αυτό επιβαρύνει το σύνολο της κοινωνίας, για παράδειγμα μέσω φορολογικών δαπανών.
5. Όσοι αναλαμβάνουν ή έχουν επιφορτιστεί με την ευθύνη της λήψης αποφάσεων σχετικά με συγκεκριμένα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς ή με γενικότερα θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς (όπως η πολιτική για την πολιτιστική κληρονομιά).

Σε ποιο βαθμό είναι πιθανό να υπάρξει διαχωρισμός μεταξύ των κατηγοριών των ενδιαφερομένων, ή για να το θέσουμε ακριβέστερα, σε ποιο βαθμό οι δικαιούχοι, αυτοί που είναι υποχρεωμένοι να πληρώσουν και οι ιθύνοντες, συμπίπτουν; Όταν εμπλέκονται ιδιωτικά συμφέροντα, για παράδειγμα μέσω της ιδιοκτησίας των διατηρητέων κτιρίων από ιδιώτες, ο προσδιορισμός της φύσης και της έκτασης των συμφερόντων αυτών είναι γενικά απλός και ξεκάθαρος για τον ιδιώτη ιδιοκτήτη στο επίπεδο της λήψης αποφάσεων σχετικά με την ιδιοκτησία.

Παρόλα αυτά, από τη φύση τους, τα ιδιωτικά κεφάλαια που εμπλέκονται σε ένα στοιχείο κληρονομιάς ενσωματώνουν και πολιτιστικό

κεφάλαιο. Τέτοιου είδους στοιχεία δε μπορούν να διαχωριστούν για τους σκοπούς της λήψης αποφάσεων. Όταν το πολιτιστικό κεφάλαιο διαθέτει δημόσια αξία, είτε δεδομένη είτε μετρήσιμη με τους τρόπους που αναφέρθηκαν προηγούμενα, οι ιδιωτικές αποφάσεις δεν είναι αρκετές για να επιτευχθεί κάποιο κοινωνικά επιθυμητό αποτέλεσμα και πρέπει να βρεθούν κάποια μέσα εξισορρόπησης των δημοσίων και των ιδιωτικών στόχων.

Όταν εμπλέκεται το δημόσιο συμφέρον, όπως συμβαίνει γενικά σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς, η οριοθέτηση των δικαιούχων, εκείνων που είναι υποχρεωμένοι να πληρώσουν και εκείνων που θα πρέπει να συμμετέχουν στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, δεν είναι καθόλου απλή. Όμως, ορισμένες αρχές είναι δυνατό να συμφωνηθούν και να καθοδηγούν τον προβληματισμό μας σε τέτοιου είδους ζητήματα.

Τέτοιου είδους αρχές διατυπώνονται καλύτερα με ένα παράδειγμα. Ας δούμε την περίπτωση της εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής στην Ιταλία. Πόσες εκκλησίες στην Ιταλία δικαιολογούν δημόσιες δαπάνες για τη συντήρησή τους ως πολιτιστικά μνημεία; Η ερώτηση είναι περίπλοκη, εξαιτίας του γεγονότος ότι χρειάζεται καταρχήν να διατηρηθούν οι εκκλησίες ως θρησκευτικά ιδρύματα για τα οποία παρέχονται δαπάνες από ίδια έσοδα της εκκλησίας. Ωστόσο, εδώ εξετάζουμε απλουστευτικά μόνο τον ρόλο του κράτους.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση θα μπορούσε να δημιουργηθεί μια ιεραρχία κτιρίων βάσει μιας κοινά αποδεκτής κλίμακας ως προς την πολιτιστική σημασία τους, εκτεινόμενη από τον Άγιο Πέτρο στη Ρώμη, τον Άγιο Μάρκο στη Βενετία, τον καθεδρικό ναό Ντουόμο στο Μιλάνο και στη Φλωρεντία και ούτω καθεξής, έως τους μικρότερους καθεδρικούς ναούς και τις μικρές τοπικές εκκλησίες, γνωστές μόνο στους κατοίκους της περιοχής.

Μια τέτοια κατάταξη κτιρίων διαμορφώνει και την εικόνα της γεωγραφικής κατανομής των οφελών που προκύπτουν από τη διατήρηση και τη συντήρησή τους, η οποία με τη σειρά της μπορεί να ληφθεί υπόψη για τη λήψη αποφάσεων, καθώς και τις κατάλληλες πηγές για τη χρηματοδότηση των εν λόγω αποφάσεων. Όσον αφορά τη σημαντικότητα αυτών των κτιρίων, υπάρχει τόσο εθνικό όσο και τοπικό ενδιαφέρον για τη συντήρησή τους. Με άλλα λόγια, οι πολίτες ως σύνολο σε όλη την Ιταλία αποκομίζουν όφελος από τη συνέχιση της ύπαρξής τους.

Η συγκεκριμένη παραδειγματική ιεραρχική κλίμακα θα μπορούσε να βρει εφαρμογή οπουδήποτε, όπως και στην περίπτωση της χρηματοδότησης των αρχαιολογικών τόπων της Ρόδου, με την κλίμακα ενδιαφέροντος να εκτείνεται από τους γνωστότερους και πλέον επισκέψιμους τόπους, που αποφέρουν τη συλλογική ωφέλεια, έως τις νεότερες ανασκαφές και οριοθετήσεις των αρχαιολογικών χώρων, όπως είναι η Κυμισάλα, σχετικά άγνωστη για θιασώτες του πολιτιστικού τουρισμού, όπως δείχνει το ερευνητικό τμήμα της παρούσας μελέτης, αλλά αρκετά γνωστή σε περιφερειακό και σε τοπικό επίπεδο βάσει προκαταρκτικών ερευνών.

Είναι σκόπιμο, στη συνέχεια, να διαμορφωθεί μια εθνική στρατηγική χρηματοδοτήσεων, προκειμένου να διασφαλίζεται ότι τα προτεινόμενα στην κλίμακα κτίρια ή οι αρχαιολογικοί τόποι χρήζουν κατάλληλης συντήρησης ή διατήρησης. Το πόσο εκτείνεται μια τέτοια εθνική κανονιστική εξουσία (δηλαδή, πόσα κτίρια ή αρχαιολογικοί τόποι προστατεύονται και τι είδους χρηματοδότηση διατίθεται), είναι ζήτημα πολιτικής απόφασης σε εθνικό επίπεδο και επηρεάζεται τόσο από τη γενικότερη δημοσιονομική, όσο και από την ειδικότερη πολιτιστική προσέγγιση.

Ένα σημαντικό ερώτημα είναι σε ποιο επίπεδο θα μπορούσε να διαμορφωθεί εθνική κανονιστική αρχή στην Ελλάδα της οικονομικής κρίσης. Η αρχαιολογία και οι συναφείς κλάδοι είναι ορισμένοι από τους πολλούς που πάσχουν από την αδυναμία του κράτους πρόνοιας λόγω της οικονομικής εξάρτησής του από την κυβέρνηση. Ένα μεγάλο μέρος της χρηματοδοτικής στήριξης για τα ελληνικά αρχαιολογικά έργα και τη διατήρησή τους καθώς και την κατασκευή και την ανακαίνιση πολιτιστικών πόρων, προέρχεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Τα κεφάλαια αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την κατασκευή μουσείων αλλά υπάρχουν διατάξεις που απαγορεύουν τη χρήση τους για τη διατήρησή τους ή για τη χρηματοδότηση αρχαιολογικών ανασκαφών ή ερευνών, εκτός αν τα έξοδα είναι δυνατό να χρεωθούν ως εκπαιδευτικές δραστηριότητες ή για τουρισμό. Η οικονομική κρίση έχει δημιουργήσει ένα απίστευτο φαινόμενο, που συνεχίζει να διαιωνίζεται από το σύστημα, δηλαδή την ολοκλήρωση ή την υπό εξέλιξη κατασκευή νέων πολιτιστικών εγκαταστάσεων, που δε μπορούν να διατηρηθούν. Δυστυχώς για τα μουσεία, τα έξοδα που σχετίζονται με τη συντήρησή τους δε μπορούν να

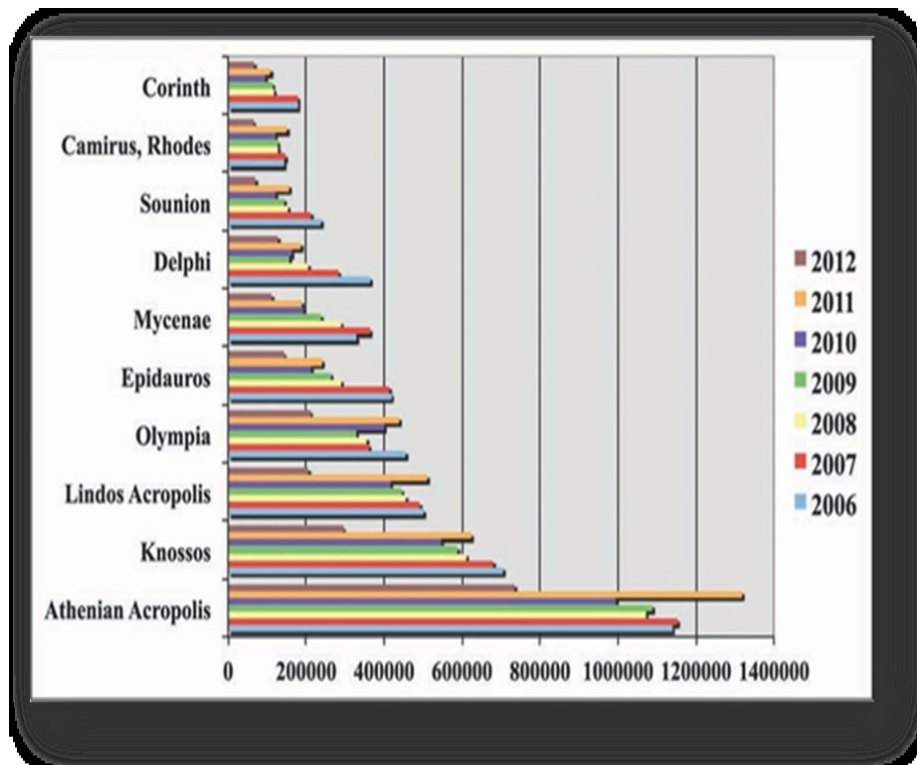
καλυφθούν από ένα κράτος που απειλείται διαρκώς από το ενδεχόμενο της πτώχευσης²⁵⁵.

Υπάρχουν πάνω από 19.000 αρχαιολογικοί χώροι και 228 αρχαιολογικά μουσεία σε όλη τη χώρα. Το 2012 το Υπουργείο Πολιτισμού αποφάσισε ότι ορισμένοι αρχαιολογικοί τόποι και μουσεία θα λειτουργούσαν με περιορισμένο χρονοδιάγραμμα λειτουργίας, κλείνοντας παράλληλα κάποια άλλα. Επίσης, έγιναν περικοπές στους διορισμένους υπαλλήλους με θερινή σύμβαση, εξαιτίας του αυξημένου τουρισμού τη συγκεκριμένη περίοδο. Επειδή το οργανωμένο κράτος μέσω του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού διαθέτει μόλις και μετά βίας ορισμένα κεφάλαια για τη φύλαξη των χώρων και την εκτέλεση σωστικών ανασκαφών, δεν είναι σε θέση να αναλάβει έρευνες και δημοσιεύσεις, πολύ περισσότερο να ανταποκριθεί σε αιτήματα σε περιφερειακό επίπεδο²⁵⁶. Δεδομένων των σοβαρών περικοπών του Προϋπολογισμού, τέτοιου είδους δραστηριότητες είναι χαμηλά στον κατάλογο προτεραιοτήτων και εύκολα παραμερίζονται. Γενικά, η οικονομική κρίση φαίνεται να έχει επηρεάσει αρνητικά τον αριθμό των επισκεπτών σε αρχαιολογικούς χώρους στην Ελλάδα (σχήμα 3.1). Οι αριθμοί για το έτος 2010 μειώθηκαν κατά 7,1% σε σχέση με το έτος 2009, αν και τα μουσεία ανέφεραν αύξηση της τάξης του 11,5% κατά την ίδια περίοδο, η οποία πιθανώς να εξηγείται από τον σημαντικό αριθμό των ατόμων που επισκέφθηκαν την Ακρόπολη και το νέο μουσείο της.

---

²⁵⁵ Howery 2013, 228-233.

²⁵⁶ Sakellariadi 2010, 514-527.

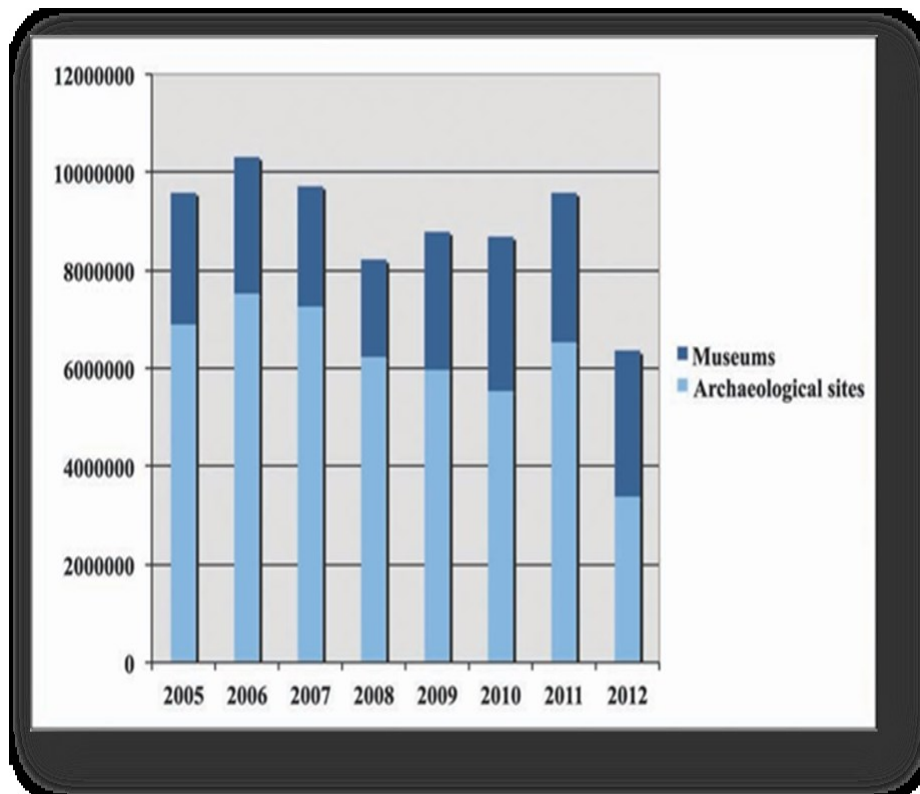
Σχήμα 3.1: Επισκεψιμότητα αρχαιολογικών τόπων 2006-2012

Πηγή: David W . J. Gill (2013)

Ο συνολικός αριθμός των επισκεπτών τόσο στους αρχαιολογικούς χώρους όσο και στα μουσεία φαίνεται μεγαλύτερος (σχήμα 3.1), αν και οι μειώσεις συγκαλύπτονται ουσιαστικά από τον μεγάλο αριθμό επισκεπτών στα μουσεία και στα αξιοθέατα της Αθήνας. Η Εθνική Στατιστική Υπηρεσία του Ηνωμένου Βασιλείου υποδεικνύει ότι υπήρξε μείωση κατά 5% του αριθμού των Βρετανών τουριστών που ταξίδεψαν στην Ελλάδα το 2012 (μέχρι 1,8 εκατομμύρια). Το σχεδιαζόμενο κλείσιμο των αρχαιολογικών μουσείων και χώρων καθώς και η διακοπή στη λειτουργία κάποιων, την άνοιξη του 2013, λόγω έργων, είχε περαιτέρω συνέπειες για τον αριθμό των επισκεπτών και το εισαγόμενο κεφάλαιο. Το 2011 υπήρξε αύξηση στους συνδυασμένους αριθμούς επισκεπτών μουσείων και αρχαιολογικών θέσεων (σχήμα 3.2)²⁵⁷.

²⁵⁷

Gill 2013, 234-241.

Σχήμα 3.2: Συνδυασμένη επισκεψιμότητα μουσείων και αρχαιολογικών τόπων
 Πηγή: David W . J. Gill (2013)

Διατηρώντας κατά νου τα παρόντα στοιχεία στη διαμόρφωση της σχετικής πρότασης για το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας, κλείνουμε την αναγκαία παρένθεση στην πολιτιστική πραγματικότητα της Ελλάδας σε περίοδο οικονομικής κρίσης, επιστρέφοντας στο υποθετικό παράδειγμα της διαμόρφωσης της ιεραρχικής κλίμακας σημαντικότητας και των προτάσεων χρηματοδότησης. Στο επίπεδο της περιφέρειας, ορισμένα κτίρια δε θεωρούνται αρκετά σημαντικά ώστε να δικαιολογούν εθνική προστασία. Ωστόσο, κρίνονται άξια ρυθμιστικού ελέγχου (και αντίστοιχης χρηματοδότησης) σε ένα χαμηλότερο επίπεδο. Μια παρόμοια πρόταση θα μπορούσε διαμορφωθεί και σε τοπικό επίπεδο. Σε όλες τις περιπτώσεις, μπορεί να προσδιοριστεί το εύρος των δικαιούχων, η αντίστοιχη φορολογική βάση για τη χρηματοδότηση της παροχής ή των παροχών και η ανάδειξη της τοπικής φωνής στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Ο πιθανός ρόλος των τοπικών συμβουλίων στην τοπική ενσωμάτωση της πολιτιστικής αειφορίας παραβλέπεται συχνά τόσο στην έρευνα όσο και στη λήψη αποφάσεων καθώς και στη διαμόρφωση των σχετικών

πολιτικών²⁵⁸. Ωστόσο, η σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και του τοπίου βασίζεται στην τοπικότητα, με αποτέλεσμα να χρειάζεται περαιτέρω βελτίωση η διαδικασία λήψης αποφάσεων και κρίσης της σημαντικότητας στο πλαίσιο της κοινότητας²⁵⁹.

Στον αντίποδα, οι τοπικές θεωρήσεις, εφόσον συντρέχουν οι κατάλληλες συνθήκες, είναι δυνατό να επεκταθούν σε διεθνές επίπεδο. Για παράδειγμα, πολλές ιστορικές εκκλησίες, κτίρια, μνημεία και τοποθεσίες στην Ιταλία, είναι δυνατό να κριθούν ότι υπερβαίνουν, από την οπτική γωνία της σημαντικότητας, τα εθνικά σύνορα. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι αποφάσεις για την εισαγωγή κανονιστικού ελέγχου, μπορούν να ληφθούν από τη διεθνή κοινότητα. Φυσικά, από αυτή την άποψη, έρχονται στο προσκήνιο ζητήματα εθνικής κυριαρχίας και η ικανότητα της διεθνούς κοινότητας να επηρεάσει το τι συμβαίνει σε πραγματικό επίπεδο μπορεί να περιορίζεται στην έκφραση της ελπίδας ότι οι χώρες θα προσχωρήσουν και θα συμμορφωθούν με συνθήκες και συμβάσεις που καλύπτουν αυτές τις περιπτώσεις (ιδίως η σύμβαση για την Παγκόσμια Πολιτιστική Κληρονομιά) ή με την παροχή διεθνών πόρων για τους σκοπούς της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω διμερών ή πολυμερών διαύλων, όπως συμβαίνει σε αρκετές περιστάσεις στην Ελλάδα.

Όσον αφορά το τελευταίο, ο Netzer σημειώνει: *Οι πλούσιες χώρες επιδεικνύουν ενδιαφέρον για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, κάτι που αποδεικνύεται περίτρανα από τη σημαντική ιδιωτική και κυβερνητική υποστήριξη από τις πλούσιες χώρες στην περίπτωση καταστροφικών επεισοδίων, όπως για παράδειγμα, οι πλημμύρες στη Βενετία το 1960. Οι φτωχές χώρες και περιοχές δε μπορούν και δε θα κάνουν αρκετά για να ικανοποιήσουν το αίτημα για προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς από τις πλουσιότερες χώρες*²⁶⁰.

Εκείνο που χρειάζεται ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τη λήψη αποφάσεων, είναι να αναγνωριστεί το φάσμα των ενδιαφερόμενων μερών, ιδιωτικών και δημοσίων. Στον ιδιωτικό τομέα, εκείνοι που επωφελούνται, πληρώνουν και διαθέτουν επιρροή στις αποφάσεις, είναι πιθανό να συμπίπτουν σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Στον δημόσιο τομέα, εκείνοι που

²⁵⁸ Kambites 2010, 867-878.

²⁵⁹ Xie *et al* 2015, 192.

²⁶⁰ Netzer 1994, 15.

επωφελούνται και εκείνοι που φέρουν το κόστος, πιθανότατα συμπίπτουν ή δε συμπίπτουν, ανάλογα με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές για τις κρατικές δαπάνες. Εκείνοι που αποφασίζουν, όμως, δεν αντιπροσωπεύουν απαραίτητα το ευρύτερο δημόσιο συμφέρον, όπως υποστήριξαν άλλοι ερευνητές, για παράδειγμα ο A. Peacock, που θεωρεί ότι ο δημόσιος τομέας, ακριβέστερα η κυβέρνηση, χρησιμοποιεί τον Προϋπολογισμό ως ρυθμιστική μηχανή²⁶¹.

Αν η κατάσταση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί ως περιορισμός της διαδικασίας λήψης αποφάσεων από εδραιωμένα συμφέροντα ή από εθελοντική υποταγή της εξουσίας σε εκείνους που γνωρίζουν καλύτερα ή απλά συνιστά περίπτωση διοικητικής άνεσης, είναι ένα αμφισβητήσιμο σημείο που αξίζει περαιτέρω διερεύνηση. Υπάρχουν δύσκολα θέματα που εμπλέκονται εδώ. Ενώ το δικαίωμα του λαού να έχει λόγο στον τρόπο με τον οποίο δαπανώνται οι φόροι του είναι αναμφισβήτητο, υπάρχουν ερωτήματα που απαιτούν την επαγγελματική γνώμη εμπειρογνώμονα σε θέματα διατήρησης που πρέπει να επιλυθούν.

Ένα πρόβλημα που προκύπτει σε αυτόν τον τομέα είναι η διαφοροποίηση μεταξύ εκείνων των θεμάτων που σχετίζονται με αντικειμενικά γεγονότα και εκείνων που αφορούν ζητήματα αισθητικής. Όσον αφορά το τελευταίο, αν και η επιβολή της *ανώτερης* αισθητικής των εμπειρογνωμόνων μπορεί να είναι ενίοτε αποκρουστική, η παράδοση στην *αισθητική της μάζας* στον αντίποδα, μπορεί να είναι εξίσου καταστροφική. Εντέλει, μπορούμε να ελπίζουμε μόνο ότι οι ορθές διαδικασίες είναι σε θέση να εξασφαλίσουν το δημόσιο συμφέρον στον ρυθμιστικό σχεδιασμό και στην εφαρμογή του, που εξυπηρετείται μέσα από ευρεία διαβούλευση με τη βοήθεια των καλύτερων εμπειρογνωμόνων και ότι οι αναγκαίες διεργασίες δεν κατευθύνονται από άγνοια ή δονκιχωτισμό, αν και η άγνοια δεν αποτελεί πάντα κριτήριο για κακές αποφάσεις.

Η θεωρία των παιγνίων ασκεί μεγάλη επιρροή στο ζήτημα της επιλογής κάτω από συνθήκες αβεβαιότητας. Ωστόσο, σε πολλές πραγματικές καταστάσεις χρειάζεται να γίνουν επιλογές ακόμη και όταν δεν υπάρχουν πληροφορίες για τις σχετικές οικονομικές δυνατότητες των παικτών, δηλαδή για τις πιθανότητες και τα αποτελέσματα. Σε τέτοιες

---

²⁶¹ Peacock 1997, 14.

περιπτώσεις (που θα έπρεπε να σχετίζονται στην περίπτωση της πολιτιστικής κληρονομιάς μόνο με έκτακτες ανάγκες και όχι με τη διαμόρφωση πολιτικής), γίνεται επιλογή κάτω από άγνοια, σε αντίθεση με τις επιλογές βάσει κινδύνου ή αβεβαιότητας. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι ενδιαφερόμενοι χειρίζονται τις αποφάσεις, έχοντας δημιουργήσει λογικές ή επιχειρήματα που δεν προέρχονται αναγκαία από αναλύσεις κόστους - οφέλους ή από άλλα οικονομικά μοντέλα, αλλά τους επιτρέπουν να επιλύσουν οποιεσδήποτε εσωτερικές συγκρούσεις στη διαδικασία της επιλογής²⁶².

3.3. Η οικονομική προοπτική του πολιτισμού

Ο εναλλακτικός δρόμος στον καθορισμό της αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς χρησιμοποιεί νέους τρόπους για να ενσωματώσει τον πολιτισμό στην ανάλυση. Ξεκινά από μια ευρεία, ανθρωπολογική έννοια του πολιτισμού ως σύστημα αξιών και πεποιθήσεων που διακρίνει μια ομάδα ανθρώπων από μία άλλη. Συμβατικά, οι οικονομολόγοι τείνουν να θεωρούν την *κουλτούρα* ως αποτελούμενη από ιδιωτικά αγαθά που υπακούν στους κανόνες ζήτησης και προσφοράς σε ατομικό ή σε συλλογικό επίπεδο. Συνεπώς, όταν το θέμα είναι η πολιτιστική κληρονομιά, η σύμβαση μας λέει να σκεφτούμε συγκεκριμένα πράγματα, όπως είναι τα μνημεία και οι συλλογές των μουσείων. Αυτή είναι, παρεμπιπτόντως, η τάση με την οποία προσεγγίζουν το ζήτημα της πολιτιστικής κληρονομιάς οι πολιτικοί και οι γραφειοκράτες.

Ο Christian Koboldt θεωρεί ότι η πολιτιστική κληρονομιά συνίσταται από *αντικείμενα, όπως είναι τα έργα τέχνης και αρχιτεκτονικής, τα πολιτιστικά επιτεύγματα, όπως επίσης οι ιδέες, οι κανόνες και μια κοινή κατανόηση του περιβάλλοντος που έχει περάσει ως τις μέρες μας από τις προηγούμενες γενιές*²⁶³. Η ανάλυσή του επικεντρώνεται μόνο στα απτά στοιχεία αυτού του ευρέως ορισμού. Αλλά τι γίνεται, αν ξεκινήσουμε από τον ευρύ ορισμό και εξετάσουμε τα άυλα στοιχεία του πολιτισμού;

Δεν έχει νόημα να σκεπτόμαστε τις αξίες, τους κανόνες και την κοινή γνώση ως προϊόντα που συμμορφώνονται στους κανόνες της

---

²⁶² Hogarth and Kunreuther 1995, 15-36.

²⁶³ Koboldt, 1997, 50-74.

προσφοράς και της ζήτησης. Αντίθετα, τα άυλα στοιχεία του πολιτισμού επηρεάζουν την αποτίμηση των υλικών στοιχείων. Το αν ο ανεμόμυλος είναι σύμβολο της ολλανδικής πολιτιστικής κληρονομιάς, εξαρτάται από τις κυρίαρχες αξίες που μοιράζονται οι άνθρωποι ή από τον πολιτισμό τους. Συνεπώς, ο πολιτισμός κατά μια γενική έννοια επηρεάζει την αξία χρήσης των πολιτιστικών ή άλλων προϊόντων. Επίσης, επηρεάζει την αξία ανταλλαγής τους²⁶⁴. Οι πίνακες ζωγραφικής αποτιμώνται καλύτερα σε ένα περιβάλλον που καλλιεργεί αισθητικές αξίες, παρά σε κάποιο άλλο, όπου επικρατούν απλά οικονομικές αξίες.

Ανάλυση αυτής της μορφής που λαμβάνει υπόψη το αντίκτυπο του πολιτισμού παραβιάζει την κοινή παραδοχή των δεδομένων και των σταθερών προτιμήσεων της αγοράς. Τα πρώιμα οικονομικά κείμενα ήταν γεμάτα από συζητήσεις ηθικών και άλλων πολιτιστικών παραγόντων. Ο Adam Smith ξεκίνησε με μια ηθική πραγματεία, το *Η Θεωρία των Ηθικών Συναισθημάτων*, αρκετά πληροφοριακή ώστε να γίνει κατανοητό το μεταγενέστερο έργο του, *Ο Πλούτος των Εθνών*. Ένα από τα επιχειρήματά του ήταν ότι η εμπορική κοινωνία βασίζεται σε βασικές αστικές αρετές, όπως η σύνεση και ο αυτοέλεγχος, με την αγάπη του εαυτού ως κατευθυντήρια αρχή, όπου η στήριξη από τους φίλους και την οικογένεια καθίσταται αδύνατη²⁶⁵. Κατά τη διάρκεια του εικοστού αιώνα οι οικονομολόγοι έχασαν το ενδιαφέρον τους για την ηθική διάσταση της οικονομίας, όντας πρόθυμοι να μετατρέψουν την ηθική επιστήμη, όπως ήταν γνωστή η οικονομία²⁶⁶, σε θετική επιστήμη.

Σχετικά πρόσφατα ορισμένοι εξέχοντες οικονομολόγοι προσπάθησαν να αναβιώσουν την ηθική διάσταση της οικονομίας. Ο Amartya Sen για παράδειγμα, εισήγαγε στο πρώιμο έργο του, την έννοια των μεταπροτιμήσεων, που υποδηλώνει ότι όταν οι άνθρωποι κάνουν τις επιλογές τους υπερισχύουν ορισμένες αξίες²⁶⁷. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η συμβολή του αφορά κυρίως τη μορφή του νεοκλασικού παραδείγματος, ο James M. Buchanan παρέχει ένα ουσιαστικό επιχειρήμα, υποστηρίζοντας τον σταθεροποιητικό ρόλο των κανόνων και την οικονομική σημασία της

---

²⁶⁴ Hutter and Shusterman 2006, 169-208.

²⁶⁵ Smith 2006, 191-239. (sixth edition 1790).

²⁶⁶ Boulding 1969, 1-12.

²⁶⁷ White and Van Staveren 2013, 147.

ηθικής της εργασίας²⁶⁸. Στο ίδιο πνεύμα γράφει για τις αστικές αρετές η Deirdre Mc Closkey, υποστηρίζοντας ότι η οικονομία της αγοράς δε μπορεί να κάνει χωρίς αυτές και ότι υπήρξαν μείζονες δυνάμεις στη μάχη για τη μείωση της φτώχειας²⁶⁹. Η V. Zelizer προχώρησε περαιτέρω τη νέα τάση για το θέμα, με τις μελέτες της για τον ηθικό παράγοντα στην εμπορία ασφαλειών ζωής, γυναικών και παιδιών²⁷⁰.

Ωστόσο, η συγκεκριμένη βιβλιογραφία δε μας βοηθά άμεσα στην εξερεύνηση του πολιτιστικού πλαισίου για την αποτίμηση και την αξιολόγηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μπορούμε όμως να συμβουλευθούμε τις εισηγήσεις των Douglas και Isherwood (1979), του Colin Campbell και άλλων, όσων διερεύνησαν τη συμπεριφορά των καταναλωτών στο πολιτιστικό της πλαίσιο. Η μελέτη του Campbell *Η Ρομαντική ηθική και το πνεύμα του σύγχρονου καταναλωτισμού* (1987)²⁷¹, περιέχει μια ιστορία που τονίζει και ερμηνεύει αυτή τη συμπεριφορά.

Σε αυτή την ιστορία ο Campbell επιχειρεί να ερμηνεύσει την έκρηξη της ζήτησης για καταναλωτικά αγαθά τον δέκατο όγδοο αιώνα στην Αγγλία. Η έκρηξη ήταν αρκετά σημαντική, ώστε να δικαιολογεί την προσοχή των οικονομολόγων, διότι χωρίς αυτή δε θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί η βιομηχανική επανάσταση, ούτε να ερμηνευθούν τάσεις του πολιτιστικού φαινομένου. Ο συνδυασμός των απεριόριστων επιθυμιών και η αύξηση των εισοδημάτων που προσφέρει η τυπική οικονομική θεωρία, δε μπορεί να ερμηνεύσει την ξαφνική ζήτηση για νέα προϊόντα από ανθρώπους όλων των τάξεων στην ίδια χρονική στιγμή.

Όπως επισημαίνει ο Campbell, η αύξηση των εισοδημάτων έως τότε, οδηγούσε σε αύξηση της αποταμίευσης. Τον δέκατο όγδοο αιώνα οι άνθρωποι φαίνεται ότι έπαψαν να αποθηκεύουν σε αναμονή κακών μελλοντικών συγκυριών. Μια εναλλακτική ερμηνεία, εκτός του οικονομικού πλαισίου, αναφέρεται στον παρατηρούμενο ανταγωνισμό. Ωστόσο, η ερμηνεία του, αν και δημοφιλής, μεταξύ των κριτικών των νεοκλασικών οικονομικών, δεν αρκεί, διότι δε λαμβάνει υπόψη την ξαφνική αλλαγή στον

---

²⁶⁸ Luetge 2006, 43-51.

²⁶⁹ McCloskey 2006, 27.

²⁷⁰ Zelizer 1985, ιδιαίτερα κεφάλαιο 1.

²⁷¹ Campbell 1987.

χρόνο. Ο ανταγωνισμός των ανώτερων τάξεων, άλλωστε, δεν είναι ειδικό χαρακτηριστικό του δέκατου όγδοου αιώνα στην Αγγλία.

Ο Neil McKendrick στον αντίποδα, διατύπωσε τη θέση ότι έγινε *επανάσταση καταναλωτών* κυρίως από την ανακάλυψη της μόδας στην Αγγλία και από την εξάπλωση των διαφόρων ειδών της σε μια προσπάθεια εξομοίωσης των ανθρώπων με τους κοινωνικά ανώτερους τους, με πρώτη τη μεσαία τάξη και στη συνέχεια την τάξη των εργαζομένων. Για τον McKendrick, αν και η επιθυμία του ανταγωνισμού και της μίμησης είναι πιθανώς παγκόσμιο ανθρώπινο χαρακτηριστικό, η ικανότητα μίμησης υπήρξε περιορισμένη στο μεγαλύτερο τμήμα της ανθρώπινης ιστορίας²⁷².

Εδώ μπορούμε να εισάγουμε τον πολιτιστικό παράγοντα. Το πρώτο εμπόδιο είναι η ασυνέπεια μεταξύ του ασκητισμού της πουριτανικής ηθικής και του ξεσπάσματος της καταναλωτικής συμπεριφοράς. Ο Campbell θεμελιώνει το επιχειρήμα του με τον ισχυρισμό ότι ο δέκατος όγδοος αιώνας δεν ήταν μόνο η εποχή της λογικής, όπως κοινώς ονομάζεται, αλλά και της συναισθηματικότητας. Η αποτίμηση της συναισθηματικότητας πλαισιώνει την ηθική του ρομαντισμού και αυτή η ηθική είναι δυνατό να ευθύνεται για την αναζήτηση της ευχαρίστησης, εγγενούς στον καταναλωτισμό της περιόδου. Ο καλός καταναλωτής έγινε θέμα χαρακτήρα και αισθητικής²⁷³.

Ο Campbell, στη συνέχεια, αναζητά την εξήγηση σε πολιτιστικές διεργασίες της εποχής. Ο πολιτισμός έχει τη θέση του στην οικονομία. Ίσως μια παρόμοια εξήγηση να κληθεί για όταν θα στρέψουμε την προσοχή μας στην ξαφνική ανατίμηση της πολιτιστικής κληρονομιάς τον δέκατο ένατο αιώνα. Ένας λόγος για τον οποίο δεν ακολουθούμε τον νεοκλασικό δρόμο στην προσπάθειά μας να ερμηνεύσουμε το φαινόμενο, είναι ότι εντέλει μπορεί να αποδειχθεί ότι δεν είναι σε θέση να ενσωματώσει την πολιτιστική διάσταση και έτσι θα μας οδηγήσει σε αποτυχία, όσον αφορά την κατανόηση του πώς συλλογικότητες έρχονται να υιοθετήσουν αντικείμενα και υποκείμενα ως μέρος της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Το κύριο εμπόδιο είναι η ατομικιστική προοπτική της πολιτιστικής κληρονομιάς.

---

²⁷² McKendrick 1982, 8-33.

²⁷³ Campbell 1987, 154.

Η νεοκλασική προοπτική μας αναγκάζει να δούμε τα άτομα ως όντα που διαβιούν σε ξεχωριστά νησιά όπου κάνουν αυτόνομες επιλογές για το δικό τους καλό. Μπορούν να επικοινωνούν μεταξύ τους μόνο μέσω σημάτων τιμών. Τα σκάφη μεταφέρουν αγαθά και υπηρεσίες μεταξύ των νησιών. Δεν υπάρχει ανάγκη για εντατική επικοινωνία ή εκτεταμένη συζήτηση. Δεν υπάρχει λόγος ούτε καν για διαπροσωπικές σχέσεις.

Απομένουν να συζητηθούν δύο στοιχεία: πόσο πειστική ήταν η νέα αυτή κατανάλωση και πώς μπορεί η νέα καταναλωτική ηθική να ενσωματωθεί στις ανθρώπινες φιλοσοφίες.

Η διεισδυτικότητα αυτής της νέας καταναλωτικής τάσης είναι δύσκολο να μετρηθεί. Με πολύ λίγες εξαιρέσεις, κάθε γενιά απογόνων από τα μέσα του δέκατου έβδομου έως τα τέλη του δέκατου όγδοου αιώνα, άφησε πίσω της μεγαλύτερες και καλύτερες περιουσίες. Ωστόσο, αυτές οι αυξανόμενες συσσωρεύσεις περιουσιών δεν παράγουν άθροισμα μεγαλύτερο της συνολικής αξίας των κτημάτων. Στην πραγματικότητα, η σχετική αξία τους μειώθηκε και συχνά μειώθηκε και η απόλυτη αξία τους²⁷⁴.

Στο συγκεκριμένο παράδειγμα καθίσταται δύσκολο να δει κανείς τους ανθρώπους ως κοινωνικά όντα, δεδομένου ότι συνεπάγεται διαδικασίες με τις οποίες οι άνθρωποι επηρεάζουν τις προτιμήσεις άλλων με τρόπο διαφορετικό από τα μηνύματα των τιμών. Όταν οι οικονομολόγοι, όπως ο Hirschman και ο Sen, επιχειρούν προσαρμογές σύμφωνα με τις υπάρχουσες αξίες και τα υπάρχοντα ήθη²⁷⁵, αναγκάζονται να τις επιβάλουν με τη μορφή των μεταπροτιμήσεων που μπορεί να παρακάμψουν τις κανονικές προτιμήσεις. Καμία δικαιολογία για τέτοιες μεταπροτιμήσεις δεν είναι δυνατή, τουλάχιστον όχι χωρίς στρέβλωση του παραδείγματος.

Τώρα, ας σκεφθεί κανείς μια παράσταση στην οποία τα άτομα λειτουργούν σε ένα δίκτυο σχέσεων. Μια τέτοια σχέση είναι αυστηρά οικονομική και δεν είναι στην πραγματικότητα μια πραγματική ανθρώπινη σχέση. Ένα άλλο είδος σχέσεων είναι οι αυθόρμητες σχέσεις στις οποίες ο παράγοντας εμπιστοσύνη κατέχει εξέχουσα θέση²⁷⁶. Μια ένδειξη της

---

²⁷⁴ De Vries 1993, 85-132.

²⁷⁵ McCloskey 2008, 181-197.

²⁷⁶ Fukuyama 1995, 49-56.

σημασίας αυτών των σχέσεων είναι η εκτίμηση του McCloskey για την ποσοτική σημασία της δραστηριότητας της πειθούς στην οικονομία²⁷⁷.

Με έναν συντηρητικό υπολογισμό διαπιστώνεται ότι τουλάχιστον το ένα τέταρτο του Α.Ε.Π.²⁷⁸ αποτελείται από τις δαπάνες που συνδέονται με τη δραστηριότητα της πειθούς. Το ζήτημα που αναδεικνύεται εδώ είναι ότι η πειθώς συνδέεται με επικοινωνιακές πρακτικές και μας αναγκάζει να δούμε παράγοντες που λειτουργούν με τη βοήθεια της *συνομιλίας*. Κάτι τέτοιο είναι δυνατό μόνο εάν υπάρξουν σχέσεις πολυπλοκότερες από την καθαρά οικονομική. Όπως έδειξε η έρευνα του φαινομένου του δώρου²⁷⁹, οι άνθρωποι διατηρούν σχέσεις με τη βοήθεια της αμοιβαιότητας. Ακόμη και αν η ανταλλαγή συμβαίνει σε αμοιβαίες σχέσεις, αυτού του είδους οι σχέσεις είναι διαφορετικές από τις αυστηρά οικονομικές. Η διαφορά είναι ότι ενώ η οικονομική σχέση βασίζεται στην ισοδυναμία (*quid pro quo*)²⁸⁰, η σχέση της αμοιβαιότητας, όπως αναπτύσσεται στη διαδικασία του δώρου, αφήνει τους όρους ανταλλαγής απροσδιόριστους. Όταν κάνουμε μια χάρη σε έναν φίλο ή δώσουμε ένα δώρο σε έναν Ιάπωνα, δεν ξέρουμε ποια θα είναι η αμοιβαία χάρη. Σε εύθετο χρόνο, πιθανώς, αναμένεται κάτι ως αντάλλαγμα, αλλά δε γνωρίζουμε τι θα είναι, πότε θα συμβεί ή πώς θα συμβεί.

Το δώρο εξυπηρετεί τη σημαντική λειτουργία της δέσμευσης των ανθρώπων σε κάποια μορφή αμοιβαίας μελλοντικής σχέσης. Μπορούμε να σκεφτούμε αυτή τη σχέση από την άποψη πιστώσεων και χρεώσεων, εφόσον αναγνωρίζεται ότι αυτές οι χρεώσεις και οι πιστώσεις δε μπορούν να ερμηνευθούν με ακριβή τρόπο. Αν προσπαθήσει κανείς να υπολογίσει με σαφή τρόπο τη διαδικασία του δώρου, πιθανότατα θα παραβιάσει την αμοιβαία εμπιστοσύνη και ό,τι συνεπάγεται η αμοιβαιότητα. Το αντιστάθμισμα των χρεώσεων και των πιστώσεων απαιτεί ερμηνευτικές

---

²⁷⁷ McCloskey and Klamer 1995, 191-195.

²⁷⁸ Ως Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ή Α.Ε.Π.) εννοούμε το σύνολο των προϊόντων και υπηρεσιών που παράγει μια οικονομία, εκφρασμένο σε χρηματικές μονάδες. Είναι η συνολική αξία όλων των τελικών αγαθών (υλικών και άυλων) που παράγονται σε μια χώρα σε διάστημα ενός έτους.

²⁷⁹ Mauss 2002, 3-5.

²⁸⁰ Αντάλλαγμα, ισότιμη ανταλλαγή, επίσης αντιστάθμιση.

ικανότητες που μπορούν να αποκτηθούν μόνο μέσω των κοινωνικών σχέσεων.

Αξίες όπως η ειλικρίνεια, η φιλοδοξία, ακόμη και η ιδιοτέλεια, χρησιμοποιούνται για να πλαισιώνουν τις ανθρώπινες σχέσεις και για να περιορίζουν τις επιλογές εντός του πλαισίου. Το φαινόμενο του πολιτισμού, που αντιστοιχεί στο σύνολο των αξιών στις οποίες μετέχει κάποια ομάδα, παραπέμπει στην τάση των ανθρώπων να συσσωματώνονται σε ομάδες. Ως κοινωνικά όντα, οι άνθρωποι νιώθουν τη συντριπτική ανάγκη να ανήκουν σε αυτές²⁸¹. Μόνο σε μια ομάδα μπορεί κανείς να αποκτήσει *status* και ταυτότητα. Ακόμη και οι οικονομολόγοι ανήκουν σε ομάδες ή σε σχολές σκέψης. Είναι ευκολότερο να διαλέγεται κανείς με ανθρώπους που μοιράζονται τις ίδιες αξίες, όπως για παράδειγμα, εκείνοι που πιστεύουν στην αξία της επίσημης, συστηματικής ανάλυσης ή εκείνοι που πιστεύουν στην αξία της ερμηνευτικής ανάλυσης²⁸².

Η προοπτική της αξίας στην οικονομία παρακινεί σε μια έρευνα που περιλαμβάνει την ανάγνωση και την ερμηνεία των πρακτικών της πειθούς στην οικονομία και τη θεσμική έρευνα, δηλαδή μια ανάλυση των κρυμμένων αξιών και κανόνων που συγκροτούν και διαμορφώνουν την οικονομική συμπεριφορά²⁸³. Παρακινεί, επίσης, σε ανθρωπολογική προσέγγιση, λεπτομερειακή έρευνα της ιδέας του γηγενούς πολιτισμού, δηλαδή μιας διαφορετικής θεώρησης της έννοιας της αξίας του πολιτισμού και των οικονομικών σχέσεων²⁸⁴.

Η μετατόπιση του κέντρου βάρους από τα άτομα στη μεταξύ τους σχέση παρακινεί σε μετατόπιση από τη στιγμή της επιλογής στη διαδικασία της διαβούλευσης. Αντί του προϊόντος ή της συμφωνίας, η προσέγγιση αυτή επικεντρώνεται στη διαδικασία της διαπραγμάτευσης και στη διαδικασία με την οποία οι άνθρωποι αξιολογούν τα πράγματα. Οι αξίες αναμένεται να παίξουν σημαντικό ρόλο σε τέτοιες διαδικασίες. Το ίδιο ισχύει και για την πολιτιστική διάσταση.

---

²⁸¹ Baumeister and Leary 1995, 497-529.

²⁸² Campbell *et al* 2011, i-iii και 9-12.

²⁸³ North 1991, 97-112.

²⁸⁴ Klamer 1990, 19-33.

Όταν αναφερόμαστε στον πολιτισμό με τη στενή έννοια του όρου, η προοπτική της αξίας είναι εξίσου εφαρμόσιμη²⁸⁵. Πώς και γιατί οι άνθρωποι αξιολογούν την πειραματική τέχνη; Πώς αξιολογούν οι άνθρωποι την τέχνη όταν είναι νέα και πρωτότυπη; Γιατί οι πολιτικές που αφορούν τις τέχνες τραβούν την προσοχή μας όταν ορίζονται από την ποσοτική σημασία των τεχνών; Ποια είναι η συμβολή της τέχνης στην έννοια της ζωής των ανθρώπων και στην ποιότητα της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης; Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η αξιολόγηση αυτής της συμβολής στην ποιότητα της αλληλεπίδρασης επηρεάζει την αποτίμηση της τέχνης;

Η αλλαγή της προοπτικής φαίνεται να είναι ιδιαίτερα σημαντική στην περίπτωση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι μέθοδοι της αποτίμησης θα μπορούσαν να βοηθήσουν στις συλλογικές (πολιτικές στη φύση τους) αποφάσεις για αντικείμενα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Άλλη προοπτική για έρευνα είναι αυτή που συνδέεται με ζητήματα φορολόγησης για τη συντήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και μια τρίτη σχετίζεται με το νομοθετικό και το οικονομικό πλαίσιο των κυβερνητικών αποφάσεων. Τέτοιες μελέτες είναι σημαντικές για το ιδιαίτερο θέμα που πραγματεύονται, αλλά δε μας αιτιολογούν τη διαδικασία με την οποία αποτιμούν οι άνθρωποι ορισμένα αντικείμενα και υποκείμενα ως πολιτιστική κληρονομιά. Η πολιτιστική κληρονομιά χρειάζεται μια νέα ερμηνεία που περιλαμβάνει παραδόσεις και κανόνες. Το ευρύτερο ερώτημα εδώ αφορά τις αξίες που συντηρούν την οικονομική ζωτικότητα μιας κοινότητας ή ενός έθνους.

Μπορούμε να επιδιώξουμε μια τέτοια μελέτη υπό το πρίσμα της ανάλυσης του Campbell για την άνοδο του καταναλωτισμού κατά τον δέκατο όγδοο αιώνα στην Αγγλία. Σε αυτή τη βάση, επανερχόμαστε στο θέμα της αύξησης του ενδιαφέροντος για την πολιτιστική κληρονομιά κατά το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα στην Αγγλία και σε άλλες χώρες όπως η Ολλανδία. Στις Κάτω Χώρες, η διατήρηση των μνημείων και των ιστορικών κτιρίων έγινε για πρώτη φορά επίσημη πολιτική το 1874, αν και χρειάστηκαν άλλα είκοσι πέντε χρόνια πριν αρχίσει η κυβέρνηση την επίσημη καταγραφή των μνημείων²⁸⁶.

---

²⁸⁵ Klamer 1995, 298-310.

²⁸⁶ Council of Europe 2006, 31-37.

Το Rijksmuseum στο Άμστερνταμ χτίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1880. Η Rembrandt Society, που ιδρύθηκε για τον έλεγχο και τον περιορισμό των πωλήσεων της ολλανδικής τέχνης σε αλλοδαπούς, χρονολογείται από το 1883. Από πού αυτό το ξαφνικό ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά; Άλλωστε, η περίοδος δε φαίνεται να ευνοεί την ενασχόληση με πράγματα του παρελθόντος. Το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα σηματοδοτεί την έναρξη του μοντερνισμού, αυτού του μεγάλου πνευματικού και καλλιτεχνικού κινήματος που κυριάρχησε στον εικοστό αιώνα. Ο μοντερνισμός ως κίνημα είναι μακριά από το παρελθόν. Είναι στραμμένος προς το μέλλον και προφανώς εχθρικός προς την παράδοση. Οι αξίες των μοντερνιστών είναι *avant - garde*, παγκόσμιες²⁸⁷. Θα περίμενε κανείς λοιπόν, ότι το κίνημα του μοντερνισμού θα εμπόδιζε οποιοσδήποτε προσπάθειες από μέρους της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η περίπτωση των έργων ζωγραφικής του Rembrandt στρέφει την προσοχή μας σε μια άλλη περίεργη πτυχή του ενδιαφέροντος για την πολιτιστική κληρονομιά, η οποία δεν ακούγεται στη οικονομική λογοτεχνία. Αναφερόμαστε στην ξένη επιρροή. Συχνά οι ξένοι, δηλαδή όσοι βρίσκονται εκτός μιας κοινότητας, προκαλούν τοπικό πολιτικό ενδιαφέρον σε έργα πολιτιστικής κληρονομιάς. Ο Peacock αναφέρει ότι άρχισε να ενδιαφέρεται για τα οικονομικά της διατήρησης των έργων τέχνης της πολιτιστικής κληρονομιάς, όταν περπατώντας στο Palazzo Cavour, στο Τορίνο της Ιταλίας, συνειδητοποίησε την παραμέληση αυτού του ιστορικά σημαντικού κτιρίου. Όταν ανέφερε το γεγονός στους Ιταλούς οικοδεσπότες του, φαίνεται πως χτύπησε κάποιο νεύρο. Τελικά, δεν έγινε καμία ενέργεια αλλά η ιστορία του τονίζει την επίδραση του ξένου παράγοντα στην ανάπτυξη της αισθητικής για την πολιτιστική κληρονομιά²⁸⁸.

Οι γενικές οικονομικές συζητήσεις δε δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στον ξένο παράγοντα. Η πρότυπη οικονομική ανάλυση θα μπορούσε να εξετάσει την οικονομική σημασία του τουρισμού κατά τη στάθμιση του κόστους και του οφέλους ενός έργου πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και ο ξένος παράγοντας μπορεί να ασκήσει επιρροή πέρα και πάνω από τα έσοδα που φέρνει ο τουρισμός. Το ξένο μάτι αλλοιώνει το αισθητήριο των κατοίκων

---

²⁸⁷ Klamer 1993, 22-28.

²⁸⁸ Peacock 1995, 187-243.

μιας περιοχής σχετικά με το περιβάλλον τους. Οι *άλλοι* βλέπουν αυτό που είναι πολύ γνωστό και παλιό σε ένα δεδομένο περιβάλλον ως ειδικό και πολύτιμο. Μοιάζει με παλιό έπιπλο στην τραπεζαρία. Από τη στιγμή που κάποιος ξένος λέει στον ιδιοκτήτη της πόσο όμορφη και κυρίως πόσο πολύτιμη είναι, ο ιδιοκτήτης θα εξετάσει το παλιό έπιπλο με νέο μάτι, και μετά από χρόνια αδιαφορίας θα της δώσει τον χώρο και την αξία που της πρέπει στο οικιακό περιβάλλον της.

Το ίδιο συνέβη και με τη ζωγραφική του Rembrandt και τους Ολλανδούς. Οι Ολλανδοί πάντα γνώριζαν ότι ο Rembrandt ήταν ένας καλός ζωγράφος. Ο Rembrandt ποτέ δε μοιράστηκε την τύχη του άλλου Ολλανδού διδασκάλου της τέχνης, του Van Gogh, ο οποίος έπρεπε να πεθάνει πριν εκτιμήσει οποιοσδήποτε, συμπεριλαμβανομένων των Ολλανδών, την αξία του έργου του. Πολλοί Ολλανδοί προύχοντες είχαν στην κατοχή τους πίνακες του Rembrandt κατά τη διάρκεια της ζωής του και αμέσως μετά τον θάνατό του. Αλλά δεν κατάφεραν να τους κρατήσουν.

Ο παρακάτω πίνακας (πίνακας 3.1) δείχνει την κατανομή των έργων ζωγραφικής του Rembrandt σε διάφορες χώρες (τα σύνολα διαφέρουν εξαιτίας προβλημάτων προσδιορισμού της αυθεντικότητας των πινάκων του Rembrandt). Εξαρχής, οι Βρετανοί και οι Γερμανοί ήταν πρόθυμοι να οικειοποιηθούν πίνακες του γνωστού ζωγράφου. Οι Αμερικανοί παρενέβησαν στο τέλος του δέκατου ένατου αιώνα και γρήγορα συσσώρευσαν έως και το 30% όλων των γνωστών έργων ζωγραφικής του Rembrandt²⁸⁹. Επιπλέον, οι σημαντικότερες δημοσιεύσεις σχετικά με τον Rembrandt και το έργο του ήταν από ξένους συγγραφείς, οι σημαντικότεροι από τους οποίους ήταν ο Γερμανός Eduard Kolloff και ο Γάλλος Theophile Thore (ο οποίος έγραψε με το γερμανικό όνομα Wilhelm Burger). Ο Carel Vosmaer ήταν Ολλανδός ο οποίος έγραψε για τον Rembrandt, αλλά στη γαλλική γλώσσα²⁹⁰.

---

²⁸⁹ Bruin 1995, 14-40.

²⁹⁰ Brown *et al.* 1991, 115.

Χώρες	1836	1885	1984
Ολλανδία	28	21	45
Μεγάλη Βρετανία	138	132	55
Γερμανία	55	102	68
Γαλλία	18	58	25
Σκανδιναβία	0	12	10
Ρωσία	31	45	27
Η.Π.Α.	0	0	84
Άλλες χώρες	30	34	31
Σύνολο (γνωστοί έως σήμερα)	300	404	345

Πίνακας 3.1:
Κατανομή των έργων του Rembrandt σε διάφορες χώρες
Πηγή: Bruin 1995, 30

Μέχρι τη δεκαετία του 1870 το ενδιαφέρον των Ολλανδών για τον Rembrandt ήταν ελάχιστο. Κάθε φορά που κάποιος Ολλανδός ιδιοκτήτης προσέφερε προς πώληση πίνακα ζωγραφικής του Rembrandt, οι αγοραστές ήταν ξένοι. Την ίδια εποχή μόνο δέκα πίνακες του Rembrandt βρισκόνταν στην κατοχή ολλανδικών μουσείων. Το 1828 η Εθνική Κυβέρνηση αγόρασε το *Μάθημα ανατομίας του Δρ Τουλπ* με την προτροπή του βασιλιά Βίλεμ Α΄ που είχε παρατηρήσει πόσο ενθουσιώδεις ήταν οι επιμελητές της βρετανικής Εθνικής Πινακοθήκης σχετικά με τον Rembrandt. Ωστόσο, έως τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα το Rijksmuseum είχε δύο πίνακες του Rembrandt με τη μορφή δανείου (ο πίνακας *Νυχτερινή περίπολος* και ο πίνακας *Σύνδικοι της συντεχνίας των υφασματομπόρων*).

Στη συνέχεια, η διάθεση άλλαξε. Πολύ γρήγορα ο Rembrandt έγινε εθνικός θησαυρός. Το 1883 ιδρύθηκε, επιπλέον, η εταιρεία του Rembrandt με σκοπό να περιορίσει τις εξαγωγές της ολλανδικής τέχνης. Εμπνευσμένοι από το ενδιαφέρον των ξένων, οι Ολλανδοί χρησιμοποίησαν επιλεγμένους πίνακες του Rembrandt για να συμβολίσουν την ολλανδική διάκριση στις τέχνες. Εδώ τα εθνικά αισθήματα έπαιξαν αναμφίβολα ρόλο. Όμως, οι επόμενες αγορές του Rembrandt δεν ήταν αδιαμφισβήτητες. Σε αρκετές περιπτώσεις, οι σοσιαλιστές στο Κοινοβούλιο πρότειναν να δαπανηθούν τα

χρήματα του σχετικού Προϋπολογισμού για σύγχρονους ζωγράφους αντί των έργων ενός νεκρού καλλιτέχνη. Όπως γίνεται κατανοητό, εξαιτίας του ενδιαφέροντος των ξένων, ο Rembrandt ως υποκείμενο και οι πίνακές του ως αντικείμενα έγιναν αναπόσπαστο κομμάτι της ολλανδικής πολιτιστικής κληρονομιάς.

3.4. Ο ρόλος της οικονομίας στη διαμόρφωση λειτουργικής πολιτικής σε ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς

Η οικονομική ανάλυση μπορεί να χρησιμοποιηθεί με πολλούς τρόπους για να αποσαφηνιστεί τι συμβαίνει όταν χρειάζεται πολιτική για την πολιτιστική κληρονομιά. Ουσιαστικά, μπορεί να παράγει κοινωνικό λογιστικό πλαίσιο, μπορεί να εξερευνήσει τις συναρτήσεις χρησιμότητας όσων εκτελούν πολιτικές, μπορεί να ερευνήσει τις επιπτώσεις των εναλλακτικών πολιτικών τιμολόγησης, των επιδοτήσεων και των κανονιστικών ρυθμίσεων που αποσκοπούν στην εφαρμογή της πολιτικής. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τέτοιου είδους επαγγελματικές αναλύσεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τους φορείς χάραξης πολιτικής, εφόσον το επιθυμούν.

Είναι σημαντικό να γίνει κατανοητό στην προκειμένη περίπτωση ποιος είναι ο ρόλος του οικονομολόγου στη διαμόρφωση αυτής καθεαυτής της πολιτικής. Ας ξεκινήσουμε από την κοινή υπόθεση ότι η πολιτική που εφαρμόζεται στην περίπτωση της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι σχεδιασμένη για τη μεγιστοποίηση της ικανοποίησης των πολιτών. Ας δεχθούμε, επίσης, ότι ένας τέτοιος στόχος συνεπάγεται τη δημόσια χρηματοδότηση (αν και όχι απαραίτητα δημόσια παροχή) και την παρακολούθηση των υπηρεσιών της πολιτιστικής κληρονομιάς. Θα υποθέσουμε, ακόμη, ότι οι πολίτες δε συμμετέχουν άμεσα στις αποφάσεις των φορέων της πολιτιστικής κληρονομιάς. Με λίγα λόγια, περιοριζόμαστε σε μια συγκεκριμένη ρεαλιστική κατάσταση, έτσι όπως ρυθμίζεται στις δημοκρατίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επομένως, προσπαθούμε να σκιαγραφήσουμε τη βάση εφαρμόσιμων κανόνων, που είναι σαφείς, συνεπείς και διαφανείς και οι οποίοι μπορούν να εφαρμοστούν αποτελεσματικά.

Μια κατανοητή αντίδραση στην πρόταση ότι οι οικονομολόγοι θα μπορούσαν να βοηθήσουν στη διαμόρφωση της πολιτικής είναι: γιατί να ασχοληθεί κανείς; Είναι κάτι που αναλαμβάνει η πολιτική διαδικασία. Οι πολιτικοί αντιπροσωπεύουν τους ψηφοφόρους τους που τους ασκούν πιέσεις να υποστηρίξουν πολιτικές από τις οποίες ελπίζουν να επωφεληθούν. Οι πολιτικοί, για να παραμείνουν φορείς της πολιτικής, πρέπει να αντιδρούν με τρόπο που να αντικατοπτρίζει τις προτεραιότητες και τις ανησυχίες των πολιτών.

Οι πολιτικοί μπορούν, επιπλέον, να επιμείνουν για την παροχή επίσημων εκθέσεων που περιγράφουν τις πολιτιστικές πολιτικές και εκ των υστέρων, όπως συμβαίνει με τις ετήσιες απολογιστικές εκθέσεις, στις οποίες κατατίθενται λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με την εκτέλεση της πολιτικής. Υπάρχουν, επίσης, ελεγκτικοί μηχανισμοί σχετικά με την αποδοτικότητα των δαπανών για πολιτιστικούς σκοπούς που αναλαμβάνουν κυβερνητικές Επιτροπές Ελέγχου, με σκοπό την ανίχνευση της απάτης και της ανικανότητας, όπως επίσης υπάρχει αυξανόμενη χρήση των δεικτών απόδοσης για την παρακολούθηση της σχέσης μεταξύ των πόρων και της χρήσης τους για την επίτευξη των στόχων της πολιτικής.

Η άποψη αυτή συνάδει με την έννοια της δημοκρατικής διαδικασίας ως ανάλογη με τη διαδικασία της αγοράς, σύμφωνα με τη σχολή του Σικάγο²⁹¹. Ωστόσο, για να επιτευχθεί η *τελειοποίηση* και να αντιστακτά η διαδικασία τις απόψεις των πολιτών για πολιτιστικά θέματα, συμπεριλαμβανομένης της πολιτιστικής κληρονομιάς, απαιτείται η αποδοχή δύο μεγάλων υποθέσεων. Η πρώτη είναι ότι η θέση της κληρονομιάς είναι ευδιάκριτη στις προτιμήσεις του πολιτικού. Θα υποθέσουμε ότι, εκτός εξαιρετικών περιστάσεων, όπως σκάνδαλα παράνομης εξαγωγής διάσημων έργων τέχνης, η επικέντρωση του υποθετικού μας πολιτικού σε θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς ως μέσο για την προώθηση της πολιτικής του σταδιοδρομίας, παράγει μικρό ποσοστό απόδοσης. Με άλλα λόγια, το κόστος ευκαιρίας από την άποψη του χρόνου και της προσπάθειας που συνδέονται με τη διείσδυση στις διαδικασίες παροχής πολιτιστικών υπηρεσιών είναι πιθανώς υψηλό.

---

²⁹¹ Bernhard and Leblang 2006, 17-18.

Η δεύτερη παραδοχή μας οδηγεί στην καρδιά του προβλήματος. Υποθέτουμε ότι οι πολιτικοί γνωρίζουν τις ερωτήσεις που πρέπει να κάνουν καθώς και ότι είναι πρόθυμοι να διαθέσουν τον απαιτούμενο χρόνο και την απαιτούμενη ενέργεια για να βεβαιωθούν ότι οι απαντήσεις που παίρνουν είναι ικανοποιητικές. Με λίγα λόγια εδώ έχουμε ένα πρόβλημα ασύμμετρων πληροφοριών²⁹². Εκείνοι που διαχειρίζονται ζητήματα τεχνών και πολιτιστικής κληρονομιάς μπορούν να παράγουν πειστικά επιχειρήματα ως προς το γιατί πρέπει να αφήνονται πάνω τους τα θέματα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το κύριο επιχείρημα που εκμεταλλεύονται βασίζεται στο δίλημμα της *αγοράς των λεμονιών*²⁹³. Εάν η ποσότητα και η σύνθεση των τεχνέργων πολιτιστικής κληρονομιάς και των μνημείων έμεναν σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, ο *κακός* θα έδιωχνε τον *καλό*, επειδή το κόστος για την απόκτηση της εμπειρίας και της γνώσης από μέρους του κοινού που του επιτρέπει να διακρίνει μεταξύ του *κακού* και του *καλού* είναι υπερβολικά υψηλό.

Ιδιωτικά μουσεία που λειτουργούν με σκοπό το κέρδος είναι πιθανό ότι θα μπουκ στον πειρασμό να δημιουργήσουν ψευδομυθολογίες και χώρες με αιματηρό και ρομαντικό παρελθόν θα προσφέρουν ιδιαίτερους πειρασμούς από αυτή την άποψη, όπως συμβαίνει στην Ελλάδα με τα μουσεία *κρυφό σχολειό*, στηριγμένα σε έναν κατασκευασμένο μύθο²⁹⁴. Σίγουρα τέτοιου είδους μουσεία δεν έχουν καμία υποχρέωση να διατηρούν τέχνηρα για μελλοντικές γενιές, αν και είναι μακροχρόνιο συμφέρον τους η προσέλκυση νέων ανθρώπων οι οποίοι στη συνέχεια εξελίσσονται σε πλήρεις πελάτες. Εν ολίγοις, εάν η εμπιστοσύνη είναι απαραίτητο στοιχείο

---

²⁹² Στη θεωρία των συμβάσεων και στην οικονομία η ασύμμετρη πληροφόρηση ασχολείται με τη μελέτη των αποφάσεων σε συναλλαγές, στις οποίες το ένα συμβαλλόμενο μέρος έχει περισσότερες ή καλύτερες πληροφορίες από το άλλο. Αυτό δημιουργεί ανισορροπίες στη διαδικασία των συναλλαγών. Η ασυμμετρία πληροφόρησης προκαλεί παραπληροφόρηση και, συνεπώς, οποιουδήποτε είδους συμμετρία είναι απαραίτητη σε κάθε διαδικασία επικοινωνίας. Βλ. Christozon D., Chukona S., Mateev P., (2009), σσ. 323-356.

²⁹³ Το δίλημμα της αγοράς των λεμονιών συνδέεται με το ζήτημα της ασυμμετρίας πληροφόρησης μεταξύ των αγοραστών και των πωλητών ενός προϊόντος. Ο όρος διαδόθηκε από το 1970 με μια ερευνητική εργασία του Τζορτζ Άκερλοφ, με παράδειγμα τα ελαττωματικά μεταχειρισμένα αυτοκίνητα, τα οποία ήταν γνωστά ως λεμόνια στην αγορά. Βλ. Akerlof 1970, 353-374.

²⁹⁴ Βλ. Στάθης 2003-2004. Επίσης, Αγγέλου 1997, 14-16.

για την ικανοποιητική παροχή υπηρεσιών σε ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς, τότε αυτού του είδους η παροχή είναι πολύ πιθανότερο να πληρούται μέσω μη εμπορικών δημοσίων οργανισμών σε επίπεδο εθνικό ή κοινοτικό, για παράδειγμα Δήμοι με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά. Συμμετοχή μπορούν να έχουν, επιπροσθέτως, ιδρύματα, εταιρείες και οργανισμοί που μπορούν να παρέχουν ειδικευμένο προσωπικό, όταν απαιτούνται ορισμένες βασικές διευθυντικές δεξιότητες για να εκτελεστεί κάποια πολιτική που απαιτεί υψηλότερα επαγγελματικά standards.

Το παραπάνω είναι ισχυρό επιχείρημα, διότι οι ειδικοί στη ζωγραφική, στη γλυπτική, στη συντήρηση των ιστορικών κτιρίων και ούτω καθεξής, δε χρησιμοποιούνται ούτε προσλαμβάνονται αποκλειστικά ως επαγγελματίες σύμβουλοι, κάτι ιδιαίτερα ενοχλητικό στην ελληνική πραγματικότητα. Ο επαγγελματίας σύμβουλος βοηθά το ευρύτερο κοινό να ενημερωθεί για τις επιλογές του σχετικά με τη διατήρηση του παρελθόντος. Ο σκοπός είναι να βρίσκεται σε θέσεις όπου μπορεί να διαμορφώσει την κατάλληλη πολιτική σε ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς. Αν αμφισβητήσει τις αποφάσεις της πολιτικής του, ουσιαστικά καταπολεμά την επαγγελματική του ακεραιότητα. Ο πολιτικός που αμφισβητεί τις πολιτικές της πολιτιστικής κληρονομιάς κινδυνεύει να χάσει τον αυτοσεβασμό και τη δημόσια εικόνα του.

Υπάρχουν δύο *χαραμάδες* στην επαγγελματική πανοπλία που προσφέρουν μια ευκαιρία για τον οικονομολόγο να βελτιώσει τις πιθανότητές του να επηρεάσει τη διαμόρφωση της πολιτικής. Η πρώτη είναι ότι τελικά πρέπει να υπάρχει *Προϋπολογισμός Πολιτιστικής Κληρονομιάς* ή γενικότερα περιορισμός των πόρων, που θα αναγκάσει τους επαγγελματίες της πολιτιστικής κληρονομιάς να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα του κόστους ευκαιρίας. Οι επιλογές, επομένως, πρέπει να γίνουν σε σχέση με τα αντικείμενα της πολιτιστικής κληρονομιάς που πρέπει να αποκτηθούν και να διατηρηθούν. Αυτό είναι πολύ ενοχλητικό για τους επαγγελματίες που θα αντισταθούν στις προσπάθειες αποτίμησης της πολιτιστικής κληρονομιάς και απαιτείται εκ μέρους τους διαρκής δράση για την αποφυγή τέτοιων εμποδίων²⁹⁵.

---

²⁹⁵ Frey 1994, 325-350.

Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις, στις οποίες οι επαγγελματίες του πολιτιστικού κλάδου αυταπατώμενοι πιστεύουν ότι διαρκώς υποχρηματοδοτούνται, ως να είχε ο όρος κάποια τεχνική έννοια, κάτι που δε συμβαίνει στην πραγματικότητα. Σημαίνει, απλώς, ότι αντιλαμβάνονται ως βέλτιστες τις απεριόριστες δαπάνες και κατά συνέπεια θεωρούν ότι όλες οι άλλες δραστηριότητες των εκάστοτε κυβερνήσεων πρέπει να έχουν χαμηλότερη αξία για την κοινωνία. Επίσης, μόνο με μεγάλη απροθυμία τα μουσεία, οι διευθυντές γκαλερί και οι θεματοφύλακες των ιστορικών κτιρίων θα αποδεχθούν τιμολόγηση ή αποτίμηση των αποθεμάτων τους, με την προϋπόθεση ότι γνωρίζουν ποια είναι τα αποθέματά τους για την αύξηση των κρατικών εσόδων με εναλλακτικά μέσα καθώς και για την αλλαγή του χαρτοφυλακίου τους για πώληση και αγορά πολιτιστικών τεχνέργων.

Η δεύτερη χαραμάδα στην πανοπλία θέτει ένα πολύ βαθύτερο ερώτημα. Υπό ποία έννοια, αν υπάρχει, μπορούν οι επαγγελματίες του κλάδου να ισχυριστούν ότι είναι οι απόλυτοι κριτές σε αισθητικά ζητήματα; Τέτοιου είδους ισχυρισμούς μπορούν να υποστηρίξουν οι οικονομολόγοι, οι οποίοι χρησιμοποιούν επιχειρήματα του τύπου *αξία αγαθών*, αρνούμενοι την πρόταση ότι οι καταναλωτές επιλέγουν το δικό τους συμφέρον. Το πρόβλημα είναι ότι το επιχειρήμα *αξία αγαθών* είναι τόσο γενικό ώστε να είναι πρακτικά άχρηστο. Ο ισχυρισμός μπορεί να στηριχθεί σε λόγους βαθιάς γνώσης της ιστορικής και της καλλιτεχνικής σημασίας των ευρημάτων, αυτό που ο Gombrich περιγράφει ως *παράπλευρες πληροφορίες* που μπορούν να παρέχουν μόνο οι ειδικοί²⁹⁶. Αλλά ούτε και ο Gombrich, σημαντικός θεωρητικός της τέχνης, δεν επικαλείται την υπόθεση της αντικειμενικής απόφασης σε θέματα αισθητικής.

Τέτοιου είδους ισχυρισμοί θα μπορούσαν να έχουν κάποιο βάρος, αν αυτές οι υποκειμενικές, αλλά πληροφοριακές κρίσεις, για το τι πρέπει να διατηρηθεί για τις παρούσες και για τις μελλοντικές γενεές, απαιτούσαν κάποια συναίνεση. Ωστόσο, ακόμη και η επιφανειακή γνώση της πνευματικής και της αισθητικής ιστορίας καθιστά σαφές ότι η συναίνεση δεν πρόκειται να επιτευχθεί. Ακόμη και αν επιτευχθεί συναίνεση σε κάποιο σημείο στον χρόνο, οι αλλαγές είναι δεδομένες. Ένα εντυπωσιακό

---

²⁹⁶ Gombrich 1979, 24-59.

παράδειγμα είναι οι αλλαγές στις αισθητικές τάσεις της τέχνης, στη διάρκεια της βικτωριανής εποχής²⁹⁷.

Υφίσταται άλλος ένας λόγος για τον οποίο πρέπει να αξιοποιηθεί στο έπακρο το επιχείρημα *υποχρηματοδότηση*. Εάν γίνουν δεκτοί οι περιορισμοί της χρηματοδότησης, τότε η παρατεταμένη διαμάχη που θα ξεσπάσει μεταξύ επαγγελματιών σχετικά με τις προτεραιότητες του πολιτιστικού Προϋπολογισμού θα μπορούσε να αποδυναμώσει τη διαπραγματευτική τους θέση. Ο τρόπος για να εξασφαλιστεί τουλάχιστον κάποια ειρήνη μεταξύ των ειδημόνων, είναι να υποστηρίξουν ότι δεν πρέπει να εξαναγκαστούν σε αισθητικές αποφάσεις που αποκλείουν την αντιπροσώπευση οποιασδήποτε *σημαντικής* ιστορικής περιόδου ή στυλ σε δημόσιες συλλογές.

Στην πραγματικότητα, αυτή η πρόταση προσφέρει μια ένδειξη για πιθανή πρακτική λύση στο δίλημμα που αναφέρεται από τους περιορισμούς στη διατήρηση των αρχαιολογικών και των μουσειακών πόρων που θα δεχθούν οι ειδήμονες έστω και με τη μεγαλύτερη απροθυμία. Οι διαστάσεις αυτής της λύσης εξετάζονται πλέον από τους οικονομολόγους. Μια από τις δυσκολότερες ιδέες που πρέπει να μεταδώσουν οι οικονομολόγοι στους *λάτρεις* της πολιτιστικής κληρονομιάς, είναι ότι δε χρειάζεται να γίνει διάκριση μεταξύ των *οικονομικών* (δηλαδή των απτών) και των *μη οικονομικών* επιχειρημάτων για την εκπλήρωση όλων όσων συνεπάγεται η εναλλακτική χρήση και η διαχείριση πολιτιστικών πόρων, όπως συμβαίνει στην περίπτωση ενός αρχαιολογικού πάρκου.

Ωστόσο, όπως υποστηρίζεται αλλού, είναι χρήσιμο τελετουργικό για τις κυβερνήσεις να γίνεται διάκριση μεταξύ *υλικών* και *μη υλικών* επιχειρημάτων στις συναρτήσεις ευημερίας και να συνδέουν τα πρώτα με την αύξηση του Α.Ε.Π. και τα τελευταία με την *περιβαλλοντική ποιότητα*, η οποία προωθείται από πολιτιστικά ιδρύματα²⁹⁸. Η διάκριση αυτή έχει αναπτυχθεί περαιτέρω από τον Throsby στην εξερεύνησή του για την έννοια της πολιτιστικής αειφορίας ως σημαντική συνιστώσα του πολιτιστικού περιβάλλοντος²⁹⁹. Με τη σειρά αυτή, οδηγεί στο να εξετάσει κατά πόσο η παρούσα συζήτηση για τη βιωσιμότητα του φυσικού

---

²⁹⁷ Art in the Age of Queen Victoria, διαθέσιμο στο <http://www.avictorian.com/victorianart.html>

²⁹⁸ Peacock 1994, 167-184.

²⁹⁹ Throsby 1995, 1-8.

περιβάλλοντος προσφέρει οποιαδήποτε καθοδήγηση στους φορείς χάραξης πολιτικής σχετικά με το πιθανό περιεχόμενο της διατήρησης των τεχνέργων της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Υπάρχουν πολλές παραλλαγές της χρήσης της έννοιας της αειφόρου ανάπτυξης, αλλά όσον αφορά τη συζήτηση για την πολιτιστική οικονομία, το κεντρικό ζήτημα είναι η *ανάγκη* να περάσει στις επόμενες γενιές ένα περιβαλλοντικό *απόθεμα, ισοδύναμο* με αυτό που έχουμε κληρονομήσει. Υπάρχει πάντα το επιχείρημα ότι το ενδιαφέρον των οικονομολόγων επικεντρώνεται στη συμπληρωματικότητα μεταξύ της οικονομικής ανάπτυξης και της διατήρησης του φυσικού περιβάλλοντος (όπως στη συζήτηση του *φαινομένου του θερμοκηπίου*) αλλά δε θα επιδιώξουμε εδώ τον παραλληλισμό με το πολιτιστικό περιβάλλον, με τον τρόπο που διερευνήθηκε από άλλους ερευνητές, όπως ο Hutter³⁰⁰. Εδώ, ο πλέον σχετικός παραλληλισμός σχετίζεται με την περιβαλλοντική πολιτική, που συνδέεται με τη διατήρηση των ειδών. Στην εκδοχή της *ισχυρής βιωσιμότητας*, σχετικά με τη διατήρηση της περιβαλλοντικής ποιότητας, πέρα από οποιαδήποτε αντιληπτή συμπληρωματικότητα μεταξύ της περιβαλλοντικής ποιότητας και του Α.Ε.Π., προβάλλεται ο ισχυρισμός ότι τα ζώα και τα φυτά έχουν κάποια απόλυτη τιμή, βάσει της οποίας τους αναγνωρίζεται το δικαίωμα της ανεξάρτητης ύπαρξης.

Το ενδιαφέρον είναι ότι κατά την εξέταση της τυπολογίας της αειφορίας από τον Brennan, τα ιστορικά τέχνηρα καθώς και τα φυτά και τα ζώα έχουν τέτοια δικαιώματα, αν κάποιος υιοθετήσει τη *μη ανθρωποκεντρική άποψη*³⁰¹. Η άρνηση να αποδεχθεί κανείς τη *μη ανθρωποκεντρική άποψη*, θα σήμαινε ότι βρισκόμαστε σε κάποιο είδος ηθικού κινδύνου να αφήσουμε τα είδη να πεθαίνουν και τα ιστορικά τέχνηρα να καταρρέουν στη σκόνη.

Ωστόσο, δεν υιοθετούν όλοι τη μη ανθρωποκεντρική άποψη και δε θεωρούν όλοι ότι τα κτίρια έχουν αναφαίρετο δικαίωμα στη συντήρηση. Ούτε χρειάζεται να υποθέσουμε ότι εκείνοι που υιοθετούν μη ανθρωποκεντρικές απόψεις είναι υψηλότερα στην κλίμακα της ηθικής. Ας σκεφτούμε τις ηθικές επιπτώσεις της άποψης ότι πρέπει να περιλάβουμε

---

³⁰⁰ Hutter 1986, 231-245.

³⁰¹ Brennan 1992, 15-33.

κάθε κτίριο στο οποίο επενδύουν οι ειδήμονες, να το επενδύσουμε με κάποια *ιστορική σημασία* και να διατηρήσουμε κάθε λιθοσωρό που ανακαλύπτουν οι αρχαιολόγοι. Είναι ηθικά αδικαιολόγητο να αναγκάσει κανείς τις σημερινές γενιές, ιδιαίτερα στις φτωχές χώρες ή σε χώρες που περνούν μια σύγχρονη οικονομική κρίση όπως η Ελλάδα, να κάνουν σιωπηρές θυσίες όσον αφορά την εναλλακτική χρήση των πόρων, με την προσδοκία (η οποία μάλιστα θα μπορούσε να παραποιηθεί) ότι οι μελλοντικές γενιές θα έχουν επιπλέον όφελος από ένα κληροδότημα των ιστορικών τεχνέργων εις βάρος άλλων μορφών του φυσικού κεφαλαίου.

Σε κάθε περίπτωση, η αρχή είναι μη λειτουργική. Ακόμη και για τους ειδικούς, το εννοιολογικό πρόβλημα του προσδιορισμού του κεφαλαίου της πολιτιστικής κληρονομιάς παρουσιάζει σημαντικές δυσκολίες. Δε μπορεί κανείς να δει *ισχυρή βιωσιμότητα στην πολιτιστική κληρονομιά* υποστηριζόμενη μάλιστα από τους φορολογουμένους, ακόμη και αν οι *δικαιούχοι* είναι πρόθυμοι να αναθέσουν το έργο της λειτουργίας αυτών των υπηρεσιών σε ειδήμονες.

Ο Wilfrid Beckerman υποστήριξε ότι αν κάποιος απορρίπτει την *ισχυρή αειφορία*, η *αδύναμη* εκδοχή της είναι περιττή³⁰². Η πολιτική καθοδηγείται από εκείνους που σκιαγραφούν τη σχέση μεταξύ ευημερίας των σημερινών και των μελλοντικών γενεών, μεγιστοποιώντας τη σχετική συνάρτηση κοινωνικής πρόνοιας με αναφορά στους περιορισμούς των πόρων, συγκρίνοντας ποσοστά απόδοσης με διαφορετικές μορφές επενδυτικών κεφαλαίων, συμπεριλαμβανομένων των περιβαλλοντικών πόρων και των επενδύσεων της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ο Throsby με τη σειρά του υιοθετεί την ίδια θέση στην πρότασή του, ότι δηλαδή θα πρέπει να χρησιμοποιείται κάποια μορφή ανάλυσης συστημάτων, για να προσδιοριστεί η σχέση μεταξύ της πολιτιστικής βιωσιμότητας και των στόχων της πολιτικής. Η δική του επιλογή στόχων αγκαλιάζει τις ιδέες της ισότητας και της δικαιοσύνης στην κατανομή των πόρων και οδηγεί σε ένα είδος χάρτη των *πολιτιστικών δικαιωμάτων*. Αυτό ακούγεται ελκυστικό, αλλά, όπως ο ίδιος αναγνωρίζει, μια τέτοια άποψη θα

---

³⁰² Beckerman 1994, 191-210 και Beckerman 1995, 169-179.

έχει πολιτική σημασία, μόνο εάν ωθεί σε συναίνεση που οδηγεί σε πολιτική δράση³⁰³.

---

³⁰³ Throsby 1995, 1-8.

Συνοπτικά

Σε αυτό το κεφάλαιο εξετάσαμε μια σειρά από ζητήματα που σχετίζονται με την οικονομία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα στοιχεία που προέκυψαν από την ανάλυσή μας, μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

1. Ο ορισμός της πολιτιστικής κληρονομιάς έχει μια οικονομική διάσταση, στο μέτρο που η έκφραση της πολιτιστικής αξίας που προέρχεται από *συναρτήσεις ατομικής χρησιμότητας* μπορεί να μετρηθεί, τουλάχιστον σε πρώτη φάση, με όρους προθυμίας πληρωμής.
2. Η ιδέα ότι η αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να ερμηνευθεί ως πολιτιστικό κεφάλαιο, ανοίγει δυνητικά καρποφόρους δρόμους για την προσέγγιση κοινωνικών αποφάσεων σε αυτόν τον τομέα.
3. Υπάρχουν σαφείς θεωρητικοί λόγοι για την αναγνώριση δημοσίου συμφέροντος σε θέματα που αφορούν την πολιτιστική κληρονομιά και ως εκ τούτου μια πιθανή περίπτωση ανάληψης συλλογικής δράσης για να διορθωθεί η επακόλουθη αποτυχία της αγοράς. Ενώ από αυτή την άποψη φαίνεται να είναι πλαίσιο για εθελοντική δράση, η φαινομενική έκταση και η δύναμη του δημοσίου συμφέροντος στον πολιτιστικό τομέα, είναι πιθανό να απαιτεί τη διαρκή παρουσία της κυβέρνησης.
4. Το θέμα της επιλογής του κατάλληλου εργαλείου είναι ζήτημα που χρειάζεται να επιλυθεί στις περισσότερες των περιπτώσεων με στρατηγικές επιλογές μείγματος εργαλείων και όχι με πολιτικές που στηρίζονται σε ένα και μοναδικό εργαλείο.
5. Ο προσδιορισμός του εύρους των δικαιούχων και των εν δυνάμει δικαιούχων από τη διατήρηση και την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι δυνατό να βοηθήσει να εντοπιστούν τα κατάλληλα συστήματα για τη χρηματοδότηση του δημοσίου σε αυτόν τον τομέα, καθώς και το κατάλληλο πλαίσιο για τη λήψη αποφάσεων.

Κατόπιν είδαμε σε μια πρώτη ανάγνωση τι είναι πιθανό να συναντήσουμε κατά τη διερεύνηση του σχηματισμού αξίας στο θέμα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στη διαδρομή για τον καθορισμό της αξίας

ήρθαμε σε επαφή με τις έννοιες της ταυτότητας, του ανήκειν, των αξιών και του πολιτισμού. Η συγκεκριμένη διαδρομή μας επιτρέπει, επίσης, να αντιμετωπίσουμε το ζήτημα του πώς και του γιατί ήρθε στην επιφάνεια το ζήτημα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Μια πρώτη ερμηνεία σχετίστηκε με τους πολιτιστικούς παράγοντες, ή, μάλλον, με τον τρόπο επίλυσης των αντιθέσεων και των αντικρουόμενων αξιών στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα. Οι εθνικές αντιλήψεις για την πολιτιστική κληρονομιά και το ενδιαφέρον του ξένου φαίνεται ότι υπήρξαν σημαντικοί παράγοντες για την παραγωγή της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Το τελευταίο ζήτημα που εξετάστηκε αφορούσε το δεδομένο ότι η πολιτιστική κληρονομιά δεν είναι αποκλειστική επικράτεια όσων παράγουν υπηρεσίες πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, πολλοί καταναλωτές και φορολογούμενοι βασίζονται σε ειδήμονες για να διεγείρουν το ενδιαφέρον τους στην πολιτιστική κληρονομιά τους και για να βελτιώσουν την εκτίμησή τους σε πολιτιστικά θέματα.

Κεφάλαιο 4

Διαχείριση αρχαιολογικών πάρκων

Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξετάσουμε θέματα που αφορούν τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Με δεδομένο ότι οι αρχές διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι το θεμέλιο της ανάπτυξης του διαχειριστικού προγράμματος ενός αρχαιολογικού πάρκου, θα προσεγγίσουμε το αρχαιολογικό πάρκο ως οργανισμό, θα προσδιορίσουμε την αποστολή, το όραμα, τις λειτουργίες και τη δομή του, θα αναλύσουμε ζητήματα χρηματοδότησής του, ζητήματα που αφορούν τη διαχείρισή του ως πολιτιστική κληρονομιά, θέματα σχετικά με τις διεθνείς πρακτικές και την προτυποποίηση της συντήρησης, ζητήματα τουρισμού και διαχείρισης επισκεπτών καθώς και οικονομικά ζητήματα.

Στόχος του κεφαλαίου είναι ο προσδιορισμός συγκεκριμένων προτύπων διαχείρισης αρχαιολογικών πάρκων που να επιτυγχάνουν τη διατήρηση των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς και να προσφέρουν ποιοτική εμπειρία στους επισκέπτες τους, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα τους.

4.1. Γενικά για τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς

Η ανάπτυξη της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να συνδεθεί με αλλαγές στο κοινωνικό περιβάλλον και με παράγοντες που πιθανώς θέτουν σε κίνδυνο την ίδια την ύπαρξή της, για παράδειγμα, οι λεηλασίες από επιδρομές κυνηγών θησαυρού, οι καταστροφές λόγω πολεμικών συγκρούσεων, τα φιλόδοξα κατασκευαστικά έργα μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η διαρκώς αυξανόμενη, ανεξέλεγκτη οικονομική ανάπτυξη, η κλιματική αλλαγή, η ρύπανση και ο υπερβολικός μαζικός τουρισμός³⁰⁴. Σε απόκριση αυτών των σημαντικών ποιοτικών και ποσοτικών αλλαγών, αναπτύχθηκαν νέες προσεγγίσεις τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη, ακολουθούμενες συνήθως από νομοθετικές ρυθμίσεις.

---

³⁰⁴ Cleere 2005, 1–5.

Όλα αυτά συνέβαλαν στην ανάπτυξη της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι κυρίως εμπειρική δραστηριότητα που απορρέει από την εφαρμογή ποικίλων επιστημονικών θεωριών στην πράξη. Συνεπώς, η έμφαση στην κατάστρωση σχεδίων διαχείρισης δίνεται στην εμπειρική αντιμετώπιση προβλημάτων συντήρησης και διατήρησης³⁰⁵. Η ανάπτυξη της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς σε ένα ενιαίο σύστημα γνώσης, έγινε με μια σειρά εφαρμογών από διάφορους επιστημονικούς κλάδους, επικεντρωμένη κάθε φορά σε διαφορετικούς παράγοντες. Οι αλλαγές που επήλθαν από αυτές τις εφαρμογές, διαμόρφωσαν, έστω και με καθυστέρηση σε ορισμένες περιπτώσεις, τις περιφερειακές και τις εθνικές νομοθεσίες.

Στο πλαίσιο αυτό, η παρουσίαση της πολιτιστικής κληρονομιάς και η ερμηνεία είναι σύμφωνα με τις προδιαγραφές της UNESCO σημαντικά εργαλεία διαχείρισης, είτε στην περίπτωση του αρχαιολογικού χώρου είτε στην περίπτωση του αρχαιολογικού πάρκου³⁰⁶. Επιπλέον, η επιτυχία της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς εξαρτάται από τη στάση του κοινού. Η πολιτιστική κληρονομιά προστατεύεται επιτυχώς εφόσον οι άνθρωποι τη βλέπουν ως τμήμα της ζωής τους. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η ένταξη του κοινού διαδραματίζει ολοένα και σημαντικότερο ρόλο στη διαδικασία της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ένταξής της στη δημόσια ζωή. Πρόκειται για μια εικόνα πλήρως αντίθετη από εκείνη του παρελθόντος, όταν οι επαγγελματίες και οι κυβερνήσεις απέκλειαν το κοινό από τη χάραξη πολιτικής με την αυταρχική στάση και τον ελιτισμό τους. Όλα αυτά ώθησαν προς την κατεύθυνση της δημιουργίας νέων επιστημονικών κλάδων της αρχαιολογίας³⁰⁷.

Εδώ, χρειάζεται πιθανώς να σημειώσουμε ότι η μεθοδολογία και η πρακτική της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς ποικίλλει σε διαφορετικές χώρες καθώς αντιμετωπίζουν διαφορετικής φύσης προβλήματα³⁰⁸. Οι διαφορές σε όλο τον κόσμο είναι σημαντικές. Από τη μια οι επαγγελματίες σε ορισμένες χώρες προσπαθούν να προστατέψουν

---

³⁰⁵ Zan *et al* 2015, 140.

³⁰⁶ Wijesuriya, Thompson and Young 2013, 32.

³⁰⁷ Mackay and Sullivan 2006, 49–56. Επίσης Merriman 2002, 541.

³⁰⁸ Zan *et al* 2015, 149.

νομικά το πολιτιστικό τοπίο ως σημαντική πηγή γνώσης για την κατανόηση του παρελθόντος³⁰⁹ και να διαμορφώσουν τον αναγκαίο ερευνητικό μηχανισμό για την ανακάλυψη και την αξιολόγηση των πηγών³¹⁰. Από την άλλη, αρκετές χώρες αντιμετωπίζουν το πρόβλημα του μαζικού τουρισμού, που ενίοτε αποτελεί πραγματική απειλή για τη συντήρηση των μνημείων και των αρχαιολογικών πάρκων³¹¹ καθώς και για τους διαχειριστές του ιδιωτικού τομέα, οι οποίοι τείνουν να παρακάμπτουν τα επιστημονικά δεδομένα με ερασιτεχνισμούς³¹². Ιδιαίτερα προβλήματα εγείρονται σε χώρες στις οποίες η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό είτε από τους ζώντες απογόνους αρχαίων πολιτισμών, όπως είναι οι Αφροαμερικανοί, οι γηγενείς Ινδιάνοι της Βόρειας Αμερικής, οι Αβοριγίνες της Αυστραλίας και οι Μαορί³¹³, είτε από μεγάλα κατασκευαστικά έργα, όπως είναι οι μεγάλοι αυτοκινητόδρομοι ή οι ανάγκες μεγάλων οργανισμών³¹⁴.

Κατά την τελευταία δεκαετία αναπτύχθηκε συγκεκριμένη μεθοδολογία και πρακτική με έμφαση σε δύο τομείς, το κοινό και τις οικονομικές αξίες, πάντα με κύριο στόχο τη διατήρηση των μνημείων. Ο πρώτος όρος υποδηλώνει πολλά πράγματα, τα οποία έχουν ήδη παρουσιαστεί σε μεγάλο βαθμό. Νέες προσεγγίσεις στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς διαμορφώθηκαν με την ενσωμάτωση του κοινού, το οποίο περιλαμβάνεται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Αυτό σημαίνει ότι η χρήση του αρχαιολογικού χώρου διαμορφώνεται σε συνεργασία με τον τοπικό πληθυσμό ή με όλες τις ενδιαφερόμενες ομάδες.

Όταν η πολιτιστική κληρονομιά χρησιμοποιείται για τουριστική ή βιομηχανική χρήση, οι πιθανές συνέπειες περιλαμβάνουν την κυκλοφοριακή συμφόρηση, τη ρύπανση, τον θόρυβο και άλλες ρυπογόνες δραστηριότητες που επηρεάζουν τον τοπικό πληθυσμό. Αρκετά μοντέλα

---

³⁰⁹ Ross 1996, 17-24.

³¹⁰ Schaafsma 2005, 38-51.

³¹¹ Βλ. για παράδειγμα Gingell 1999, 27-33 και Young 1999, 40-47.

³¹² Ahrens 1990, 38.

³¹³ Skates 2004, 66-69.

³¹⁴ Οι σωστικές ανασκαφές για την επέκταση των έργων της Δ.Ε.Η. ή η κατασκευή μεγάλων αυτοκινητοδρόμων, όπως η Εγνατία, είναι τέτοια παραδείγματα στην ελληνική πραγματικότητα.

διαχείρισης και δραστηριότητες που υλοποιήθηκαν χωρίς τη συναίνεση των τοπικών πληθυσμών, αποδείχθηκαν ανεπιτυχείς. Έτσι, έδωσαν το έναυσμα για μια ισχυρή αντίσταση του τοπικού πληθυσμού, με αποτέλεσμα την αποτυχία των μεγαλόπνοων σχεδιασμών. Αντίθετα, τα μοντέλα που περιελάμβαναν το κοινό στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και στη διαμόρφωση του σχεδιασμού της διαχείρισης, αποδείχθηκαν επιτυχή³¹⁵.

Ο όρος *κοινό* σχετίζεται με το γεγονός ότι η πολιτιστική κληρονομιά συνδέεται με ομάδες ανθρώπων που δε σχετίζονται επαγγελματικά με την αρχαιολογία, τη μουσειολογία και τους συναφείς κλάδους. Συνεπώς, τα σχετικά προγράμματα θα πρέπει να διαμορφώνονται με τον επισκέπτη κατά νου και τα επιστημονικά δεδομένα πρέπει να μετατρέπονται στην κατανοητή γλώσσα της δημόσιας αρχαιολογίας, της ερμηνείας, της μουσειακής εκπαίδευσης, της μουσειολογίας και όλων όσων ασχολούνται με αυτό το πεδίο.

Η δεύτερη πτυχή της συγκεκριμένης έρευνας υπήρξε η οικονομική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τις τελευταίες δεκαετίες η οικονομική αξιολόγηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ειδικότερα και του πολιτισμού γενικότερα, έγινε κοινός τόπος για διάφορους λόγους. Αρχικά, οι διαδικασίες συντήρησης και διατήρησης είναι κοστοβόρες, ακόμη και σε σημείο ανεπάρκειας του κρατικού Προϋπολογισμού και των διατιθέμενων κονδυλίων. Κάθε μνημείο ή αρχαιολογικός τόπος είναι δαπανηρή διαδικασία που περιλαμβάνει το κόστος της αξιοποίησης, της διαχείρισης, του σχεδιασμού και της συντήρησης, συμπεριλαμβανομένου του κόστους του προσωπικού, της ασφάλειας και της κατανάλωσης ενέργειας. Συνεπώς, πριν από τη δέσμευση σε οποιαδήποτε μορφή αναδιάταξης του αρχαιολογικού χώρου ή του μνημείου, είναι απαραίτητη η διεξοδική συζήτηση σχετικά με το εγγύς και το μακρινό μέλλον αυτής της μορφής.

Η διαμόρφωση ενός αρχαιολογικού χώρου σε αρχαιολογικό πάρκο συνδυάζει τη δημόσια και την οικονομική σφαίρα. Το αρχαιολογικό πάρκο είναι ένα τουριστικό σύμπλεγμα, με κυρίαρχη λειτουργία του την παρουσίαση της αρχαιολογίας στο κοινό, ενώ ο νέος ρόλος της οικονομίας στη λειτουργία του διευκολύνει την αναβίωση ενός νεκρού ουσιαστικά

---

³¹⁵ Pieris and Prematilleke 1993, 18 και 49-50.

κεφαλαίου, που, υπό τις κατάλληλες συνθήκες διαχείρισης, είναι δυνατό να παράγει ανανεώσιμες πηγές αυτοχρηματοδότησης.

Η εκμετάλλευση της αρχαιολογικής κληρονομιάς για τουριστικούς σκοπούς συνεπάγεται την επιβάρυνση των αρχαιολογικών τόπων, είτε άμεσα είτε έμμεσα. Στην άμεση επιβάρυνση περιλαμβάνεται ο ανεξέλεγκτος περίπατος γύρω από ή πάνω σε μνημεία, ο βανδαλισμός, η διάβρωση που επιταχύνει την καταστροφή των αρχαιολογικών στρωμάτων και η απόρριψη απορριμμάτων. Η έμμεση επιβάρυνση συνδέεται κυρίως με την κυκλοφοριακή επιβάρυνση τοπικών ή περιφερειακών δρόμων και επηρεάζει τον τοπικό πληθυσμό με την αυξημένη έλλειψη χώρων στάθμευσης, με παραβιάσεις ιδιωτικών χώρων και με γεωργικές καταστροφές³¹⁶. Τέτοιες επιβαρυντικές συνέπειες φυσικά εγείρουν εξ αρχής το ερώτημα γιατί θα πρέπει να μετατρέπονται σε τουριστικά σημεία οι επιλεγμένες αρχαιολογικές θέσεις. Δεν υπάρχει απλή απάντηση σε αυτό το ερώτημα.

Τα επιχειρήματα υπέρ της τουριστικής χρήσης, που πρέπει καταρχήν να είναι βιώσιμη, διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: Σύμφωνα με τον ρόλο της πολιτιστικής κληρονομιάς (δηλαδή τον ρόλο της ως πολιτιστική κληρονομιά *per se*) και σύμφωνα με τον ρόλο της ως κοινωνική λειτουργία. Πιο συγκεκριμένα:

- α. Ο κύριος σκοπός της παρουσίασης της αρχαιολογικής κληρονομιάς είναι να εισάγει το αρχαιολογικό παρελθόν στο κοινό. Συνεπώς, κεντρικός στόχος της παρουσίασης είναι να αυξήσει την προσβασιμότητα στον αρχαιολογικό τόπο, κάτι που σημαίνει αύξηση της τουριστικής κυκλοφορίας.
- β. Οι σύγχρονες κοινωνικές συνθήκες και οι παρατηρούμενες αλλαγές στις παγκόσμιες αγορές θεμελιώνουν τον νέο κοινωνικό ρόλο της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- γ. Μια από τις σύγχρονες αξίες της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι οικονομικής φύσης. Σε ορισμένες χώρες τα εισιτήρια επίσκεψης σε αρχαιολογικούς χώρους και σε πάρκα εκπίπτουν της φορολογίας, γεγονός που καθιστά την επισκεψιμότητα δελεαστική.

---

³¹⁶ Timothy and Boyd 2003, 125-130.

- δ. Ο τουρισμός αναγνωρίζεται ως παράγοντας για την παρουσίαση της πολιτιστικής κληρονομιάς, προσφέροντας παράλληλα τα κεφάλαια για την επιτυχή διατήρησή της.
- ε. Ο πολιτιστικός τουρισμός είναι μια από τις ταχύτερα εξελισσόμενες μορφές τουρισμού στον κόσμο. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού προβλέπει σημαντική αύξηση του προϊόντος με όρους αγοράς³¹⁷.

Η χρήση της πολιτιστικής κληρονομιάς για τουριστικούς σκοπούς φαίνεται ορθολογική μέσα σε συγκεκριμένο, όμως, πλαίσιο και αποτελεί αναγνωρίσιμο οικονομικό, τουριστικό και πολιτιστικό παράγοντα στο παρόν και στο μέλλον. Βάσει των παραπάνω, μπορούμε να προτείνουμε προληπτική δράση και έγκαιρη διαμόρφωση του διαχειριστικού σχεδιασμού.

Η αλλαγή των μέτρων διατήρησης ενός αρχαιολογικού πάρκου ή μιας θέσης, αφότου γίνει ευρέως γνωστή, δεν αντιμετωπίζεται ως καλή πρακτική. Αρκετά παραδείγματα υποδεικνύουν ότι είναι δύσκολο να προβλεφθούν πρόσθετες στρατηγικές για τον αποτελεσματικό έλεγχο των επισκεπτών εκ των υστέρων. Το κόστος αποκατάστασης των ζημιών που προκαλούνται από τον τουρισμό είναι εξαιρετικά πιθανό να αντισταθμίζει σε μεγάλο βαθμό τα έσοδα που δημιουργούνται. Επιπλέον, οποιεσδήποτε αλλαγές στα τελευταία στάδια σχεδιασμού και εφαρμογής των διαχειριστικών μέτρων είναι δυνατό να προκαλέσουν αναταράξεις στις τοπικές οικονομίες, εξαιτίας της μακρόχρονης εφαρμογής προηγούμενων τακτικών διαχείρισης³¹⁸.

4.2. Το αρχαιολογικό πάρκο ως οργανισμός

Η διαχείριση του αρχαιολογικού πάρκου ως οργανισμού, βασίζεται ουσιαστικά στην αξιοποίηση της πηγής, δηλαδή της αρχαιολογικής μαρτυρίας μιας θέσης. Η αρχαιολογική πηγή είναι μοναδική στο είδος της, εύθραυστη μαρτυρία του παρελθόντος και κατά συνέπεια η χρήση της είναι

---

³¹⁷ Hoffman *et al* 2002, 30-31.

³¹⁸ Gingell 1999, 23-34. Επίσης, Young 1999, 35-48.

περιορισμένη. Επομένως, οι αρχές διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι το θεμέλιο της ανάπτυξης του διαχειριστικού προγράμματος ενός αρχαιολογικού πάρκου.

Ανεξάρτητα από τις διαφορές που μπορεί να παρουσιάζει η παρουσίαση και η λειτουργία του αρχαιολογικού πάρκου από εκείνη του ανοικτού μουσείου, υπάρχουν συναφείς παράμετροι που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τον σχεδιασμό της διαχείρισης του αρχαιολογικού πάρκου, ειδικότερα σε ζητήματα παρουσίασης, διατήρησης, εκπαίδευσης, έρευνας και μάρκετινγκ.

Ο βασικός σκοπός οποιουδήποτε οργανισμού είναι η επίτευξη συγκεκριμένων σκοπών και στόχων. Για να επιτευχθούν τα επιθυμητά αποτελέσματα, είναι αναγκαία μια αποτελεσματική μορφή διαχείρισης μέσω στόχων. Προκειμένου να χαρακτηριστεί η διαχείριση αποτελεσματική, θα πρέπει να περιλαμβάνει συντονισμό εργασιών και δραστηριοτήτων καθώς και τους κατάλληλους πόρους³¹⁹.

Σύμφωνα με τον Bryson (2004), ο στρατηγικός σχεδιασμός *είναι η προσπάθεια για την παραγωγή θεμελιωδών αποφάσεων και δράσεων που διαμορφώνουν το τι είναι ο οργανισμός, τι κάνει και γιατί*³²⁰. Αυτές οι θεμελιώδεις αποφάσεις και δράσεις είναι μεθοδολογικά εργαλεία για τον σχεδιασμό του οργανισμού. Το συγκεκριμένο μοντέλο ακολουθεί τη λογική του στρατηγικού σχεδιασμού και θέτει τη διαμόρφωση των αντικειμενικών στόχων σε λογική σχέση ανάμεσα στην αποστολή και στο όραμα. Προβλέπει τα στρατηγικά στοιχεία (δραστηριότητες, ρύθμιση και χρηματοδότηση), απαραίτητα για την υλοποίηση των στόχων και των σκοπών, τόσο για κερδοσκοπικές όσο και για μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, όπου το κέρδος είναι ο πρωταρχικός στόχος και αντίστροφα.

Σχεδιάζοντας το αρχαιολογικό πάρκο ως οργανισμό, αντλούμε σε μεγάλο βαθμό τα θεμελιώδη στοιχεία του από τις γενικές κατευθύνσεις που παρέχονται σχετικά με τη λειτουργία των μουσείων. Το αρχαιολογικό πάρκο, παρά την ιδιαιτερότητά του, θεωρείται μουσείο, που εκτελεί μουσειακή δραστηριότητα με την ευρύτερη έννοια. Σύμφωνα με τον ορισμό της ICOM, το μουσείο συντηρεί, ερευνά, επικοινωνεί και

---

³¹⁹ Daft and Marcic 2008, 163.

³²⁰ Bryson 2004, 6.

παρουσιάζει την υλική και την άυλη πολιτιστική κληρονομιά και το περιβάλλον της για εκπαιδευτικούς και ερευνητικούς σκοπούς καθώς και για διασκέδαση. Συνεπώς, περικλείει όλες τις μορφές παρουσίασης δραστηριοτήτων, ανεξάρτητα από το θέμα, τον τύπο της κληρονομιάς και τη θέση του στο τοπίο³²¹.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, εκτός από τις παρατηρούμενες αλλαγές στους θεμελιώδεις ορισμούς της μουσειακής δραστηριότητας, υπήρξαν και θεμελιώδεις αλλαγές στη λειτουργία των μουσείων. Αυτές οι αλλαγές συσχετίζονται τόσο με τις κοινωνικές αλλαγές στον δυτικό κόσμο, όσο και με τις αλλαγές στην αγορά. Μια από τις σημαντικότερες αλλαγές συνέβη στη Μεγάλη Βρετανία, στο πλαίσιο της διακυβέρνησης της Μάργκαρετ Θάτσερ τη δεκαετία του 1980 και αφορούσε την αλλαγή στη διαδικασία χρηματοδότησης των μουσείων³²². Η κυβέρνηση απαίτησε από τα μουσεία να παρουσιάσουν αποτελέσματα με αντάλλαγμα τη συστηματική τους χρηματοδότηση. Με άλλα λόγια, τα μουσεία όφειλαν να υποστηρίξουν ακόμη και την ύπαρξή τους. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκε μια νέα έννοια ερμηνείας και οικονομικής λειτουργίας των μουσειακών οργανισμών, η αποκαλούμενη *ανταποδοτική σχέση (Value for Money)*³²³.

Το σημαντικό στην *ανταποδοτική σχέση* είναι ότι διαμορφώνει νέες οδηγίες για τη διαχείριση των οργανισμών που ασχολούνται με την πολιτιστική κληρονομιά. Η θεμελιώδης αλλαγή συνέβη όταν τα μουσεία στράφηκαν προς τους επισκέπτες³²⁴. Τα επιτυχημένα μουσεία σχεδίασαν τα προγράμματα και τις παρουσιάσεις τους σύμφωνα με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις του κοινού, χρησιμοποιώντας τη φιλοσοφία και τα εργαλεία του μουσειακού μάρκετινγκ³²⁵. Ο πλέον επιτυχημένος συνδυασμός δράσεων σχετίζεται πιθανώς με την εκπαίδευση και τη διασκέδαση. Η προσανατολισμένη στον επισκέπτη άποψη σημαίνει ενεργό κοινωνικό ρόλο του μουσείου ώστε να ανταποκρίνεται στις κοινωνικές αλλαγές, γεγονός

---

³²¹ ICOM (2007), Διαθέσιμο online.

³²² Levin 2010, 30.

³²³ Hooper-Greenhill 2002, 13.

³²⁴ Stam 1993, 267-283.

³²⁵ Kotler and Kotler 2000, 271-273. Βλ. επίσης, Hooper-Greenhill 2000, 1-10.

που αντανακλά τα προβλήματα της κοινωνίας και την ενσωμάτωση των φορολογούμενων πολιτών στον σχεδιασμό της οργάνωσης λειτουργίας³²⁶.

4.3. Η αποστολή

Ο Drucker (1990) τοποθετεί την αποστολή στην κορυφή σε σχέση με την έννοια των στοιχείων της διαχείρισης ενός οργανισμού. Θεωρεί ότι αυτό είναι το σημαντικότερο στοιχείο που καθορίζει τη σχέση του οργανισμού με το περιβάλλον και τη συμβολή του στην κοινωνία. Επίσης, καθορίζει σαφώς τους σκοπούς, τους στόχους και τα είδη της δράσης. Σύμφωνα με την άποψή του, η δήλωση της αποστολής θα πρέπει να είναι σαφώς προσανατολισμένη στη δράση. Διαφορετικά, απλώς σηματοδοτεί μια πρόθεση. Η δήλωση αποστολής επικεντρώνεται στους στόχους του οργανισμού και καθορίζει με σαφήνεια τη συμβολή των εργαζομένων του³²⁷.

Επιπρόσθετα, παρέχει *το πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώνονται οι στρατηγικές του οργανισμού*, είναι ο στόχος που αφορά αυτά που θέλει να επιτύχει ο οργανισμός για τον κόσμο³²⁸. Αυτό ουσιαστικά σημαίνει ότι η αποστολή καθορίζει βασικούς στόχους οι οποίοι είναι συνήθως τμήμα της δήλωσης αποστολής. Ενώ η αποστολή του οργανισμού είναι σταθερή, οι στόχοι είναι μόνο προσωρινοί. Ο Drucker επισημαίνει ρητά ότι οι στόχοι είναι ευμετάβλητοι και εξαρτώνται από τις συνθήκες και τις περιβαλλοντικές αλλαγές ενώ η αποστολή είναι μοναδική και διαρκής³²⁹.

Η δήλωση αποστολής συνδέεται με ζητήματα που αφορούν την κύρια δραστηριότητα στον συγκεκριμένο τομέα του οργανισμού και είναι χρήσιμη ακόμη και για πρακτικές καθημερινές λειτουργίες³³⁰. Είναι ένα ευρύ γενικό πλαίσιο γύρω από το οποίο εξελίσσονται άλλες στρατηγικές ανησυχίες, όπως το όραμα, η στρατηγική πρόθεση και οι δυνατότητες, ο σκοπός και οι στόχοι, οι βασικές αξίες, τα πρότυπα συμπεριφοράς, τα επιχειρηματικά μοντέλα και άλλα. Αφορά τους λόγους για τους οποίους ο

---

³²⁶ Fleming 2005, 1-3.

³²⁷ Drucker 1990, 3-5.

³²⁸ Hill and Jones 2008, 11.

³²⁹ Drucker 1990, 5.

³³⁰ Mullane 2002, 448-455.

οργανισμός επιθυμεί να εκτελέσει μια συγκεκριμένη λειτουργία, πόσο εκτεταμένη θα είναι η λειτουργία αυτή, πώς θα πρέπει να αντιμετωπιστεί, πώς ο οργανισμός αντιλαμβάνεται τον ανταγωνισμό και το είδος των σχέσεων που προτίθεται να προωθήσει με όλους τους εμπλεκόμενους, πώς προσδιορίζει βασικούς στόχους και αξίες. Οφείλει δε να παρέχει απαντήσεις σε πέντε βασικά ερωτήματα:

1. Ποιοι είμαστε;
2. Γιατί εκτελούμε τη συγκεκριμένη δραστηριότητα;
3. Πώς θα εκπληρωθούν τα συγκεκριμένα ενδιαφέροντα;
4. Πώς μπορούμε να ανταποκριθούμε στις απαιτήσεις και στις πρωτοβουλίες των σημαντικών εταίρων μας;
5. Ποια είναι η επιχειρηματική φιλοσοφία μας;³³¹

Ο Drucker με τη σειρά του θεωρεί ότι η δήλωση αποστολής πρέπει να περιέχει τρία στοιχεία:

1. Ευκαιρίες (ποιες είναι οι ευκαιρίες και οι ανάγκες στο περιβάλλον ανάπτυξης του οργανισμού).
2. Επάρκεια του οργανισμού (είναι σε θέση να εκτελέσει αυτό το έργο).
3. Δέσμευση στους στόχους του οργανισμού.

Η αποστολή πηγάζει από την αναγνώριση των ευκαιριών στο επιχειρησιακό περιβάλλον και από τις ανάγκες στις οποίες ο οργανισμός είναι σε θέση να ανταποκριθεί, προκειμένου να συμβάλλει στην ανάπτυξη και στον σχηματισμό των υψηλότερων δυνατών προτύπων λειτουργίας στον τομέα του. Ο οργανισμός αισθάνεται αρκετά επαρκής ώστε να εκτελέσει τη δήλωση αποστολής του. Το τρίτο σημαντικό στοιχείο είναι η πίστη στην επιτυχία και η δέσμευση στην ιδέα³³².

Όσον αφορά ειδικότερα το αρχαιολογικό πάρκο ως οργανισμό, η αποστολή θα μπορούσε να οριστεί ως η διατήρηση, η εκπαίδευση και η βιώσιμη χρήση της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Η βελτίωση της

---

³³¹ Hill and Jones 2008, 14-15.

³³² Drucker 1990, 6.

προσβασιμότητας, τα βιωματικά προγράμματα και οι παρουσιάσεις που βασίζονται σε επιστημονικά ευρήματα είναι δυνατό να συμβάλλουν στην κατανόηση της αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, στη διατήρησή της καθώς και στη βιώσιμη ανάπτυξη. Έννοιες όπως η διατήρηση, η εκπαίδευση, η αύξηση της προσβασιμότητας, ο εμπλουτισμός της τουριστικής προσφοράς και η αειφόρος ανάπτυξη, περιλαμβάνουν εξίσου περιβαλλοντικούς παράγοντες, βασικές επιχειρηματικές αρχές και στόχους. Τα στοιχεία του εύρους και του πεδίου εφαρμογής του οράματος στον τομέα των επιχειρήσεων, περιλαμβάνονται στις έννοιες *προσβασιμότητα, διεπιστημονική προσέγγιση και επεξηγηματικές παρουσιάσεις, βασισμένες σε επιστημονικά ευρήματα*³³³.

Τα στοιχεία του ανταγωνισμού και το είδος της σχέσης με τους πιθανούς εταίρους περιλαμβάνονται στο τελευταίο τμήμα της δήλωσης αποστολής και συνδέονται με τη συμβολή στην *αειφόρο τουριστική ανάπτυξη*, με την ένταξη του τοπικού πληθυσμού και με την προώθηση μιας βιώσιμης χρήσης της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Στο σύνολό τους διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο και κατά την εκτίμησή μας, η δραστηριότητα αυτή ενθαρρύνει την ανάπτυξη μιας περιοχής δημιουργώντας νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες.

4.4. Το όραμα

Η δήλωση του οράματος είναι οδικός χάρτης του οργανισμού που υποδεικνύει τόσο αυτό που επιθυμεί να γίνει όσο και τις καθοδηγητικές μετασχηματιστικές πρωτοβουλίες, θέτοντας καθορισμένη κατεύθυνση για την ανάπτυξη του οργανισμού. Η δήλωση του οράματος υφίσταται ελάχιστες αναθεωρήσεις κατά τη διάρκεια της ζωής ενός οργανισμού, σε αντίθεση με τους επιχειρησιακούς στόχους που πιθανώς διαφέρουν από έτος σε έτος. Είναι επίσημη και καταγεγραμμένη δήλωση που αναφέρεται ρητώς στα έγγραφα του οργανισμού και όχι κάποια ανεπίσημη γενική αρχή που διατυπώνεται από τα ανώτερα διοικητικά στελέχη³³⁴. Η δήλωση οράματος και η δήλωση αποστολής έχουν διαφορετικό στόχο. Αφενός, η

---

³³³ Brokerhof 2015, 7-13.

³³⁴ Lipton 1996, 83-91.

δήλωση αποστολής περιγράφει τον σκοπό του οργανισμού, αφετέρου η δήλωση οράματος παρέχει στρατηγική κατεύθυνση και περιγράφει τι θέλει να επιτύχει ο οργανισμός στο μέλλον³³⁵.

Το όραμα υποδηλώνει την κατευθυντήρια αρχή ενός οργανισμού, συνεπώς το ποιοτικό όραμα είναι το βασικό εργαλείο για τον έλεγχο ενός περίπλοκου οργανισμού. Συνδέει με λογικό τρόπο και εκφράζει τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα των σημαντικών εταίρων του. Ο όρος *εταίροι* συνδέεται με τα ενδιαφερόμενα μέρη, δηλαδή με όλα τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες που εξαρτώνται με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο από τη λειτουργία του οργανισμού και αντίστροφα³³⁶.

Τα συμφέροντα των εταίρων σε πολλές περιπτώσεις διαμορφώνουν το όραμα, ως εκ τούτου υφίσταται σημαντική απόκλιση μεταξύ των οραμάτων των κερδοσκοπικών και των μη κερδοσκοπικών οργανισμών. Δεδομένης της ελληνικής νομοθεσίας και του κρατικού παρεμβατισμού στη διαχείριση αρχαιολογικών τόπων, δε μπορούμε να προβούμε σε εικασίες σχετικά με το ποιο είδος οργανισμού θα ήταν καταλληλότερο για τη λειτουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου. Συνεπώς, θα διαμορφώσουμε το όραμα χωρίς να αποφασίσουμε για την κατεύθυνση του οργανισμού, βάσει υποθετικών εταίρων και στόχων.

Σε σχέση με τον ρόλο τους στη διαμόρφωση ενός οργανισμού, οι εταίροι είναι είτε εσωτερικοί είτε εξωτερικοί. Είναι σημαντικό στην περίπτωση του οργανισμού το όραμα να γίνεται αποδεκτό τουλάχιστον από την πλειοψηφία των εταίρων. Το όραμα διαμορφώνεται ανάλογα με τα συμφέροντα και την επιρροή που ασκούν οι εταίροι, οπότε χρειάζεται να καθορίσει κανείς γενικά ποιοι είναι ή ποιοι μπορούν να είναι, λαμβάνοντας υπόψη τις σχετικές νομοθετικές διατάξεις για την προστασία και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς³³⁷. Ουσιαστικά, στο ελληνικό νομοθετικό περιβάλλον είναι δυνατό να προσδιοριστούν οι εταίροι ως εξής:

1. Κράτος και Δήμοι ή τοπικές κοινότητες.

---

³³⁵ Darbi and Phanuel 2012, 95-109.

³³⁶ Bolman and Deal 2003, 205.

³³⁷ Ν. 3028/28.6.2002. Διαθέσιμος online.

2. Επαγγελματίες δημοσίου και ιδιωτικού τομέα³³⁸.
3. Τοπικός πληθυσμός.
4. Μόνιμο προσωπικό.
5. Ιδρυτικά μέλη του οργανισμού, επενδυτές, χρηματοδότες³³⁹.
6. Τελικοί χρήστες και κοινωνία.

Τα ενδιαφέροντα και συμφέροντα των παραπάνω ομάδων μπορούν να καθοριστούν βάσει των αρμοδιοτήτων τους.

Κράτος, Δήμοι και τοπικές κοινότητες

Η διατήρηση, η εκλαΐκευση και η αειφόρος χρήση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι τμήμα των εθνικών αναπτυξιακών προγραμμάτων και της νομοθεσίας. Συμβάλλουν στην αναβίωση του τοπικού περιβάλλοντος και στην ανάπτυξη της υπαίθρου, στη δημιουργία άμεσων και έμμεσων εσόδων και φόρων. Έτσι εικάζεται πως οι κρατικές και οι τοπικές κοινότητες θα ήθελαν να συμβάλουν στην υλοποίηση τόσο των ιδεολογικών όσο και των υλικών στόχων, έχοντας όμως κατά νου τα δικά τους συμφέροντα. Ωστόσο, τα συμφέροντα των κρατικών οργάνων και των τοπικών κοινοτήτων είναι κυρίως βραχυπρόθεσμα και μεταβλητά και μπορούν να είναι μόνο εν μέρει ανάλογα με τα συμφέροντα του οργανισμού ενός αρχαιολογικού πάρκου. Προσπαθούν να ελαχιστοποιήσουν τον κίνδυνο του έργου του οργανισμού, ιδίως όσον αφορά την κατανομή των κονδυλίων και την πιθανή δημόσια κριτική. Οι κρατικοί και οι τοπικοί φορείς υποστηρίζουν έργα που έχουν κυρίως πολιτικό αντίκτυπο. Εξαιτίας αυτού, πολιτικά και ενεργειακά ζητήματα,

---

³³⁸ Αν και υπό την εποπτεία δημοσίων φορέων, οι συμβάσεις επιστημονικού προσωπικού και τεχνιτών υψηλής εξειδίκευσης είναι συμβάσεις ιδιωτικού δικαίου και ορισμένου χρόνου για αρχαιολογικά έργα, αντίθετα από τους μόνιμους επαγγελματίες τεχνίτες στις κατά τόπους Εφορείες Αρχαιοτήτων. Βλ. για παράδειγμα ΥΠ.ΠΟ.: Προκηρύξεις Επιλογής Προσωπικού, διαθέσιμο online.

³³⁹ Επενδυτές και χρηματοδότες δεν προβλέπονται από τον Ν. 3028/28.6.2002. Στην πράξη, όμως, ο νόμος είναι ανενεργός σε περιπτώσεις δωρεών προς το ελληνικό δημόσιο, (βλ. Καρακατσούλη, 2014), όπου εφαρμόζει ουσιαστικά ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (2014/2149(INI)), που ενθαρρύνει συμπράξεις δημοσίου και ιδιωτικού τομέα εξετάζοντας μάλιστα το ενδεχόμενο παροχής πιθανών φορολογικών ελαφρύνσεων.

όπως η οικονομική κρίση στον ελληνικό χώρο, είναι δυνατό να επισκιάσουν παντελώς την πρωτοβουλία για τη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου, ακόμη και για τη διενέργεια ανασκαφικού έργου³⁴⁰.

Επαγγελματικές κρατικές υπηρεσίες (Υπηρεσίες για την προστασία της ακίνητης πολιτιστικής κληρονομιάς και των μουσείων)

Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και όλων των μορφών παρέμβασης από διαφορετικούς φορείς υπόκειται στη νομοθεσία και στα υψηλότερα επαγγελματικά πρότυπα. Το κύριο ενδιαφέρον των επαγγελματικών υπηρεσιών είναι να εξασφαλιστεί η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, του νοήματος, της αυθεντικότητας και της ακεραιότητάς του. Υπό αυτές τις συνθήκες, η συναίνεση θα εκδοθεί για τα μέτρα παρέμβασης ή για άλλες μορφές συνεργασίας³⁴¹.

Τοπικές κοινότητες

Η τουριστική δραστηριότητα έχει σημαντικές επιδράσεις στη ζωή του τοπικού πληθυσμού. Οι συνέπειες περιλαμβάνουν θόρυβο, ρύπανση, συνωστισμό και άλλα. Από την άλλη, είναι σημαντικές οι ευκαιρίες που προκύπτουν από τη δημιουργία νέων οικονομικών δραστηριοτήτων, από τις νέες ευκαιρίες απασχόλησης ή από την αναβίωση του τόπου και είναι επίσης δυνατό να συμμετέχουν ενεργά στην οργάνωση του αρχαιολογικού πάρκου. Πρόκειται για μια νέα μορφή ανάπτυξης βασισμένη στον τουρισμό και στις πολιτιστικές δραστηριότητες, ειδικότερα σε περιόδους οικονομικής κρίσης³⁴².

Οι προσεγγίσεις που υιοθετούνται για τα προστατευόμενα τοπία στην Ευρώπη αναγνωρίζουν όλο και περισσότερο τις κρίσιμες συνδέσεις ανάμεσα στη φύση, τον πολιτισμό και την κοινότητα για μια μακροπρόθεσμη βιώσιμη ανάπτυξη. Τα εγχειρήματα διαχείρισης τοπίου και άλλων έργων επιδιώκουν να στηρίξουν τον αποκαλούμενο *ενάρετο κύκλο ανάδρασης*³⁴³,

³⁴⁰ Howery 2013, 228-250.

³⁴¹ Janssen and Knippenberg 2012, 241-266.

³⁴² Korca 2015, 193.

³⁴³ Για τον όρο βλ. Webel and Galtung 2012, 189.

μέσω του οποίου η οικονομία μιας περιοχής συμβάλλει στη φύση και στην ομορφιά. Με τη σειρά του το περιβάλλον ενισχύει την κοινότητα και τη βιωσιμότητα του προστατευόμενου τοπίου³⁴⁴.

Προσωπικό

Είναι προϋπόθεση ότι οι εργαζόμενοι και οι εξωτερικοί συνεργάτες είναι επαγγελματίες με θετική στάση απέναντι στην πολιτιστική κληρονομιά. Ιδιαίτερα σε ζητήματα που σχετίζονται με εξωτερικούς συνεργάτες, χρειάζεται να υιοθετείται ενίοτε μια στάση λιγότερο γραφειοκρατική και προσανατολισμένη προς την επίτευξη των αναγκαίων αποτελεσμάτων³⁴⁵. Η επαγγελματική διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και η σχετική εκπαίδευση του προσωπικού είναι υψηλού ενδιαφέροντος προκειμένου να λειτουργήσει σωστά ο πολιτιστικός οργανισμός³⁴⁶. Επιπλέον, η επιτυχής οικονομική λειτουργία του αρχαιολογικού πάρκου είναι σημαντική καθώς διασφαλίζει την ύπαρξη θέσεων εργασίας σε τοπικό επίπεδο, εξασφαλίζοντας σε έναν βαθμό τη βιωσιμότητα και την αειφορική ανάπτυξη της κοινότητας.

Ιδρυτές, επενδυτές και χρηματοδότες

Το πρωταρχικό συμφέρον του ιδρυτή είναι μια οικονομικά αποδοτική λειτουργία. Αν ο ιδρυτής ή ο ιδιοκτήτης ασχολείται κυρίως με την κερδοφορία, τα κέρδη καθίστανται κεντρικός στόχος του. Αν ο ιδρυτής είναι κυβερνητικός οργανισμός, πρόσωπο δημοσίου δικαίου ή ιδιωτικός μη κερδοσκοπικός οργανισμός, ανάμεσα στα συμφέροντα, εκτός της οικονομικής απόδοσης, περιλαμβάνονται η αποτελεσματική διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς³⁴⁷ και η απαιτούμενη εκλαΐκευση της επιστημονικής γνώσης³⁴⁸.

---

³⁴⁴ Powell et al 2002, 279-295.

³⁴⁵ Starr 2013, 150.

³⁴⁶ Teather 2011, 73-87.

³⁴⁷ Pickard 2008, 200.

³⁴⁸ Heilbron 2003, 668.

Χρήστες

Στους χρήστες περιλαμβάνονται οι επισκέπτες και το ευρύ κοινό, καταναεμημένοι συνήθως σε τυπολογίες, ανάλογα με τις επιθυμίες και τη βαθύτητα της πολιτιστικής τους εμπειρίας. Ο κατακερματισμός της αγοράς (συνειδητός πολιτιστικά τουρίστας, απλός περιηγητής, τυχαίος επισκέπτης, περιπτωσιακός επισκέπτης και άλλα) χρειάζεται να ληφθεί υπόψη, καθώς τα κίνητρα των επισκεπτών είναι διαφορετικά κατά περίπτωση³⁴⁹. Η έρευνα αγοράς αποκαλύπτει ότι τα κύρια ενδιαφέροντα είναι η εκπαίδευση, η ποιότητα των δαπανών του ελεύθερου χρόνου, η άνεση, η προσφορά διαφόρων υπηρεσιών και μια μεγάλη ποικιλία επιλογών για όλες τις γενιές, με έμφαση στα οικογενειακά προγράμματα³⁵⁰.

Το ποιοτικό όραμα περιλαμβάνει τόσο πραγματικά στοιχεία όσο και στοιχεία δημιουργικής φαντασίας και θεωρητικά είναι προσανατολισμένο στο μέλλον. Σε ό,τι σχετίζεται με την πρωταρχική διατύπωση του οράματος, χρειάζεται να προσθέσει κανείς τα στοιχεία της δημιουργικής και της τολμηρής έκφρασης³⁵¹.

Στη συνέχεια της ανάπτυξης του οράματος συνδυάζονται τα ενδιαφέροντα και τα συμφέροντα των συμμετεχόντων στην ιδέα ότι το αρχαιολογικό πάρκο ως δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου ενώνει δύο συμπληρωματικούς στόχους, δηλαδή τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και την οικονομική αποτελεσματικότητα. Τα ιδεολογικά ενδιαφέροντα και τα οικονομικά συμφέροντα λαμβάνονται από κοινού υπόψη κατά τη διαμόρφωση του οράματος. Το ιδεολογικό ενδιαφέρον τονίζει την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς και την προσδιορίζει ως περιουσιακό στοιχείο της κοινότητας ενώ ταυτόχρονα στοχεύει στη διαμόρφωση της πολιτιστικής ταυτότητας. Τονίζει, επίσης, την επαγγελματική διαχείριση και τις διαμορφούμενες δυνατότητες για εκπαίδευση.

Τα υλικά συμφέροντα σηματοδοτούν την επιθυμία για οικονομική αποδοτικότητα. Η προσεκτική διατύπωση των οικονομικών συμφερόντων είναι δυνατό να προσελκύσει επενδύσεις (δωρεές, χορηγίες, γενική

³⁴⁹ McKercher and Du Cros 2003, 45-58.

³⁵⁰ Moussouri 1997, 12-35.

³⁵¹ Papulova 2014, 12-16.

ανάπτυξη, συνεργασίες), κάτι που υποδεικνύει φιλοδοξία για την ανάπτυξη του οργανισμού. Επιπλέον, σπάζουν τη στερεότυπη αντίληψη ότι η πολιτιστική κληρονομιά είναι ένα απύθμενο πηγάδι που αδειάζει τα κρατικά ταμεία και μπορεί να γίνει αυτοσκοπός με την ενθάρρυνση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας για τη συντήρηση και την αναστήλωση αυτής της κληρονομιάς, όπως προβλέπεται από τον νόμο με την κύρωση της Σύμβασης για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης³⁵².

4.5. Οι λειτουργίες

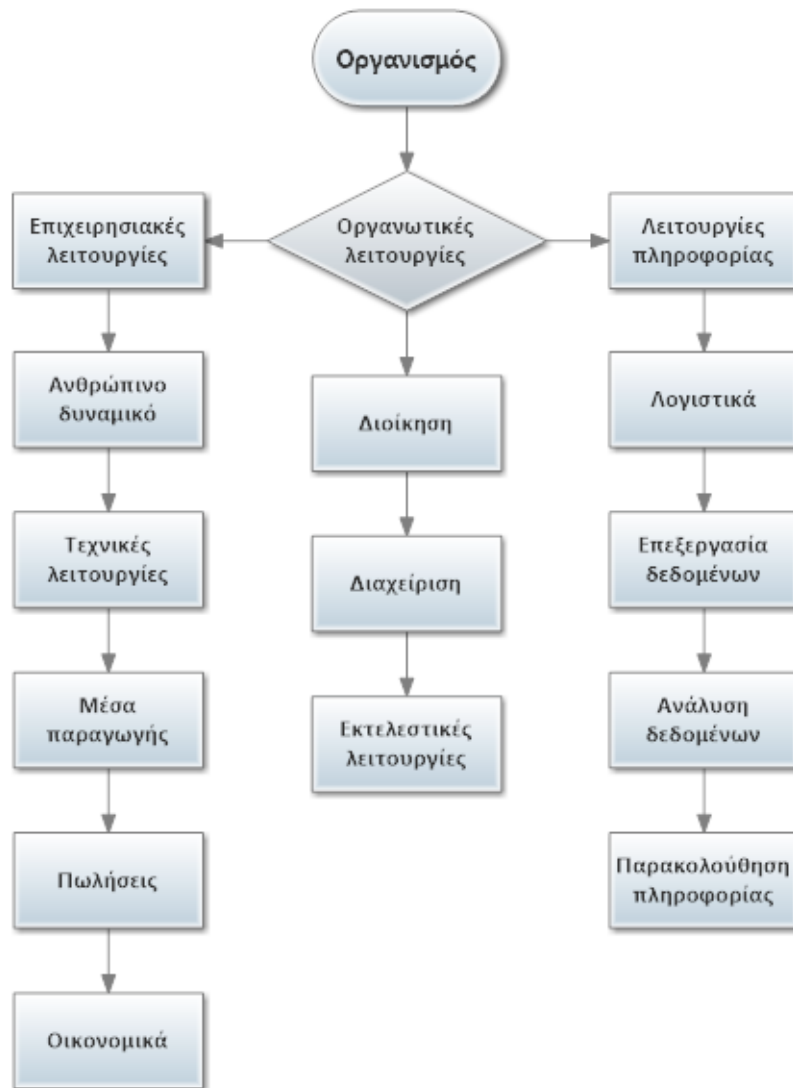
Είναι σημαντικό να ακολουθεί ο οργανισμός την αποστολή και το όραμά του και να συνειδητοποιεί σκοπούς και στόχους, αλλά μόνο αν αυτοί είναι συμβατοί με τις λειτουργίες του. Η διοίκηση έχει μια αποστολή, να εκπληρώσει τα καθήκοντά του³⁵³. Ως λειτουργία εννοείται εδώ εκείνο το τμήμα των σχετικών επαγγελματικών λειτουργιών που βοηθούν στη συνειδητοποίηση των καθηκόντων του οργανισμού. Οι λειτουργίες εξασφαλίζουν κυρίως την ομαλή υλοποίηση της διαδικασίας που αναφέρεται ως επιχειρηματική λειτουργία. Από αυτή την οπτική γωνία, ο οργανισμός μπορεί να σχεδιαστεί ως ένα σύστημα επιχειρηματικών λειτουργιών.

Σε γενικές γραμμές, διακρίνονται τρεις ομάδες λειτουργιών που σχετίζονται με τις επιχειρησιακές λειτουργίες, τις οργανωτικές λειτουργίες και τις λειτουργίες πληροφορίας. Στις επιχειρησιακές λειτουργίες εντάσσονται το ανθρώπινο δυναμικό, οι τεχνικές λειτουργίες, τα μέσα παραγωγής, οι πωλήσεις και τα οικονομικά. Στις οργανωτικές λειτουργίες περιλαμβάνονται η διοίκηση, η διαχείριση και οι εκτελεστικές λειτουργίες. Στις λειτουργίες που σχετίζονται με την πληροφορία περιλαμβάνονται τα λογιστικά, η επεξεργασία και η ανάλυση δεδομένων όπως και η παρακολούθηση της πληροφορίας (σχήμα 4.1).

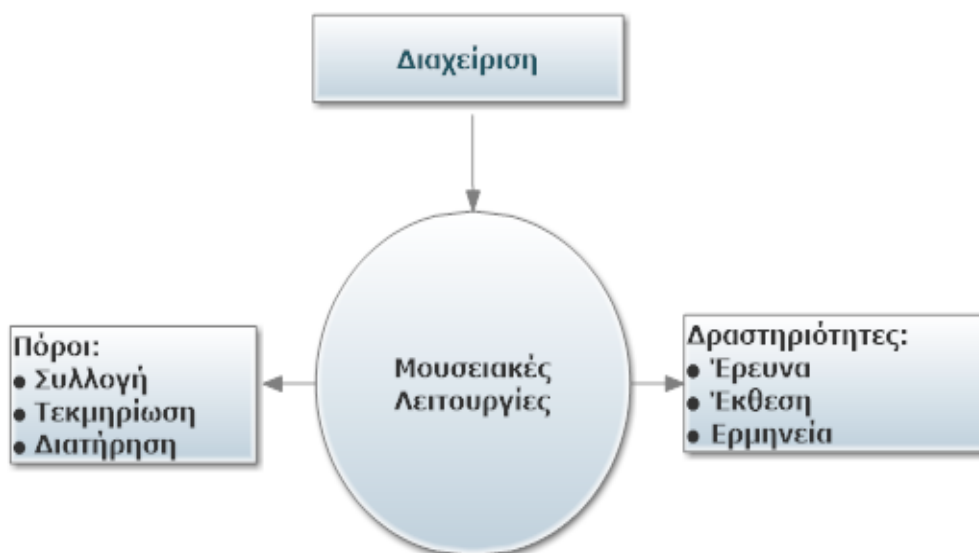
³⁵² ΝΟΜΟΣ 2039/1992 (ΦΕΚ Α 61/13.4.1992).

³⁵³ Lord and Lord 1997, 4, 11.

Σχήμα 4.1: Γενικό τριμερές διάγραμμα λειτουργιών οργανισμού

Οι λειτουργίες ενός αρχαιολογικού πάρκου ακολουθούν τα πρότυπα των μουσειακών λειτουργιών, χωρίς να ξεφεύγουν ουσιαστικά από τη γενικότερη κατανομή που εκτέθηκε παραπάνω. Οι Lord και Lord εισάγουν το μουσειακό μοντέλο λειτουργιών χωρισμένο επίσης σε τρεις ομάδες σχετικές με τη 1). διαχείριση, 2). τους πόρους και την πολιτιστική κληρονομιά, στην οποία συνοψίζει τη συλλογή, την τεκμηρίωση και τη διατήρηση και 3). στις λειτουργίες που απαιτούν μερική ή ολική χρηματοδότηση όπως είναι η έρευνα, η έκθεση και η ερμηνεία. Το συγκεκριμένο μοντέλο είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί ως θεμέλιο για τη δομή τόσο των οργανωτικών λειτουργιών όσο και των λειτουργιών που σχετίζονται με το ανθρώπινο δυναμικό (σχήμα 4.2).

Σχήμα 4.2: Οι λειτουργίες του μουσείου³⁵⁴

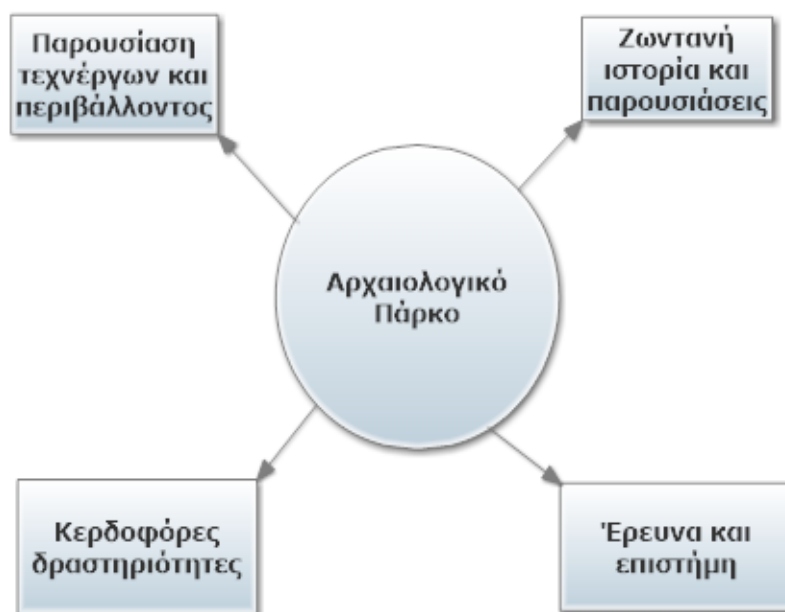
Η κατανόηση του συγκεκριμένου μοντέλου που αναγνωρίζει ότι είναι σημαντική η ισοδύναμη ενασχόληση με την πολιτιστική κληρονομιά, την επικοινωνία και τη διαχείριση, είναι ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη νέων τάσεων τόσο στη μουσειακή πρακτική όσο και στη διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Επίσης, το μοντέλο ευθυγραμμίζεται με τον νέο ορισμό της ICOM για τη λειτουργία των μουσείων που είναι προσανατολισμένος προς τον επισκέπτη και τις απαιτήσεις του³⁵⁵.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι λειτουργίες προέρχονται από τη δήλωση αποστολής και συνδυάζουν τη διατήρηση και την εκπαίδευση από τη μια πλευρά και τη βιώσιμη και οικονομική χρήση από την άλλη. Οι πρώτες είναι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα εκ φύσεως ενώ οι δεύτερες διαθέτουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, ο διαρθρωτικός ορισμός λειτουργίας των παραδοσιακών μουσείων και των δημοσίων οργανισμών μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως βάση ανάπτυξης του διαχειριστικού οργανισμού ενός αρχαιολογικού πάρκου με μη κερδοσκοπική κυρίαρχα και κερδοσκοπική δευτερευόντως δραστηριότητα.

³⁵⁴ Lord and Lord 1997, 5, εικόνα 1.2.

³⁵⁵ Rentschler 2007, 347–349.

Η ίση κατανομή των κερδοσκοπικών και των μη κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων έχει ως στόχο τη βιώσιμη λειτουργία του αρχαιολογικού πάρκου (σχήμα 4.3).

Σχήμα 4.3: Η δομή των λειτουργιών του αρχαιολογικού πάρκου ως οργανισμού

4.6. Η δομή

Η οργανωτική δομή υποδηλώνει τη διαίρεση ή τη δομή της οργάνωσης, τον καταμερισμό της εξουσίας και των ευθυνών και την κατανομή των καθηκόντων και των διαδικασιών εντός του οργανισμού. Αντιπροσωπεύει, επιπλέον, την προοπτική μέσω της οποίας οι εμπλεκόμενοι βλέπουν τον οργανισμό και το περιβάλλον του³⁵⁶. Σε μια ευρύτερη έννοια, η οργανωτική δομή περιλαμβάνει, επίσης, τη διαχείριση των διαδικασιών, δηλαδή τις διαδικασίες που απαιτούνται για τις κύριες δραστηριότητες του οργανισμού, όπως, εξίσου, τα συστήματα που ακολουθούνται και τον κώδικα συμπεριφοράς που εφαρμόζεται σε έναν οργανισμό. Η οργανωτική δομή περιλαμβάνει, επιπροσθέτως, νομικές πτυχές ή το νομικό καθεστώς ενός οργανισμού, που εξαρτάται από το νομικό σύστημα της κάθε χώρας.

³⁵⁶ Jacobides 2007, 455-477.

Από θεωρητική άποψη, το πεδίο της οργανωτικής δομής είναι ιδιαίτερα επεκτάσιμο και υπερβαίνει το πλαίσιο της παρούσας συζήτησης. Το θέμα πρέπει να μελετηθεί προσεκτικά και να καθοριστεί κατά τη διαδικασία της εγκαθίδρυσης, όταν χρειάζεται να μελετηθεί και να προσδιοριστεί το νομικό καθεστώς και το μέγεθος του οργανισμού και της λειτουργίας του. Βάσει των μοντέλων που προβλέπει η θεωρία της διαχείρισης μουσείου³⁵⁷, είναι δυνατό να δημιουργήσουμε ένα υποθετικό μοντέλο για την οργάνωση της λειτουργίας του αρχαιολογικού πάρκου. Το μοντέλο βασίζεται σε προγράμματα και λειτουργίες που υπαγορεύουν τον σχηματισμό υπηρεσιών ή τμημάτων.

Το σύνολο των λειτουργιών του οργανισμού διαχείρισης ενός αρχαιολογικού πάρκου χωρίζεται σε τρία βασικά τμήματα, σύμφωνα με τις αναγνωρίσιμες λειτουργίες. Τα τρία τμήματα αντιστοιχούν στην καταρχήν διαίρεση συμπληρωματικών και διοικητικών λειτουργικών δραστηριοτήτων του οργανισμού:

- α. Η κύρια δραστηριότητα περιλαμβάνει υπηρεσίες και προγράμματα, τα οποία βασίζονται σε πορίσματα επαγγελματιών αρχαιολόγων και χωρίζεται σε δύο τμήματα: το πρώτο σχετίζεται με τη φυσική παρουσίαση ενώ το δεύτερο διαχειρίζεται την ερμηνεία και τα ζωντανά προγράμματα.
- β. Η συμπληρωματική δραστηριότητα περιλαμβάνει κερδοσκοπικές δραστηριότητες που σχετίζονται με το εμπόριο, την εστίαση ή με άλλες συναφείς δραστηριότητες.
- γ. Κοινές υπηρεσίες που διαχειρίζονται λειτουργικά καθήκοντα των ξεχωριστών τμημάτων και του συνόλου του οργανισμού.

Η λειτουργία του αρχαιολογικού πάρκου είναι φύσει προσανατολισμένη προς τους επισκέπτες. Ως εκ τούτου, οι επαγγελματικές υπηρεσίες στους τομείς της αρχαιολογίας και της διατήρησης κατέχουν ισοδύναμη θέση με άλλες υπηρεσίες του οργανισμού. Η οριζόντια δομή που προτείνεται στο σχήμα 4.2 προϋποθέτει ισότητα όσον αφορά τη λήψη

---

³⁵⁷ Lord and Lord 1997, 27-34. Επίσης, Edson 2004, 135-136.

αποφάσεων και τη συλλογική ευθύνη επί των έργων και ωθεί προς τον σχηματισμό ενός ολιστικού μοντέλου προσφοράς και επιτάχυνσης των λειτουργικών διαδικασιών. Όταν προκύπτουν συγκρούσεις, η λήψη αποφάσεων μεταφέρεται στις επαγγελματικές υπηρεσίες, εφόσον βέβαια υφίστανται υπαρκτοί κίνδυνοι σε ζητήματα διατήρησης. Στο συγκεκριμένο μοντέλο είναι απαραίτητη η έννοια της ομαδικής εργασίας ή το μοντέλο του σχηματισμού ομάδων για μεμονωμένα έργα³⁵⁸.

Αυτό που σαφώς διαφοροποιεί το σύστημα διαχείρισης του αρχαιολογικού πάρκου από τα συστήματα διαχείρισης των κλασικών μουσείων, είναι ο ειδικός ρόλος των υπηρεσιών στον τομέα της συμπληρωματικής δραστηριότητας (δηλαδή των υπηρεσιών με ευδιάκριτα κερδοσκοπικό χαρακτήρα) σε σχέση με την κύρια δραστηριότητα. Στα παραδοσιακά μουσεία, οι λειτουργίες αυτές συνήθως παραβλέπονται και περιλαμβάνονται ως δευτερεύουσες υπηρεσίες, συχνά στο πλαίσιο των υπηρεσιών προς τον επισκέπτη. Ωστόσο, σε ένα αρχαιολογικό πάρκο τέτοιες υπηρεσίες είναι εξίσου σημαντικές με τις άλλες. Για παράδειγμα, τα μέλη του προσωπικού του τμήματος μάρκετινγκ κατέχουν ισότιμο ρόλο στη διαμόρφωση των προγραμμάτων του οργανισμού. Ένας λόγος είναι ότι το μάρκετινγκ μπορεί να βελτιώσει σημαντικά την εμπειρία που προσλαμβάνει ο επισκέπτης στο αρχαιολογικό πάρκο και να παρατείνει τη διαμονή του. Παράδειγμα υπηρεσίας που προκύπτει από τις υπηρεσίες μάρκετινγκ αποτελεί η ενσωμάτωση και η προβολή ασύρματων υπηρεσιών στην περιήγηση του πάρκου³⁵⁹. Άλλος λόγος είναι ότι η οικονομική αποτελεσματικότητα του οργανισμού κατέχει εξίσου σημαντική θέση με τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

4.7. Ζητήματα Χρηματοδότησης

Λαμβάνοντας υπόψη τη φύση της λειτουργίας του οργανισμού ενός αρχαιολογικού πάρκου, αναμένεται σχεδόν η ίδια δομή εσόδων όπως σε μουσεία και σε άλλους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς. Τα έσοδα χωρίζονται σε δημόσιους πόρους, σε ιδιωτικούς πόρους και σε πηγαίους

---

³⁵⁸ Lord and Lord 1997, 32-34.

³⁵⁹ Mazzetti *et al* 2004, 321-322.

πόρους³⁶⁰. Τα ποσοστά των επιμέρους τύπων διαφέρουν από οργανισμό σε οργανισμό.

Ενδιαφέρον παράδειγμα σύγκρισης δεδομένων ως προς τη ροή κεφαλαίων είναι το Ironbridge Gorge Museum Trust (εικόνα 4.1) που συστάθηκε το 1968 στο Birmingham του Ηνωμένου Βασιλείου³⁶¹. Η άλλοτε επιτυχημένη βιομηχανική πόλη άρχισε να παρακμάζει οικονομικά τη δεκαετία του 1960. Η μείωση του πληθυσμού και η εγκατάλειψη ακινήτων που ακολούθησε, οδήγησε στο κτίσιμο μιας νέας, σύγχρονης πόλης σε διαφορετική θέση. Παρόλα αυτά, η πολιτεία αποτίμησε το παλιό Ironbridge Gorge ως πιθανή περιοχή για ανάπτυξη.

Με κρατικά έξοδα αγοράστηκαν τα άδεια κτίρια και ξεκίνησαν οι διαδικασίες αποκατάστασης. Η όλη περιοχή ανακηρύχθηκε το 1986 Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της UNESCO³⁶². Στο πάρκο υπάρχουν τριάντα πέντε ιστορικές τοποθεσίες με μουσεία, εγκαταστάσεις, γραφεία, εργαστήρια, ακαδημαϊκά τμήματα πανεπιστημίου, ερευνητική βιβλιοθήκη και κέντρο πληροφόρησης επισκεπτών. Οι εργασίες ανακαίνισης και αποκατάστασης άλλαξαν τη μορφή της ευρύτερης περιοχής, που έγινε πόλος έλξης επισκεπτών. Περίπου 750.000 άτομα σε ετήσια βάση επισκέπτονται την περιοχή, τα μισά περίπου από τα οποία επισκέπτονται τα μουσεία. Το σχετικά μικρό ιστορικό πάρκο υπολογίζεται ότι φέρνει έσοδα είκοσι εκατομμυρίων στερλινών από τον τουρισμό. Σήμερα οι μισθοί εκατό περίπου υπαλλήλων καλύπτονται από ίδια έσοδα (εισιτήρια εισόδου, πωλήσεις αντιγράφων, δωρεές και άλλα). Τριάντα χρόνια μετά την ανακήρυξή του ως μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, παράγει ίδια έσοδα που αντιστοιχούν στο 66% του ετήσιου ισολογισμού του, με στόχο την πλήρη χρηματοδότησή του από ίδια έσοδα έως το 2023³⁶³.

Αν προβούμε σε σύγκριση με άλλα παραδείγματα πολιτιστικών τόπων στην Ελλάδα, όπως τα ανοικτά εθνολογικά μουσεία, οι αρχαιολογικοί τόποι και τα κλασικά μουσεία, θα ανακαλύψουμε ότι η συστηματική λειτουργία και η διατήρησή τους είναι αποτέλεσμα εθνικών

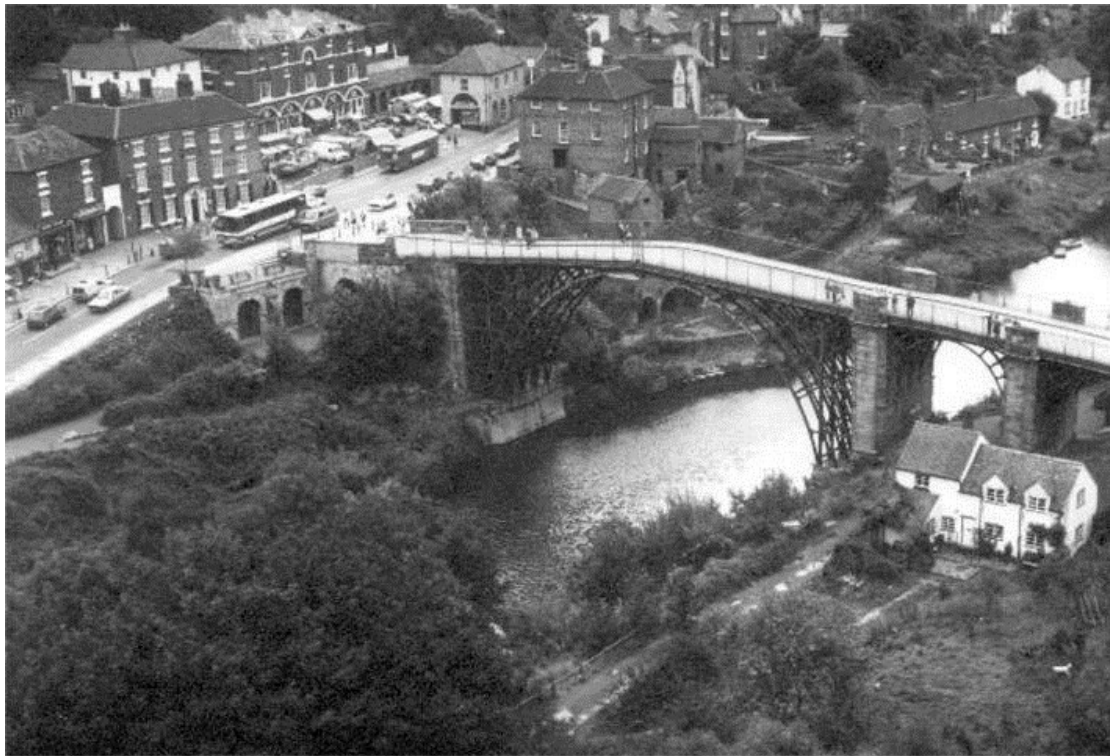
³⁶⁰ Ambrose and Paine 2005, 144-245.

³⁶¹ Trinder 1981, 242.

³⁶² Ironbridge Gorge, στον Κατάλογο των Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, διαθέσιμο online.

³⁶³ Iron Bridge: How We Are Funded: διαθέσιμο online.

προγραμμάτων και δημοσίων δαπανών. Αυτό σε πρώτη ανάγνωση φαίνεται λογικό, αφού η αύξηση της προσβασιμότητας στην πολιτιστική κληρονομιά ενός τόπου και η διατήρησή της είναι εθνικό συμφέρον. Επιπλέον, προγράμματα τύπου Ironbridge Gorge δεν είναι δελεαστικά για επενδύσεις από τον ιδιωτικό τομέα, εξαιτίας της τυπικά μακροπρόθεσμης απόδοσης της επένδυσης. Βάσει των ανωτέρω, πιστεύουμε ότι παρόμοιο μοντέλο χρηματοδότησης θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την κατασκευή ενός αρχαιολογικού πάρκου με ανάθεση της διαχείρισης σε ικανούς φορείς που θα εξασφαλίζουν τη βιώσιμη ανάπτυξη του οργανισμού.

Εικόνα 4.1: Άποψη του Ironbridge Gorge, όπως διαμορφώθηκε ως Μνημείο Πολιτιστικής Κληρονομιάς³⁶⁴

4.8. Διαχείριση του αρχαιολογικού πάρκου ως πολιτιστική κληρονομιά

Το αρχαιολογικό πάρκο σηματοδοτεί τη μετατροπή του αρχαιολογικού χώρου σε ένα σύμπλεγμα που είναι προσαρμοσμένο να

³⁶⁴ Πηγή: UNESCO: Ironbridge Gorge, διαθέσιμο online.

υποδέχεται επισκέπτες. Για τη μετατροπή χρησιμοποιούνται οι παρακάτω τρόποι παρέμβασης στην πολιτιστική κληρονομιά:

- α. Αρχαιολογική έρευνα ή ανασκαφή, όπου κρίνεται ότι είναι αναγκαία, στην περίπτωση υφιστάμενων ερειπίων ή σε υποβρύχια περιοχή.
- β. Παρουσίαση που περιλαμβάνει επιλεγμένες παρεμβάσεις συντήρησης και διευθέτησης χώρων με στόχο την προσβασιμότητα.
- γ. Κατασκευή συμπληρωματικών υποδομών.

Βάσει των παραπάνω απαιτείται μια σειρά μέτρων:

1. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές επιταχύνουν την καταστροφή των αρχαιολογικών καταλοίπων. Η ανασκαφή είναι καταστροφική διαδικασία *per se*. Αν τα αρχαιολογικά ευρήματα δεν προστατευθούν, η καταστροφή συνεχίζεται λόγω ατμοσφαιρικών επιδράσεων, διαφορετικά επιβραδύνεται από μια ποικιλία διαδικασιών συντήρησης και σωστικών παρεμβάσεων.
2. Η παρουσίαση και η κατασκευή συμπληρωματικών υποδομών, όπως δίοδοι, προστατευτικοί φράκτες, κέντρα επισκεπτών, πανδοχεία και άλλα, συνεπάγεται την ανέγερση σύγχρονων εγκαταστάσεων στην προστατευόμενη περιοχή όπου είναι παρόντα αρχαιολογικά κατάλοιπα.
3. Ενίοτε απαιτούνται συμπληρωματικοί χώροι, ανακατασκευές και άλλα ερμηνευτικά εργαλεία. Σε πολλές περιπτώσεις οι φυσικές ανακατασκευές διενεργούνται στον χώρο όπου ανακαλύφθηκαν αρχαιολογικά κατάλοιπα (*in situ*). Έτσι, το αρχαιολογικό παρελθόν παρουσιάζεται στο ουσιαστικό του πλαίσιο, στο αρχικό του περιβάλλον.

Υπάρχουν τρεις αποδεκτοί τρόποι αποκατάστασης στο πλαίσιο της ICOMOS:

1. Η *αναστήλωση*, όταν ένα πεσμένο στοιχείο παραμένει όπως έπεσε και η αρχική του μορφή και θέση είναι προφανείς. Η αναστήλωση είναι ακριβής επιστήμη με πολλά εργαλεία διαθέσιμα,

συμπεριλαμβανομένων των υπολογιστικών μοντέλων που καθιστούν δυνατή μια τέτοιου είδους δραστηριότητα.

2. Ακολουθεί η *σταθεροποίηση*, δηλαδή η διαδικασία κατά την οποία αντικαθίστανται στοιχεία σε μια δομή για να διασφαλίσουν τη σταθερότητα και την ασφάλεια. Εδώ η προσθήκη νέου υλικού πρέπει να επισημαίνεται με σαφήνεια.
3. Τέλος, η *ανοικοδόμηση* είναι απαραίτητη όταν λείπουν ή έχουν κλαπεί τμήματα μιας δομής και είναι αναγκαία η αντικατάσταση για να επιστρέψει το στοιχείο στην αρχική του μορφή. Η ανοικοδόμηση πρέπει να γίνεται πάντα με χρήση χρωματικής αντίθεσης και με σύγχρονα υλικά. Στη διαδικασία δεν περιλαμβάνονται ιστορικά υλικά που ενδέχεται να παραπλανήσουν τον επισκέπτη - θεατή³⁶⁵.

Αυτές οι μορφές επεμβάσεων θεωρούνται δραστικές δεδομένου ότι παρεμβαίνουν στη δομή της πολιτιστικής κληρονομιάς και αλλάζουν την εικόνα της. Αν ένας συγκεκριμένος αρχαιολογικός - ιστορικός τόπος δε φέρει το δυναμικό της τουριστικής ανάπτυξης, πιθανώς οι διαδικασίες αποκατάστασης χρειάζεται να σταματήσουν και απλά να διατηρηθεί η υπάρχουσα κατάσταση. Εντούτοις, η συστηματική παρουσίαση και η χρήση της αρχαιολογικής κληρονομιάς δεν είναι μόνο ενδιαφέρουσα από οικονομικής άποψης. Η επαρκής ένταξή της στον δημόσιο βίο είναι ζωτικής σημασίας για την εκλαΐκευση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η εμπειρία του παρελθόντος έχει δείξει ότι η συστηματική οριοθέτηση των αρχαιολογικών χώρων και η ερμηνεία τους ενισχύει τη συνειδητοποίηση της αξίας τους ανοίγοντας τον δρόμο για μια πιο επιτυχημένη διαδικασία διατήρησης³⁶⁶.

Πρακτικά, κάθε μορφή διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς υπόκειται στο νομικό σύστημα του κράτους. Η νομοθεσία είναι συγκεκριμένη για κάθε ξεχωριστή χώρα. Αν θέλει να διαμορφώσει κανείς πλαίσιο ανεξάρτητο από τις εθνικές νομοθεσίες, επικεντρώνεται στη θεωρία, στη σύγχρονη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και στα διεθνή πρότυπα και συμβάσεις. Με αυτόν τον τρόπο αναπτύσσεται το

---

³⁶⁵ ICOMOS 2015, 6-7.

³⁶⁶ Eagles *et al* 2002, 110.

θεωρητικό μοντέλο μιας σφαιρικής μορφής διαχείρισης του αρχαιολογικού χώρου με τη μορφή αρχαιολογικού πάρκου.

Η ανάπτυξη της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι δυνατό να συνδεθεί με αλλαγές στο κοινωνικό περιβάλλον και με εκείνους τους παράγοντες που θέτουν σε κίνδυνο την ίδια την ύπαρξή της, για παράδειγμα, η αρχαιοκαπηλία, οι λεηλασίες και οι καταστροφές εξαιτίας πολεμικών συγκρούσεων, τα φιλόδοξα κατασκευαστικά έργα μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η διογκούμενη ανεξέλεγκτη οικονομική ανάπτυξη, η κλιματική αλλαγή, η ρύπανση και ο υπερβολικός μαζικός τουρισμός³⁶⁷.

Ανταποκρινόμενοι σε αυτές τις αλλαγές, οι επιστήμονες ανέπτυξαν νέες προσεγγίσεις τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη, ενώ ταυτόχρονα έγιναν οι απαραίτητες νομοθετικές ρυθμίσεις. Όλα αυτά συνέβαλαν στην ανάπτυξη της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η αρχαιολογική διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι ως επί το πλείστον εμπειρική δραστηριότητα με θεωρητικές βάσεις, στην οποία δοκιμάζονται και χρησιμοποιούνται οι καταλληλότερες κατά περίπτωση πρακτικές για την προστασία και τη διατήρηση των μνημείων. Οι πρακτικές διαμορφώνονται βάσει διεθνών επαγγελματικών συστάσεων οι οποίες επικεντρώνονται στους διαφορετικούς τοπικούς παράγοντες. Οι τοπικές ιδιαιτερότητες με τη σειρά τους προκάλεσαν αλλαγές στις τοπικές νομοθεσίες με κοινό γνώμονα τη συνειδητοποίηση της αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και την ανάδειξη της ατομικής ευθύνης ως ζωτικής σημασίας για τη διατήρησή της³⁶⁸. Η ατομική ευθύνη συνεπάγεται στην προκειμένη περίπτωση την εφαρμογή των κανόνων δεοντολογίας σε όσους εργάζονται στον συγκεκριμένο τομέα³⁶⁹.

Σε αυτό το πλαίσιο, η παρουσίαση της πολιτιστικής κληρονομιάς και η ερμηνεία της είναι σημαντικά εργαλεία διαχείρισης. Επιπλέον, η επιτυχία της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς εξαρτάται από τη δημόσια στάση προς αυτή την κατεύθυνση. Η αρχαιολογική κληρονομιά προστατεύεται με επιτυχία όσο οι άνθρωποι θεωρούν πως είναι τμήμα της ζωής τους. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η συμπερίληψη του κοινού

³⁶⁷ Cleere 2005, 1-5.

³⁶⁸ Dolšina 2013, 221-227.

³⁶⁹ Atkinson 2014, 64.

διαδραματίζει ολοένα και σημαντικότερο ρόλο στη διαδικασία της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και στην ένταξή της στη δημόσια ζωή. Ακόμη και στο πρόσφατο παρελθόν το κοινό φέρεται συχνά αποκλεισμένο από τη χάραξη πολιτικής, που διαμορφώνεται από τους σχετικούς επαγγελματικούς κλάδους και από τις υφιστάμενες νομοθεσίες³⁷⁰. Η συμπερίληψη του κοινού, μαζί με μια σειρά καινοτομιών στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς, επιτρέπουν την ανάπτυξη πολλών νέων επιστημονικών κλάδων της αρχαιολογίας και της διαχείρισης, για παράδειγμα της δημόσιας αρχαιολογίας, της ερμηνείας και της διαχείρισης των πόλων έλξης των επισκεπτών, τα οποία ενδιαφέρουν άμεσα την ανάπτυξη και τη διαχείριση των αρχαιολογικών πάρκων³⁷¹.

Η σχετική θεωρητική έρευνα ασχολείται κυρίως με παραδείγματα μεμονωμένων πρακτικών οι οποίες διαφέρουν ανάλογα με τις διοικητικές ρυθμίσεις που επιβάλλει η νομοθεσία των επιμέρους κρατών. Ως εκ τούτου, οι υφιστάμενες μελέτες δε μπορούν να είναι εκ των πραγμάτων συνθετικές ή να διαμορφώνουν ένα ενιαίο μοντέλο διαχείρισης αρχαιολογικών πάρκων. Στην Ευρώπη, η τάση ανάπτυξης ενιαίου θεωρητικού μοντέλου έχει ήδη εμφανιστεί στη βιβλιογραφία³⁷², αλλά στην ουσία το επίκεντρο εξακολουθεί να είναι η παρουσίαση επιμέρους εθνικών πρακτικών. Επί σειρά ετών η διαμόρφωση μιας ενιαίας πρακτικής υπήρξε το αντικείμενο του συστήματος HEREIN³⁷³, το οποίο εισήγαγε σύστημα αναφορών των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με την εφαρμογή των συνθηκών του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στον τομέα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς. Το 2012 διαμορφώθηκε ειδική ενότητα για την υποβολή εκθέσεων σχετικά με την εφαρμογή της Σύμβασης της Βαλέτα. Η ενότητα δίνει μεγάλη έμφαση στην αρχαιολογική διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι οικουμενικές αρχές της διαχείρισης της αρχαιολογικής κληρονομιάς καθορίζονται κυρίως από τις διεθνείς συμβάσεις. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαία η χρήση αυτών των

---

³⁷⁰ Duineveld *et al* 2013, 139-154.

³⁷¹ Merriman 2002, 54. Επίσης, Mackay and Sullivan 2006, 49-56.

³⁷² Βλ. για παράδειγμα Cleere 2005, 1-19.

³⁷³ System HEREIN: European Heritage Policies, διαθέσιμο online.

ενοποιημένων και καθολικών μοντέλων που υπαγορεύουν τις σύγχρονες κατευθύνσεις ανάπτυξης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

4.9. Ζητήματα διαχείρισης

Κατά την ανάπτυξη της επιτυχημένης μεθοδολογίας και πρακτικής την τελευταία δεκαετία, δόθηκε έμφαση ως επί το πλείστον σε δύο διαχειριστικούς τομείς, στο κοινό και στην οικονομική αξία, ενώ και οι δύο διερευνώνται σε σχέση με τον κύριο στόχο, που είναι η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Όπως προαναφέρθηκε, η διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς μπορεί να γίνει κατανοητή σε γενικές γραμμές. Μέσα σε αυτές τις γενικότητες, χρειάζεται να διαμορφωθούν ειδικές μορφές διαχείρισης, ανάλογα με το είδος της κληρονομιάς και σύμφωνα με τον τρόπο και τους στόχους της διαχείρισης. Όταν αναφερόμαστε στον αρχαιολογικό χώρο ως φυσική οντότητα, μιλάμε για διαχείριση αρχαιολογικών πόρων. Όταν μιλάμε για αρχαιολογικό πάρκο, αναφερόμαστε στη διαχείριση του αρχαιολογικού χώρου από την άποψη των αναγκών των επισκεπτών και στη διαχείριση του τουριστικού αξιοθέατου. Όσον αφορά, δε, τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα στις εγκαταστάσεις ενός αρχαιολογικού πάρκου και αποσκοπούν στη βελτίωση της προσβασιμότητας, είναι αναγκαία η σύσταση ενός οργανισμού για την εκτέλεση αυτών των δραστηριοτήτων προκειμένου να επιτευχθεί ο κύριος στόχος της κληρονομιάς. Συνεπώς, η διοίκηση ενός οργανισμού αρχαιολογικού πάρκου υπαγορεύει σε μεγάλο βαθμό τη διαχείριση της αρχαιολογικής - πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ζωτικής σημασίας για τη διαχείριση ενός αρχαιολογικού τόπου από την άποψη των αναγκών των επισκεπτών, είναι η ανάπτυξη μιας διαχειριστικής φιλοσοφίας που θα καθορίζει τις αρχές βάσει των οποίων θα εκτελούνται οι λειτουργίες του πάρκου. Αυτές οι αρχές διαιρούνται σε δύο κύρια πεδία. Το πρώτο σχετίζεται με τις εργασίες διατήρησης και συντήρησης εκείνων των χαρακτηριστικών του αρχαιολογικού πάρκου που χρειάζονται προστασία, με αναλυτική αναφορά στο πώς θα προστατευθούν. Το δεύτερο πεδίο σχετίζεται με την προσβασιμότητα, δηλαδή την ασφαλή πρόσβαση ικανοποιητικού αριθμού επισκεπτών, χωρίς ωστόσο να

υπονομεύεται η διατήρηση των μνημείων και των άλλων στοιχείων της αρχαιολογικής κληρονομιάς³⁷⁴.

Το βασικό διαχειριστικό στοιχείο είναι ο προσδιορισμός της χρήσης του αρχαιολογικού τόπου με βάση τη γνώση όλων των χαρακτηριστικών της περιοχής. Μια τέτοια κατανόηση είναι η βάση για οποιονδήποτε σχεδιασμό που σχετίζεται με τις ανάγκες των επισκεπτών. Όλες οι πρόσθετες ενέργειες, όπως οι κατασκευές, εξαρτώνται από την ακεραιότητα και την αυθεντικότητα της κληρονομιάς. Οι βασικές αρχές και οι διαδικασίες σαφώς διατυπώνονται στο Burra Charter με την ακόλουθη σειρά: κατανόηση της σημασίας, ανάπτυξη της πολιτικής και διαχείριση³⁷⁵.

Τα απαραίτητα μέτρα παρέμβασης για τη διευθέτηση ενός τοπίου πολιτιστικής κληρονομιάς περιλαμβάνουν το περιεχόμενο και τη φυσική εικόνα. Το περιεχόμενο και η φυσική εικόνα είναι έννοιες αλληλένδετες, εφόσον η φυσική παρέμβαση είναι απαραίτητη για την αλλαγή του περιεχομένου. Παραδείγματα αλλαγών στο περιεχόμενο αποτελούν τα κείμενα για ερμηνευτικές πινακίδες, παρουσιάσεις του περιβάλλοντος και πιθανά συνοδευτικά ερμηνευτικά προγράμματα που εκτελούνται από εργαστήρια και θεατρικές παραστάσεις.

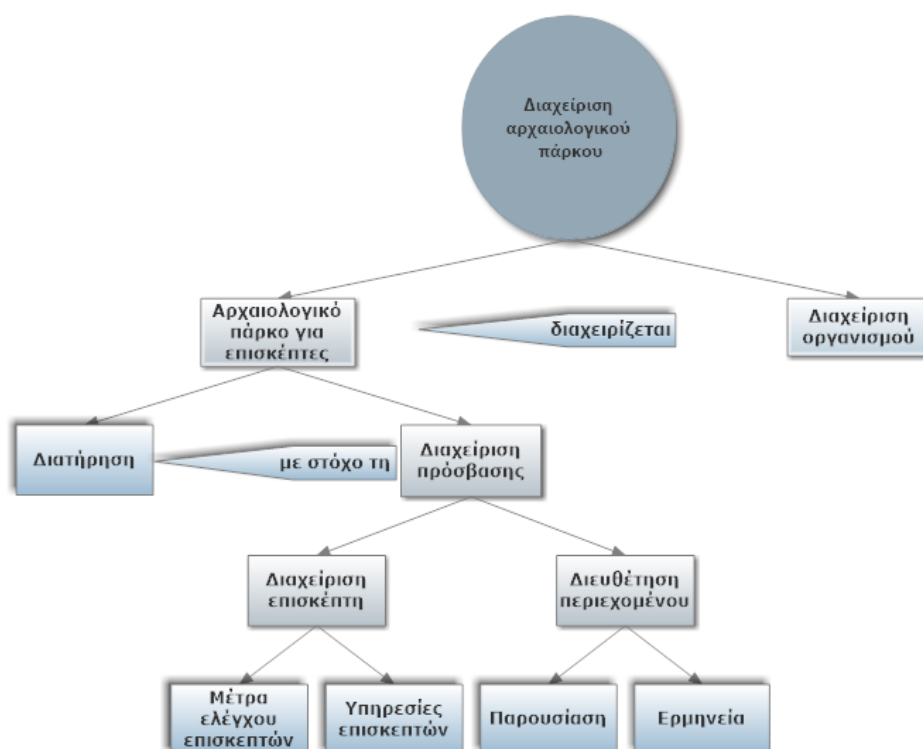
Οι φυσικές παρεμβάσεις περιλαμβάνουν ελάφρυνση των εγκαταστάσεων, κατασκευή ικριωμάτων, μονοπατιών και βοηθητικών εγκαταστάσεων, όπως δημόσιες τουαλέτες, καταστήματα, τηλεφωνικά κέντρα, χώροι προβολής ερμηνευτικών ντοκιμαντέρ, κέντρα πληροφόρησης επισκεπτών και χώροι στάθμευσης αυτοκινήτων.

Σήμερα, τα αρχαιολογικά πάρκα είναι κατά μια έννοια πολιτιστικό τουριστικό προϊόν. Υπό αυτή την έννοια η αρχαιολογική κληρονομιά είναι απλώς ένας σκελετός που πρέπει να εμπλουτιστεί με επιπλέον περιεχόμενο και δραστηριότητες. Ισορροπημένα μέτρα παρέμβασης στην περιοχή της πολιτιστικής κληρονομιάς θεωρούνται απαραίτητα για την καλύτερη κατανόηση και την άνεση των επισκεπτών αλλά και για να αποτρέψουν την πιθανή καταστροφή της (σχήμα 4.4).

---

³⁷⁴ Pieris and Prematilleke 1993, 15.

³⁷⁵ Australia ICOMOS 2013. Διαθέσιμο online.

Σχήμα 4.4: Διάγραμμα διαχείρισης του αρχαιολογικού πάρκου ως πολιτιστική κληρονομιά

4.10. Διεθνείς πρακτικές και προτυποποίηση της συντήρησης

Σχετικά με τη διαχείριση της ακίνητης αρχαιολογικής κληρονομιάς, έχουν εκδοθεί διεθνείς οδηγίες που εγκρίθηκαν από διάφορους διεθνείς οργανισμούς. Το έργο αυτών των οργανισμών στον τομέα του διεθνούς δικαίου είναι σημαντικό για την υλοποίηση της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές επίπεδο. Μεταξύ των πιο σημαντικών διακυβερνητικών οργανισμών αναφέρονται η UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) και το Συμβούλιο της Ευρώπης. Μεταξύ των σημαντικότερων μη κυβερνητικών οργανισμών, σε διεθνές επίπεδο, που παράγουν κανόνες δεοντολογίας για τους επαγγελματίες της συντήρησης και της διατήρησης, αναφέρονται η ICOMOS (*International Council of Monuments and Sites*), η ICOM (*International Council of Museums*) και ο οργανισμός Europa Nostra.

Αρκετές χρήσιμες διεθνείς οδηγίες εκδίδονται ως επί το πλείστον ως ειδικές συστάσεις με τη μορφή χαρτών ή συμβάσεων. Οι συμβάσεις είναι συμφωνίες μεταξύ δύο ή περισσότερων κρατών, που συνεπάγονται την

αμοιβαία βούληση εκ μέρους όλων των κρατών που συμμετέχουν να συμμορφώνονται με τις διατάξεις της σύμβασης. Οι συμβάσεις είναι νομικά δεσμευτικές για όλα τα κράτη μέλη. Ωστόσο, όταν η διεθνής συμφωνία παραβιάζει την εθνική νομοθεσία ή άλλες διατάξεις, τότε χρειάζεται είτε τροποποίηση του νόμου, του κανονισμού ή της εγκυκλίου, είτε ακύρωση της διεθνούς συμφωνίας.

Μια δεύτερη ομάδα διεθνών οδηγιών που χρησιμοποιούνται στη διαχείριση του αρχαιολογικού πάρκου είναι οι διεθνείς χάρτες και οι συστάσεις που αντιπροσωπεύουν μια μορφή ενδοτικού δικαίου³⁷⁶. Αυτές οι διεθνείς συστάσεις διαμορφώνονται από γνωμοδοτήσεις εμπειρογνομόνων. Μετά την έκδοσή τους χρησιμεύουν ως οδηγοί ορθής πρακτικής.

Σχετικές με τη διαχείριση ενός αρχαιολογικού πάρκου είναι οι παρακάτω διεθνείς συμβάσεις:

1. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς (αναθεωρημένη), (*The European Convention on the protection of the archaeological heritage* (revised). Valletta, 1992, Council of Europe). Επίσης, γνωστή ως Σύμβαση της Βαλέτα ή Σύμβαση της Μάλτας (Valletta Convention ή Malta Convention)³⁷⁷.
2. Η Σύμβαση Πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την Κοινωνική Αξία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς, (*Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. Faro, 2005, Council of Europe). Επίσης, γνωστή ως Σύμβαση του Φάρο (Faro Convention)³⁷⁸.
3. Η Διεθνής Σύμβαση για τη διατήρηση και την αποκατάσταση μνημείων και αρχαιολογικών τόπων (*International charter for the conservation and restoration of monuments and sites*. Venice,

---

³⁷⁶ Ως κανόνες ενδοτικού δικαίου (*ius dispositivum*) ορίζονται εκείνοι οι κανόνες που επιτρέπουν τη μη εφαρμογή τους σε έννομες σχέσεις, όταν αυτό είναι επιθυμητό από τα συμβαλλόμενα μέρη.

³⁷⁷ *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised)*, διαθέσιμη online.

³⁷⁸ *The Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society* (Faro Convention, 2005). Διαθέσιμη online.

- 1964, ICOMOS). Επίσης, γνωστή ως Σύμβαση της Βενετίας (Venice Charter)³⁷⁹.
4. Η Σύμβαση για την προστασία και τη διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς (*Charter for the protection and management of the archaeological heritage*. Lausanne, 1990, ICOMOS). Επίσης, γνωστή ως Σύμβαση της Λωζάννης (Lausanne Charter)³⁸⁰.
  5. Η Σύμβαση για τη χρήση αρχαίων τόπων παραστάσεων (*Charter on the use of ancient places of performance*. Verona, 1997, Council of Europe). Επίσης, γνωστή ως Σύμβαση της Βερόνα (Verona Charter)³⁸¹.
  6. Η Σύμβαση της αυστραλιανής ICOMOS για τόπους πολιτιστικής σημασίας (*The Australia ICOMOS charter for places of cultural significance*. Burra, 1999, Australia ICOMOS). Επίσης, γνωστή ως Σύμβαση Μπούρα (Burra Charter)³⁸².
  7. Η Διεθνής Σύμβαση Πολιτιστικού Τουρισμού. Η τουριστική διαχείριση σε τόπους πολιτιστικού ενδιαφέροντος (*International cultural tourism charter. Managing tourism at places of heritage significance*. Mexico, 1999, ICOMOS)³⁸³.
  8. Η Σύμβαση της ICOMOS για την Ερμηνεία και την Παρουσίαση Μνημείων της Πολιτιστικής Κληρονομιάς (*The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*. 2008, Quebec, ICOMOS). Επίσης, γνωστή ως Σύμβαση ICOMOS ENAME ή απλά Σύμβαση ENAME³⁸⁴.

---

³⁷⁹ Από τις παλαιότερες συμβάσεις, υιοθετήθηκε από την ICOMOS το 1965. Βλ. *International charter for the conservation and restoration of monuments and sites*. Διαθέσιμο online.

³⁸⁰ Από τις παλαιότερες συμβάσεις, υιοθετήθηκε από την ICOMOS το 1965. Βλ. *International charter for the conservation and restoration of monuments and sites*. Διαθέσιμο online.

³⁸¹ *Charter on the use of ancient places of performance*. Verona, 1997, Council of Europe. Διαθέσιμο online.

³⁸² Υιοθετήθηκε 31.10.2013. Διαθέσιμο online.

³⁸³ Υιοθετήθηκε τον Οκτώβριο του 1999. Διαθέσιμο online.

³⁸⁴ *The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*. 2008, Quebec, ICOMOS. Διαθέσιμο online.

9. Η Σύσταση της Επιτροπής Υπουργών (2003)¹ προς τα κράτη μέλη για την προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στον τουρισμό ως παράγοντας βιώσιμης ανάπτυξης (*Recommendation Rec (2003)1 of the Committee of ministers to member states on the promotion of tourism to foster the cultural heritage as a factor for sustainable development, 2003, Council of Europe*). Επίσης, γνωστή ως Σύσταση Rec (2003)1³⁸⁵.

Οι παραπάνω συμβάσεις περιέχουν οδηγίες για τη διαχείριση της πολιτιστικής και της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Το αρχαιολογικό πάρκο στον σκοπό του χρειάζεται να περιγράφει τους στόχους της διατήρησης, της εκπαίδευσης και της τουριστικής ανάπτυξης, ακολουθώντας τις σχετικές διεθνείς οδηγίες. Οι βασικοί στόχοι του αρχαιολογικού πάρκου, σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές είναι:

1. Η *in situ* διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς.
2. Η ανάπλαση.
3. Η παρουσίαση.
4. Η εκπαίδευση.
5. Η εκλαϊκευση.
6. Η προσβασιμότητα.
7. Η ερμηνεία.
8. Ο τουρισμός ως χρήσιμος παράγοντας για την προστασία και τη διατήρηση.
9. Η ενσωμάτωση του τοπικού πληθυσμού.

Οι παρακάτω αρχές χρησιμεύουν ως κατευθυντήριες γραμμές για την έννοια του αρχαιολογικού πάρκου και πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στην αρχική διαμόρφωση του χώρου:

---

³⁸⁵ *Recommendation Rec (2003)1 of the Committee of ministers to member states on the promotion of tourism to foster the cultural heritage as a factor for sustainable development, 2003, Council of Europe*. Διαθέσιμο online.

1. Τεχνογνωσία και αυθεντικότητα της παρουσίασης: Η παρουσίαση της ιστορίας και των αρχαιολογικών ευρημάτων θα πρέπει να βασίζεται σε προηγούμενες αρχαιολογικές έρευνες. Οι παρουσιάσεις και οι πληροφορίες που χρησιμοποιούνται θα πρέπει να περιέχουν τις τρέχουσες εξελίξεις στον τομέα της αρχαιολογικής γνώσης, να αναθεωρούνται, να συμπληρώνονται και να διορθώνονται διαρκώς³⁸⁶.
2. Κατά την παρουσίαση της πολιτιστικής κληρονομιάς γίνονται σεβαστές και παρουσιάζονται όλες οι φάσεις της προέλευσής της³⁸⁷.
3. Μετά την αρχαιολογική έρευνα, η αρχαιολογική κληρονομιά μπορεί να παραμείνει ανοικτή για πρόσβαση υπό την προϋπόθεση ότι είναι δυνατή η εκτέλεση των μέτρων διατήρησης, συντήρησης και διαχείρισης³⁸⁸.
4. Η ενσωμάτωση του τοπικού πληθυσμού: Η αρχαιολογική κληρονομιά συνδέεται με τη ζωντανή κληρονομιά των πρώτων κατοίκων. Συνεπώς, ο τοπικός πληθυσμός χρειάζεται να συμμετέχει ενεργά στη διαμόρφωση της πολιτικής και πρέπει να μοιραστεί την ευθύνη για τη διαχείριση των ιστορικών χώρων³⁸⁹.
5. Διατήρηση στον τόπο της αρχαιολογικής ανακάλυψης: Το μνημείο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την ιστορία την οποία μαρτυρεί και με το περιβάλλον στο οποίο εμφανίζεται. Επομένως, η αρχαιολογική κληρονομιά συντηρείται επί τόπου (*in situ*)³⁹⁰.
6. Σεβασμός στην αρχική δομή: Η διάταξη του αρχαιολογικού χώρου με σκοπό την ικανοποίηση των αναγκών των επισκεπτών χρειάζεται να ακολουθεί τα πρότυπα για τη διατήρηση της αρχικής δομής του

---

³⁸⁶ Σύμβαση της Λωζάννης, άρθρο 7. Σύμβαση της Βερόνα, Παράρτημα I, άρθρο 1.i. Επίσης, Σύμβαση Μπούρα, άρθρα 26.1. και 26.2. και Σύμβαση Ename, Αρχή 2.

³⁸⁷ Σύμβαση της Βενετίας, άρθρο 11 και Σύμβαση Ename, άρθρο 3.2.

³⁸⁸ Σύμβαση της Βενετίας, άρθρο 15 και Σύμβαση της Λωζάννης, άρθρο 6.

³⁸⁹ Σύμβαση της Λωζάννης, Εισαγωγή, άρθρα 2 και 6. Σύμβαση της Βερόνα, άρθρο 4.iii. Σύμβαση Μπούρα, άρθρα 12 και 26.3. Σύμβαση Ename, Αρχή 6. Σύμβαση του Διεθνούς Πολιτιστικού Τουρισμού, άρθρα 5 και 6; Σύσταση Rec (2003), άρθρα 1, 4 και 5. Σύμβαση Φάρο, άρθρα 7 και 11.

³⁹⁰ Σύμβαση της Βενετίας, άρθρο 7. Σύμβαση της Λωζάννης, άρθρα 3 και 6. Σύμβαση της Βαλέτα, άρθρα 4 και 5. Σύμβαση Μπούρα, άρθρο 9.1.

χώρου και πρέπει να περιλαμβάνει προβλέψεις για την προστασία από εκούσιες ή ακούσιες καταστροφές³⁹¹.

7. Διατήρηση της περιβάλλουσας περιοχής: Η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς περιλαμβάνει τη διατήρηση του περιβάλλοντος. Κάθε φορά που υφίσταται ζήτημα παραδοσιακού περιβάλλοντος, θα πρέπει να τηρούνται οι διαδικασίες διατήρησής του³⁹².
8. Εκπαιδευτικά προγράμματα: Τα αρχαιολογικά πάρκα και γενικότερα οι αρχαιολογικοί χώροι χρειάζεται να συμβάλλουν στην κατανόηση της περιοχής με την ανάπτυξη εκπαιδευτικών και ερμηνευτικών προγραμμάτων. Θα πρέπει, συμπληρωματικά, να παρέχουν κατάλληλη πρόσβαση σε διαφορετικές τοποθεσίες του χώρου. Οι παρουσιάσεις και οι πληροφορίες παρέχονται εκλαϊκευμένα, χωρίς δυσνόητους επιστημονικούς όρους³⁹³.
9. Χρήση: Η αποκατάσταση και η χρήση των μνημείων για κοινωνικά επωφελείς σκοπούς ανοίγουν τον δρόμο για την ευκολότερη κατανόηση και την πρόσληψη της πολιτιστικής κληρονομιάς.
10. Υπηρεσίες προς τους επισκέπτες: Οι τόποι της πολιτιστικής κληρονομιάς που προορίζονται για δημόσιες ανάγκες και για τουριστικούς σκοπούς πρέπει να είναι ασφαλείς και άνετοι. Επίσης, χρειάζεται να προωθούν την κατανόηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στην αρχική θέση της όπως και του περιβάλλοντος χώρου της³⁹⁴.
11. Επαγγελματικές προδιαγραφές: Η αρχαιολογική διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και η αλλαγή χρήσης βάσει του σκοπού ενός οργανισμού αρχαιολογικού πάρκου πρέπει να διενεργείται σύμφωνα με τα υψηλότερα ακαδημαϊκά πρότυπα σε πολλούς

---

³⁹¹ Σύμβαση της Βερόνα, άρθρο 1, Παράρτημα, άρθρο 1.

³⁹² Σύμβαση της Βερόνα, άρθρο 6 και Σύμβαση Μπούρα, άρθρο 3.2.

³⁹³ Σύμβαση της Λωζάννης, άρθρο 7. Σύμβαση της Βαλέτα, άρθρο 9. Επίσης, Σύμβαση της Βερόνα, άρθρο 3.i., Παράρτημα, άρθρο 2. Σύμβαση Μπούρα, άρθρο 25. Σύμβαση του Διεθνούς Πολιτιστικού Τουρισμού, Αρχή 1 και Σύσταση Rec (2003)1, άρθρο 11. Επίσης, Σύμβαση Φάρο, άρθρο 5.

³⁹⁴ Σύμβαση της Βερόνα, άρθρα 2 και 3. Σύμβαση του Διεθνούς Πολιτιστικού Τουρισμού, Αρχή 3 και Σύσταση Rec (2003)1, άρθρο 7.

διαφορετικούς κλάδους. Ως εκ τούτου, θεωρείται απόλυτα απαραίτητη η εκπαίδευση του προσωπικού προς αυτή την κατεύθυνση³⁹⁵.

Για τον μετασχηματισμό ενός αρχαιολογικού χώρου σε αρχαιολογικό πάρκο δύο παρεμβάσεις είναι σημαντικές, η ανέγερση υποδομής που βελτιώνει την προσβασιμότητα και η *in situ* ανάπλαση της περιοχής του αρχικού αρχαιολογικού χώρου.

Όταν ο αρχαιολογικός χώρος αναπλάθεται για τη βελτίωση της προσβασιμότητας, χρειάζεται να κατασκευαστούν συμπληρωματικές υποδομές, όπως μονοπάτια, προστατευτικές περιφράξεις, κέντρα επισκεπτών, τουαλέτες και άλλα. Με τέτοια ζητήματα ασχολείται η Σύμβαση της Λωζάννης, η Σύμβαση Μπούρα, η Σύμβαση της Βερόνα και η Σύμβαση ENAME. Σε όλες τις Συμβάσεις παρατηρείται μια κοινή αρχή: μέτρα παρέμβασης, κατεδαφίσεις, συμπληρωματικές κατασκευές και άλλες αλλαγές στον τόπο της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν επιτρέπονται όταν δεν ελέγχονται.

Η Σύμβαση της Λωζάννης ασχολείται με το ζήτημα έμμεσα. Στο άρθρο 3 αναφέρεται ότι πρέπει να αποφεύγεται οποιαδήποτε αλλοίωση των μνημείων της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις χρειάζεται εξουσιοδότηση από ειδικούς αρχαιολόγους των κατά τόπους εφορειών που είναι υποχρεωμένοι να ζητήσουν πλήρη αρχαιολογική έρευνα και τεκμηρίωση.

Το άρθρο 22 της Σύμβασης Μπούρα αναφέρει ότι οι αλλαγές είναι αποδεκτές όταν δε στρεβλώνουν ούτε επισκιάζουν την πολιτιστική σημασία και δεν εμποδίζουν την κατανόηση και την ερμηνεία. Οι όποιες επεμβάσεις σε μνημεία πρέπει να είναι εύκολα αναγνωρίσιμες. Το ίδιο αναφέρεται σε προηγούμενα άρθρα³⁹⁶, που ορίζουν ότι πριν από την ανάληψη τέτοιων μέτρων, χρειάζεται να γίνει πλήρως κατανοητή η αρχαιολογική θέση και να αξιολογηθούν συνολικά όλες οι πιθανότητες και όλες οι δυνατότητες.

---

³⁹⁵ Σύμβαση της Λωζάννης, άρθρο 8. Επίσης, Σύμβαση της Βαλέτα, άρθρο 12. Σύμβαση της Βερόνα, άρθρο 6.i. και Σύμβαση Μπούρα, άρθρο 30, επίσης, Σύμβαση Ename, Αρχή 7 και Σύμβαση Φάρο, άρθρο 9/e.

³⁹⁶ Βλ. Σύμβαση της Λωζάννης σχετικά άρθρα 6 και 7.

Ανάλογα με την επιλεγμένη στρατηγική, χρειάζεται να σχεδιάζεται η συντήρηση και η διατήρηση των θέσεων της πολιτιστικής κληρονομιάς. Στη Σύμβαση ENAME αναφέρεται ότι όλα τα αποκαλούμενα ερμηνευτικά αντικείμενα (περίπτερα, μονοπάτια και πινακίδες πληροφοριών), πρέπει να σχεδιάζονται σύμφωνα με τον γενικότερο χαρακτήρα της περιοχής³⁹⁷ και να κατασκευάζονται σύμφωνα με τις προκαταρκτικές μελέτες εκτίμησης των επιπτώσεων τους στις περιβάλλουσες περιοχές³⁹⁸. Θα πρέπει, επίσης, η παρέμβαση να αναγνωρίζεται σαφώς ως σύγχρονη, ενώ παράλληλα συνιστάται η χρήση αναστρέψιμων υλικών. Επιπλέον, όταν επιλέγονται τεχνικά στοιχεία ως μόνιμο τμήμα της ερμηνείας ενός τόπου, χρειάζεται να είναι σχεδιασμένα με τρόπο που να διασφαλίζει την τακτική και αποτελεσματική συντήρησή τους³⁹⁹.

Η Σύμβαση της Βερόνα αναφέρεται σε ένα πολύ ιδιαίτερο ζήτημα, τη χρήση των αρχαίων τόπων παραστάσεων⁴⁰⁰. Ζωτικής σημασίας για τη σύμβαση είναι η κατανόηση του γεγονότος, ότι χάριν της συνέχειας και της παράδοσης, πολλά αρχαία κτίρια είναι ακόμη σε χρήση ως σημαντικά τουριστικά αξιοθέατα ή τόποι παράστασης, όπως το αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου⁴⁰¹ (εικόνα 4.3), με αποτέλεσμα να θεωρούνται σημαντικοί παράγοντες για την περιφερειακή ανάπτυξη. Το έμμεσο μήνυμα που μεταφέρεται εδώ είναι ότι στη χρήση των αρχαίων κτιρίων γίνεται αποδεκτή η κατασκευή συμπληρωματικών υποδομών που βελτιώνουν την κατανόηση και την προσβασιμότητα των επισκεπτών και φροντίζουν για την ασφάλεια και την άνεσή τους, λαμβάνοντας πάντα υπόψη την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Με αυτό κατά νου, οι σχεδιαστές που διαμορφώνουν προτάσεις, ακολουθούν τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και συνδυάζουν τις απαιτήσεις για τη συντήρηση των μνημείων με τις απαιτήσεις για την προσβασιμότητα και τη χρήση τους. Οι αρχές αυτής της Σύμβασης είναι καίριες και καθοδηγητικές για τη διαμόρφωση ενός αρχαιολογικού πάρκου.

---

³⁹⁷ Βλ. Σύμβαση Ename, άρθρο 4, παρ. 3.

³⁹⁸ Βλ. Σύμβαση Ename, άρθρο 5, παρ. 2.

³⁹⁹ Βλ. Σύμβαση Ename, άρθρο 5, παρ. 5.

⁴⁰⁰ Pickard and Council of Europe 2002, 372-379.

⁴⁰¹ Giovine 2009, 291.

Οι *in situ* ανοικοδομήσεις συνεπάγονται την άμεση παρέμβαση στην αρχαιολογική κληρονομιά, είτε με τη μορφή κατασκευής σε κατάλοιπα (για παράδειγμα λιθοδομή), είτε με κατασκευές σε περιοχές όπου δε σώζονται αρχαιολογικές δομές αλλά διατηρούνται τα ίχνη τους (για παράδειγμα ξύλινες κατασκευές). Οι *in situ* ανοικοδομήσεις είναι ένα από τα πλέον αμφιλεγόμενα θέματα σε σχέση με την παρουσίαση της αρχαιολογικής μαρτυρίας.

Ένα από τα βασικά επιχειρήματα κατά της επιτόπιας ανακατασκευής είναι η διάταξη της Σύμβασης της Βενετίας που αποκλείει ρητά όλες τις εργασίες ανακατασκευής σε αρχαιολογικά κατάλοιπα⁴⁰². Άλλες, νεότερες συμβάσεις που ασχολούνται με το θέμα της επιτόπιας ανακατασκευής, επίσης διατυπώνουν το ζήτημα πολύ προσεκτικά. Ωστόσο, όταν παρέχονται επαρκείς λόγοι, οι ανακατασκευές δεν αποκλείονται ως εργασίες συντήρησης⁴⁰³.

Η Σύμβαση της Λωζάννης ασχολείται με το ζήτημα της διαχείρισης της αρχαιολογικής κληρονομιάς και αναγνωρίζει δύο σημαντικούς λόγους ανακατασκευής, την πειραματική έρευνα και την ερμηνεία. Ωστόσο, στο άρθρο 7 προειδοποιεί σαφώς για τον κίνδυνο διατάραξης της αρχαιολογικής μαρτυρίας⁴⁰⁴. Στο ίδιο άρθρο ορίζεται, εξίσου, ότι, όπου είναι δυνατό και σκόπιμο, οι ανακατασκευές δεν πρέπει να χτίζονται πάνω σε αρχαιολογικά κατάλοιπα και θα πρέπει σε κάθε περίπτωση η έκταση της ανακατασκευής να είναι αναγνωρίσιμη.

Η Σύμβαση Μπούρα αναγνωρίζει την ανακατασκευή ως μορφή διατήρησης της αρχαιολογικής κληρονομιάς⁴⁰⁵, δίνοντας έμφαση στην αντιστρεψιμότητα των αλλαγών⁴⁰⁶. Το άρθρο 20, στην ίδια σύμβαση, αναγνωρίζει τις ανακατασκευές ως τμήμα μιας πρακτικής που διατηρεί την πολιτιστική σημασία του χώρου της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αναφέρει, επιπλέον, ότι οι ανακατασκευές είναι αποδεκτές, όταν υπάρχει επαρκής μαρτυρία για την αναπαραγωγή μιας πρώιμης κατάστασης του μνημείου και

---

⁴⁰² Σύμβαση της Βενετίας, άρθρο 15.

⁴⁰³ Βλ. για παράδειγμα Σύμβαση της Λωζάννης, άρθρο 7 και Σύμβαση Μπούρα, άρθρο 21, παρ. 1.

⁴⁰⁴ Silberman and Bauer 2012, 685-686.

⁴⁰⁵ Σύμβαση Μπούρα, άρθρο 14.

⁴⁰⁶ Σύμβαση Μπούρα, άρθρο 15, παράγραφος 2.

όταν η ανακατασκευή είναι ξεκάθαρα αναγνωρίσιμη ως σύγχρονη πρόσθεση στο αρχικό μνημείο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα επιχειρήματα των επαγγελματιών του πολιτιστικού χώρου με βάση την εμπειρία τους στους τομείς της εκπαίδευσης, της εκλαΐκευσης και της διατήρησης. Οι *in situ* αναπαραστάσεις, εκτός από εκπαιδευτικό, έχουν προστατευτικό και πειραματικό επιστημονικό ρόλο. Ένα άλλο επιχείρημα υπέρ της *in situ* αναπαράστασης, είναι το γεγονός ότι η κληρονομιά παρουσιάζεται και διατηρείται στο αρχικό περιβάλλον και είναι ζωτικής σημασίας για την κατανόηση του συνόλου του αρχαιολογικού παρελθόντος.

Οι παρουσιάσεις των αρχαιολογικών χώρων, συνήθως προϊστορικών, με αντικείμενα κατασκευασμένα από οργανικά υλικά είναι σε αυτό το πλαίσιο σημαντικές. Λόγω της διαβρωτικής φύσης των οργανικών υλικών, ολόκληρα χωριά, κατασκευές και τέχνηρα έχουν πλέον εξαφανιστεί και έτσι η ανακατασκευή αντικειμένων είναι η μόνη δυνατή μέθοδος για την παρουσίασή τους σε φυσικό μέγεθος⁴⁰⁷. Όταν προσπαθεί κανείς να επιτύχει το υψηλότερο δυνατό επίπεδο αυθεντικότητας, η επιτόπια αποκατάσταση φαίνεται να είναι η μόνη επιλογή.

Το αρχαιολογικό πάρκο είναι η μοναδική μορφή της αρχαιολογικής διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αναπλάθει τα αρχαιολογικά ευρήματα και διαμορφώνει έναν νέο εκπαιδευτικό, επιστημονικό και οικονομικό ρόλο για τη διασφάλιση της αειφόρου ανάπτυξης και της διατήρησης. Η επιτόπια ανακατασκευή των αρχαιολογικών ευρημάτων στο αρχαιολογικό πάρκο είναι σε πολλές περιπτώσεις απαραίτητη, αλλά αποδεκτή μόνο σε ειδικές περιστάσεις υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

1. Η τοποθεσία για την ανακατασκευή επιλέγεται προσεκτικά, έτσι ώστε η διαδικασία να μην προκαλέσει την καταστροφή των αρχικών αρχαιολογικών καταλοίπων.
2. Η ανακατασκευή βασίζεται σε επιστημονική έρευνα και διακόπτεται όταν έρχονται στο προσκήνιο νέες υποθέσεις.
3. Χρησιμοποιούνται αναστρέψιμα υλικά.

---

⁴⁰⁷ Planel and Stone 2003, 21.

4. Το ανακατασκευασμένο τμήμα είναι πλήρως αναγνωρίσιμο σε σχέση με το αρχικό.
5. Ο σκοπός της ανακατασκευής είναι η εκπαίδευση και η βελτίωση της εμπειρίας.

Επιπλέον, η κοινωνικά ωφέλιμη χρήση των μνημείων βελτιώνει την αποτελεσματικότητα της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, η αρχαιολογική κληρονομιά έχει πολύ μικρότερη πιθανότητα για ανάπλαση από ό,τι τα υπόλοιπα είδη πολιτιστικής κληρονομιάς. Όταν πρόκειται για την αρχαιολογική κληρονομιά, είναι λογικό να χρειάζονται προσαρμογές.

Στην περίπτωση μας, τα αρχαιολογικά ερείπια μετατρέπονται σε αρχαιολογικό πάρκο. Αυτή η μορφή διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς υπερβαίνει τη βασική λειτουργία της προστασίας των μνημείων και απαιτεί συγκεκριμένα μέτρα παρέμβασης σε σχέση με τον αρχαιολογικό χώρο και τα περιχώρά του. Τα μέτρα αυτά θεωρούνται εξαιρέσεις και πρέπει να λαμβάνονται με επαγγελματικό τρόπο. Με βάση τα επιχειρήματα που προκύπτουν από την επαγγελματική εμπειρία και από συγκεκριμένα δείγματα καλής πρακτικής, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι σε ένα αρχαιολογικό πάρκο οι ανακατασκευές είναι απαραίτητα μέτρα παρέμβασης και πρέπει να διεξάγονται σύμφωνα με τους γενικούς και τους ειδικούς περιορισμούς της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς⁴⁰⁸ (σχήμα 4.5).

---

⁴⁰⁸ Silverman *et al* 2016, 218.

Εικόνα 4.2: Η εμφανής διαφορά των λίθων στις εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης των τειχών της μεσαιωνικής τάφρου

4.11. Ζητήματα τουρισμού και διαχείρισης επισκεπτών

Η διαχείριση των επισκεπτών που είναι επικεντρωμένη στον επισκέπτη λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες, τις προσδοκίες και την ικανοποίησή τους και συνεπώς την τουριστική ανάπτυξη. Αυτό συνεπάγεται την κατασκευή υποδομών και διάφορα μέτρα (δηλαδή τις στρατηγικές και τις τακτικές), που επηρεάζουν τον αριθμό των επισκεπτών και την κίνησή τους.

Οι αναγκαίες φυσικές ρυθμίσεις υπάγονται στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και ακολουθούν γενικά πρότυπα διατήρησης, έτσι όπως καθορίζονται από τις διεθνείς συμβάσεις. Περιλαμβάνουν, επίσης, την ασφάλεια των επισκεπτών, την προσβασιμότητα και την άνεση. Η εξασφάλιση της προσβασιμότητας είναι μια διαδικασία που διερευνάται βάσει προηγούμενων μελετών για τις επιπτώσεις της προσβασιμότητας στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Επιπλέον, η διασφάλιση της

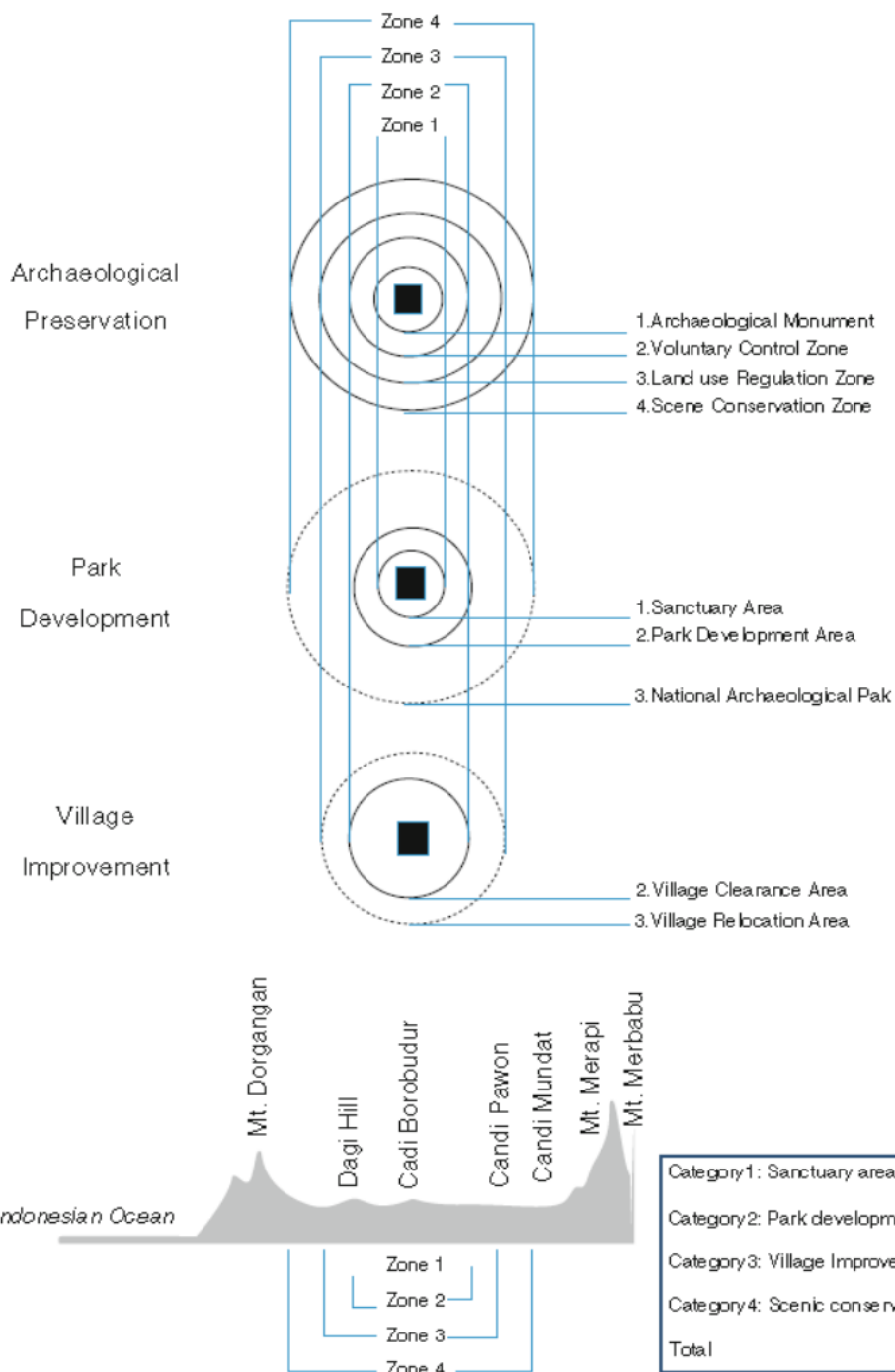
προσβασιμότητας εξαρτάται από τη διατήρηση⁴⁰⁹. Όταν τίθενται ζητήματα διαχείρισης επισκεπτών γίνεται διάκριση σε εκείνους τους κανονισμούς και τις προσεγγίσεις που επικεντρώνονται στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και σε εκείνους που εστιάζουν στην άνεση των επισκεπτών.

Βασικό εργαλείο για τον σχεδιασμό της προσβασιμότητας και της διαχείρισης επισκεπτών είναι ο καθορισμός ζωνών στη συνολική έκταση του αρχαιολογικού πάρκου. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει τη δημιουργία διαφορετικών ζωνών ή περιοχών ανάλογα με το καθεστώς συντήρησης και χρήσης: Περιοχές με το πιο ένθερμο καθεστώς προστασίας, όπου οι επισκέπτες δεν επιτρέπεται να εισέλθουν ή όπου η πρόσβαση είναι εξαιρετικά περιορισμένη, περιοχές που είναι ανοικτές για επίσκεψη και περιοχές, όπου τοποθετούνται οι απαιτούμενες υποδομές για τους επισκέπτες, για παράδειγμα τουαλέτες, χώροι στάθμευσης και άλλα. Οι ζώνες είναι επίσης εργαλεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν με στρατηγικές και τεχνικές για τον έλεγχο των επισκεπτών. Μπορεί να είναι είτε μόνιμες είτε προσωρινές και ευμετάβλητες⁴¹⁰ (σχήμα 4.6).

---

⁴⁰⁹ Pieris and Prematilleke 1993, 20-21, επίσης Woollard 2004, 105.

⁴¹⁰ Eagles *et al* 2002, 98.

Σχήμα 4.5: Σύστημα ζωνών στο αρχαιολογικό πάρκο του Μπορομπουντούρ, Ινδονησία⁴¹¹

⁴¹¹

Nagaoka 2016, 29.

Η τοποθέτηση σύγχρονων αντικειμένων ή κατασκευών σε μια προστατευόμενη περιοχή είναι μέθοδος συντήρησης που ονομάζεται παρεμβολή. Η Σύμβαση Μπούρα⁴¹² και η Σύμβαση ENAME⁴¹³ περιέχουν διατάξεις, σύμφωνα με τις οποίες οι παρεμβολές πρέπει να εισάγονται με τρόπο που να μην παραποιεί ή να μην επισκιάζει το μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς και να μη μειώνει την ερμηνευτική του αξία.

Η χωροθέτηση υποδομών όπως είναι οι δρόμοι, τα αντικείμενα και οι πίνακες πληροφοριών, πρέπει να λαμβάνει υπόψη το φυσικό περιβάλλον, τη θέση και την πολιτιστική σημασία του χώρου. Όλες οι παρεμβολές πρέπει να είναι αναγνωρίσιμες ως σύγχρονες προσθήκες. Επίσης, συνιστάται η μελέτη των επιδράσεων των υποδομών στην αναμενόμενη προσέλευση επισκεπτών και η προσαρμογή τους στα χαρακτηριστικά και στις απαιτήσεις του χώρου. Όλα τα τεχνικά και τα τεχνολογικά στοιχεία πρέπει να σχεδιάζονται κατά τρόπο που να εξασφαλίζεται η αποτελεσματική και η τακτική συντήρηση.

Κατά τη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου μπορούν να ακολουθηθούν οδηγίες σχετικά με τη ρύθμιση των αρχαιολογικών χώρων, όπως αναφέρονται στην προαναφερθείσα Σύμβαση της Βερόνα (1997). Η σύμβαση καθορίζει συγκεκριμένα μέτρα για τη δημόσια παρουσίαση, την προβολή και τη χρήση των αρχαίων τόπων παραστάσεων (*circus*, αμφιθέατρο, θέατρο). Ωστόσο, τα καθορισμένα μέτρα είναι δυνατό να εφαρμοστούν και στην περίπτωση του αρχαιολογικού πάρκου. Εκτός από τις γενικές οδηγίες, η Σύμβαση της Βερόνα είναι χρήσιμη για συγκεκριμένα τεχνικά δεδομένα:

1. Όταν ο χώρος βρίσκεται σε ιδιαίτερο κίνδυνο, η Σύμβαση προτείνει τη χρήση εναλλακτικών τρόπων παρουσίασης με τη βοήθεια της ψηφιακής τεχνολογίας⁴¹⁴.
2. Ασχολείται, επίσης, με την ποιότητα της πρόσβασης του κοινού⁴¹⁵, προσφέροντας καθοδήγηση για τη διασφάλιση της κατανόησης του χώρου, τη μέγιστη χωρητικότητα, τα δημόσια τηλεφωνικά κέντρα,

---

⁴¹² Σύμβαση Μπούρα, άρθρο 22.

⁴¹³ Σύμβαση Ename άρθρα 4 παρ. 1, 5 παρ. 2, 5 παρ. 5.

⁴¹⁴ Σύμβαση της Βερόνα, Παράρτημα I, Σημείωμα 1.

⁴¹⁵ Σύμβαση της Βερόνα, Παράρτημα I, Σημείωμα 2.

τις τουαλέτες, το κέντρο πληροφόρησης καθώς και τα μέτρα ασφάλειας (έξοδοι, διαδρομές, σκάλες, υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης και άλλα).

3. Καθορίζονται ακόμη μέτρα για τη διασφάλιση στον ύψιστο βαθμό της αρχικής κατάστασης του αρχαιολογικού - ιστορικού χώρου.
4. Παρατίθενται συγκεκριμένες οδηγίες σχετικά με την κατασκευή οδών (θέτοντας τα αρχικά μονοπάτια ως προτεραιότητα), τη χρήση φωτισμού, τον εμπλουτισμό των οθονών, έτσι ώστε να γίνει πιο εύκολα κατανοητός ο χώρος, χωρίς να χάνει την αρχική του εμφάνιση και άλλα⁴¹⁶.

Εκτός από τη φυσική χωροθέτηση σε ζώνες, υπάρχουν πολλά άλλα εργαλεία, διάφορες στρατηγικές και τακτικές που έχουν αναπτυχθεί για τη διαχείριση του αριθμού των επισκεπτών, τη συχνότητα των επισκέψεων και τη διάρκειά τους. Με αυτόν τον τρόπο, αποτρέπεται η καταστροφή της κληρονομιάς (διάβρωση, εκπομπές ρύπων, πιέσεις στο περιβάλλον, καταστροφή των μονοπατιών), ενώ την ίδια στιγμή είναι εγγυημένη η πρόσβαση στον χώρο. Αυτές οι πρακτικές προσεγγίσεις περιλαμβάνουν ειδικούς περιορισμούς για τον εξοπλισμό (για παράδειγμα παπούτσια), μεταβολές στην τιμή των εισιτηρίων ανάλογα με την εποχή, περιορισμοί του αριθμού των επισκεπτών και των μεγεθών των ομάδων, περιορισμένη πρόσβαση σε συγκεκριμένες περιοχές, απαγόρευση της χρήσης φωτιάς, εκ των προτέρων κρατήσεις, επαρκείς πληροφορίες για τους επισκέπτες, διαφήμιση και άλλα⁴¹⁷.

Βέβαια, εκτός από τη διαχείριση των επισκεπτών, είναι εξαιρετικά σημαντικές οι υπηρεσίες που προσφέρονται στους επισκέπτες. Συνεπώς, κρίνεται επιτακτική η ανάγκη να λαμβάνονται μέτρα που να εξασφαλίζουν την άνεση, την ευχαρίστηση καθώς και την πρόσβαση στις πληροφορίες. Η προσέγγιση που επικεντρώνεται στον επισκέπτη είναι προσανατολισμένη προς τον σχεδιασμό και την κατασκευή των κατάλληλων εγκαταστάσεων που ικανοποιούν τις ανάγκες των επισκεπτών (τοποθέτηση πινάκων πληροφόρησης, σηματοδότηση, ράμπες αναπηρικών αμαξιδίων, τόποι

---

⁴¹⁶ Σύμβαση της Βερόνα, Παράρτημα I, Σημείωμα 3.

⁴¹⁷ Eagles *et al* 2002, 87-111.

ανάπαυσης, σνακ μπαρ, αποδυτήρια και άλλα) και προς την ανάπτυξη άλλων υπηρεσιών υψηλού επιπέδου (φιλικό προσωπικό, στολές, ωράριο λειτουργίας, επαγγελματισμός και άλλα). Άλλο σημαντικό εργαλείο είναι οι δημοσκοπήσεις που χρησιμεύουν ως κατευθυντήριες γραμμές για την ανάπτυξη των εκπαιδευτικών και άλλων προγραμμάτων, η παρουσία οδηγών και άλλων βοηθημάτων.

Οι υπηρεσίες προς τους επισκέπτες δεν περιλαμβάνουν μόνο τις υπηρεσίες στο συγκρότημα ή στο μουσείο, αλλά μπορούν να επικεντρωθούν στον επισκέπτη πριν από τη φυσική του επίσκεψη στον χώρο και μετά από αυτήν. Ο σχεδιασμός της διαμονής, οι μεταφορές από και προς τον χώρο, διαμορφώνουν την ποιότητα στις προσφερόμενες υπηρεσίες, μειώνουν το επίπεδο απογοήτευσης, εξαλείφουν την ταλαιπωρία, εμποδίζουν την κούραση αλλά και συμβάλλουν στην απόλαυση του πολιτιστικού αγαθού. Η έρευνα αποκαλύπτει ότι η χαμηλή ποιότητα των υπηρεσιών μειώνει την εκπαιδευτική εμπειρία και έχει αρνητική επίδραση στον αριθμό των επισκεπτών που επιθυμούν να επανέλθουν σε έναν αρχαιολογικό - πολιτιστικό τόπο⁴¹⁸.

4.12. Οικονομικά ζητήματα

Το αρχαιολογικό πάρκο είναι ένας οργανισμός συνήθως μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Για να λειτουργήσει αποτελεσματικά σε κάθε περίπτωση και για να εκπληρώσει τον σκοπό του, χρειάζεται να διαχειρίζεται αποδοτικά τα έσοδά του, ούτως ώστε να καλύπτεται το κόστος λειτουργίας του, να επιτυγχάνεται η βιωσιμότητά του και να δημιουργείται κέρδος με στόχο την περαιτέρω ανάπτυξή του.

Η Ελλάδα, όσον αφορά τον τουρισμό, τον πολιτισμό, το περιβάλλον, την αισθητική και τον αστικό πολεοδομικό σχεδιασμό, δε διαθέτει ολοκληρωμένο, μακρόπνοο πρόγραμμα οργάνωσης με στόχο την ποιοτική αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών στον τουριστικό τομέα και τον πολλαπλασιασμό του τελικού οικονομικού αποτελέσματος. Αυτός είναι πιθανώς ο λόγος για τον οποίο απαιτείται πολιτική ανοικτών οριζόντων σε

---

⁴¹⁸ Woollard 2004, 105-118.

ζητήματα οικονομικής διαχείρισης που θα προλαμβάνει και όχι απλά θα ακολουθεί τις εξελίξεις στην οικονομία και στον τουρισμό⁴¹⁹.

Υπάρχουν αρκετοί τρόποι μέσω των οποίων η επένδυση ενός αρχαιολογικού πάρκου μπορεί να επηρεάσει την τοπική οικονομία. Διαφορετικοί ερευνητές εστιάζουν σε διαφορετικούς τρόπους. Οι αναλύσεις των τοπικών οικονομικών επιπτώσεων διάφορων έργων της πολιτιστικής κληρονομιάς έγιναν ειδικά για την αξιολόγηση των επιπτώσεων από τη χρήση κρατικών πόρων για τη στήριξη της πολιτιστικής βιομηχανίας σε φθίνουσες οικονομικά περιοχές.

Θεμέλιο τέτοιων ερευνών υπήρξε το *μοντέλο οικονομικής βάσης*. Στο συγκεκριμένο μοντέλο γίνεται διάκριση μεταξύ των βιομηχανιών βάσης που παράγουν έσοδα έξω από την περιοχή μέσω της περιφερειακής εξαγωγής εμπορευμάτων και άλλων βιομηχανιών, όπως η πολιτιστική και η τουριστική, και εκείνων που πωλούν τα προϊόντα τους στο εσωτερικό της περιοχής. Μελέτες έγιναν, επίσης, για επενδύσεις σε διάφορους τομείς, όπως και για τις *επιπτώσεις του τουρισμού* και του πολιτιστικού τομέα σε μια τοπική οικονομία⁴²⁰.

Τον Αύγουστο του 2012, αναφορά των εμπορικών Επιμελητηρίων της Μόντσα και της Μπριάντσα σχετικά με την οικονομική αξία διάφορων διεθνών μνημείων της περιοχής, έγινε πρωτοσέλιδο σε όλο τον κόσμο, με τον ισχυρισμό ότι ο Πύργος του Άιφελ ήταν αξίας 435 δισεκατομμυρίων ευρώ για τη γαλλική οικονομία. Όπως επεσήμανε η *Le Figaro*, κάτι τέτοιο ισοδυναμεί με σχεδόν το ένα πέμπτο του συνόλου του ετήσιου Α.Ε.Π. της Γαλλίας⁴²¹. Ως πλησιέστερος ανταγωνιστής του Πύργου του Άιφελ καταγράφηκε το Κολοσσαίο στην Ιταλία (91 δισεκατομμύρια ευρώ), ενώ εμφανίστηκαν κατάλογοι που αποτιμούσαν στη Βρετανία τον Πύργο του Λονδίνου με 70,5 δισεκατομμύρια ευρώ και το Στόουνχεντς με 10,5 δισεκατομμύρια ευρώ. Η διασύνδεση τέτοιων χρηματικών ποσών με ιστορικά μνημεία είναι αναμφίβολα ένα χρήσιμο βοήθημα για τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς υποστηρίζουν το αίτημα για επενδύσεις στον πολιτισμό κατά τη διάρκεια μιας οικονομικής κρίσης⁴²².

⁴¹⁹ Λούκας 2002, 211-214.

⁴²⁰ Bowitz and Ibenholt 2009, 1-8.

⁴²¹ *The Telegraph* (August 22, 2012). Διαθέσιμο online.

⁴²² Koriech and Sterling 2013, 158-165.

Βέβαια, πέρα από τις αυθαίρετες σχετικά εκτιμήσεις τέτοιου τύπου, τα ιστορικά αρχαιολογικά μνημεία αντιπροσωπεύουν σημαντικά ετήσια έσοδα για οποιαδήποτε εθνική οικονομία. Η ανταποδοτική σχέση, ωστόσο, δεν είναι σταθερή, καθώς η κρατική μέριμνα περιορίζεται σημαντικά από την τρέχουσα και τη μελλοντική οικονομική κρίση, με αποτέλεσμα ο Προϋπολογισμός για ζητήματα πολιτισμού, στην ελληνική πραγματικότητα τουλάχιστον, να είναι ιδιαίτερα χαμηλός. Η κατασκευή του συμπλέγματος ενός αρχαιολογικού πάρκου μπορεί να εκτιμηθεί οικονομικά, αν λάβει κανείς υπόψη του άλλες σχετικές επενδύσεις και κόστη.

Διερευνώντας τα κόστη που προτείνονται για την κατασκευή του Μητροπολιτικού Πάρκου του Ελληνικού (εικόνα 4.2), για παράδειγμα, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η κατασκευή ενός πάρκου με ήπιες παρεμβάσεις και υψηλή ποιότητα κατασκευής είναι προσιτή, με βάση την ανάλυση και τις συγκρίσεις του κόστους κατασκευής στην Ελλάδα και στη Γερμανία, με παράδειγμα τα νέα πάρκα στα πρώην αεροδρόμια του Βερολίνου και της Φρανκφούρτης. Το εκτιμώμενο κόστος ανέρχεται σε πενήντα εκατομμύρια ευρώ, τόσο για την εκκίνηση των μεγάλων πράσινων έργων και για την αποκατάσταση των μνημείων, όσο και για την εκ νέου χρησιμοποίησή τους. Το κόστος των πενήντα εκατομμυρίων ευρώ κατανέμεται σε φάσεις με χρονικό ορίζοντα δέκα ετών.

Το συνολικό κόστος είναι εκατό εκατομμύρια ευρώ για το σύνολο της κατασκευής και διανέμεται σε φάσεις με χρονικό ορίζοντα είκοσι ετών. Το εκτιμώμενο κόστος για τις ετήσιες δραστηριότητες, βάσει συγκρίσεων με πάρκα όπως το Royal Park του Λονδίνου, ανέρχεται στο ποσό των πέντε εκατομμυρίων ευρώ ετησίως μετά την ολοκλήρωση της πρώτης φάσης και σε δέκα με δώδεκα εκατομμύρια ευρώ για το ολοκληρωμένο πάρκο⁴²³.

---

⁴²³ Prentou 2012, 14.

Εικόνα 4.3: Πρόταση ανάπλασης του Μητροπολιτικού Πάρκου του Ελληνικού⁴²⁴

Λαμβάνοντας υπόψη τη φύση της λειτουργίας του αρχαιολογικού πάρκου, όπου οι εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης είναι ιδιαίτερα χρονοβόρες και κοστοβόρες, μπορούμε να αναμένουμε αυξημένο κόστος κατασκευής, κάτι που απαιτεί σαφείς και μακροπρόθεσμες προβλέψεις για τη δομή των εσόδων. Το οικονομικό μοντέλο ενός οργανισμού αρχαιολογικού πάρκου προβλέπει σχεδόν την ίδια δομή εσόδων, όπως των μουσείων και άλλων μη κερδοσκοπικών οργανισμών. Τα έσοδα χωρίζονται σε δημόσιους πόρους, σε ιδιωτικούς πόρους και σε ίδιους πόρους⁴²⁵. Οι επιμέρους τύποι εσόδων διαφέρουν από οργανισμό σε οργανισμό, αλλά στην προκειμένη περίπτωση, και οι τρεις τύποι είναι άμεσα επιθυμητοί, δεδομένου ότι στην ελληνική πραγματικότητα το οικονομικό μοντέλο διαχείρισης μουσείων, αρχαιολογικών τόπων και συναφών πάρκων προβλέπει κυρίως δημόσιους και ίδιους πόρους χωρίς να αποκλείονται άλλοι τύποι εσόδων όπως:

1. η ετήσια κρατική επιχορήγηση από το Υπουργείο Πολιτισμού,

⁴²⁴ Ανώνυμος (2017), Ελληνικό: Πώς το πρώην αεροδρόμιο θα μεταμορφωθεί σε Μητροπολιτικό Πάρκο, *Iefimerida*. Διαθέσιμο online.

⁴²⁵ Lord and Lord 2002, 158-183. Επίσης, Ambrose and Paine 2005, 144-245.

2. τα έσοδα που προέρχονται από εκδηλώσεις, παραγωγές και επισκέψεις,
3. οι εισφορές, δωρεές, χορηγίες, επιχορηγήσεις, κληρονομίες, κληροδοσίες, καταπιστεύματα και κάθε άλλο έσοδο από κρατική ή ιδιωτική πηγή,
4. οι ενισχύσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή από άλλους διεθνείς οργανισμούς,
5. τα έσοδα από επενδύσεις χρηματικών κεφαλαίων και από την εκμετάλλευση περιουσιακών στοιχείων, και
6. η επιχορήγηση από το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων⁴²⁶.

Η συζήτηση για τους τύπους των πόρων και τα κόστη εξαρτάται άμεσα από την οικονομική εκτίμηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ουσιαστικά, αν αγνοείται η οικονομική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς, η διατήρησή της, το πλήρες κόστος και τα οφέλη των κανονισμών και των έργων με πολιτιστικά συστατικά, τότε είναι εξαιρετικά πιθανή η μη βέλτιστη κατανομή των πόρων στον πολιτιστικό τομέα, η αποτυχία των επενδύσεων και η συνεχής υποβάθμιση των πολιτιστικών αγαθών στον κόσμο.

Προφανώς, η συζήτηση για τα οικονομικά ζητήματα χρειάζεται να γίνει κατανοητή στο ευρύτερο πλαίσιο της επαρκούς χρηματοδότησης για τη διατήρηση, την ανανέωση και την πρόσβαση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η οικονομική αποτίμηση είναι αναγκαίο (αν και όχι επαρκές) στάδιο για την επίτευξη της αειφόρου χρήσης των πολιτιστικών πόρων και για την επίτευξη ενός ισορροπημένου, βέλτιστου συνδυασμού συντήρησης, διατήρησης και πρόσβασης. Επίσης, αναγκαία είναι η εκτίμηση του σχετικού κόστους κάθε συστατικού που συγκροτεί το πολιτιστικό σύνολο. Η οικονομική αξία δεν αμφισβητεί τη σημασία των άλλων αξιών που περιβάλλουν τα πολιτιστικά αγαθά (αισθητική, εκπαιδευτική και άλλα), αλλά έχει έναν συγκεκριμένο και σημαντικό ρόλο να διαδραματίσει στην

---

⁴²⁶ Πρακτικά της ΚΒ' Συνεδρίασης της Ολομέλειας της Βουλής για τον Οργανισμό Ανέγερσης του Νέου Μουσείου της Ακρόπολης, 14 Νοεμβρίου 1994, διαθέσιμο online.

πολιτιστική πολιτική, προς την κατεύθυνση της καρποφορίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ενίσχυσής της⁴²⁷.

---

⁴²⁷ Mourato and Mazzanti 2002, 51.

Συνοπτικά

Το αρχαιολογικό πάρκο είναι ένα σύγχρονο προϊόν του πολιτιστικού τουρισμού, διοικούμενο από κάποιον συναφή οργανισμό. Οι δύο κύριοι σκοποί του είναι η παρουσίαση της ζωής του παρελθόντος και η παρουσίαση της σημασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς στη σημερινή κοινωνία.

Οι παρουσιάσεις γίνονται στον αρχαιολογικό χώρο με τη βοήθεια αρχαιολογικών καταλοίπων, αναστηλωμένων μνημείων και αναπλάσεων του περιβάλλοντος, συμπληρωματικών εκθέσεων και άλλων προγραμμάτων. Το ενδιαφέρον του επισκέπτη διατηρείται ζωντανό όχι μόνο με την παρουσίαση του παρελθόντος αλλά και διαμέσου της σχέσης του με το παρόν.

Οι αναστηλώσεις, αναπλάσεις, παρουσιάσεις και ερμηνείες στηρίζονται σε προκαταρκτική επιστημονική έρευνα και στις συστάσεις των διεθνών συμβάσεων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Τμήμα του αρχαιολογικού πάρκου είναι η συμπληρωματική δραστηριότητα με στόχο την πρόσκτηση πόρων, σχετική με εστιατόρια, καταστήματα, παραμονή, ενοικιάσεις και άλλα συναφή.

Η οικονομική αποτίμηση της πολιτιστικής κληρονομιάς κρίνεται ως αναγκαίο στάδιο για την επίτευξη της αειφόρου χρήσης των πολιτιστικών πόρων και για την επίτευξη ενός ισορροπημένου, βέλτιστου συνδυασμού συντήρησης, διατήρησης και πρόσβασης των επισκεπτών ενός αρχαιολογικού πάρκου.

Εικόνα 4.4: Χάρηξ μονοπατιών, αποτύπωση μουσειακής εγκατάστασης και χώρων προβολής παρουσίασης και πληροφόρησης στο αρχαιολογικό πάρκο της Επιδαύρου⁴²⁸

⁴²⁸

Archaeological Park of Epidaurus, στο DIAZOMA. Διαθέσιμο online.

Κεφάλαιο 5

Αρχαιολογικά πάρκα και αειφορία

Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται μια περιεκτική ανάλυση της έννοιας της αειφορίας (της προσέγγισης που συνδέει την ανθρώπινη ανάπτυξη με τη διατήρηση των φυσικών πόρων)⁴²⁹ καθώς και η προσέγγιση της εφαρμογής των αρχών της αειφορίας στην Ελλάδα μέσα από την ανάπτυξη θεωρητικών ζητημάτων. Στη συνέχεια επιδιώκεται μια τεκμηριωμένη σύζευξη της έννοιας της αειφορίας με την έννοια του πολιτιστικού τουρισμού, κομμάτι του οποίου είναι η ανάπτυξη και η λειτουργία των αρχαιολογικών πάρκων.

Στόχος του κεφαλαίου είναι η θεωρητική προσέγγιση της αειφορικής ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού και ο προσδιορισμός προτύπων δημιουργίας αρχαιολογικών πάρκων βάσει των οποίων θα διασφαλίζεται η διατήρηση των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς με ταυτόχρονη παροχή ποιοτικών εμπειριών στους επισκέπτες τους.

5.1. Εισαγωγή στην αειφορία

Ο ευρύτερα αποδεκτός ορισμός της έννοιας της αειφορίας καταγράφηκε στη μελέτη *Το Κοινό μας Μέλλον*. Σύμφωνα με αυτόν, η ανάπτυξη είναι βιώσιμη, όταν ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς όμως να μειώνει τις δυνατότητες των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες⁴³⁰. Από τον παραπάνω ορισμό συνάγεται σαφώς ότι η βιωσιμότητα δεν αναφέρεται μόνο στο περιβάλλον, αλλά εμπεριέχει στο πλαίσιο της την έννοια της δικαιοσύνης μεταξύ των γενεών (inter generational equity), με το σκεπτικό ότι *δεν κληρονομήσαμε τη γη από τους γονείς μας, τη δανειστήκαμε από τα παιδιά μας*, την κοινωνική δικαιοσύνη κατά την ίδια γενιά (intra generational equity), καθώς χωρίς αυτή δεν ικανοποιούνται παγκόσμια οι ανθρώπινες ανάγκες,

---

⁴²⁹ Λαγός 2016, 201.

⁴³⁰ WCED 1987, 43.

και τη διασυνοριακή ευθύνη (transfrontier responsibility), με την έννοια ότι η βιωσιμότητα σε μια περιοχή δεν είναι δυνατό να επιτυγχάνεται εις βάρος των περιβαλλοντικών και των κοινωνικών συνθηκών μιας άλλης.

Σύμφωνα με τον Barbier (1987), αειφορία ή βιώσιμη ανάπτυξη *είναι η ανάπτυξη που επιδιώκει τη μεγιστοποίηση των βιολογικών, των οικονομικών και των κοινωνικών στόχων*⁴³¹. Σύμφωνα με τους Constanza, Daly και Bartholomew (1991), *είναι η σχέση μεταξύ δυναμικών, ανθρώπινων και οικονομικών συστημάτων κατά την οποία οι πολιτισμοί της ανθρωπότητας διαμορφώνονται και αναπτύσσονται με τρόπο που να μην καταστρέφονται τα οικοσυστήματα*⁴³². Κατά τον Hawken (1993), *είναι εκείνη η οικονομική κατάσταση όπου οι ανθρώπινες απαιτήσεις μπορούν να ικανοποιηθούν κατά τρόπο που να μη μειώνεται η ικανότητα του περιβάλλοντος να ικανοποιεί με τον ίδιο τρόπο και τις μελλοντικές γενεές*⁴³³.

Όσον αφορά το διεθνές περιβάλλον και τον λόγο που διατυπώνεται από θεσμούς για τη σχέση της αειφόρου ανάπτυξης με τον πολιτισμό (όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών και η Ευρωπαϊκή Ένωση), πρώτο σημείο αναφοράς είναι η Παγκόσμια Διάσκεψη για τις Πολιτιστικές Πολιτικές της UNESCO στο Μεξικό, το 1982. Η συγκεκριμένη Διάσκεψη διαμόρφωσε έναν διευρυμένο ορισμό της έννοιας *πολιτισμός ως σύνολο μοναδικών πνευματικών, υλικών, διανοητικών και συναισθηματικών στοιχείων που χαρακτηρίζουν μια κοινωνία ή μια κοινωνική ομάδα και περιλαμβάνει όχι μόνο τις τέχνες και τα γράμματα αλλά και τους τρόπους ζωής, τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, τα συστήματα αξιών, τις παραδόσεις και τις πεποιθήσεις*⁴³⁴. Παράλληλα, επεσήμανε τη δυνατότητα του πολιτισμού να λειτουργήσει ως εργαλείο με διπλή χρησιμότητα, καθώς παρέχει τις ποιοτικές παραμέτρους, αφενός για να επιτευχθεί ο σκοπός της *πραγματικής ανάπτυξης που είναι η διαρκής ευημερία και η αυτοεκπλήρωση κάθε ατόμου*, αφετέρου για να καταρτιστούν επιτυχημένες στρατηγικές παρέμβασης στη δημόσια σφαίρα⁴³⁵.

---

⁴³¹ Buchholz 1998.

⁴³² Buchholz 1998.

⁴³³ Hawken 1998.

⁴³⁴ UNESCO, 1982.

⁴³⁵ UNESCO 1982, άρθρα 10 και 16.

Ένας άλλος σταθμός, που ήδη αναφέρθηκε στην εισαγωγή της έννοιας της αειφορίας, είναι η δημοσίευση της μελέτης με τίτλο *Το Κοινό μας Μέλλον* από την Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών⁴³⁶. Εδώ, διατυπώθηκε ο γνωστότερος πιθανώς ορισμός για την αειφορία από την επικεφαλής της Επιτροπής και πρωθυπουργό της Νορβηγίας Gro Harlem Brundtland. Συγκεκριμένα, διατυπώθηκε η άποψη πως η *αειφόρος ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη που ικανοποιεί τις ανάγκες της παρούσας γενιάς, χωρίς να υπονομεύει τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες*⁴³⁷.

Σχήμα 5.1: Οι πυλώνες της αειφορίας στην αρχική διατύπωση της έννοιας

Πρωταρχικός στόχος της Επιτροπής ήταν να προταθούν στρατηγικές μακρού χρόνου για την αποτελεσματική αντιμετώπιση της φτώχειας και της περιβαλλοντικής υποβάθμισης σε τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Το συγκεκριμένο κείμενο πρόσφερε το βασικότερο μέχρι σήμερα μοντέλο για τη θεώρηση της έννοιας της αειφορίας: πρόκειται για ένα σύστημα τριών αλληλεξαρτώμενων παραγόντων ή *πυλώνων*, όπως αποκαλούνται, του οικονομικού, του κοινωνικού και του περιβαλλοντικού. Συνέδεσε, επιπλέον, την αειφόρο ανάπτυξη με το δικαίωμα όλων για ποιότητα ζωής, ενώ τόνισε τη σημασία που έχει η ενσωμάτωση της αρχής της αειφορίας σε όλα τα

⁴³⁶ Λαγός 2016, 201.

⁴³⁷ UNITED NATION 1987, 49.

επίπεδα των διαδικασιών λήψης αποφάσεων και σε όλα τα θέματα αναφορικά με την ανθρώπινη διαβίωση και την ανάπτυξη των ατόμων και των εθνών (σχήμα 5.1).

Το σχήμα *οικονομία – περιβάλλον - κοινωνία* οριστικοποιήθηκε το 1992 στη Συνάντηση Κορυφής της Γης στο Ρίο ντε Τζανέιρο⁴³⁸, υποδεικνύοντας ταυτόχρονα την ανάγκη για ενσωμάτωση της αρχής της αειφορίας στις δημόσιες πολιτικές που αφορούν τους τρεις πυλώνες της κοινωνικής ισότητας, της περιβαλλοντικής ισορροπίας και της οικονομικής ανάπτυξης⁴³⁹.

Το 1998, η Διακυβερνητική Διάσκεψη για τις Πολιτιστικές Πολιτικές και για την Ανάπτυξη της Στοκχόλμης, διεύρυνε το σχήμα για να περιλάβει και την έννοια του πολιτισμού, διακηρύσσοντας ότι *η αειφόρος ανάπτυξη και η άνθηση των πολιτισμών είναι έννοιες αλληλεξαρτώμενες*⁴⁴⁰. Παράλληλα, θεώρησε προϋπόθεση για την ειρήνη και την ανάπτυξη, τον σεβασμό των πολιτιστικών ταυτοτήτων, την κοινωνικοοικονομική ισότητα και την ανεκτικότητα απέναντι σε πολιτιστικές διαφορές⁴⁴¹.

Δίνοντας, αρχικά, έμφαση στο περιβάλλον και στις αναπτυξιακές πολιτικές, η ιδέα της αειφορίας άρχισε να διευρύνεται, προκειμένου να περιλάβει κοινωνικοοικονομικούς τομείς, όπως διατυπώθηκαν στη Διάσκεψη Κορυφής του Γιοχάνεσμπουργκ (2002)⁴⁴². Ο πολιτισμός αναγνωρίζεται ως πλήρης πηγή ανάπτυξης από την Οικουμενική Διακήρυξη για την Πολιτιστική Πολυμορφία που ενέκρινε το 2001 η UNESCO⁴⁴³.

Οι κύκλοι αειφορίας σχετίζονται με σύγχρονους δείκτες που αναπτύχθηκαν για να συνοψίσουν πληροφορίες, να αναδείξουν τάσεις και να βοηθήσουν τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων⁴⁴⁴. Οι δείκτες, γενικά, είναι συνθετικά μεγέθη, που προκύπτουν από τον συνδυασμό πρωτογενών πληροφοριών και είναι αναγνώσιμοι και χρησιμοποιήσιμοι και από μη ειδικούς.

---

⁴³⁸ Λαγός 2016, 202.

⁴³⁹ UNITED NATIONS, 1992.

⁴⁴⁰ UNESCO 1998, 2.

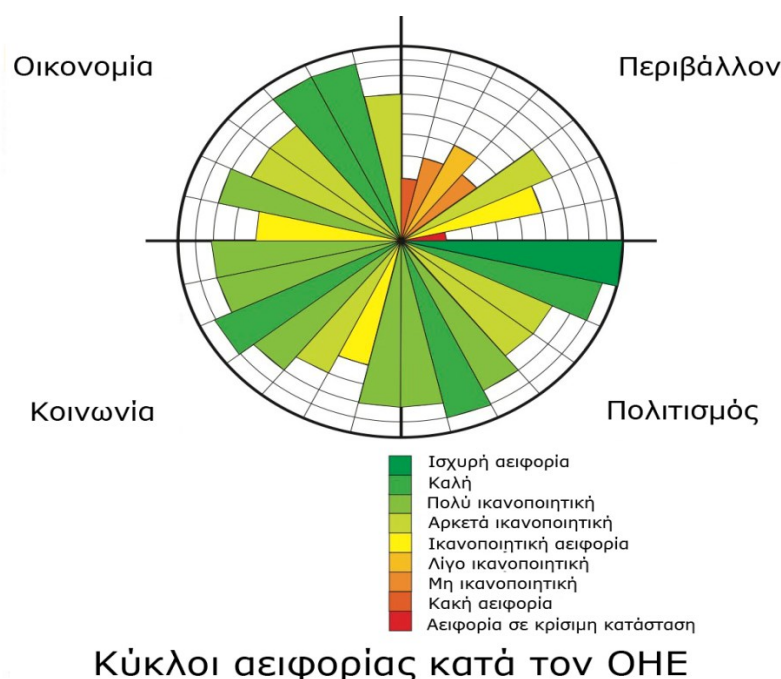
⁴⁴¹ UNESCO 1998, 13, 64.

⁴⁴² Λαγός 2016, 202.

⁴⁴³ UNESCO 2005, 2-3.

⁴⁴⁴ UN 2007, 5-6.

Στους γενικούς δείκτες που προαναφέρθηκαν, προστέθηκαν και οι δείκτες πολιτισμού, ένας συνδυασμός του δείκτη πολιτιστικής ελευθερίας, του δείκτη ενδυνάμωσης της δημιουργικότητας και του δείκτη πολιτιστικού διαλόγου, για την παρουσίαση ενός συνολικού σύνθετου πολιτιστικού δείκτη ανάπτυξης. Εναλλακτικά, οι τρεις δείκτες θα μπορούσαν να συνδυαστούν με έναν δείκτη του προσδόκιμου ζωής για την παρουσίαση μιας πληρέστερης εικόνας σε σχέση με την αειφορική πολιτιστική ανάπτυξη⁴⁴⁵ (σχήμα 5.2).

Σχήμα 5.2: Κύκλοι βαθμονομημένης αειφορίας με τη συμπερίληψη του πυλώνα του πολιτισμού

Με το πέρασμα στον εικοστό πρώτο αιώνα, διατυπώθηκε το αίτημα να αναγνωρισθεί ο πολιτισμός ως παράγοντας για την αειφόρο ανάπτυξη, ως συνεκτικός κρίκος των άλλων τριών πυλώνων, καθώς, σύμφωνα με τον διευρυμένο ορισμό του, αφορά κάθε πτυχή της ανθρώπινης συμπεριφοράς⁴⁴⁶.

Το επιχείρημα για την ένταξη του πολιτισμού στο μοντέλο της αειφορίας αναπτύσσεται το 2001 από τον Hawkes μέσα από μια εργαλειική

⁴⁴⁵ McKinley 1997, 3.

⁴⁴⁶ Hawkes 2001, 3.

προσέγγιση, στη μελέτη του για τους τρόπους με τους οποίους ο πολιτισμός μπορεί να συμβάλλει στην υλοποίηση και στην αξιολόγηση δράσεων και υπηρεσιών που εκκινούν από την τοπική κυβέρνηση στην πολιτεία Βικτόρια της Αυστραλίας. Ονομάζει την πολιτιστική αειφορία *τέταρτο πυλώνα*, τον οποίο θεωρεί τόσο απαραίτητο σε μια υγιή και βιώσιμη κοινωνία, όσο και την κοινωνική ισότητα, την περιβαλλοντική συνείδηση και την οικονομική επάρκεια⁴⁴⁷. Συσχετίζοντας άμεσα τον πολιτισμό με την αειφόρο ανάπτυξη, υποστηρίζει ότι για έναν αποτελεσματικό στρατηγικό σχεδιασμό στη δημόσια σφαίρα, θα πρέπει να προβλεφθούν δείκτες που αξιολογούν και τον πολιτιστικό αντίκτυπο των παρεχόμενων υπηρεσιών, πέρα από τις κοινωνικές, περιβαλλοντικές και οικονομικές επιπτώσεις τους.

Αυτή η παράμετρος έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί δείχνει ένα κρίσιμο θέμα διεκδίκησης που απασχολεί έντονα μέχρι και σήμερα τους εν γένει ανθρώπους του πολιτιστικού τομέα: με ποιον τρόπο θα κατακτήσει ο πολιτισμός κεντρική θέση στις αναπτυξιακές πολιτικές, προκειμένου να διασφαλίσει τη βιωσιμότητά του, μέσω της πρόσβασης στους ολοένα και πιο περιορισμένους πόρους, ώστε στη συνέχεια να συμβάλλει στην αειφορία; Και πώς θα επιτευχθεί αυτός ο διπλός στόχος σε μια παγκόσμια κοινότητα που κλυδωνίζεται από τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και από τη χρόνια υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος στο οποίο στηρίζει ή ελπίζει να στηρίξει την ευμάρειά της;

Δύο διαδοχικές Διακηρύξεις της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών με θέμα *Πολιτισμός και Ανάπτυξη*, το 2010 και το 2011, ζήτησαν να κατέχει ο πολιτισμός κεντρική θέση στις αναπτυξιακές πολιτικές, με το επιχείρημα ότι μέσω του πολιτισμού προβάλλονται στοιχεία όπως η κοινωνική ταυτότητα, η καινοτομία και η δημιουργικότητα, τα οποία συμβάλλουν αποτελεσματικά στον αγώνα κατά της φτώχειας. Στη Διάσκεψη Ρίο 20+ για την Αειφόρο Ανάπτυξη, το 2012, έγινε λόγος για τη συμβολή της πολιτιστικής πολυμορφίας, του πολιτιστικού και του οικολογικού τουρισμού στην ανάπτυξη και στην απασχόληση⁴⁴⁸. Ωστόσο, προκρίθηκε το μοντέλο των τριών πυλώνων αειφόρου ανάπτυξης, με πρωταρχικό στόχο την επίτευξη της εξάλειψης της φτώχειας, καθώς είκοσι χρόνια μετά την

---

⁴⁴⁷ Hawkes 2001, 23-24.

⁴⁴⁸ UNITED NATIONS 2012, 5 και 23.

ιστορική Συνάντηση Κορυφής της Γης, το 1/5 περίπου του παγκόσμιου πληθυσμού εξακολουθούσε να ζει σε συνθήκες ανέχειας και το 1/7 υποσιτιζόταν⁴⁴⁹.

Το 2013, έγινε νέα προσπάθεια να συμπεριληφθεί ο πολιτισμός στο αναπτυξιακό πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών στο διεθνές συνέδριο *Πολιτισμός: κλειδί για την αειφόρο ανάπτυξη*, που πραγματοποιήθηκε στο Χαντζού της Κίνας. Στη διακήρυξη του συνεδρίου διατυπώθηκε το αίτημα να συμπεριληφθεί ο πολιτισμός ως τέταρτη θεμελιώδης αρχή στη μετά το 2015 αναπτυξιακή ατζέντα των Ηνωμένων Εθνών⁴⁵⁰, μαζί με τα ανθρώπινα δικαιώματα της ισότητας και της αειφορίας. Η πολιτιστική διάσταση θα έπρεπε να περιλαμβάνεται συστηματικά σε ορισμούς για την αειφόρο ανάπτυξη και την ευημερία, καθώς και τη σύλληψη, αξιολόγηση και εφαρμογή αναπτυξιακών πολιτικών και προγραμμάτων⁴⁵¹. Έγινε, επίσης, σύσταση να τεθεί ένας ειδικός αναπτυξιακός στόχος με επίκεντρο τον πολιτισμό στις προτεραιότητες των Ηνωμένων Εθνών, βασισμένος στην πολιτιστική κληρονομιά, την ποικιλομορφία, τη δημιουργικότητα και τη διάδοση της γνώσης, περιλαμβάνοντας σαφείς στόχους και δείκτες συσχέτισης του πολιτισμού με όλες τις διαστάσεις της αειφόρου ανάπτυξης⁴⁵².

Ενώ ο ρόλος του πολιτισμού στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα αναγνωρίστηκε επίσημα μόλις το 1992 με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, το 2007, με τη Συνθήκη της Λισαβόνας, η θεωρητική και ιδεολογική προσέγγιση του πολιτισμού και τα προγράμματα εφαρμογής της αναπτύχθηκαν με βάση το δίπολο εθνική και περιφερειακή πολυμορφία – κοινή ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά⁴⁵³. Έτσι, κατά την περίοδο 2000 - 2013, εκκινώντας από το πρόγραμμα *Πολιτισμός 2000*, προβλήθηκε μια κοινή πολιτιστική δεξαμενή για την Ευρώπη ως σύνολο ποικιλόμορφων πολιτισμών σε συνεργασία και αλληλεπίδραση, όπως επίσης και έργα που προωθούσαν τον διαπολιτισμικό διάλογο και την πρόσβαση στη γνώση ή έργα που διευκόλυναν την κινητικότητα των πολιτιστικών αγαθών, των

---

⁴⁴⁹ Sánchez and Croal 2012, 41-54.

⁴⁵⁰ Λαγός 2016, 203.

⁴⁵¹ UNESCO 2013, 6.

⁴⁵² UNESCO 2013, 10.

⁴⁵³ Συνθήκη της Λισαβόνας 2007, άρθρο 167.

καλλιτεχνών και των εργαζομένων στον πολιτιστικό τομέα⁴⁵⁴. Στη νέα περίοδο προγραμματισμού, με βάση το τριμερές μοντέλο περί αειφορίας, η πολιτιστική κληρονομιά, ειδικότερα, θεωρήθηκε βασικός παράγοντας για την επίτευξη του στρατηγικού στόχου της Ευρώπης του 2020 για μια *έξυπνη, αειφόρο ανάπτυξη για όλους*⁴⁵⁵.

5.2. Η αειφορία στην Ελλάδα και θεωρητικά ζητήματα

Η έννοια της αειφορίας στην ελληνική πραγματικότητα εντάχθηκε αρχικά στην αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001, αν και το Συμβούλιο της Επικρατείας, αναγνώρισε και έκανε χρήση της έννοιας πριν από την ένταξή της στο Σύνταγμα⁴⁵⁶, προσδίδοντάς της ακριβές περιεχόμενο ήδη από την υπόθεση της εκτροπής του Αχελώου⁴⁵⁷. Παρατηρείται, βέβαια, ότι στην ελληνική ορολογία, για την αειφορία απαντώνται σε πολλές περιπτώσεις ισοδύναμοι όροι, όπως είναι η ολοκληρωμένη ανάπτυξη, η βιώσιμη ανάπτυξη, η διατηρήσιμη - διαρκής ανάπτυξη, η αειζωία και η βιωσιμότητα.

Στο άρθρο 24 του αναθεωρημένου Συντάγματος, γίνεται σαφές ότι η αειφορία ως έννοια, βρίσκει εφαρμογή αρχικά σε ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον, αναδεικνύοντας την ορθολογική επέμβαση του ανθρώπου σε αυτό ώστε να διαφυλάσσεται η ποιότητά του για τις επόμενες γενιές. Αφορά μεν την προστασία του περιβάλλοντος αλλά και όλα τα λογικά προαπαιτούμενα, ανάμεσά τους και την πολιτιστική αλλαγή. Το δίκαιο που προέκυψε σε ελληνικό και σε παγκόσμιο επίπεδο από όλες τις διασκέψεις για την αειφορία ήταν κυρίως μαλακό ή ήπιο δίκαιο. Με άλλα λόγια, διατύπωσε τις νέες αξίες και τις παράγωγες ηθικές δεσμεύσεις. Η παγκόσμια συναίνεση σε αυτές τις νέες αξίες μετασχηματίστηκε ταχύτατα σε σκληρό δίκαιο (με διεθνείς συνθήκες) και σε εθνικές νομοθεσίες.

---

⁴⁵⁴ Cultural Heritage, διαθέσιμο online.

⁴⁵⁵ COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION 2014, 2.

⁴⁵⁶ Άρθρο 24 παράγραφος 1 εδάφια α' και β': *Η προστασία του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του, το Κράτος έχει την υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας.*

⁴⁵⁷ Νομολογία 3478/2000 Σ.τ.Ε. διαθέσιμο online.

Η έννοια της αειφορίας αφορά καταρχήν άμεσα το περιβάλλον, αλλά δεν πρέπει να θεωρείται μόνο αρχή οικολογικού χαρακτήρα, καθώς προτείνει έναν τρόπο ζωής που σχετίζεται όχι μόνο με τη δημόσια πολιτική, αλλά και με την κοινωνία γενικότερα. Δεν αφορά μόνο περιβαλλοντικά μέτρα τα οποία από μόνα τους είναι αναποτελεσματικά. Η αρχή της βιωσιμότητας στη δημόσια σφαίρα είναι ταυτόχρονα βασική οργανωτική αρχή που σχετίζεται τόσο με την οικονομία όσο και με τον πολιτισμό. Με άλλα λόγια, είναι μια ευρύτερη καταστατική αρχή και, επομένως, η πηγή όλων των άλλων γενικών αρχών, που συνοψίζει την ιδέα της αειφορικής ανάπτυξης. Η κοινωνική αειφορία σχετίζεται με έναν κόσμο που δε στοχεύει μόνο στην επιβίωσή του αλλά και στην ανάπτυξή του στο διηνεκές, λαμβάνοντας υπόψη και τους πόρους που πρέπει να διασώσει για τις επερχόμενες γενεές. Θεωρητικά αντιστρατεύεται στην ιδεολογία της κοινωνίας της αφθονίας και της συσσώρευσης υλικού πλούτου. Αντιτίθεται, επίσης, στην υπερκατανάλωση και στην κατασπατάληση των φυσικών πόρων, χωρίς ταυτόχρονα να προτείνει ακραίες και ανεφάρμοστες λύσεις.

Η ιδεολογία που προκύπτει από την έννοια της αειφορίας είναι εκ διαμέτρου αντίθετη από εκείνη που διαμορφώνει το παρόν κοινωνικό σύστημα, στηριγμένο σε υπερτροφικές και συχνά πλασματικές αγορές, στην πάση θυσία ανάπτυξη, στην υπερκατανάλωση και στη λεηλασία των φυσικών πόρων, που αναμφίβολα οδηγεί σε υποβάθμιση και σε ενδεχόμενη καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος.

Σε θεωρητικό επίπεδο, η επιστημονική κοινότητα θέτει πολλαπλούς στόχους για την επίτευξη της αειφορίας, ισορροπώντας τις άυλες με τις υλικές αξίες, προτείνοντας αξιοκρατικές κοινωνικές δομές, βιώσιμα παραγωγικά συστήματα και δικαιότερη πολιτεία. Στη θέση της ποσοτικής προτείνει την ποιοτική ανάπτυξη, δηλαδή την ισόρροπη επιδίωξη υλικών και άυλων αξιών. Υπό αυτή την άποψη η αειφορία, απαιτώντας γενίκευση στην εφαρμογή της, εξελίσσεται σε γενική αρχή του Δικαίου. Το πλήρες περιεχόμενο μιας τέτοιας ιδέας απαιτεί ολόκληρο σύστημα δημοσίων πολιτικών με μακρόχρονη προοπτική. Στοιχειώδες πρότυπο τέτοιου συστήματος θα είχε ως εξής:

1. Εισαγωγή της έννοιας της αειφορίας στην εκπαίδευση ως μετεξέλιξη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

2. Προαγωγή της εκπαίδευσης στην αειφορία σε πολλαπλά επίπεδα με τη διαμόρφωση κύκλων σπουδών.
3. Κοινωνική πολιτική και αποκατάσταση του κράτους δικαίου για τις ασθενείς κοινωνικές τάξεις.
4. Εφαρμογή της αειφορίας στη λειτουργία του κράτους.
5. Συγχώνευση της αναπτυξιακής οικονομικής πολιτικής με την προστασία του περιβάλλοντος.
6. Εφαρμογή της ιδέας της αειφορίας στη γεωργία, στα δάση και στα ευαίσθητα οικοσυστήματα, στην ενέργεια, στον πολιτισμό, στον τουρισμό, στη χωροταξία και στην πολεοδομία, όπως επίσης και στη βιοτεχνία και στη βιομηχανία.

Όσον αφορά το περιβάλλον, εφαρμόζεται η πρόταση *σκεφτείτε σε παγκόσμιο επίπεδο, ενεργήστε τοπικά*. Η συνέπεια της αποδοχής αυτής της πρότασης είναι μια συστημική προσέγγιση της αρχής της αειφορίας. Η πολυπλοκότητα της εγκαθίδρυσης μιας αειφορικής κοινωνίας απαιτεί ολοκληρωμένες συστηματικές κοινωνικές παρεμβάσεις καθώς τα μεμονωμένα και περιστασιακά μέτρα είναι πρακτικά ανεφάρμοστα και προκαλούν εν γένει σύγχυση. Το αντικείμενο της έρευνας και της παρέμβασης είναι το ίδιο το σύστημα, ως οργανωμένο και αδιαίρετο σύνολο στοιχείων, με εγγενείς ιδιότητες στο σύνολο και όχι στα επιμέρους στοιχεία του. Τα ανθρωπογενή συστήματα και τα οικοσυστήματα είναι πιο ενδιαφέροντα για την έρευνα. Ως μεγάλης κλίμακας συστήματα είναι εξαιρετικά πολύπλοκα, εκφράζουν πολλαπλές αξίες και διασυνδέονται σε ιεραρχικά επίπεδα. Συνεπώς, η οποιαδήποτε διαδικασία εφαρμογής της αειφορίας απαιτεί παρέμβαση σε συστήματα αξιών και ανατροφοδότησή τους με νέα δεδομένα που προκύπτουν από την επιστημονική έρευνα.

Στα συστήματα αξιών περιλαμβάνεται και η αρχή της πολιτιστικής κληρονομιάς, μια από τις βασικότερες επιμέρους αρχές της θεωρίας της αειφορίας. Αυτό οφείλεται κυρίως στους τρόπους με τους οποίους διασυνδέεται το φυσικό με το πολιτιστικό περιβάλλον καθώς και στα πιθανά αίτια αυτής της διασύνδεσης. Ο τόπος, ως εννοιολογικό πλαίσιο, συσχετίζεται με την ανθρώπινη δράση που έχει καταχωρηθεί ως ιστορικό γεγονός σε πολλαπλά επίπεδα. Τα αρχιτεκτονικά μνημεία ως ανθρώπινη δράση συνδέονται αισθητικά και ιδεολογικά με τον περιβάλλοντα χώρο.

Επομένως, η σχέση του ανθρώπου με τη φύση, ορατή σε κάθε στοιχείο του πολιτισμού, είναι χώρος αναδιαπραγμάτευσης για την εφαρμογή της αειφορικής ιδεολογίας.

Βάσει του άρθρου 24 του Συντάγματος, το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον διατυπώνονται ως έννομα αγαθά ανώτερα από πολλά άλλα αγαθά, καθώς προάγουν το δημόσιο συμφέρον. Υπό αυτή την έννοια, η αειφορική προστασία των στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς, υποστηριζόμενη από ρεαλιστικούς εκτελεστικούς νόμους και γενικότερα από ένα αποτελεσματικό νομικό καθεστώς, περιλαμβάνει την προστασία από την περιβαλλοντική ρύπανση, την αποκατάσταση και την αναστήλωση μνημείων και την προστασία των χώρων που τα περιβάλλουν.

Η Ελλάδα, ήδη από το 1981, συνυπέγραψε την αειφορικής φύσης Συνθήκη της UNESCO για την προστασία των μνημείων και των χώρων παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Βασικός στόχος της Συνθήκης είναι η προστασία τους από κάθε είδους φθορά και καταστροφή προκειμένου να κληροδοτηθούν στις γενιές του μέλλοντος⁴⁵⁸. Ωστόσο, στην ελληνική νομοθετική πραγματικότητα, η ιδέα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι παλαιότερη και κάνει την εμφάνισή της ως νομοθετική ρύθμιση με τον Κ.Ν. 5351/1932 *Περί αρχαιοτήτων*⁴⁵⁹. Ακολουθεί ο Ν. 1469/1950 *περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830*, ο οποίος κάνει μνεία στον βασικό ακόμη νόμο του 1932⁴⁶⁰. Σημαντική ανανέωση προς την κατεύθυνση της αποτελεσματικής προστασίας και διαφύλαξης της πολιτιστικής κληρονομιάς γίνεται με τον Ν. 3028/2002⁴⁶¹ που σε συνδυασμό με το άρθρο 24 παράγραφοι 1 και 6 του Συντάγματος, ορίζει ρητά ως δικαίωμα όλων των πολιτών το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον⁴⁶².

Η πρώτη αναφορά στις έννοιες πολιτιστικό και φυσικό περιβάλλον έγινε στο Σύνταγμα του 1975, στο άρθρο 24. Το *πολιτιστικό περιβάλλον*

---

⁴⁵⁸ Παγκόσμια Πολιτιστική Κληρονομιά UNESCO, διαθέσιμο online.

⁴⁵⁹ Ν. 5351/1932, *Περί αρχαιοτήτων*, διαθέσιμο online.

⁴⁶⁰ Ν. 1469/1950, *Περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830*, διαθέσιμο online.

⁴⁶¹ Ν. 3028/2002, διαθέσιμο online.

⁴⁶² Άρθρο 24, *Προστασία του περιβάλλοντος*, όπως αναθεωρήθηκε με το Ψήφισμα της 27^{ης} Μαΐου 2008 της Η' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων, διαθέσιμο online.

είναι σύγχρονη έννοια και φαίνεται πως ο νομοθέτης διατύπωσε έναν ευρύτατο ορισμό για να περιλάβει όλες τις πτυχές του ζητήματος, ενδεχομένως για να καλύψει πολιτιστικά αγαθά που θα θεωρηθούν στο μέλλον άξια προστασίας⁴⁶³. Ανήκει στις σύγχρονες έννοιες του θετικού δικαίου, δηλαδή της ισχύουσας, ρητά διατυπωμένης και υποχρεωτικά εφαρμοζόμενης νομοθεσίας και έχει τη δική της αυτόνομη θέση σε εξελιγμένους κανόνες δικαίου⁴⁶⁴.

Η διατύπωση του Συντάγματος του 1975 για την προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αναδεικνύει τον χώρο ως σύνθεση της φύσης και της ιστορικής μνήμης. Συνεπώς, οι ρυθμίσεις του άρθρου 24 δεν είναι απλά αισθητικές επιλογές αλλά και επιλογές εθνικής και πολιτιστικής ταυτότητας, για την οποία ο νομοθέτης, προλαμβάνοντας τα διεθνή *fora*, περιλαμβάνει την έννοια της αειφορίας και του πολιτιστικού περιβάλλοντος αυτόνομα, εκδηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο τη θέλησή του να διαμορφώσει το πλαίσιο της κρατικής μέριμνας για τον πολιτισμό και τη σχέση του με την ιστορική μνήμη⁴⁶⁵. Από αυτή την άποψη, το άρθρο 24 αποτελεί ταυτόχρονα επιλογή σε συνταγματικό επίπεδο μεταξύ της *παγκόσμιας κουλτούρας* και του κοσμοπολιτισμού καθώς και της εθνικής ταυτότητας που συνδέεται με το συγκεκριμένο κράτος⁴⁶⁶.

Το περιβάλλον που σύμφωνα με τον Ν. 1650/86⁴⁶⁷ ορίζεται ως *το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και την πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες*, ανήκει αδιαμφισβήτητα στο σύνολο των πολιτών ενός κράτους και το άτομο ή το κράτος ως ρυθμιστής δε δικαιούται να το στερήσει από τις μεταγενέστερες γενεές.

Όσον αφορά την προστασία του περιβάλλοντος η συμμετοχή, ως έννοια, είναι τρίπτυχη και περιλαμβάνει:

---

⁴⁶³ Τροβά 2003, 110.

⁴⁶⁴ Καρύμπαλη - Τσίπτσιου 2004, 38-47.

⁴⁶⁵ Τροβά 2003, 113.

⁴⁶⁶ Smith 2000, 223.

⁴⁶⁷ Ν. 1650/86, *Για την προστασία του Περιβάλλοντος*, διαθέσιμο online.

1. Το δικαίωμα των πολιτών στην πληροφόρηση σε ζητήματα που αφορούν το περιβάλλον και την προστασία του⁴⁶⁸.
2. Τη συμμετοχή των πολιτών με την αυστηρή έννοια του όρου, δηλαδή των πολιτών που διαμορφώνουν το εκλογικό σώμα, που απαρτίζεται από εκείνους τους ενήλικες που δεν έχουν στερηθεί τα πολιτικά τους δικαιώματα και συνεπώς είναι ενεργοί πολίτες⁴⁶⁹.
3. Τα ένδικα μέσα που κατοχυρώνουν το δικαίωμα στην πληροφόρηση και στη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων σχετικών με το περιβάλλον⁴⁷⁰ καθώς η συμμετοχή τους ολοκληρώνεται μόνο με την ύπαρξη ένδικων μέσων που κατοχυρώνουν το δικαίωμά τους για πληροφόρηση και συμμετοχή.

Η συμμετοχή του πολίτη σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος πραγματώνεται σε τρία επίπεδα:

1. Σε *ατομικό επίπεδο*, χωρίς ωστόσο να συνδέεται η ατομική πρωτοβουλία αποκλειστικά με το αγαθό του πολιτιστικού περιβάλλοντος⁴⁷¹.
2. Σε *επίπεδο κοινωνικών ομάδων* χωρίς αναγνωρισμένο νομικό καθεστώς, οι οποίες αναλαμβάνουν διάφορες πρωτοβουλίες και με τη συλλογική τους δραστηριότητα εκφράζουν ενίοτε με αποτελεσματικό τρόπο το αίτημα για ποιότητα ζωής και για αναβάθμιση του πολιτιστικού αγαθού⁴⁷².
3. Σε *επίπεδο αναγνωρισμένων νομικά οργανώσεων*, με δικαίωμα δικαστικής επιδίωξης των συμφερόντων τους στην περίπτωση που θίγεται το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον.

Συνοψίζοντας, καταλήγουμε ότι η συμμετοχή των πολιτών στις αποφάσεις του κράτους ως ρυθμιστικού παράγοντα που αφορά την προστασία του περιβάλλοντος και υλοποιούνται με διοικητικές πράξεις,

---

⁴⁶⁸ Βλ. κριτική ανάλυση στο Ασημακοπούλου 1966, 275-277.

⁴⁶⁹ Χρυσόγονος 2014, 399.

⁴⁷⁰ Σιούπη 1988, 11.

⁴⁷¹ Σκουλάς και Σκουλά 2011, 31-51.

⁴⁷² Μανιτάκης 1981, 116.

νομιμοποιείται με την ύπαρξη του κοινωνικού δικαιώματος του ατόμου στο φυσικό και στο πολιτιστικό περιβάλλον του και στην έννομη προστασία του.

Η ιδέα του πολιτιστικού περιβάλλοντος διατηρήθηκε στο κείμενο του Συντάγματος μετά την αναθεώρησή του, παρά το γεγονός ότι το άρθρο 24 αναδιατυπώθηκε συνολικά. Το νέο συνταγματικό δικαίωμα που ορίζεται στην πρώτη παράγραφο σχετίζεται με την έννοια της αειφορίας. Ο προβληματισμός για το νόημα της έννοιας της αειφορίας και για το περιεχόμενό της στην παρούσα χρονική συγκυρία παραμένει επίκαιρος, καθώς η κατοχύρωση του δικαιώματος στο περιβάλλον έχει ιδιαίτερη σημασία για τον προσδιορισμό του νοήματος του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος ως συνταγματική έννοια⁴⁷³.

Μπορούμε να θεωρήσουμε ότι με το άρθρο 24 του Συντάγματος διατυπώθηκε ρητά η αρχή της αειφορίας και προσδιορίστηκε η δράση του κράτους για την πρόληψη και τη διαφύλαξη του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Το πολιτιστικό περιβάλλον καθίσταται βιώσιμο, όταν διαφυλάσσονται και διατηρούνται όλα τα στοιχεία του πολιτισμού, χωρίς να γίνονται αντικείμενα διαπραγμάτευσης με πολιτικές ή άλλου τύπου αποφάσεις. Με ποιον τρόπο θα εφαρμοστεί ή πιθανώς θα ερμηνευτεί η αρχή της αειφορίας στο πλαίσιο του εκτελεστικού δικαίου είναι ζήτημα χρόνου και ενδεχομένως αναδιατύπωσης των εννοιών για την τήρηση των συνταγματικών ισορροπιών⁴⁷⁴.

5.3. Αειφορία και πολιτιστικός τουρισμός

Παρόλο που η βιωσιμότητα του πολιτιστικού τουρισμού έγινε ζήτημα μείζονος ενδιαφέροντος τόσο από ακαδημαϊκά ιδρύματα όσο και από τους επαγγελματίες του χώρου, η πλειοψηφία των παραγόμενων ερευνών και των σχετικών σπουδών εξετάζει τα πολιτιστικά και τα εκπαιδευτικά του ζητήματα χωρίς να επικεντρώνεται στην εφαρμογή της βιωσιμότητας σε πρακτικό πλαίσιο. Για την επίτευξη της βιωσιμότητας στον πολιτιστικό τουρισμό χρειάζεται αποτελεσματική διαχείριση με τρόπο που να

---

⁴⁷³ Κατσούφρος και Πώποτας 1994, 27. Επίσης Κρεμλής 1998, 553.

⁴⁷⁴ Τροβά 2004, 111-135.

διασφαλίζει τη διατήρηση των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς και να προσφέρει ποιοτικές εμπειρίες στους τουρίστες.

Παραδοσιακά, ο προγραμματισμός και η διαχείριση του πολιτιστικού τουρισμού βασιζόταν σε μια προσέγγιση από την κορυφή προς τα κάτω, δηλαδή σε μια προσέγγιση που αγνοεί τα συμφέροντα διαφόρων ενδιαφερόμενων (για παράδειγμα τουριστών πολιτιστικής κληρονομιάς). Επιπλέον, οι στρατηγικές για τη διαχείριση του πολιτιστικού τουρισμού επικεντρώθηκαν συμβατικά στην πλευρά της προσφοράς, δηλαδή στους πόρους, αγνοώντας την πλευρά της ζήτησης, δηλαδή τους τουρίστες. Πρόσφατα, αναγνωρίστηκε ότι η συμμετοχή των τουριστών στη διαδικασία διαχείρισης αποτελεί βασικό στοιχείο για την επίτευξη της βιωσιμότητας. Ως εκ τούτου, οι παγκόσμιες τάσεις στον πολιτιστικό τουρισμό κινούνται σε κατεξοχήν τουριστικές προσεγγίσεις που επικεντρώνονται στις προτιμήσεις των καταναλωτών και στην ποιότητα των προσωπικών εμπειριών.

Στη βιβλιογραφία παρουσιάζεται η άποψη ότι η βιωσιμότητα μπορεί να εφαρμοστεί μέσω της ανάπτυξης και της εφαρμογής σύγχρονων δεικτών και πλαισίων βασισμένων σε πρότυπα όπως τα Όρια Αποδεκτής Αλλαγής, η Διαχείριση Επιδράσεων Επισκεπτών (VIM), η Εμπειρία Επισκεπτών και η Προστασία των Πόρων (VERP). Λόγω της σημασίας των οικονομικών ωφελειών του για τη διαχείριση των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς, ο πολιτιστικός τουρισμός έχει καταστεί μια από τις βασικές αιτιολογίες για τη διατήρηση των αρχαιολογικών τόπων πολιτιστικής κληρονομιάς⁴⁷⁵.

Αναγνωρισμένος ως ξεχωριστή κατηγορία προϊόντων στα τέλη της δεκαετίας του 1970, ο τουρισμός που σχετίζεται με την πολιτιστική κληρονομιά αντιπροσωπεύει σήμερα ευκαιρία και απειλή ταυτόχρονα για τη βιωσιμότητα των διαθέσιμων αρχαιολογικών πόρων. Είναι σπανίως εφικτό να επισκεφθούν οι τουρίστες αρχαιολογικούς πόρους χωρίς να προκληθούν ζημιές στους ίδιους τους πόρους⁴⁷⁶. Επίσης, παράλληλα με τα οφέλη του τουρισμού έρχονται και οι επιπτώσεις του για τη σημασία και τις αξίες της αρχαιολογικής κληρονομιάς⁴⁷⁷. Ο Wall πιστεύει ότι ακόμη και η απλή παρουσία τουριστών σε αρχαιολογικούς τόπους είναι πιθανό να οδηγήσει

⁴⁷⁵ McArthur 1994, 12–17.

⁴⁷⁶ McArthur and Hall 1996, 37–51.

⁴⁷⁷ McKercher and Du Cros 2010, 57–58.

στην τροποποίηση του ευρύτερου περιβάλλοντός τους⁴⁷⁸. Η μείωση των ελκυστικών πόρων και των αξιών τους είναι ιδιαίτερα πιθανό να οδηγήσει σε ελάττωση της ικανοποίησης των τουριστών και των οφελών που μπορούν να αποκομίσουν οι φορείς που σχετίζονται με την αρχαιολογική κληρονομιά.

Συνεπώς, υφίσταται ανταγωνιστική σχέση μεταξύ των υλικών αρχαιολογικών πόρων και του τουρισμού. Πώς μπορούν να επισκέπτονται και να απολαμβάνουν οι τουρίστες αυτούς τους μη ανανεώσιμους και αναντικατάστατους πόρους, προστατεύοντάς τους ταυτόχρονα για τις μελλοντικές γενιές; Το ζήτημα είναι κύρια εννοιολογικό, συνδέεται δηλαδή με την έννοια του βιώσιμου πολιτιστικού τουρισμού, που στοχεύει στη μεγιστοποίηση της ποιότητας της εμπειρίας των τουριστών και παράλληλα στην ελαχιστοποίηση των επιπτώσεών του στην προστασία των πόρων για τις επόμενες γενιές. Ο τρόπος με τον οποίο μπορεί να επιλυθεί ένα τέτοιο ζήτημα είναι η διαχείριση των επισκεπτών ως εργαλείο για την επίτευξη των στόχων της βιωσιμότητας του πολιτιστικού τουρισμού.

Καθώς η επιβάρυνση από τις επισκέψεις δε μπορεί να αγνοηθεί, έχει προταθεί από αρκετούς μελετητές η ανάγκη σοβαρής εξέτασης τόσο των πόρων (προσφορά) όσο και της εμπειρίας του επισκέπτη (ζήτηση)⁴⁷⁹. Παραδοσιακά, η διαχείριση του πολιτιστικού τουρισμού σχετίζεται με τους διαθέσιμους πόρους⁴⁸⁰ που θεωρούνταν κεντρικό στοιχείο της διαδικασίας⁴⁸¹. Πρόσφατα δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στη σημασία που έχει ο τουρισμός ως πλαίσιο για την επίτευξη του στόχου της βιωσιμότητας της πολιτιστικής κληρονομιάς⁴⁸².

Όταν η βιωματική εμπειρία των τουριστών είναι ικανοποιητική, υποστηρίζουν τη φιλοσοφία της διαχείρισης του αρχαιολογικού τόπου, κάτι που καθιστά τη διαχείριση σχετικά εύκολη υπόθεση⁴⁸³. Τόσο οι εξαιρετικά ικανοποιημένοι τουρίστες όσο και οι εμπλεκόμενοι φορείς (συμπεριλαμβανομένων των ίδιων των τουριστών), αποτελούν βασικό

---

⁴⁷⁸ Wall 1989, 10–14 (10).

⁴⁷⁹ McArthur and Hall 1993, 18–39.

⁴⁸⁰ Edwards and Liurdes 1996, 341–363.

⁴⁸¹ Timothy and Boyd 2003, 64.

⁴⁸² Wilson and McIntosh 2007, 75–93.

⁴⁸³ McArthur and Hall 1996, 37–51.

στοιχείο της μακροπρόθεσμης δημόσιας στήριξης για την προστασία περιοχών αρχαιολογικού ενδιαφέροντος εν γένει και της χρηματοδότησης των χώρων αυτών ως κοινωνική προτεραιότητα.

Το ζήτημα της βιωσιμότητας κατέλαβε σημαντικό ρόλο στην έρευνα για τον πολιτιστικό τουρισμό αλλά η πλειοψηφία των ερευνών τείνει να επικεντρώνεται στα πολιτιστικά και στα εκπαιδευτικά ζητήματα και όχι στην εφαρμογή της βιωσιμότητας σε πρακτικό πλαίσιο⁴⁸⁴. Είναι αξιοσημείωτο ότι τα θέματα που σχετίζονται με την πλευρά της προσφοράς (δηλαδή η διατήρηση, η ερμηνεία και η διαχείριση των πόρων) αποτελούν το κύριο μέλημα της βιβλιογραφίας. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, για να επιτευχθεί ο στόχος του βιώσιμου πολιτιστικού τουρισμού, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη τόσο η πλευρά της προσφοράς όσο και της ζήτησης.

Ένα πιθανό ζήτημα στη διοίκηση τουριστικής κληρονομιάς είναι ότι οι τουρίστες της πολιτιστικής κληρονομιάς (ζήτηση) δεν είναι ένα ομοιογενές τμήμα, καθώς διαφοροποιούνται βάσει των κινήτρων τους και της εμπειρίας που αναζητούν να βιώσουν⁴⁸⁵. Ορισμένοι τουρίστες επιζητούν ιδιαίτερα να επισκεφθούν τόπους πολιτιστικής κληρονομιάς αρχαιολογικού κυρίως ενδιαφέροντος ενώ για άλλους η πολιτιστική κληρονομιά δε διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην απόφαση για ταξίδι⁴⁸⁶. Οι διαφορετικοί τύποι τουριστών με διαφορετικό επίπεδο εμπειρίας και κίνητρο χρειάζεται να εξετάζονται προσεκτικά κατά τη μελέτη και την εφαρμογή στρατηγικών αειφόρου διαχείρισης σε τοποθεσίες πολιτιστικής κληρονομιάς.

---

⁴⁸⁴ Fyall and Garrod 1998, 213–228.

⁴⁸⁵ Marcotte and Bourdeau 2006, 4–13.

⁴⁸⁶ McKercher and Du Cros 2010, 67–69.

Σχήμα 5.3: Σχεδιασμός ορίων αποδεκτής αλλαγής (LAC)⁴⁸⁷

Το πλαίσιο για τα *Όρια Αποδεκτής Αλλαγής* (LAC) αναπτύχθηκε κυρίως για τη διαχείριση των επισκεπτών στο Εθνικό Σύστημα Διατήρησης της Άγριας Φύσης των Η.Π.Α.⁴⁸⁸ (σχήμα 5.3). Το πλαίσιο LAC χρησιμοποιείται για τη διαμόρφωση της φέρουσας ικανότητας για αναψυχή, εστιάζοντας περισσότερο στις επιθυμητές συνθήκες στην περιοχή και όχι στο πόση χρήση μπορεί να ανεχθεί μια περιοχή. Περιλαμβάνει μια σειρά από βήματα που συμβάλλουν στον καθορισμό των επιθυμητών συνθηκών,

⁴⁸⁷ Stankey *et al.* 1985.

⁴⁸⁸ McCool 1996, 1–15.

όταν η αλλαγή είναι επικείμενη και όταν είναι απαραίτητες οι διαχειριστικές ενέργειες για τη διατήρηση αυτών των συνθηκών⁴⁸⁹.

Το πλαίσιο βοηθά τους διευθυντές να προσδιορίσουν αν τα επίπεδα και τα πρότυπα χρήσης βρίσκονται εντός των ορίων της φέρουσας ικανότητας της περιοχής. Όταν οι συνθήκες προσεγγίζουν τα αποδεκτά όρια χρήσης, τότε συμφωνούν με τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής και με τις τρέχουσες διαχειριστικές πρακτικές. Στη συνέχεια υλοποιούνται διαχειριστικές δράσεις πριν εφαρμοστούν περισσότερες χρήσεις της περιοχής.

Η διαδικασία για τον καθορισμό των αποδεκτών ορίων αλλαγής μιας θέσης συνοπτικά παρέχει ένα πλαίσιο για θέματα ανάπτυξης και διαχείρισης της τουριστικής αναψυχής⁴⁹⁰. Πρόκειται για ένα πλαίσιο το οποίο αναγνωρίζει την εγγενή πολυπλοκότητα των αναπτυξιακών ζητημάτων, αλλά παρέχει τη διαδικασία για να ασχοληθεί κανείς με τον ορθό τρόπο με αυτή την πολυπλοκότητα, χωρίς να καθίσταται υπερβολικά περιοριστικός. Συνδυάζοντας την τεχνική εμπειρογνωμοσύνη των σχεδιαστών και των επιστημόνων με τις πολύτιμες γνώσεις των τοπικών κοινοτήτων υποδοχής, το πλαίσιο LAC μπορεί να οδηγήσει σε πιο αξιόπιστες αποφάσεις που έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες εφαρμογής⁴⁹¹.

---

⁴⁸⁹ Stankey et al 1985, 34-37.

⁴⁹⁰ McCool 1994, 51-55.

⁴⁹¹ Stankey and McCool 1991, 2-7.

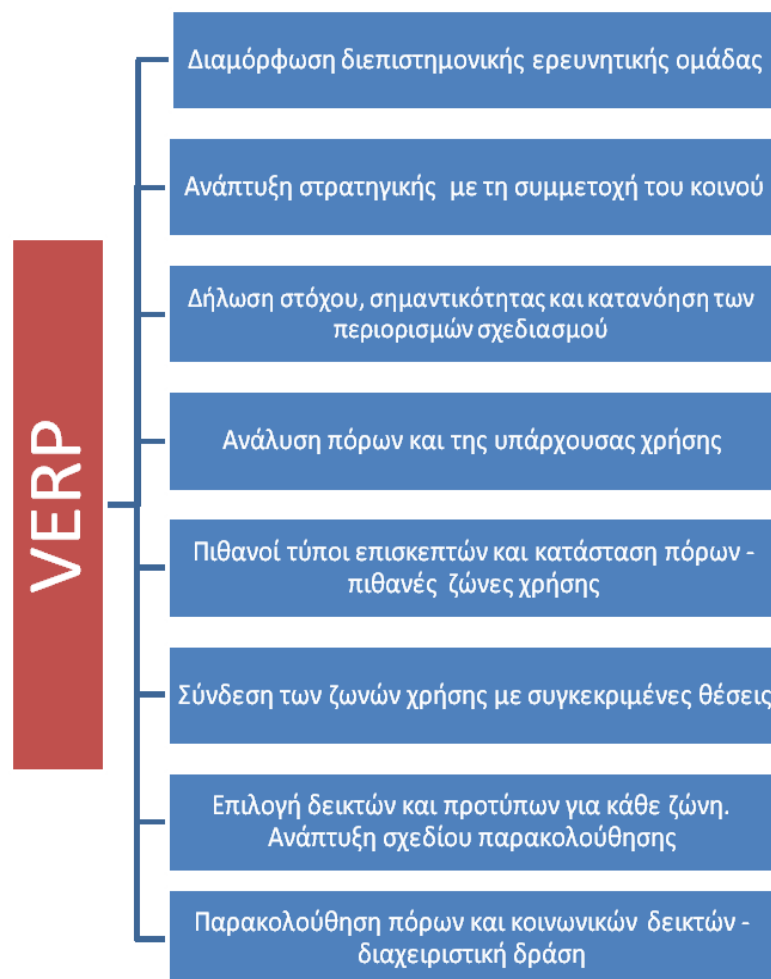
Σχήμα 5.4: Διαδικασίες διαχείρισης επίδρασης επισκεπτών (VIM)⁴⁹²

Το πλαίσιο *Διαχείριση Επίδρασεων Επισκεπτών* (VIM) αναπτύχθηκε από την Ένωση Συντήρησης Εθνικών Πάρκων⁴⁹³ (σχήμα 5.4). Συνδυάζει τις αρχές διαχείρισης των επισκεπτών σε μια διαδικασία που στοχεύει στη

⁴⁹² Gillieson 2011.

⁴⁹³ Kuss, Graefe and Vaske 1995.

μείωση ή στον έλεγχο των επιπτώσεων που απειλούν την ποιότητα των πόρων και την εμπειρία του επισκέπτη⁴⁹⁴. Επικεντρώνεται στην ανάλυση των πιθανών αιτιών των επιπτώσεων που προκαλούνται από τους επισκέπτες ως μέσο για την ενίσχυση της εφαρμογής των διαχειριστικών ενεργειών⁴⁹⁵.

Σχήμα 5.5: Στοιχεία VERP για την εμπειρία επισκεπτών και την προστασία πόρων⁴⁹⁶

Για να εντοπίσει και να διαχειριστεί τη φέρουσα ικανότητα στο σύστημα του εθνικού πάρκου, η Υπηρεσία Εθνικών Πάρκων των Η.Π.Α. ανέπτυξε το πλαίσιο για την *Εμπειρία των Επισκεπτών και για την*

⁴⁹⁴ Hall and McArthur 1998, 5-7.

⁴⁹⁵ Manning 2011, vi.

⁴⁹⁶ Valliere and Manning 2002, 235-236.

*Προστασία των Πόρων (VERP)*⁴⁹⁷ (σχήμα 5.5). Το πλαίσιο αυτό βασίζεται στον εντοπισμό των στόχων για τις κατάλληλες επιθυμητές συνθήκες του φυσικού και πολιτιστικού πόρου και για την εμπειρία του επισκέπτη. Οι στόχοι διαχείρισης που αντικατοπτρίζουν αυτές τις επιθυμητές συνθήκες εκφράζονται με τη μορφή δεικτών και προτύπων. Στη συνέχεια παρακολουθούνται οι μεταβλητές δείκτη για να διασφαλιστεί ότι διατηρούνται τα πρότυπα. Σε περίπτωση παραβίασης των προτύπων θα πρέπει να ληφθούν μέτρα διαχείρισης για τη συμμόρφωση των δεικτών προς τα πρότυπα⁴⁹⁸.

Οι δείκτες ορίζονται ως *ειδικές, μετρήσιμες φυσικές, οικολογικές ή κοινωνικές μεταβλητές* που αντικατοπτρίζουν τη συνολική κατάσταση μιας ζώνης. Οι δείκτες που σχετίζονται με τους πόρους *μετρούν τις επιπτώσεις των επισκεπτών στους βιολογικούς, φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους ενός πάρκου*. Οι κοινωνικοί δείκτες *μετρούν τις επιπτώσεις στην εμπειρία των επισκεπτών*⁴⁹⁹.

Για να είναι αποτελεσματικοί οι δείκτες πρέπει να διαθέτουν ορισμένα χαρακτηριστικά. Τα δύο κύρια χαρακτηριστικά είναι η δυνατότητα για διαχείριση και η δυνατότητα για μέτρηση. Με τον όρο *έλεγχος* εννοείται ότι οι δείκτες θα πρέπει να ανταποκρίνονται στις διαχειριστικές ενέργειες⁵⁰⁰. Ο όρος *μέτρηση* σημαίνει ότι οι δείκτες πρέπει να ποσοτικοποιούνται εύκολα και να καθορίζονται με αντικειμενικούς όρους⁵⁰¹. Πρόσθετα χαρακτηριστικά για καλούς δείκτες περιλαμβάνουν την αντικειμενικότητα και την αξιοπιστία και είναι σημαντικά για τον προσδιορισμό της ποιότητας των εμπειριών των επισκεπτών⁵⁰².

Το *πρότυπο* ορίζεται ως *η ελάχιστη αποδεκτή συνθήκη για κάθε μεταβλητό δείκτη*⁵⁰³. Τα *πρότυπα* είναι κριτήρια που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση περιβαλλοντικών, κοινωνικών και διαχειριστικών συνθηκών. Οι αντικειμενικοί στόχοι της διαχείρισης αντικατοπτρίζονται

---

⁴⁹⁷ National Park Service, 1997.

⁴⁹⁸ Manning 2001, 93–108.

⁴⁹⁹ National Park Service 1997, 59.

⁵⁰⁰ Manning 2007, 1.

⁵⁰¹ Lime, Anderson and Thompson 2004, 32.

⁵⁰² Manning 2007, 155-157.

⁵⁰³ National Park Service 1997, 59.

στον καθορισμό των κατάλληλων δεικτών και τα πρότυπα είναι ποσοτικοποιημένες εκτιμήσεις αξιών που αντανakλούν το τι επιχειρεί να επιτύχει η διαχείριση. Βάσει δημοσιευμένων μελετών, τα πρότυπα πρέπει να χαρακτηρίζονται από τα ακόλουθα ώστε να είναι αποτελεσματικά:

- *Ποσοτικά*: Δεδομένου ότι οι δείκτες είναι μετρήσιμοι, τα πρότυπα πρέπει να εκφράζονται ποσοτικά.
- *Χρονικά οριοθετημένα*: Ενώ ένα ποσοτικό στοιχείο καθορίζει πόση επίδραση είναι αποδεκτή, τα χρονικά οριοθετημένα στοιχεία εκφράζουν πόσο αποδεκτός είναι ο αντίκτυπος και πόσο συχνά μπορεί να συμβαίνει. Συνιστάται ότι τα πρότυπα χρειάζεται να συνδέονται με συγκεκριμένες χρονικές περιόδους και αυστηρά με καθορισμένο χώρο.
- *Προσανατολισμένα στις επιπτώσεις*: Τα πρότυπα θα πρέπει να επικεντρώνονται στο επίπεδο των αποδεκτών επιβαρύνσεων αντί για τη διαχειριστική ενέργεια που προτείνεται για τη διατήρηση των επιβαρύνσεων σε αποδεκτά όρια. Για παράδειγμα, η διαχειριστική πράξη *προτείνεται να επισκέπτονται την αρχαιολογική θέση δέκα ομάδες ανά ημέρα* δεν είναι ένα καλό πρότυπο, επειδή αναφέρεται στα όρια της χρήσης και όχι στην αποδεκτή επίδραση που έχουν οι δέκα ομάδες. Ένα καλύτερο πρότυπο θα ήταν πιθανώς το *προτείνονται λιγότερες από πέντε επισκέψεις ανά ημέρα*, δεδομένου ότι οι επισκέψεις απεικονίζουν με καλύτερο τρόπο τις επιπτώσεις του συνωστισμού των επισκεπτών.
- *Εφικτά*: Τα πρότυπα χρειάζεται να αντανakλούν συνθήκες ρεαλιστικά επιτεύξιμες.

Τα πρότυπα επιτρέπουν στους διαχειριστές μιας αρχαιολογικής θέσης να προβλέπουν και να καθορίζουν προτεραιότητες σε ό,τι αφορά τις διαχειριστικές δράσεις⁵⁰⁴. Προσδιορίζοντας τις ιδανικές περιβαλλοντικές, κοινωνικές και διοικητικές συνθήκες με τη διατύπωση προτύπων, οι διαχειριστές μπορούν να στρέψουν την προσοχή τους στην άμεση αντιμετώπιση προβλημάτων, όταν οι επιπτώσεις, είτε φυσικές, είτε

---

⁵⁰⁴ Vaske et al 2002, 143-171.

κοινωνικές, πλησιάζουν ή υπερβαίνουν τα αποδεκτά όρια αλλαγής και όχι να αντιδράσουν στα προβλήματα που προκαλούν οι οποιοσδήποτε υπερβάσεις εκ των υστέρων⁵⁰⁵.

Τα πρότυπα καθορίζονται από διάφορες πηγές πληροφοριών, όπως η επιστημονική βιβλιογραφία, οι γνωμοδοτήσεις εμπειρογνομώνων, η επιστημονική έρευνα και η κοινή γνώμη, ιδιαίτερα εκείνη που προέρχεται από τους ίδιους τους τουρίστες⁵⁰⁶. Η έρευνα, μάλιστα, που σχετίζεται με τους τουρίστες, έχει ειδική θέση στη διαμόρφωση προτύπων, διότι σε εκείνους απευθύνονται κυρίως οι οποιοσδήποτε διαχειριστικές αποφάσεις⁵⁰⁷.

Ένα μεγάλο σώμα της έρευνας δείχνει ότι η κανονιστική θεωρία είναι ένας αξιόπιστος τρόπος για την ανάπτυξη προτύπων και για την αξιολόγηση διαφορετικών κοινωνικών, περιβαλλοντικών ή διαχειριστικών συνθηκών στα αρχαιολογικά και γενικότερα στα πολιτιστικά πάρκα. Σύμφωνα με την κανονιστική θεωρία, οι τουρίστες παράγουν με τη συμπεριφορά τους κανόνες που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη διαμόρφωση προτύπων ποιότητας σε διαφορετικές συνθήκες και εμπειρίες⁵⁰⁸.

---

⁵⁰⁵ Whittaker and Shelby 1992, 6-12.

⁵⁰⁶ Manning, Valliere and Wang 1999, 97-115.

⁵⁰⁷ Manning et al 1999, 98.

⁵⁰⁸ Manning and Krymkowski 2010, 11-29.

Συνοπτικά

Παρά το γεγονός ότι η έννοια της βιωσιμότητας του πολιτιστικού τουρισμού διερευνήθηκε ευρέως τόσο από ακαδημαϊκά ιδρύματα όσο και από τους επαγγελματίες του χώρου, οι περισσότερες έρευνες και μελέτες πραγματεύονται τα πολιτιστικά και τα εκπαιδευτικά ζητήματα του πολιτιστικού τουρισμού, χωρίς όμως να επικεντρώνονται στην εφαρμογή της αειφορίας σε πρακτικό πλαίσιο. Για την επίτευξη της βιωσιμότητας του πολιτιστικού τουρισμού, χρειάζεται αποτελεσματική διαχείριση μέσω συγκεκριμένων προτύπων με τρόπο που να διασφαλίζει τη διατήρηση των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτόχρονα να προσφέρει ποιοτική εμπειρία στους τουρίστες ως ενδιαφερόμενους.

Η θεωρία της αειφορίας προτείνει ένα πρότυπο λήψης ορθολογικών αποφάσεων το οποίο αποτελείται από δύο στάδια. Το πρώτο αφορά τη δόμηση του προβλήματος και την κατασκευή του ως σύστημα. Σε αυτό το σύστημα καθορίζονται οι εμπλεκόμενοι παράγοντες και διαπιστώνεται το είδος και ο βαθμός της αλληλεπίδρασής τους.

Το δεύτερο στάδιο αφορά την ομαδοποίηση των παραγόντων και των αξιών που εκφράζουν οι εμπλεκόμενοι παράγοντες ώστε να αναζητηθούν πιθανές αλληλοσυγκρουόμενες αξίες. Αφού βρεθούν οι αξίες και διατυπωθούν ρητά, δομούνται με βάση τις συσχετίσεις τους σε καθορισμένη ιεραρχία. Το δομημένο και ιεραρχικό μοντέλο αξιών μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη μελέτη και την έρευνα εναλλακτικών λύσεων και για την αξιολόγησή τους στο πλαίσιο της επισκεψιμότητας ενός αρχαιολογικού πάρκου.

ΜΕΡΟΣ ΙΙ
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Κεφάλαιο 6:

Το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας

Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί θα παρουσιαστεί αναλυτικά η πρόταση για τη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας. Αρχικά θα παρατεθούν τα γεωγραφικά στοιχεία της περιοχής και η ιστορική επισκόπηση της έρευνας. Στη συνέχεια, θα αναφερθούν η πρόταση, το όραμα, η αποστολή, οι λειτουργίες, η δομή και τα ζητήματα χρηματοδότησης. Τέλος, θα προσδιοριστεί το πλαίσιο της διαχείρισης του πάρκου (το νομικό καθεστώς, ζητήματα γενικής διαχείρισης, ζητήματα διαχείρισης επισκεπτών, χάραξη μονοπατιών, φορείς και εταίροι).

Βασική επιδίωξη του κεφαλαίου αυτού είναι η διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης πρότασης για τη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα η οποία θα είναι εφαρμόσιμη και εύκολα υλοποιήσιμη.

6.1. Γενικά για το αρχαιολογικό πάρκο

Το *αρχαιολογικό πάρκο* ως έννοια είναι μια διαρκώς εξελισσόμενη ιδέα, διαδικασία και μέθοδος, τόσο για την προστασία και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς, όσο και για την ανάδειξή της στην εκπαιδευτική διαδικασία και στο ευρύτερο κοινό. Αν και αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1990, εξελίσσεται διαρκώς και εντάσσεται στις αρχαιολογικές σπουδές, ιδιαίτερα σε εκείνες που σχετίζονται με τη συντήρηση, τη διαχείριση και την αειφορική αλληλεπίδραση της αρχαιολογίας με τον τουρισμό.

Η αειφορία στην πολιτιστική κληρονομιά είναι επί του παρόντος επικρατούσα τάση σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όπως επίσης και το μέσο για την προστασία των διάσπαρτων και ευάλωτων περιοχών της πολιτιστικής κληρονομιάς, στις οποίες περιλαμβάνονται φρούρια, αρχαίες πόλεις και οικισμοί. Τα αρχαιολογικά πάρκα (προϊστορικές ή ιστορικές αρχαιολογικές θέσεις), σωστά διατηρημένα και διαθέσιμα στο κοινό, ήταν πάντα

προφανής πόλος έλξης των τουριστών σε τοπικό, σε εθνικό και σε παγκόσμιο επίπεδο⁵⁰⁹.

Το νησί της Ρόδου είναι πολύ πλούσιο σε πολιτιστική κληρονομιά. Ωστόσο, σε περιοχές που βρίσκονται μακριά από τα αστικά κέντρα, έρχονται στην επιφάνεια νέες κατασκευές, κτίσματα και τέχνηρα, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της γεωγραφικής αρχαιολογικής θέσης της Κυμισάλας, που νοηματοδότησε τον κεντρικό πυλώνα της παρούσας μελέτης, στο πλαίσιο της ανασκαφικής έρευνας του Πανεπιστημίου Αιγαίου και της Εφορείας Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, υπό την εποπτεία του αναπληρωτή καθηγητή κλασικής αρχαιολογίας και νομισματικής Δρος Μανόλη Στεφανάκη και της αρχαιολόγου Δρος Βασιλικής Πατσιαδά.

Η διαχείριση και η ανάδειξη των πόρων της πολιτιστικής κληρονομιάς χρειάζεται να συμβαδίζει με τη γενικότερη τουριστική και οικονομική αιφορική ανάπτυξη, ώστε τα νοήματα και οι αξίες ενός δυνητικού αρχαιολογικού πάρκου να παραμένουν αναλλοίωτες. Μέσα σε αυτή την ολιστική και ολοκληρωμένη προσέγγιση, το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας ως έννοια έχει προφανείς κοινωνικοπολιτικές νοηματοδοτήσεις που επηρεάζουν αρκετές διαφορετικές μεταξύ τους ομάδες ανθρώπων και παρέχουν πλήθος ευκαιριών για την αποτελεσματική προστασία και την αιφορική διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς⁵¹⁰.

Το συγκεκριμένο αρχαιολογικό πάρκο χρειάζεται να αναγνωριστεί ως πολιτιστική οντότητα, της οποίας όμως η διαχείριση απαιτεί τη διασύνδεση με όλους τους τομείς της ελληνικής οικονομίας και της εθνικής ανάπτυξης, στο πλαίσιο όμως της προστασίας των αρχαιοτήτων. Η γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας ως χώρος ενταγμένος στο δίκτυο Natura 2000⁵¹¹ αλλά και ως επακριβώς καθορισμένος αρχαιολογικός χώρος, απαλλαγμένος από οικιστικές πιέσεις, πληροί τις προϋποθέσεις για τον ιδανικό συνδυασμό ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη και στην αιφορία της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι η ένταξη μιας περιοχής στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα Natura, αν και επωφελής ερευνητικά και σημειολογικά, δε συνεπάγεται την επαρκή προστασία του αρχαιολογικού

⁵⁰⁹ Hoffman et al 2002, 30.

⁵¹⁰ McManus 1999, 59.

⁵¹¹ GR 4210005.

πάρκου σε εθνικό επίπεδο, αφήνοντας το περιβάλλον εκτεθειμένο σε υψηλές πιέσεις, ιδιαίτερα σε ζητήματα δόμησης⁵¹². Δεδομένου ότι τα αρχαιολογικά πάρκα διαθέτουν εύθραυστους και απροστάτευτους πολιτιστικούς πόρους είτε στην επιφάνεια είτε κάτω από την επιφάνεια της γης, οι αναπτυξιακές πιέσεις, ακόμη και σε επίπεδο καλλιεργειών, έχουν αποδειχθεί εξαιρετικά επιζήμιες, όπως υποδεικνύουν σχετικά Φ.Ε.Κ. με αποφάσεις του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού που απαγορεύουν τη βαθιά άρρωση στα όρια ενός αρχαιολογικού τόπου⁵¹³.

Το αρχαιολογικό πάρκο ως προσδιορίσιμη περιοχή, που διακρίνεται για τους πόρους της πολιτιστικής κληρονομιάς που συσχετίζονται με τον τόπο ως ιστορική μνήμη, αφενός πληροί τις προδιαγραφές που θέτει το άρθρο 24 του Συντάγματος για την πολιτιστική αειφορία, αφετέρου έχει τη δυνατότητα να γίνει ερμηνευτικός, εκπαιδευτικός και ψυχαγωγικός πόρος, διαθέσιμος στο ευρύ κοινό. Όσον αφορά το νομικό του πλαίσιο, είναι αποτελεσματικός τρόπος προστασίας των πόρων κληρονομιάς που διασφαλίζει την προστασία των υπόγειων κατασκευών, έως ότου είναι δυνατή η αρχαιολογική ανασκαφή. Η ακεραιότητα και η αυθεντικότητα του αρχαιολογικού τόπου εξασφαλίζεται μέσα στο πλαίσιο του ίδιου του πάρκου. Αν και η πρώτη προτεραιότητα είναι οι αρχαιολογικές κατασκευές και τα αρχαία κτίσματα, δεν αποκλείονται οι οικολογικές πτυχές και οι νόρμες της αρχαιολογίας πεδίου.

Τα πρωτόκολλα που μπορούν να εφαρμοστούν στο αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας είναι:

1. η αρχαιολογική ανασκαφή,
2. η συντήρηση των αρχαιοτήτων,
3. η διαχείριση και η προστασία των αρχαιοτήτων,
4. η διδακτική, και
5. η αρχαιολογία τοπίου⁵¹⁴.

Η οργάνωση ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα δεν αποκλείει τη χρήση αναψυχής, δεδομένου ότι μέσω της αποτελεσματικής

⁵¹² Φ.Ε.Κ. 60/A/31-3-11, 1626-1627.

⁵¹³ Βλ. για παράδειγμα Φ.Ε.Κ. 557/A/12-4-2000, 1750-1756.

⁵¹⁴ ICOMOS, 2015.

διαχείρισης δε διακυβεύονται οι ανάγκες της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ωστόσο, κατά κύριο λόγο είναι δυνατόν εκτός της αναψυχής να εξυπηρετεί τόσο εκπαιδευτικές ανάγκες όσο και ανάγκες συντήρησης. Οι εκπαιδευτικές ανάγκες εκπληρώνονται με την παρουσίαση του παρελθόντος στους επισκέπτες με τρόπο πολυεπίπεδο και συχνά διαδραστικό με την ανάπτυξη σχετικού λογισμικού⁵¹⁵.

Εν ολίγοις, το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας είναι δυνατό να καταστεί τόπος έκφρασης πολιτιστικών αξιών με έμφαση στους επισκέπτες, να περιλαμβάνει υψηλές προδιαγραφές διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς και να επικεντρώνεται σε βασικά μνημεία μέσα σε μια αρκετά μεγάλη περιοχή του πολιτιστικού τοπίου, που είναι ήδη χωρισμένο σε ζώνες για χωροθετικούς, ανασκαφικούς και ερμηνευτικούς σκοπούς. Η Κυμισάλα ως γεωγραφική οντότητα καλύπτει μεγάλη γεωγραφική περιοχή με σαφή όρια και διαθέτει δυνατότητες ελεγχόμενης εισόδου για τους επισκέπτες, κατασκευής χώρων στάθμευσης αυτοκινήτων, χάραξης διαμορφωμένων περιηγητικών μονοπατιών και παροχής άλλων διευκολύνσεων σε επισκέψιμους χώρους. Ως εκ τούτου, είναι δυνατό να λειτουργήσει ως δυναμική, σύνθετη οντότητα με εξελιγμένη διαχείριση και υποστήριξη από πολλούς εμπλεκόμενους φορείς.

Βάσει των παραπάνω και στο πλαίσιο της διδακτορικής διατριβής, διαμορφώνεται πρόταση για την αξιοποίηση της ευρύτερης γεωγραφικής αρχαιολογικής θέσης της Κυμισάλας ως αρχαιολογικό πάρκο, όπως επιτάσσει η υφιστάμενη σύγχρονη αρχαιολογική έρευνα του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου και με ακαδημαϊκούς φορείς, καθώς και η εμπειρία που απορρέει από το παλαιότερο και το σύγχρονο ιστορικό της έρευνας στην περιοχή.

Οι τομείς που διερευνώνται και διαμορφώνονται στη συγκεκριμένη πρόταση έχουν ως εξής:

1. Ιστορική επισκόπηση της έρευνας στην Κυμισάλα.
2. Πρόταση διαμόρφωσης του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας.
3. Διαχείριση και ζητήματα χρηματοδότησης.

---

⁵¹⁵ Ardito et al 2008, 76-81.

4. Στατιστική έρευνα για την αναγνωρισιμότητα της περιοχής και για την κατανόηση της έννοιας του αρχαιολογικού πάρκου.

6.2. Γεωγραφικά στοιχεία

Εικόνα 6.1: Γενικός χάρτης της περιοχής

Η γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας εκτείνεται στη νοτιοδυτική ακτή της Ρόδου, νότια και σε απόσταση εβδομήντα περίπου χιλιομέτρων από την πόλη της Ρόδου (εικόνα 6.1). Ορεινή περιοχή στο μεγαλύτερο τμήμα της, διαθέτει καλλιεργήσιμα οροπέδια, κοιλάδες και εκτεταμένες δασικές εκτάσεις. Κατανεμημένες σε ευρύ γεωγραφικό πλαίσιο ανάμεσα στον Ατάβυρο (βόρεια - βόρειο ανατολικά) και στον Ακραμύτη (νότια), στη θάλασσα (βόρεια) και στην επαρχιακή οδό προς τις Τοπικές Κοινότητες των Σιαννών και της Μονολίθου (ανατολικά), υφίστανται πολυάριθμες αρχαιολογικές θέσεις (εικόνα 6.2) σε συνολική έκταση δέκα περίπου τετραγωνικών χιλιομέτρων. Επίκεντρο των αρχαιοτήτων αποτελεί ο λόφος του Αγίου Φωκά, θέση - κλειδί για την οπτική επαφή με την ευρύτερη γεωγραφική περιοχή⁵¹⁶.

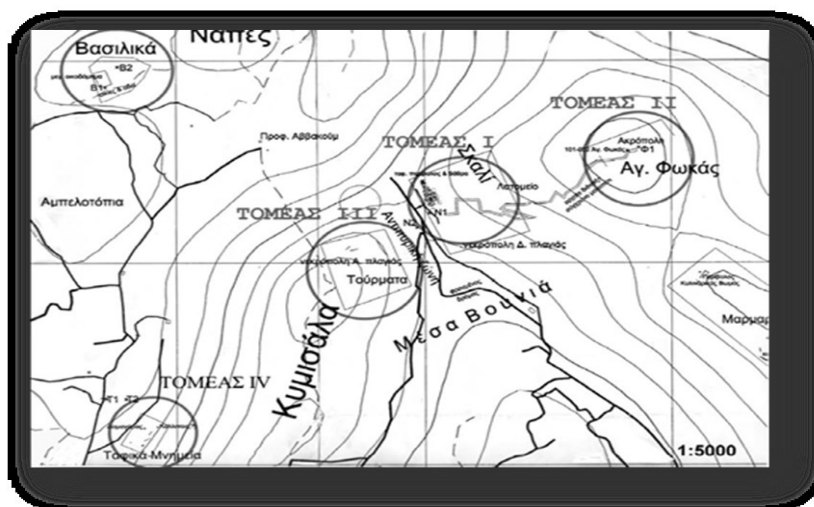
Ανάμεσα στους λόφους του Αγίου Φωκά, των Μαρμαρουνίων και της Κυμισάλας, εκτείνεται η λεκάνη της Κυμισάλας σε υψόμετρο διακοσίων

⁵¹⁶ Στεφανάκης & Πατσιαδά 2009-2011, 63-64.

ογδόντα εννέα μέτρων. Η δεύτερη λεκάνη των Βασιλικών, εκτείνεται βόρεια, από τον γήλοφο των Βασιλικών και δυτικά, από τον λόφο Ατουμά. Ανατολικά των λόφων Άγιος Φωκάς και Χάρακας, στην παραλία της Γλυφάδας, βρίσκεται το αρχαίο λιμάνι της περιοχής, που χρησιμοποιείται έως και σήμερα από αλιευτικά σκάφη, καθώς είναι το μοναδικό προσβάσιμο σημείο της βραχώδους ακτογραμμής. Σημείο αναφοράς για τη γεωγραφική περιοχή είναι και η πηγή Στελιές, κοντά στα Μαρμαρούνια, που πιθανότατα ανάβλυζε από την αρχαιότητα στην ίδια θέση (Εικόνα 6.3)⁵¹⁷.

Οι αρχαιολογικές θέσεις του Δήμου των Κυμισαλέων βρίσκονται εντός της προστατευόμενης περιοχής του δικτύου Natura 2000 *Ακραμίτης - Αρμενιστής - Ατάβυρος* (Διατηρητέο Μνημείο της Φύσης GR 4210005), στο οποίο περιλαμβάνονται το όρος Ατάβυρος, το όρος Ακραμίτης, η περιοχή που εκτείνεται γύρω από τον ποταμό Σιαννίτη και τα παράλια από τον κόλπο του Παπαγιώργη έως το ακρωτήριο Αρμενιστής και νότια, έως τον κόλπο της Απολακκιάς. Συνολικά η περιοχή καλύπτει έκταση 27.549,59 ha⁵¹⁸.

Εικόνα 6.2: Οι πέντε τομείς έρευνας - ανεξάρτητες ζώνες επισκεψιμότητας και η θέση των Μαρμαρουνίων⁵¹⁹

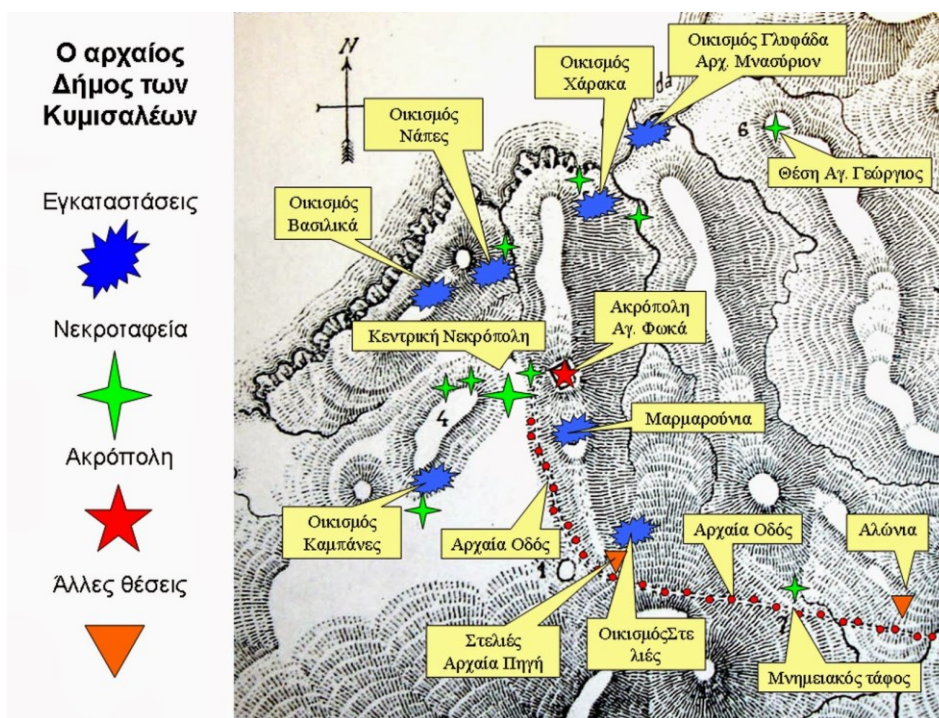
Ταυτόχρονα, ο επιμερισμός της κεντρικής ζώνης της έρευνας σε πέντε ανεξάρτητες επισκέψιμες ζώνες, μπορεί να διαμορφώσει έναν κύκλο

⁵¹⁷ Stefanakis et al 2015, 263.

⁵¹⁸ EU, 2006, GR4210005, Rodos: Akramytis, Armenistis, Attavyros και θαλάσσια ζώνη (Karavola-Ormos Glyfada), Area (ha): 27 514,59, Geographical coordinates: 27 48 N 36 9 διαθέσιμο online.

⁵¹⁹ Στεφανάκης & Πατσιαδά 2009-2011, εικόνα 8.

επισκεψιμότητας σε όλη τη διάρκεια του έτους, επιτρέποντας παράλληλα την ανεμπόδιστη αρχαιολογική και τοπογραφική έρευνα με κατάλληλες παρεμβάσεις στα προγράμματα επισκέψεων του εν δυνάμει αρχαιολογικού πάρκου.

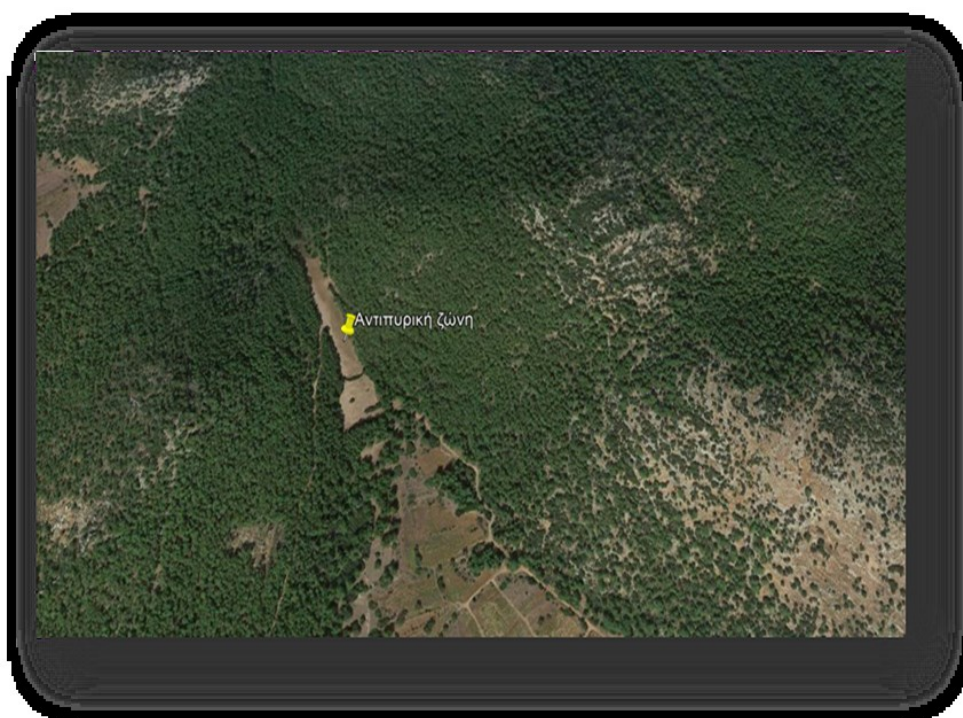

Εικόνα 6.3: Ο αρχαίος Δήμος των Κυμισαλέων

Οι τέσσερις τομείς ανασκαφικής έρευνας, ενδιαφέροντος του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου και της Εφορείας Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, ο πέμπτος ερευνητικός τομέας των Βασιλικών, ενδιαφέροντος της Σχολής Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου και η περιοχή των Μαρμαρουνίων, διαμορφώνουν την κεντρική ζώνη του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας, δεδομένης της χρονολογικής έκτασης που καλύπτουν, της ποικιλίας των αρχαιολογικών κατασκευών και των κτισμάτων καθώς και των πανοραμάτων που προσφέρουν από φυσιολατρική, πεζοπορική και εκπαιδευτική άποψη, δεδομένου ότι η

ευρύτερη αρχαιολογική θέση είναι ταυτόχρονα τόπος φυσικού κάλλους και βιοποικιλότητας⁵²⁰.

Ενδιαφέρον για την παρούσα έρευνα παρουσιάζει και η αντιπυρική ζώνη ανάμεσα στον λόφο του Αγίου Φωκά και στον λόφο της Κυμισάλας (εικόνα 6.4) που συνδέεται μέσω αγροτικού δρόμου με την περιφερειακή επαρχιακή οδό και προσφέρεται για τη δημιουργία χώρων κεντρικής εισόδου στο αρχαιολογικό πάρκο και για την κατασκευή μουσείου⁵²¹ ή άλλων πιθανών εγκαταστάσεων προσφοράς υπηρεσιών.

Εικόνα 6.4: Η αντιπυρική ζώνη που χωρίζει τον λόφο του Αγίου Φωκά από τον λόφο της Κυμισάλας

Τα ταφικά μνημεία του λόφου της Κυμισάλας είναι δυνατό να αξιοποιηθούν με τη χάραξη φυσιολατρικών - πεζοπορικών διαδρομών και με τη διαμόρφωση πανοράματος. Μια άλλη αξιόλογη διαδρομή, (Μαρμαρούνια - Ακρόπολη - Άγιος Φωκάς - ταφικό μνημείο στη θέση Σκαλί - ναός Άγιος Αββακούμ - Βασιλικά), προσφέρεται για τη διαμόρφωση

⁵²⁰ Στεφανάκης Μ.Ι. 2010, 691.

⁵²¹ Για την κατασκευή μουσείου προσφέρονται και άλλες κτιριακές δομές στην ευρύτερη περιοχή, όπως για παράδειγμα το νυν εργαστήριο της αρχαιολογικής έρευνας στη Μονόλιθο, πρώην αστυνομικό τμήμα, με τις κατάλληλες τεχνικές παρεμβάσεις ή άλλο δημόσιο κτίριο της ευρύτερης περιοχής.

πληρέστερης άποψης τόσο για την αρχαιολογική έρευνα όσο και για τη φυσική γεωγραφία του αρχαιολογικού πάρκου με κατάλληλα πανοράματα.

6.3. Ιστορική επισκόπηση της έρευνας

6.3.1. Η έρευνα πριν από τον 20ο αιώνα

Η έρευνα υποδεικνύει ότι η συνολική γεωγραφική θέση περιέχει ενδείξεις κατοίκησης ήδη από τη μυκηναϊκή περίοδο. Μυκηναϊκά αγγεία και χάλκινα όπλα από τη συγκεκριμένη περίοδο βρίσκονται στο Μουσείο της Κοπεγχάγης και στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Ρόδου, προϊόντα των ανασκαφών του Α. Biliotti στα Σιάννα και στον Κάστελο⁵²². Υφίστανται επίσης προφορικές και γραπτές μαρτυρίες για μυκηναϊκούς τάφους στην περιοχή της Γλυφάδας⁵²³. Ο Μ. Ανδρόνικος βάσει της περιγραφής του Maiuri, αναφέρει πως οι τάφοι που ανασκάφηκαν από τον Biliotti ανήκουν στην υστερομυκηναϊκή περίοδο έως τους γεωμετρικούς χρόνους⁵²⁴.

Ωστόσο, σύντομη καταγραφή των αρχαιοτήτων της περιοχής παρατηρείται ήδη από τον 15ο αιώνα σε γενική αναφορά από τον Chr. Buondelmonte περί των νήσων του Αιγαίου προς τον Καρδινάλιο Jordan de Ursinis. Αναφέρεται, επίσης, ότι από τον 19ο αιώνα και μετά, περιηγητές, αρχαιοδίφες και αρχαιολόγοι, ανάμεσά τους οι Ludwig Ross το 1843, Charles Newton το 1853, Victor Guérin το 1854 και Albert Berg το 1862, επισκέφθηκαν τη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας περιγράφοντας τις αρχαιότητές της⁵²⁵.

Ελλείπει σχετικού νομοθετικού πλαισίου για τις αρχαιότητες, η οθωμανική διοίκηση του νησιού στη βάση της πολιτικής και της οικονομικής συναλλαγής, επέτρεψε σε αρχαιολογικές αποστολές μουσείων του εξωτερικού να εμπλουτίσουν τις συλλογές τους με αρχαιότητες της Ρόδου. Για παράδειγμα, το 1870, για λογαριασμό του Βρετανικού Μουσείου, ο Α. Biliotti φέρεται να ανάσκαψε κυρίως τάφους της αρχαϊκής περιόδου στη νεκρόπολη της Κυμισάλας. Όταν διαμορφώθηκε νομοθετικό

⁵²² Maiuri 1926, 252-253, στο Στεφανάκης & Πατσιαδά 2011, 69.

⁵²³ Inglieri 1936, 155 στο ίδιο.

⁵²⁴ Ανδρόνικος 1961-1962, 193.

⁵²⁵ Στεφανάκης & Πατσιαδά 2011, 67.

πλαίσιο για τις αρχαιότητες από την τουρκική κυβέρνηση στα τέλη του 19ου αιώνα και μειώθηκε το ενδιαφέρον των ξένων αρχαιολογικών αποστολών, η νεκρόπολη έγινε πεδίο δράσης ντόπιων τυμβωρύχων, που πούλησαν στο εξωτερικό πολλά ευρήματα από τη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας. Εκτεταμένη περιγραφή για την αρχαιολογική έρευνα της περιόδου στην Κυμισάλα γίνεται σε σχετική δημοσίευση του επιστημονικού περιοδικού *Ευλιμένη* και σε αρχεία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου⁵²⁶.

6.3.2.Η έρευνα στον 20ο αιώνα

Η πρώτη έρευνα στον 20ο αιώνα ξεκίνησε το 1905 με την επίσκεψη και περιήγηση του Δανού αρχαιολόγου K.F. Kinch, ο οποίος κατέγραψε και σχεδίασε τις υφιστάμενες αρχαιότητες στην Κυμισάλα, τα Βασιλικά και την ακρόπολη του Αγίου Φωκά⁵²⁷.

Ακολούθησε συστηματική αρχαιολογική έρευνα της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής των Αθηνών, το 1913, πριν ακόμη την ιταλική κατοχή των Δωδεκανήσων με τους αρχαιολόγους L. Pernier και G.G. Porro, που ερεύνησαν επιφανειακά την περιοχή όπως και τα δυτικά παράλια της νήσου⁵²⁸.

Περί το 1915 ξεκίνησε επιφανειακή έρευνα και ανασκαφή στον ναό της ακρόπολης του Αγίου Φωκά και στην κεντρική νεκρόπολη της Κυμισάλας από τον A. Maiuri, Έφορο Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου από το 1916 μέχρι το 1924. Η συγκεκριμένη έρευνα έγινε σημαντικό σημείο αναφοράς για μετανέστερες έρευνες, καθώς θεωρείται ότι αποτύπωσε αξιόπιστα τις αρχαιότητες της περιοχής⁵²⁹.

Εν συνεχεία, το 1970, διενεργήθηκε αρχαιολογική έρευνα στην ύπαιθρο της Ρόδου από τους R. Hope Simpson και J.F. Lazenby, οι οποίοι επισκέφθηκαν τα Βασιλικά, τη νεκρόπολη της Κυμισάλας, τον Άγιο Φωκά και τη Γλυφάδα, επιχειρώντας να επισημάνουν προϊστορικές αρχαιολογικές

---

⁵²⁶ Στεφανάκης & Πατσιαδά 2009-2011, 63-134.

⁵²⁷ Στο ίδιο, 69.

⁵²⁸ Pernier 1914, 236-242.

⁵²⁹ Βλ. Maiuri 1916, 285, στο Στεφανάκης & Πατσιαδά 2009-2011, 69.

θέσεις στην περιοχή 48⁵³⁰. Το 1982 έγινε επιφανειακή έρευνα από τον C. Mee για προϊστορικές αρχαιότητες σε θέσεις της περιοχής⁵³¹.

Στην περιοχή έγιναν επίσης ανασκαφές και καθαρισμοί από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου. Υπό τη διεύθυνση της Ηούς Ζερβουδάκη, έγιναν το 1968 σωστικές ανασκαφές στις θέσεις *Σκαλί* και *Τούρματα*, στις δυτικές υπώρειες του λόφου του Αγίου Φωκά και στις ανατολικές υπώρειες του λόφου της Κυμισάλας⁵³². Το 1975 πραγματοποιήθηκαν υπό την επίβλεψη του αρχαιολόγου Κ. Κατραλή, καθαρισμοί στην ακρόπολη του Αγίου Φωκά, σε μνημειακό τάφο στη θέση Αλώνια και στον λόφο των Βασιλικών. Στη συνέχεια, το 1982, ο Ε. Κακαβογιάννης διενήργησε ερευνητική ανασκαφή σε κτίριο στα Βασιλικά⁵³³.

6.3.3.Η έρευνα στον 21ο αιώνα

Έρευνα της γεωγραφικής αρχαιολογικής θέσης της Κυμισάλας στον 21ο αιώνα, διεξάγει από το 2006 η Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, βάσει πρότασης που κατέθεσε το Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου για κοινή αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή. Η αρχαιολογική έρευνα καταγράφεται ως η δεύτερη συστηματική περιφερειακή ανασκαφή, μετά την ανασκαφή στο ιερό του Ερεθιμίου Απόλλωνος, στον Θεολόγο⁵³⁴. Επί του παρόντος η έρευνα είναι επικεντρωμένη στον λόφο του Αγίου Φωκά και στις ανατολικές υπώρειες του λόφου της Κυμισάλας, προκειμένου να εντοπιστεί το χρονολογικό πλαίσιο και η συνολική έκταση της νεκροπόλεως.

Κατά την περίοδο 2006-2010, η ανασκαφική έρευνα διενεργήθηκε στον λόφο του Αγίου Φωκά και στον λόφο της Κυμισάλας, με μελλοντικό προγραμματισμό για την επέκτασή της στη θέση Βασιλικά. Για λόγους

---

⁵³⁰ Hope Simpson and Lazenby 1973, 146-147.

⁵³¹ Mee 1982, 105-107.

⁵³² Στεφανάκης & Πατσιαδά 2009-2011, 69.

⁵³³ Και για τις δύο ανασκαφές βλ. αντίστοιχα ανασκαφικά ημερολόγια της ΕΦΑ Δωδεκανήσου.

⁵³⁴ Παπαχριστοδούλου 1989, 107 κε., 162 κε., 204 κε, στο Στεφανάκης & Πατσιαδά 2009-2011, 70.

χωροθέτησης και διευκόλυνσης της έρευνας η συνολική περιοχή διαιρέθηκε σε τέσσερις τομείς που μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ως αλληλοσυνδεόμενες ζώνες επίσκεψης τουριστών και ορίστηκε κάναβος με τη χρήση γεωγραφικών συντεταγμένων. Πιο συγκεκριμένα:

Στον *τομέα I*, ο οποίος διατρέχει τις δυτικές υπώρειες του λόφου του Αγίου Φωκά, περιλαμβάνονται ταφικά μνημεία της Κυμισάλας και διακριτό αρχαίο λατομείο. Στον τομέα αυτό βρίσκεται και η θέση *Σκαλί*, στην οποία διενεργήθηκε το 1968 ανασκαφή υπό τη διεύθυνση της Ηούς Ζερβουδάκη.

Στον *τομέα II*, στην κορυφή της ακροπόλεως του Αγίου Φωκά, βρίσκεται ο ναός και λίγο χαμηλότερα υπάρχουν αναλημματικοί τοίχοι οχυρωματικού χαρακτήρα. Στον συγκεκριμένο τομέα διενεργήθηκαν επιμέρους καθαρισμοί και επιφανειακές έρευνες για τον προσδιορισμό των ορίων του περιβόλου και για την ανεύρεση της κύριας πύλης του οχυρωματικού περιβόλου και της αρχαίας οδού που οδηγούσε στην ακρόπολη.

Στον *τομέα III*, στις ανατολικές και στις βορειοανατολικές υπώρειες του λόφου της Κυμισάλας, απαντώνται τάφοι της αρχαϊκής και της κλασικής περιόδου. Στον συγκεκριμένο τομέα εντάσσεται και η θέση *Τούρματα*, στην οποία το 1968 διενεργήθηκε η έρευνα της Ηούς Ζερβουδάκη.

Στον *τομέα IV*, στον οποίο ανήκει συστάδα ελληνιστικών τάφων και ταφικών μνημείων, που εκτείνονται στις βορειοδυτικές υπώρειες του λόφου της Κυμισάλας με σωζόμενα ενεπίγραφα βάρθρα.

Συνεργάτες σε αυτή τη νέα αρχαιολογική έρευνα με ερευνητικό και εκπαιδευτικό πρωτοκόλλο συνεργασίας με το Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, είναι η Σχολή Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου. Επίσης, στο πλαίσιο του Κοινοτικού Προγράμματος *Erasmus* και *Erasmus Placement*, συμμετέχουν στην έρευνα μεταπτυχιακοί φοιτητές του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου του Πανεπιστημίου Nicolaus Copernicus του Τοριού της Πολωνίας, υπό την εποπτεία του καθηγητή Mariusz Mielczarek. Τα πρώτα συμπεράσματα όσο και η θεωρία πίσω από τη σύγχρονη αρχαιολογική έρευνα έχουν ήδη εκδοθεί σε επιστημονικές περιοδικές

εκδόσεις, εν αναμονή των νεότερων στοιχείων που θα προκύψουν από τα συνεχιζόμενα ανασκαφικά έργα⁵³⁵.

6.4. Η πρόταση

Βάσει των γεωγραφικών στοιχείων που παρατίθενται ανωτέρω, προτείνεται η διαμόρφωση αρχαιολογικού πάρκου στην περιοχή της Κυμισάλας, διαχειριζόμενου από συγκεκριμένο οργανισμό. Σκοπός ενός τέτοιου πάρκου είναι να προσφέρει στους επισκέπτες, επιπλέον των πληροφοριών αρχαιογνωσίας, και φυσιολατρικές διαδρομές. Εκτός από τα στοιχεία αρχιτεκτονικής τοπίου δίπλα στα αρχαιολογικά εκθέματα, προτείνεται, επίσης, η δημιουργία εγκαταστάσεων χαλάρωσης, αναψυχής και ψυχαγωγίας. Είναι μια *προσφορά για αναψυχή*, με στόχο την παρουσίαση των πολιτιστικών και ιστορικών αντικειμένων⁵³⁶. Στη διαμόρφωση της πρότασης συμπεριλαμβάνονται στοιχεία μιας νεωτερικής θεώρησης των αρχαιολογικών τόπων, στην οποία εντάσσεται η ήπια αειφορική ανάπτυξη και η διασύνδεση της αρχαιολογικής - πολιτιστικής θέσης με τον τοπικό παράγοντα.

Για τη δημιουργία ενός τέτοιου πάρκου απαιτείται αυξημένη συμμετοχή των σχετιζόμενων φορέων για την αντιμετώπιση πολλαπλών στόχων. Η αυξημένη πολυπλοκότητα στην προκειμένη περίπτωση απαιτεί νεωτερισμούς στη διαχείριση. Επιπλέον, δεν πρέπει να θεωρείται ότι η προσέγγιση *topdown* είναι ο μόνος τρόπος αντιμετώπισης των πολλαπλών στόχων. Άλλωστε ο όρος *διαχείριση* χρησιμοποιείται με ευρύ τρόπο στον τομέα της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Οι προσεγγίσεις στη διαχείριση χρειάζεται να ανταποκρίνονται στη μετατόπιση προς μια ευρύτερη και πλέον περιεκτική αντίληψη της διαχείρισης της κληρονομιάς με μεγαλύτερη έμφαση στην εμπλοκή της κοινότητας. Το *νέο πρότυπο για τις προστατευόμενες περιοχές* που αναπτύχθηκε από τον Adrian Phillips και εκπροσωπείται στις κατευθυντήριες γραμμές του IUCN (International Union for Conservation of Nature) για τον διαχειριστικό σχεδιασμό προστατευόμενων περιοχών,

---

⁵³⁵ Βλ. Στεφανάκης Μ. και Β. Πατσιαδά, 2009-2011, 63-134. Επίσης, Stefanakis, M.I., Kalogeropoulos, K., Georgopoulos, A. and Bourbou, Ch. 2015, 259-314.

⁵³⁶ Ahrens 1990, 40.

υπογραμμίζει την αυξανόμενη σημασία που έχει τα τελευταία χρόνια για τη διαχείριση της κληρονομιάς η εμπλοκή της κοινότητας, προοπτική απόλυτα εφαρμοστέα και στην πολιτιστική κληρονομιά⁵³⁷ (σχήμα 6.1). Βάσει αυτού του νεωτερικού μοντέλου προτείνεται περιεκτικός τρόπος διαχείρισης του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας ως τμήμα ενός περιφερειακού συστήματος αρχαιολογικών πάρκων στην Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου, με έμφαση στην τοπική ανάπτυξη και στην εμπλοκή των ντόπιων πληθυσμών σε εκτελεστικό και σε διαχειριστικό επίπεδο.

Θέμα	Παράδειγμα κλασικής διαχείρισης	Παράδειγμα νεωτερικής διαχείρισης
<ul style="list-style-type: none"> • Αντικειμενικοί στόχοι 	<ul style="list-style-type: none"> • Διαχείριση από την άποψη της διατήρησης μόνον • Διαχείριση μόνον για επισκέπτες και τουρίστες • Προστασία 	<ul style="list-style-type: none"> • Κοινωνικοί και οικονομικοί στόχοι • Διαχείριση που λαμβάνει υπόψιν τους ντόπιους πληθυσμούς
<ul style="list-style-type: none"> • Διακυβέρνηση 	<ul style="list-style-type: none"> • Μόνον από την κεντρική κυβέρνηση 	<ul style="list-style-type: none"> • Διακυβέρνηση από εταιρους και ενδιαφερόμενους
<ul style="list-style-type: none"> • Ντόπιοι πληθυσμοί 	<ul style="list-style-type: none"> • Σχεδιάζεται και λειτουργεί χωρίς να λαμβάνει υπόψιν τις απόψεις των ντόπιων πληθυσμών. 	<ul style="list-style-type: none"> • Λειτουργεί για και ενίοτε λειτουργείται από ντόπιους.
<ul style="list-style-type: none"> • Ευρύτερο πλαίσιο 	<ul style="list-style-type: none"> • Ο τόπος λειτουργεί ως αποκομμένη νησίδα. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ο τόπος γίνεται τμήμα ενός ευρύτερου εθνικού ή περιφερειακού συστήματος.
<ul style="list-style-type: none"> • Οικονομικά 	<ul style="list-style-type: none"> • Συντηρείται από φορολογούμενους πολίτες. 	<ul style="list-style-type: none"> • Συντηρείται από πολλές διαφορετικές πηγές.
<ul style="list-style-type: none"> • Απαιτούμενες δεξιότητες 	<ul style="list-style-type: none"> • Η διαχείριση γίνεται μόνον από επιστήμονες και ειδήμονες 	<ul style="list-style-type: none"> • Η διαχείριση γίνεται από άτομα με συνδυαστικές δεξιότητες και αντλεί υλικό από την τοπική γνώση

Σχήμα 6.1: Διαφορές κλασικής και νεωτερικής διαχείρισης, προσαρμογή από A. Phillips⁵³⁸

⁵³⁷ Thomas and Middleton 2003, Εισαγωγή.

⁵³⁸ Phillips 2003, 8-32.

6.5. Το όραμα

Το όραμα της διαμόρφωσης του αρχαιολογικού πάρκου παρέχει στρατηγική κατεύθυνση και περιγράφει τι θέλει να επιτύχει ο οργανισμός στο μέλλον⁵³⁹. Διαμορφώνεται δε ως εξής στην περίπτωση της Κυμισάλας:

Το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας, με επίκεντρο τη ζωτική ιδέα της αειφορίας, την ήπια ανάπτυξη, την εκπαίδευση, τη διατήρηση και την ψυχαγωγία, καθίσταται σημαντικός πολιτιστικός πόλος έλξης της κεντρικής Ρόδου, παρέχοντας εξαιρετικές εμπειρίες στους επισκέπτες μέσα από τη συγκίνηση της ανακάλυψης της ιστορικής μνήμης, συνδέοντας ταυτόχρονα τους επισκέπτες με ένα φυσικό περιβάλλον σπάνιας ομορφιάς.

Το όραμα υποδηλώνει την κατευθυντήρια αρχή του οργανισμού, συνεπώς το ποιοτικό όραμα είναι το βασικό εργαλείο για τον έλεγχο ενός περίπλοκου οργανισμού. Συνδέει με τρόπο λογικό και εκφράζει τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα των σημαντικών εταίρων του. Ο όρος *εταίροι* συνδέεται με τα ενδιαφερόμενα μέρη, δηλαδή με όλα τα άτομα και τις κοινωνικές ομάδες που εξαρτώνται με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο από τη λειτουργία του οργανισμού και αντίστροφα⁵⁴⁰.

Το ποιοτικό όραμα περιλαμβάνει τόσο πραγματικά στοιχεία όσο και στοιχεία δημιουργικής φαντασίας και θεωρητικά είναι προσανατολισμένο στο μέλλον. Σε ό,τι σχετίζεται με την πρωταρχική διατύπωση του οράματος, χρειάζεται να προσθέσει κανείς τα στοιχεία της δημιουργικής και τολμηρής έκφρασης⁵⁴¹.

Στη συνέχεια της ανάπτυξης του οράματος, συνδυάζονται τα ενδιαφέροντα και τα συμφέροντα των συμμετεχόντων στην ιδέα ότι το αρχαιολογικό πάρκο ως δραστηριότητα ελεύθερου χρόνου ενώνει δύο συμπληρωματικούς στόχους, δηλαδή τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και την οικονομική αποτελεσματικότητα. Τα ιδεολογικά ενδιαφέροντα και τα οικονομικά συμφέροντα λαμβάνονται από κοινού υπόψη κατά τη διαμόρφωση του οράματος. Το ιδεολογικό ενδιαφέρον τονίζει την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς και την προσδιορίζει ως περιουσιακό στοιχείο της κοινότητας ενώ ταυτόχρονα στοχεύει στη

⁵³⁹ Darbi and Phanel 2012, 95-109.

⁵⁴⁰ Bolman and Deal 2003, 205.

⁵⁴¹ Papulova 2014, 12-16.

διαμόρφωση της πολιτιστικής ταυτότητας. Τονίζει, επίσης, την επαγγελματική διαχείριση και τις διαμορφούμενες δυνατότητες για εκπαίδευση.

6.6. Η αποστολή

Το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας δεσμεύεται να προσφέρει σε όλους τους επισκέπτες του εκπαιδευτικές και ψυχαγωγικές εμπειρίες, προωθώντας παράλληλα τη δια βίου μάθηση και την ήπια αειφορία, διαφυλάσσοντας και συντηρώντας τους πόρους της πολιτιστικής κληρονομιάς εντός των ορίων της δραστηριοποίησής του. Στόχος του αρχαιολογικού πάρκου είναι η διατήρηση της υγιούς οικονομικής κατάστασης στο πλαίσιο του οργανισμού που δημιουργείται για τη λειτουργία του και της ήπιας οικονομικής ανάπτυξης των συνδεδόμενων τοπικών κοινοτήτων, υπηρετώντας την πολιτιστική κληρονομιά με τα υψηλότερα πρότυπα συντήρησης, ασφάλειας, παρουσίας και υπηρεσιών φιλοξενίας των επισκεπτών του. Οι βασικές και οι ειδικές αξίες ενός αρχαιολογικού πάρκου διαμορφώνονται ως εξής:

Βασικές αξίες

- Αρχαιολογική έρευνα.
- Διατήρηση και συντήρηση των πολιτιστικών πόρων.
- Ανάδειξη των πολιτιστικών πόρων.
- Εκπαίδευση.
- Ψυχαγωγία.
- Ασφάλεια.
- Φιλοξενία.
- Σεβασμός προς τον τοπικό πληθυσμό και συνεργασία με τις συνδεδόμενες κοινότητες.

Ειδικές αξίες

- Ενδιαφέρον για την πολιτιστική ταυτότητα της Ρόδου.
- Ανάδειξη της αρχαιολογίας τοπίου.

- Ιστορία του αρχαίου Δήμου των Κυμισαλέων.
- Υγιής σχέση ποιότητας και οικονομικών αξιών.
- Διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος.
- Διεθνής προβολή και διαπίστευση.
- Φυσικά και εικονικά αξιοθέατα και εκδηλώσεις.
- Δέσμευση για τη μουσειακή διατήρηση και συντήρηση.

Βάσει των παραπάνω, στην πρόταση για την ίδρυση του οργανισμού διαχείρισης του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας, η αποστολή του είναι δυνατό να οριστεί ως *η διατήρηση, η εκπαίδευση και η βιώσιμη χρήση της αρχαιολογικής κληρονομιάς που προκύπτει από την ανασκαφική έρευνα*. Η βελτίωση της προσβασιμότητας, τα βιωματικά προγράμματα και οι παρουσιάσεις που βασίζονται σε επιστημονικά ευρήματα, είναι δυνατό να συμβάλλουν στην κατανόηση της αξίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, στη διατήρησή της καθώς και στη βιώσιμη ανάπτυξη. Έννοιες όπως η διατήρηση, η εκπαίδευση, η αύξηση της προσβασιμότητας, ο εμπλουτισμός της τουριστικής προσφοράς και η αειφόρος ανάπτυξη, περιλαμβάνουν εξίσου περιβαλλοντικούς παράγοντες, βασικές επιχειρηματικές αρχές και στόχους. Τα στοιχεία του εύρους και του πεδίου εφαρμογής του οράματος στον τομέα των επιχειρήσεων, περιλαμβάνονται στις έννοιες *προσβασιμότητα, διεπιστημονική προσέγγιση και επεξηγηματικές παρουσιάσεις, βασισμένες σε επιστημονικά ευρήματα*⁵⁴².

Κράτος, Δήμοι και Τοπικές Κοινότητες

Η διατήρηση, η εκλαΐκευση και η αειφόρος χρήση της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι τμήμα των εθνικών αναπτυξιακών προγραμμάτων και της νομοθεσίας. Συμβάλλουν στην αναβίωση του τοπικού περιβάλλοντος και στην ανάπτυξη της υπαίθρου, στη δημιουργία άμεσων και έμμεσων εσόδων και φόρων. Έτσι, εικάζεται πως οι κρατικές και οι τοπικές κοινότητες θα ήθελαν να συμβάλουν στην υλοποίηση τόσο των ιδεολογικών όσο και των υλικών στόχων, έχοντας όμως κατά νου τα δικά τους συμφέροντα. Ωστόσο, τα συμφέροντα των κρατικών οργάνων και των

⁵⁴²

Brokerhof 2015, 7-13.

τοπικών κοινοτήτων είναι κυρίως βραχυπρόθεσμα και μεταβλητά και μπορούν να είναι μόνο εν μέρει ανάλογα με τα συμφέροντα του οργανισμού ενός αρχαιολογικού πάρκου. Προσπαθούν να ελαχιστοποιήσουν τον κίνδυνο του έργου του οργανισμού, ιδίως όσον αφορά την κατανομή κονδυλίων και την πιθανή δημόσια κριτική. Οι κρατικοί και οι τοπικοί φορείς υποστηρίζουν έργα που έχουν κυρίως πολιτικό αντίκτυπο. Έτσι, πολιτικά και ενεργειακά ζητήματα, όπως η οικονομική κρίση στον ελληνικό χώρο, είναι δυνατό να επισκιάσουν παντελώς την πρωτοβουλία για τη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου, ακόμη και για τη διενέργεια ανασκαφικού έργου⁵⁴³.

Επαγγελματικές Κρατικές Υπηρεσίες (Υπηρεσίες για την προστασία της ακίνητης πολιτιστικής κληρονομιάς και των μουσείων)

Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και όλων των μορφών παρέμβασης από διαφορετικούς φορείς, υπόκειται στη νομοθεσία και σε υψηλότερα επαγγελματικά πρότυπα. Το κύριο ενδιαφέρον των επαγγελματικών υπηρεσιών είναι να εξασφαλιστεί η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, του νοήματος, της αυθεντικότητας και της ακεραιότητάς του. Υπό αυτές τις συνθήκες, η συναίνεση θα εκδοθεί για τα μέτρα παρέμβασης ή για άλλες μορφές συνεργασίας⁵⁴⁴.

Επαγγελματικές κρατικές υπηρεσίες στην περίπτωση του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας νοούνται τόσο το Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, κατά τεκμήριο συνυπεύθυνο για τις εργασίες ανασκαφής στην εν λόγω περιοχή, η Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου, το Τμήμα Συντήρησης του Αρχαιολογικού Μουσείου της Ρόδου, η Διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών του Δήμου Ρόδου, η Διεύθυνση Τουρισμού του Δήμου Ρόδου καθώς και οι εκάστοτε υπηρεσίες που προσφέρονται από επιστημονικούς φορείς, όπως ήδη συμβαίνει στην περίπτωση της τοπογραφικής έρευνας και τεκμηρίωσης που διενεργείται από το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

---

⁵⁴³ Howery 2013, 228-250.

⁵⁴⁴ Janssen and Knippenberg 2012, 241-266.

Τοπικές Κοινότητες

Οι τοπικές κοινότητες με τις οποίες έχει συνεργαστεί ή συνεργάζεται η ομάδα της ανασκαφής επί του παρόντος σε επίπεδο ανθρώπινου δυναμικού, εργαστηριακών εγκαταστάσεων, σίτισης και στέγασης του επιστημονικού προσωπικού, είναι η Δημοτική Κοινότητα Έμπωνα, η Τοπική Κοινότητα Σιαννών, η Τοπική Κοινότητα Μονολίθου και η Τοπική Κοινότητα Αγίου Ισιδώρου.

Οπωσδήποτε η αυξημένη τουριστική δραστηριότητα στις εν λόγω τοπικές κοινότητες προβλέπεται να έχει σημαντικές επιδράσεις στη ζωή του τοπικού πληθυσμού. Οι συνέπειες περιλαμβάνουν θόρυβο, ρύπανση, συνωστισμό και άλλα. Από την άλλη, είναι σημαντικές οι ευκαιρίες που προκύπτουν από τη δημιουργία νέων οικονομικών δραστηριοτήτων και από τις νέες ευκαιρίες για απασχόληση που προκύπτουν καθώς είναι δυνατή η ενεργή συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού στην οργάνωση του αρχαιολογικού πάρκου. Πρόκειται για μια νέα μορφή ανάπτυξης βασισμένη στον τουρισμό και στις πολιτιστικές δραστηριότητες, ειδικότερα σε περιόδους οικονομικής κρίσης⁵⁴⁵.

Η προσέγγιση που υιοθετείται για τα προστατευόμενα τοπία στην Ευρώπη και στη συγκεκριμένη πρόταση ίδρυσης και λειτουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στην περιοχή της Κυμισάλας, αναγνωρίζει τις κρίσιμες συνδέσεις ανάμεσα στη φύση, τον πολιτισμό και την κοινότητα για μια μακροπρόθεσμη βιώσιμη ανάπτυξη. Το συγκεκριμένο σύστημα διαχείρισης του τοπίου και άλλων έργων που συνδέονται με την ανάδειξη του αρχαιολογικού πάρκου, επιδιώκει να στηρίξει τον αποκαλούμενο *ενάρετο κύκλο ανάδρασης*⁵⁴⁶, μέσω του οποίου η οικονομία μιας περιοχής συμβάλλει στη διατήρηση της φύσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Με τη σειρά του το περιβάλλον και η πολιτιστική κληρονομιά ενισχύουν την κοινότητα και τη βιωσιμότητα του προστατευόμενου τοπίου⁵⁴⁷.

---

⁵⁴⁵ Korka 2015, 193.

⁵⁴⁶ Webel and Galtung 2012, 189.

⁵⁴⁷ Powell et al 2002, 279-295.

Προσωπικό

Είναι προϋπόθεση ότι οι εργαζόμενοι και οι εξωτερικοί συνεργάτες είναι επαγγελματίες με θετική στάση απέναντι στην πολιτιστική κληρονομιά. Ιδιαίτερα σε ζητήματα που σχετίζονται με εξωτερικούς συνεργάτες, χρειάζεται να υιοθετείται ενίοτε μια στάση λιγότερο γραφειοκρατική και προσανατολισμένη προς την επίτευξη των αναγκών αποτελεσμάτων⁵⁴⁸. Η επαγγελματική διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς και η σχετική εκπαίδευση του προσωπικού είναι υψηλού ενδιαφέροντος προκειμένου να λειτουργήσει σωστά ο πολιτιστικός οργανισμός⁵⁴⁹. Επιπλέον, η επιτυχής οικονομική λειτουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα κρίνεται επιτακτική, καθώς διασφαλίζει την ύπαρξη θέσεων εργασίας σε τοπικό επίπεδο, εξασφαλίζοντας σε έναν βαθμό τη βιωσιμότητα και την αειφορική ανάπτυξη των εμπλεκόμενων κοινοτήτων.

Προς αυτή την κατεύθυνση υφίσταται ήδη συνεργασία της ομάδας ανασκαφής με τις τοπικές κοινότητες για τη μίσθωση ειδικευμένου προσωπικού σε απαιτούμενες εργασίες κατά την περίοδο των ανασκαφών. Προσδοκάται ότι σε περίπτωση υλοποίησης της παρούσας πρότασης η συνεργασία θα γίνει μονιμότερη και θα εξασφαλίσει τους αναγκαίους πόρους για την αειφορική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής.

Χρήστες

Στους χρήστες περιλαμβάνονται οι επισκέπτες και το ευρύ κοινό, καταναμεημένοι συνήθως σε τυπολογίες, ανάλογα με τις επιθυμίες και τη βαθύτητα της πολιτιστικής τους εμπειρίας. Ο κατακερματισμός της αγοράς (συνειδητός πολιτιστικά τουρίστας, απλός περιηγητής, τυχαίος επισκέπτης, περιπτωσιακός επισκέπτης και άλλα), χρειάζεται να ληφθεί υπόψη, καθώς τα κίνητρα των επισκεπτών είναι διαφορετικά κατά περίπτωση⁵⁵⁰. Η έρευνα αποκαλύπτει ότι τα κύρια ενδιαφέροντά τους είναι γενικά η εκπαίδευση, η ποιότητα των δαπανών του ελεύθερου χρόνου, η άνεση, η προσφορά

⁵⁴⁸ Star 2013, 150.

⁵⁴⁹ Teather 2011, 73-87.

⁵⁵⁰ McKercher and du Cros 2003, 45-58.

διαφόρων υπηρεσιών και μια μεγάλη ποικιλία επιλογών για όλες τις γενιές, με έμφαση στα οικογενειακά προγράμματα⁵⁵¹. Ειδικότερα για το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας, η έρευνα που διενεργήθηκε υποδεικνύει ότι υφίσταται ενδιαφέρον για την περιοχή όχι μόνο για παιδαγωγικούς σκοπούς αλλά και για σκοπούς αναψυχής.

Τα υλικά συμφέροντα σηματοδοτούν την επιθυμία για οικονομική αποδοτικότητα. Η προσεκτική διατύπωση των οικονομικών συμφερόντων είναι δυνατό να προσελκύσει επενδύσεις (δωρεές, χορηγίες, επενδύσεις, γενική ανάπτυξη, συνεργασίες), κάτι που υποδεικνύει φιλοδοξία για την ανάπτυξη του οργανισμού. Επιπλέον, σπάζουν τη στερεότυπη αντίληψη ότι η πολιτιστική κληρονομιά είναι ένα απύθμενο πηγάδι που αδειάζει τα κρατικά ταμεία και μπορεί να γίνει αυτοσκοπός με την ενθάρρυνση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας για τη συντήρηση και την αναστήλωση αυτής της κληρονομιάς, όπως προβλέπεται από τον νόμο, με την κύρωση της Σύμβασης για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης⁵⁵².

6.7. Λειτουργίες

Οι λειτουργίες διαχείρισης του οργανισμού για το εν δυνάμει αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας διέπονται από κανονιστικές αρχές. Οποιοδήποτε σύστημα διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι ένα πλαίσιο, συχνά μόνιμο, που αποτελείται από τρία σημαντικά στοιχεία: το νομικό πλαίσιο, που καθορίζει τους λόγους της ύπαρξής του, τους θεσμούς, που διαμορφώνουν τις οργανωτικές του ανάγκες και τη λήψη των αποφάσεων, καθώς και τους πόρους (υλικούς και άυλους) που χρησιμοποιούνται για να το καταστήσουν λειτουργικό. Αυτά τα τρία στοιχεία διευκολύνουν τον προγραμματισμό, την υλοποίηση και την παρακολούθηση ενεργειών συνήθως για μια ενιαία αρχαιολογική θέση ή για μια ομάδα θέσεων, ακόμη και για μια γεωγραφική αρχαιολογική θέση, και την επίτευξη των αποτελεσμάτων που εγγυώνται τη διατήρηση και τη

---

⁵⁵¹ Moussouri 1997, 12-35.

⁵⁵² Νόμος 2039/1992 (Φ.Ε.Κ. 61/13.4.1992).

διαχείριση των αρχαιοτήτων και των συναφών αξιών τους με βιώσιμο τρόπο⁵⁵³.

Επίσης, είναι σημαντικό να ακολουθεί ο οργανισμός την αποστολή και το όραμά του και να συνειδητοποιεί τους σκοπούς και τους στόχους, αλλά μόνο αν οι σκοποί και οι στόχοι είναι συμβατοί με τις λειτουργίες του.

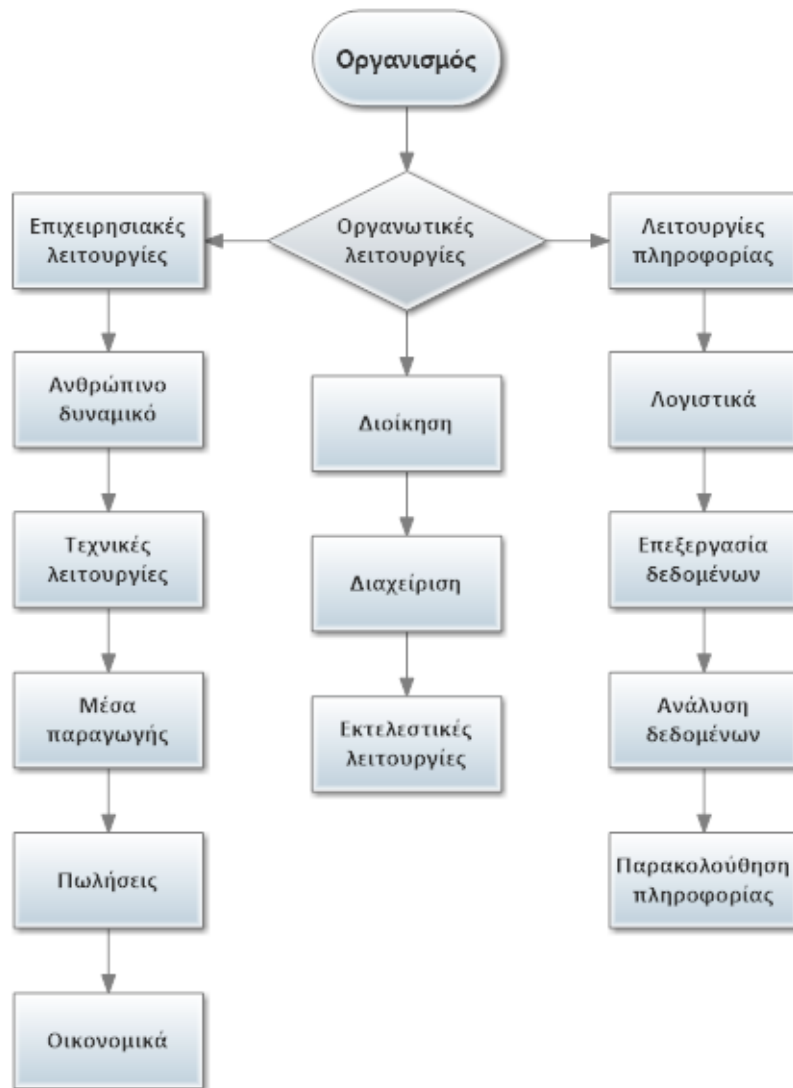
Η διοίκηση έχει μια αποστολή, να εκπληρώσει τα καθήκοντά του⁵⁵⁴. Ως λειτουργία εννοείται εδώ εκείνο το τμήμα των σχετικών επαγγελματικών λειτουργιών που βοηθούν στη συνειδητοποίηση των καθηκόντων του οργανισμού. Οι λειτουργίες εξασφαλίζουν κυρίως την ομαλή υλοποίηση της διαδικασίας που αναφέρεται ως επιχειρηματική λειτουργία. Από αυτή την οπτική γωνία, ο οργανισμός μπορεί να σχεδιαστεί ως ένα σύστημα επιχειρηματικών λειτουργιών.

Σε γενικές γραμμές διακρίνονται σε τρεις ομάδες λειτουργιών, που σχετίζονται με τις επιχειρησιακές λειτουργίες, τις οργανωτικές λειτουργίες και τις λειτουργίες της πληροφορίας. Στις επιχειρησιακές λειτουργίες εντάσσονται το ανθρώπινο δυναμικό, οι τεχνικές λειτουργίες, τα μέσα παραγωγής, οι πωλήσεις και τα οικονομικά. Στις οργανωτικές λειτουργίες περιλαμβάνονται η διοίκηση, η διαχείριση και οι εκτελεστικές λειτουργίες. Στις λειτουργίες που σχετίζονται με την πληροφορία περιλαμβάνονται τα λογιστικά, η επεξεργασία και η ανάλυση δεδομένων όπως και η παρακολούθηση της πληροφορίας (σχήμα 6.2).

---

⁵⁵³ UNESCO / ICCROM / ICOMOS / IUCN, 2013, 54.

⁵⁵⁴ Lord and Lord, 1997, 4, 11.

Σχήμα 6.2: Γενικό τριμερές διάγραμμα λειτουργιών οργανισμού

6.8. Δομή

Στο μουσειακό μοντέλο λειτουργιών⁵⁵⁵, χωρισμένο σε τρεις ομάδες σχετικές με τη διαχείριση, τους πόρους και τις λειτουργίες που απαιτούν μερική ή ολική χρηματοδότηση, όπως είναι η έρευνα, η έκθεση και η ερμηνεία, προστίθεται για την περίπτωση του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας και η λειτουργία των δραστηριοτήτων, που ορίζει σαφώς τη λειτουργικότητά του σε ζητήματα επιστημονικής έρευνας, επισκεψιμότητας και εκπαίδευσης. Το συγκεκριμένο μοντέλο είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί στο εν δυνάμει αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας ως θεμέλιο για τη δομή

⁵⁵⁵ Lord and Lord 1997, 5, εικόνα 1.2.

τόσο των οργανωτικών λειτουργιών όσο και των λειτουργιών που σχετίζονται με το ανθρώπινο δυναμικό (σχήμα 6.3).

Σχήμα 6.3: Η δομή των λειτουργιών του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας

Η κατανόηση του συγκεκριμένου μοντέλου, που αναγνωρίζει ότι είναι σημαντική η ισοδύναμη ενασχόληση με την πολιτιστική κληρονομιά, το φυσικό περιβάλλον, την επικοινωνία και τη διαχείριση, είναι ζωτικής σημασίας για την ανάπτυξη νέων τάσεων στη διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Επίσης, το μοντέλο είναι ευθυγραμμισμένο με τις αντιλήψεις για τη λειτουργικότητα ενός αρχαιολογικού πάρκου, που είναι προσανατολισμένο προς τον επισκέπτη και τις απαιτήσεις του⁵⁵⁶.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι λειτουργίες προέρχονται από τη δήλωση αποστολής, έτσι όπως διατυπώθηκε προηγούμενα, και συνδυάζουν τη διατήρηση και την εκπαίδευση από τη μια πλευρά και τη βιώσιμη και οικονομική χρήση από την άλλη. Οι πρώτες είναι μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα εκ φύσεως ενώ οι δεύτερες διαθέτουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, ο διαρθρωτικός ορισμός

⁵⁵⁶ Rentschler 2007, 347–349.

λειτουργίας των παραδοσιακών μουσείων και των δημοσίων οργανισμών μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως βάση ανάπτυξης του διαχειριστικού οργανισμού ενός αρχαιολογικού πάρκου με μη κερδοσκοπική κυρίαρχα και κερδοσκοπική δευτερευόντως δραστηριότητα. Η ίση κατανομή των κερδοσκοπικών και των μη κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων έχει ως στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη και τη λειτουργία του αρχαιολογικού πάρκου.

Σχήμα 6.4: Οι λειτουργίες του εν δυνάμει αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας

Το σύνολο των λειτουργιών του οργανισμού διαχείρισης του εν δυνάμει αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας χωρίζεται σύμφωνα με τις αναγνωρίσιμες λειτουργίες σε τέσσερα βασικά τμήματα (σχήμα 6.4). Τα τέσσερα τμήματα αντιστοιχούν στην καταρχήν διαίρεση των συμπληρωματικών και των διοικητικών λειτουργικών δραστηριοτήτων του οργανισμού. Πιο συγκεκριμένα:

Πρώτο τμήμα: Η κύρια δραστηριότητα περιλαμβάνει υπηρεσίες και προγράμματα τα οποία βασίζονται σε πορίσματα επαγγελματιών αρχαιολόγων και χωρίζεται σε δύο υποτμήματα: το πρώτο σχετίζεται με τη φυσική παρουσίαση ενώ το δεύτερο διαχειρίζεται την ερμηνεία και τα ζωντανά προγράμματα.

Δεύτερο τμήμα: Η συμπληρωματική δραστηριότητα περιλαμβάνει κερδοσκοπικές δραστηριότητες που σχετίζονται με το εμπόριο, την εστίαση και με άλλες συναφείς δραστηριότητες.

Τρίτο τμήμα: Οι κοινές υπηρεσίες που διαχειρίζονται τα λειτουργικά καθήκοντα των ξεχωριστών τμημάτων και του συνόλου του οργανισμού.

Τέταρτο τμήμα: Η λειτουργία του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας είναι προσανατολισμένη προς τους επισκέπτες. Ως εκ τούτου, οι επαγγελματικές υπηρεσίες στους τομείς της αρχαιολογίας και της διατήρησης κατέχουν ισοδύναμη θέση με άλλες υπηρεσίες του οργανισμού. Η οριζόντια δομή που προτείνεται στο σχήμα 6.4, προϋποθέτει ισότητα όσον αφορά τη λήψη αποφάσεων και τη συλλογική ευθύνη επί των έργων και ωθεί προς τον σχηματισμό ενός ολιστικού μοντέλου προσφοράς και επιτάχυνσης των λειτουργικών διαδικασιών με τη συμμετοχή της κοινότητας ή των κοινοτήτων που εμπλέκονται. Όταν προκύπτουν συγκρούσεις, η λήψη αποφάσεων μεταφέρεται στις επαγγελματικές υπηρεσίες, εφόσον βέβαια υφίστανται υπαρκτοί κίνδυνοι σε ζητήματα διατήρησης. Στο συγκεκριμένο μοντέλο είναι απαραίτητη η έννοια της ομαδικής εργασίας καθώς και το μοντέλο του σχηματισμού ομάδων για μεμονωμένα έργα⁵⁵⁷.

6.9. Ζητήματα Χρηματοδότησης

Το αρχαιολογικό πάρκο είναι οργανισμός συνήθως μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, καθεστώς που προτείνεται και για το εν δυνάμει αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας. Για να λειτουργήσει αποτελεσματικά σε κάθε περίπτωση και για να εκπληρώσει τον σκοπό του, χρειάζεται να διαχειρίζεται αποδοτικά τα έσοδά του, ούτως ώστε να καλύπτεται το κόστος λειτουργίας του, να επιτυγχάνεται η βιωσιμότητά του αλλά και να δημιουργείται κέρδος με στόχο την περαιτέρω ανάπτυξή του.

Σε κάθε περίπτωση, για να λειτουργήσει αποτελεσματικά και για να εκπληρώσει τον σκοπό του, χρειάζεται να διαχειρίζεται αποδοτικά τα έσοδά του, ούτως ώστε να καλύπτεται το κόστος λειτουργίας του, να

---

⁵⁵⁷ Lord and Lord 1997, 32-34.

επιτυγχάνεται η βιωσιμότητά του αλλά και να δημιουργείται κέρδος με στόχο την περαιτέρω ανάπτυξή του.

Η Ελλάδα, όσον αφορά τον τουρισμό, τον πολιτισμό, το περιβάλλον, την αισθητική και τον αστικό πολεοδομικό σχεδιασμό, δε διαθέτει επί του παρόντος ολοκληρωμένο, μακρόπνοο πρόγραμμα οργάνωσης με στόχο την ποιοτική αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών στον τουριστικό τομέα και τον πολλαπλασιασμό του τελικού οικονομικού αποτελέσματος. Αυτός είναι ο λόγος, πιθανώς, για τον οποίο προτείνεται πολιτική ανοικτών οριζόντων σε ζητήματα οικονομικής διαχείρισης που θα προλαμβάνει και όχι απλά θα ακολουθεί τις εξελίξεις στην οικονομία και στον τουρισμό⁵⁵⁸, στην προκειμένη του νησιού της Ρόδου και της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου.

Υπάρχουν αρκετοί τρόποι μέσω των οποίων η επένδυση ενός αρχαιολογικού πάρκου μπορεί να επηρεάσει την τοπική οικονομία. Διαφορετικοί ερευνητές εστιάζουν σε διαφορετικούς τρόπους. Οι αναλύσεις των τοπικών οικονομικών επιπτώσεων διαφόρων έργων της πολιτιστικής κληρονομιάς έγιναν ειδικά για την αξιολόγηση των επιπτώσεων από τη χρήση των κρατικών πόρων για τη στήριξη της πολιτιστικής βιομηχανίας σε φθίνουσες οικονομικά περιοχές.

Θεμέλιο τέτοιων ερευνών υπήρξε το *μοντέλο οικονομικής βάσης*. Στο συγκεκριμένο μοντέλο γίνεται διάκριση μεταξύ των βιομηχανιών βάσης που παράγουν έσοδα έξω από την περιοχή μέσω της περιφερειακής εξαγωγής εμπορευμάτων και άλλων βιομηχανιών, όπως η πολιτιστική και η τουριστική, και εκείνων που πωλούν τα προϊόντα τους στο εσωτερικό της περιοχής. Μελέτες έγιναν, επίσης, για τις επενδύσεις σε διάφορους τομείς, όπως και για τις *επιπτώσεις του τουρισμού και του πολιτιστικού τομέα σε μια τοπική οικονομία*⁵⁵⁹.

Τα ιστορικά - αρχαιολογικά μνημεία αντιπροσωπεύουν σημαντικά ετήσια έσοδα για οποιαδήποτε εθνική οικονομία. Η ανταποδοτική σχέση, ωστόσο, δεν είναι σταθερή, καθώς η κρατική μέριμνα περιορίζεται σημαντικά από την τρέχουσα και τη μελλοντική οικονομική κρίση, με αποτέλεσμα ο Προϋπολογισμός για ζητήματα πολιτισμού να είναι ιδιαίτερα

---

⁵⁵⁸ Λούκας 2002, 211-214.

⁵⁵⁹ Bowitz and Ibenholt 2009, 1-8.

χαμηλός, τουλάχιστον στην ελληνική πραγματικότητα. Η κατασκευή του συμπλέγματος ενός αρχαιολογικού πάρκου μπορεί να εκτιμηθεί οικονομικά, αν λάβει κανείς υπόψη του άλλες σχετικές επενδύσεις και κόστη.

Διερευνώντας τα κόστη που προτείνονται για την κατασκευή του Μητροπολιτικού Πάρκου του Ελληνικού, για παράδειγμα, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η κατασκευή ενός πάρκου με ήπιες παρεμβάσεις και με υψηλή ποιότητα κατασκευής, είναι προσιτή στην περίπτωση της Κυμισάλας, με βάση την ανάλυση και τις συγκρίσεις του κόστους κατασκευής στην Ελλάδα και στη Γερμανία, με παράδειγμα τα νέα πάρκα στα πρώην αεροδρόμια του Βερολίνου και της Φρανκφούρτης. Το εκτιμώμενο κόστος ανέρχεται σε πενήντα εκατομμύρια ευρώ για την εκκίνηση των μεγάλων πράσινων έργων και για την αποκατάσταση των μνημείων και την εκ νέου χρησιμοποίησή τους. Το κόστος των πενήντα εκατομμυρίων ευρώ είναι δυνατό να κατανεμηθεί σε φάσεις με χρονικό ορίζοντα δέκα ετών.

Λαμβάνοντας υπόψη τη φύση της λειτουργίας του αρχαιολογικού πάρκου, όπου οι εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης είναι ιδιαίτερα χρονοβόρες και κοστοβόρες, μπορούμε να αναμένουμε αυξημένο κόστος κατασκευής, κάτι που απαιτεί σαφείς και μακροπρόθεσμες προβλέψεις για τη δομή των εσόδων. Το οικονομικό μοντέλο του οργανισμού του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας προβλέπει σχεδόν την ίδια δομή εσόδων, όπως των μουσείων και άλλων μη κερδοσκοπικών οργανισμών. Τα έσοδα χωρίζονται σε δημόσιους πόρους, σε ιδιωτικούς πόρους και σε ίδιους πόρους⁵⁶⁰. Οι επιμέρους τύποι εσόδων διαφέρουν από οργανισμό σε οργανισμό, αλλά στην προκειμένη περίπτωση και οι τρεις τύποι είναι άμεσα επιθυμητοί, δεδομένου ότι στην ελληνική πραγματικότητα το οικονομικό μοντέλο διαχείρισης μουσείων, αρχαιολογικών τόπων και συναφών πάρκων προβλέπει κυρίως δημόσιους και ίδιους πόρους, χωρίς να αποκλείονται άλλοι τύποι εσόδων όπως για παράδειγμα:

1. η ετήσια κρατική επιχορήγηση από το Υπουργείο Πολιτισμού,
2. τα έσοδα που προέρχονται από εκδηλώσεις, παραγωγές και επισκέψεις,

---

⁵⁶⁰ Lord and Lord 2002, 158-183. Επίσης, Ambrose and Paine 2005, 144-245.

3. οι εισφορές, δωρεές, χορηγίες, επιχορηγήσεις, κληρονομίες, κληροδοσίες, καταπιστεύματα και κάθε άλλο έσοδο από κρατική ή από ιδιωτική πηγή,
4. οι ενισχύσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση ή από άλλους διεθνείς οργανισμούς,
5. τα έσοδα από επενδύσεις χρηματικών κεφαλαίων και από την εκμετάλλευση περιουσιακών στοιχείων,
6. η επιχορήγηση από το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων⁵⁶¹, και
7. τα προγράμματα ΕΣΠΑ από την Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου⁵⁶².

Η συζήτηση για τύπους πόρων και για κόστη εξαρτάται άμεσα από την οικονομική εκτίμηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Ουσιαστικά, αν αγνοείται η οικονομική αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς, η διατήρησή της, το πλήρες κόστος και τα οφέλη των κανονισμών και των έργων με πολιτιστικά συστατικά, τότε είναι εξαιρετικά πιθανή η μη βέλτιστη κατανομή των πόρων στον πολιτιστικό τομέα, η αποτυχία των επενδύσεων και η συνεχής υποβάθμιση των πολιτιστικών αγαθών στον κόσμο.

Προφανώς, η συζήτηση για οικονομικά ζητήματα χρειάζεται να γίνει κατανοητή στο ευρύτερο πλαίσιο της επαρκούς χρηματοδότησης για τη διατήρηση, την ανανέωση και την πρόσβαση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η οικονομική αποτίμηση είναι αναγκαίο (αν και όχι επαρκές) στάδιο για την επίτευξη της αειφόρου χρήσης των πολιτιστικών πόρων και για την επίτευξη ενός ισορροπημένου, βέλτιστου συνδυασμού συντήρησης, διατήρησης και πρόσβασης.

Επίσης αναγκαία είναι η εκτίμηση του σχετικού κόστους κάθε συστατικού που συγκροτεί το πολιτιστικό σύνολο. Η οικονομική αξία δεν αμφισβητεί τη σημασία των άλλων αξιών που περιβάλλουν τα πολιτιστικά αγαθά (αισθητική, εκπαιδευτική και άλλα), αλλά έχει έναν συγκεκριμένο και σημαντικό ρόλο να διαδραματίσει στην πολιτιστική πολιτική, προς την

---

⁵⁶¹ Πρακτικά της ΚΒ' Συνεδρίασης της Ολομέλειας της Βουλής για τον Οργανισμό Ανέγερσης του Νέου Μουσείου της Ακρόπολης, 14 Νοεμβρίου 1994, διαθέσιμο online.

⁵⁶² ΕΣΠΑ 2014-2020, διαθέσιμο online.

κατεύθυνση της καρποφορίας της πολιτιστικής κληρονομιάς και της ενίσχυσής της⁵⁶³.

6.10. Διαχείριση του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας

6.10.1. Το νομικό καθεστώς

Το καθεστώς του φορέα διαχείρισης του αρχαιολογικού πάρκου που προτείνεται είναι εκείνο του Νομικού Προσώπου Ιδιωτικού Δικαίου, μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, υπό την εποπτεία του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού και του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας, εξαιτίας της διπλής λειτουργικότητάς του ως οργανισμός που σχετίζεται με την πολιτιστική κληρονομιά και με το φυσικό περιβάλλον.

Τα μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου ή Ιδιωτικού Δικαίου υπόκεινται σε φόρο εισοδήματος νομικών προσώπων και νομικών οντοτήτων, *εξαιρουμένων, όμως, των εσόδων που πραγματοποιούνται κατά την επιδίωξη της εκπλήρωσης του σκοπού τους, τα οποία δεν αποτελούν αντικείμενο επιβολής φόρου εισοδήματος*. Τέτοια έσοδα είναι οι εισφορές και τα δικαιώματα εγγραφής των μελών, οι κρατικές επιχορηγήσεις, οι χορηγίες ιδιωτών ή επιχειρήσεων, οι δωρεές τρίτων, οι λαχειοφόροι κληρώσεις και οι έρανοι⁵⁶⁴.

6.10.2. Ζητήματα γενικής διαχείρισης

Τα ζητήματα διαχείρισης που αντιμετωπίζει το εν δυνάμει αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας σχετίζονται κυρίως με την επισκεψιμότητα της ευρύτερης περιοχής, τη δυνατότητα προσφοράς τουριστικών υπηρεσιών υψηλής ποιότητας (ιδιαίτερα στο επίπεδο των περιβαλλουσών κοινοτήτων), τη φέρουσα ικανότητα του συστήματος να εξυπηρετήσει τον επισκέπτη με τη δέουσα προσοχή και ασφάλεια και τη φροντίδα για την αισθητική και την παιδαγωγική του ικανοποίηση. Κάτι

---

⁵⁶³ Mourato and Mazzanti 2002, 51.

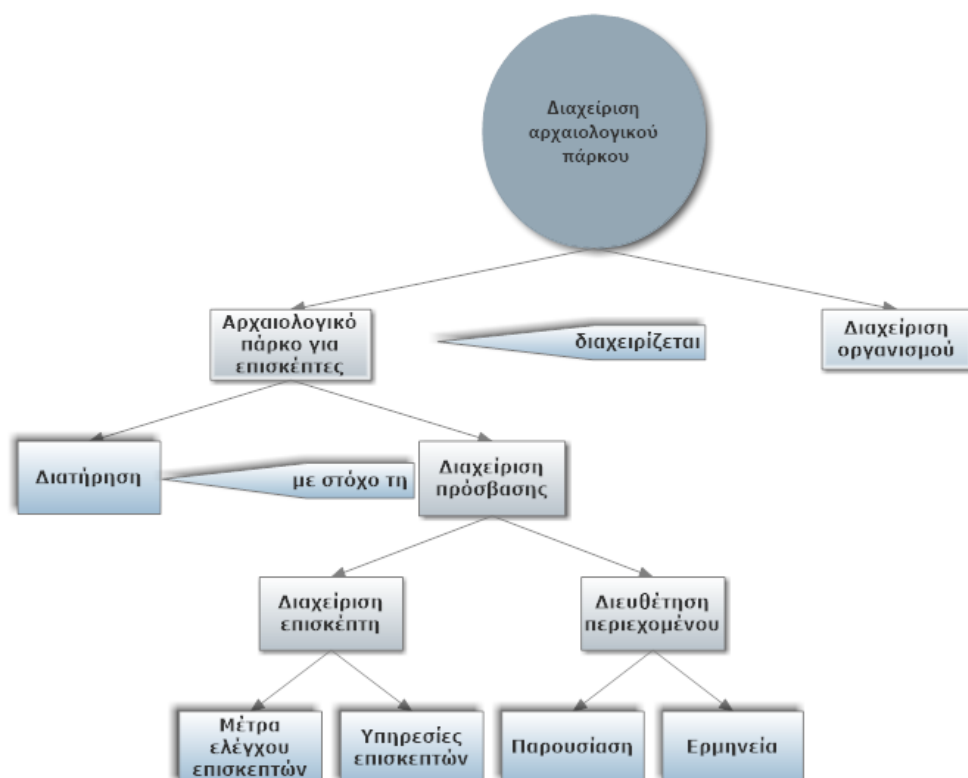
⁵⁶⁴ Νόμος 4172/2013,

διαθέσιμος online στο:

<https://www.taxheaven.gr/laws/law/index/law/528>, ανάκτηση: 04.03.2018.

τέτοιο πρακτικά σημαίνει τη διενέργεια των απαιτούμενων τεχνικών έργων, ανάμεσα στα οποία προτείνεται η κατασκευή και η λειτουργία μουσείου στα πρότυπα του μουσείου του αρχαιολογικού πάρκου της Ελεύθερνας στην Κρήτη.

Σχετίζονται, επίσης, με μέτρα ελέγχου των επισκεπτών, αλλά και με ζητήματα ερμηνείας και παρουσίασης, που μπορούν να καλυφθούν από τη σύγχρονη αλλά και από την παλαιότερη αρχαιολογική έρευνα στην περιοχή. Ιδιαίτερη προσοχή χρειάζεται κατά την άποψή μας η διαχείριση σε ζητήματα ασφαλείας του περιβάλλοντος, κάτι που ήδη γίνεται σε επίπεδο αρχαιολογικής έρευνας με συνεργαζόμενους φορείς, με τα τοπικά τμήματα Ασφαλείας και Πυροσβεστικής, αλλά μόνο κατά την περίοδο των ανασκαφών. Στην περίπτωση διαμόρφωσης ενός αρχαιολογικού πάρκου στην περιοχή, προτείνεται επέκταση αυτών των μέτρων ασφαλείας σε όλη τη διάρκεια του έτους, δεδομένου ότι η περιοχή της Κυμισάλας είναι ευαίσθητη οικολογικά και αρχαιολογικά, αν σκεφτεί κανείς ότι η πρακτική της λαθρυνασκαφής δεν έχει σταματήσει και εντείνεται με την απουσία των αρχαιολόγων κατά την περίοδο του χειμώνα (σχήμα 6.5).

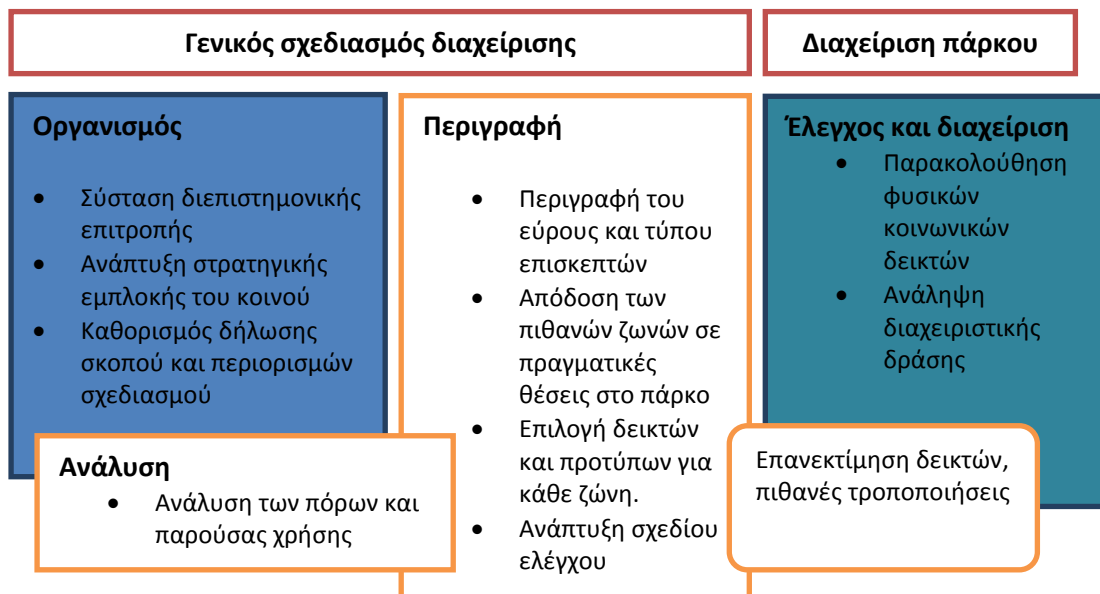

Σχήμα 6.5: Διάγραμμα διαχείρισης του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας ως πολιτιστική κληρονομιά

6.10.3.Ζητήματα διαχείρισης επισκεπτών

Οι παρεχόμενες υπηρεσίες λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες, τις προσδοκίες και την ικανοποίηση των επισκεπτών και συνεπώς την τουριστική ανάπτυξη. Αυτό συνεπάγεται την κατασκευή υποδομών και διάφορα μέτρα (δηλαδή τις στρατηγικές και τις τακτικές) που επηρεάζουν τον αριθμό των επισκεπτών και την κίνησή τους.

Εν προκειμένω, προτείνεται η εφαρμογή του πλαισίου σχεδιασμού και διαχείρισης VERP, που εστιάζει στη χρήση των επισκεπτών για την εμπειρία του επισκέπτη και στους πόρους του πάρκου. Οι επιπτώσεις σε ένα αρχαιολογικό πάρκο που περιβάλλεται από τοπίο φυσικού κάλλους, όπως το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας, οφείλονται κυρίως στη συμπεριφορά των επισκεπτών, στα επίπεδα της χρήσης του ευρύτερου χώρου, στους τύπους της χρήσης, στο χρονοδιάγραμμα της χρήσης και στον τόπο της χρήσης⁵⁶⁵ (σχήμα 6.6).

Σχήμα 6.6: Περίγραμμα λειτουργιών του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας για την ανάπτυξη δεικτών VERP⁵⁶⁶.

Οι δείκτες VERP καθορίζονται σε συνεργασία με τους αντίστοιχους επιστημονικούς φορείς, προκειμένου να γίνουν οι αναγκαίες ρυθμίσεις,

⁵⁶⁵ National Park Service 1997, 9.

⁵⁶⁶ Marion 2006, 6.

σχετικές με τη φέρουσα ικανότητα του συνολικού συστήματος του αρχαιολογικού πάρκου.

Οι αναγκαίες ρυθμίσεις υπάγονται στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και ακολουθούν γενικά πρότυπα διατήρησης έτσι όπως καθορίζονται από τις διεθνείς συμβάσεις. Περιλαμβάνουν, επίσης την ασφάλεια των επισκεπτών, την προσβασιμότητα και την άνεση. Η εξασφάλιση της προσβασιμότητας καθώς και οι επιπτώσεις της στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς διερευνώνται βάσει προηγούμενων μελετών. Επιπλέον, η διασφάλιση της προσβασιμότητας εξαρτάται από τη διατήρηση⁵⁶⁷. Όταν τίθενται ζητήματα διαχείρισης επισκεπτών, γίνεται διάκριση σε εκείνους τους κανονισμούς και τις προσεγγίσεις που επικεντρώνονται στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και σε εκείνους που επικεντρώνονται στην άνεση των επισκεπτών.

Βασικό εργαλείο για τον σχεδιασμό της προσβασιμότητας και της διαχείρισης των επισκεπτών, είναι ο καθορισμός ζωνών στη συνολική έκταση του αρχαιολογικού πάρκου. Κάτι τέτοιο προϋποθέτει τη δημιουργία διαφορετικών ζωνών ή περιοχών, ανάλογα με το καθεστώς της συντήρησης και της χρήσης τους. Αυτές χρησιμοποιούνται για να οργανωθούν διάφορες χρήσεις, έτσι ώστε να σχεδιαστούν οι διαφορετικές ζώνες προσβασιμότητας σε περιοχές με υψηλό καθεστώς προστασίας, όπου οι επισκέπτες δεν επιτρέπεται να εισέλθουν ή όπου η πρόσβαση είναι εξαιρετικά περιορισμένη, περιοχές που είναι ανοικτές για επίσκεψη και περιοχές όπου τοποθετούνται οι απαιτούμενες υποδομές για τους επισκέπτες, για παράδειγμα τουαλέτες, χώροι στάθμευσης και άλλα. Οι ζώνες είναι, επίσης, εργαλεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν με στρατηγικές και τεχνικές για τον έλεγχο των επισκεπτών. Μπορεί να είναι είτε μόνιμες είτε προσωρινές και ευμετάβλητες⁵⁶⁸.

Η τοποθέτηση σύγχρονων αντικειμένων ή κατασκευών σε μια προστατευόμενη περιοχή, είναι μέθοδος συντήρησης που ονομάζεται παρεμβολή. Η Σύμβαση Μπούρα⁵⁶⁹ και η Σύμβαση ENAME⁵⁷⁰ περιέχουν

---

⁵⁶⁷ Pieris and Prematilleke 1993, 20-21, επίσης Woollard 2004, 105.

⁵⁶⁸ Eaglesetal 2002, 98.

⁵⁶⁹ Σύμβαση Μπούρα, άρθρο 22.

⁵⁷⁰ Σύμβαση Ename άρθρα 4 παράγραφοι 1.5 παράγραφοι 2.5 παράγραφος 5.

διατάξεις, σύμφωνα με τις οποίες οι παρεμβολές πρέπει να εισάγονται με τρόπο που να μην παραποιεί ή να μην επισκιάζει το μνημείο της πολιτιστικής κληρονομιάς και να μη μειώνει την ερμηνευτική του αξία.

Η χωροθέτηση υποδομών στο αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας όπως είναι οι δρόμοι, τα αντικείμενα και οι πίνακες πληροφοριών, λαμβάνει υπόψη το φυσικό περιβάλλον, τη θέση και την πολιτιστική σημασία του χώρου. Όλες οι παρεμβολές πρέπει να είναι αναγνωρίσιμες ως σύγχρονες προσθήκες. Επίσης, συνιστάται η μελέτη των επιδράσεων των υποδομών στην αναμενόμενη προσέλευση επισκεπτών και η προσαρμογή τους στα χαρακτηριστικά και στις απαιτήσεις του χώρου. Όλα τα τεχνικά και τα τεχνολογικά στοιχεία πρέπει να σχεδιάζονται κατά τρόπο που να εξασφαλίζεται η αποτελεσματική και η τακτική του συντήρησης.

Κατά τη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας, χρειάζεται να ληφθούν υπόψη οι οδηγίες σχετικά με τη ρύθμιση των αρχαιολογικών χώρων, όπως αναφέρονται στην προαναφερθείσα σύμβαση της Βερόνα, το 1997. Η σύμβαση καθορίζει συγκεκριμένα μέτρα για τη δημόσια παρουσίαση, την προβολή και τη χρήση των αρχαίων τόπων παραστάσεων (*circus*, αμφιθέατρο, θέατρο). Ωστόσο, τα καθορισμένα μέτρα είναι δυνατό να εφαρμοστούν και στην περίπτωση του αρχαιολογικού πάρκου. Εκτός από τις γενικές οδηγίες, η Σύμβαση της Βερόνα είναι χρήσιμη για τα συγκεκριμένα τεχνικά δεδομένα που συγκεντρώνονται στο Παράρτημα Ι.

Όταν ο χώρος βρίσκεται σε ιδιαίτερο κίνδυνο, η Σύμβαση προτείνει τη χρήση εναλλακτικών τρόπων παρουσίασης με τη βοήθεια της ψηφιακής τεχνολογίας, κάτι που προτείνεται στην περίπτωση του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας σε συνεργασία με το Τμήμα Πολιτιστικής Τεχνολογίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου⁵⁷¹.

Στο πλαίσιο της ποιότητας της πρόσβασης των επισκεπτών⁵⁷², προτείνεται καθοδήγηση για τη διασφάλιση της κατανόησης του χώρου, για τη μέγιστη χωρητικότητα, για τα δημόσια τηλεφωνικά κέντρα, για τις τουαλέτες, για το κέντρο πληροφόρησης καθώς και για τα μέτρα ασφάλειας (έξοδοι, διαδρομές, υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης και άλλα).

---

⁵⁷¹ Σύμβαση της Βερόνα, Παράρτημα Ι, Σημείωμα 1.

⁵⁷² Σύμβαση της Βερόνα, Παράρτημα Ι, Σημείωμα 2.

Προτείνονται επίσης μέτρα για τη διασφάλιση στον ύψιστο βαθμό της αρχικής κατάστασης του αρχαιολογικού ιστορικού χώρου. Προτείνονται ακόμη συγκεκριμένες οδηγίες σχετικά με την κατασκευή οδών (θέτοντας τα αρχικά φυσιολατρικά πεζοπορικά μονοπάτια ως προτεραιότητα) και με τη χρήση φωτισμού για την ασφάλεια του πάρκου κατά τις νυκτερινές ώρες καθώς και εμπλουτισμός των οθονών παρουσίασης και ερμηνείας, έτσι ώστε να γίνει πιο εύκολα κατανοητός ο χώρος χωρίς να χάνει την αρχική του εμφάνιση και άλλα⁵⁷³.

Εκτός από τη φυσική χωροθέτηση σε ζώνες, υπάρχουν πολλά άλλα εργαλεία και διάφορες στρατηγικές και τακτικές που έχουν αναπτυχθεί για τη διαχείριση του αριθμού των επισκεπτών, όπως η συχνότητα και η διάρκεια των επισκέψεών τους σε άλλα αρχαιολογικά πάρκα. Με αυτόν τον τρόπο αποτρέπεται η καταστροφή της κληρονομιάς (διάβρωση, εκπομπές ρύπων, πιέσεις στο περιβάλλον, καταστροφή των μονοπατιών), ενώ την ίδια στιγμή είναι εγγυημένη η πρόσβαση στον χώρο. Αυτές οι πρακτικές προσεγγίσεις περιλαμβάνουν ειδικούς περιορισμούς για τη χρήση των μονοπατιών του πάρκου, μεταβολές στην τιμή των εισιτηρίων ανάλογα με την εποχή, περιορισμοί του αριθμού των επισκεπτών και των μεγεθών των ομάδων, περιορισμένη πρόσβαση σε συγκεκριμένες περιοχές, απαγόρευση της χρήσης φωτιάς (ιδιαίτερα σημαντική για την περίπτωση του δάσους που περιβάλλει την αρχαιολογική θέση), εκ των προτέρων κρατήσεις, επαρκείς πληροφορίες για τους επισκέπτες, διαφήμιση και άλλα⁵⁷⁴.

Βέβαια, εκτός από τη διαχείριση των επισκεπτών, είναι εξαιρετικά σημαντικές οι υπηρεσίες που προσφέρονται στους επισκέπτες. Συνεπώς, προτείνονται μέτρα που εξασφαλίζουν την άνεση, την ευχαρίστηση καθώς και την πρόσβαση στις πληροφορίες. Η προσέγγιση που επικεντρώνεται στον επισκέπτη του πάρκου της Κυμισάλας είναι προσανατολισμένη προς τον σχεδιασμό και την κατασκευή κατάλληλων εγκαταστάσεων που ικανοποιούν τις ανάγκες των επισκεπτών (τοποθέτηση πινακών πληροφόρησης, σηματοδότηση, τόποι ανάπαυσης, σνακ μπαρ και άλλα). Επίσης, προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης άλλων υπηρεσιών υψηλού επιπέδου (φιλικό προσωπικό, ωράριο λειτουργίας, επαγγελματισμός και

---

⁵⁷³ Σύμβαση της Βερόνα, Παράρτημα I, Σημείωμα 3.

⁵⁷⁴ Eagles et al 2002, 87-111.

άλλα), προτείνεται η εκπαίδευση του προσωπικού, χωρίς ωστόσο να παραβιάζεται το βασικό πρωτόκολλο ασφαλείας των αρχαιοτήτων. Ένα άλλο σημαντικό εργαλείο είναι οι δημοσκοπήσεις και οι στατιστικές έρευνες της Διεύθυνσης Τουρισμού του Δήμου Ρόδου που χρησιμεύουν ως κατευθυντήριες γραμμές για την ανάπτυξη των εκπαιδευτικών και τουριστικών προγραμμάτων, η παρουσία οδηγών - ξεναγών και άλλων βοηθημάτων.

Οι υπηρεσίες προς τους επισκέπτες δεν περιλαμβάνουν μόνο τις υπηρεσίες στο συγκρότημα του αρχαιολογικού πάρκου ή στο εν δυνάμει μουσείο που μπορεί να φιλοξενήσει αρκετά εκθέματα, αλλά μπορούν να επικεντρωθούν στον επισκέπτη πριν από τη φυσική του επίσκεψη στον χώρο και μετά από αυτήν. Ο σχεδιασμός της διαμονής και οι μεταφορές από και προς τον χώρο διαμορφώνουν την ποιότητα στις προσφερόμενες υπηρεσίες, μειώνουν το επίπεδο απογοήτευσης, εξαλείφουν την ταλαιπωρία, εμποδίζουν την κούραση αλλά και συμβάλλουν στην απόλαυση του πολιτιστικού αγαθού. Η έρευνα αποκαλύπτει ότι η χαμηλή ποιότητα των υπηρεσιών μειώνει την εκπαιδευτική εμπειρία και έχει αρνητική επίδραση στον αριθμό των επισκεπτών που επιθυμούν να επανέλθουν σε έναν αρχαιολογικό - πολιτιστικό τόπο⁵⁷⁵.

6.10.4.Χάραξη μονοπατιών

Βάσει υπουργικής απόφασης⁵⁷⁶, τα πεζοπορικά μονοπάτια που προτείνονται στην περίπτωση του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας, είναι διαδρομές που προορίζονται για δραστηριότητες όπως η πεζοπορία και η πρόσβαση περιπατητών σε φυσικά περιβάλλοντα και σε αξιοθέατα (φυσικά ή πολιτιστικά) και γενικότερα για τη γνωριμία και την επαφή του ανθρώπου με τη φύση, την ιστορία και τον πολιτισμό του κάθε τόπου. Στα πεζοπορικά μονοπάτια απαγορεύονται τα μηχανοκίνητα μέσα πορείας.

Για την καταγραφή των πολιτιστικών διαδρομών του αρχαιολογικού πάρκου, αρμόδια είναι η Διεύθυνση Δασών του Νομού Δωδεκανήσου που εντάσσεται στην Αποκεντρωμένη Διοίκηση Αιγαίου. Σε περίπτωση που η

⁵⁷⁵ Woollard 2004, 105-118.

⁵⁷⁶ Υπουργική Απόφαση 154551/1839/13.7.2017 (Β' 2562), διαθέσιμη online.

οικεία Διεύθυνση Δασών των Νομών δηλώσει ότι δε μπορεί να ανταπεξέλθει έγκαιρα στην καταγραφή των προτεινόμενων μονοπατιών, η εργασία μπορεί να ανατεθεί σε ιδιωτικά γραφεία εκπόνησης δασικών μελετών της κατηγορίας 24 του Προεδρικού Διατάγματος 541/1978⁵⁷⁷.

Επιπλέον, προβλέπεται ότι εντός τριών ετών από τη δημοσίευση της Υπουργικής Απόφασης, δηλαδή έως το 2020, πρέπει να έχει ολοκληρωθεί η καταγραφή όλων των μονοπατιών σε χάρτη της περιοχής, αρμοδιότητάς της, η κωδικοποίηση και η καταχώρηση αυτών με τα χαρακτηριστικά τους σε κατάλογο και η αποστολή τους στη Γενική Διεύθυνση Ανάπτυξης και Προστασίας Δασών και Αγροπεριβάλλοντος του Υπουργείου Περιβάλλοντος και Ενέργειας.

Προτείνεται συνεπώς η καταγραφή όλων των πιθανών πεζοπορικών διαδρομών που συνδέουν τις διαφορετικές ζώνες του αρχαιολογικού πάρκου και η διασύνδεσή τους με την κύρια πεζοπορική φυσιολατρική διαδρομή, στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης παρουσίασης των θεματικών περιεχομένων του πάρκου στους επισκέπτες.

Η αξιολόγηση των μονοπατιών ως τόπων σε αρχαιολογικό πλαίσιο ενισχύεται από την εξέταση των δύο σχετικών εννοιών της σήμανσης και της χάραξης. Η σήμανση των τοπίων γίνεται τόσο ως ακούσιο αποτέλεσμα των ανθρώπων που βαδίζουν τα μονοπάτια στην καθημερινή τους ζωή όσο και ως προϊόν συνειδητής δράσης, όπως η χάραξη μονοπατιών σε ένα αρχαιολογικό πάρκο. Με την πάροδο του χρόνου, το τοπίο γίνεται μια σύνθετη επικάλυψη διαφόρων σημείων από διαφορετικές εποχές, που έχουν τροποποιηθεί ακόμη και διαγραφεί κατά το παρελθόν⁵⁷⁸.

Το μονοπάτι σε ένα αρχαιολογικό πάρκο είναι δυναμικό περιβάλλον, που ασκεί τη δική του ενεργή επιρροή στους περιπατητές και στους επισκέπτες. Είναι ένα είδος διασύνδεσης ανάμεσα στο ανθρώπινο κίνητρο και στη φυσική τάξη του μονοπατιού που ενσωματώνεται από την ιστοριοποιημένη τοπογραφία και αποτελεί ευρέως χρησιμοποιούμενη διαπολιτισμική στρατηγική⁵⁷⁹.

Η χάραξη του μονοπατιού, δηλαδή η υλοποίησή του, όπως διατυπώνεται στη σχετική βιβλιογραφία, ασχολείται άμεσα με τη σχέση

⁵⁷⁷ Προεδρικό Διάταγμα 541/1978, διαθέσιμο online.

⁵⁷⁸ Aston and Rowley 1974, 14.

⁵⁷⁹ Ashmore 2004, 104, επίσης Grove and Gillespie 1992, 18.

ανάμεσα στην ιδεολογία και στην υλική κουλτούρα, κρίσιμο στοιχείο της οποίας είναι το τοπίο. Μέσα από την κατασκευή δρόμων, μονοπατιών, μνημείων και συναφών χαρακτηριστικών, οι αντιλήψεις για τον χώρο μπορούν να διαμορφωθούν για να τονίσουν συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις, συνδέοντας έτσι τους εννοιολογικούς με τους φυσικούς κόσμους. Η υλοποίηση είναι ένα εργαλείο που χρησιμοποιούν οι ηγέτες των κοινοτήτων για να κάνουν έκδηλες τις θέσεις τους, εξυπηρετώντας έτσι την ενίσχυση της σύνδεσης μιας ομάδας και ενός τόπου⁵⁸⁰ (εικόνα 6.5).

---

⁵⁸⁰ Demarrais et al 1996, 19.

Εικόνα 6.5: Χάρτης κύριας φυσιολατρικής διαδρομής. Βλέπε ανάλυση της διαδρομής σε format gpx.

6.10.5. Φορείς και εταίροι

Σε σχέση με τον ρόλο τους στη διαμόρφωση ενός οργανισμού, οι εταίροι είναι είτε εσωτερικοί είτε εξωτερικοί. Είναι σημαντικό στην περίπτωση του οργανισμού το όραμα να γίνεται αποδεκτό τουλάχιστον από την πλειοψηφία των εταίρων. Το όραμα διαμορφώνεται ανάλογα με τα συμφέροντα και με την επιρροή που ασκούν οι εταίροι, οπότε χρειάζεται να καθορίσει κανείς γενικά ποιοι είναι ή ποιοι μπορούν να είναι, λαμβάνοντας υπόψη τις σχετικές νομοθετικές διατάξεις για την προστασία και τη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς⁵⁸¹. Ουσιαστικά, στο ελληνικό νομοθετικό περιβάλλον είναι δυνατό να προσδιοριστούν οι εταίροι του οργανισμού για τη διαχείριση του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας ως εξής⁵⁸²:

1. Κράτος, Δήμοι και Τοπικές Κοινότητες.
2. Επαγγελματίες του δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα⁵⁸³.
3. Τοπικός πληθυσμός.
4. Μόνιμο προσωπικό.
5. Ιδρυτικά μέλη του οργανισμού, επενδυτές και χρηματοδότες⁵⁸⁴.
6. Τελικοί χρήστες και κοινωνία.

Τα ενδιαφέροντα και τα συμφέροντα των παραπάνω ομάδων μπορούν να καθοριστούν βάσει των αρμοδιοτήτων τους.

---

⁵⁸¹ Ν. 3028/28.6.2002, διαθέσιμος online.

⁵⁸² Βαρβαρέσος 1999, 114-140.

⁵⁸³ Αν και υπό την εποπτεία δημοσίων φορέων οι συμβάσεις επιστημονικού προσωπικού και τεχνιτών υψηλής εξειδίκευσης είναι συμβάσεις ιδιωτικού δικαίου και ορισμένου χρόνου για αρχαιολογικά έργα, αντίθετα από τους μόνιμους επαγγελματίες τεχνίτες στις κατά τόπους Εφορείες Αρχαιοτήτων. Βλ. για παράδειγμα Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού: Προκηρύξεις Επιλογής Προσωπικού, διαθέσιμο online.

⁵⁸⁴ Επενδυτές και χρηματοδότες δεν προβλέπονται από τον Ν. 3028/28.6.2002. Στην πράξη, όμως ο νόμος είναι ανενεργός σε περιπτώσεις δωρεών προς το ελληνικό δημόσιο, (βλ. Καρακατσούλη, 2014), όπου εφαρμόζει ουσιαστικά ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (2014/2149(INI)), που ενθαρρύνει συμπράξεις δημοσίου και ιδιωτικού τομέα, εξετάζοντας μάλιστα το ενδεχόμενο παροχής πιθανών φορολογικών ελαφρύνσεων.

Όσον αφορά τους εμπλεκόμενους φορείς, τόσο στη δημιουργία όσο και στη λειτουργία του αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας, προτείνεται η ακόλουθη ιεραρχική ταξινόμησή τους, βάσει του εύρους της λειτουργίας τους:

1. Υπουργείο Πολιτισμού.
2. Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου.
3. Δήμος Ρόδου.
4. Πανεπιστήμιο Αιγαίου - Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών.
5. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
6. Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου.
7. Πολωνική Ακαδημία Επιστημών.
8. Συνεργαζόμενοι φορείς του εξωτερικού.
9. Δημοτική Κοινότητα Έμπωνα, Τοπική Κοινότητα Σιαννών, Τοπική Κοινότητα Μονολίθου και Τοπική Κοινότητα Αγίου Ισιδώρου.
10. Αστυνομία Πόλεων και Πυροσβεστική σε ό,τι σχετίζεται με ζητήματα ασφάλειας και προστασίας του ευαίσθητου από περιβαλλοντικής άποψης τοπίου αλλά και με ζητήματα που αφορούν την αντιμετώπιση του φαινομένου των λαθρανασκαφών.

Η συν λειτουργία των παραπάνω φορέων και των ενδεχόμενων εταίρων είναι δυνατό να υλοποιήσει την κατασκευή και την ασφαλή διαχείριση ενός τόσο σημαντικού πάρκου για την Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου γενικότερα και για τον Δήμο της Ρόδου ειδικότερα, προσφέροντας ανακουφιστική βαλβίδα στην προσπάθεια για βελτίωση και αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος του νησιού, για αύξηση των δημοτικών, περιφερειακών και κρατικών εσόδων αλλά και για χρηματοδότηση από ίδιους πόρους της σημαντικής διενεργούμενης αρχαιολογικής έρευνας.

Συνοπτικά

Με βάση την παραπάνω ανασκόπηση και εξετάζοντας τα γεωγραφικά στοιχεία, την παρούσα χωροθέτηση και την κατάτμηση του χώρου σε Τομείς ή δυνητικές Ζώνες Επισκεψιμότητας, βάσει της ιστορικής επισκόπησης της αρχαιολογικής έρευνας στη συγκεκριμένη θέση, διαμορφώθηκε η άποψη πως η κατασκευή ενός αρχαιολογικού πάρκου θα μπορούσε να είναι ιδιαίτερα επωφελής για την αειφορική ανάπτυξη των κοινοτήτων που συνδέονται με την Κυμισάλα. Η ίδρυση και η διαμόρφωση ενός οργανισμού με συγκεκριμένη αποστολή και όραμα είναι το θεμέλιο για την κατασκευή και την οργάνωση του εν δυνάμει αρχαιολογικού πάρκου της Κυμισάλας και κεντρικό σημείο της παρούσας πρότασης.

Η διασύνδεση του εν δυνάμει αρχαιολογικού πάρκου με τα υφιστάμενα δίκτυα διαχείρισης τουρισμού του Δήμου Ρόδου και της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, θα μπορούσε να λειτουργήσει ως θετική συνιστώσα για την περαιτέρω τουριστική ανάπτυξη του νησιού, την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, την προσέλκυση ποιοτικών τουριστών και την αειφορική ανάπτυξη συγκεκριμένων κοινοτήτων, χωρίς ιδιαίτερες επιβαρύνσεις στον κοινωνικό ιστό της ευρύτερης περιοχής.

Πέραν των κρατικών εσόδων που συνεπάγεται η λειτουργία ενός τέτοιου οργανισμού, είναι σαφές ότι με την κατάλληλη διαχείριση θα μπορούσε να παράγει ίδιους πόρους για την τόνωση της επιστημονικής έρευνας σε πολλαπλούς τομείς που άπτονται της αρχαιολογικής, της τοπογραφικής, της παιδαγωγικής και της περιβαλλοντικής επιστήμης.

Περαιτέρω, το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας θα μπορούσε να λειτουργήσει ως πόλος έλξης επισκεπτών αναψυχής με την ευρεία ψυχαγωγική έννοια αλλά και ως φορέας εκπαίδευσης σε πολλαπλά επίπεδα μέσω προγραμμάτων ανταλλαγής φοιτητών, κάτι που ήδη συμβαίνει με τις συνεργασίες του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών του Πανεπιστημίου Αιγαίου σε εγχώριο και σε διεθνές επίπεδο.

Ο ποιοτικός πολιτιστικός τουρισμός είναι απόλυτα αναγκαίος για ένα νησί που διαθέτει ήδη τις αναγκαίες επιστημονικές υποδομές και τους οργανισμούς για τη στελέχωση και την ασφαλή λειτουργία ενός κέντρου πολιτισμού και ανάδειξης της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς σε όλα τα επίπεδα.

ΜΕΡΟΣ ΙΙΙ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Κεφάλαιο 7

Η εμπειρική έρευνα

Εισαγωγή

Το μεθοδολογικό και εμπειρικό πλαίσιο της έρευνας για τα αρχαιολογικά πάρκα γενικότερα και για το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας ειδικότερα, είναι προσανατολισμένο τόσο στην κατανόηση της γενικότερης έννοιας του αρχαιολογικού πάρκου όσο και στη διερεύνηση της αναγνωρισιμότητας της γεωγραφικής περιοχής της Κυμισάλας, προκειμένου μελλοντικά να είναι δυνατή η αξιοποίησή της μέσα από ευρωπαϊκά προγράμματα αειφορικής τουριστικής ανάπτυξης, με στόχο τον εμπλουτισμό και τη βελτίωση της ποιότητας του τουριστικού προϊόντος του νησιού και την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου στη Ρόδο.

Στο κεφάλαιο αυτό θα προσδιοριστεί ο σκοπός της έρευνας, θα διατυπωθούν τα ερευνητικά ερωτήματα, θα αναλυθούν ο τρόπος συλλογής των δεδομένων, η δομή του ερωτηματολογίου, η δειγματοληψία, η αξιοπιστία και η εγκυρότητα της έρευνας και θα παρουσιαστεί η μέθοδος της ανάλυσης των δεδομένων που χρησιμοποιήθηκε. Τέλος, θα καταγραφούν τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη συγκεκριμένη εμπειρική έρευνα.

Βασική επιδίωξη του κεφαλαίου είναι να παρουσιαστεί μια ολοκληρωμένη εικόνα για τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε στη Ρόδο με αντικείμενο τον πολιτιστικό τουρισμό, τον αρχαιολογικό τουρισμό ως τμήμα του, τα αρχαιολογικά πάρκα και τις περιβαλλοντικές γνώσεις των επισκεπτών και της τοπικής κοινότητας του νησιού.

7.1. Σκοπός της έρευνας

Ο αντικειμενικός σκοπός της παρούσας διατριβής είναι να διερευνηθεί η δυνατότητα της δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας που να λειτουργεί στο πλαίσιο της αειφορικής ανάπτυξης, να αποτελεί έναν εκπαιδευτικό, ψυχαγωγικό και ερμηνευτικό πόρο διαθέσιμο στο ευρύ κοινό και να

συμβάλλει στη διατήρηση, την προστασία και τη συντήρηση των αρχαιολογικών καταλοίπων που βρίσκονται εντός των ορίων του, συμβάλλοντας στην περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στο νησί.

7.2. Η υπόθεση εργασίας και οι ερευνητικοί άξονες

Η παρούσα διδακτορική διατριβή επιχειρεί να διερευνήσει την προοπτική δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας στη Ρόδο. Οι βασικές ερευνητικές υποθέσεις διαμορφώνονται ως εξής:

- H1: Τα πολιτιστικά στοιχεία ενός τουριστικού προορισμού (όπως είναι η Ρόδος) αποτελούν για κάποιον σημαντικό κριτήριο στην απόφασή του να τον επισκεφθεί; Αποτελούν σημαντικά συστατικά στοιχεία του τουριστικού προϊόντος του νησιού; Ο πολιτιστικός τουρισμός συμμετέχει ουσιαστικά στην ανάπτυξη του νησιού ως τουριστικού προορισμού; Αποτελεί μια ειδική ή εναλλακτική μορφή τουρισμού που προσδιορίζει το τουριστικό προϊόν του νησιού;
- H2: Υπάρχει επαρκής γνώση της έννοιας *αρχαιολογικό πάρκο*; Ποια είναι η αντίληψη των υποκειμένων του δείγματος για την έννοια *αρχαιολογικό πάρκο*;
- H3: Υπάρχει ικανοποιητικός βαθμός πληροφόρησης σχετικά με το εν δυνάμει αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας; Η πιθανή ανάπτυξη ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα θα έχει όφελος για την τοπική οικονομία; Πώς αξιολογεί το κοινό την ενδεχόμενη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα;
- H4 : Ποια είναι η αντίληψη των επισκεπτών και της τοπικής κοινότητας για την περιβαλλοντική αειφορία της Ρόδου; Η ενδεχόμενη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα θα συμβάλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της;

7.3. Επιλογή μεθόδου

Το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας είναι η απλή τυχαία δειγματοληψία. Ακολουθήθηκε η *ποσοτική προσέγγιση*, προκειμένου να διερευνηθούν και να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα. Δημιουργήθηκε ερωτηματολόγιο και διανεμήθηκε σε επισκέπτες του νησιού και σε ντόπιους κατοίκους μέσα από τα πέντε Γραφεία Πληροφοριών της Διεύθυνσης Τουρισμού του Δήμου Ρόδου.

Η διαδικασία της *ποσοτικής έρευνας* αποσκοπεί περισσότερο στην εξαγωγή στατιστικών συμπερασμάτων τα οποία αντικατοπτρίζουν τη συμπεριφορά ολόκληρου του πληθυσμού - στόχου, προσφέροντας έτσι τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων⁵⁸⁵.

Η διεξαγωγή της έγινε με αμερόληπτο και αντικειμενικό τρόπο περιορίζοντας την επίδραση του ερευνητή στη διαδικασία⁵⁸⁶. Στην παρούσα έρευνα επιλέχθηκε η συγκεκριμένη διαδικασία, επειδή αναζητήθηκαν πιθανές σχέσεις ανάμεσα στις μεταβλητές. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε ερμηνεία των σχέσεων αυτών⁵⁸⁷. Το ποσοτικό πρότυπο είναι πρόσφορο για την καταγραφή παραγόντων που επηρεάζουν την εμφάνιση ενός φαινομένου και η στατιστική επεξεργασία των απαντήσεων βοηθά στη μέτρηση των μεταβλητών⁵⁸⁸.

Η ανάλυση των δεδομένων έγινε με τη μέθοδο της ποσοτικής προσέγγισης, τόσο περιγραφικά, όσο και επαγωγικά με το λογισμικό SPSS (Statistical Package for Social Sciences). Αρχικά έγινε έλεγχος της κανονικότητας της κατανομής των μεταβλητών, όπου αυτό ήταν απαραίτητο, και στη συνέχεια έγινε επιλογή της χρήσης παραμετρικών ή μη παραμετρικών δοκιμών προκειμένου να προβούμε στις συγκρίσεις και τις συσχετίσεις που απαιτούνται για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων, με βάση την εκτίμηση των ερωτώμενων. Έτσι η στατιστική ανάλυση περιλαμβάνει:

---

⁵⁸⁵ Ανδρούσου και Πετρογιάννης 2008, 61.

⁵⁸⁶ Creswell 2011, 66.

⁵⁸⁷ Creswell 2011, 72.

⁵⁸⁸ Κασσιμάτη 2008, 100.

- Την κατανομή συχνοτήτων των μεταβλητών του πρώτου μέρους του ερωτηματολογίου.
- Τις αναλύσεις συνδυαστικών συχνοτήτων με επιλογή ανεξάρτητης μεταβλητής από το πρώτο μέρος και διασταυρώσεις δημογραφικών μεταβλητών του υπόλοιπου ερωτηματολογίου.
- Τις αναλύσεις (test ανεξάρτητων δειγμάτων), με επιλογή της ανεξάρτητης μεταβλητής από το πρώτο μέρος και την εφαρμογή της σε όλες τις εξαρτημένες μεταβλητές του υπόλοιπου ερωτηματολογίου.
- Τον έλεγχο της αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου (στο συνολικό ερωτηματολόγιο, εκτός από τα ανοικτού τύπου ερωτήματα).

Για τον καθορισμό της αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκε η αξιοπιστία εσωτερικής συνάφειας (internal consistency). Συγκεκριμένα, για τον έλεγχο αξιοπιστίας της κάθε παραγοντικής δομής υπολογίστηκε ο συντελεστής Cronbach' s Alpha, τιμές του οποίου μεγαλύτερες του 0,7 θεωρούνται ως ικανοποιητικές⁵⁸⁹. Για το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο θεωρούμε ότι οι διαστάσεις είναι αξιόπιστες, ορθά οριζόμενες από τα στοιχεία και με υψηλή συνέπεια σε εσωτερικό επίπεδο (Cronbach' s Alpha 0,84 - 0,92). Οι διατμηματικές συσχετίσεις για κάθε στοιχείο μέσα σε κάθε διάσταση αναμένεται να κυμανθούν από 0,35 έως 0,77⁵⁹⁰. Στη συνέχεια παρουσιάζεται ο βαθμός αξιοπιστίας και οι εσωτερικές εκτιμήσεις συνοχής της αξιοπιστίας όλων των διαστάσεων.

Το δείγμα επιλέχθηκε με τη μέθοδο της απλής τυχαίας δειγματοληψίας. Οι ερωτώμενοι ήταν κυρίως επισκέπτες της Ρόδου αλλά και ντόπιοι κάτοικοι του νησιού. Με δεδομένο ότι τη Ρόδο επισκέπτονται ετησίως 1.500.000 – 2.000.000 εκατομμύρια τουρίστες και με δεδομένο ότι βάσει του πίνακα 7.1 σε ένα μέγεθος πληθυσμού 1.000.000 ατόμων το ελάχιστο μέγεθος του δείγματος είναι 384 υποκείμενα, γίνεται κατανοητό ότι το δείγμα των 1.000 υποκειμένων που επιλέχθηκαν τυχαία για να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο είναι απόλυτα αντιπροσωπευτικό.

---

⁵⁸⁹ Creswell 2008.

⁵⁹⁰ Creswell 2008.

Πίνακας 7.1: Επιλογή Μεγέθους Δείγματος

N	S	N	S	N	S
10	10	220	140	1,200	291
15	14	230	144	1,300	297
20	19	240	148	1,400	302
25	24	250	152	1,500	306
30	28	260	155	1,600	310
35	32	270	159	1,700	313
40	36	280	162	1,800	317
45	40	290	165	1,900	320
50	44	300	169	2,000	322
55	48	320	175	2,200	327
60	52	340	181	2,400	331
65	56	360	186	2,600	335
70	59	380	191	2,800	338
75	63	400	196	3,000	341
80	66	420	201	3,500	346
85	70	440	205	4,000	351
90	73	460	210	4,500	354
95	76	480	214	5,000	357
100	80	500	217	6,000	361
110	86	550	226	7,000	364
120	92	600	234	8,000	367
130	97	650	242	9,000	368
140	103	700	248	10,000	370
150	108	750	254	15,000	375

160	113	800	260	20,000	377
170	118	850	265	30,000	379
180	123	900	269	40,000	380
190	127	950	274	50,000	381
200	132	1,000	278	75,000	382
210	136	1,100	285	1,000,000	384

Πηγή: Cornett, J. D., & Beckner, W. (1975)⁵⁹¹

όπου:

N: Το μέγεθος του πληθυσμού

s: Το ελάχιστο μέγεθος του δείγματος και

$\alpha = .05$

Η παρούσα έρευνα επικεντρώθηκε σε επισκέπτες διάφορων εθνικοτήτων του νησιού της Ρόδου. Τα ερωτηματολόγια δόθηκαν σε τουρίστες που προσέγγισαν τα πέντε Γραφεία Πληροφοριών της Διεύθυνσης Τουρισμού του Δήμου Ρόδου και το δείγμα αποτέλεσαν 1.000 ερωτώμενοι. Ακολουθήθηκε *δειγματοληψία χωρίς πιθανότητα* και συγκεκριμένα *βολική δειγματοληψία*.

Σύμφωνα με το συγκεκριμένο είδος δειγματοληψίας, επιλέχθηκαν διαθέσιμοι επισκέπτες στους οποίους υπήρξε εύκολη πρόσβαση μέσω των Γραφείων Πληροφοριών της Διεύθυνσης Τουρισμού του Δήμου Ρόδου. Σε αυτή την περίπτωση μπορούμε να πούμε ότι τα άτομα ήταν αντιπροσωπευτικά του πληθυσμού και ότι το δείγμα έδωσε χρήσιμες πληροφορίες για να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα⁵⁹².

⁵⁹¹ Introductory Statistics for the Behavioral Sciences. Columbus, OH: Charles Merrill Publishing Co., p.46.

⁵⁹² Creswell 2011, 179.

7.4. Τεχνικές συλλογής δεδομένων – Ερευνητικά εργαλεία

Ο τρόπος συλλογής των δεδομένων στην παρούσα έρευνα έγινε με *ερωτηματολόγιο*. Το ερωτηματολόγιο είναι ένα ευρέως διαδεδομένο και εύχρηστο εργαλείο συλλογής δεδομένων που παρέχει αριθμητική κωδικοποίηση, μπορεί να επιδοθεί χωρίς την παρουσία του ερευνητή και είναι σχετικά εύληπτο και εύχρηστο στην ανάλυση.

Από την άποψη της δεοντολογίας, οι συντάκτες των απαντήσεων των ερωτηματολογίων δεν ήταν απλά *παθητικοί προμηθευτές δεδομένων* για τους ερευνητές. Ήταν υποκείμενα και όχι αντικείμενα της έρευνας⁵⁹³.

Στην παρούσα έρευνα επιλέχθηκε ως εργαλείο, γιατί οι συμμετέχοντες είχαν τον απαραίτητο χρόνο να σκεφθούν πριν δώσουν τις απαντήσεις. Όσον αφορά τη συλλογή των δεδομένων, έγινε γρήγορα και σε μικρό σχετικά χρονικό διάστημα. Επίσης, οι ερωτώμενοι είχαν τη δυνατότητα να απαντούν ανώνυμα.

7.5. Δομή ερωτηματολογίου

Στο συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο περιλήφθηκαν *ερωτήσεις κλειστού τύπου* που παραθέτουν μια σειρά δεδομένων απαντήσεων από τις οποίες πρέπει να επιλέξει ο συμμετέχων⁵⁹⁴. Επιλέχθηκαν επίσης *διχοτομικές απαντήσεις* (Ναι/Όχι), παρά το γεγονός ότι παρέχουν εξαιρετικά μικρή πληροφορία, καθώς αναγκάζουν τους απαντούντες να αποκαλύψουν τις πραγματικές τους στάσεις για ένα ζήτημα, μπορούν να κωδικοποιηθούν γρήγορα, καθώς υπάρχουν μόνο δύο κατηγορίες να ενταχθούν και λειτουργούν ως μηχανισμοί διοχέτευσης για τις επόμενες ερωτήσεις⁵⁹⁵.

Επίσης, υπάρχουν ερωτήσεις με *κλίμακες ιεράρχησης - κλίμακες Likert* (διαφωνώ έντονα έως συμφωνώ έντονα), οι οποίες είναι χρήσιμα εργαλεία καθώς εμπεριέχουν έναν βαθμό ευαισθησίας και διαφοροποίησης των απαντήσεων, ενώ ταυτόχρονα αποφέρουν ποσοτικά δεδομένα. Είναι χρήσιμες για την αποτύπωση συμπεριφορών, αντιλήψεων και απόψεων,

---

⁵⁹³ Cohen, Manion & Morrison 2008, 414.

⁵⁹⁴ Cohen, Manion & Morrison 2008, 418.

⁵⁹⁵ Στο ίδιο, 422.

από την άλλη πλευρά, όμως, περιορίζουν τους ερευνητές εξαιτίας των τυποποιημένων απαντήσεων⁵⁹⁶.

Συμπεριλήφθηκαν, επίσης, *ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής*. Αυτά τα είδη των ερωτήσεων μπορούν να αντιμετωπίσουν ζητήματα που αφορούν τη διαβάθμιση των απαντήσεων, την έντασή τους, ενώ μπορούν να δώσουν ποσοτικά δεδομένα⁵⁹⁷. Επιλέχθηκαν και ελάχιστες *ερωτήσεις ανοιχτού τύπου* με σκοπό να επιτραπεί στους ερωτώμενους ένας βαθμός ευελιξίας στις απαντήσεις τους⁵⁹⁸.

Το ερωτηματολόγιο χωρίστηκε σε *τέσσερα μέρη*. Αυτό έγινε με γνώμονα τα ερευνητικά ερωτήματα που αποτελούν και τους στόχους της έρευνας.

Στο *πρώτο μέρος*, υπάρχουν ερωτήσεις που ανιχνεύουν τα γενικά δημογραφικά στοιχεία του στατιστικού πληθυσμού: φύλο, ηλικία, σπουδές, εισόδημα. Εμπεριέχονται διχοτομικά ερωτήματα, ερωτήσεις κλίμακας Likert και κλίμακες ιεράρχησης.

Στο *δεύτερο μέρος*, υπάρχουν ερωτήσεις σχετικές με τη δομή και την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στο νησί της Ρόδου και με τους πιθανούς τρόπους αλληλεπίδρασης των επισκεπτών με τα τοπικά πολιτιστικά στοιχεία. Εμπεριέχονται διχοτομικά ερωτήματα, ερωτήσεις κλίμακας Likert και κλίμακες ιεράρχησης.

Στο *τρίτο μέρος* του ερωτηματολογίου, περιέχονται γενικές και ειδικές ερωτήσεις που σχετίζονται με τον αρχαιολογικό τουρισμό ως τμήμα του πολιτιστικού τουρισμού και την έννοια του αρχαιολογικού πάρκου σε σχέση με την Κυμισάλα και επιχειρούν να ανιχνεύσουν τόσο τις γνώσεις όσο και τη στάση των επισκεπτών σε ζητήματα αρχαιολογικού τουρισμού. Εμπεριέχονται διχοτομικά ερωτήματα, ερωτήσεις κλίμακας Likert και κλίμακες ιεράρχησης.

Στο *τέταρτο μέρος* του ερωτηματολογίου, περιέχονται ερωτήσεις σχετικές με την περιβαλλοντική αειφορία και την πιθανή επιρροή ενός αρχαιολογικού πάρκου (συγκεκριμένα της Κυμισάλας) στην ευρύτερη περιβαλλοντική αειφορία της Ρόδου. Εμπεριέχονται διχοτομικά ερωτήματα, ερωτήσεις κλίμακας Likert και κλίμακες ιεράρχησης.

---

⁵⁹⁶ Cohen, Manion & Morrison 2008, 426.

⁵⁹⁷ Στο ίδιο, 424.

⁵⁹⁸ Δαμιανός 2005, 21-28.

Ένας από τους βασικούς προβληματισμούς κατά τη δόμηση του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου, υπήρξε η επιλογή ανάμεσα σε ανοικτού και σε κλειστού τύπου ερωτήσεις ή σε πιθανό συνδυασμό τους. Αν δηλαδή θα δινόταν στον ερωτώμενο η δυνατότητα να απαντήσει ελεύθερα ή να επιλέξει από μια σειρά προκατασκευασμένων απαντήσεων σχετικών με τα πολιτιστικά, τα αρχαιολογικά και τα περιβαλλοντικά ζητήματα.

Η πρώτη επιλογή, παρά το γεγονός ότι διαθέτει αρκετά θετικά χαρακτηριστικά⁵⁹⁹, δεν είναι πάντα η ευκολότερη για τον ερωτώμενο, δεδομένου ότι απαιτεί αρκετό χρόνο για την απάντηση των ερωτημάτων και είναι προβληματική ως προς την κωδικοποίηση των απαντήσεων⁶⁰⁰.

Στη δεύτερη περίπτωση, που αφορά τα ερωτήματα κλειστού τύπου, γίνεται ουσιαστικά προσπάθεια ποσοτικοποίησης των εξωτερικεύσεων του ανθρώπινου ψυχισμού⁶⁰¹. *Το υποκείμενο της έρευνας καλείται να συγκρίνει τη συμπεριφορά ή τις συνήθειές του με αυτές που περιγράφονται στα ερωτήματα και να εκφράσει μια αξιολογική κρίση*⁶⁰². Σε πολλά διχοτομικά ερωτήματα ο ερωτώμενος τοποθετείται και απαντά με ένα ναι ή με ένα όχι, ανάλογα με το αν αυτά εκφράζουν τις στάσεις του στα θέματα που περιγράφουν τα ερωτήματα. Γενικότερα, στα ερωτηματολόγια απαντώνται ερωτήματα στα οποία το υποκείμενο προτρέπεται να καταγράψει τον βαθμό στον οποίο συμφωνεί με μια δήλωση που περιγράφει κάποια συγκεκριμένη συμπεριφορά, είτε περιγραφικά, είτε αριθμητικά (κλίμακες τύπου Likert)⁶⁰³.

Είναι προφανές, ότι η συγκεκριμένη επιλογή ερωτημάτων για το συγκεκριμένο δείγμα πληθυσμού, δε μπορεί να επαναχρησιμοποιηθεί σε δείγματα πληθυσμού με διαφορετικά χαρακτηριστικά εξαιτίας πιθανών πολιτιστικών και κοινωνικών διαφορών. Για να γίνει κάτι τέτοιο χρειάζεται η ανάλογη τροποποίηση και ο έλεγχος καλής εφαρμογής του, ώστε να απευθυνθεί αξιόπιστα και έγκυρα σε έναν νέο πληθυσμό⁶⁰⁴.

---

⁵⁹⁹ Bradburn, Sudman & Wansink 2004, 154.

⁶⁰⁰ Dornyei, 2003, 47.

⁶⁰¹ Iseris 2016, 176.

⁶⁰² Iseris 2016, 176.

⁶⁰³ Likert 1932, 5-55.

⁶⁰⁴ Riva et al. 2015, 599.

7.6. Αξιοπιστία και εγκυρότητα

Για να εξασφαλιστεί η αξιοπιστία έγινε πιλοτική έρευνα. Το εργαλείο χορηγήθηκε σε πέντε υποκείμενα του δείγματος, τα οποία διέθεταν τα ίδια χαρακτηριστικά με το δείγμα της έρευνας, για να διαπιστωθούν τυχόν δυσκολίες στην κατανόηση των ερωτήσεων και των οδηγιών του ερωτηματολογίου, με σκοπό τη βελτίωσή τους. Επίσης, η πιλοτική έρευνα είχε ως στόχο να προβλεφθούν πιθανά προβλήματα σχετικά με τη ροή των ερωτήσεων, την έκταση του ερωτηματολογίου, τον χρόνο που απαιτείται για τη συμπλήρωσή του ώστε να διέπεται από κριτήρια αντικειμενικότητας και από εγκυρότητα.

Η επίδοση του ερωτηματολογίου έγινε προσωπικά από τη γράφουσα καθώς και από τα υπόλοιπα στελέχη της Διεύθυνσης Τουρισμού του Δήμου Ρόδου. Ένας άλλος τρόπος εξασφάλισης της αξιοπιστίας είναι ο έλεγχος της εσωτερικής συνέπειας των τιμών ενός ατόμου, δηλαδή, αν το υποκείμενο απαντά με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις ερωτήσεις, κυρίως στις ερωτήσεις με κλίμακα⁶⁰⁵.

Η εγκυρότητα υποδεικνύει κατά πόσο ένα εργαλείο μετράει αυτό το οποίο προορίζεται να μετρήσει⁶⁰⁶. Είναι σημαντικός παράγοντας για την ύπαρξη αποτελεσματικής έρευνας. Αν μια μελέτη δεν είναι έγκυρη, δεν έχει καμία αξία, ωστόσο, θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι είναι αδύνατο να είναι 100% έγκυρη⁶⁰⁷.

Επίσης, προκειμένου να εξασφαλιστεί η αξιοπιστία και η εγκυρότητα, τηρήθηκαν οι σχετικοί κανόνες δεοντολογίας, στους οποίους συμπεριλαμβάνεται το αυθόρμητο της συμμετοχής στην έρευνα, χωρίς εξαναγκασμούς ρητούς ή άρρητους. Οι απόψεις των ερωτηθέντων έγιναν σεβαστές, τηρήθηκε εχεμύθεια και έγινε γνωστοποίηση του σκοπού της έρευνας χωρίς να αποκρυφτούν στοιχεία⁶⁰⁸.

---

⁶⁰⁵ Creswell 2011, 197.

⁶⁰⁶ Ουζούνη και Νακάκης 2011, 232.

⁶⁰⁷ Cohen, Manion & Morrison 2008, 176.

⁶⁰⁸ Creswell 2011, 207.

7.7. Μέθοδος ανάλυσης δεδομένων

Τα δεδομένα αναλύθηκαν με το λογισμικό SPSS (Statistical Package for Social Sciences) και χρησιμοποιήθηκαν μέθοδοι περιγραφικής στατιστικής του συνόλου των δεδομένων του δείγματος με πίνακες και με γραφικές παραστάσεις. Χρησιμοποιήθηκε ο παρακάτω πίνακας τιμών εσωτερικής συνάφειας κατά τον Cronbach⁶⁰⁹. Για την περιγραφή της εσωτερικής συνάφειας με τη χρήση του Alpha του Cronbach, χρησιμοποιούνται συνήθως οι παρακάτω σχέσεις^{610 611 612}, αν και ένας μεγαλύτερος αριθμός στοιχείων στο test μπορεί να διογκώσει τεχνητά την τιμή του Alpha και ένα δείγμα με στενό εύρος μπορεί να τη μειώσει⁶¹³.

Cronbach' s Alpha	Εσωτερική συνάφεια
$0.9 \leq \alpha$	Εξαιρετική αλλά σπάνια
$0.8 \leq \alpha < 0.9$	Καλή
$0.7 \leq \alpha < 0.8$	Αποδεκτή
$0.6 \leq \alpha < 0.7$	Αμφισβητήσιμη
$0.5 \leq \alpha < 0.6$	Κακή
$\alpha < 0.5$	Μη αποδεκτή

Σε ό,τι αφορά το δεύτερο σκέλος του ερωτηματολογίου, σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, ο Cronbach' s Alpha αντιπροσωπεύεται με 0,816 και *καλή* αξιοπιστία εσωτερικής συνάφειας (βλ. αναλυτικά Παράρτημα 3).

⁶⁰⁹ Cronbach 1951, 297–334.

⁶¹⁰ George & Mallery 2003, 24–26.

⁶¹¹ Kline 2000, 13.

⁶¹² De Vellis 2012, 109–110.

⁶¹³ Cortina 1993, 98–104.

Περίληψη επεξεργασίας περιπτώσεων

Περιπτώσεις	N	%
Έγκυρες	5	,5
Εξαιρέθηκαν ^a	995	99,5
Σύνολο	1000	100,0

Αποκλεισμός βασισμένος σε όλες τις μεταβλητές της διαδικασίας⁶¹⁴.

Στατιστική αξιοπιστία

Cronbach' s Alpha	N Items
,816	52

Περίληψη επεξεργασίας περιπτώσεων

Περιπτώσεις	N	%
Έγκυρες	2	,2
Αποκλείστηκαν	998	99,8
Σύνολο	1000	100,0

Αποκλεισμός βασισμένος σε όλες τις μεταβλητές της διαδικασίας.

Στατιστική αξιοπιστία

Cronbach' s Alpha	N of Items
,751	47

⁶¹⁴ Exclude cases list wise: Αποκλείονται οι χαμένες τιμές μιας μεταβλητής (test ή group in g variable) απ' όλες τις αναλύσεις.

Σε ό,τι αφορά το τρίτο σκέλος του ερωτηματολογίου, σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, ο Cronbach's Alpha αντιπροσωπεύεται με 0,751 και *αποδεκτή* αξιοπιστία εσωτερικής συνάφειας (βλ. αναλυτικά Παράρτημα 3).

Σε ό,τι αφορά το τέταρτο σκέλος του ερωτηματολογίου, σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, ο Cronbach's Alpha αντιπροσωπεύεται με 0,830 και *καλή* αξιοπιστία εσωτερικής συνάφειας (βλ. αναλυτικά Παράρτημα 3).

Περίληψη επεξεργασίας περιπτώσεων

Περιπτώσεις	N	%
Έγκυρες	10	1,0
Αποκλείστηκαν ^a	990	99,0
Σύνολο	1000	100,0

Αποκλεισμός βασισμένος σε όλες τις μεταβλητές της διαδικασίας.

Δεδομένου ότι για να χαρακτηριστεί ένα ερωτηματολόγιο ως αξιόπιστο θα πρέπει ο δείκτης Cronbach's Alpha να είναι μεγαλύτερος του 0,70, στην προκείμενη περίπτωση, το υπό ανάλυση ερωτηματολόγιο μπορεί να θεωρηθεί αξιόπιστο και να οδηγήσει σε σχετικά ασφαλή συμπεράσματα. Βέβαια, ορισμένοι μελετητές θεωρούν πως για τα αρχικά στάδια της ανάλυσης αρκεί ο Cronbach's Alpha να κυμαίνεται ανάμεσα στο 0,5 και στο 0,6, αλλά οπωσδήποτε για την εξαγωγή σημαντικών συμπερασμάτων ο Cronbach's Alpha θα πρέπει να είναι 0,9 ή 0,95^{615 616}.

Στατιστική αξιοπιστία

Cronbach' s Alpha	N of Items
,830	7

⁶¹⁵ Tavakol & Dennick 2011, 54.

⁶¹⁶ Pallant 2005, 90.

7.8. Στατιστικοί πίνακες – Σχολιασμός συχνοτήτων

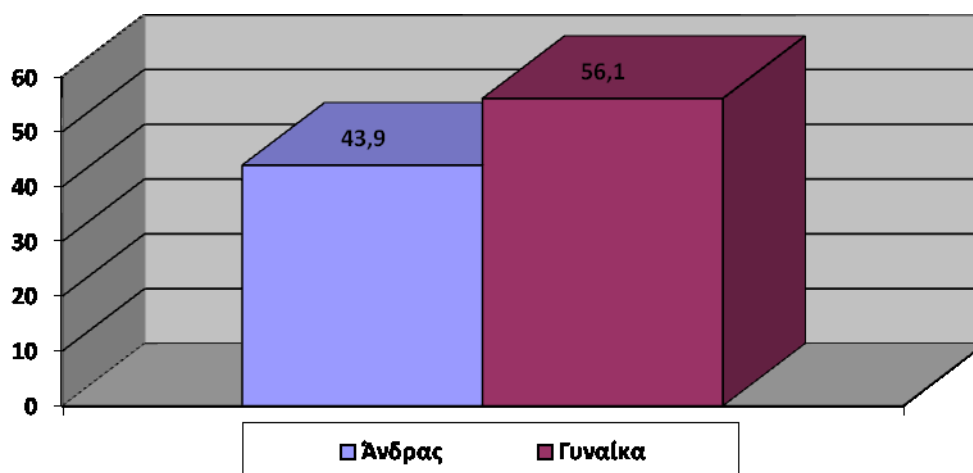
A. Δημογραφικά στοιχεία

Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα και της αντίστοιχης γραφικής παράστασης που ακολουθούν, φαίνεται ότι δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 1.000 υποκείμενα, εκ των οποίων 439 υποκείμενα ήταν *άνδρες* σε ποσοστό 43,9% και 561 υποκείμενα ήταν *γυναίκες* σε ποσοστό 56,1%.

Πίνακας A1: Το φύλο σας

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Άνδρας	439	43,9	43,9	43,9
Γυναίκα	561	56,1	56,1	100,0
Σύνολο	1000	100,0	100,0	

Γραφική παράσταση A1: Το φύλο σας

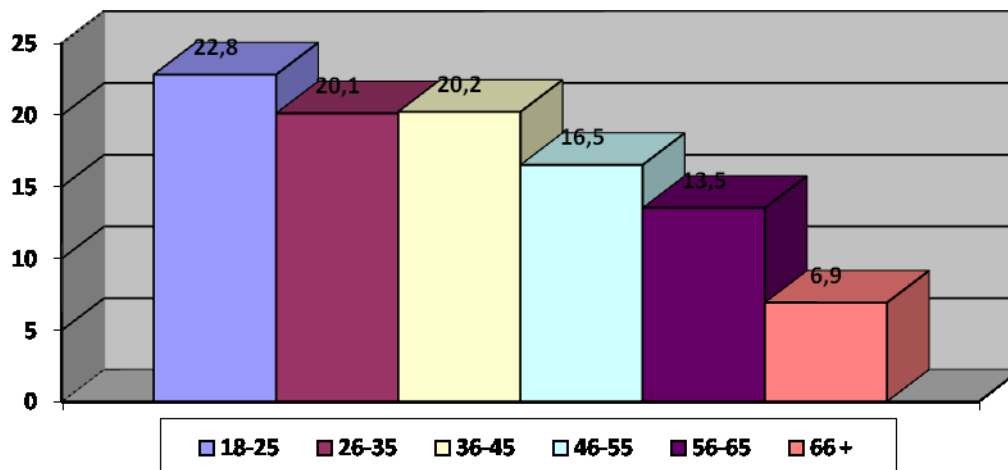
Η ηλικία των συμμετεχόντων σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα και της αντίστοιχης γραφικής παράστασης που ακολουθούν, φαίνεται ότι κάλυψε όλες τις επιμέρους ηλικιακές ομάδες. Έτσι, από τα 1.000 υποκείμενα, την ηλικιακή ομάδα 18-25 ετών αντιπροσώπευσαν 228 υποκείμενα με ποσοστό 22,8%, την ηλικιακή ομάδα 26-35 ετών αντιπροσώπευσαν 201 υποκείμενα με ποσοστό 20,1%, την ηλικιακή ομάδα

36-45 ετών αντιπροσώπευσαν 202 υποκείμενα με ποσοστό 20,2%, την ηλικιακή ομάδα 46-55 ετών αντιπροσώπευσαν 165 υποκείμενα με ποσοστό 16,5%, την ηλικιακή ομάδα 56-65 ετών αντιπροσώπευσαν 135 υποκείμενα με ποσοστό 13,5%, και τέλος, την ηλικιακή ομάδα 66+ ετών αντιπροσώπευσαν 69 υποκείμενα με ποσοστό 6,9%.

Πίνακας Α2: Η ηλικία σας

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
18-25	228	22,8	22,8	22,8
26-35	201	20,1	20,1	42,9
36-45	202	20,2	20,2	63,1
46-55	165	16,5	16,5	79,6
56-65	135	13,5	13,5	93,1
66 +	69	6,9	6,9	100,0
Σύνολο	1000	100,0	100,0	

Γραφική παράσταση Α2: Η ηλικία σας

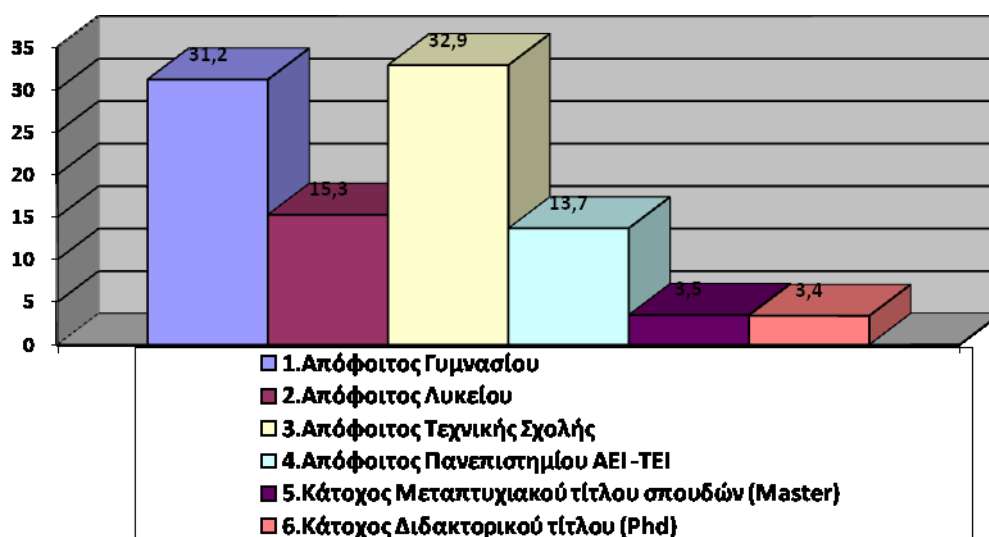
Το επίπεδο της μόρφωσης σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα και της αντίστοιχης γραφικής παράστασης που ακολουθούν, φαίνεται ότι κάλυψε όλα τα επιμέρους ερωτήματα. Έτσι, από τα 1.000 υποκείμενα, το μορφωτικό επίπεδο *απόφοιτος - απόφοιτη γυμνασίου* αντιπροσώπευσαν 312 υποκείμενα με ποσοστό 31,2%, το μορφωτικό επίπεδο *απόφοιτος - απόφοιτη λυκείου* αντιπροσώπευσαν 153 υποκείμενα με ποσοστό 15,3%, το μορφωτικό επίπεδο *απόφοιτος - απόφοιτη τεχνικής σχολής*

αντιπροσώπευσαν 329 υποκείμενα με ποσοστό 32,9%, το μορφωτικό επίπεδο *απόφοιτος - απόφοιτη πανεπιστημίου* αντιπροσώπευσαν 137 υποκείμενα με ποσοστό 13,7%, το μορφωτικό επίπεδο *κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών (Master's)* αντιπροσώπευσαν 35 υποκείμενα με ποσοστό 3,5%, και τέλος, το μορφωτικό επίπεδο *κάτοχος διδακτορικού τίτλου (PhD)* αντιπροσώπευσαν 34 υποκείμενα με ποσοστό 3,4%.

Πίνακας Α3: Το επίπεδο της μόρφωσής σας

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Απόφοιτος - Απόφοιτη Γυμνασίου	312	31,2	31,2	31,2
Απόφοιτος - Απόφοιτη Λυκείου	153	15,3	15,3	46,5
Απόφοιτος - Απόφοιτη Τεχνικής Σχολής	329	32,9	32,9	79,4
Απόφοιτος - Απόφοιτη Πανεπιστημίου ΑΕΙ -ΤΕΙ	137	13,7	13,7	93,1
Κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών (Master)	35	3,5	3,5	96,6
Κάτοχος Διδακτορικού τίτλου (PhD)	34	3,4	3,4	100,0
Σύνολο	1000	100,0	100,0	

Γραφική παράσταση Α3: Το επίπεδο της μόρφωσής σας

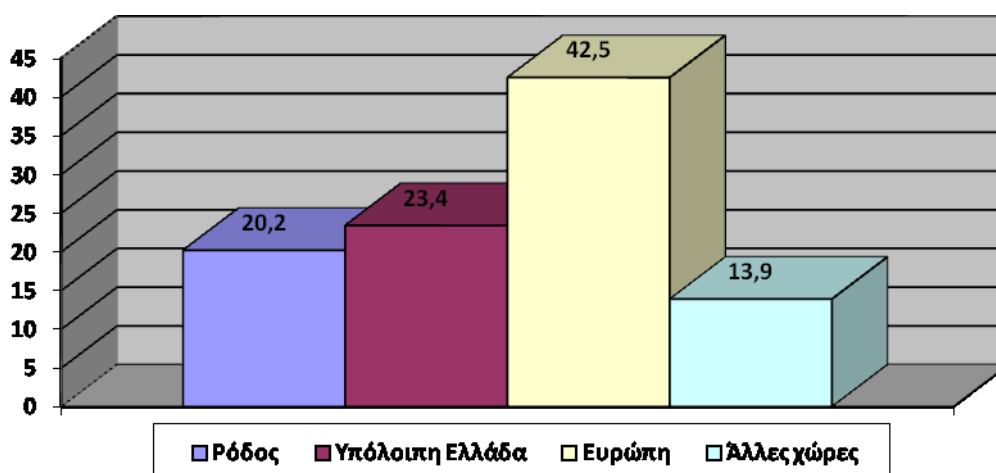

Όσον αφορά τον τόπο κατοικίας, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα και της αντίστοιχης γραφικής παράστασης που ακολουθούν, φαίνεται ότι κάλυψε όλα τα επιμέρους ερωτήματα. Έτσι, από τα 1.000 υποκείμενα, τη Ρόδο ως τόπο κατοικίας αντιπροσώπευσαν 202 υποκείμενα με ποσοστό 20,2%, την υπόλοιπη Ελλάδα ως τόπο κατοικίας αντιπροσώπευσαν 234 υποκείμενα με ποσοστό 23,4%, την Ευρώπη ως τόπο κατοικίας αντιπροσώπευσαν 425 υποκείμενα με ποσοστό 42,5% και τις άλλες χώρες ως τόπο κατοικίας αντιπροσώπευσαν 139 υποκείμενα με ποσοστό 13,9%.

Πίνακας Α4: Ο τόπος κατοικίας σας

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ρόδος	202	20,2	20,2	20,2
Υπόλοιπη Ελλάδα	234	23,4	23,4	43,6
Ευρώπη	425	42,5	42,5	86,1
Άλλες χώρες	139	13,9	13,9	100,0
Σύνολο	1000	100,0	100,0	

Γραφική παράσταση Α4: Ο τόπος κατοικίας σας

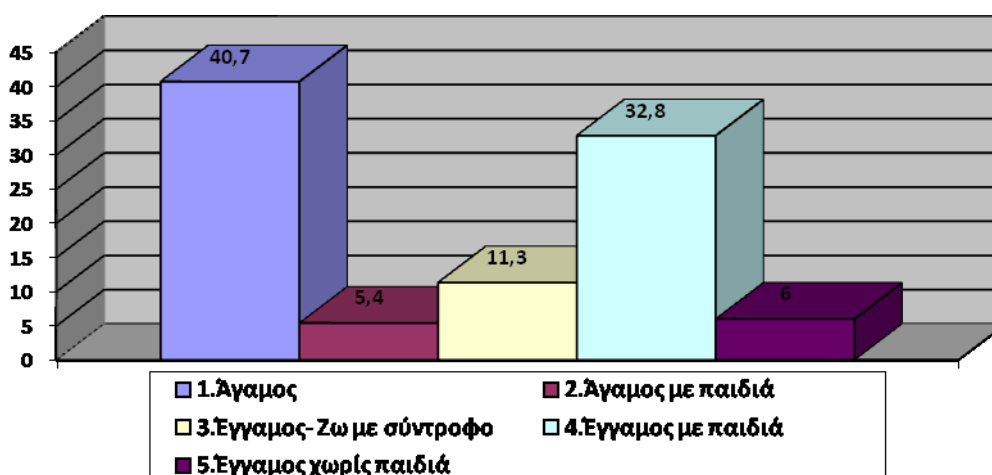
Η οικογενειακή κατάσταση σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα και της αντίστοιχης γραφικής παράστασης που ακολουθούν, φαίνεται ότι κάλυψε όλα τα επιμέρους ερωτήματα. Έτσι, από τα 1.000 υποκείμενα, την οικογενειακή κατάσταση *άγαμος - άγαμη* αντιπροσώπευσαν 407 υποκείμενα με ποσοστό 40,7%, την οικογενειακή κατάσταση *άγαμος -*

άγαμη με παιδιά αντιπροσώπευσαν 54 υποκείμενα με ποσοστό 5,4%, την οικογενειακή κατάσταση έγγαμος - έγγαμη - ζω με σύντροφο αντιπροσώπευσαν 113 υποκείμενα με ποσοστό 11,3%, την οικογενειακή κατάσταση έγγαμος - έγγαμη με παιδιά αντιπροσώπευσαν 328 υποκείμενα με ποσοστό 32,8%, την οικογενειακή κατάσταση έγγαμος - έγγαμη χωρίς παιδιά αντιπροσώπευσαν 60 υποκείμενα με ποσοστό 6,0%, και τέλος, την οικογενειακή κατάσταση άλλο αντιπροσώπευσαν 38 υποκείμενα με ποσοστό 3,8%.

Πίνακας Α5: Η οικογενειακή σας κατάσταση

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Άγαμος - Άγαμη	407	40,7	40,7	40,7
Άγαμος - Άγαμη με παιδιά	54	5,4	5,4	46,1
Έγγαμος - Έγγαμη - Ζω με σύντροφο	113	11,3	11,3	57,4
Έγγαμος - Έγγαμη με παιδιά	328	32,8	32,8	90,2
Έγγαμος - Έγγαμη χωρίς παιδιά	60	6,0	6,0	96,2
Άλλο	38	3,8	3,8	100,0
Σύνολο	1000	100,0	100,0	

Γραφική παράσταση Α5: Η οικογενειακή σας κατάσταση

Το επάγγελμα στην έρευνα σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα και της αντίστοιχης γραφικής παράστασης που ακολουθούν, φαίνεται ότι κάλυψε όλα τα επιμέρους ερωτήματα. Έτσι, από τα 1.000 υποκείμενα, το

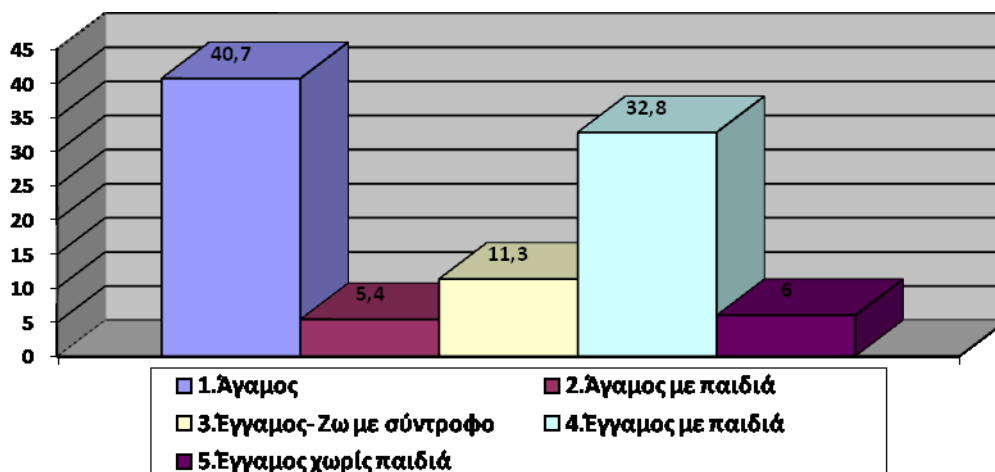

επάγγελμα δημόσιος υπάλληλος αντιπροσώπευσαν 215 υποκείμενα με ποσοστό 21,5%, το επάγγελμα ιδιωτικός υπάλληλος αντιπροσώπευσαν 265 υποκείμενα με ποσοστό 26,5%, το επάγγελμα ελεύθερος επαγγελματίας αντιπροσώπευσαν 115 υποκείμενα με ποσοστό 11,5%, το επάγγελμα επιχειρηματίας αντιπροσώπευσαν 70 υποκείμενα με ποσοστό 7,0%, το επάγγελμα εργάτης - τεχνίτης αντιπροσώπευσαν 29 υποκείμενα με ποσοστό 2,9%, το επάγγελμα άνεργος - άνεργη - συνταξιούχος αντιπροσώπευσαν 93 υποκείμενα με ποσοστό 9,3%, το επάγγελμα οικιακά αντιπροσώπευσαν 31 υποκείμενα με ποσοστό 3,1%, το επάγγελμα φοιτητής - φοιτήτρια αντιπροσώπευσαν 155 υποκείμενα με ποσοστό 15,5%, και τέλος, το επάγγελμα άλλο αντιπροσώπευσαν 27 υποκείμενα με ποσοστό 2,7%.

Πίνακας Α6: Το επάγγελμά σας

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δημόσιος υπάλληλος	215	21,5	21,5	21,5
Ιδιωτικός υπάλληλος	265	26,5	26,5	48,0
Ελεύθερος επαγγελματίας	115	11,5	11,5	59,5
Επιχειρηματίας	70	7,0	7,0	66,5
Εργάτης - τεχνίτης	29	2,9	2,9	69,4
Άνεργος - Άνεργη - Συνταξιούχος	93	9,3	9,3	78,7
Οικιακά	31	3,1	3,1	81,8
Φοιτητής - Φοιτήτρια	155	15,5	15,5	97,3
Άλλο	27	2,7	2,7	100,0
Σύνολο	1000	100,0	100,0	

Γραφική παράσταση Α6: Το επάγγελμά σας

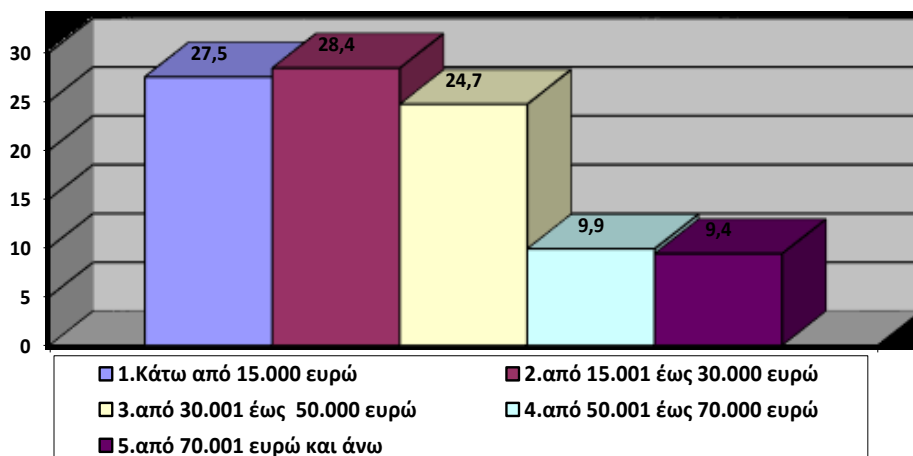

Το οικογενειακό εισόδημα σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα και της αντίστοιχης γραφικής παράστασης που ακολουθούν, φαίνεται πως κάλυψε όλα τα επιμέρους ερωτήματα. Έτσι, από τα 1.000 υποκείμενα, το οικογενειακό εισόδημα *κάτω από 15.000 ευρώ* αντιπροσώπευσαν 271 υποκείμενα με ποσοστό 27,1%, το οικογενειακό εισόδημα *15.001 έως 30.000 ευρώ* αντιπροσώπευσαν 280 υποκείμενα με ποσοστό 28,0%, το οικογενειακό εισόδημα *30.001 έως 50.000 ευρώ* αντιπροσώπευσαν 244 υποκείμενα με ποσοστό 24,4%, το οικογενειακό εισόδημα *50.001 έως 70.000 ευρώ* αντιπροσώπευσαν 98 υποκείμενα με ποσοστό 9,8%, το οικογενειακό εισόδημα *70.000 ευρώ και άνω* αντιπροσώπευσαν 93 υποκείμενα με ποσοστό 9,3% ενώ *δεν απάντησαν* 14 υποκείμενα με ποσοστό 1,4%.

Πίνακας Α7: Το οικογενειακό σας εισόδημα

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Κάτω από 15.000 ευρώ	271	27,1	27,5	27,5
Από 15.001 έως 30.000 ευρώ	280	28,0	28,4	55,9
Από 30.001 έως 50.000 ευρώ	244	24,4	24,7	80,6
Από 50.001 έως 70.000 ευρώ	98	9,8	9,9	90,6
70.001 ευρώ και άνω	93	9,3	9,4	100,0
Μερικό Σύνολο	986	98,6	100,0	
Δεν απάντησαν	14	1,4		
Σύνολο	1000	100,0		

Γραφική παράσταση Α7: Το οικογενειακό σας εισόδημα

B. Πολιτιστικός Τουρισμός

B1. Σε ποιο βαθμό επηρέασε την απόφασή σας να επισκεφθείτε τη Ρόδο η ιστορία και ο πολιτισμός του νησιού;

Όσον αφορά την ιστορία και τον πολιτισμό της Ρόδου ως κριτήριο απόφασης για επίσκεψη στο νησί, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 249 υποκείμενα με ποσοστό 24,9%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 456 υποκείμενα με ποσοστό 45,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 194 υποκείμενα με ποσοστό 19,4%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 51 υποκείμενα με ποσοστό 5,1%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 42 υποκείμενα με ποσοστό 4,2% ενώ *δεν απάντησαν* 8 υποκείμενα με ποσοστό 0,8%.

Πίνακας Β1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	249	24,9	25,1	25,1
Αρκετά	456	45,6	46,0	71,1
Μέτρια	194	19,4	19,6	90,6
Λίγο	51	5,1	5,1	95,8
Καθόλου	42	4,2	4,2	100,0
Μερικό Σύνολο	992	99,2	100,0	
Δεν απάντησαν	8	,8		
Σύνολο	1000	100,0		

Από τη συνδυαστική ανάλυση με τον πίνακα του φύλου προκύπτει ότι στο ερώτημα απάντησαν 433 άνδρες και 559 γυναίκες.

Η ιστορία και ο πολιτισμός του νησιού φαίνεται να αποτελούν ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα επιρροής στην απόφαση των υποκειμένων να επισκεφθούν τη Ρόδο. Συγκεκριμένα, ένα ποσοστό της τάξης του 25,1% (εκ των οποίων το 45,8% ήταν άνδρες και το 54,2% ήταν γυναίκες) δήλωσαν ότι τα δύο ως άνω στοιχεία επηρέασαν την απόφασή τους να επισκεφθούν τη Ρόδο σε *πάρα πολύ* μεγάλο βαθμό και αντίστοιχο ποσοστό της τάξης του 46,0% (εκ των οποίων το 45,8% ήταν άνδρες και το 54,2% ήταν γυναίκες) δήλωσαν ότι τα δύο ως άνω στοιχεία επηρέασαν την απόφασή τους να επισκεφθούν τη Ρόδο σε *αρκετά* μεγάλο βαθμό.

Αντίθετα, η ιστορία και ο πολιτισμός του νησιού φαίνεται να μην επηρέασαν σημαντικά την απόφαση των υποκειμένων να επισκεφθούν τη Ρόδο. Συγκεκριμένα, ένα ποσοστό της τάξης του 5,1% (εκ των οποίων το 29,4% ήταν άνδρες και το 70,6% ήταν γυναίκες) δήλωσαν ότι οι δύο ως άνω παράγοντες επηρέασαν την απόφασή τους να επισκεφθούν τη Ρόδο σε λίγο βαθμό και ένα ποσοστό της τάξης του 4,2% (εκ των οποίων το 35,7% ήταν άνδρες και το 64,3% ήταν γυναίκες) δήλωσαν ότι οι δύο ως άνω παράγοντες δεν επηρέασαν καθόλου την απόφασή τους να επισκεφθούν το νησί. Η ανάλυση συνδυαστικών συχνοτήτων δε δίνει στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις (Pearson Chi - Square =7,08 df =4 Sig.,132)⁶¹⁷.

B2. Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να:

1. Μαθαίνω για τα τοπικά έθιμα

Όσον αφορά την επαφή με τα τοπικά έθιμα κατά τη διάρκεια μιας επίσκεψης αναψυχής στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 321 υποκείμενα με ποσοστό 32,1%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 379 υποκείμενα με ποσοστό 37,9%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 196 υποκείμενα με ποσοστό 19,6%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 48 υποκείμενα με ποσοστό 4,8%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 12 υποκείμενα με ποσοστό 1,2% ενώ *δεν απάντησαν* 44 υποκείμενα με ποσοστό 4,4%.

---

⁶¹⁷ Το test chi - square του Pearson (x²) είναι μια στατιστική δοκιμασία που εφαρμόζεται σε σύνολα κατηγορικών δεδομένων για να εκτιμηθεί το πόσο πιθανό είναι οποιαδήποτε παρατηρούμενη διαφορά μεταξύ των συνόλων να προέκυψε τυχαία. Είναι κατάλληλο για μη ζευγμένα δεδομένα από μεγάλα δείγματα. Βλ. Gosall et al 2012 129-130.

Πίνακας Β2.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	321	32,1	33,6	33,6
Αρκετά	379	37,9	39,6	73,2
Μέτρια	196	19,6	20,5	93,7
Λίγο	48	4,8	5,0	98,7
Καθόλου	12	1,2	1,3	100,0
Μερικό Σύνολο	956	95,6	100,0	
Δεν απάντησαν	44	4,4		
Σύνολο	1000	100,0		

B2. Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να:**2. Μαθαίνω για τις παραδόσεις και τον πολιτισμό**

Όσον αφορά τη γνώση για τις παραδόσεις και τον πολιτισμό της Ρόδου κατά τη διάρκεια της επίσκεψης αναψυχής στο νησί, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 298 υποκείμενα με ποσοστό 29,8%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 450 υποκείμενα με ποσοστό 45,0%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 168 υποκείμενα με ποσοστό 16,8%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 36 υποκείμενα με ποσοστό 3,6%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6% ενώ *δεν απάντησαν* 42 υποκείμενα με ποσοστό 4,2%.

Πίνακας Β2.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	298	29,8	31,1	31,1
Αρκετά	450	45,0	47,0	78,1
Μέτρια	168	16,8	17,5	95,6
Λίγο	36	3,6	3,8	99,4
Καθόλου	6	,6	,6	100,0
Μερικό Σύνολο	958	95,8	100,0	
Δεν απάντησαν	42	4,2		
Σύνολο	1000	100,0		

B2. Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να:

3. Επισκέπτομαι τα μουσεία και τα τοπικά αξιοθέατα

Όσον αφορά την επίσκεψη μουσείων και τοπικών αξιοθεάτων κατά τη διάρκεια της επίσκεψης αναψυχής στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 351 υποκείμενα με ποσοστό 35,1%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 384 υποκείμενα με ποσοστό 38,4%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 158 υποκείμενα με ποσοστό 15,8%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 45 υποκείμενα με ποσοστό 4,5%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 12 υποκείμενα με ποσοστό 1,2% ενώ *δεν απάντησαν* 50 υποκείμενα με ποσοστό 5,0%.

Πίνακας B2.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	351	35,1	36,9	36,9
Αρκετά	384	38,4	40,4	77,4
Μέτρια	158	15,8	16,6	94,0
Λίγο	45	4,5	4,7	98,7
Καθόλου	12	1,2	1,3	100,0
Μερικό Σύνολο	950	95,0	100,0	
Δεν απάντησαν	50	5,0		
Σύνολο	1000	100,0		

B2. Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να:

4. Πηγαίνω σε συναυλίες και σε θεατρικές παραστάσεις

Όσον αφορά την προτίμηση παρακολούθησης συναυλιών και θεατρικών παραστάσεων κατά τη διάρκεια της επίσκεψης αναψυχής στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 170 υποκείμενα με ποσοστό 17,0%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 277 υποκείμενα με ποσοστό 27,7%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 227 υποκείμενα με ποσοστό 22,7%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 153 υποκείμενα με ποσοστό 15,3%, το *καθόλου*

αντιπροσώπευσαν 100 υποκείμενα με ποσοστό 10,0% ενώ δεν απάντησαν 73 υποκείμενα με ποσοστό 7,3%.

Πίνακας Β2.4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	170	17,0	18,3	18,3
Αρκετά	277	27,7	29,9	48,2
Μέτρια	227	22,7	24,5	72,7
Λίγο	153	15,3	16,5	89,2
Καθόλου	100	10,0	10,8	100,0
Μερικό Σύνολο	927	92,7	100,0	
Δεν απάντησαν	73	7,3		
Σύνολο	1000	100,0		

Β2. Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να:

5. Εξερευνώ το φυσικό περιβάλλον του νησιού

Όσον αφορά την προτίμηση εξερεύνησης του φυσικού περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια της επίσκεψης αναψυχής στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 320 υποκείμενα με ποσοστό 32,0%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 366 υποκείμενα με ποσοστό 36,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 188 υποκείμενα με ποσοστό 18,8%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 52 υποκείμενα με ποσοστό 5,2%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 12 υποκείμενα με ποσοστό 1,2% ενώ *δεν απάντησαν* 62 υποκείμενα με ποσοστό 6,2%.

Πίνακας Β2.5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	320	32,0	34,1	34,1
Αρκετά	366	36,6	39,0	73,1
Μέτρια	188	18,8	20,0	93,2
Λίγο	52	5,2	5,5	98,7
Καθόλου	12	1,2	1,3	100,0
Μερικό Σύνολο	938	93,8	100,0	
Δεν απάντησαν	62	6,2		
Σύνολο	1000	100,0		

B2. Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να:

6. Κάνω ηλιοθεραπεία και κολύμπι

Όσον αφορά την προτίμηση για ηλιοθεραπεία και κολύμπι κατά τη διάρκεια της επίσκεψης αναψυχής στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 392 υποκείμενα με ποσοστό 39,2%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 312 υποκείμενα με ποσοστό 31,2%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 155 υποκείμενα με ποσοστό 15,5%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 76 υποκείμενα με ποσοστό 7,6%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 24 υποκείμενα με ποσοστό 2,4% ενώ *δεν απάντησαν* 41 υποκείμενα με ποσοστό 4,1%.

Πίνακας B2.6

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	392	39,2	40,9	40,9
Αρκετά	312	31,2	32,5	73,4
Μέτρια	155	15,5	16,2	89,6
Λίγο	76	7,6	7,9	97,5
Καθόλου	24	2,4	2,5	100,0
Μερικό Σύνολο	959	95,9	100,0	
Δεν απάντησαν	41	4,1		
Σύνολο	1000	100,0		

B2. Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να:

7. Δοκιμάζω την τοπική κουζίνα

Όσον αφορά την προτίμηση της τοπικής κουζίνας κατά τη διάρκεια της επίσκεψης αναψυχής στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 433 υποκείμενα με ποσοστό 43,3%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 347 υποκείμενα με ποσοστό 34,7%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 132 υποκείμενα με ποσοστό 13,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 19 υποκείμενα με ποσοστό 1,9%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 14 υποκείμενα με ποσοστό 1,4% ενώ *δεν απάντησαν* 55 υποκείμενα με ποσοστό 5,5%.

Πίνακας Β2.7

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	433	43,3	45,8	45,8
Αρκετά	347	34,7	36,7	82,5
Μέτρια	132	13,2	14,0	96,5
Λίγο	19	1,9	2,0	98,5
Καθόλου	14	1,4	1,5	100,0
Μερικό Σύνολο	945	94,5	100,0	
Δεν απάντησαν	55	5,5		
Σύνολο	1000	100,0		

B2. Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να:**8. Αγοράζω τοπικά προϊόντα**

Όσον αφορά την προτίμηση της αγοράς τοπικών προϊόντων κατά τη διάρκεια της επίσκεψης αναψυχής στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 260 υποκείμενα με ποσοστό 26,0%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 333 υποκείμενα με ποσοστό 33,3%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 207 υποκείμενα με ποσοστό 20,7%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 98 υποκείμενα με ποσοστό 9,8%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 37 υποκείμενα με ποσοστό 3,7% ενώ *δεν απάντησαν* 65 υποκείμενα με ποσοστό 6,5%.

Πίνακας Β2.8

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	260	26,0	27,8	27,8
Αρκετά	333	33,3	35,6	63,4
Μέτρια	207	20,7	22,1	85,6
Λίγο	98	9,8	10,5	96,0
Καθόλου	37	3,7	4,0	100,0
Μερικό Σύνολο	935	93,5	100,0	
Δεν απάντησαν	65	6,5		
Σύνολο	1000	100,0		

B2. Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να:

9. Απολαμβάνω τη νυχτερινή ζωή

Όσον αφορά την προτίμηση για νυχτερινή ζωή κατά τη διάρκεια της επίσκεψης αναψυχής στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 252 υποκείμενα με ποσοστό 25,2%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 246 υποκείμενα με ποσοστό 24,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 188 υποκείμενα με ποσοστό 18,8%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 139 υποκείμενα με ποσοστό 13,9%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 95 υποκείμενα με ποσοστό 9,5% ενώ *δεν απάντησαν* 80 υποκείμενα με ποσοστό 8,0%.

Πίνακας Β2.9

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	252	25,2	27,4	27,4
Αρκετά	246	24,6	26,7	54,1
Μέτρια	188	18,8	20,4	74,6
Λίγο	139	13,9	15,1	89,7
Καθόλου	95	9,5	10,3	100,0
Μερικό Σύνολο	920	92,0	100,0	
Δεν απάντησαν	80	8,0		
Σύνολο	1000	100,0		

B3. Ποια είναι τα πολιτιστικά στοιχεία της Ρόδου που σας ελκύουν περισσότερο; Παρακαλώ σημειώστε έως τρεις (3) επιλογές.

Πρώτη επιλογή

Όσον αφορά τα πολιτιστικά στοιχεία που ελκύουν περισσότερο κατά τη διάρκεια της επίσκεψης αναψυχής στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, στην πρώτη επιλογή, από τα 1.000 υποκείμενα, οι *αρχαιολογικοί χώροι* επελέγησαν από 735 υποκείμενα με ποσοστό 73,5%, τα *μουσεία* επελέγησαν από 67 υποκείμενα με ποσοστό 6,7%, τα *ιστορικά μνημεία* επελέγησαν από 87 υποκείμενα με ποσοστό 8,7%, τα *τοπικά αξιοθέατα* επελέγησαν από 79 υποκείμενα με ποσοστό 7,9%, οι

παραδοσιακοί οικισμοί επελέγησαν από 20 υποκείμενα με ποσοστό 2,0%, τα θρησκευτικά μνημεία επελέγησαν από 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3%, η επιλογή οι συναυλίες, οι θεατρικές παραστάσεις και οι επιδείξεις παραδοσιακών χορών και τραγουδιών αντιπροσωπεύθηκε από 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, η επιλογή οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, τα πανηγύρια, τα φεστιβάλ αντιπροσωπεύτηκε από 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3% ενώ δεν απάντησαν 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6%.

Πίνακας Β3.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Οι αρχαιολογικοί χώροι	735	73,5	73,9	73,9
Τα μουσεία	67	6,7	6,7	80,7
Τα ιστορικά μνημεία	87	8,7	8,8	89,4
Τα τοπικά αξιοθέατα	78	7,8	7,8	97,3
Οι παραδοσιακοί οικισμοί	20	2,0	2,0	99,3
Τα θρησκευτικά μνημεία	3	,3	,3	99,6
Οι συναυλίες, οι θεατρικές παραστάσεις και οι επιδείξεις παραδοσιακών χορών και τραγουδιών	1	,1	,1	99,7
Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, τα πανηγύρια, τα φεστιβάλ	3	,3	,3	100,0
Μερικό Σύνολο	994	99,4	100,0	
Δεν απάντησαν	6	,6		
Σύνολο	1.000	100,0		

Β3. Ποια είναι τα πολιτιστικά στοιχεία της Ρόδου που σας ελκύουν περισσότερο; Παρακαλώ σημειώστε έως τρεις (3) επιλογές.

Δεύτερη επιλογή

Όσον αφορά τα πολιτιστικά στοιχεία που ελκύουν περισσότερο κατά τη διάρκεια της επίσκεψης αναψυχής στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, στη δεύτερη επιλογή, από τα 1.000 υποκείμενα, οι αρχαιολογικοί χώροι επελέγησαν από 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3%, τα μουσεία επελέγησαν από 362 υποκείμενα με ποσοστό 36,2%, το φυσικό περιβάλλον επελέγη από 262 υποκείμενα με ποσοστό 26,2%, τα τοπικά αξιοθέατα επελέγησαν από 174 υποκείμενα με ποσοστό 17,4%, η επιλογή η

θρησκεία και η θρησκευτική αρχιτεκτονική αντιπροσωπεύθηκε από 97 υποκείμενα με ποσοστό 9,7%, η θάλασσα επελέγη από 27 υποκείμενα με ποσοστό 2,7%, οι πεταλούδες επελέγησαν από 47 υποκείμενα με ποσοστό 4,7%, το άλλο επελέγη από 7 υποκείμενα με ποσοστό 0,7% ενώ δεν απάντησαν 21 υποκείμενα με ποσοστό 2,1%.

Πίνακας Β3.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Αρχαιολογικοί χώροι	3	,3	,3	,3
Μουσεία	362	36,2	37,0	37,3
Φυσικό περιβάλλον	262	26,2	26,8	64,0
Τοπικά αξιοθέατα	174	17,4	17,8	81,8
Θρησκεία και θρησκευτική αρχιτεκτονική	97	9,7	9,9	91,7
Η θάλασσα	27	2,7	2,8	94,5
Οι πεταλούδες	47	4,7	4,8	99,3
Άλλο	7	,7	,7	100,0
Μερικό Σύνολο	979	97,9	100,0	
Δεν απάντησαν	21	2,1		
Σύνολο	1000	100,0		

Β3. Ποια είναι τα πολιτιστικά στοιχεία της Ρόδου που σας ελκύουν περισσότερο; Παρακαλώ σημειώστε έως τρεις (3) επιλογές.

Τρίτη επιλογή

Όσον αφορά τα πολιτιστικά στοιχεία που ελκύουν περισσότερο κατά τη διάρκεια της επίσκεψης αναψυχής στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, στην τρίτη επιλογή, από τα 1.000 υποκείμενα, οι *αρχαιολογικοί χώροι* επελέγησαν από 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2%, τα *μουσεία* επελέγησαν από 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, το *φυσικό περιβάλλον* επελέγη από 223 υποκείμενα με ποσοστό 22,3%, τα *τοπικά αξιοθέατα* επελέγησαν από 195 υποκείμενα με ποσοστό 19,5%, η επιλογή *η θρησκεία και η θρησκευτική αρχιτεκτονική* αντιπροσωπεύθηκε από 186 υποκείμενα με ποσοστό 18,6%, η *θάλασσα* επελέγη από 125 υποκείμενα με ποσοστό 12,5%, οι *πεταλούδες* επελέγησαν από 121 υποκείμενα με ποσοστό 12,1%,

το *άλλο* επελέγη από 108 υποκείμενα με ποσοστό 10,8% ενώ *δεν απάντησαν* 39 υποκείμενα με ποσοστό 3,9%.

Πίνακας Β3.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Αρχαιολογικοί χώροι	2	,2	,2	,2
Μουσεία	1	,1	,1	,3
Φυσικό περιβάλλον	223	22,3	23,2	23,5
Τα τοπικά αξιοθέατα	195	19,5	20,3	43,8
Θρησκεία και θρησκευτική αρχιτεκτονική	186	18,6	19,4	63,2
Η θάλασσα	125	12,5	13,0	76,2
Οι πεταλούδες	121	12,1	12,6	88,8
Άλλο	108	10,8	11,2	100,0
Μερικό Σύνολο	961	96,1	100,0	
Δεν απάντησαν	39	3,9		
Σύνολο	1000	100,0		

Β4. Κατά τη γνώμη σας είναι αναπτυγμένος ο πολιτιστικός τουρισμός στη Ρόδο;

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τον βαθμό ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 129 υποκείμενα με ποσοστό 12,9%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 520 υποκείμενα με ποσοστό 52,0%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 282 υποκείμενα με ποσοστό 28,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 48 υποκείμενα με ποσοστό 4,8%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 16 υποκείμενα με ποσοστό 1,6% ενώ *δεν απάντησαν* 5 υποκείμενα με ποσοστό 0,5%.

Πίνακας Β4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	129	12,9	13,0	13,0
Αρκετά	520	52,0	52,3	65,2
Μέτρια	282	28,2	28,3	93,6
Λίγο	48	4,8	4,8	98,4
Καθόλου	16	1,6	1,6	100,0
Μερικό Σύνολο	995	99,5	100,0	
Δεν απάντησαν	5	,5		
Σύνολο	1000	100,0		

B5. Πιστεύετε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός βοηθά στην ευρύτερη ανάπτυξη της Ρόδου ως τουριστικού προορισμού;

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού στην ανάπτυξη της Ρόδου, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 369 υποκείμενα με ποσοστό 36,9%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 489 υποκείμενα με ποσοστό 48,9%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 111 υποκείμενα με ποσοστό 11,1%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 19 υποκείμενα με ποσοστό 1,9%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 5 υποκείμενα με ποσοστό 0,5% ενώ *δεν απάντησαν* 7 υποκείμενα με ποσοστό 0,7%.

Πίνακας Β5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	369	36,9	37,2	37,2
Αρκετά	489	48,9	49,2	86,4
Μέτρια	111	11,1	11,2	97,6
Λίγο	19	1,9	1,9	99,5
Καθόλου	5	,5	,5	100,0
Μερικό Σύνολο	993	99,3	100,0	
Δεν απάντησαν	7	,7		
Σύνολο	1000	100,0		

B6. Με ποιον τρόπο θεωρείτε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός έχει συμβάλλει στην ανάπτυξη της Ρόδου ως τουριστικού προορισμού;

1. Οικονομικά

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τον βαθμό συμβολής του πολιτιστικού τουρισμού στην οικονομική ανάπτυξη της Ρόδου, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *ναι* αντιπροσώπευσαν 677 υποκείμενα με ποσοστό 67,7% και το *όχι* αντιπροσώπευσαν 323 υποκείμενα με ποσοστό 32,3%.

Πίνακας Β6.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	677	67,7	67,7	67,7
Όχι	323	32,3	32,3	100,0
Σύνολο	1000	100,0	100,0	

B6. Με ποιον τρόπο θεωρείτε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός έχει συμβάλλει στην ανάπτυξη της Ρόδου ως τουριστικού προορισμού;

2. Πολιτιστικά

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τον βαθμό συμβολής του πολιτιστικού τουρισμού στην πολιτιστική ανάπτυξη της Ρόδου, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *ναι* αντιπροσώπευσαν 570 υποκείμενα με ποσοστό 57,0% και το *όχι* αντιπροσώπευσαν 430 υποκείμενα με ποσοστό 43,0%.

Πίνακας Β6.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	570	57,0	57,0	57,0
Όχι	430	43,0	43,0	100,0
Σύνολο	1000	100,0	100,0	

Β6. Με ποιον τρόπο θεωρείτε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός έχει συμβάλλει στην ανάπτυξη της Ρόδου ως τουριστικού προορισμού;

3. Κοινωνικά

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τον βαθμό συμβολής του πολιτιστικού τουρισμού στην κοινωνική ανάπτυξη της Ρόδου, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *ναι* αντιπροσώπευσαν 337 υποκείμενα με ποσοστό 33,7% και το *όχι* αντιπροσώπευσαν 663 υποκείμενα με ποσοστό 66,3%.

Πίνακας Β6.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	337	33,7	33,7	33,7
Όχι	663	66,3	66,3	100,0
Σύνολο	1000	100,0	100,0	

Β6. Με ποιον τρόπο θεωρείτε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός έχει συμβάλλει στην ανάπτυξη της Ρόδου ως τουριστικού προορισμού;

4. Περιβαλλοντικά

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τον βαθμό συμβολής του πολιτιστικού τουρισμού στην περιβαλλοντική ανάπτυξη της Ρόδου, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *ναι*

αντιπροσώπευσαν 230 υποκείμενα με ποσοστό 23,0% και το *όχι* αντιπροσώπευσαν 770 υποκείμενα με ποσοστό 77,0%.

Πίνακας Β6.4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	230	23,0	23,0	23,0
Όχι	770	77,0	77,0	100,0
Σύνολο	1000	100,0	100,0	

Β7. Πιστεύετε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις;

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το αν ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 36 υποκείμενα με ποσοστό 3,6%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 104 υποκείμενα με ποσοστό 10,4%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 156 υποκείμενα με ποσοστό 15,6%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 179 υποκείμενα με ποσοστό 17,9%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 510 υποκείμενα με ποσοστό 51,0% ενώ *δεν απάντησαν* 15 υποκείμενα με ποσοστό 1,5%.

Πίνακας Β7

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	36	3,6	3,7	3,7
Αρκετά	104	10,4	10,6	14,2
Μέτρια	156	15,6	15,8	30,1
Λίγο	179	17,9	18,2	48,2
Καθόλου	510	51,0	51,8	100,0
Μερικό Σύνολο	985	98,5	100,0	
Δεν απάντησαν	15	1,5		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, τι είδους θα είναι αυτές οι αρνητικές επιπτώσεις; Παρακαλώ σημειώστε έως δύο (2) επιλογές.

Πρώτη επιλογή

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι είδους αρνητικές επιπτώσεις μπορεί να έχει ο πολιτιστικός τουρισμός, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, στην πρώτη επιλογή, από τα 1.000 υποκείμενα, η επιλογή *οικονομικές* αντιπροσωπεύεται από 101 υποκείμενα με ποσοστό 10,1%, η επιλογή *πολιτιστικές* αντιπροσωπεύεται από 80 υποκείμενα με ποσοστό 8,0%, η επιλογή *η ταυτότητα της περιοχής θα τροποποιηθεί* αντιπροσωπεύεται από 148 υποκείμενα με ποσοστό 14,8%, η επιλογή *το παραδοσιακό στοιχείο της περιοχής θα χαθεί* αντιπροσωπεύεται από 48 υποκείμενα με ποσοστό 4,8%, η επιλογή *αλλοιώσεις στους αρχαιολογικούς χώρους και στα λοιπά αξιοθέατα* αντιπροσωπεύεται από 30 υποκείμενα με ποσοστό 3,0%, η επιλογή *υποβάθμιση της τοπικής αρχιτεκτονικής και του τοπικού χρώματος* αντιπροσωπεύεται από 9 υποκείμενα με ποσοστό 0,9%, η επιλογή *απώλεια πόρων λόγω χρήσης (για παράδειγμα καταστροφές στα μνημεία)* αντιπροσωπεύεται από 19 υποκείμενα με ποσοστό 1,9%, η επιλογή *μείωση της ικανοποίησης λόγω υποβάθμισης του συμβολισμού ή των χαρακτηριστικών τους ή της αδυναμίας ουσιαστικής απόλαυσής τους (για παράδειγμα λόγω παρουσίας μεγάλου αριθμού επισκεπτών)* αντιπροσωπεύεται από 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3%, η επιλογή *επιπτώσεις που προκύπτουν από την ανάγκη εξυπηρέτησης των επισκεπτών* αντιπροσωπεύεται από 5 υποκείμενα με ποσοστό 0,5% ενώ *δεν απάντησαν* 556 υποκείμενα με ποσοστό 55,6%.

Πίνακας Β7.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Οικονομικές	101	10,1	22,7	22,7
Πολιτιστικές	80	8,0	18,0	40,8
Η ταυτότητα της περιοχής θα τροποποιηθεί	148	14,8	33,3	74,1
Το παραδοσιακό στοιχείο της περιοχής θα χαθεί	48	4,8	10,8	84,9
Αλλοιώσεις στους αρχαι- ολογικούς χώρους και λοιπά αξιοθέατα	30	3,0	6,8	91,7
Υποβάθμιση της τοπικής αρχιτεκτονικής και του τοπικού χρώματος	9	,9	2,0	93,7
Απώλεια πόρων λόγω της χρήσης τους (για παράδειγμα καταστροφές στα μνημεία)	19	1,9	4,3	98,0
Μείωση της ικανοποίησης που προσφέρει η κατανάλωσή τους λόγω υποβάθμισης του συμβο- λισμού ή των χαρακτηρι- στικών τους ή αδυναμίας ουσιαστικής απόλαυσής τους (για παράδειγμα λόγω παρουσίας μεγάλου αριθμού επισκεπτών)	3	,3	,7	98,6
Επιπτώσεις που προκύπτουν από την ανάγκη εξυπηρέτησης των επισκε- πτών	5	,5	1,1	99,8
Όλα τα παραπάνω	1	,1	,2	100,0
Μερικό Σύνολο	444	44,4	100,0	
Δεν απάντησαν	556	55,6		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, τι είδους θα είναι αυτές οι αρνητικές επιπτώσεις; Παρακαλώ σημειώστε έως δύο (2) επιλογές.

Δεύτερη επιλογή

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι είδους αρνητικές επιπτώσεις μπορεί να έχει ο πολιτιστικός τουρισμός, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, στη δεύτερη επιλογή, από τα 1.000 υποκείμενα, η επιλογή *οικονομικές* αντιπροσώπευσε 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2%, η επιλογή *πολιτιστικές* αντιπροσώπευσε 50 υποκείμενα με ποσοστό 5,0%, η επιλογή *η ταυτότητα της περιοχής θα τροποποιηθεί* αντιπροσώπευσε 71 υποκείμενα με ποσοστό 7,1%, η επιλογή *το παραδοσιακό στοιχείο της περιοχής θα χαθεί* αντιπροσώπευσε 99 υποκείμενα με ποσοστό 9,9%, η επιλογή *οι αλλοιώσεις στους αρχαιολογικούς χώρους και στα λοιπά αξιοθέατα* αντιπροσώπευσε 58 υποκείμενα με ποσοστό 5,8%, η επιλογή *υποβάθμιση της τοπικής αρχιτεκτονικής και του τοπικού χρώματος* αντιπροσώπευσε 51 υποκείμενα με ποσοστό 5,1%, η επιλογή *απώλεια πόρων λόγω χρήσης (για παράδειγμα καταστροφές στα μνημεία)* αντιπροσώπευσε 44 υποκείμενα με ποσοστό 4,4%, η επιλογή *μείωση της ικανοποίησης λόγω υποβάθμισης του συμβολισμού ή των χαρακτηριστικών τους ή της αδυναμίας ουσιαστικής απόλαυσής τους (για παράδειγμα λόγω παρουσίας μεγάλου αριθμού επισκεπτών)* αντιπροσώπευσε 46 υποκείμενα με ποσοστό 4,6%, η επιλογή *επιπτώσεις που προκύπτουν από την ανάγκη εξυπηρέτησης των επισκεπτών* αντιπροσώπευσε 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6% ενώ *δεν απάντησαν* 571 υποκείμενα με ποσοστό 57,1%.

Πίνακας Β7.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Οικονομικές	2	,2	,5	,5
Πολιτιστικές	50	5,0	11,7	12,1
Η ταυτότητα της περιοχής τα τροποποιηθεί	71	7,1	16,6	28,7
Το παραδοσιακό στοιχείο της περιοχής θα χαθεί	99	9,9	23,1	51,7
Αλλοιώσεις στους αρχαιολογικούς χώρους και λοιπά αξιοθέατα	58	5,8	13,5	65,3
Υποβάθμιση της τοπικής αρχιτεκτονικής και του το- πικού χρώματος	51	5,1	11,9	77,2
Απώλεια πόρων λόγω της χρήσης τους (για παρά- δειγμα καταστροφές στα μνημεία)	44	4,4	10,3	87,4
Μείωση της ικανοποίησης που προσφέρει η κατανάλωσή τους λόγω υποβάθμισης του συμβο- λισμού ή των χαρακτη- ριστικών τους ή αδυναμίας ουσιαστικής απόλαυσής τους (για παράδειγμα λόγω παρουσίας μεγάλου αριθμού επισκεπτών)	46	4,6	10,7	98,1
Επιπτώσεις που προκύπτουν από την ανάγκη εξυπη- ρέτησης των επισκεπτών	6	,6	1,4	99,5
Άλλες επιπτώσεις	2	,2	,5	100,0
Μερικό Σύνολο	429	42,9	100,0	
Δεν απάντησαν	571	57,1		
Σύνολο	1000	100,0		

Β8. Έχετε ποτέ επισκεφθεί τουριστικούς προορισμούς αποκλειστικά για να γνωρίσετε τον πολιτισμό τους;

Όσον αφορά το ερώτημα για το αν οι ερωτώμενοι έχουν επισκεφθεί τουριστικούς προορισμούς αποκλειστικά για να γνωρίσουν τον πολιτισμό τους, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *ναι* αντιπροσώπευσαν 652 υποκείμενα με ποσοστό 65,2% και το *όχι*

αντιπροσώπευσαν 322 υποκείμενα με ποσοστό 32,2% ενώ *δεν απάντησαν* 26 υποκείμενα με ποσοστό 2,6%.

Πίνακας Β8

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	652	65,2	66,9	66,9
Όχι	322	32,2	33,1	100,0
Μερικό Σύνολο	974	97,4	100,0	
Δεν απάντησαν	26	2,6		
Σύνολο	1000	100,0		

Β9. Ποιος θα λέγατε ότι είναι ο πιο υπεύθυνος για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο;

1. Το κράτος

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τον βαθμό στον οποίο το κράτος είναι υπεύθυνο για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 371 υποκείμενα με ποσοστό 37,1%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 367 υποκείμενα με ποσοστό 36,7%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 97 υποκείμενα με ποσοστό 9,7%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 46 υποκείμενα με ποσοστό 4,6%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 23 υποκείμενα με ποσοστό 2,3% ενώ *δεν απάντησαν* 96 υποκείμενα με ποσοστό 9,6%.

Πίνακας Β9.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	371	37,1	41,0	41,0
Αρκετά	367	36,7	40,6	81,6
Μέτρια	97	9,7	10,7	92,4
Λίγο	46	4,6	5,1	97,5
Καθόλου	23	2,3	2,5	100,0
Μερικό Σύνολο	904	90,4	100,0	
Δεν απάντησαν	96	9,6		
Σύνολο	1000	100,0		

B9. Ποιος θα λέγατε ότι είναι ο πιο υπεύθυνος για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο;

2. Οι τοπικές Αρχές

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τον βαθμό στον οποίο οι τοπικές Αρχές είναι υπεύθυνες για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 416 υποκείμενα με ποσοστό 41,6%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 374 υποκείμενα με ποσοστό 37,4%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 103 υποκείμενα με ποσοστό 10,3%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 26 υποκείμενα με ποσοστό 2,6%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 5 υποκείμενα με ποσοστό 0,5% ενώ *δεν απάντησαν* 76 υποκείμενα με ποσοστό 7,6%.

Πίνακας Β9.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	416	41,6	45,0	45,0
Αρκετά	374	37,4	40,5	85,5
Μέτρια	103	10,3	11,1	96,6
Λίγο	26	2,6	2,8	99,5
Καθόλου	5	,5	,5	100,0
Μερικό Σύνολο	924	92,4	100,0	
Δεν απάντησαν	76	7,6		
Σύνολο	1000	100,0		

B9. Ποιος θα λέγατε ότι είναι ο πιο υπεύθυνος για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο;

3. Ο ντόπιος πληθυσμός

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τον βαθμό στον οποίο ο ντόπιος πληθυσμός είναι υπεύθυνος για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 270 υποκείμενα με ποσοστό 27,0%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 313 υποκείμενα με ποσοστό 31,3%,

το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 170 υποκείμενα με ποσοστό 17,0%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 57 υποκείμενα με ποσοστό 5,7%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 48 υποκείμενα με ποσοστό 4,8% ενώ *δεν απάντησαν* 142 υποκείμενα με ποσοστό 14,2%.

Πίνακας Β9.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	270	27,0	31,5	31,5
Αρκετά	313	31,3	36,5	67,9
Μέτρια	170	17,0	19,8	87,8
Λίγο	57	5,7	6,6	94,4
Καθόλου	48	4,8	5,6	100,0
Μερικό Σύνολο	858	85,8	100,0	
Δεν απάντησαν	142	14,2		
Σύνολο	1000	100,0		

Β9. Ποιος θα λέγατε ότι είναι ο πιο υπεύθυνος για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο;

4. Οι ταξιδιωτικοί πράκτορες

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τον βαθμό στον οποίο οι ταξιδιωτικοί πράκτορες είναι υπεύθυνοι για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 186 υποκείμενα με ποσοστό 18,6%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 301 υποκείμενα με ποσοστό 30,1%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 202 υποκείμενα με ποσοστό 20,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 103 υποκείμενα με ποσοστό 10,3%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 45 υποκείμενα με ποσοστό 4,5% ενώ *δεν απάντησαν* 163 υποκείμενα με ποσοστό 16,3%.

Πίνακας Β9.4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	186	18,6	22,2	22,2
Αρκετά	301	30,1	36,0	58,2
Μέτρια	202	20,2	24,1	82,3
Λίγο	103	10,3	12,3	94,6
Καθόλου	45	4,5	5,4	100,0
Μερικό Σύνολο	837	83,7	100,0	
Δεν απάντησαν	163	16,3		
Σύνολο	1000	100,0		

B10. Πιστεύετε ότι οι τοπικές Αρχές έχουν επενδύσει στον τομέα του πολιτιστικού τουρισμού;

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών σχετικά με το αν οι τοπικές Αρχές έχουν επενδύσει στον τομέα του πολιτιστικού τουρισμού, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 62 υποκείμενα με ποσοστό 6,2%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 396 υποκείμενα με ποσοστό 39,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 349 υποκείμενα με ποσοστό 34,9%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 113 υποκείμενα με ποσοστό 11,3%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 35 υποκείμενα με ποσοστό 3,5% ενώ *δεν απάντησαν* 45 υποκείμενα με ποσοστό 4,5%.

Πίνακας Β10

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	62	6,2	6,5	6,5
Αρκετά	396	39,6	41,5	48,0
Μέτρια	349	34,9	36,5	84,5
Λίγο	113	11,3	11,8	96,3
Καθόλου	35	3,5	3,7	100,0
Μερικό Σύνολο	955	95,5	100,0	
Δεν απάντησαν	45	4,5		
Σύνολο	1000	100,0		

B11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

1. Θρησκευτικός τουρισμός

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του θρησκευτικού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 198 υποκείμενα με ποσοστό 19,8%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 216 υποκείμενα με ποσοστό 21,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 202 υποκείμενα με ποσοστό 20,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 125 υποκείμενα με ποσοστό 12,5%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 38 υποκείμενα με ποσοστό 3,8% ενώ *δεν απάντησαν* 221 υποκείμενα με ποσοστό 22,1%.

Πίνακας B11.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	198	19,8	25,4	25,4
Αρκετά	216	21,6	27,7	53,1
Μέτρια	202	20,2	25,9	79,1
Λίγο	125	12,5	16,0	95,1
Καθόλου	38	3,8	4,9	100,0
Μερικό Σύνολο	779	77,9	100,0	
Δεν απάντησαν	221	22,1		
Σύνολο	1000	100,0		

B11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

2. Τουρισμός Αναψυχής

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του τουρισμού αναψυχής στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 323 υποκείμενα με ποσοστό 32,3%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 274 υποκείμενα με ποσοστό 27,4%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 142 υποκείμενα με ποσοστό 14,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 37 υποκείμενα με ποσοστό 3,7%, το *καθόλου*

αντιπροσώπευσαν 19 υποκείμενα με ποσοστό 1,9% ενώ *δεν απάντησαν* 205 υποκείμενα με ποσοστό 20,5%.

Πίνακας Β11.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	323	32,3	40,6	40,6
Αρκετά	274	27,4	34,5	75,1
Μέτρια	142	14,2	17,9	93,0
Λίγο	37	3,7	4,7	97,6
Καθόλου	19	1,9	2,4	100,0
Μερικό Σύνολο	795	79,5	100,0	
Δεν απάντησαν	205	20,5		
Σύνολο	1000	100,0		

B11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

3. Τουρισμός Νεόνυμφων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του τουρισμού νεόνυμφων στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 234 υποκείμενα με ποσοστό 23,4%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 270 υποκείμενα με ποσοστό 27,0%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 183 υποκείμενα με ποσοστό 18,3%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 68 υποκείμενα με ποσοστό 6,8%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 24 υποκείμενα με ποσοστό 2,4% ενώ *δεν απάντησαν* 221 υποκείμενα με ποσοστό 22,1%.

Πίνακας Β11.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	234	23,4	30,0	30,0
Αρκετά	270	27,0	34,7	64,7
Μέτρια	183	18,3	23,5	88,2
Λίγο	68	6,8	8,7	96,9
Καθόλου	24	2,4	3,1	100,0
Μερικό Σύνολο	779	77,9	100,0	
Δεν απάντησαν	221	22,1		
Σύνολο	1000	100,0		

Β11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

4. Ιατρικός Τουρισμός

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του ιατρικού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 110 υποκείμενα με ποσοστό 11,0%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 137 υποκείμενα με ποσοστό 13,7%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 191 υποκείμενα με ποσοστό 19,1%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 163 υποκείμενα με ποσοστό 16,3%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 126 υποκείμενα με ποσοστό 12,6% ενώ *δεν απάντησαν* 273 υποκείμενα με ποσοστό 27,3%.

Πίνακας Β11.4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	110	11,0	15,1	15,1
Αρκετά	137	13,7	18,8	34,0
Μέτρια	191	19,1	26,3	60,2
Λίγο	163	16,3	22,4	82,7
Καθόλου	126	12,6	17,3	100,0
Μερικό Σύνολο	727	72,7	100,0	
Δεν απάντησαν	273	27,3		
Σύνολο	1000	100,0		

B11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

5. Ιαματικός Τουρισμός

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του ιαματικού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 198 υποκείμενα με ποσοστό 19,8%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 216 υποκείμενα με ποσοστό 21,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 202 υποκείμενα με ποσοστό 20,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 125 υποκείμενα με ποσοστό 12,5%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 38 υποκείμενα με ποσοστό 3,8% ενώ *δεν απάντησαν* 221 υποκείμενα με ποσοστό 22,1%.

Πίνακας B11.5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	116	11,6	15,4	15,4
Αρκετά	181	18,1	24,1	39,5
Μέτρια	228	22,8	30,4	69,9
Λίγο	147	14,7	19,6	89,5
Καθόλου	79	7,9	10,5	100,0
Μερικό Σύνολο	751	75,1	100,0	
Δεν απάντησαν	249	24,9		
Σύνολο	1000	100,0		

B11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

6. Αγροτουρισμός

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του αγροτουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 114 υποκείμενα με ποσοστό 11,4%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 168 υποκείμενα με ποσοστό 16,8%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 227 υποκείμενα με ποσοστό 22,7%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 159 υποκείμενα με ποσοστό 15,9%, το *καθόλου*

αντιπροσώπευσαν 62 υποκείμενα με ποσοστό 6,2% ενώ δεν απάντησαν 270 υποκείμενα με ποσοστό 27,0%.

Πίνακας Β11.6

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	114	11,4	15,6	15,6
Αρκετά	168	16,8	23,0	38,6
Μέτρια	227	22,7	31,1	69,7
Λίγο	159	15,9	21,8	91,5
Καθόλου	62	6,2	8,5	100,0
Μερικό Σύνολο	730	73,0	100,0	
Δεν απάντησαν	270	27,0		
Σύνολο	1000	100,0		

Β11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

7. Γαστρονομικός Τουρισμός

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του γαστρονομικού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 217 υποκείμενα με ποσοστό 21,7%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 246 υποκείμενα με ποσοστό 24,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 189 υποκείμενα με ποσοστό 18,9%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 81 υποκείμενα με ποσοστό 8,1%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 23 υποκείμενα με ποσοστό 2,3% ενώ δεν απάντησαν 244 υποκείμενα με ποσοστό 24,4%.

Πίνακας Β11.7

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	217	21,7	28,7	28,7
Αρκετά	246	24,6	32,5	61,2
Μέτρια	189	18,9	25,0	86,2
Λίγο	81	8,1	10,7	97,0
Καθόλου	23	2,3	3,0	100,0
Μερικό Σύνολο	756	75,6	100,0	
Δεν απάντησαν	244	24,4		
Σύνολο	1000	100,0		

B11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

8. Αρχαιολογικός Τουρισμός

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του αρχαιολογικού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 457 υποκείμενα με ποσοστό 45,7%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 260 υποκείμενα με ποσοστό 26,0%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 89 υποκείμενα με ποσοστό 8,9%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 28 υποκείμενα με ποσοστό 2,8%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 8 υποκείμενα με ποσοστό 0,8% ενώ *δεν απάντησαν* 158 υποκείμενα με ποσοστό 15,8%.

Πίνακας B11.8

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	457	45,7	54,3	54,3
Αρκετά	260	26,0	30,9	85,2
Μέτρια	89	8,9	10,6	95,7
Λίγο	28	2,8	3,3	99,0
Καθόλου	8	,8	1,0	100,0
Μερικό Σύνολο	842	84,2	100,0	
Δεν απάντησαν	158	15,8		
Σύνολο	1000	100,0		

B11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

9. Συνεδριακός Τουρισμός

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του συνεδριακού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 236 υποκείμενα με ποσοστό 23,6%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 182 υποκείμενα με ποσοστό 18,2%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 187 υποκείμενα με ποσοστό 18,7%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 88 υποκείμενα με ποσοστό 8,8%, το *καθόλου*

αντιπροσώπευσαν 49 υποκείμενα με ποσοστό 4,9% ενώ δεν απάντησαν 258 υποκείμενα με ποσοστό 25,8%.

Πίνακας Β11.9

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	236	23,6	31,8	31,8
Αρκετά	182	18,2	24,5	56,3
Μέτρια	187	18,7	25,2	81,5
Λίγο	88	8,8	11,9	93,4
Καθόλου	49	4,9	6,6	100,0
Μερικό Σύνολο	742	74,2	100,0	
Δεν απάντησαν	258	25,8		
Σύνολο	1000	100,0		

Β11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

10. Αθλητικός Τουρισμός

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του αθλητικού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 181 υποκείμενα με ποσοστό 18,1%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 221 υποκείμενα με ποσοστό 22,1%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 183 υποκείμενα με ποσοστό 18,3%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 112 υποκείμενα με ποσοστό 11,2%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 61 υποκείμενα με ποσοστό 6,1% ενώ *δεν απάντησαν* 242 υποκείμενα με ποσοστό 24,2%.

Πίνακας Β11.10

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	181	18,1	23,9	23,9
Αρκετά	221	22,1	29,2	53,0
Μέτρια	183	18,3	24,1	77,2
Λίγο	112	11,2	14,8	92,0
Καθόλου	61	6,1	8,0	100,0
Μερικό Σύνολο	758	75,8	100,0	
Δεν απάντησαν	242	24,2		
Σύνολο	1000	100,0		

B11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

11. Μαθητικός - Εκπαιδευτικός Τουρισμός

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του μαθητικού - εκπαιδευτικού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 229 υποκείμενα με ποσοστό 22,9%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 257 υποκείμενα με ποσοστό 25,7%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 179 υποκείμενα με ποσοστό 17,9%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 86 υποκείμενα με ποσοστό 8,6%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 20 υποκείμενα με ποσοστό 2,0% ενώ *δεν απάντησαν* 229 υποκείμενα με ποσοστό 22,9%.

Πίνακας B11.11

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	229	22,9	29,7	29,7
Αρκετά	257	25,7	33,3	63,0
Μέτρια	179	17,9	23,2	86,3
Λίγο	86	8,6	11,2	97,4
Καθόλου	20	2,0	2,6	100,0
Μερικό Σύνολο	771	77,1	100,0	
Δεν απάντησαν	229	22,9		
Σύνολο	1000	100,0		

B11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

12. Φυσιολατρικός - Περιπατητικός Τουρισμός

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του φυσιολατρικού - περιπατητικού τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 219 υποκείμενα με ποσοστό 21,9%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 252 υποκείμενα με ποσοστό 25,2%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 191 υποκείμενα με ποσοστό 19,1%, το *λίγο*

αντιπροσώπευσαν 74 υποκείμενα με ποσοστό 7,4%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 22 υποκείμενα με ποσοστό 2,2% ενώ *δεν απάντησαν* 242 υποκείμενα με ποσοστό 24,2%.

Πίνακας Β11.12

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	219	21,9	28,9	28,9
Αρκετά	252	25,2	33,2	62,1
Μέτρια	191	19,1	25,2	87,3
Λίγο	74	7,4	9,8	97,1
Καθόλου	22	2,2	2,9	100,0
Μερικό Σύνολο	758	75,8	100,0	
Δεν απάντησαν	242	24,2		
Σύνολο	1000	100,0		

B11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

13. Τουρισμός Τρίτης Ηλικίας

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του τουρισμού τρίτης ηλικίας στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 193 υποκείμενα με ποσοστό 19,3%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 249 υποκείμενα με ποσοστό 24,9%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 197 υποκείμενα με ποσοστό 19,7%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 81 υποκείμενα με ποσοστό 8,1%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 33 υποκείμενα με ποσοστό 3,3% ενώ *δεν απάντησαν* 247 υποκείμενα με ποσοστό 24,7%.

Πίνακας Β11.13

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	193	19,3	25,6	25,6
Αρκετά	249	24,9	33,1	58,7
Μέτρια	197	19,7	26,2	84,9
Λίγο	81	8,1	10,8	95,6
Καθόλου	33	3,3	4,4	100,0
Μερικό Σύνολο	753	75,3	100,0	
Δεν απάντησαν	247	24,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Β11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

14. Θαλάσσιος Τουρισμός

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα του θαλάσσιου τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 347 υποκείμενα με ποσοστό 34,7%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 258 υποκείμενα με ποσοστό 25,8%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 122 υποκείμενα με ποσοστό 12,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 40 υποκείμενα με ποσοστό 4,0%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 14 υποκείμενα με ποσοστό 1,4% ενώ *δεν απάντησαν* 219 υποκείμενα με ποσοστό 21,9%.

Πίνακας Β11.14

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	347	34,7	44,4	44,4
Αρκετά	258	25,8	33,0	77,5
Μέτρια	122	12,2	15,6	93,1
Λίγο	40	4,0	5,1	98,2
Καθόλου	14	1,4	1,8	100,0
Μερικό Σύνολο	781	78,1	100,0	
Δεν απάντησαν	219	21,9		
Σύνολο	1000	100,0		

B11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

15. Όλα τα παραπάνω

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη λειτουργικότητα όλων των μορφών τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 105 υποκείμενα με ποσοστό 10,5%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 84 υποκείμενα με ποσοστό 8,4%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 58 υποκείμενα με ποσοστό 5,8%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 19 υποκείμενα με ποσοστό 1,9%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6% ενώ *δεν απάντησαν* 728 υποκείμενα με ποσοστό 72,8%.

Πίνακας B11.15

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	105	10,5	38,6	38,6
Αρκετά	84	8,4	30,9	69,5
Μέτρια	58	5,8	21,3	90,8
Λίγο	19	1,9	7,0	97,8
Καθόλου	6	,6	2,2	100,0
Μερικό Σύνολο	272	27,2	100,0	
Δεν απάντησαν	728	72,8		
Σύνολο	1000	100,0		

B12. Τι νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει ή να βελτιωθεί;

1. Υποδομές

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις αναγκαίες βελτιώσεις ή αλλαγές στο κομμάτι των τουριστικών υποδομών στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 357 υποκείμενα με ποσοστό 35,7%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 303 υποκείμενα με ποσοστό 30,3%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 162 υποκείμενα με ποσοστό 16,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 48 υποκείμενα με ποσοστό 4,8%, το *καθόλου*

αντιπροσώπευσαν 18 υποκείμενα με ποσοστό 1,8% ενώ δεν απάντησαν 112 υποκείμενα με ποσοστό 11,2%.

Πίνακας Β12.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	357	35,7	40,2	40,2
Αρκετά	303	30,3	34,1	74,3
Μέτρια	162	16,2	18,2	92,6
Λίγο	48	4,8	5,4	98,0
Καθόλου	18	1,8	2,0	100,0
Μερικό Σύνολο	888	88,8	100,0	
Δεν απάντησαν	112	11,2		
Σύνολο	1000	100,0		

Β12. Τι νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει ή να βελτιωθεί;

2. Προώθηση - Διαφήμιση

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις αναγκαίες βελτιώσεις ή αλλαγές στο κομμάτι της προώθησης και της διαφήμισης στον τομέα του τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 264 υποκείμενα με ποσοστό 26,4%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 355 υποκείμενα με ποσοστό 35,5%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 164 υποκείμενα με ποσοστό 16,4%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 66 υποκείμενα με ποσοστό 6,6%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 26 υποκείμενα με ποσοστό 2,6% ενώ *δεν απάντησαν* 125 υποκείμενα με ποσοστό 12,5%.

Πίνακας Β12.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	264	26,4	30,2	30,2
Αρκετά	355	35,5	40,6	70,7
Μέτρια	164	16,4	18,7	89,5
Λίγο	66	6,6	7,5	97,0
Καθόλου	26	2,6	3,0	100,0
Μερικό Σύνολο	875	87,5	100,0	
Δεν απάντησαν	125	12,5		
Σύνολο	1000	100,0		

B12. Τι νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει ή να βελτιωθεί;

3. Πολιτιστικά Αξιοθέατα

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις αναγκαίες βελτιώσεις ή αλλαγές στο κομμάτι των πολιτιστικών αξιοθέατων στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 160 υποκείμενα με ποσοστό 16,0%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 322 υποκείμενα με ποσοστό 32,2%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 220 υποκείμενα με ποσοστό 22,0%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 90 υποκείμενα με ποσοστό 9,0%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 38 υποκείμενα με ποσοστό 3,8% ενώ *δεν απάντησαν* 170 υποκείμενα με ποσοστό 17,0%.

Πίνακας B12.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	160	16,0	19,3	19,3
Αρκετά	322	32,2	38,8	58,1
Μέτρια	220	22,0	26,5	84,6
Λίγο	90	9,0	10,8	95,4
Καθόλου	38	3,8	4,6	100,0
Μερικό Σύνολο	830	83,0	100,0	
Δεν απάντησαν	170	17,0		
Σύνολο	1000	100,0		

B12. Τι νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει ή να βελτιωθεί;

4. Εκδηλώσεις, δραστηριότητες

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις αναγκαίες βελτιώσεις ή αλλαγές στο κομμάτι των εκδηλώσεων και των δραστηριοτήτων που σχετίζονται με τον τομέα του τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 221 υποκείμενα με ποσοστό 22,1%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 341 υποκείμενα με ποσοστό 34,1%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 192 υποκείμενα με ποσοστό 19,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 77 υποκείμενα με

ποσοστό 7,7%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 25 υποκείμενα με ποσοστό 2,5% ενώ *δεν απάντησαν* 144 υποκείμενα με ποσοστό 14,4%.

Πίνακας Β12.4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	221	22,1	25,8	25,8
Αρκετά	341	34,1	39,8	65,7
Μέτρια	192	19,2	22,4	88,1
Λίγο	77	7,7	9,0	97,1
Καθόλου	25	2,5	2,9	100,0
Μερικό Σύνολο	856	85,6	100,0	
Δεν απάντησαν	144	14,4		
Σύνολο	1000	100,0		

Β12. Τι νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει ή να βελτιωθεί;

5. Χορηγίες, παροχή βοήθειας

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις αναγκαίες βελτιώσεις ή αλλαγές σε ζητήματα χορηγιών και παροχών βοήθειας σε δράσεις που σχετίζονται με τον τομέα του τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 258 υποκείμενα με ποσοστό 25,8%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 274 υποκείμενα με ποσοστό 27,4%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 162 υποκείμενα με ποσοστό 16,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 71 υποκείμενα με ποσοστό 7,1%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 41 υποκείμενα με ποσοστό 4,1% ενώ *δεν απάντησαν* 194 υποκείμενα με ποσοστό 19,4%.

Πίνακας Β12.5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	258	25,8	32,0	32,0
Αρκετά	274	27,4	34,0	66,0
Μέτρια	162	16,2	20,1	86,1
Λίγο	71	7,1	8,8	94,9
Καθόλου	41	4,1	5,1	100,0
Μερικό Σύνολο	806	80,6	100,0	
Δεν απάντησαν	194	19,4		
Σύνολο	1000	100,0		

B12. Τι νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει ή να βελτιωθεί;

6. Άλλο

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για άλλες αναγκαίες βελτιώσεις ή αλλαγές στον τομέα του τουρισμού στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 10 υποκείμενα με ποσοστό 1,0%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 12 υποκείμενα με ποσοστό 1,2%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 8 υποκείμενα με ποσοστό 0,8%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 966 υποκείμενα με ποσοστό 96,6%.

Πίνακας B12.6

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	10	1,0	29,4	29,4
Αρκετά	12	1,2	35,3	64,7
Μέτρια	8	,8	23,5	88,2
Λίγο	2	,2	5,9	94,1
Καθόλου	2	,2	5,9	100,0
Μερικό Σύνολο	34	3,4	100,0	
Δεν απάντησαν	966	96,6		
Σύνολο	1000	100,0		

B13. Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος;

1. Μαθαίνω για τα τοπικά έθιμα

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τα τοπικά έθιμα ως συνήθη τρόπο πολιτιστικής εξερεύνησης ενός τόπου προορισμού, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 335 υποκείμενα με ποσοστό 33,5%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 413 υποκείμενα με ποσοστό 41,3%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 147 υποκείμενα με ποσοστό 14,7%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 38 υποκείμενα με ποσοστό 3,8%, το *καθόλου*

αντιπροσώπευσαν 4 υποκείμενα με ποσοστό 0,4% ενώ δεν απάντησαν 63 υποκείμενα με ποσοστό 6,3%.

Πίνακας Β13.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	335	33,5	35,8	35,8
Αρκετά	413	41,3	44,1	79,8
Μέτρια	147	14,7	15,7	95,5
Λίγο	38	3,8	4,1	99,6
Καθόλου	4	,4	,4	100,0
Μερικό Σύνολο	937	93,7	100,0	
Δεν απάντησαν	63	6,3		
Σύνολο	1000	100,0		

Β13. Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος;

2. Μαθαίνω για τις παραδόσεις και τον πολιτισμό

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη διερεύνηση των παραδόσεων και του πολιτισμού ως συνήθη τρόπο πολιτιστικής εξερεύνησης ενός τόπου προορισμού, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 328 υποκείμενα με ποσοστό 32,8%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 443 υποκείμενα με ποσοστό 44,3%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 131 υποκείμενα με ποσοστό 13,1%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 18 υποκείμενα με ποσοστό 1,8%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 4 υποκείμενα με ποσοστό 0,4% ενώ δεν απάντησαν 76 υποκείμενα με ποσοστό 7,6%.

Πίνακας Β13.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	328	32,8	35,5	35,5
Αρκετά	443	44,3	47,9	83,4
Μέτρια	131	13,1	14,2	97,6
Λίγο	18	1,8	1,9	99,6
Καθόλου	4	,4	,4	100,0
Μερικό Σύνολο	924	92,4	100,0	
Δεν απάντησαν	76	7,6		
Σύνολο	1000	100,0		

B13. Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος;

3. Επισκέπτομαι τα μουσεία και τα τοπικά αξιοθέατα

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις επισκέψεις στα μουσεία και στα τοπικά αξιοθέατα ως συνήθη τρόπο πολιτιστικής εξερεύνησης ενός τόπου προορισμού, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 401 υποκείμενα με ποσοστό 40,1%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 379 υποκείμενα με ποσοστό 37,9%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 119 υποκείμενα με ποσοστό 11,9%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 29 υποκείμενα με ποσοστό 2,9%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 4 υποκείμενα με ποσοστό 0,4% ενώ *δεν απάντησαν* 68 υποκείμενα με ποσοστό 6,8%.

Πίνακας B13.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	401	40,1	43,0	43,0
Αρκετά	379	37,9	40,7	83,7
Μέτρια	119	11,9	12,8	96,5
Λίγο	29	2,9	3,1	99,6
Καθόλου	4	,4	,4	100,0
Μερικό Σύνολο	932	93,2	100,0	
Δεν απάντησαν	68	6,8		
Σύνολο	1000	100,0		

B13. Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος;

4. Πηγαίνω σε συναυλίες και σε θεατρικές παραστάσεις

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις συναυλίες και τις θεατρικές παραστάσεις ως συνήθη τρόπο πολιτιστικής εξερεύνησης ενός τόπου προορισμού, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 169 υποκείμενα με ποσοστό 16,9%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 265 υποκείμενα με ποσοστό 26,5%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 232 υποκείμενα με ποσοστό 23,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 141 υποκείμενα με ποσοστό 14,1%, το *καθόλου*

αντιπροσώπευσαν 58 υποκείμενα με ποσοστό 5,8% ενώ *δεν απάντησαν* 135 υποκείμενα με ποσοστό 13,5%.

Πίνακας Β13.4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	169	16,9	19,5	19,5
Αρκετά	265	26,5	30,6	50,2
Μέτρια	232	23,2	26,8	77,0
Λίγο	141	14,1	16,3	93,3
Καθόλου	58	5,8	6,7	100,0
Μερικό Σύνολο	865	86,5	100,0	
Δεν απάντησαν	135	13,5		
Σύνολο	1000	100,0		

Β13. Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος;

5. Εξερευνώ το φυσικό περιβάλλον

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για την εξερεύνηση του φυσικού περιβάλλοντος ως συνήθη τρόπο πολιτιστικής εξερεύνησης ενός τόπου προορισμού, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 310 υποκείμενα με ποσοστό 31,0%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 345 υποκείμενα με ποσοστό 34,5%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 185 υποκείμενα με ποσοστό 18,5%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 58 υποκείμενα με ποσοστό 5,8%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 9 υποκείμενα με ποσοστό 0,9% ενώ *δεν απάντησαν* 93 υποκείμενα με ποσοστό 9,3%.

Πίνακας Β13.5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	310	31,0	34,2	34,2
Αρκετά	345	34,5	38,0	72,2
Μέτρια	185	18,5	20,4	92,6
Λίγο	58	5,8	6,4	99,0
Καθόλου	9	,9	1,0	100,0
Μερικό Σύνολο	907	90,7	100,0	
Δεν απάντησαν	93	9,3		
Σύνολο	1000	100,0		

B13. Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος;

6. Πηγαίνω στις τοπικές πολιτιστικές εκδηλώσεις

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για την παρακολούθηση τοπικών πολιτιστικών εκδηλώσεων ως συνήθη τρόπο πολιτιστικής εξερεύνησης ενός τόπου προορισμού, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 212 υποκείμενα με ποσοστό 21,2%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 316 υποκείμενα με ποσοστό 31,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 233 υποκείμενα με ποσοστό 23,3%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 100 υποκείμενα με ποσοστό 10,0%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 21 υποκείμενα με ποσοστό 2,1% ενώ *δεν απάντησαν* 118 υποκείμενα με ποσοστό 11,8%.

Πίνακας B13.6

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	212	21,2	24,0	24,0
Αρκετά	316	31,6	35,8	59,9
Μέτρια	233	23,3	26,4	86,3
Λίγο	100	10,0	11,3	97,6
Καθόλου	21	2,1	2,4	100,0
Μερικό Σύνολο	882	88,2	100,0	
Δεν απάντησαν	118	11,8		
Σύνολο	1000	100,0		

B13. Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος;

7. Δοκιμάζω την τοπική κουζίνα

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για την τοπική κουζίνα ως συνήθη τρόπο πολιτιστικής εξερεύνησης ενός τόπου προορισμού, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 384 υποκείμενα με ποσοστό 38,4%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 367 υποκείμενα με ποσοστό 36,7%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 119 υποκείμενα με ποσοστό 11,9%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 35 υποκείμενα με ποσοστό 3,5%, το *καθόλου*

αντιπροσώπευσαν 7 υποκείμενα με ποσοστό 0,7% ενώ δεν απάντησαν 88 υποκείμενα με ποσοστό 8,8%.

Πίνακας Β13.7

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	384	38,4	42,1	42,1
Αρκετά	367	36,7	40,2	82,3
Μέτρια	119	11,9	13,0	95,4
Λίγο	35	3,5	3,8	99,2
Καθόλου	7	,7	,8	100,0
Μερικό Σύνολο	912	91,2	100,0	
Δεν απάντησαν	88	8,8		
Σύνολο	1000	100,0		

Β13. Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος;

8. Αγοράζω τοπικά προϊόντα

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για την αγορά τοπικών προϊόντων ως συνήθη τρόπο πολιτιστικής εξερεύνησης ενός τόπου προορισμού, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 267 υποκείμενα με ποσοστό 26,7%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 285 υποκείμενα με ποσοστό 28,5%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 196 υποκείμενα με ποσοστό 19,6%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 80 υποκείμενα με ποσοστό 8,0%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 34 υποκείμενα με ποσοστό 3,4% ενώ *δεν απάντησαν* 138 υποκείμενα με ποσοστό 13,8%.

Πίνακας Β13.8

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	267	26,7	31,0	31,0
Αρκετά	285	28,5	33,1	64,0
Μέτρια	196	19,6	22,7	86,8
Λίγο	80	8,0	9,3	96,1
Καθόλου	34	3,4	3,9	100,0
Μερικό Σύνολο	862	86,2	100,0	
Δεν απάντησαν	138	13,8		
Σύνολο	1000	100,0		

B13. Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος;

9. Άλλο

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για άλλες μεθόδους ως συνήθη τρόπο πολιτιστικής εξερεύνησης ενός τόπου προορισμού, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 16 υποκείμενα με ποσοστό 1,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 11 υποκείμενα με ποσοστό 1,1%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 4 υποκείμενα με ποσοστό 0,4%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 964 υποκείμενα με ποσοστό 96,4%.

Πίνακας B13.9

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	3	,3	8,3	8,3
Αρκετά	16	1,6	44,4	52,8
Μέτρια	11	1,1	30,6	83,3
Λίγο	4	,4	11,1	94,4
Καθόλου	2	,2	5,6	100,0
Μερικό Σύνολο	36	3,6	100,0	
Δεν απάντησαν	964	96,4		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ. Αρχαιολογικός τουρισμός - Αρχαιολογικά Πάρκα

Γ1. Γνωρίζετε την έννοια του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*;

Όσον αφορά το διχοτομικό ερώτημα που υποβλήθηκε στους επισκέπτες της Ρόδου για τη γνώση της έννοιας *αρχαιολογικός τουρισμός*, από τα 1.000 υποκείμενα, το *ναι* αντιπροσώπευσαν 759 υποκείμενα με ποσοστό 75,9%, το *όχι* αντιπροσώπευσαν 219 υποκείμενα με ποσοστό 21,9% ενώ *δεν απάντησαν* 22 υποκείμενα με ποσοστό 2,2%.

Πίνακας Γ1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	759	75,9	77,6	77,6
Όχι	219	21,9	22,4	100,0
Μερικό Σύνολο	978	97,8	100,0	
Δεν απάντησαν	22	2,2		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*;

1. Επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους ως προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 451 υποκείμενα με ποσοστό 45,1%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 251 υποκείμενα με ποσοστό 25,1%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 22 υποκείμενα με ποσοστό 2,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 5 υποκείμενα με ποσοστό 0,5%, το *καθόλου* δεν αντιπροσώπευσε κανένα υποκείμενο ενώ *δεν απάντησαν* 271 υποκείμενα με ποσοστό 27,1%.

Πίνακας Γ1.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	451	45,1	61,9	61,9
Αρκετά	251	25,1	34,4	96,3
Μέτρια	22	2,2	3,0	99,3
Λίγο	5	,5	,7	100,0
Καθόλου				
Μερικό Σύνολο	729	72,9	100,0	
Δεν απάντησαν	271	27,1		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*;

2. Επισκέψεις σε μουσεία

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις επισκέψεις σε μουσεία ως προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 378 υποκείμενα με ποσοστό 37,8%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 269 υποκείμενα με ποσοστό 26,9%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 47 υποκείμενα με ποσοστό 4,7%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 7 υποκείμενα με ποσοστό 0,7%, το *καθόλου* δεν αντιπροσώπευσε κανένα υποκείμενο ενώ *δεν απάντησαν* 299 υποκείμενα με ποσοστό 29,9%.

Πίνακας Γ1.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	378	37,8	53,9	53,9
Αρκετά	269	26,9	38,4	92,3
Μέτρια	47	4,7	6,7	99,0
Λίγο	7	,7	1,0	100,0
Καθόλου				
Μερικό Σύνολο	701	70,1	100,0	
Δεν απάντησαν	299	29,9		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*;

3. Επισκέψεις σε ιστορικά μνημεία

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις επισκέψεις σε ιστορικά μνημεία ως προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 390 υποκείμενα με ποσοστό 39,0%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 282 υποκείμενα με ποσοστό 28,2%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 28 υποκείμενα με ποσοστό 2,8%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 7 υποκείμενα με ποσοστό 0,7%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 292 υποκείμενα με ποσοστό 29,2%.

Πίνακας Γ1.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	390	39,0	55,1	55,1
Αρκετά	282	28,2	39,8	94,9
Μέτρια	28	2,8	4,0	98,9
Λίγο	7	,7	1,0	99,9
Καθόλου	1	,1	,1	100,0
Μερικό Σύνολο	708	70,8	100,0	
Δεν απάντησαν	292	29,2		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*;

4. Επισκέψεις σε πολιτιστικά αξιοθέατα

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις επισκέψεις σε πολιτιστικά αξιοθέατα ως προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα,

το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 269 υποκείμενα με ποσοστό 26,9%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 286 υποκείμενα με ποσοστό 28,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 85 υποκείμενα με ποσοστό 8,5%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 15 υποκείμενα με ποσοστό 1,5%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 12 υποκείμενα με ποσοστό 1,2% ενώ *δεν απάντησαν* 333 υποκείμενα με ποσοστό 33,3%.

Πίνακας Γ1.4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	269	26,9	40,3	40,3
Αρκετά	286	28,6	42,9	83,2
Μέτρια	85	8,5	12,7	96,0
Λίγο	15	1,5	2,2	98,2
Καθόλου	12	1,2	1,8	100,0
Μερικό Σύνολο	667	66,7	100,0	
Δεν απάντησαν	333	33,3		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*;

5. Αποτελεί μια ειδική ή εναλλακτική μορφή τουρισμού

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για την προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός* ως εναλλακτική μορφή τουρισμού, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 177 υποκείμενα με ποσοστό 17,7%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 236 υποκείμενα με ποσοστό 23,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 118 υποκείμενα με ποσοστό 11,8%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 41 υποκείμενα με ποσοστό 4,1%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 40 υποκείμενα με ποσοστό 4,0% ενώ *δεν απάντησαν* 388 υποκείμενα με ποσοστό 38,8%.

Πίνακας Γ1.5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	177	17,7	28,9	28,9
Αρκετά	236	23,6	38,6	67,5
Μέτρια	118	11,8	19,3	86,8
Λίγο	41	4,1	6,7	93,5
Καθόλου	40	4,0	6,5	100,0
Μερικό Σύνολο	612	61,2	100,0	
Δεν απάντησαν	388	38,8		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*;

6. Συνδυάζεται με τον περιβαλλοντικό τουρισμό

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών ότι ο αρχαιολογικός τουρισμός συνδυάζεται με τον περιβαλλοντικό τουρισμό ως προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 176 υποκείμενα με ποσοστό 17,6%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 244 υποκείμενα με ποσοστό 24,4%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 132 υποκείμενα με ποσοστό 13,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 54 υποκείμενα με ποσοστό 5,4%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 25 υποκείμενα με ποσοστό 2,5% ενώ *δεν απάντησαν* 369 υποκείμενα με ποσοστό 36,9%.

Πίνακας Γ1.6

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	176	17,6	27,9	27,9
Αρκετά	244	24,4	38,7	66,6
Μέτρια	132	13,2	20,9	87,5
Λίγο	54	5,4	8,6	96,0
Καθόλου	25	2,5	4,0	100,0
Μερικό Σύνολο	631	63,1	100,0	
Δεν απάντησαν	369	36,9		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*;

7. Είναι υποκατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για την προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός* ως υποκατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 210 υποκείμενα με ποσοστό 21,0%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 286 υποκείμενα με ποσοστό 28,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 85 υποκείμενα με ποσοστό 8,5%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 15 υποκείμενα με ποσοστό 1,5%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 12 υποκείμενα με ποσοστό 1,2% ενώ *δεν απάντησαν* 333 υποκείμενα με ποσοστό 33,3%.

Πίνακας Γ1.7

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	210	21,0	34,8	34,8
Αρκετά	236	23,6	39,1	74,0
Μέτρια	92	9,2	15,3	89,2
Λίγο	39	3,9	6,5	95,7
Καθόλου	26	2,6	4,3	100,0
Μερικό Σύνολο	603	60,3	100,0	
Δεν απάντησαν	397	39,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*;

8. Άλλο

Όσον αφορά τις άλλες απόψεις των επισκεπτών για την προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ*

αντιπροσώπευσαν 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 16 υποκείμενα με ποσοστό 1,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 10 υποκείμενα με ποσοστό 1,0%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 5 υποκείμενα με ποσοστό 0,5%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 965 υποκείμενα με ποσοστό 96,5%.

Πίνακας Γ1.8

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	3	,3	8,6	8,6
Αρκετά	15	1,5	42,9	51,4
Μέτρια	10	1,0	28,6	80,0
Λίγο	5	,5	14,3	94,3
Καθόλου	2	,2	5,7	100,0
Μερικό Σύνολο	35	3,5	100,0	
Δεν απάντησαν	965	96,5		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ2. Γνωρίζετε τι είναι ένα *αρχαιολογικό πάρκο*;

Όσον αφορά το διχοτομικό ερώτημα που υποβλήθηκε στους ερωτώμενους για τη γνώση της έννοιας *αρχαιολογικό πάρκο*, από τα 1.000 υποκείμενα, το *ναι* αντιπροσώπευσαν 524 υποκείμενα με ποσοστό 52,4%, το *όχι* αντιπροσώπευσαν 410 υποκείμενα με ποσοστό 41,0% ενώ *δεν απάντησαν* 66 υποκείμενα με ποσοστό 6,6%.

Πίνακας Γ2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	524	52,4	56,1	56,1
Όχι	410	41,0	43,9	100,0
Μερικό Σύνολο	934	93,4	100,0	
Δεν απάντησαν	66	6,6		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο*;

1. Σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών που απάντησαν *ναι* στο διχοτομικό ερώτημα Γ2 που αφορούσε την προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο* ως σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 236 υποκείμενα με ποσοστό 23,6%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 192 υποκείμενα με ποσοστό 19,2%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 31 υποκείμενα με ποσοστό 3,1%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 9 υποκείμενα με ποσοστό 0,9% ενώ *δεν απάντησαν* 532 υποκείμενα με ποσοστό 53,2%.

Πίνακας Γ2.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	236	23,6	50,4	50,4
Αρκετά	192	19,2	41,0	91,5
Μέτρια	31	3,1	6,6	98,1
Λίγο	9	,9	1,9	100,0
Μερικό Σύνολο	468	46,8	100,0	
Δεν απάντησαν	532	53,2		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο*;

2. Σύμπλεγμα αρχαιολογικών μνημείων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών που απάντησαν *ναι* στο διχοτομικό ερώτημα Γ2 που αφορούσε την προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο* ως σύμπλεγμα αρχαιολογικών μνημείων, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα*

πολύ αντιπροσώπευσαν 214 υποκείμενα με ποσοστό 21,4%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 186 υποκείμενα με ποσοστό 18,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 39 υποκείμενα με ποσοστό 3,9%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6% ενώ *δεν απάντησαν* 555 υποκείμενα με ποσοστό 55,5%.

Πίνακας Γ2.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	214	21,4	48,1	48,1
Αρκετά	186	18,6	41,8	89,9
Μέτρια	39	3,9	8,8	98,7
Λίγο	6	,6	1,3	100,0
Μερικό Σύνολο	445	44,5	100,0	
Δεν απάντησαν	555	55,5		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο*;

3. Σύμπλεγμα αρχαιολογικών ιστορικών τόπων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών που απάντησαν *ναι* στο διχοτομικό ερώτημα Γ2 που αφορούσε την προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο* ως σύμπλεγμα αρχαιολογικών ιστορικών τόπων, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 215 υποκείμενα με ποσοστό 21,5%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 178 υποκείμενα με ποσοστό 17,8%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 37 υποκείμενα με ποσοστό 3,7%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 9 υποκείμενα με ποσοστό 0,9% ενώ *δεν απάντησαν* 561 υποκείμενα με ποσοστό 56,1%.

Πίνακας Γ2.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	215	21,5	49,0	49,0
Αρκετά	178	17,8	40,5	89,5
Μέτρια	37	3,7	8,4	97,9
Λίγο	9	,9	2,1	100,0
Μερικό Σύνολο	439	43,9	100,0	
Δεν απάντησαν	561	56,1		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο*;

4. Σύμπλεγμα αρχαιολογικών μουσείων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών που απάντησαν *ναι* στο διχοτομικό ερώτημα Γ2 που αφορούσε την προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο* ως σύμπλεγμα αρχαιολογικών μουσείων, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 164 υποκείμενα με ποσοστό 16,4%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 158 υποκείμενα με ποσοστό 15,8%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 70 υποκείμενα με ποσοστό 7,0%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 29 υποκείμενα με ποσοστό 2,9%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 577 υποκείμενα με ποσοστό 57,7%.

Πίνακας Γ2.4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	164	16,4	38,8	38,8
Αρκετά	158	15,8	37,4	76,1
Μέτρια	70	7,0	16,5	92,7
Λίγο	29	2,9	6,9	99,5
Καθόλου	2	,2	,5	100,0
Μερικό Σύνολο	423	42,3	100,0	
Δεν απάντησαν	577	57,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο*;

5. Σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων και μουσείων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών που απάντησαν *ναι* στο διχοτομικό ερώτημα Γ2 που αφορούσε την προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο* ως σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων και μουσείων, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 230 υποκείμενα με ποσοστό 23,0%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 164 υποκείμενα με ποσοστό 16,4%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 44 υποκείμενα με ποσοστό 4,4%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 12 υποκείμενα με ποσοστό 1,2%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 549 υποκείμενα με ποσοστό 54,9%.

Πίνακας Γ2.5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	230	23,0	51,0	51,0
Αρκετά	164	16,4	36,4	87,4
Μέτρια	44	4,4	9,8	97,1
Λίγο	12	1,2	2,7	99,8
Καθόλου	1	,1	,2	100,0
Μερικό Σύνολο	451	45,1	100,0	
Δεν απάντησαν	549	54,9		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο*;

6. Εθνικός και *οικουμενικός* τόπος αναφοράς, πολιτισμού και μνήμης

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών που απάντησαν *ναι* στο διχοτομικό ερώτημα Γ2 που αφορούσε την προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο* ως εθνικός και *οικουμενικός* τόπος αναφοράς, πολιτισμού και μνήμης, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 134 υποκείμενα με ποσοστό 13,4%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 173 υποκείμενα με ποσοστό 17,3%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 80 υποκείμενα με ποσοστό 8,0%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 23 υποκείμενα με ποσοστό 2,3%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 4 υποκείμενα με ποσοστό 0,4% ενώ *δεν απάντησαν* 586 υποκείμενα με ποσοστό 58,6%.

Πίνακας Γ2.6

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	134	13,4	32,4	32,4
Αρκετά	173	17,3	41,8	74,2
Μέτρια	80	8,0	19,3	93,5
Λίγο	23	2,3	5,6	99,0
Καθόλου	4	,4	1,0	100,0
Μερικό Σύνολο	414	41,4	100,0	
Δεν απάντησαν	586	58,6		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο*;

7. Σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων οι οποίοι προσφέρουν στον επισκέπτη τη δυνατότητα της άμεσης επαφής με τα μνημεία στον φυσικό τους χώρο

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών που απάντησαν *ναι* στο διχοτομικό ερώτημα Γ2 που αφορούσε την προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο* ως σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων οι οποίοι προσφέρουν στον επισκέπτη τη δυνατότητα της άμεσης επαφής με τα μνημεία στον φυσικό τους χώρο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 225 υποκείμενα με ποσοστό 22,5%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 160 υποκείμενα με ποσοστό 16,0%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 50 υποκείμενα με ποσοστό 5,0%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 560 υποκείμενα με ποσοστό 56,0%.

Πίνακας Γ2.7

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	225	22,5	51,1	51,1
Αρκετά	160	16,0	36,4	87,5
Μέτρια	50	5,0	11,4	98,9
Λίγο	3	,3	,7	99,5
Καθόλου	2	,2	,5	100,0
Μερικό Σύνολο	440	44,0	100,0	
Δεν απάντησαν	560	56,0		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο*;

8. Σύμπλεγμα υπαίθριων μουσείων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών που απάντησαν *ναι* στο διχοτομικό ερώτημα Γ2 που αφορούσε την προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο* ως σύμπλεγμα *υπαίθριων μουσείων*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσε 139 υποκείμενα με ποσοστό 13,9%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσε 167 υποκείμενα με ποσοστό 16,7%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσε 63 υποκείμενα με ποσοστό 6,3%, το *λίγο* αντιπροσώπευσε 29 υποκείμενα με ποσοστό 2,9%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 10 υποκείμενα με ποσοστό 1,0% ενώ *δεν απάντησαν* 592 υποκείμενα με ποσοστό 59,2%.

Πίνακας Γ2.8

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	139	13,9	34,1	34,1
Αρκετά	167	16,7	40,9	75,0
Μέτρια	63	6,3	15,4	90,4
Λίγο	29	2,9	7,1	97,5
Καθόλου	10	1,0	2,5	100,0
Μερικό Σύνολο	408	40,8	100,0	
Δεν απάντησαν	592	59,2		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο*;

9. Ανοιχτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών που απάντησαν *ναι* στο διχοτομικό ερώτημα Γ2 που αφορούσε την προσεγγιστική κατανόηση του

όρου *αρχαιολογικό πάρκο* ως ανοιχτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 138 υποκείμενα με ποσοστό 13,8%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 137 υποκείμενα με ποσοστό 13,7%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 79 υποκείμενα με ποσοστό 7,9%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 30 υποκείμενα με ποσοστό 3,0%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 18 υποκείμενα με ποσοστό 1,8% ενώ *δεν απάντησαν* 598 υποκείμενα με ποσοστό 59,8%.

Πίνακας Γ2.9

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	138	13,8	34,3	34,3
Αρκετά	137	13,7	34,1	68,4
Μέτρια	79	7,9	19,7	88,1
Λίγο	30	3,0	7,5	95,5
Καθόλου	18	1,8	4,5	100,0
Μερικό Σύνολο	402	40,2	100,0	
Δεν απάντησαν	598	59,8		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο*;

10. Σύνολο μνημείων ή ένας ευρύτερος αρχαιολογικός χώρος, συχνά συνδυαζόμενος με περιβάλλον τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών που απάντησαν *ναι* στο διχοτομικό ερώτημα Γ2 που αφορούσε την προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο* ως ένα σύνολο μνημείων ή ένας ευρύτερος αρχαιολογικός χώρος συχνά συνδυαζόμενος με περιβάλλον τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 191 υποκείμενα με ποσοστό 19,1%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 142 υποκείμενα με ποσοστό 14,2%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 45 υποκείμενα με ποσοστό 4,5%, το *λίγο*

αντιπροσώπευσαν 15 υποκείμενα με ποσοστό 1,5%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 7 υποκείμενα με ποσοστό 0,7% ενώ *δεν απάντησαν* 600 υποκείμενα με ποσοστό 60,0%.

Πίνακας Γ2.10

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	191	19,1	47,8	47,8
Αρκετά	142	14,2	35,5	83,3
Μέτρια	45	4,5	11,3	94,5
Λίγο	15	1,5	3,8	98,3
Καθόλου	7	,7	1,8	100,0
Μερικό Σύνολο	400	40,0	100,0	
Δεν απάντησαν	600	60,0		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο*;

11. Άλλο

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών που απάντησαν *ναι* στο διχοτομικό ερώτημα Γ2 που αφορούσε άλλη προσεγγιστική κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 7 υποκείμενα με ποσοστό 0,7%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 11 υποκείμενα με ποσοστό 1,1%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6%, το *λίγο* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 973 υποκείμενα με ποσοστό 97,3%.

Πίνακας Γ2.11

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	7	,7	25,9	25,9
Αρκετά	11	1,1	40,7	66,7
Μέτρια	6	,6	22,2	88,9
Λίγο	1	,1	3,7	92,6
Καθόλου	2	,2	7,4	100,0
Μερικό Σύνολο	27	2,7	100,0	
Δεν απάντησαν	973	97,3		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ3. Πιστεύετε ότι ένα αρχαιολογικό πάρκο στη Ρόδο θα έχει όφελος για την τοπική οικονομία;

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το αν θα έχει όφελος για την τοπική οικονομία ένα αρχαιολογικό πάρκο στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 241 υποκείμενα με ποσοστό 24,1%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 216 υποκείμενα με ποσοστό 21,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 58 υποκείμενα με ποσοστό 5,8%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 9 υποκείμενα με ποσοστό 0,9%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 9 υποκείμενα με ποσοστό 0,9% ενώ *δεν απάντησαν* 533 υποκείμενα με ποσοστό 53,3%.

Πίνακας Γ3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	241	24,1	45,2	45,2
Αρκετά	216	21,6	40,5	85,7
Μέτρια	58	5,8	10,9	96,6
Λίγο	9	,9	1,7	98,3
Καθόλου	9	,9	1,7	100,0
Μερικό Σύνολο	533	53,3	100,0	
Δεν απάντησαν	467	46,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ4. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου;

1. Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια επίσκεψή τους στη Ρόδο, αναφορικά με την επιλογή το *σύμπλεγμα αρχαιολογικών τόπων*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 226 υποκείμενα με ποσοστό 22,6%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 187 υποκείμενα με ποσοστό 18,7%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 43 υποκείμενα με ποσοστό 4,3%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 7 υποκείμενα με ποσοστό 0,7%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 536 υποκείμενα με ποσοστό 53,6%.

Πίνακας Γ4.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	226	22,6	48,7	48,7
Αρκετά	187	18,7	40,3	89,0
Μέτρια	43	4,3	9,3	98,3
Λίγο	7	,7	1,5	99,8
Καθόλου	1	,1	,2	100,0
Μερικό Σύνολο	464	46,4	100,0	
Δεν απάντησαν	536	53,6		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ4. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου;

2. Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών μνημείων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια επίσκεψή τους στη Ρόδο, αναφορικά με την επιλογή το *σύμπλεγμα αρχαιολογικών μνημείων*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 196 υποκείμενα με ποσοστό 19,6%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 194 υποκείμενα με

ποσοστό 19,4%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 42 υποκείμενα με ποσοστό 4,2%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 10 υποκείμενα με ποσοστό 1,0%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 557 υποκείμενα με ποσοστό 55,7%.

Πίνακας Γ4.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	196	19,6	44,2	44,2
Αρκετά	194	19,4	43,8	88,0
Μέτρια	42	4,2	9,5	97,5
Λίγο	10	1,0	2,3	99,8
Καθόλου	1	,1	,2	100,0
Μερικό Σύνολο	443	44,3	100,0	
Δεν απάντησαν	557	55,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ4. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου;

3. Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών ιστορικών τόπων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια επίσκεψή τους στη Ρόδο, αναφορικά με την επιλογή *το σύμπλεγμα αρχαιολογικών ιστορικών τόπων*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 209 υποκείμενα με ποσοστό 20,9%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 194 υποκείμενα με ποσοστό 19,4%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 39 υποκείμενα με ποσοστό 3,9%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 10 υποκείμενα με ποσοστό 1,0%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 547 υποκείμενα με ποσοστό 54,7%.

Πίνακας Γ4.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	209	20,9	46,1	46,1
Αρκετά	194	19,4	42,8	89,0
Μέτρια	39	3,9	8,6	97,6
Λίγο	10	1,0	2,2	99,8
Καθόλου	1	,1	,2	100,0
Μερικό Σύνολο	453	45,3	100,0	
Δεν απάντησαν	547	54,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ4. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου;

4. Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών μουσείων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια επίσκεψή τους στη Ρόδο, αναφορικά με την επιλογή *το σύμπλεγμα αρχαιολογικών μουσείων*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 187 υποκείμενα με ποσοστό 18,7%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 179 υποκείμενα με ποσοστό 17,9%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 53 υποκείμενα με ποσοστό 5,3%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 16 υποκείμενα με ποσοστό 1,6%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 564 υποκείμενα με ποσοστό 56,4%.

Πίνακας Γ4.4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	187	18,7	42,9	42,9
Αρκετά	179	17,9	41,1	83,9
Μέτρια	53	5,3	12,2	96,1
Λίγο	16	1,6	3,7	99,8
Καθόλου	1	,1	,2	100,0
Μερικό Σύνολο	436	43,6	100,0	
Δεν απάντησαν	564	56,4		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ4. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου;

5. Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων και μουσείων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια επίσκεψή τους στη Ρόδο, αναφορικά με την επιλογή *το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων και μουσείων*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 234 υποκείμενα με ποσοστό 23,4%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 178 υποκείμενα με ποσοστό 17,8%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 34 υποκείμενα με ποσοστό 3,4%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 12 υποκείμενα με ποσοστό 1,2%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 541 υποκείμενα με ποσοστό 54,1%.

Πίνακας Γ4.5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	234	23,4	51,0	51,0
Αρκετά	178	17,8	38,8	89,8
Μέτρια	34	3,4	7,4	97,2
Λίγο	12	1,2	2,6	99,8
Καθόλου	1	,1	,2	100,0
Μερικό Σύνολο	459	45,9	100,0	
Δεν απάντησαν	541	54,1		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ4. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου;

6. Το σύμπλεγμα *υπαίθριων μουσείων*

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια επίσκεψή τους στη Ρόδο, αναφορικά με την επιλογή *το σύμπλεγμα υπαίθριων μουσείων*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από

τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 171 υποκείμενα με ποσοστό 17,1%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 176 υποκείμενα με ποσοστό 17,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 61 υποκείμενα με ποσοστό 6,1%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 25 υποκείμενα με ποσοστό 2,5%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6% ενώ *δεν απάντησαν* 561 υποκείμενα με ποσοστό 56,1%.

Πίνακας Γ4.6

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	171	17,1	39,0	39,0
Αρκετά	176	17,6	40,1	79,0
Μέτρια	61	6,1	13,9	92,9
Λίγο	25	2,5	5,7	98,6
Καθόλου	6	,6	1,4	100,0
Μερικό Σύνολο	439	43,9	100,0	
Δεν απάντησαν	561	56,1		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ4. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου;

7. Οι ανοιχτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια επίσκεψή τους στη Ρόδο, αναφορικά με την επιλογή *οι ανοιχτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 147 υποκείμενα με ποσοστό 14,7%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 165 υποκείμενα με ποσοστό 16,5%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 66 υποκείμενα με ποσοστό 6,6%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 31 υποκείμενα με ποσοστό 3,1%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 16 υποκείμενα με ποσοστό 1,6% ενώ *δεν απάντησαν* 575 υποκείμενα με ποσοστό 57,5%.

Πίνακας Γ4.7

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	147	14,7	34,6	34,6
Αρκετά	165	16,5	38,8	73,4
Μέτρια	66	6,6	15,5	88,9
Λίγο	31	3,1	7,3	96,2
Καθόλου	16	1,6	3,8	100,0
Μερικό Σύνολο	425	42,5	100,0	
Δεν απάντησαν	575	57,5		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ4. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου;

8. Το γενικότερο σύνολο των μνημείων συνδυαζόμενο με το περιβάλλον τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια επίσκεψή τους στη Ρόδο, αναφορικά με την επιλογή το *γενικότερο σύνολο των μνημείων συνδυαζόμενο με το περιβάλλον τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 217 υποκείμενα με ποσοστό 21,7%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 164 υποκείμενα με ποσοστό 16,4%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 46 υποκείμενα με ποσοστό 4,6%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 17 υποκείμενα με ποσοστό 1,7%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 7 υποκείμενα με ποσοστό 0,7% ενώ *δεν απάντησαν* 549 υποκείμενα με ποσοστό 54,9%.

Πίνακας Γ4.8

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	217	21,7	48,1	48,1
Αρκετά	164	16,4	36,4	84,5
Μέτρια	46	4,6	10,2	94,7
Λίγο	17	1,7	3,8	98,4
Καθόλου	7	,7	1,6	100,0
Μερικό Σύνολο	451	45,1	100,0	
Δεν απάντησαν	549	54,9		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ4. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου;

9. Η ευκολία πρόσβασης στην περιοχή

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια επίσκεψή τους στη Ρόδο, αναφορικά με την επιλογή *η ευκολία πρόσβασης στην περιοχή*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 165 υποκείμενα με ποσοστό 16,5%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 157 υποκείμενα με ποσοστό 15,7%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 69 υποκείμενα με ποσοστό 6,9%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 21 υποκείμενα με ποσοστό 2,1%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 9 υποκείμενα με ποσοστό 0,9% ενώ *δεν απάντησαν* 579 υποκείμενα με ποσοστό 57,9%.

Πίνακας Γ4.9

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	165	16,5	39,2	39,2
Αρκετά	157	15,7	37,3	76,5
Μέτρια	69	6,9	16,4	92,9
Λίγο	21	2,1	5,0	97,9
Καθόλου	9	,9	2,1	100,0
Μερικό Σύνολο	421	42,1	100,0	
Δεν απάντησαν	579	57,9		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ4. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου;

10. Άλλο

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια επίσκεψή τους στη Ρόδο, αναφορικά με την επιλογή *άλλο*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 18 υποκείμενα με ποσοστό 1,8%, το *μέτρια*

αντιπροσώπευσαν 5 υποκείμενα με ποσοστό 0,5%, το *λίγο* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 969 υποκείμενα με ποσοστό 96,9%.

Πίνακας Γ4.10

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	6	,6	19,4	19,4
Αρκετά	18	1,8	58,1	77,4
Μέτρια	5	,5	16,1	93,5
Λίγο	1	,1	3,2	96,8
Καθόλου	1	,1	3,2	100,0
Μερικό Σύνολο	31	3,1	100,0	
Δεν απάντησαν	969	96,9		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ5. Γνωρίζετε εάν η Ρόδος διαθέτει αρχαιολογικά πάρκα;

Όσον αφορά το διχοτομικό ερώτημα για τη γνώση των επισκεπτών περί της ύπαρξης αρχαιολογικών πάρκων στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *ναι* αντιπροσώπευσαν 198 υποκείμενα με ποσοστό 19,8% και το *όχι* αντιπροσώπευσαν 345 υποκείμενα με ποσοστό 34,5% ενώ *δεν απάντησαν* 457 υποκείμενα με ποσοστό 45,7%.

Πίνακας Γ5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	198	19,8	36,5	36,5
Όχι	345	34,5	63,5	100,0
Μερικό Σύνολο	543	54,3	100,0	
Δεν απάντησαν	457	45,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, παρακαλώ σημειώστε κάποιο ή κάποια από αυτά.

Όσον αφορά τη γνώση της ύπαρξης συγκεκριμένων πάρκων στη Ρόδο, από εκείνους που απάντησαν *ναι* στο ερώτημα Γ5, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2%, την επιλογή *Ακρόπολη της Ρόδου* αντιπροσώπευσαν 8 υποκείμενα με ποσοστό 0,8%, την επιλογή *Ακρόπολη της Λίνδου* αντιπροσώπευσαν 8 υποκείμενα με ποσοστό 0,8%, την επιλογή *Αρχαιολογικό Μουσείο* αντιπροσώπευσαν 15 υποκείμενα με ποσοστό 1,5%, την επιλογή *Λιμανάκι του Αγίου Παύλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, την επιλογή *Αρχαία Κάμειρος* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2%, την επιλογή *Πόλη της Ρόδου* αντιπροσώπευσαν 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3%, την επιλογή *Μόντε Σμιθ* αντιπροσώπευσαν 4 υποκείμενα με ποσοστό 0,4%, την επιλογή *Φιλέρημος* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2%, την επιλογή *Μεσαιωνική Πόλη* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, την επιλογή *Μονόλιθος* αντιπροσώπευσαν 8 υποκείμενα με ποσοστό 0,8%, την επιλογή *Πάρκο Ροδινιού* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2%, την επιλογή *Λίνδος* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, την επιλογή *Λιμάνι* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, την επιλογή *Αρχαίο Στάδιο* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, την επιλογή *Πρασονήσι* αντιπροσώπευσαν 59 υποκείμενα με ποσοστό 5,9% ενώ την επιλογή *Μεσαιωνική Τάφρος* αντιπροσώπευσαν 941 υποκείμενα με ποσοστό 94,1%.

Πίνακας Γ5.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Παλάτι Μεγάλου Μαγίστρου	2	,2	3,4	3,4
Ακρόπολη της Ρόδου	8	,8	13,6	16,9
Ακρόπολη της Λίνδου	8	,8	13,6	30,5
Αρχαιολογικό Μουσείο	15	1,5	25,4	55,9
Λιμανάκι του Αγίου Παύλου	1	,1	1,7	57,6
Αρχαία Κάμειρος	2	,2	3,4	61,0
Η πόλη της Ρόδου	3	,3	5,1	66,1
Μόντε Σμιθ	4	,4	6,8	72,9
Φιλιέρημος	2	,2	3,4	76,3
Μεσαιωνική Πόλη	1	,1	1,7	78,0
Μονόλιθος	8	,8	13,6	91,5
Πάρκο Ροδινιού	2	,2	3,4	94,9
Λίνδος	1	,1	1,7	96,6
Λιμάνι	1	,1	1,7	98,3
Αρχαίο στάδιο	1	,1	1,7	100,0
Πρασονήσι	59	5,9	100,0	
Μεσαιωνική Τάφος	941	94,1		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ6. Έχετε επισκεφθεί αρχαιολογικά πάρκα στο παρελθόν σε άλλους τουριστικούς προορισμούς;

Όσον αφορά το διχοτομικό ερώτημα για το αν οι ερωτώμενοι έχουν επισκεφθεί στο παρελθόν αρχαιολογικά πάρκα σε άλλους τουριστικούς προορισμούς, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *ναι* αντιπροσώπευσαν 370 υποκείμενα με ποσοστό 37,0%, το *όχι* αντιπροσώπευσαν 166 υποκείμενα με ποσοστό 16,6% ενώ *δεν απάντησαν* 464 υποκείμενα με ποσοστό 46,4%.

Πίνακας Γ6

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	370	37,0	69,0	69,0
Όχι	166	16,6	31,0	100,0
Μερικό Σύνολο	536	53,6	100,0	
Δεν απάντησαν	464	46,4		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ7. Γνωρίζετε την ύπαρξη της γεωγραφικής αρχαιολογικής θέσης της Κυμισάλας στη Ρόδο;

Όσον αφορά το διχοτομικό ερώτημα για το αν οι ερωτώμενοι γνωρίζουν την ύπαρξη της περιοχής *Κυμισάλα* στη Ρόδο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *ναι* αντιπροσώπευσαν 219 υποκείμενα με ποσοστό 21,9%, το *όχι* αντιπροσώπευσαν 692 υποκείμενα με ποσοστό 69,2% ενώ *δεν απάντησαν* 89 υποκείμενα με ποσοστό 8,9%.

Πίνακας Γ7

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	219	21,9	24,0	24,0
Όχι	692	69,2	76,0	100,0
Μερικό Σύνολο	911	91,1	100,0	
Δεν απάντησαν	89	8,9		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ8. Εάν απαντήσατε ναι στην ερώτηση Γ7, την έχετε επισκεφθεί;

Όσον αφορά το διχοτομικό ερώτημα για το αν οι ερωτώμενοι που απάντησαν *ναι* στην προηγούμενη ερώτηση έχουν ήδη επισκεφθεί την *Κυμισάλα*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *ναι* αντιπροσώπευσαν 122 υποκείμενα με ποσοστό 12,2% και το *όχι* αντιπροσώπευσαν 93 υποκείμενα με ποσοστό 9,3% ενώ *δεν απάντησαν* 785 υποκείμενα με ποσοστό 78,5%.

Πίνακας Γ8

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Ναι	122	12,2	56,7	56,7
Όχι	93	9,3	43,3	100,0
Μερικό Σύνολο	215	21,5	100,0	
Δεν απάντησαν	785	78,5		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ9. Πιστεύετε ότι ένα αρχαιολογικό πάρκο στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας στη Ρόδο θα έχει όφελος για την τοπική οικονομία;

Όσον αφορά την άποψη των ερωτώμενων για το αν ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο θα έχει όφελος για την τοπική οικονομία, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 72 υποκείμενα με ποσοστό 7,2%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 128 υποκείμενα με ποσοστό 12,8%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 15 υποκείμενα με ποσοστό 1,5%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 781 υποκείμενα με ποσοστό 78,1%.

Πίνακας Γ9

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	72	7,2	32,9	32,9
Αρκετά	128	12,8	58,4	91,3
Μέτρια	15	1,5	6,8	98,2
Λίγο	3	,3	1,4	99,5
Καθόλου	1	,1	,5	100,0
Μερικό Σύνολο	219	21,9	100,0	
Δεν απάντησαν	781	78,1		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ10. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο;

1. Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και ιστορικών τόπων της Κυμισάλας

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και ιστορικών τόπων της Κυμισάλας*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 93

υποκείμενα με ποσοστό 9,3%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 97 υποκείμενα με ποσοστό 9,7%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 10 υποκείμενα με ποσοστό 1,0%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 798 υποκείμενα με ποσοστό 79,8%.

Πίνακας Γ10.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	93	9,3	46,0	46,0
Αρκετά	97	9,7	48,0	94,1
Μέτρια	10	1,0	5,0	99,0
Λίγο	2	,2	1,0	100,0
Μερικό Σύνολο	202	20,2	100,0	
Δεν απάντησαν	798	79,8		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ10. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο;

2. Το αρχαιολογικό μουσείο της Κυμισάλας

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *το αρχαιολογικό μουσείο της Κυμισάλας*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 76 υποκείμενα με ποσοστό 7,6%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 94 υποκείμενα με ποσοστό 9,4%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 16 υποκείμενα με ποσοστό 1,6%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 811 υποκείμενα με ποσοστό 81,1%.

Πίνακας Γ10.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	76	7,6	40,2	40,2
Αρκετά	94	9,4	49,7	89,9
Μέτρια	16	1,6	8,5	98,4
Λίγο	2	,2	1,1	99,5
Καθόλου	1	,1	,5	100,0
Μερικό Σύνολο	189	18,9	100,0	
Δεν απάντησαν	811	81,1		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ10. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο;

3. Το σύμπλεγμα υπαίθριων μουσείων της Κυμισάλας

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *το σύμπλεγμα υπαίθριων μουσείων της Κυμισάλας*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 81 υποκείμενα με ποσοστό 8,1%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 87 υποκείμενα με ποσοστό 8,7%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 13 υποκείμενα με ποσοστό 1,3%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 4 υποκείμενα με ποσοστό 0,4% ενώ *δεν απάντησαν* 815 υποκείμενα με ποσοστό 81,5%.

Πίνακας Γ10.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	81	8,1	43,8	43,8
Αρκετά	87	8,7	47,0	90,8
Μέτρια	13	1,3	7,0	97,8
Λίγο	4	,4	2,2	100,0
Μερικό Σύνολο	185	18,5	100,0	
Δεν απάντησαν	815	81,5		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ10. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο;

4. Οι ανοιχτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων της Κυμισάλας

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *οι ανοιχτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων της Κυμισάλας*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 65 υποκείμενα με ποσοστό 6,5%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 92 υποκείμενα με ποσοστό 9,2%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 17 υποκείμενα με ποσοστό 1,7%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 7 υποκείμενα με ποσοστό 0,7%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 817 υποκείμενα με ποσοστό 81,7%.

Πίνακας Γ10.4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	65	6,5	35,5	35,5
Αρκετά	92	9,2	50,3	85,8
Μέτρια	17	1,7	9,3	95,1
Λίγο	7	,7	3,8	98,9
Καθόλου	2	,2	1,1	100,0
Μερικό Σύνολο	183	18,3	100,0	
Δεν απάντησαν	817	81,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ10. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο;

5. Το γενικότερο σύνολο των μνημείων συνδυαζόμενο με το περιβάλλον τοπίο της Κυμισάλας

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *το γενικότερο σύνολο των μνημείων*

συνδυαζόμενο με το περιβάλλον τοπίο, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 109 υποκείμενα με ποσοστό 10,9%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 82 υποκείμενα με ποσοστό 8,2%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 13 υποκείμενα με ποσοστό 1,3%, το *λίγο* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 794 υποκείμενα με ποσοστό 79,4%.

Πίνακας Γ10.5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	109	10,9	52,9	52,9
Αρκετά	82	8,2	39,8	92,7
Μέτρια	13	1,3	6,3	99,0
Λίγο	1	,1	,5	99,5
Καθόλου	1	,1	,5	100,0
Μερικό Σύνολο	206	20,6	100,0	
Δεν απάντησαν	794	79,4		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ10. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο;

6. Η ευκολία πρόσβασης στην περιοχή της Κυμισάλας

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *η ευκολία πρόσβασης στην περιοχή*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 78 υποκείμενα με ποσοστό 7,8%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 89 υποκείμενα με ποσοστό 8,9%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 17 υποκείμενα με ποσοστό 1,7%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3% ενώ *δεν απάντησαν* 807 υποκείμενα με ποσοστό 80,7%.

Πίνακας Γ10.6

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	78	7,8	40,4	40,4
Αρκετά	89	8,9	46,1	86,5
Μέτρια	17	1,7	8,8	95,3
Λίγο	6	,6	3,1	98,4
Καθόλου	3	,3	1,6	100,0
Μερικό Σύνολο	193	19,3	100,0	
Δεν απάντησαν	807	80,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ10. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή Κυμισάλα στη Ρόδο;

7. Άλλο

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το τι θα τους ενδιέφερε περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *άλλο*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 4 υποκείμενα με ποσοστό 0,4%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 10 υποκείμενα με ποσοστό 1,0%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 8 υποκείμενα με ποσοστό 0,8%, το *λίγο* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 976 υποκείμενα με ποσοστό 97,6%.

Πίνακας Γ10.7

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	4	,4	16,7	16,7
Αρκετά	10	1,0	41,7	58,3
Μέτρια	8	,8	33,3	91,7
Λίγο	1	,1	4,2	95,8
Καθόλου	1	,1	4,2	100,0
Μερικό Σύνολο	24	2,4	100,0	
Δεν απάντησαν	976	97,6		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ11. Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο;

1. Η μουσειακή εκπαίδευση η οποία μπορεί να αναπτυχθεί μέσω του ιστορικού τόπου της Κυμισάλας

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις δράσεις που θα τους ενδιέφεραν περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *η μουσειακή εκπαίδευση η οποία μπορεί να αναπτυχθεί μέσω του ιστορικού τόπου της Κυμισάλας*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 73 υποκείμενα με ποσοστό 7,3%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 101 υποκείμενα με ποσοστό 10,1%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 20 υποκείμενα με ποσοστό 2,0%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 811 υποκείμενα με ποσοστό 81,1%.

Πίνακας Γ11.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	73	7,3	37,2	37,2
Αρκετά	101	10,1	51,5	88,8
Μέτρια	20	2,0	10,2	99,0
Λίγο	2	,2	1,0	100,0
Καθόλου				
Μερικό Σύνολο	196	19,6	100,0	
Δεν απάντησαν	804	80,4		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ11. Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο;

2. Οι δράσεις στις οποίες μπορεί να συμμετέχει ο επισκέπτης κατά την επίσκεψή του στο σύμπλεγμα των αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και ιστορικών τόπων της Κυμισάλας

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις δράσεις που θα τους ενδιέφεραν περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *οι δράσεις στις οποίες μπορεί να συμμετέχει ο επισκέπτης κατά την επίσκεψή του στο σύμπλεγμα των αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και ιστορικών τόπων της Κυμισάλας*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 84 υποκείμενα με ποσοστό 8,4%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 98 υποκείμενα με ποσοστό 9,8%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 16 υποκείμενα με ποσοστό 1,6%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 800 υποκείμενα με ποσοστό 80,0%.

Πίνακας Γ11.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	84	8,4	42,0	42,0
Αρκετά	98	9,8	49,0	91,0
Μέτρια	16	1,6	8,0	99,0
Λίγο	2	,2	1,0	100,0
Καθόλου				
Μερικό Σύνολο	200	20,0	100,0	
Δεν απάντησαν	800	80,0		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ11. Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο;

3. Η επίσκεψη σε υπαίθριο μουσείο στον αρχαιολογικό χώρο της Κυμισάλας

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις δράσεις που θα τους ενδιέφεραν περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *η επίσκεψη σε υπαίθριο μουσείο στον αρχαιολογικό χώρο της Κυμισάλας*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 82 υποκείμενα με ποσοστό 8,2%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 95 υποκείμενα με ποσοστό 9,5%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 18 υποκείμενα με ποσοστό 1,8%, το *λίγο* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 804 υποκείμενα με ποσοστό 80,4%.

Πίνακας Γ11.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	82	8,2	41,8	41,8
Αρκετά	95	9,5	48,5	90,3
Μέτρια	18	1,8	9,2	99,5
Λίγο	1	,1	,5	100,0
Καθόλου				
Μερικό Σύνολο	196	19,6	100,0	
Δεν απάντησαν	804	80,4		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ11. Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο;

4. Οι περιπατητικές διαδρομές στους ενοποιημένους χώρους της Κυμισάλας (Ακρόπολη, Νεκρόπολη, Οικισμός)

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις δράσεις που θα τους ενδιέφεραν περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *οι περιπατητικές διαδρομές στους ενοποιημένους χώρους της Κυμισάλας (Ακρόπολη, Νεκρόπολη, Οικισμός)*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 108 υποκείμενα με ποσοστό 10,8%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 78 υποκείμενα με ποσοστό 7,8%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 15 υποκείμενα με ποσοστό 1,5% ενώ *δεν απάντησαν* 799 υποκείμενα με ποσοστό 79,9%.

Πίνακας Γ11.4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	108	10,8	53,7	53,7
Αρκετά	78	7,8	38,8	92,5
Μέτρια	15	1,5	7,5	100,0
Λίγο				
Καθόλου				
Μερικό Σύνολο	201	20,1	100,0	
Δεν απάντησαν	799	79,9		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ11. Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο;

5. Η παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων, ημερίδων και συνεδρίων σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις δράσεις που θα τους ενδιέφεραν περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *η παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων, ημερίδων και συνεδρίων σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 60 υποκείμενα με ποσοστό 6,0%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 92 υποκείμενα με ποσοστό 9,2%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 37 υποκείμενα με ποσοστό 3,7%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 7 υποκείμενα με ποσοστό 0,7% ενώ *δεν απάντησαν* 804 υποκείμενα με ποσοστό 80,4%.

Πίνακας Γ11.5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	60	6,0	30,6	30,6
Αρκετά	92	9,2	46,9	77,6
Μέτρια	37	3,7	18,9	96,4
Λίγο	7	,7	3,6	100,0
Καθόλου				
Μερικό Σύνολο	196	19,6	100,0	
Δεν απάντησαν	804	80,4		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ11. Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο;

6. Τα προγράμματα πολιτιστικής και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για τους μαθητές

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις δράσεις που θα τους ενδιέφεραν περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *τα προγράμματα πολιτιστικής και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για τους μαθητές*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 58 υποκείμενα με ποσοστό 5,8%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 97 υποκείμενα με ποσοστό 9,7%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 26 υποκείμενα με ποσοστό 2,6%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3% ενώ *δεν απάντησαν* 810 υποκείμενα με ποσοστό 81,0%.

Πίνακας Γ11.6

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	58	5,8	30,5	30,5
Αρκετά	97	9,7	51,1	81,6
Μέτρια	26	2,6	13,7	95,3
Λίγο	6	,6	3,2	98,4
Καθόλου	3	,3	1,6	100,0
Μερικό Σύνολο	190	19,0	100,0	
Δεν απάντησαν	810	81,0		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ11. Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο;

7. Περιήγηση στον βιότοπο της Κυμισάλας και εξοικείωση με τη σπάνια χλωρίδα και πανίδα της

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις δράσεις που θα τους ενδιέφεραν περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *περιήγηση στον βιότοπο της Κυμισάλας και εξοικείωση με τη σπάνια χλωρίδα και πανίδα της*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 71 υποκείμενα με ποσοστό 7,1%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 96 υποκείμενα με ποσοστό 9,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 24 υποκείμενα με ποσοστό 2,4%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 807 υποκείμενα με ποσοστό 80,7%.

Πίνακας Γ11.7

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	71	7,1	36,8	36,8
Αρκετά	96	9,6	49,7	86,5
Μέτρια	24	2,4	12,4	99,0
Λίγο				
Καθόλου	2	,2	1,0	100,0
Μερικό Σύνολο	193	19,3	100,0	
Δεν απάντησαν	807	80,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ11. Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο;

8. Συμμετοχή των επισκεπτών σε ανασκαφικές και περιβαλλοντικές δράσεις

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις δράσεις που θα τους ενδιέφεραν περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *συμμετοχή των επισκεπτών σε ανασκαφικές και περιβαλλοντικές δράσεις*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 79 υποκείμενα με ποσοστό 7,9%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 85 υποκείμενα με ποσοστό 8,5%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 24 υποκείμενα με ποσοστό 2,4%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 808 υποκείμενα με ποσοστό 80,8%.

Πίνακας Γ11.8

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	79	7,9	41,1	41,1
Αρκετά	85	8,5	44,3	85,4
Μέτρια	24	2,4	12,5	97,9
Λίγο	3	,3	1,6	99,5
Καθόλου	1	,1	,5	100,0
Μερικό Σύνολο	192	19,2	100,0	
Δεν απάντησαν	808	80,8		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ11. Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο;

9. Η συμμετοχή των επισκεπτών σε βιωματικές δραστηριότητες που στόχο έχουν την κατανόηση του τρόπου ζωής της εποχής εκείνης

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις δράσεις που θα τους ενδιέφεραν περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *συμμετοχή των επισκεπτών σε βιωματικές δραστηριότητες με στόχο την κατανόηση του τρόπου ζωής της εποχής εκείνης*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 80 υποκείμενα με ποσοστό 8,0%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 86 υποκείμενα με ποσοστό 8,6%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 15 υποκείμενα με ποσοστό 1,5%, το *λίγο* αντιπροσώπευσαν 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6% ενώ *δεν απάντησαν* 812 υποκείμενα με ποσοστό 81,2%.

Πίνακας Γ11.9

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	80	8,0	42,6	42,6
Αρκετά	86	8,6	45,7	88,3
Μέτρια	15	1,5	8,0	96,3
Λίγο	6	,6	3,2	99,5
Καθόλου	1	,1	,5	100,0
Μερικό Σύνολο	188	18,8	100,0	
Δεν απάντησαν	812	81,2		
Σύνολο	1000	100,0		

Γ11. Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα στη Ρόδο;

10. Άλλο

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τις δράσεις που θα τους ενδιέφεραν περισσότερο σε μια πιθανή επίσκεψή τους σε αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα, αναφορικά με την επιλογή *άλλο*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 5 υποκείμενα με ποσοστό 0,5%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 11 υποκείμενα με ποσοστό 1,1%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 5 υποκείμενα με ποσοστό 0,5%, το *λίγο* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, το *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 977 υποκείμενα με ποσοστό 97,7%.

Πίνακας Γ11.10

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	5	,5	21,7	21,7
Αρκετά	11	1,1	47,8	69,6
Μέτρια	5	,5	21,7	91,3
Λίγο	1	,1	4,3	95,7
Καθόλου	1	,1	4,3	100,0
Μερικό Σύνολο	23	2,3	100,0	
Δεν απάντησαν	977	97,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ. Γνώσεις για το περιβάλλον

Δ1. Παρακαλώ γράψτε δύο λέξεις ή φράσεις που σας έρχονται στο μυαλό όταν ακούτε τη λέξη περιβάλλον.

Όσον αφορά τις λέξεις ή τις φράσεις που έρχονται στον νου του επισκέπτη όταν ακούει τη λέξη *περιβάλλον*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *Δέντρα, Λουλούδια, Φυτά, Γρασίδι, Δάση, Λιβάδια, Ξύλα, Καταστροφή δασών* αντιπροσώπευσαν 113 υποκείμενα με ποσοστό 11,3%, την επιλογή *Πράσινο, Βλάστηση, Πράσινο χρώμα* αντιπροσώπευσαν 39 υποκείμενα με ποσοστό 3,9%, την επιλογή *Περίχωρα, Ύπαιθρος, Υπαίθριος χώρος, Ανοικτός χώρος, Χώρος στον οποίο ζούμε συμπεριλαμβανομένου του καιρού και της υγρασίας* αντιπροσώπευσαν 46 υποκείμενα με ποσοστό 4,6%, την επιλογή *Φύση, Ανοικτοί χώροι, Φυσικοί χώροι, Φυσικό τοπίο, Φυσικό Περιβάλλον, Χλωρίδα και Πανίδα, Φυσικό, Φυσικοί πόροι, Άγρια χλωρίδα και πανίδα, Φυτικοί και ζωικοί οργανισμοί, Καθαρό τοπίο, Εξοχή, Φυσικός κόσμος, Επαφή με τη φύση, Μικροπανίδα, Ήχοι πουλιών, Θρόισμα φύλλων, Τοπίο φυσικού κάλλους, Φυσικό περιβάλλον* αντιπροσώπευσαν 210 υποκείμενα με ποσοστό 21,0%, την επιλογή *Ατμόσφαιρα, Καθαρός αέρας* αντιπροσώπευσαν 19 υποκείμενα με ποσοστό 1,9%, την επιλογή *Καθαριότητα* αντιπροσώπευσαν 35 υποκείμενα με ποσοστό 3,5%, την επιλογή *Γη, Τοπίο, Έδαφος* αντιπροσώπευσαν 11 υποκείμενα με ποσοστό 1,1%, την επιλογή *Κτίρια, Οικιστικό περιβάλλον, Παράνομα κτίρια* αντιπροσώπευσαν 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6%, την επιλογή *Φιλικό προς το περιβάλλον, Οικολογικός, Περιβαλλοντικός, Οικολογία, Περιβαλλοντική ανάπτυξη, Οργανικό, Οικοσύστημα* αντιπροσώπευσαν 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6%, την επιλογή *Νερό, Καθαρό νερό* αντιπροσώπευσαν 8 υποκείμενα με ποσοστό 0,8%, την επιλογή *Προστασία της χλωρίδας και της πανίδας, Προστασία του περιβάλλοντος, Προστασία* αντιπροσώπευσαν 9 υποκείμενα με ποσοστό 0,9%, την επιλογή *Ρύπανση, Μόλυνση, Καταστροφή, Καυσαέριο, Μόλυνση Θαλασσών, Καταστροφή δασών, Ρύπανση περιβάλλοντος, Καταστροφή του περιβάλλοντος, Αντιμετώπιση της ρύπανσης* αντιπροσώπευσαν 43 υποκείμενα με ποσοστό 4,3%, την επιλογή *Άλλες απαντήσεις*

αντιπροσώπευσαν 271 υποκείμενα με ποσοστό 27,1% ενώ δεν απάντησαν 184 υποκείμενα με ποσοστό 18,4%.

Πίνακας Δ1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δέντρα, Λουλούδια, Φυτά, Γρασίδι, Δάση, Λιβάδια, Ξύλα, Καταστροφή δασών	113	11,3	13,8	13,8
Πράσινο, Βλάστηση, Πράσινο χρώμα	39	3,9	4,8	18,6
Περίχωρα, Ύπαιθρος, Ύπαιθριος χώρος, Ανοικτός χώρος, Χώρος στον οποίο ζούμε συμπερι- λαμβανομένου του καιρού και της υγρασίας	46	4,6	5,6	24,3
Φύση, Ανοικτοί χώροι, Φυσικοί χώροι, Φυσικό τοπίο, Φυσικό Περιβάλλον, Χλωρίδα και Πανίδα, Φυσικό, Φυσικοί πόροι, Άγρια χλωρίδα και πανίδα, Φυτικοί και ζωικοί οργανισμοί, Καθαρό τοπίο, Εξοχή, Φυσικός κόσμος, Επαφή με τη φύση, Μικροπανίδα, Ήχοι πουλιών, Θρόισμα φύλλων, Τοπίο φυσικού κάλλους, Φυσικό περιβάλλον	210	21,0	25,7	50,0
Ατμόσφαιρα, Καθαρός αέρας	19	1,9	2,3	52,3
Καθαριότητα	35	3,5	4,3	56,6
Γη, Τοπίο, Έδαφος	11	1,1	1,3	58,0
Κτίρια, Οικιστικό περιβάλλον, Παράνομα κτίρια	6	,6	,7	58,7
Φιλικό προς το περιβάλλον, Οικολογικός, Περιβαλλοντικός, Οικολογία, Περιβαλλοντική ανάπτυξη, Οργανικό, Οικοσύστημα	6	,6	,7	59,4
Νερό, Καθαρό νερό	8	,8	1,0	60,4
Προστασία της χλωρίδας και της πανίδας, Προστασία του περιβάλλοντος, Προστασία	9	,9	1,1	61,5
Ρύπανση, Μόλυνση, Καταστροφή, Καυσαέριο, Μόλυνση Θαλασσών, Καταστροφή δασών, Ρύπανση περιβάλλοντος, Καταστροφή του περιβάλλοντος, Αντιμετώπιση της ρύπανσης	43	4,3	5,3	66,8
Άλλες απαντήσεις	271	27,1	33,2	100,0
Μερικό Σύνολο	816	81,6	100,0	
Δεν απάντησαν	184	18,4		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ2. Παρακαλώ γράψτε δύο λέξεις ή φράσεις που σας έρχονται στο μυαλό όταν ακούτε τις λέξεις *σειφόρος τουριστική ανάπτυξη*.

Όσον αφορά τις λέξεις ή τις φράσεις που έρχονται στον νου του επισκέπτη όταν ακούει τις λέξεις *σειφόρος τουριστική ανάπτυξη*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *Κόσμος, Πολύς κόσμος, Οι άνθρωποι επιθυμούν να επισκεφθούν και πάλι το νησί* αντιπροσώπευσαν 207 υποκείμενα με ποσοστό 20,7%, την επιλογή *Τουρισμός, Υπεύθυνος τουρισμός, Ηθικός τουρισμός, Όχι καταστροφικός τουρισμός, Το concept του να επισκέπτεται κανείς έναν προορισμό ως τουρίστας και να προσπαθήσει να έχει μια θετική επιρροή στον προορισμό, Υπερβολικός τουρισμός, Ο τουρισμός δεν οδηγεί στην απώλεια της ταυτότητας ενός τουριστικού προορισμού, Τουρισμός που να μην καταστρέφει το συνολικό περιβάλλον, Τουριστική συνείδηση, Καλός τουρισμός, Καλά ενημερωμένοι τουρίστες σχετικά με το περιβάλλον, Λιγότερος τουρισμός, Πάρα πολλοί τουρίστες* αντιπροσώπευσαν 110 υποκείμενα με ποσοστό 11,0%, την επιλογή *Μη καταστροφικός, Το να μην καταστρέφει κανείς το περιβάλλον και τη φύση* αντιπροσώπευσαν 91 υποκείμενα με ποσοστό 9,1%, την επιλογή *Ρόδος* αντιπροσώπευσαν 52 υποκείμενα με ποσοστό 5,2%, την επιλογή *Σεβασμός στο περιβάλλον, An environmental friendly lifestyle, Προστασία του περιβάλλοντος, Προστασία και ανάδειξη των μνημείων, Προστασία της χλωρίδας και της πανίδας, Καθαρό περιβάλλον, Σεβασμός στη φύση, Μη κατασπατάληση των φυσικών πόρων, Φιλικό προς το περιβάλλον* αντιπροσώπευσαν 36 υποκείμενα με ποσοστό 3,6%, την επιλογή *Σεβασμός στα ιστορικά μνημεία και στα αξιοθέατα, Σεβασμός στην τοπική αρχιτεκτονική, Προστασία και σεβασμός στις αρχαιότητες, Διατήρηση και σεβασμός στα ιστορικά μνημεία, Σεβασμός στο πολιτιστικό περιβάλλον* αντιπροσώπευσαν 21 υποκείμενα με ποσοστό 2,1%, την επιλογή *Ποιότητα τουριστών, Ποιότητα, Καλύτερη ποιότητα* αντιπροσώπευσαν 23 υποκείμενα με ποσοστό 2,3%, την επιλογή *Χρήμα, budget, κόστος, συνάλλαγμα, εισόδημα* αντιπροσώπευσαν 21 υποκείμενα με ποσοστό 2,1%, την επιλογή *Η ομορφιά του νησιού της Ρόδου, Διατήρηση της φυσικής ομορφιάς του νησιού της Ρόδου* αντιπροσώπευσαν 15 υποκείμενα με ποσοστό 1,5% ενώ δεν απάντησαν 424 υποκείμενα με ποσοστό 42,4%.

Πίνακας Δ2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Κόσμος, Πολύς κόσμος, Οι άνθρωποι επιθυμούν να επισκεφθούν και πάλι το νησί	207	20,7	35,9	35,9
Τουρισμός, Υπεύθυνος τουρισμός, Ηθικός τουρισμός, Όχι καταστροφικός τουρισμός, Το concept του να επισκέπτεται κανείς έναν προορισμό ως τουρίστας και να προσπαθήσει να έχει μια θετική επιρροή στον προορισμό, Υπερβολικός τουρισμός, Ο τουρισμός δεν οδηγεί στην απώλεια της ταυτότητας ενός τουριστικού προορισμού, Τουρισμός που να μην καταστρέφει το συνολικό περιβάλλον, Τουριστική συνείδηση, Καλός τουρισμός, Καλά ενημερωμένοι τουρίστες σχετικά με το περιβάλλον, Λιγότερος τουρισμός, Πάρα πολλοί τουρίστες	110	11,0	19,1	55,0
Μη καταστροφικός, Το να μην καταστρέφει κανείς το περιβάλλον και τη φύση	91	9,1	15,8	70,8
Ρόδος	52	5,2	9,0	79,9
Σεβασμός στο περιβάλλον, An environmental friendly lifestyle, Προστασία του περιβάλλοντος, Προστασία και ανάδειξη των μνημείων, Προστασία χλωρίδας και πανίδας, Καθαρό περιβάλλον, Σεβασμός στη φύση, Μη κατασπατάληση των φυσικών πόρων, Φιλικό προς το περιβάλλον	36	3,6	6,3	86,1

Σεβασμός στα ιστορικά μνημεία και αξιοθέατα, Σεβασμός στην τοπική αρχιτεκτονική, Προστασία και σεβασμός στις αρχαιότητες, Διατήρηση και σεβασμός στα ιστορικά μνημεία, Σεβασμός στο πολιτιστικό περιβάλλον	21	2,1	3,6	89,8
Ποιότητα τουριστών, Ποιότητα, Καλύτερη ποιότητα	23	2,3	4,0	93,8
Χρήμα, budget, κόστος, συνάλλαγμα, εισόδημα	21	2,1	3,6	97,4
Η ομορφιά του νησιού της Ρόδου, Διατήρηση της φυσικής ομορφιάς του νησιού της Ρόδου	15	1,5	2,6	100,0
Μερικό Σύνολο	576	57,6	100,0	
Δεν απάντησαν	424	42,4		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ3. Παρακαλώ γράψτε δύο περιβαλλοντικά προβλήματα που κατά τη γνώμη σας έχει το νησί της Ρόδου.

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τα περιβαλλοντικά προβλήματα της Ρόδου, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *Καθαριότητα, Ελλιπής καθαριότητα, Καθαρισμός παραλιών από σκουπίδια, Καθαρισμός δρόμων από σκουπίδια, Καθαριότητα στους δρόμους και στις παραλίες, Καθαριότητα παραλιών, Αστική ρύπανση, Έλλειψη καθαριότητας, Ενίσχυση πρασίνου* αντιπροσώπευσαν 145 υποκείμενα με ποσοστό 14,5%, την επιλογή *Υποδομές, Υπερεκμετάλλευση του χώρου από τις τουριστικές υποδομές, Αντιπλημμυρικά έργα* αντιπροσώπευσαν 118 υποκείμενα με ποσοστό 11,8%, την επιλογή *Σκουπίδια, Βρωμιά, Απορρίμματα, Οργάνωση απορριμμάτων, Αποτοσίγαρα, Διαχείριση απορριμμάτων, Απόβλητα, Συσσώρευση μεγάλων ποσοτήτων από απορρίμματα, Σκουπιδότοποι, Στερεά απόβλητα, Σκουπίδια στα ποτάμια, Λύματα, Διαχείριση σκουπιδιών, Διαχείριση απορριμμάτων, Σκουπίδια γενικά και ειδικά, Μόλυνση από απόβλητα των θαλασσών, Management σκουπιδιών, Συλλογή απορριμμάτων, Μόλυνση από απορρίμματα* αντιπροσώπευσαν 194 υποκείμενα με ποσοστό 19,4%, την επιλογή *Καυσαέριο, Δεν υπάρχει καθαρός αέρας, Διαχείριση στερεών*

αποβλήτων, Καυσαέριο σε περίοδο αιχμής, Ατμοσφαιρική ρύπανση από κάψιμο ελαστικών αντιπροσώπευσαν 70 υποκείμενα με ποσοστό 7,0%, την επιλογή Κυκλοφοριακό, Κίνηση, Παρκάρισμα οχημάτων, Πολλά αυτοκίνητα, Πολλά αυτοκίνητα και μηχανάκια στην Παλιά Πόλη, Μηχανάκια, Κυκλοφοριακό χάος, Κυκλοφοριακό στην Παλιά Πόλη, Κυκλοφοριακό πρόβλημα στο κέντρο της Ρόδου, Parking, Μεγάλη κυκλοφορία οχημάτων στο κέντρο της πόλης, Συγκοινωνία, Κυκλοφοριακό από κακή κατάσταση οδικού δικτύου, Αυτοκίνητα, Πολλά αυτοκίνητα αντιπροσώπευσαν 90 υποκείμενα με ποσοστό 9,0%, την επιλογή Υγρασία αντιπροσώπευσαν 18 υποκείμενα με ποσοστό 1,8%, την επιλογή Άνεμοι αντιπροσώπευσαν 22 υποκείμενα με ποσοστό 2,2%, την επιλογή Σκουπίδια στις παραλίες, Μη τακτικός καθαρισμός παραλιών αντιπροσώπευσαν 24 υποκείμενα με ποσοστό 2,4%, την επιλογή Υπερκάλυψη μεταφορών αντιπροσώπευσαν 9 υποκείμενα με ποσοστό 0,9% ενώ δεν απάντησαν 310 υποκείμενα με ποσοστό 31,0%.

Πίνακας Δ3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Καθαριότητα, Ελλιπής καθαριότητα, Καθαρισμός παραλιών από σκουπίδια, Καθαρισμός δρόμων από σκουπίδια, Καθαριότητα στους δρόμους και τις παραλίες, Καθαριότητα παραλιών, Αστική ρύπανση, Έλλειψη καθαριότητας, Ενίσχυση πρασίνου	145	14,5	21,0	21,0
Υποδομές, Υπερεκμετάλλευση του χώρου από τις τουριστικές υποδομές, Αντιπλημμυρικά έργα	118	11,8	17,1	38,1

Σκουπίδια, Βρωμιά, Απορρίμματα, Οργάνωση απορριμμάτων, Αποσίγαρα, Διαχείριση απορριμμάτων, Απόβλητα, Συσσώρευση μεγάλων ποσοτήτων από απορρίμματα, Σκουπιδότοποι, Στερεά απόβλητα, Σκουπίδια στα ποτάμια, Λύματα, Διαχείριση σκουπιδιών, Διαχείριση απορριμμάτων, Σκουπίδια γενικά και ειδικά, Μόλυνση από απόβλητα των θαλασσών, Management σκουπιδιών, Συλλογή απορριμμάτων, Μόλυνση από απορρίμματα	194	19,4	28,1	66,2
Καυσαέριο, Δεν υπάρχει καθαρός αέρας, Διαχείριση στερεών αποβλήτων, Καυσαέριο σε περίοδο αιχμής, Ατμοσφαιρική ρύπανση από κάψιμο ελαστικών	70	7,0	10,1	76,4
Κυκλοφοριακό, Κίνηση, Παρκάρισμα οχημάτων, Πολλά αυτοκίνητα, Πολλά αυτοκίνητα και μηχανάκια στην Παλιά Πόλη, Μηχανάκια, Κυκλοφοριακό χάος, Κυκλοφοριακό στην Παλιά Πόλη, Κυκλοφοριακό πρόβλημα στο κέντρο της Ρόδου, Parking, Μεγάλη κυκλοφορία οχημάτων στο κέντρο της πόλης, Συγκοινωνία, Κυκλοφοριακό από κακή κατάσταση οδικού δικτύου, Αυτοκίνητα, Πολλά αυτοκίνητα	90	9,0	13,0	89,4
Υγρασία	18	1,8	2,6	92,0
Άνεμοι	22	2,2	3,2	95,2
Σκουπίδια στις παραλίες, Μη τακτικός καθαρισμός παραλιών	24	2,4	3,5	98,7
Υπερκάλυψη μεταφορών	9	,9	1,3	100,0
Μερικό Σύνολο	690	69,0	100,0	
Δεν απάντησαν	310	31,0		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ4. Ποια από τα παρακάτω περιβαλλοντικά προβλήματα θεωρείτε ότι είναι τα πιο σημαντικά; Παρακαλώ επιλέξτε μέχρι τρεις (3) επιλογές.

Πρώτη επιλογή

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τα σημαντικότερα περιβαλλοντικά προβλήματα, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, στην πρώτη επιλογή, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *Κλιματική αλλαγή* αντιπροσώπευσαν 428 υποκείμενα με ποσοστό 42,8%, την επιλογή *Επίδραση στη χλωρίδα και την πανίδα* αντιπροσώπευσαν 166 υποκείμενα με ποσοστό 16,6%, την επιλογή *Ατμοσφαιρική ρύπανση* αντιπροσώπευσαν 179 υποκείμενα με ποσοστό 17,9%, την επιλογή *Ηχορύπανση* αντιπροσώπευσαν 74 υποκείμενα με ποσοστό 7,4%, την επιλογή *Αυθαίρετη δόμηση* αντιπροσώπευσαν 54 υποκείμενα με ποσοστό 5,4%, την επιλογή *Μόλυνση των θαλασσών* αντιπροσώπευσαν 42 υποκείμενα με ποσοστό 4,2%, την επιλογή *Καταστροφή των δασών* αντιπροσώπευσαν 12 υποκείμενα με ποσοστό 1,2%, την επιλογή *Μόλυνση από απορρίμματα και απόβλητα* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, την επιλογή *Υποβάθμιση υδροβιοτόπων και υδάτινων οικοσυστημάτων* αντιπροσώπευσαν 7 υποκείμενα με ποσοστό 0,7% ενώ δεν απάντησαν 37 υποκείμενα με ποσοστό 3,7%.

Πίνακας Δ4.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Κλιματική αλλαγή	428	42,8	44,4	44,4
Επίδραση στη χλωρίδα και την πανίδα	166	16,6	17,2	61,7
Ατμοσφαιρική ρύπανση	179	17,9	18,6	80,3
Ηχορύπανση	74	7,4	7,7	88,0
Αυθαίρετη δόμηση	54	5,4	5,6	93,6
Μόλυνση των θαλασσών	42	4,2	4,4	97,9
Καταστροφή των δασών	12	1,2	1,2	99,2
Μόλυνση από απορρίμματα και απόβλητα	1	,1	,1	99,3
Υποβάθμιση υδροβιοτόπων και υδάτινων οικοσυστημάτων	7	,7	,7	100,0
Μερικό Σύνολο	963	96,3	100,0	
Δεν απάντησαν	37	3,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ4. Ποια από τα παρακάτω περιβαλλοντικά προβλήματα θεωρείτε ότι είναι τα πιο σημαντικά; Παρακαλώ επιλέξτε μέχρι τρεις (3) επιλογές.

Δεύτερη επιλογή

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τα σημαντικότερα περιβαλλοντικά προβλήματα, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, στη δεύτερη επιλογή, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *Επίδραση στη χλωρίδα και την πανίδα* αντιπροσώπευσαν 113 υποκείμενα με ποσοστό 11,3%, την επιλογή *Ατμοσφαιρική ρύπανση* αντιπροσώπευσαν 205 υποκείμενα με ποσοστό 20,5%, την επιλογή *Ηχορύπανση* αντιπροσώπευσαν 144 υποκείμενα με ποσοστό 14,4%, την επιλογή *Αυθαίρετη δόμηση* αντιπροσώπευσαν 140 υποκείμενα με ποσοστό 14,0%, την επιλογή *Μόλυνση των θαλασσών* αντιπροσώπευσαν 201 υποκείμενα με ποσοστό 20,1%, την επιλογή *Καταστροφή των δασών* αντιπροσώπευσαν 91 υποκείμενα με ποσοστό 9,1%, την επιλογή *Μόλυνση από απορρίμματα και απόβλητα* αντιπροσώπευσαν 56 υποκείμενα με ποσοστό 5,6%, την επιλογή *Υποβάθμιση υδροβιοτόπων και υδάτινων οικοσυστημάτων*

αντιπροσώπευσαν 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3% ενώ δεν απάντησαν 47 υποκείμενα με ποσοστό 4,7%.

Πίνακας Δ4.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Κλιματική αλλαγή				
Επίδραση στη χλωρίδα και την πανίδα	113	11,3	11,9	11,9
Ατμοσφαιρική ρύπανση	205	20,5	21,5	33,4
Ηχορύπανση	144	14,4	15,1	48,5
Αυθαίρετη δόμηση	140	14,0	14,7	63,2
Μόλυνση των θαλασσών	201	20,1	21,1	84,3
Καταστροφή των δασών	91	9,1	9,5	93,8
Μόλυνση από απορρίμματα και απόβλητα	56	5,6	5,9	99,7
Υποβάθμιση υδροβιοτόπων και υδάτινων οικοσυστημάτων	3	,3	,3	100,0
Άλλο				
Μερικό Σύνολο	953	95,3	100,0	
Δεν απάντησαν	47	4,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ4. Ποια από τα παρακάτω περιβαλλοντικά προβλήματα θεωρείτε ότι είναι τα πιο σημαντικά; Παρακαλώ επιλέξτε μέχρι τρεις (3) επιλογές.

Τρίτη επιλογή

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τα σημαντικότερα περιβαλλοντικά προβλήματα, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, στην τρίτη επιλογή, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *Κλιματική αλλαγή* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, την επιλογή *Επίδραση στη χλωρίδα και την πανίδα* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2%, την επιλογή *Ατμοσφαιρική ρύπανση* αντιπροσώπευσαν 51 υποκείμενα με ποσοστό 5,1%, την επιλογή *Ηχορύπανση* αντιπροσώπευσαν 65 υποκείμενα με ποσοστό 6,5%, την επιλογή *Αυθαίρετη δόμηση* αντιπροσώπευσαν 96 υποκείμενα με ποσοστό 9,6%, την επιλογή *Μόλυνση των θαλασσών* αντιπροσώπευσαν 193 υποκείμενα με ποσοστό 19,3%, την

επιλογή *Καταστροφή των δασών* αντιπροσώπευσαν 187 υποκείμενα με ποσοστό 18,7%, την επιλογή *Μόλυνση από απορρίμματα και απόβλητα* αντιπροσώπευσαν 228 υποκείμενα με ποσοστό 22,8%, την επιλογή *Υποβάθμιση υδροβιότοπων και υδάτινων οικοσυστημάτων* αντιπροσώπευσαν 113 υποκείμενα με ποσοστό 11,3%, την επιλογή *Άλλο* αντιπροσώπευσαν 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3% ενώ *δεν απάντησαν* 61 υποκείμενα με ποσοστό 6,1%.

Πίνακας Δ4.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Κλιματική αλλαγή	1	,1	,1	,1
Επίδραση στη χλωρίδα και την πανίδα	2	,2	,2	,3
Ατμοσφαιρική ρύπανση	51	5,1	5,4	5,8
Ηχορύπανση	65	6,5	6,9	12,7
Αυθαίρετη δόμηση	96	9,6	10,2	22,9
Μόλυνση των θαλασσών	193	19,3	20,6	43,5
Καταστροφή των δασών	187	18,7	19,9	63,4
Μόλυνση από απορρίμματα και απόβλητα	228	22,8	24,3	87,6
Υποβάθμιση υδροβιότοπων και υδάτινων οικοσυστημάτων	113	11,3	12,0	99,7
Άλλο	3	,3	,3	100,0
Μερικό Σύνολο	939	93,9	100,0	
Δεν απάντησαν	61	6,1		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ5. Πώς κρίνετε την ενημέρωσή σας σε περιβαλλοντικά θέματα;

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για το πώς κρίνουν την ενημέρωσή τους σε περιβαλλοντικά θέματα, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *άριστη* αντιπροσώπευσαν 84 υποκείμενα με ποσοστό 8,4%, την επιλογή *αρκετά καλή* αντιπροσώπευσαν 400 υποκείμενα με ποσοστό 40,0%, την επιλογή *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 375 υποκείμενα με ποσοστό 37,5%, την επιλογή *λιγοστή* αντιπροσώπευσαν 66 υποκείμενα με ποσοστό 6,6%, την επιλογή *καθόλου ικανοποιητική* αντιπροσώπευσαν 28 υποκείμενα με ποσοστό 2,8% ενώ *δεν απάντησαν* 47 υποκείμενα με ποσοστό 4,7%.

Πίνακας Δ5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
άριστη	84	8,4	8,8	8,8
αρκετά καλή	400	40,0	42,0	50,8
μέτρια	375	37,5	39,3	90,1
λιγοστή	66	6,6	6,9	97,1
καθόλου ικανοποιητική	28	2,8	2,9	100,0
Μερικό Σύνολο	953	95,3	100,0	
Δεν απάντησαν	47	4,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ6. Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της;

1. Θα αξιοποιήσει και θα διατηρήσει τους πολιτιστικούς και περιβαλλοντικούς πόρους της περιοχής

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη συμβολή της δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα ως προς την προστασία του περιβάλλοντος χώρου της, αναφορικά με την επιλογή *θα αξιοποιήσει και θα διατηρήσει τους πολιτιστικούς και περιβαλλοντικούς πόρους της περιοχής*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 90 υποκείμενα με ποσοστό 9,0%, την επιλογή *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 134 υποκείμενα με ποσοστό 13,4%, την επιλογή *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 16 υποκείμενα με ποσοστό 1,6%, την επιλογή *λίγο* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2%, την επιλογή *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 757 υποκείμενα με ποσοστό 75,7%.

Πίνακας Δ6.1

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	90	9,0	37,0	37,0
Αρκετά	134	13,4	55,1	92,2
Μέτρια	16	1,6	6,6	98,8
Λίγο	2	,2	,8	99,6
Καθόλου	1	,1	,4	100,0
Μερικό Σύνολο	243	24,3	100,0	
Δεν απάντησαν	757	75,7		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ6. Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της;

2. Θα αναπτύξει την περιοχή στο πλαίσιο των αρχών της αειφορίας

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη συμβολή της δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα ως προς την προστασία του περιβάλλοντος χώρου της, αναφορικά με την επιλογή *θα αναπτύξει την περιοχή στο πλαίσιο των αρχών της αειφορίας*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 75 υποκείμενα με ποσοστό 7,5%, την επιλογή *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 140 υποκείμενα με ποσοστό 14,0%, την επιλογή *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 20 υποκείμενα με ποσοστό 2,0%, την επιλογή *λίγο* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 757 υποκείμενα με ποσοστό 75,7%.

Πίνακας Δ6.2

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	75	7,5	31,6	31,6
Αρκετά	140	14,0	59,1	90,7
Μέτρια	20	2,0	8,4	99,2
Λίγο	2	,2	,8	100,0
Καθόλου				
Μερικό Σύνολο	237	23,7	100,0	
Δεν απάντησαν	763	76,3		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ6. Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της;

3. Θα διατηρήσει και θα αναπτύξει σημαντικά την περιοχή που σε άλλη περίπτωση θα μπορούσε να οδηγηθεί σε οικολογική καταστροφή από άλλες χρήσεις

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη συμβολή της δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα ως προς την προστασία του περιβάλλοντος χώρου της, αναφορικά με την επιλογή *θα διατηρήσει και θα αναπτύξει σημαντικά την περιοχή που σε άλλη περίπτωση θα μπορούσε να οδηγηθεί σε οικολογική καταστροφή από άλλες χρήσεις*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 87 υποκείμενα με ποσοστό 8,7%, την επιλογή *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 124 υποκείμενα με ποσοστό 12,4%, την επιλογή *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 23 υποκείμενα με ποσοστό 2,3%, την επιλογή *λίγο* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 764 υποκείμενα με ποσοστό 76,4%.

Πίνακας Δ6.3

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	87	8,7	36,9	36,9
Αρκετά	124	12,4	52,5	89,4
Μέτρια	23	2,3	9,7	99,2
Λίγο	2	,2	,8	100,0
Καθόλου				
Μερικό Σύνολο	236	23,6	100,0	
Δεν απάντησαν	764	76,4		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ6. Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της;

4. Θα βελτιώσει την περιβαλλοντική ποιότητα της περιοχής

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη συμβολή της δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα ως προς την προστασία του περιβάλλοντος χώρου της, αναφορικά με την επιλογή *θα βελτιώσει την περιβαλλοντική ποιότητα της περιοχής*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 88 υποκείμενα με ποσοστό 8,8%, την επιλογή *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 117 υποκείμενα με ποσοστό 11,7%, την επιλογή *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 19 υποκείμενα με ποσοστό 1,9%, την επιλογή *λίγο* αντιπροσώπευσαν 5 υποκείμενα με ποσοστό 0,5%, την επιλογή *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 769 υποκείμενα με ποσοστό 76,9%.

Πίνακας Δ6.4

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	88	8,8	38,1	38,1
Αρκετά	117	11,7	50,6	88,7
Μέτρια	19	1,9	8,2	97,0
Λίγο	5	,5	2,2	99,1
Καθόλου	2	,2	,9	100,0
Μερικό Σύνολο	231	23,1	100,0	
Δεν απάντησαν	769	76,9		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ6. Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της;

5. Θα αυξήσει την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής της Κυμισάλας

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη συμβολή της δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα ως προς την προστασία του περιβάλλοντος χώρου της, αναφορικά με την επιλογή *θα αυξήσει την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής της Κυμισάλας*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 89 υποκείμενα με ποσοστό 8,9%, την επιλογή *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 115 υποκείμενα με ποσοστό 11,5%, την επιλογή *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 23 υποκείμενα με ποσοστό 2,3%, την επιλογή *λίγο* αντιπροσώπευσαν 7 υποκείμενα με ποσοστό 0,7%, την επιλογή *καθόλου* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2% ενώ *δεν απάντησαν* 764 υποκείμενα με ποσοστό 76,4%.

Πίνακας Δ6.5

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	89	8,9	37,7	37,7
Αρκετά	115	11,5	48,7	86,4
Μέτρια	23	2,3	9,7	96,2
Λίγο	7	,7	3,0	99,2
Καθόλου	2	,2	,8	100,0
Μερικό Σύνολο	236	23,6	100,0	
Δεν απάντησαν	764	76,4		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ6. Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της;

6. Θα δώσει την ευκαιρία στους επισκέπτες και στους ντόπιους κατοίκους να βιώσουν άμεσα την εμπειρία του φυσικού περιβάλλοντος

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για τη συμβολή της δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα ως προς την προστασία του περιβάλλοντος χώρου της, αναφορικά με την επιλογή *θα δώσει την ευκαιρία στους επισκέπτες και στους ντόπιους κατοίκους να βιώσουν άμεσα την εμπειρία του φυσικού περιβάλλοντος*, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 89 υποκείμενα με ποσοστό 8,9%, την επιλογή *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 120 υποκείμενα με ποσοστό 12,0%, την επιλογή *μέτρια* αντιπροσώπευσαν 17 υποκείμενα με ποσοστό 1,7%, την επιλογή *λίγο* αντιπροσώπευσαν 2 υποκείμενα με ποσοστό 0,2%, την επιλογή *καθόλου* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 771 υποκείμενα με ποσοστό 77,1%.

Πίνακας Δ6.6

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	89	8,9	38,9	38,9
Αρκετά	120	12,0	52,4	91,3
Μέτρια	17	1,7	7,4	98,7
Λίγο	2	,2	,9	99,6
Καθόλου	1	,1	,4	100,0
Μερικό Σύνολο	229	22,9	100,0	
Δεν απάντησαν	771	77,1		
Σύνολο	1000	100,0		

Δ6. Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της;

7. Άλλο

Όσον αφορά άλλες απόψεις των επισκεπτών σχετικά με τη συμβολή ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα ως προς την προστασία του περιβάλλοντος χώρου της, σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα, από τα 1.000 υποκείμενα, την επιλογή *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσαν 3 υποκείμενα με ποσοστό 0,3%, την επιλογή *αρκετά* αντιπροσώπευσαν 6 υποκείμενα με ποσοστό 0,6%, την επιλογή *μέτρια* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1%, την επιλογή *λίγο* αντιπροσώπευσε 1 υποκείμενο με ποσοστό 0,1% ενώ *δεν απάντησαν* 989 υποκείμενα με ποσοστό 98,9%.

Πίνακας Δ6.7

	Συχνότητα N	Ποσοστό %	Σχετικό ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Πάρα πολύ	3	,3	27,3	27,3
Αρκετά	6	,6	54,5	81,8
Μέτρια	1	,1	9,1	90,9
Λίγο	1	,1	9,1	100,0
Καθόλου				
Μερικό Σύνολο	11	1,1	100,0	
Δεν απάντησαν	989	98,9		
Σύνολο	1000	100,0		

Συνοπτικά

Η έρευνα στο σύνολό της αναδεικνύει δύο εικόνες: Μια ευρύτερου ενδιαφέροντος για τον πολιτιστικό τουρισμό στη Ρόδο και για τις σχετικές απόψεις ή προτιμήσεις των επισκεπτών του νησιού και μια ειδικού ενδιαφέροντος για τη λειτουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα.

Όσον αφορά τη γενικότερη εικόνα, από τις απαντήσεις των ερωτώμενων, προκύπτει ότι ο πολιτισμός γενικότερα και τα αρχαιολογικά και ιστορικά μνημεία της ειδικότερα, είναι ένα ισχυρό έρεισμα για επίσκεψη στη Ρόδο. Μνημεία και μουσειακοί χώροι, που εκτός από την ικανοποίηση της αναψυχής, είναι δυνατό να χρησιμοποιηθούν και για εκπαιδευτικούς σκοπούς σε πανελλήνιο και γιατί όχι, σε διεθνές επίπεδο. Ωστόσο, στη Ρόδο, το διαχρονικό πλαίσιο που αντιπροσωπεύει ο πολιτισμός στον τουρισμό εγκλωβίζεται στην εποχικότητα, δηλαδή σε μια συγκεκριμένη τουριστική περίοδο. Η εποχικότητα και οι συναφείς κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις αποτελούν σημαντικό ζήτημα για τον τουριστικό κλάδο.

Η εποχικότητα του τουρισμού στη Ρόδο περιγράφεται και στις δύο εικόνες, ωστόσο αποτελεί αντικείμενο προβληματισμού από τις τοπικές⁶¹⁸ και τις περιφερειακές αρχές σε θεωρητικό επίπεδο, αναγνωρίζοντάς την ως πρόβλημα⁶¹⁹. Το ερώτημα εδώ είναι αν ο πολιτισμός μπορεί να συμβάλλει προς την κατεύθυνση αυτή και, όπως υποδεικνύει η βιβλιογραφία και η πρακτική στον συγκεκριμένο τομέα, μπορεί, αρκεί να αναλάβουν δράση όλοι οι ενδιαφερόμενοι. Η επιτυχία του ελληνικού τουρισμού θα μπορούσε να επιτευχθεί με την αναβάθμιση και τον εκσυγχρονισμό της τουριστικής βιομηχανίας, με την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού όπως ο πολιτιστικός και ο φυσιολατρικός τουρισμός και με την παράταση της τουριστικής περιόδου⁶²⁰.

---

⁶¹⁸ Ματσίγκος 2015.

⁶¹⁹ Φτακλάκη 2012, 7.

⁶²⁰ Christou, L. 2012. Is it possible to combine mass tourism with alternative forms of tourism: The case of Spain, Greece, Slovenia and Croatia, *Journal of Business Administration Online* (Spring 2012), 1-8, 4.

Όσον αφορά την ειδική εικόνα, το αρχαιολογικό πάρκο μπορεί να συμβάλλει προς την κατεύθυνση της αειφορικής ανάπτυξης των τοπικών κοινοτήτων, όπως αυτές που καθορίζονται από την ευρύτερη γεωγραφική περιοχή της Κυμισάλας. Μπορεί, επίσης να συμβάλλει προς την κατεύθυνση της προστασίας του περιβάλλοντος αλλά και της επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου στη Ρόδο εξαιτίας του προτεινόμενου πολιτιστικού και φυσιολατρικού χαρακτήρα του. Σε κάθε περίπτωση που οι τοπικές και οι περιφερειακές αρχές θελήσουν να υλοποιήσουν σχετικές δράσεις για την ανάπτυξη του ποιοτικού τουρισμού και για την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας παραμένει εν δυνάμει ιδανική λύση τόσο ποιοτικά, όσο και ποσοτικά.

Κεφάλαιο 8

Συμπεράσματα και Προτάσεις

Εισαγωγή

Τα γενικότερα συμπεράσματα της έρευνας υπερβαίνουν το πλαίσιο της παρούσας διατριβής, παραμένουν ωστόσο χρήσιμα για οποιαδήποτε ανάλυση και μελέτη ζητημάτων που άπτονται του ζητήματος της ανάπτυξης των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στη Ρόδο και της συμβολής του πολιτισμού και της αρχαιολογίας στην ποιοτική αναβάθμιση της τουριστικής δραστηριότητας, ανεξαρτήτως εποχής και χρονικών πλαισίων.

Στο κεφάλαιο αυτό θα παραθέσουμε τα γενικότερα συμπεράσματα που προκύπτουν από την εμπειρική έρευνα που διενεργήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής και θα προτείνουμε λύσεις προς την κατεύθυνση του εμπλουτισμού του τουριστικού προϊόντος του νησιού και της επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου.

8.1. Συμπεράσματα

8.1.1. Προσδιορισμός των δημογραφικών στοιχείων του δείγματος των ερωτώμενων

Εκκινώντας από τα δημογραφικά στοιχεία, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα δύο φύλα δεν αντιπροσωπεύονται ισότιμα στο δείγμα, με υπεροχή του *γυναικείου φύλου* με ποσοστό 56,1% έναντι του ανδρικού με ποσοστό 43,9% (Πίνακας Α1).

Όσον αφορά την ηλικία, τη μεγαλύτερη εκπροσώπηση φαίνεται να έχει η ηλικιακή ομάδα 18-25, με ποσοστό 22,8%, ακολουθούμενη από τις ηλικιακές ομάδες 26-35 και 36-45, με ποσοστά 20,1% και 20,2% αντίστοιχα. Ακολουθούν οι ηλικιακές ομάδες 46-55 και 56-65 ετών με ποσοστά 16,5% και 13,5% αντίστοιχα και η μικρή στατιστικά εκπροσώπηση της ηλικιακής ομάδας 66+ με ποσοστό 6,9% (Πίνακας Α2).

Όσον αφορά το επίπεδο της μόρφωσης, το μεγαλύτερο ποσοστό από το πλήθος των ερωτώμενων συγκεντρώνουν οι απόφοιτοι τεχνικής σχολής

και οι απόφοιτοι γυμνασίου. Ακολουθούν οι απόφοιτοι λυκείου, οι απόφοιτοι πανεπιστημίου, οι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών και τέλος οι κάτοχοι διδακτορικού τίτλου (Πίνακας Α3).

Ως προς τον τόπο κατοικίας, το μεγαλύτερο ποσοστό συγκέντρωσε η Ευρώπη, ακολούθησε η υπόλοιπη Ελλάδα εκτός Ρόδου και η Ρόδος με μικρότερο ποσοστό από τις άλλες περιοχές (Πίνακας Α4).

Οι άγαμοι και οι έγγαμοι με παιδιά συγκέντρωσαν αθροιστικά τη συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων, με τις υπόλοιπες ομάδες να συγκεντρώνουν αθροιστικά μικρό ποσοστό (Πίνακας Α5).

Μεγάλη εκπροσώπηση στο δείγμα του πληθυσμού συγκέντρωσαν οι δημόσιοι και οι ιδιωτικοί υπάλληλοι με ποσοστά 21,5% και 26,5% αντίστοιχα. Ακολούθησαν οι φοιτητές με ποσοστό 15,5%, οι ελεύθεροι επαγγελματίες, οι άνεργοι - συνταξιούχοι, οι επιχειρηματίες, οι νοικοκυρές και άλλα επαγγέλματα, εκπροσωπώντας ουσιαστικά στο σύνολό τους ένα μεγάλο τμήμα, αν όχι το μεγαλύτερο, του κοινωνικού ιστού (Πίνακας Α6).

Όσον αφορά το οικογενειακό εισόδημα, τη συντριπτική πλειοψηφία αντιπροσώπευσαν τα υποκείμενα των ομάδων 15.001 έως 30.000 ευρώ με ποσοστό 28,0%, 30.001 έως 50.000 ευρώ με ποσοστό 24,4% και κάτω από 15.000 ευρώ με ποσοστό 21,7%, χωρίς να αποκλείονται και οι εύπορες κοινωνικές ομάδες 70.001 ευρώ και άνω με ποσοστό 9,3% (Πίνακας Α7). Και εδώ παρατηρείται εκπροσώπηση ενός μεγάλου τμήματος των οικονομικών ομάδων που συνθέτουν τον κοινωνικό ιστό.

Συμπέρασμα: Η πλειοψηφία των επισκεπτών της Ρόδου είναι ηλικίας από 18 έως 45 ετών. Είναι απόφοιτοι τεχνικής σχολής ή γυμνασίου, και προέρχονται κυρίως από ευρωπαϊκές χώρες. Είναι εργένηδες ή έχουν οικογένειες με παιδιά. Στην πλειοψηφία τους είναι δημόσιοι ή ιδιωτικοί υπάλληλοι και σχετικά μικρής εισοδηματικής στάθμης. Οι τουρίστες με το συγκεκριμένο προφίλ επιλέγουν συνήθως διακοπές μαζικού τουρισμού, καθώς η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού ικανοποιεί καλύτερα τις ανάγκες τους.

Βέβαια υπάρχει και ένα κομμάτι των επισκεπτών της Ρόδου που χαρακτηρίζεται από ένα υψηλό μορφωτικό επίπεδο και ανήκει σε υψηλά κοινωνικο οικονομικά στρώματα. Οι συγκεκριμένοι τουρίστες επιλέγουν εναλλακτικές δραστηριότητες κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο

νησί, μεταξύ των οποίων και οι επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους και σε μουσεία. Είναι οι τουρίστες που πιθανότατα θα ενδιαφέρονταν να επισκεφθούν ένα αρχαιολογικό πάρκο στη γεωγραφική αρχαιολογική περιοχή της Κυμισάλας στη Ρόδο και στους οποίους θα πρέπει να στοχεύσουν όσοι επιθυμούν να σχεδιάσουν ένα νέο αναπτυξιακό πρότυπο για το νησί.

8.1.2.Πρώτος ερευνητικός άξονας: Γενικά συμπεράσματα για τη συμβολή των πολιτιστικών στοιχείων ενός τουριστικού προορισμού στην απόφαση κάποιου να τον επισκεφθεί. Γενικά συμπεράσματα για τον βαθμό στον οποίο ο πολιτιστικός τουρισμός συμμετέχει ουσιαστικά στην ανάπτυξη του νησιού ως τουριστικού προορισμού. Γενικά συμπεράσματα για τον βαθμό στον οποίο ο πολιτιστικός τουρισμός προσδιορίζει το τουριστικό προϊόν του νησιού.

Η ιστορία και ο πολιτισμός της Ρόδου φαίνεται πως λειτούργησαν ως σημαντικό κριτήριο απόφασης για επίσκεψη στο νησί, δεδομένου ότι η συντριπτική πλειοψηφία (71,1%) θεωρεί *πάρα πολύ* και *αρκετά* σημαντικό το πολιτιστικό υπόβαθρο της Ρόδου ως κριτήριο επίσκεψης (Πίνακας Β.1).

Συμπέρασμα 1: Το πολιτιστικό υπόβαθρο της Ρόδου αποτελεί για τους επισκέπτες του νησιού πολύ σημαντικό κριτήριο επιλογής του ως τουριστικού προορισμού.

Με σχετικά υψηλά ποσοστά επιλέγονται τα τοπικά έθιμα (Πίνακας Β2.1), οι παραδόσεις και ο πολιτισμός (Πίνακας Β2.2), τα μουσεία και τα τοπικά αξιοθέατα (Πίνακας Β2.3).

Δευτερεύουσα προτίμηση, αντίθετα με την υψηλή άθροιση των ποσοστών (68,6%), φαίνονται να αποτελούν οι συναυλίες και οι θεατρικές παραστάσεις (Πίνακας Β2.4), αποκλείοντας το *μέτρια*, το *λίγο* και το *καθόλου*, ενώ εκπροσωπείται και η εξερεύνηση του φυσικού περιβάλλοντος, γεγονός που αναδεικνύει και το περιβαλλοντικό πλαίσιο της παρούσας έρευνας (Πίνακας Β2.5).

Με υψηλή συχνότητα εκπροσωπείται η ηλιοθεραπεία και η κολύμβηση στις προτιμήσεις, δεδομένου ότι η Ρόδος κατά τους θερινούς μήνες κατακλύζεται από επισκέπτες που αναζητούν τις συγκεκριμένες δραστηριότητες (Πίνακας Β2.6).

Κατά αναλογία, υψηλά ποσοστά συγκεντρώνει και η τοπική κουζίνα ως προσφιλή δραστηριότητα, επίσης αποκλείοντας το *μέτρια*, το *λίγο* και το *καθόλου* (Πίνακας Β2.7).

Η αγορά τοπικών προϊόντων είναι άλλη μια δραστηριότητα που αναδεικνύει το οικονομικό πλαίσιο της τουριστικής δραστηριότητας και στην παρούσα έρευνα εκπροσωπείται επίσης με σχετικά υψηλό αθροιστικό ποσοστό (59,3%), αποκλείοντας το *μέτρια*, το *λίγο* και το *καθόλου*, αν και στην προκειμένη περίπτωση δεν είναι αμελητέα η άθροιση των ποσοστών (36,6%) εκείνων που ενδιαφέρονται *μέτρια*, *λίγο* ή *καθόλου* για αγορές (Πίνακας Β2.8).

Η νυχτερινή ζωή, είναι άλλη μια δραστηριότητα συνδεδεμένη με την περίοδο των διακοπών, η οποία πλειοψηφεί μεν, αλλά δεν αναδεικνύεται με τον τρόπο που αναδεικνύονται οι προηγούμενες επιλογές με άθροιση ποσοστών ύψους 49,8%, ενώ εκείνοι που ενδιαφέρονται *μέτρια*, *λίγο* ή *καθόλου* για τη νυχτερινή ζωή εκπροσωπούνται αθροιστικά με ποσοστό 42,2% (Πίνακας Β2.9).

Συμπέρασμα 2: *Οι επισκέπτες ενδιαφέρονται σε μεγάλο βαθμό για τα τοπικά έθιμα, τις παραδόσεις και τον πολιτισμό της, τα μουσεία και τα τοπικά αξιοθέατα. Αυτό σημαίνει ότι παρά την κυριαρχία του μαζικού τουρισμού στη Ρόδο, υπάρχουν σημαντικά περιθώρια περαιτέρω ανάπτυξης του πολιτιστικού τουρισμού στο νησί. Η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα θα δώσει μια νέα χροιά στο υφιστάμενο πολιτιστικό τουριστικό προϊόν του νησιού, καθώς θα αναδείξει και θα προστατεύσει τον συγκεκριμένο αρχαιολογικό χώρο και τα αρχαιολογικά κατάλοιπα που βρίσκονται εντός των ορίων του και θα διαφυλάξει την πολιτιστική κληρονομιά, εξασφαλίζοντας τη συνέχεια στον χώρο και στον χρόνο⁶²¹.*

---

⁶²¹ Κοκκώσης, Τσάρτας 2001, 167.

Όσον αφορά τα πολιτιστικά στοιχεία που ελκύουν περισσότερο τους επισκέπτες κατά τη διάρκεια της επίσκεψής τους στη Ρόδο, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μουσεία με ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον τους, με δεύτερη υψηλή προτίμηση το φυσικό περιβάλλον (Πίνακες Β3.1, Β3.2, Β.3.3).

Συμπέρασμα 3: *Οι επισκέπτες της Ρόδου ενδιαφέρονται σε μεγάλο βαθμό για τα πολιτιστικά αξιοθέατα του νησιού και επιλέγουν τους αρχαιολογικούς χώρους και τα μουσεία για να διαμορφώσουν μια εικόνα για την ιστορία και τον πολιτισμό της. Αυτό σημαίνει ότι ένα εν δυνάμει αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα που πλησιάζει το παραπάνω concept θα μπορούσε να προσελκύσει σε μεγάλο βαθμό το ενδιαφέρον των επισκεπτών του νησιού.*

Η πεποίθηση των ερωτώμενων σε υψηλό ποσοστό (85%) είναι ότι ο πολιτιστικός τουρισμός βοηθά *πάρα πολύ* και *αρκετά* στην ευρύτερη ανάπτυξη του νησιού ως τουριστικού προορισμού. Στον αντίποδα, μικρό ποσοστό (13,5%) θεωρεί ότι το πολιτιστικό πλαίσιο βοηθά *μέτρια* ή *λίγο* (Πίνακας Β5).

Ως πιθανός τρόπος συμβολής του πολιτιστικού τουρισμού στην ευρύτερη ανάπτυξη της περιοχής, κατά την άποψη των ερωτώμενων, με υψηλό ποσοστό (67,7%) θεωρείται ο οικονομικός, ενώ στον αντίποδα, ένα μικρότερο αλλά μη αμελητέο ποσοστό (32,3%) δε θεωρεί τον πολιτιστικό τουρισμό στοιχείο οικονομικής συμβολής στην ευρύτερη ανάπτυξη του νησιού (Πίνακας Β6.1).

Θετικές και αρνητικές με υψηλά ποσοστά, 57% και 43% αντίστοιχα, υπήρξαν και οι απαντήσεις σχετικά με τη συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού στην ευρύτερη ανάπτυξη της Ρόδου, παράγοντας ουσιαστικά μια αντίφαση ή υποδεικνύοντας ελλιπή κατανόηση του όρου *πολιτιστικός τουρισμός* (Πίνακας Β6.2).

Όσον αφορά το περιβάλλον, ένα μικρό σχετικά ποσοστό (23,0%), θεωρεί πως υφίσταται περιβαλλοντική συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού, ενώ στον αντίποδα, υψηλό ποσοστό ερωτώμενων (77,0%) θεωρεί πως ο πολιτιστικός τουρισμός δε συμβάλλει περιβαλλοντικά στην ανάπτυξη του νησιού (Πίνακας Β6.4).

Συμπέρασμα 4: Το κοινό θεωρεί ότι ο πολιτιστικός τουρισμός συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη του νησιού ως τουριστικού προορισμού. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να γίνουν προσπάθειες για περαιτέρω ανάπτυξη του πολιτιστικού προϊόντος του νησιού, καθώς τα πολιτιστικά στοιχεία φαίνεται να έχουν μεγάλη ελκυστικότητα στους επισκέπτες του.

Δε θεωρεί όμως ιδιαίτερα σημαντική τη συμβολή του στην ευρύτερη ανάπτυξη του νησιού. Αυτό σημαίνει ότι οι ερωτώμενοι στην πλειοψηφία τους δεν έχουν κατανοήσει την έννοια του όρου πολιτιστικός τουρισμός και τη συμβολή του στην ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας.

Συμπέρασμα 5: Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη του κοινού ότι ο πολιτιστικός τουρισμός δε συμβάλλει περιβαλλοντικά στην ανάπτυξη του νησιού. Αυτό προφανώς οφείλεται στο γεγονός ότι συνηθίζει να επισκέπτεται συμβατικούς αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία, ο σχεδιασμός της διαμόρφωσης και της λειτουργίας των οποίων αποκλείει τη μέριμνα για τον περιβάλλοντα χώρο τους.

Υψηλός αριθμός ερωτώμενων με άθροιση ποσοστών 64,9%, θεωρεί πάρα πολύ και αρκετά ανεπτυγμένο τον πολιτιστικό τουρισμό της Ρόδου, ενώ ανάλογα, το 34,6% τον θεωρεί μέτρια έως καθόλου ανεπτυγμένο (Πίνακας Β4).

Στην πλειοψηφία τους οι ερωτώμενοι δε θεωρούν ότι είναι κοινωνική η συμβολή του πολιτιστικού τουρισμού (66,3%). Στον αντίποδα, το 1/3 περίπου των ερωτώμενων (33,7%) απάντησε θετικά για τον βαθμό της συμβολής του πολιτιστικού τουρισμού στην κοινωνική ανάπτυξη της Ρόδου (Πίνακας Β6.3).

Το μεγαλύτερο ποσοστό του στατιστικού δείγματος (68,9%) θεωρεί ότι ο πολιτιστικός τουρισμός δεν έχει καθόλου ή έχει λιγοστές αρνητικές επιπτώσεις. Αντίθετα, ένα μη αμελητέο ποσοστό (29,6%) θεωρεί ότι είναι πολύ πιθανές ή αρκετά πιθανές οι αρνητικές επιπτώσεις του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο (Πίνακας Β7).

Όσον αφορά το είδος αυτών των επιπτώσεων, αναδεικνύεται η αλλοίωση της ταυτότητας της περιοχής και η απώλεια του παραδοσιακού

στοιχείου καθώς και οι αρνητικές επιπτώσεις για την οικονομία. Στο συγκεκριμένο ερώτημα παρατηρήθηκε υψηλό ποσοστό υποκειμένων που δεν απάντησαν (Πίνακες Β7.1, Β7.2, Β7.3).

Συμπέρασμα 6: Από τα ευρήματα προκύπτει ότι υπάρχει ένα σημαντικό κομμάτι των επισκεπτών που δεν εξερευνά πολιτιστικά τη Ρόδο. Αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι ένα σημαντικό ποσοστό των ερωτώμενων θεωρεί τον πολιτιστικό τουρισμό της Ρόδου μέτρια ή καθόλου αναπτυγμένο. Η Ρόδος διακρίνεται για τον πολιτισμό της και για την αξιοποίηση της πολιτιστικής της κληρονομιάς. Τα πολιτιστικά στοιχεία αποτελούν ένα από τα βασικότερα στοιχεία του τουριστικού της προϊόντος. Η άποψη αυτή πιθανώς δηλώνει άγνοια της ύπαρξης των στοιχείων αυτών.

Συμπέρασμα 7: Ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί συχνά κύρια αιτία υποβάθμισης του περιβάλλοντος που αποτελεί φορέα ιστορικής μνήμης όπως είναι οι αρχαιολογικοί και ιστορικοί χώροι. Η άποψη αυτή είναι συχνά εσφαλμένη καθώς ανάλογα προβλήματα υπάρχουν και σε περιοχές στις οποίες δεν αναπτύσσεται τουριστική δραστηριότητα. Βέβαια είναι γεγονός ότι χώροι με ιστορική και πολιτιστική αξία δέχονται σημαντικές πιέσεις από τον τουρισμό. Για τον λόγο αυτό καθίσταται αναγκαία η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς μας και η διαφύλαξη του τοπίου και των τοπικών και πολιτιστικών ιδιαιτεροτήτων του⁶²².

Θετικές με υψηλό ποσοστό (65,2%) υπήρξαν οι απαντήσεις του στατιστικού πληθυσμού στο ερώτημα αν έχουν επισκεφθεί τουριστικούς προορισμούς με αποκλειστικό σκοπό τη γνωριμία με τον πολιτισμό τους, ενώ αντίθετα, το 32,2% απάντησε αρνητικά (Πίνακας Β8).

Συμπέρασμα 8: Το γεγονός ότι υφίσταται σημαντικός αριθμός τουριστών που επισκέπτονται τη Ρόδο αποκλειστικά για να γνωρίσουν τον πολιτισμό της, αποτελεί εφελθτήριο για τον σχεδιασμό και τη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας στη Ρόδο, καθώς η δημιουργία ενός τέτοιου πάρκου θα

---

⁶²² Κοκκώσης, Τσάρτας 2001, 164-165.

εμπλουτίσει το τουριστικό προϊόν του νησιού, θα το διαφοροποιήσει και θα προσελκύσει μεγαλύτερο αριθμό επισκεπτών ακόμη και σε μήνες εκτός της συμβατικής τουριστικής περιόδου.

Στο ερώτημα ποιος είναι ο πλέον υπεύθυνος για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο, υψηλά ποσοστά προτίμησης συγκέντρωσαν οι τοπικές Αρχές και το κράτος, ακολούθησαν οι ταξιδιωτικοί πράκτορες με τελευταία προτίμηση τους ντόπιους πληθυσμούς. Οι προτιμήσεις αντανακλούν και την άποψη των ερωτώμενων για τον βαθμό του κρατικού παρεμβατισμού (εκδηλωμένο και μέσα από τις τοπικές Αρχές) σε ζητήματα διαχείρισης του πολιτισμού (Πίνακες B9.1, B9.2, B9.3).

Οι απόψεις, ωστόσο για το αν έχουν επενδύσει οι τοπικές Αρχές στον τομέα του πολιτιστικού τουρισμού δίστανται, καθώς ένα ποσοστό (39,6%) επιλέγει κυρίως το *αρκετά* και ένα ποσοστό (34,9%) το *μέτρια*. Αρκετά υψηλό και μη αμελητέο είναι το ποσοστό (11,3%) εκείνων που θεωρούν ότι οι τοπικές Αρχές δεν έχουν επενδύσει στον τομέα του πολιτιστικού τουρισμού (Πίνακας B10).

Συμπέρασμα 9: *Ο ρόλος των τοπικών Αρχών στη διαμόρφωση του τουριστικού προϊόντος του νησιού θεωρείται σημαντικός. Οι τοπικές Αρχές θα μπορούσαν να αποτελέσουν κινητήριο δύναμη⁶²³ και να συμβάλουν περαιτέρω στην ανάπτυξη, προώθηση και συντήρηση των πολιτιστικών στοιχείων του νησιού, πάντα σε συνεχή συνεργασία με τις αρμόδιες Υπηρεσίες και φορείς.*

Στο ερώτημα τι πρέπει να αλλάξει, αναδεικνύεται κυρίαρχη η άποψη *υποδομές*, με άθροιση ποσοστών του *πάρα πολύ* και του *αρκετά* ύψους 66,0%, με ό,τι μπορεί να σημαίνει κάτι τέτοιο για τις τοπικές Αρχές ειδικότερα και το κράτος γενικότερα. Ακολουθεί η διαφήμιση και η προώθηση με ανάλογη άθροιση ποσοστών 61,9% και οι αλλαγές ή βελτιώσεις σε εκδηλώσεις και δραστηριότητες (Πίνακας B12). Οποσδήποτε οι βελτιώσεις σε υποδομές αποτελούν σημαντικό κομμάτι της προώθησης

---

⁶²³ Βαρβαρέσος 1999, 120.

του τουριστικού προϊόντος και συνδέονται στενά με το ζητούμενο της διαφήμισης.

Συμπέρασμα 10: *Είναι γεγονός ότι υπάρχουν ακόμη σημαντικά περιθώρια βελτίωσης των υποδομών στη Ρόδο. Προς την κατεύθυνση αυτή έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες τα τελευταία χρόνια, απομένουν όμως ακόμη να γίνουν πολλά.*

Συμπέρασμα 11: *Σχετικά με την ακολουθούμενη στρατηγική προώθησης και προβολής της Ρόδου ως τουριστικού προορισμού, η άποψη που επικρατεί είναι ότι θα πρέπει να γίνουν ουσιαστικές βελτιώσεις. Τα τελευταία χρόνια πληθαίνουν οι απόψεις που θεωρούν περισσότερο αποτελεσματικά μέσα προώθησης ενός τουριστικού προορισμού το διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.*

Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου κλείνει με το ερώτημα *πώς εξερευνούν συνήθως πολιτιστικά οι επισκέπτες έναν τόπο*. Η κυρίαρχη τάση εδώ είναι η επίσκεψη σε τοπικά αξιοθέατα και μουσεία με άθροιση ποσοστών του *πάρα πολύ* και του *αρκετά* στο ύψος του 78% (Πίνακας B13.3). Ακολουθεί η γνώση των παραδόσεων και του τοπικού πολιτισμού με άθροιση ποσοστών ύψους 77,1% (Πίνακας B13.2) και η επαφή με τα τοπικά έθιμα, επίσης με υψηλό άθροισμα ποσοστών ύψους 74,8% (Πίνακας B13.1). Οποσδήποτε, σημαντικά ποσοστά προτίμησης συγκεντρώνουν και οι υπόλοιπες επιλογές, συμβατές με τις συνήθειες δραστηριότητες των επισκεπτών του νησιού.

Συμπέρασμα 12: *Οι επισκέπτες της Ρόδου εξερευνούν συνήθως πολιτιστικά έναν τόπο με επισκέψεις στα τοπικά αξιοθέατα και στα μουσεία. Έτσι, σε περίπτωση δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα, σημαντική θα μπορούσε να θεωρηθεί και η δημιουργία ενός μουσείου στο εσωτερικό του, όπου θα εκτίθενται τα αρχαιολογικά ευρήματα των ανασκαφών που πραγματοποιούνται τα τελευταία δώδεκα χρόνια στην περιοχή.*

Ο πληθυσμός του δείγματος που θεωρεί πως ο πολιτιστικός τουρισμός θα μπορούσε να λειτουργήσει καλύτερα στη Ρόδο συγκεντρώνει το 71,7% των ερωτώμενων, με άθροιση ποσοστών του *πάρα πολύ* και του *αρκετά* (Πίνακας B11.8). Ακολουθούν με ανάλογες επιλογές ο θαλάσσιος τουρισμός (60,5%) (Πίνακας B11.14) και ο τουρισμός αναψυχής (59,7%) (Πίνακας B11.2). Οι υπόλοιπες προτιμήσεις δε στοιχειοθετούν άλλη κυρίαρχη αντίληψη, πέραν του τουρισμού νεόνυμφων (50,4%) (Πίνακας B11.3).

Συμπέρασμα 13: Από τις ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού, ο πολιτιστικός τουρισμός δείχνει να έχει τις μεγαλύτερες προοπτικές ανάπτυξης στο νησί. Η άποψη αυτή ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, καθώς η Ρόδος έχει πληθώρα πολιτιστικών στοιχείων που αποτελούν πόλο έλξης μεγάλου αριθμού τουριστών από όλο τον κόσμο.

Συμπέρασμα 14: Η εποχικότητα αποτελεί μια πολύ σημαντική αδυναμία του τουριστικού προϊόντος της Ρόδου. Η βιβλιογραφία έχει προσεγγίσει το πρόβλημα από διάφορες οπτικές γωνίες και επομένως η εποχικότητα καθορίζεται ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο μελετάται, δηλαδή τη δυνατότητα φιλοξενίας, τον ελεύθερο χρόνο, τις επίσημες αργίες, τη ζήτηση και την προσφορά συγκεκριμένων δραστηριοτήτων. Οι *Commons & Page* θεωρούν ότι η εποχικότητα είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον τουρισμό και ότι οι ροές του τουρισμού καθορίζονται τόσο από μεταβατικούς όσο και από εποχιακούς φυσικούς παράγοντες⁶²⁴. Οι *Manning & Powers* καταγράφουν την ουσία του προβλήματος της εποχικότητας, αναγνωρίζοντας ότι η ανεπαρκής κατανομή της χρήσης του τουριστικού προορισμού στην πάροδο του χρόνου είναι ένα από τα πλέον διαδεδομένα προβλήματα για την αναψυχή και τον τουρισμό, προκαλώντας αναποτελεσματική χρήση πόρων, απώλεια δυναμικού κέρδους, πίεση στην κοινωνική και την οικολογική φέρουσα ικανότητα των τοπικών συστημάτων και δυσκολίες διοικητικού προγραμματισμού⁶²⁵. Η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας

---

⁶²⁴ Commons & Page 2001, 153-172.

⁶²⁵ Manning & Powers 1984, 25.

θα προσελκύσει σημαντικό αριθμό τουριστών σε μήνες εκτός της θερινής τουριστικής περιόδου, αμβλύνοντας το φαινόμενο της εποχικότητας και ενισχύοντας την τοπική οικονομία σε μια χρονική περίοδο που θεωρείται αδρανής τουριστικά για το νησί.

Συνοπτικά, όσον αφορά τον **πρώτο ερευνητικό άξονα**, από τα αποτελέσματα της έρευνας, διαφαίνεται η άποψη ότι τα πολιτιστικά στοιχεία ενός τουριστικού προορισμού (εν προκειμένω της Ρόδου), συμβάλουν σε πολύ μεγάλο βαθμό στην απόφαση κάποιου να τον επισκεφθεί. Το κοινό θεωρεί ότι η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο συμβάλλει σημαντικά στην ανάπτυξη του νησιού ως τουριστικού προορισμού. Από την έρευνα προκύπτει ότι η συγκεκριμένη ειδική ή εναλλακτική μορφή τουρισμού⁶²⁶ προσδιορίζει σε μεγάλο βαθμό το τουριστικό προϊόν του νησιού καθώς έχει τις μεγαλύτερες προοπτικές ανάπτυξης στο νησί.

8.1.3. Δεύτερος ερευνητικός άξονας:

Γενικά συμπεράσματα για τον βαθμό ύπαρξης επαρκούς γνώσης και πληροφόρησης σχετικά με την έννοια αρχαιολογικό πάρκο. Γενικά συμπεράσματα σχετικά με την αντίληψη των ερωτώμενων όσον αφορά τη συγκεκριμένη έννοια.

Το τρίτο σκέλος του ερωτηματολογίου που συνδέεται με τον αρχαιολογικό τουρισμό εκκινεί με ένα διχοτομικό ερώτημα, που ανιχνεύει τη γνώση των ερωτώμενων σε ό,τι αφορά την έννοια *αρχαιολογικός τουρισμός*. Υψηλό ποσοστό δηλώνει γνώση του τι είναι ο αρχαιολογικός τουρισμός (75,9%) ενώ ένα μικρότερο ποσοστό (21,9%) δηλώνει άγνοια (Πίνακας Γ1).

Συμπέρασμα 1: Στην πλειοψηφία του το κοινό γνωρίζει την έννοια αρχαιολογικός τουρισμός. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί ότι ο αρχαιολογικός τουρισμός είναι υποκατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού που αναφέρεται σε επισκέπτες που ενδιαφέρονται για τους αρχαιολογικούς

---

⁶²⁶

Λαγός 2005,76.

χώρους, τα μνημεία, τα μουσεία και τα λοιπά κατάλοιπα παλαιότερων πολιτισμών, για τα ήθη και τα έθιμα, την παράδοση και την ιστορία του τόπου. Επίσης έχει εκπαιδευτικό και περιβαλλοντικό χαρακτήρα και μελλοντικά μπορεί να αποτελέσει μια αυτόνομη ειδική ή εναλλακτική μορφή τουρισμού. Ο αρχαιολογικός τουρισμός δίνει την ευκαιρία στον επισκέπτη να γνωρίσει την ιστορία και τον πολιτισμό μιας συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής απολαμβάνοντας το φυσικό της περιβάλλον και τις διατιθέμενες βιωματικές δράσεις^{627 628}.

Ο τεράστιος αρχαιολογικός πλούτος της χώρας μας αποτελεί ένα σημαντικό συγκριτικό της πλεονέκτημα σε σχέση με τους άλλους τουριστικούς προορισμούς⁶²⁹. Αποτελεί επίσης ένα αποτελεσματικό μέσο προβολής τόσο των αρχαιολογικών καταλοίπων που φιλοξενεί όσο και του φυσικού τοπίου που τα περιβάλλει.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η διαφορά ανάμεσα στις έννοιες αρχαιολογικό πάρκο και αρχαιολογικός χώρος έγκειται στο μέγεθος, στην πολυπολιτισμικότητα των ευρημάτων και στην ευρύτητα της έκτασης που χαρακτηρίζει τα αρχαιολογικά πάρκα.

Το διχοτομικό ερώτημα διοχετεύεται σε ένα δεύτερο, που σχετίζεται με την κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός* από μέρους των ερωτώμενων. Εδώ η επικρατέστερη απάντηση είναι *οι επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους με άθροιση ποσοστών του πάρα πολύ και του αρκετά* στο 70,2% και συνδέεται άμεσα με το πλαίσιο της συγκεκριμένης εναλλακτικής μορφής τουρισμού (Πίνακας Γ1.1).

Ανάλογο υψηλό άθροισμα ποσοστών (64,7%) αναδεικνύει και τη σχέση του αρχαιολογικού τουρισμού με άλλες δραστηριότητες (Πίνακας Γ1.2).

---

⁶²⁷ P.R.C. Congress and Travel. Διαθέσιμο στο: <https://prctravel.gr/el/enallaktikes-morfes-tourismou/arxaiologikos-istorikos-tourismos>.

⁶²⁸ Ορισμός διατυπωμένος στην ημερίδα με θέμα τα αρχαιολογικά πάρκα που διοργάνωσε η Περιφέρεια Ηπείρου το 2006 με πρωτοβουλία του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Ηπειρωτικών Σπουδών.

⁶²⁹ Alter Tourism. Διαθέσιμο στο: <http://altertourism.gr/morfes-tourismou/politistikos-tourismos/arxaiologikos-tourismos>.

Συμπέρασμα 2: Ο αρχαιολογικός τουρισμός μπορεί να περιλαμβάνει όλα τα προϊόντα που σχετίζονται με τη αρχαιολογία, συμπεριλαμβανομένων των επισκέψεων σε αρχαιολογικούς χώρους, μουσεία, αναπαραστάσεις ιστορικών γεγονότων και ανακαλύψεις εγχώριων δράσεων που συνδέονται με το παρελθόν.

Είναι ενδιαφέρον ότι αρκετοί αναγνωρίζουν τη σύνδεση του αρχαιολογικού τουρισμού με το περιβαλλοντικό πλαίσιο. Εκ φύσεως ο αρχαιολογικός τουρισμός βαδίζει σε μια λεπτή γραμμή μεταξύ της προβολής των αρχαιολογικών χώρων και της πολιτιστικής - περιβαλλοντικής κληρονομιάς μιας περιοχής, καθώς είναι δυνατό να προκαλέσει βλάβες στο περιβάλλον⁶³⁰. Οι ίδιοι οι αρχαιολόγοι εκφράζουν ανησυχίες ότι η βλάβη σε αναντικατάστατα αρχαιολογικά μνημεία ή στο ίδιο το περιβάλλον δεν είναι μόνο άμεση, αλλά συχνά είναι και το έμμεσο αποτέλεσμα μιας κακώς σχεδιασμένης ανάπτυξης τουριστικών υποδομών, όπως ξενοδοχεία, εστιατόρια, δρόμοι και καταστήματα⁶³¹.

Άμεσο ενδιαφέρον για την παρούσα έρευνα παρουσιάζουν τα επόμενα ερωτήματα, που σχετίζονται με τη γνώση και την κατανόηση της έννοιας του αρχαιολογικού πάρκου. Όπως φαίνεται από το διχοτομικό ερώτημα που αφορά τη γνώση της έννοιας (Πίνακας Γ2), υφίσταται ένας σχετικά μεγάλος αριθμός ερωτώμενων (43,9%) που δε γνωρίζει τι είναι αρχαιολογικό πάρκο.

Συμπέρασμα 3: Η πλειοψηφία του κοινού δε γνωρίζει την έννοια του αρχαιολογικού πάρκου.

Το συγκεκριμένο διχοτομικό ερώτημα διοχετεύεται σε άλλα που αφορούν την κατά προσέγγιση κατανόηση του όρου (Πίνακες Γ2.1, Γ2.2, Γ.2.3, Γ.2.4, Γ.2.5, Γ.2.6, Γ.2.7, Γ.2.8, Γ.2.9, Γ.2.10, Γ.2.11) και παρατηρείται ιδιαίτερη αύξηση των υποκειμένων που δεν απάντησαν, σε συνάφεια βέβαια με το όχι του διχοτομικού ερωτήματος. Εδώ οι ερωτώμενοι φαίνεται να συνδέουν κατά κύριο λόγο την έννοια με το σύμπλεγμα

---

⁶³⁰ Mason 2008, 40.

⁶³¹ Comer 2012, 28.

αρχαιολογικών χώρων (Πίνακας Γ.2.1), με το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων και μουσείων (Πίνακας Γ.2.5), με το σύμπλεγμα αρχαιολογικών μνημείων (Πίνακας Γ.2.2) και με το σύμπλεγμα αρχαιολογικών ιστορικών τόπων (Πίνακας Γ.2.3).

Δευτερευόντως τη συνδέουν με το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων που προσφέρουν στον επισκέπτη τη δυνατότητα της άμεσης επαφής με τα μνημεία στον φυσικό τους χώρο (Πίνακας Γ.2.7), που αποτελεί και την πληρέστερη περιγραφή του αρχαιολογικού πάρκου.

Χαμηλότερα ποσοστά συγκέντρωσαν οι απόψεις σύμπλεγμα αρχαιολογικών μουσείων (Πίνακας Γ.2.4), αρχαιολογικό πάρκο ως εθνικός και οικουμενικός τόπος αναφοράς, πολιτισμού και μνήμης (Πίνακας Γ.2.6), σύμπλεγμα υπαίθριων μουσείων (Πίνακας Γ.2.8) και σύνολο μνημείων ή ένας ευρύτερος αρχαιολογικός χώρος, συχνά συνδυαζόμενος με το περιβάλλον τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους (Πίνακας Γ.2.10). Τα υποκείμενα που δεν απάντησαν στο ερώτημα φθάνουν το 60% (Πίνακας Γ.2.6), υποδηλώνοντας εν γένει ότι η έννοια δεν είναι ακόμη καθιερωμένη στον ελληνικό χώρο της αρχαιολογίας.

Τα ίδια υψηλά ποσοστά σε υποκείμενα που δεν απάντησαν αναδεικνύονται και στους υπόλοιπους πίνακες που σχετίζονται με την έννοια του αρχαιολογικού πάρκου. Ο Cronbach's Alpha για το τρίτο σκέλος υποδεικνύει μεν αποδεκτή εσωτερική συνάφεια, ωστόσο δεν μπορεί επί του παρόντος να οδηγήσει σε ασφαλή ή σημαντικά συμπεράσματα. Είναι, βέβαια, ικανοποιητικός για την αρχική ανάλυση και για τη μέτρηση τάσεων που αφορούν τη συγκεκριμένη ερευνητική διαδικασία.

Συμπέρασμα 4: *Η πλειοψηφία του κοινού συνδέει την έννοια του αρχαιολογικού πάρκου με το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, με το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων και μουσείων, με το σύμπλεγμα των αρχαιολογικών μνημείων και με το σύμπλεγμα αρχαιολογικών ιστορικών τόπων.*

Με δεδομένο ότι το ποσοστό των ερωτώμενων που δεν απάντησαν είναι ιδιαίτερα υψηλό, το ως άνω συμπέρασμα δεν είναι ασφαλές.

Όσον αφορά τώρα την άποψη των επισκεπτών για το αν θα έχει όφελος για την τοπική οικονομία ένα αρχαιολογικό πάρκο στη Ρόδο, η

κυρίαρχη τάση είναι το *πάρα πολύ* με ποσοστό 24,1% και το *αρκετά* με ποσοστό 21,6% (Πίνακας Γ3) και συμφωνεί με τη γενικότερη θεωρητική και πρακτική άποψη για τη λειτουργικότητα των αρχαιολογικών πάρκων σε ζητήματα οικονομικής ανάπτυξης των τοπικών κοινοτήτων.

Συμπέρασμα 5: Σύμφωνα με την άποψη του κοινού, η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα θα έχει όφελος για την τοπική οικονομία.

Στο ερώτημα τι θα ενδιέφερε περισσότερο τον επισκέπτη αν επισκεπτόταν ένα αρχαιολογικό πάρκο στη Ρόδο, κυρίαρχη αναδεικνύεται η τάση της *επίσκεψης ενός συμπλέγματος αρχαιολογικών χώρων* (Πίνακας Γ.4.1) με άθροιση ποσοστών του *πάρα πολύ* και του *αρκετά* στο ύψος του 41,3%, δεδομένου ότι και εδώ το ποσοστό εκείνων που δεν απάντησαν ανέρχεται στο 53,6% (Πίνακας Γ4.1). Ακολουθεί το *σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων και μουσείων* με 41,2% (Πίνακας Γ4.5) και το *σύμπλεγμα αρχαιολογικών ιστορικών τόπων* με ποσοστό 40,3% (Πίνακας Γ4.3). Το *σύμπλεγμα αρχαιολογικών μνημείων* αντιπροσωπεύεται με άθροισμα ποσοστών ύψους 39% (Πίνακας Γ4.2) και στη συνέχεια των προτιμήσεων έρχεται το *γενικότερο σύνολο των μνημείων συνδυαζόμενο με το περιβάλλον τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους* με άθροιση ποσοστών ύψους 38,1% (Πίνακας Γ4.8) και το *σύμπλεγμα αρχαιολογικών μουσείων* με ποσοστό 36,6% (Πίνακας Γ4.4). Ακολουθεί το *σύμπλεγμα υπαίθριων μουσείων* με άθροιση ποσοστών ύψους 34,7% (Πίνακας Γ4.6).

Στη συνέχεια, με άθροιση ποσοστών ύψους 32,2% (Πίνακας Γ4.9) καταγράφεται η ενδιαφέρουσα κατά τη γνώμη μας άποψη *ευκολία πρόσβασης στην περιοχή*, που αποτελεί και τη γενικότερη τάση στην ανάπτυξη του παγκόσμιου τουρισμού, καθώς η *ευκολία πρόσβασης στον προορισμό και η διαθέσιμη ποικιλία μέσων συγκοινωνίας επηρεάζουν την εξάπλωση της τουριστικής κίνησης*⁶³². Εν προκειμένω, το *σύμπλεγμα υπαίθριων μουσείων* όπως και το σύνολο *ανοικτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων* που εκπροσωπείται με άθροιση ποσοστών ύψους 31,2%

---

⁶³² Λαλούμης 2015, 103.

(Πίνακας Γ4.7), παρουσιάζει ασθενή σχέση με τη θεωρητική συνολική εικόνα του αρχαιολογικού πάρκου.

Συμπέρασμα 6: Σε ενδεχόμενη επίσκεψη στο εν δυνάμει αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας, η πλειοψηφία του κοινού ενδιαφέρεται κυρίως για επισκέψεις σε ένα σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, σε ένα σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων και μουσείων και σε ένα σύμπλεγμα αρχαιολογικών ιστορικών τόπων.

Συνοπτικά, όσον αφορά τον **δεύτερο ερευνητικό άξονα**, από τα αποτελέσματα της έρευνας, διαφαίνεται ότι η πλειοψηφία του κοινού δε γνωρίζει την έννοια *αρχαιολογικό πάρκο*. Από την έρευνα προκύπτει επίσης ότι ένα μεγάλο μέρος των ερωτώμενων συνδέει την έννοια του αρχαιολογικού πάρκου με το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, με το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων και μουσείων, με το σύμπλεγμα των αρχαιολογικών μνημείων και με το σύμπλεγμα αρχαιολογικών ιστορικών τόπων.

8.1.4. Τρίτος ερευνητικός άξονας:

Γενικά συμπεράσματα για τον υφιστάμενο βαθμό πληροφόρησης του κοινού σχετικά με το εν δυνάμει αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας. Γενικά συμπεράσματα για το όφελος που θα έχει για την τοπική οικονομία η ανάπτυξη ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα. Γενικά συμπεράσματα για το πώς το κοινό αξιολογεί την ενδεχόμενη δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα.

Στο τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου, όσον αφορά τα *αρχαιολογικά πάρκα*, αρχικά τίθεται ένα διχοτομικό ερώτημα που εξετάζει τη γνώση των επισκεπτών για το αν η Ρόδος διαθέτει αρχαιολογικά πάρκα. Το ποσοστό αποχής ή μη απάντησης είναι αρκετά υψηλό (45,7%) και μπορεί να συσχετιστεί με το γενικότερο γνωστικό ερώτημα του τι είναι αρχαιολογικό πάρκο, που επίσης παρουσιάζει υψηλό ποσοστό μη απάντησης. Οι θετικές απαντήσεις αντιπροσωπεύονται με ποσοστό 19,8% και οι αρνητικές με ποσοστό 34,5% (Πίνακας Γ5).

Συμπέρασμα 1: Ένα πολύ μικρό ποσοστό των υποκειμένων γνωρίζει αν η Ρόδος διαθέτει αρχαιολογικά πάρκα. Το ποσοστό αποχής ή μη απάντησης μπορεί να συσχετιστεί με το γενικότερο γνωστικό ερώτημα του τι είναι αρχαιολογικό πάρκο, που επίσης παρουσιάζει υψηλό ποσοστό μη απάντησης.

Το διχοτομικό ερώτημα διοχετεύεται στην πιθανή γνώση συγκεκριμένων περιοχών του νησιού που συνδέονται κατά την εκτίμηση του ερωτώμενου με την έννοια αρχαιολογικό πάρκο. Η συντριπτική πλειοψηφία συνδέει το αρχαιολογικό πάρκο με τη *Μεσαιωνική Τάφρο* σε ποσοστό 94,1%. Ακολουθεί το *Πρασονήσι* με ποσοστό 5,9%, το *Αρχαιολογικό Μουσείο* με ποσοστό 1,5%, η *Μονόλιθος*, η *Ακρόπολη της Ρόδου* και η *Ακρόπολη της Λίνδου* με ποσοστό 0,8%, το *Μόντε Σμιθ* με ποσοστό 0,4% και η *Πόλη της Ρόδου* με ποσοστό 0,3%. Με ποσοστό 0,2% εκπροσωπείται η *Αρχαία Κάμειρος* και το *Πάρκο του Ροδινιού* και ακολουθούν με ποσοστό 0,1% οι υπόλοιπες επιλογές (Πίνακας Γ5.1). Εδώ σημειώνεται πως οι επιλογές του ερωτηματολογίου δεν εκπροσωπούν πραγματικά αρχαιολογικά πάρκα, ωστόσο ορισμένες αφορούν αρχαιολογικούς χώρους που θα μπορούσαν να προσεγγίσουν την έννοια του αρχαιολογικού πάρκου.

Συμπέρασμα 2: Οι ερωτώμενοι στην ουσία δε γνωρίζουν την έννοια αρχαιολογικό πάρκο και αυτό φαίνεται από τις απαντήσεις που έχουν δώσει στις ερωτήσεις για το αν γνωρίζουν εάν η Ρόδος διαθέτει αρχαιολογικά πάρκα και ποια είναι αυτά. Οι απαντήσεις που έδωσαν δεν αντιπροσωπεύουν πραγματικά αρχαιολογικά πάρκα, ορισμένες όμως από αυτές θα μπορούσαν να προσεγγίσουν την έννοια του εν δυνάμει αρχαιολογικού πάρκου.

Ακολουθούν δύο διχοτομικά ερωτήματα, προκειμένου να διερευνηθεί η εμπειρία των επισκεπτών με παρελθοντικές επισκέψεις σε αρχαιολογικά πάρκα άλλων τουριστικών προορισμών και η γνώση τους σχετικά με την περιοχή της Κυμισάλας καθώς και η πρόθεσή τους για πιθανή μελλοντική επίσκεψή τους στην περιοχή.

Στο πρώτο ερώτημα απάντησαν θετικά με ποσοστό 37,0% και αρνητικά με ποσοστό 16,6%. Υψηλό ποσοστό ερωτώμενων δεν απάντησε (46,4%) (Πίνακας Γ6).

Ακολουθώντας, στο δεύτερο ερώτημα, θετικά απάντησε το 21,9% ενώ αρνητικά απάντησε το 69,2%, χωρίς να είναι ιδιαίτερα υψηλό το ποσοστό αυτών που δεν απάντησαν (Πίνακας Γ7).

Συμπέρασμα 3: *Η πλειοψηφία των ερωτώμενων φαίνεται να μην έχει προηγούμενη εμπειρία με επισκέψεις σε αρχαιολογικά πάρκα άλλων τουριστικών προορισμών, ούτε γνωρίζει την ύπαρξη της Κυμισάλας στη Ρόδο.*

Το δεύτερο ερώτημα διοχετεύεται διχοτομικά σε ένα τρίτο που αφορά την πιθανή μελλοντική επίσκεψη των ερωτώμενων στην περιοχή της Κυμισάλας. Θετικά απάντησε ένα ποσοστό ύψους 12,2% και αρνητικά απάντησε ένα ποσοστό ύψους 9,3%. Ιδιαίτερα υψηλό (78,5%) είναι το ποσοστό εκείνων που δεν απάντησαν στο ερώτημα (Πίνακας Γ8). Και τα δύο συνδεδεμένα με την Κυμισάλα ερωτήματα δείχνουν ότι είναι γενικά άγνωστη στο ευρύ κοινό των επισκεπτών της Ρόδου, πολύ περισσότερο ως αρχαιολογικός τουριστικός προορισμός.

Συμπέρασμα 4: *Η γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας είναι γενικά άγνωστη στο ευρύ κοινό.*

Οπότε ήταν αναμενόμενο να μην απαντήσει πολύ υψηλό ποσοστό ερωτώμενων (78,1%) στο επόμενο ερώτημα για το αν θα είχε όφελος για την τοπική οικονομία ένα δυνητικό αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή. Εδώ το *πάρα πολύ* και το *αρκετά* αθροιστικά συγκέντρωσαν ποσοστό μόλις 20%, με το *λίγο*, το *μέτρια* και το *καθόλου* στον αντίποδα να αντιπροσωπεύονται συνολικά με ποσοστό 1,8% (Πίνακας Γ9). Εξετάζοντας στην προκειμένη περίπτωση τα σχετικά ποσοστά, οι απαντήσεις τίθενται εμφανώς υπέρ της άποψης, αν και το ποσοστό όσων δεν απάντησαν δεν επιτρέπει την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων.

Συμπέρασμα 5: *Αν και όχι ασφαλής λόγω του μεγάλου ποσοστού μη απάντησης από τους ερωτώμενους που υποδεικνύει έμμεσα την άγνοιά τους για την ύπαρξη της Κυμισάλας, υφίσταται η άποψη ότι ένα δυνητικό αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα θα έχει σημαντικό όφελος για την τοπική οικονομία.*

Το επόμενο ερώτημα εστιάζεται στο τι θα ενδιέφερε περισσότερο τον ερωτώμενο στην περίπτωση που επισκεπτόταν ένα αρχαιολογικό πάρκο στην περιοχή της Κυμισάλας. Σταθερή παράμετρος και εδώ είναι το πολύ υψηλό ποσοστό όσων δεν απάντησαν καθόλου, επιβεβαιώνοντας την άποψη ότι η Κυμισάλα ως αρχαιολογικός προορισμός είναι άγνωστη στο ευρύ κοινό. Η επιλογή *σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και ιστορικών τόπων της Κυμισάλας* συγκέντρωσε αθροιστικά ποσοστό ύψους 19% για το *πάρα πολύ* και για το *αρκετά* (Πίνακας Γ10.1). Κυρίαρχη τάση εδώ αναδεικνύεται η επιλογή *το γενικότερο σύνολο των μνημείων συνδυαζόμενο με το περιβάλλον τοπίο* με άθροισμα ποσοστών ύψους 19,1% (Πίνακας Γ10.5). Το *αρχαιολογικό μουσείο της Κυμισάλας* συγκέντρωσε αθροιστικά ποσοστό ύψους 17% (Πίνακας Γ10.2) και η επιλογή *σύμπλεγμα υπαίθριων μουσείων* ανάλογο ποσοστό ύψους 16,8% (Πίνακας Γ10.3). Η επιλογή *ανοιχτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων* συγκέντρωσε άθροιση ανάλογων ποσοστών ύψους 15,7% (Πίνακας Γ10.4) και ακολουθεί η επιλογή *ευκολία πρόσβασης στην περιοχή* που συγκεντρώνει αθροιστικά ποσοστό 16,7% (Πίνακας Γ10.6). Στο συγκεκριμένο ερώτημα έχει ενδιαφέρον το γεγονός ότι η κυρίαρχη προτίμηση συνδυάζει το περιβάλλον τοπίο με ένα σύνολο μνημείων και ότι παραμένει στις προτιμήσεις των επισκεπτών το ενδιαφέρον για ευκολία πρόσβασης στην περιοχή.

Συμπέρασμα 6: *Αν και το ποσοστό όσων δεν απάντησαν καθόλου στην ερώτηση σχετικά με το τι θα ενδιέφερε περισσότερο τους ενδεχόμενους επισκέπτες του εν δυνάμει αρχαιολογικού πάρκου στην περιοχή της Κυμισάλας είναι ιδιαίτερα υψηλό, στοιχείο που επιβεβαιώνει για άλλη μια φορά την άποψη ότι η Κυμισάλα ως αρχαιολογικός προορισμός είναι άγνωστη στο ευρύ κοινό, η πλειοψηφία όσων απάντησαν δηλώνουν ότι θα τους ενδιέφερε περισσότερο το γενικότερο σύνολο των μνημείων*

συνδυαζόμενο με το περιβάλλον τοπίο κι ένα σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και ιστορικών τόπων της Κυμισάλας.

Το επόμενο ερώτημα, που ολοκληρώνει τον κύκλο ερωτημάτων του τρίτου σκέλους, αφορά τις δράσεις που ενδιαφέρουν τον επισκέπτη σε ενδεχόμενη επίσκεψή του στο εν δυνάμει αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας. Όπως και στα προηγούμενα εξειδικευμένα ερωτήματα για το αρχαιολογικό πάρκο γενικότερα και το πάρκο της Κυμισάλας ειδικότερα, το ποσοστό εκείνων που απάντησαν παραμένει υψηλό, υπερβαίνοντας κατά μέσο όρο το 80% (Πίνακας Γ11).

Η επιλογή *μουσειακή εκπαίδευση* με άθροιση ποσοστών του *πάρα πολύ* και του *αρκετά* εκπροσωπείται με ποσοστό 17,4% (Πίνακας Γ11.1). Ακολουθεί η επιλογή *δράσεις με τη συμμετοχή του επισκέπτη* με ανάλογο ποσοστό 18,2% (Πίνακας Γ11.2) και η επιλογή *επίσκεψη σε υπαίθριο μουσείο* με άθροιση ποσοστών 17,7% (Πίνακας Γ11.3). Οι *περιπατητικές διαδρομές* ως επιλογή αντιπροσωπεύονται με ποσοστό ύψους 18,6% (Πίνακας Γ11.4) και η *παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων, ημερίδων και συνεδρίων* με ανάλογο ποσοστό 15,2% (Πίνακας Γ11.5). Τα *προγράμματα πολιτιστικής εκπαίδευσης των μαθητών* συγκέντρωσαν άθροιση ποσοστών ύψους 15,5% (Πίνακας Γ11.6) και η *περιήγηση στον βιότοπο της Κυμισάλας και η εξοικείωση με τη σπάνια χλωρίδα και πανίδα* ανάλογο ποσοστό ύψους 16,7% (Πίνακας Γ11.7). Όσον αφορά την επιλογή *συμμετοχή των επισκεπτών σε ανασκαφικές και σε περιβαλλοντικές δράσεις*, συγκεντρώθηκε άθροιση ποσοστών ύψους 16,4% (Πίνακας Γ11.8).

Τέλος, η *συμμετοχή των επισκεπτών σε βιωματικές δραστηριότητες με στόχο την κατανόηση του τρόπου ζωής της εποχής εκείνης* συγκέντρωσε άθροισμα ποσοστών ύψους 16,6%. (Πίνακας Γ11.9). Κυρίαρχη τάση στις απαντήσεις των ερωτώμενων αναδεικνύεται εδώ η επιλογή *περιπατητικές διαδρομές* που συμφωνεί με τον φυσιολατρικό χαρακτήρα της πρότασης για την ίδρυση αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα. Οι βιωματικές δράσεις με τη συμμετοχή του επισκέπτη είναι η δευτερεύουσα και απόλυτα σύμφωνη με τη θεωρία του αρχαιολογικού πάρκου επιλογή. Ωστόσο, δεν μπορεί να αγνοήσει κανείς τις άλλες τάσεις που με όρους σχετικών ποσοστών βρίσκονται ψηλά στις προτιμήσεις των ερωτώμενων και υποδεικνύουν τον

εκπαιδευτικό χαρακτήρα του αρχαιολογικού πάρκου καθώς και τις τάσεις για συμμετοχή σε περιβαλλοντικές ή ανασκαφικές δράσεις.

Συμπέρασμα 7: Όσον αφορά τις δράσεις που θα ενδιέφεραν τους επισκέπτες ενός εν δυνάμει αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα, κυρίαρχη τάση αναδεικνύεται η επιλογή περιπατητικές διαδρομές που συμφωνεί με τον φυσιολατρικό χαρακτήρα της πρότασης για την ίδρυση αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα.

Άλλη μια τάση που επικρατεί είναι οι βιωματικές δράσεις με τη συμμετοχή του επισκέπτη που αποτελεί επιλογή απόλυτα σύμφωνη με τη θεωρία του αρχαιολογικού πάρκου.

Ωστόσο, δεν μπορεί να αγνοήσει κανείς τις άλλες τάσεις που με όρους σχετικών ποσοστών βρίσκονται υψηλά στις προτιμήσεις των ερωτώμενων και υποδεικνύουν τον εκπαιδευτικό χαρακτήρα του αρχαιολογικού πάρκου καθώς και τις τάσεις για συμμετοχή σε περιβαλλοντικές ή ανασκαφικές δράσεις.

Συνοπτικά, όσον αφορά τον **τρίτο ερευνητικό άξονα**, από τα αποτελέσματα της έρευνας, διαφαίνεται ότι ένα πολύ μικρό ποσοστό των υποκειμένων γνωρίζει αν η Ρόδος διαθέτει αρχαιολογικά πάρκα και πολλοί λίγοι είναι εκείνοι που γνωρίζουν την ύπαρξη της γεωγραφικής αρχαιολογικής περιοχής της Κυμισάλας η οποία είναι γενικά άγνωστη στο ευρύ κοινό. Όμως, υφίσταται η άποψη ότι ένα δυνητικό αρχαιολογικό πάρκο στην Κυμισάλα θα έχει όφελος για την τοπική οικονομία.

8.1.5.Τέταρτος ερευνητικός άξονας:

Γενικά συμπεράσματα για την αντίληψη των επισκεπτών και της τοπικής κοινότητας σχετικά με την περιβαλλοντική αειφορία της Ρόδου. Γενικά συμπεράσματα σχετικά με τη συμβολή της ενδεχόμενης δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της.

Στο τέταρτο μέρος του ερωτηματολογίου ανιχνεύεται η γνώση και η βιωματική εμπειρία των ερωτώμενων σε γενικά και σε ειδικά περιβαλλοντικά ζητήματα και η γνώση τους σε ζητήματα αειφορίας.

Στο ερώτημα για τις λέξεις ή τις φράσεις που έρχονται αυθόρμητα στον νου του επισκέπτη όταν ακούει τη λέξη *περιβάλλον*, η επιλογή *Δέντρα, Λουλούδια, Φυτά, Γρασίδι, Δάση, Λιβάδια, Ξύλα, Καταστροφή δασών* συγκέντρωσε ποσοστό ύψους 11,3%, ενώ η επιλογή *Πράσινο, Βλάστηση, Πράσινο χρώμα* συγκέντρωσε ποσοστό ύψους 3,9%.

Ακολούθως, η επιλογή *Περίχωρα, Ύπαιθρος, Υπαίθριος χώρος, Ανοικτός χώρος, Χώρος στον οποίο ζούμε συμπεριλαμβανομένου του καιρού και της υγρασίας* συγκέντρωσε ποσοστό ύψους 4,6% και η επιλογή *Φύση, Ανοικτοί χώροι, Φυσικοί χώροι, Φυσικό τοπίο, Φυσικό Περιβάλλον, Χλωρίδα και Πανίδα, Φυσικό, Φυσικοί πόροι, Άγρια χλωρίδα και πανίδα, Φυτικοί και ζωικοί οργανισμοί, Καθαρό τοπίο, Εξοχή, Φυσικός κόσμος, Επαφή με τη φύση, Μικροπανίδα, Ήχοι πουλιών, Θρόισμα φύλλων, Τοπίο φυσικού κάλλους, Φυσικό περιβάλλον* συγκέντρωσε ποσοστό ύψους 21,0%.

Την επιλογή *Ατμόσφαιρα, Καθαρός αέρας* προτίμησε ποσοστό ύψους 1,9% και την επιλογή *Καθαριότητα* ποσοστό ύψους 3,5%.

Την επιλογή *Γη, Τοπίο, Έδαφος* αντιπροσώπευσαν 11 υποκείμενα με ποσοστό 1,1%.

Η επιλογή *Κτίρια, Οικιστικό περιβάλλον, Παράνομα κτίρια* συγκέντρωσε ποσοστό ύψους 1,1% και η επιλογή *Οικιστικό περιβάλλον, Παράνομα κτίρια* συγκέντρωσε ποσοστό ύψους 0,6%.

Η επιλογή *Φιλικό προς το περιβάλλον, Οικολογικός, Περιβαλλοντικός, Οικολογία, Περιβαλλοντική ανάπτυξη, Οργανικό, Οικοσύστημα* αντιπροσωπεύτηκε με ποσοστό 0,6% και η επιλογή *Νερό, Καθαρό νερό* επιλέχθηκε με ποσοστό 0,8%.

Την απάντηση *Προστασία της χλωρίδας και της πανίδας, Προστασία του περιβάλλοντος, Προστασία* επέλεξε ποσοστό ύψους 0,9% των ερωτώμενων ενώ την απάντηση *Ρύπανση, Μόλυνση, Καταστροφή, Καυσαέριο, Μόλυνση Θαλασσών, Καταστροφή δασών, Ρύπανση περιβάλλοντος, Καταστροφή του περιβάλλοντος, Αντιμετώπιση της ρύπανσης* επέλεξε ποσοστό ύψους 4,3%.

Υψηλό ποσοστό (27,1%) αντιπροσωπεύει την επιλογή Άλλες απαντήσεις ενώ δεν απάντησε καθόλου ένα ποσοστό 18,4% (Πίνακας Δ1).

Κυρίαρχη τάση αναδεικνύεται εδώ η ομάδα των απαντήσεων *Φύση, Ανοικτοί χώροι, Φυσικοί χώροι, Φυσικό τοπίο, Φυσικό Περιβάλλον, Χλωρίδα και Πανίδα, Φυσικό, Φυσικοί πόροι, Άγρια χλωρίδα και πανίδα, Φυτικοί και ζωικοί οργανισμοί, Καθαρό τοπίο, Εξοχή, Φυσικός κόσμος, Επαφή με τη φύση, Μικροπανίδα, Ήχοι πουλιών, Θρόισμα φύλλων, Τοπίο φυσικού κάλλους, Φυσικό περιβάλλον* που αντιπροσωπεύει σε μείζονα βαθμό την έννοια *περιβάλλον*.

Η δεύτερη ισχυρότερη επιλογή είναι η *άλλη απάντηση*, παράμετρος που υπονοεί διαφορετικές σκέψεις για το περιβάλλον ή απλά απροθυμία επιλογής κάποιας δεδομένης απάντησης.

Η τρίτη κατά σειρά ισχυρή επιλογή είναι η ομάδα των απαντήσεων *Δέντρα, Λουλούδια, Φυτά, Γρασίδι, Δάση, Λιβάδια, Ξύλα, Καταστροφή δασών*, που συνδέεται σαφώς αλλά έμμεσα με τη σύνθετη έννοια του *περιβάλλοντος*.

Συμπέρασμα 1: Υφίσταται μεγάλη διαφοροποίηση όσον αφορά τις σκέψεις και τις απόψεις των υποκειμένων για την έννοια *περιβάλλον*.

Στο δεύτερο ερώτημα που είναι σχετικό με την αειφορία, ο επισκέπτης καλείται και πάλι να περιγράψει με λέξεις ή φράσεις που ξεπηδούν αυθόρμητα στο άκουσμα των λέξεων *αειφόρος τουριστική ανάπτυξη*.

Εδώ την επιλογή *Κόσμος, Πολύς κόσμος, Οι άνθρωποι επιθυμούν να επισκεφθούν και πάλι το νησί* αντιπροσώπευσε σχετικά υψηλό ποσοστό (20,7%) ενώ την επιλογή *Τουρισμός, Υπεύθυνος τουρισμός, Ηθικός τουρισμός, Όχι καταστροφικός τουρισμός, Το concept του να επισκέπτεται κανείς έναν προορισμό ως τουρίστας και να προσπαθήσει να έχει μια θετική επιρροή στον προορισμό, Υπερβολικός τουρισμός, Ο τουρισμός δεν οδηγεί στην απώλεια της ταυτότητας ενός τουριστικού προορισμού, Τουρισμός που να μην καταστρέφει το συνολικό περιβάλλον, Τουριστική συνείδηση, Καλός τουρισμός, Καλά ενημερωμένοι τουρίστες σχετικά με το περιβάλλον, Λιγότερος τουρισμός, Πάρα πολλοί τουρίστες* αντιπροσώπευσε ποσοστό ύψους 11,0%.

Την απάντηση *Μη καταστροφικός, Το να μην καταστρέφει κανείς το περιβάλλον και τη φύση* επέλεξε ποσοστό ύψους 9,1% και την απάντηση *Ρόδος* επέλεξε ποσοστό ύψους 5,2%. Η επιλογή *Σεβασμός στο περιβάλλον, An environmental friendly lifestyle, Προστασία του περιβάλλοντος, Προστασία και ανάδειξη των μνημείων, Προστασία της χλωρίδας και της πανίδας, Καθαρό περιβάλλον, Σεβασμός στη φύση, Μη κατασπατάληση των φυσικών πόρων, Φιλικό προς το περιβάλλον* εκπροσωπήθηκε με ποσοστό ύψους 3,6% και η επιλογή *Σεβασμός στα ιστορικά μνημεία και στα αξιοθέατα, Σεβασμός στην τοπική αρχιτεκτονική, Προστασία και σεβασμός στις αρχαιότητες, Διατήρηση και σεβασμός στα ιστορικά μνημεία, Σεβασμός στο πολιτιστικό περιβάλλον* εκπροσωπήθηκε με ποσοστό ύψους 2,1%.

Την απάντηση *Ποιότητα τουριστών, Ποιότητα, Καλύτερη ποιότητα* επέλεξε ποσοστό ύψους 2,3%, την απάντηση *Χρήμα, budget, κόστος, συνάλλαγμα, εισόδημα* επέλεξε ποσοστό ύψους 2,1% και την απάντηση *Η ομορφιά του νησιού της Ρόδου, Διατήρηση της φυσικής ομορφιάς του νησιού της Ρόδου* επέλεξε ποσοστό ύψους 1,5% (Πίνακας Δ2).

Στο συγκεκριμένο ερώτημα συγκεντρώνουν υψηλό ποσοστό εκείνοι που δεν απάντησαν (42,4%) και κυρίαρχη τάση αποτελεί η απάντηση *Κόσμος, Πολύς κόσμος, Οι άνθρωποι επιθυμούν να επισκεφθούν και πάλι το νησί*, που αφενός μεν αντιπροσωπεύει έμμεσα την έννοια *αιεφόρος τουριστική ανάπτυξη*, αφετέρου μπορεί να καταστεί καταστροφικός για την αιεφορία όταν υφίσταται έλλειψη υποδομών.

Δευτερεύουσα τάση αναδεικνύονται οι λέξεις κλειδιά *Τουρισμός, Υπεύθυνος τουρισμός, Ηθικός τουρισμός, Όχι καταστροφικός τουρισμός, Το concept του να επισκέπτεται κανείς έναν προορισμό ως τουρίστας και να προσπαθήσει να έχει μια θετική επιρροή στον προορισμό, Υπερβολικός τουρισμός, Ο τουρισμός δεν οδηγεί στην απώλεια της ταυτότητας ενός τουριστικού προορισμού, Τουρισμός που να μην καταστρέφει το συνολικό περιβάλλον, Τουριστική συνείδηση, Καλός τουρισμός, Καλά ενημερωμένοι τουρίστες σχετικά με το περιβάλλον, Λιγότερος τουρισμός, Πάρα πολλοί τουρίστες* που αντιπροσωπεύουν άμεσα την ιδέα της αιεφορίας στον τουρισμό.

Συμπέρασμα 2: Υφίσταται μεγάλη διαφοροποίηση όσον αφορά τις σκέψεις και τις απόψεις των υποκειμένων για την έννοια αιεφόρος τουριστική ανάπτυξη.

Όσον αφορά την άποψη των επισκεπτών για ειδικότερα περιβαλλοντικά προβλήματα της Ρόδου, η απάντηση *Καθαριότητα, Ελλιπής καθαριότητα, Καθαρισμός παραλιών από σκουπίδια, Καθαρισμός δρόμων από σκουπίδια, Καθαριότητα στους δρόμους και στις παραλίες, Καθαριότητα παραλιών, Αστική ρύπανση, Έλλειψη καθαριότητας, Ενίσχυση πρασίνου* συγκέντρωσε ποσοστό ύψους 14,5%, ενώ η απάντηση *Υποδομές, Υπερεκμετάλλευση του χώρου από τις τουριστικές υποδομές, Αντιπλημμυρικά έργα* συγκέντρωσε ποσοστό ύψους 11,8%.

Την απάντηση *Σκουπίδια, Βρωμιά, Απορρίμματα, Οργάνωση απορριμμάτων, Αποσίγαρα, Διαχείριση απορριμμάτων, Απόβλητα, Συσσώρευση μεγάλων ποσοτήτων από απορρίμματα, Σκουπιδότοποι, Στερεά απόβλητα, Σκουπίδια στα ποτάμια, Λύματα, Διαχείριση σκουπιδιών, Διαχείριση απορριμμάτων, Σκουπίδια γενικά και ειδικά, Μόλυνση από απόβλητα των θαλασσών, Management σκουπιδιών, Συλλογή απορριμμάτων, Μόλυνση από απορρίμματα* επέλεξε ποσοστό ύψους 19,4% και την απάντηση *Καυσαέριο, Δεν υπάρχει καθαρός αέρας, Διαχείριση στερεών αποβλήτων, Καυσαέριο σε περίοδο αιχμής, Ατμοσφαιρική ρύπανση από κάψιμο ελαστικών* επέλεξε ποσοστό ύψους 7,0%.

Η απάντηση *Κυκλοφοριακό, Κίνηση, Παρκάρισμα οχημάτων, Πολλά αυτοκίνητα, Πολλά αυτοκίνητα και μηχανάκια στην Παλιά Πόλη, Μηχανάκια, Κυκλοφοριακό χάος, Κυκλοφοριακό στην Παλιά Πόλη, Κυκλοφοριακό πρόβλημα στο κέντρο της Ρόδου, Parking, Μεγάλη κυκλοφορία οχημάτων στο κέντρο της πόλης, Συγκοινωνία, Κυκλοφοριακό από κακή κατάσταση οδικού δικτύου, Αυτοκίνητα, Πολλά αυτοκίνητα* εκπροσωπήθηκε με ποσοστό ύψους 9,0% και η απάντηση *Υγρασία* με ποσοστό ύψους 1,8%.

Η επιλογή *Άνεμοι* εκπροσωπήθηκε με ποσοστό 2,2%, η επιλογή *Σκουπίδια στις παραλίες, Μη τακτικός καθαρισμός παραλιών* εκπροσωπήθηκε με ποσοστό 2,4% και η επιλογή *Υπερκάλυψη μεταφορών* εκπροσωπήθηκε με ποσοστό 0,9%. Σχετικά υψηλό και πάλι είναι το ποσοστό εκείνων που δεν απάντησαν (31,0%) (Πίνακας Δ3).

Κυρίαρχη τάση στις απόψεις των επισκεπτών είναι η απάντηση *Σκουπίδια, Βρωμιά, Απορρίμματα, Οργάνωση απορριμμάτων, Αποσίγαρα, Διαχείριση απορριμμάτων, Απόβλητα, Συσσώρευση μεγάλων ποσοτήτων από απορρίμματα, Σκουπιδότοποι, Στερεά απόβλητα, Σκουπίδια στα ποτάμια, Λύματα, Διαχείριση σκουπιδιών, Διαχείριση απορριμμάτων, Σκουπίδια γενικά και ειδικά, Μόλυνση από απόβλητα των θαλασσών, Management σκουπιδιών, Συλλογή απορριμμάτων, Μόλυνση από απορρίμματα* που ενισχύεται από την τρίτη κατά σειρά επιλογή, *Καθαριότητα, Ελλιπής καθαριότητα, Καθαρισμός παραλιών από σκουπίδια, Καθαρισμός δρόμων από σκουπίδια, Καθαριότητα στους δρόμους και στις παραλίες, Καθαριότητα παραλιών, Αστική ρύπανση, Έλλειψη καθαριότητας, Ενίσχυση πρασίνου*. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι η τρίτη σε ποσοστό επιλογή *Υποδομές, Υπερεκμετάλλευση του χώρου από τις τουριστικές υποδομές, Αντιπλημμυρικά έργα* αναδεικνύει και ένα σημαντικό πρόβλημα του αστικού σχεδιασμού στην πόλη της Ρόδου.

Συμπέρασμα 3: *Τα περιβαλλοντικά προβλήματα που ταλανίζουν το νησί της Ρόδου είναι αναρίθμητα και πολυποίκιλα.*

Το τέταρτο ερώτημα συνδέεται με γενικότερα αλλά και με συγκεκριμένα περιβαλλοντικά προβλήματα και ο ερωτώμενος καλείται να επιλέξει τον βαθμό σημαντικότητάς τους, μέσω τριών επιλογών. Ως πρώτη επιλογή, την *Κλιματική αλλαγή* επέλεξε υψηλό ποσοστό ερωτώμενων (42,8%), ως δεύτερη επιλογή, την *Κλιματική αλλαγή* επέλεξε μηδενικό ποσοστό ερωτώμενων και ως τρίτη επιλογή την *Κλιματική αλλαγή* επέλεξε ποσοστό ερωτώμενων 0,1%. Την απάντηση *Επίδραση στη χλωρίδα και στην πανίδα* επέλεξε ποσοστό 16,6% ως πρώτη επιλογή, ποσοστό 11,3% ως δεύτερη επιλογή και ποσοστό 0,2% ως τρίτη επιλογή. Την απάντηση *Ατμοσφαιρική ρύπανση* επέλεξε ποσοστό 17,9% ως πρώτη επιλογή, ποσοστό 20,5% ως δεύτερη επιλογή και ποσοστό 5,1% ως τρίτη επιλογή. Η απάντηση *Ηχορύπανση* εκπροσωπήθηκε με ποσοστό 7,4% ως πρώτη επιλογή, με ποσοστό 14,4% ως δεύτερη επιλογή και με ποσοστό 6,5% ως τρίτη επιλογή. Την απάντηση *Αυθαίρετη δόμηση* επέλεξε ποσοστό 5,4% ως πρώτη επιλογή, ποσοστό 14,0% ως δεύτερη επιλογή και ποσοστό 9,6% ως τρίτη επιλογή. Την επιλογή *Μόλυνση των θαλασσών* αντιπροσώπευσε

ποσοστό 4,2% ως πρώτη επιλογή, ποσοστό 20,1% ως δεύτερη επιλογή και ποσοστό 19,3% ως τρίτη επιλογή. Την απάντηση *Καταστροφή των δασών* αντιπροσώπευσε ποσοστό 1,2% ως πρώτη επιλογή, ποσοστό 9,1% ως δεύτερη επιλογή και ποσοστό 18,7% ως τρίτη επιλογή. Την επιλογή *Μόλυνση από απορρίμματα και απόβλητα* αντιπροσώπευσε ποσοστό 0,1%, ως πρώτη επιλογή, ποσοστό 5,6% ως δεύτερη επιλογή και ποσοστό 22,8% ως τρίτη επιλογή. Την απάντηση *Υποβάθμιση υδροβιοτόπων και υδάτινων οικοσυστημάτων* αντιπροσώπευσε ποσοστό 0,7% ως πρώτη επιλογή, ποσοστό 0,3% ως δεύτερη επιλογή και ποσοστό 11,3% ως τρίτη επιλογή (Πίνακες Δ4.1. Δ4.2, Δ4.3).

Συμπέρασμα 4: *Δεδομένου ότι είναι μικρό το ποσοστό εκείνων που δεν απάντησαν, στο συγκεκριμένο ερώτημα αποδίδεται πιστότερα η στατιστική εικόνα των επιλογών του δείγματος. Οποσδήποτε η κυρίαρχη επιλογή κλιματική αλλαγή είναι άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια περιβαλλοντικό πρόβλημα και ως αίτιο και ως αποτέλεσμα επιβαρυντικών παραγόντων. Η ατμοσφαιρική ρύπανση είναι επίσης ισχυρή επιλογή συνδεδεμένη άμεσα με την έννοια περιβαλλοντικό πρόβλημα, όπως και η μόλυνση των θαλασσών, κυρίως ως αίτιο γένεσης περιβαλλοντικών προβλημάτων.*

Σε γενικές γραμμές εδώ αντανακλάται και η καλή σχετικά γνώση του δείγματος για τα γενικά περιβαλλοντικά προβλήματα, αν και το μεγαλύτερο ποσοστό ύψους 40,0% θεωρεί πως η ενημέρωσή του είναι *αρκετά* καλή (Πίνακας Δ5).

Στο σχετικό ερώτημα, λοιπόν, για το πώς κρίνουν οι ερωτώμενοι την ενημέρωσή τους σε περιβαλλοντικά θέματα, ποσοστό 8,4%, τη θεωρεί *άριστη*, ποσοστό 40,0% τη θεωρεί *αρκετά καλή*, ποσοστό 37,5% τη θεωρεί *μέτρια*, ποσοστό 6,6% τη θεωρεί *λιγοστή*, ενώ ποσοστό 2,8% τη θεωρεί *καθόλου ικανοποιητική*. Η συνολική εικόνα συμβαδίζει με την αρχική μας εκτίμηση για τις γνώσεις του δείγματος σε περιβαλλοντικά ζητήματα με ισχυρότερες τάσεις το *αρκετά καλή* και το *μέτρια*.

Συμπέρασμα 5: *Η γνώση του δείγματος για τα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι σχετικά καλή.*

Περιβαλλοντικό, αλλά εξειδικευμένο για το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας, είναι το επόμενο ερώτημα (Πίνακας Δ6) που αφορά τους τρόπους με τους οποίους εκτιμούν οι ερωτώμενοι ότι μπορεί να συμβάλει στην προστασία του περιβάλλοντος η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα. Η επιλογή των ερωτώμενων *αξιοποίηση και διατήρηση των πολιτιστικών πόρων της περιοχής* εκπροσωπήθηκε στο *πάρα πολύ* με ποσοστό 9,0%, στο *αρκετά* με ποσοστό 13,4%, στο *μέτρια* με ποσοστό 1,6%, στο *λίγο* με ποσοστό 0,2% και στο *καθόλου* με ποσοστό 0,1%. Ιδιαίτερα υψηλό ήταν το ποσοστό όσων δεν απάντησαν (75,7%), κάτι σχετικά αναμενόμενο, δεδομένου ότι ανάλογα ποσοστά απαντώνται σε όλες τις εξειδικευμένες για την Κυμισάλα ερωτήσεις (Πίνακας Δ6.1)

Όσον αφορά τη δεύτερη επιλογή *ανάπτυξη της περιοχής στο πλαίσιο των αρχών της αειφορίας* ως συμβολή του αρχαιολογικού πάρκου στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου, το *πάρα πολύ* εκπροσωπήθηκε με ποσοστό 7,5%, το *αρκετά* με ποσοστό 14,0%, το *μέτρια* με ποσοστό 2,0%, το *λίγο* με ποσοστό 0,2% ενώ δεν απάντησε υψηλό ποσοστό ύψους 75,7% (Πίνακας Δ6.2).

Στην τρίτη επιλογή για τη *διατήρηση και σημαντική ανάπτυξη της περιοχής η οποία σε άλλη περίπτωση θα μπορούσε να οδηγηθεί σε οικολογική καταστροφή από άλλες χρήσεις*, το *πάρα πολύ* αντιπροσώπευσε ένα ποσοστό της τάξης του 8,7%, το *αρκετά* αντιπροσώπευσε ένα ποσοστό ύψους 12,4%, το *μέτρια* αντιπροσώπευσε ποσοστό ύψους 2,3%, το *λίγο* αντιπροσώπευσε ποσοστό ύψους 0,2% ενώ και πάλι δεν απάντησε υψηλό ποσοστό ύψους 76,4% (Πίνακας Δ6.3).

Στην τέταρτη επιλογή *βελτίωση της περιβαλλοντικής ποιότητας της περιοχής*, το *πάρα πολύ* επέλεξε ποσοστό ύψους 8,8%, το *αρκετά* επέλεξε ποσοστό ύψους 11,7%, το *μέτρια* επέλεξε ποσοστό ύψους 1,9%, το *λίγο* επέλεξε ποσοστό ύψους 0,5%, το *καθόλου* επέλεξε ποσοστό ύψους 0,2% ενώ δεν απάντησε αναμενόμενα υψηλό ποσοστό ύψους 76,9% (Πίνακας Δ6.4).

Όσον αφορά την απάντηση *αύξηση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής*, το *πάρα πολύ* επέλεξε ποσοστό ύψους 8,9%, το *αρκετά* επέλεξε ποσοστό ύψους 11,5%, το *μέτρια* επέλεξε ποσοστό ύψους 2,3%, το *λίγο* επέλεξε ποσοστό ύψους

0,7%, το καθόλου επέλεξε ποσοστό ύψους 0,2% ενώ δεν απάντησε σταθερά ένα υψηλό ποσοστό ύψους 76,4% (Πίνακας Δ6.5).

Στην έκτη επιλογή *ευκαιρία της άμεσης βίωσης και της εμπειρίας του φυσικού περιβάλλοντος για τους επισκέπτες και για τους ντόπιους*, το πάρα πολύ εκπροσωπήθηκε με ποσοστό 8,9%, το αρκετά εκπροσωπήθηκε με ποσοστό 12,0%, το μέτρια εκπροσωπήθηκε με ποσοστό 1,7%, το λίγο εκπροσωπήθηκε με ποσοστό 0,2%, το καθόλου εκπροσωπήθηκε με ποσοστό 0,1% ενώ δεν απάντησε αναμενόμενα υψηλό ποσοστό 77,9% (Πίνακας Δ6.6)

Με άθροισμα ποσοστών 38,8%, η πρώτη επιλογή παρουσιάζεται στατιστικά ισχυρή, ωστόσο έχει μικρή σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος. Το 21,5% της δεύτερης επιλογής ως άθροιση ποσοστών του πάρα πολύ και του αρκετά, είναι μεν υπολογίσιμο στη συνολική στατιστική εικόνα, αλλά εμμέσως μόνο μπορεί να συνδεθεί με το περιβαλλοντικό ζήτημα. Η τρίτη επιλογή με ανάλογη άθροιση ποσοστών ύψους 21,1%, αφενός είναι στατιστικά υπολογίσιμη, αφετέρου συνδέεται άμεσα με την ιδέα της περιβαλλοντικής συμβολής. Η τέταρτη επιλογή συγκέντρωσε αθροιστικά ποσοστό 20,7%, όντας άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια της περιβαλλοντικής βελτίωσης. Η πέμπτη επιλογή, με άθροιση ποσοστών 20,4% συνδέεται άμεσα με την ιδέα της συμβολής για τη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής συνείδησης αλλά και με την προστασία του περιβάλλοντος. Τέλος, η έκτη επιλογή με άθροιση ποσοστών 20,9% συνδέεται έμμεσα μόνο με τη συμβολή του αρχαιολογικού πάρκου στην προστασία του περιβάλλοντος.

Συμπέρασμα 6: *Τα υποκείμενα του δείγματος δεν έχουν αξιολογήσει απόλυτα σωστά την πολύ μεγάλη επιρροή της ενδεχόμενης δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα ως προς την προστασία του περιβάλλοντος χώρου της.*

Συνοπτικά, όσον αφορά τον **τέταρτο ερευνητικό άξονα**, από τα αποτελέσματα της έρευνας και με δεδομένο ότι η γνώση του δείγματος για τα περιβαλλοντικά προβλήματα του νησιού είναι αρκετά καλή, διαφαίνεται ότι η πλειοψηφία των ερωτώμενων θεωρεί ότι τα περιβαλλοντικά προβλήματα που αντιμετωπίζει το νησί της Ρόδου είναι πολλά και

πολυποίκιλα. Προκύπτει επίσης ότι τα υποκείμενα του δείγματος δεν έχουν αξιολογήσει απόλυτα σωστά την πολύ μεγάλη επιρροή της ενδεχόμενης δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα ως προς την προστασία του περιβάλλοντος χώρου της.

8.2. Πρόταση

Σύμφωνα με το Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (Κ.Ε.Π.Ε.), ο πολιτιστικός τουρισμός αποτελεί μια από τις ταχύτερα και πιο δυναμικά αναπτυσσόμενες αγορές σε παγκόσμιο επίπεδο. Με βάση, λοιπόν, τα ευρήματα της εμπειρικής έρευνας που διεξήχθη στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, γίνεται πλέον ξεκάθαρη η αναγκαιότητα της δημιουργίας ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα που θα εμπλουτίσει το τουριστικό προϊόν του νησιού και θα προσελκύσει και επισκέπτες υψηλότερης εισοδηματικής στάθμης.

Πιο συγκεκριμένα, η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα με ήπιες παρεμβάσεις και με υψηλή ποιότητα κατασκευής, θα προσελκύσει το ενδιαφέρον των επισκεπτών του νησιού και θα αποτελέσει σημαντικό πόλο έλξης για όσους από αυτούς ενδιαφέρονται να συνδυάσουν τον ήλιο και τη θάλασσα με εναλλακτικές δραστηριότητες.

Το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας θα πρέπει να διαμορφωθεί στο πλαίσιο της επιστημονικής προσέγγισης της οργάνωσης και της διαχείρισης του χώρου και των ισχυόντων χωροταξικών κανόνων. Ο σχεδιασμός του θα πρέπει να προσαρμοστεί στις αρχές της αειφορίας και να περιλαμβάνει υψηλές προδιαγραφές διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η διαχείριση του πάρκου θεωρείται αναγκαίο να γίνεται από έναν οργανισμό μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, ο οποίος θα μεριμνά για τη διατήρηση και τη βιώσιμη χρήση της αρχαιολογικής κληρονομιάς, όπως αυτή θα προκύψει από την εν εξελίξει ανασκαφική έρευνα, σε συνεργασία πάντα με την τοπική κοινότητα και τους σχετιζόμενους τοπικούς και εθνικούς φορείς. Προκειμένου να επιτευχθεί η αποτελεσματική λειτουργία του επιβάλλεται η αποδοτική διαχείριση των εσόδων του και η ίση κατανομή των κερδοσκοπικών και των μη κερδοσκοπικών δραστηριοτήτων,

ώστε να καλύπτεται το κόστος της λειτουργίας του, να επιτυγχάνεται η βιωσιμότητά του και να δημιουργείται κέρδος με στόχο την περαιτέρω ανάπτυξή του.

Η Κυμισάλα ως γεωγραφική οντότητα καλύπτει μεγάλη έκταση με σαφή όρια. Η ποικιλία των πανοραμάτων που προσφέρει από φυσιολατρική, πεζοπορική και εκπαιδευτική άποψη είναι αστείρευτη, δεδομένου ότι η ευρύτερη περιοχή είναι ταυτόχρονα τόπος φυσικού κάλλους και βιοποικιλότητας. Η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην περιοχή θα έχει ως στόχο, πέρα από τις πληροφορίες αρχαιογνωσίας, να παρέχει στους επισκέπτες της και φυσιολατρικές διαδρομές οι οποίες θα προορίζονται για δραστηριότητες όπως η πεζοπορία και η πρόσβαση περιπατητών σε φυσικά περιβάλλοντα και σε πολιτιστικά αξιοθέατα. Θα τους παρέχει επίσης την ευκαιρία για εκπαιδευτικές και ψυχαγωγικές εμπειρίες.

Η διαμόρφωση της περιοχής σε αρχαιολογικό πάρκο επιβάλλει τη δημιουργία ελεγχόμενης εισόδου για τους επισκέπτες, την κατασκευή χώρων στάθμευσης αυτοκινήτων, τη χάραξη διαμορφωμένων περιηγητικών μονοπατιών και την παροχή άλλων διευκολύνσεων σε επισκέψιμους χώρους. Επίσης, κρίνεται αναγκαία η χρήση φωτισμού για την ασφάλεια του πάρκου κατά τις νυκτερινές ώρες και ο εμπλουτισμός των οθονών παρουσίασης και ερμηνείας, έτσι ώστε να γίνει πιο εύκολα κατανοητός ο χώρος, χωρίς να χάνει την αρχική του εμφάνιση.

Προκειμένου η εξυπηρέτηση του κοινού να είναι η καλύτερη δυνατή, προτείνεται η συστηματική εκπαίδευση του προσωπικού και η παρουσία ξεναγών που θα διευκολύνουν την περιήγηση των επισκεπτών στο πάρκο. Πέρα από την εξυπηρέτηση κατά τη διάρκεια της παραμονής τους στο πάρκο, επιπλέον υπηρεσίες θα μπορούσαν να παρέχονται στους επισκέπτες και πριν από τη φυσική τους επίσκεψη στον χώρο αλλά και μετά από αυτήν. Για παράδειγμα, προτείνεται να διασφαλίζονται η διαμονή και οι μεταφορές από και προς τον χώρο του πάρκου, ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και συμβάλλοντας στην απόλαυση του πολιτιστικού αγαθού.

Η χωροθέτηση των υποδομών στο αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη το φυσικό περιβάλλον, τη θέση και την πολιτιστική σημασία του χώρου. Όλες οι παρεμβολές πρέπει να

είναι αναγνωρίσιμες ως σύγχρονες προσθήκες. Σε κάθε περίπτωση προτείνονται μέτρα για τη διασφάλιση στον ύψιστο βαθμό της αρχικής κατάστασης του αρχαιολογικού ιστορικού χώρου καθώς και η προσεκτική διαχείριση των ζητημάτων ασφάλειας τόσο του περιβάλλοντος χώρου όσο και των επισκεπτών του.

Προκειμένου να αποτραπεί η καταστροφή της κληρονομιάς και να διασφαλιστεί η φέρουσα ικανότητα της περιοχής, θα πρέπει να επιβληθούν ειδικοί περιορισμοί σχετικά με την επιτρεπόμενη πρόσβαση στον χώρο, τη χρήση των μονοπατιών του πάρκου, τον αριθμό των επισκεπτών και το μέγεθος των ομάδων τους καθώς και τη χρήση του χώρου και να σχεδιαστούν διαφορετικές ζώνες προσβασιμότητας οι οποίες θα είναι είτε μόνιμες είτε προσωρινές και ευμετάβλητες.

Η λειτουργία του πάρκου θα πρέπει να είναι με τέτοιο τρόπο σχεδιασμένη ώστε να επιτυγχάνονται τα μέγιστα δυνατά οφέλη για την τοπική οικονομία, αυξάνοντας τα άμεσα και τα έμμεσα έσοδα της τοπικής Αυτοδιοίκησης καθώς και την απασχόληση και το εισόδημα του τοπικού πληθυσμού που θα συμμετέχει ενεργά στην οργάνωσή του. Έτσι, θα επιτευχθούν οι δύο συμπληρωματικοί στόχοι του πάρκου που είναι η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και η οικονομική του αποτελεσματικότητα.

Η δημιουργία του πάρκου θα δώσει τη δυνατότητα στους επισκέπτες του νησιού να συνδυάσουν την ξεκούραση, την αναψυχή και την ψυχαγωγία με τον πολιτισμό, την ιστορία, τα ήθη και τα έθιμα του τόπου. Θα τους προσφέρει τη δυνατότητα να απολαύσουν νέες και ποικίλες βιωματικές εμπειρίες και δράσεις που στόχο θα έχουν την ανακάλυψη της ιστορικής μνήμης, παρέχοντάς τους εξαιρετικές εμπειρίες. Θα ικανοποιήσει τις εκπαιδευτικές τους ανάγκες μέσα από την παρουσίαση του παρελθόντος με τρόπο πολυεπίπεδο και διαδραστικό με την ανάπτυξη σχετικού λογισμικού.

Παράλληλα, θα αναδείξει την πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής χωρίς όμως να διαταράξει την περιβαλλοντική ισορροπία, την αειφορία και την αισθητική της. Θα προβάλλει αποτελεσματικά τόσο τα αρχαιολογικά κατάλοιπα που φιλοξενεί όσο και τον περιβάλλοντα χώρο της μέσα από σύγχρονες δράσεις προβολής και προώθησης σε επιλεγμένες αγορές στόχους (target groups).

Ταυτόχρονα, θα αυξήσει την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των επισκεπτών του νησιού και των ντόπιων κατοίκων, θα βελτιώσει την ποιότητα των περιβαλλοντικών της στοιχείων και θα αποδώσει πλήρως τη φυσιογνωμία του αρχαιολογικού τοπίου. Θα διατηρήσει τη βιοποικιλότητα του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής προσδίδοντας ποιοτικά χαρακτηριστικά στο τουριστικό προϊόν του νησιού.

Αναμφισβήτητα, θα ενισχύσει την ανταγωνιστικότητά της σε σχέση με άλλους τουριστικούς προορισμούς διεθνώς. Θα διασφαλίσει την οικονομική, περιβαλλοντική και κοινωνική αειφορία του νησιού και θα ενισχύσει το τουριστικό πακέτο των tour operators και των τουριστικών πρακτορείων, παρέχοντας στους εν δυνάμει επισκέπτες της Ρόδου έναν ακόμη λόγο για να την επισκεφθούν.

Εν κατακλείδι, η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα θα συμβάλλει στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και στην άμβλυνση του προβλήματος της εποχικότητας, δίνοντας μια νέα αναπτυξιακή ώθηση στην τοπική οικονομία.

8.3. Προτάσεις για μελλοντική συνέχιση της έρευνας

Η εμπειρική έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην παρούσα διατριβή μπορεί μελλοντικά να επεκταθεί σε μεγαλύτερο δείγμα επισκεπτών του νησιού ή να διενεργηθεί σε χρονική περίοδο όπου πλέον θα έχει διαμορφωθεί και θα λειτουργεί το αρχαιολογικό πάρκο της Κυμισάλας, ώστε να είναι δυνατή η άντληση νέων χρήσιμων στοιχείων σχετικά με αυτό. Σε ενδεχόμενη μελλοντική εμπειρική έρευνα θα είναι επίσης δυνατή η χρησιμοποίηση νέων τεχνικών συλλογής δεδομένων.

Η συγκεκριμένη έρευνα είναι εντοπισμένη στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας, όμως η περαιτέρω ανάλυση των στοιχείων που προκύπτουν από αυτήν είναι δυνατό να αποκαλύψει χαρακτηριστικές τάσεις των επισκεπτών της Ρόδου σε ζητήματα πολιτιστικού ενδιαφέροντος.

Βιβλιογραφία

- Αγγέλου, Ά. 1997. *Το Κρυφό Σχολειό. Χρονικό ενός μύθου*. Αθήνα: Εστία.
- Ανδρόνικος, Μ. 1961-1962. *Ελληνικά επιτάφια μνημεία*, ΑΔ 17, Μελέται, 152-210.
- Βαΐου, Ντ. et al. 2004. *Αθήνα 2004: Στα μονοπάτια της παγκοσμιοποίησης; Γεωγραφίες 7*: 13-25.
- Βαρβαρέσος, Σ. 2000. *Τουρισμός. Οικονομικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Προπομπός.
- Βαρβαρέσος, Σ. 2000. *Τουρισμός: Έννοιες, μεγέθη, δομές. Η ελληνική πραγματικότητα*. Αθήνα: Προπομπός.
- Βαρβαρέσος, Σ. 1999. *Τουριστική ανάπτυξη και Διοικητική Αποκέντρωση*. Αθήνα: Προπομπός.
- Βαρβαρέσος, Σ. 2008. *Οικονομική του τουρισμού. Εννοιολογικές, θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις από τον 19^ο έως τον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Προπομπός.
- Βεργωτή, Θ. 2010. *Προοπτικές αειφόρου ανάπτυξης και εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη στην ευρύτερη περιοχή της αρχαίας Κυμισάλας του Δήμου Αταβύρου της Νήσου Ρόδου. Μια εναλλακτική πρόταση, Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου, Τοπικές Κοινωνίες και Τριτοβάθμια Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Συνύπαρξη για Αειφορική Ανάπτυξη*. Ρόδος: Δήμος Ροδίων, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Διεθνές Κέντρων Συγγραφέων και Μεταφραστών Ρόδου.
- Βεργωτή, Θ., Φώκιαλη, Π. και Μ. Ι. Στεφανάκης. 2013. *Αναψυχή και εκπαίδευση στην Κυμισάλα της νήσου Ρόδου*, στο Παπαβασιλείου, Β. (επιμ.), *Αειφορικές Τοπικές Κοινωνίες: Πραγματικότητα ή Ουτοπία;* Ρόδος: ΠΜΣ Περιβαλλοντική Εκπαίδευση Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., Πανεπιστήμιο Αιγαίου, σσ. 595-615.
- Δαμιανός, Χ. 2005. *Μεθοδολογία δειγματοληψίας, Τεχνικές και Εφαρμογές*. Αθήνα: Αίθρα.
- Εμβαλωτής Α., Κατσής Α. και Γ. Σιδερίδης 2006. *Στατιστική μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

- Ηγουμενάκης, Ν. Κραβαρίτης, Κ. και Π. Λύτρας. 1998. *Εισαγωγή στον Τουρισμό*. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.
- Ηγουμενάκης, Ν. και Γ. Ηγουμενάκης. 2004. *Τουριστικό μάρκετινγκ. Γενικές Αρχές*. Αθήνα: Εκδόσεις Interbooks.
- Κοκκώσης, Χ. και Π. Τσάρτας. 2001. *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*. Αθήνα: Κριτική.
- Κολοκυθάς, Δ. 2012. *Η διδασκαλία της τοπικής Ιστορίας της Κυμισάλας της Ρόδου*, στο πλαίσιο της εκπαίδευσης για την αειφόρο ανάπτυξη (2012).
- Κολοκυθάς, Δ., Στεφανάκης, Μ. Ι. και Β. Παπαβασιλείου. 2013. *Η μελέτη πεδίου στο πλαίσιο της Εκπαίδευσης για την Αειφόρο Ανάπτυξη: εκπαιδευτική επίσκεψη στην Κυμισάλα της Ρόδου*, στο Καϊλα, Μ., Μόγιας, Α. και Β. Παπαβασιλείου (επιμέλεια), *Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία στις αρχές του 21ου αιώνα: Προβλήματα και Προβληματισμοί σε Εποχές Κρίσης*. Αθήνα: Διάδραση, 397-419.
- Λογοθέτης, Μ. 2012. *Το αναπτυξιακό πρότυπο της Δωδεκανήσου και ο τουρισμός*. Ρόδος: Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών.
- Λογοθέτης, Μ. 2013. *Η οικονομία της Δωδεκανήσου κατά τα έτη 1990 - 2010. Εξελίξεις και Προοπτικές*. Αθήνα: Μ. Τουμπής Α.Ε. Γραφικές Τέχνες – Εκδόσεις.
- Λαγός, Δ. 2005. *Τουριστική Οικονομική*. Αθήνα: Κριτική.
- Λαγός, Δ. 2013. *Οι επιδράσεις της οικονομικής κρίσης στον ελληνικό τουρισμό. Οικονομικά Χρονικά*. Τεύχος 3. Αθήνα: Έκδοση Οικονομικό Επιμελητήριο της Ελλάδας.
- Λαγός, Δ. 2016. *Θεωρητικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*. Αθήνα: Κριτική.
- Λούκας, Δ. Η. 2002. *Τουρισμός και Πολιτισμός*. Πρακτικά Συμποσίου *Γεωτουριστικά, Γεωπολιτιστικά μονοπάτια και Γεωμυθότοποι*, Θεσσαλονίκη: ΓΕΩΤΕΕ, Παράρτημα Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας.
- Μανουσάκη, Ευτ. και Χρ. Γιαννάς. 2011. *Από τη θεωρία, στην Κυμισάλα* στο ΑΙΓΑΙΟ.edu, (Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2011).
- Ουζούνη, Χρ. και Κ. Νακάκης. 2011. *Η Αξιοπιστία και η Εγκυρότητα των Εργαλείων Μέτρησης σε Ποσοτικές Μελέτες, Νοσηλευτική*, 50(2), σσ. 231-239.

- Παπαχριστοδοπούλου, Ι. Χ. 1989. *Οι Αρχαίοι Ροδιακοί Δήμοι. Ιστορική Ανασκόπηση. Η Ιαλυσία*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, 110.
- Πατσιαδά, Β. και Μ. Ι. Στεφανάκης. 2009. *Αρχαιολογική Έρευνα στην περιοχή της Κυμισάλας 2009, Αρχαιολογικό Δελτίο 2009, Μέρος Β' Χρονικά*, 973-974.
- Στάθης, Π. 2003 - 2004. *Το κρυφό σχολειό: Διαδρομές του μύθου, διαδρομές της ιστορίας*. Πρακτικά συνεδρίου *Η ιστορία ως διακύβευμα, Μορφές σύγχρονης ιστορικής κουλτούρας*, cd ένθετο Historein 4.
- Στεφανάκης, Μ. Ι. και Β. Πατσιαδά 2006. *Αρχαιολογική Έρευνα στην περιοχή της Κυμισάλας 2006, Αρχαιολογικό Δελτίο 2006, Μέρος Β' Χρονικά*, 1296 - 1298.
- Στεφανάκης, Μανόλης Ι. και Β. Πατσιαδά. *Η αρχαιολογική έρευνα στον Αρχαίο Δήμο των Κυμισαλέων (Ρόδος) κατά τα έτη 2006 - 2010: μια πρώτη παρουσίαση, Ευλιμένη 10-12 (2009 - 011)*, 63-134.
- Στεφανάκης, Μ. Ι. και Β. Πατσιαδά. 2007. *Αρχαιολογική Έρευνα στην περιοχή της Κυμισάλας 2007, Αρχαιολογικό Δελτίο 2007, Μέρος Β' Χρονικά*, 1354-1355.
- Στεφανάκης, Μ. Ι. 2008. *Η Κυμισάλα και οι προοπτικές ανάπτυξης αρχαιολογικού τουρισμού στο Δήμο Αταβύρου. Εισήγηση στο 1ο Τοπικό Συνέδριο Ρόδου Για την Ανάπτυξη και Προώθηση Δραστηριοτήτων Ειδικών και Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού*, 13 Δεκεμβρίου 2008, Δήμος Καμείρου: Ξενοδοχείο ΕΛΑΦΟΣ, Προφήτης Ηλίας.
- Στεφανάκης, Μ. Ι. και Β. Πατσιαδά. 2008. *Αρχαιολογική Έρευνα στην περιοχή της Κυμισάλας 2008. Αρχαιολογικό Δελτίο 2008, Μέρος Β' Χρονικά*, 1305-1306.
- Στεφανάκης, Μ. Ι. 2009. *Ο αρχαίος δήμος των Κυμισαλέων: πέντε χρόνια έρευνας του Πανεπιστημίου Αιγαίου και της ΕΦΑ Δωδεκανήσου, Δωδεκάνησος, Ιούλιος - Δεκέμβριος 2009*, 93-116.

- Στεφανάκης, Μ. Ι. και Β. Πατσιαδά. 2009-2011. *Η αρχαιολογική έρευνα στον δήμο Κυμισαλέων (Ρόδος) κατά τα έτη 2006-2010: Μια πρώτη παρουσίαση*, *Ευλιμένη*, 10-12, 63-134.
- Στεφανάκης, Μ. Ι. 2010. *Πρόταση ίδρυσης αρχαιολογικού - οικολογικού πάρκου στη Ρόδο (αρχαία Κυμισάλα): Μια πρόκληση για την τοπική ανάπτυξη*, στο Μπεριάτος, Η. και Μ. Παπαγεωργίου (επιμέλεια), *Χωροταξία - Πολεοδομία - Περιβάλλον στον 21ο Αιώνα: Ελλάδα - Μεσόγειος*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Στεφανάκης, Μ. Ι. 2010α. *Η αρχαία Κυμισάλα στο Δήμο Αταβύρου: Παρελθόν, παρόν και μέλλον, Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου, Τοπικές Κοινωνίες και Τριτοβάθμια Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Συνύπαρξη για Αειφορική Ανάπτυξη*. Ρόδος: Δήμος Ροδίων, Πανεπιστήμιο Αιγαίου και Διεθνές Κέντρων Συγγραφέων και Μεταφραστών Ρόδου.
- Στεφανάκης, Μ. Ι. 2010β. *Πρόταση ίδρυσης αρχαιολογικού-οικολογικού πάρκου στη Ρόδο (αρχαία Κυμισάλα): Μια πρόκληση για την τοπική ανάπτυξη*, στο Μπεριάτος, Η. και Μ. Παπαγεωργίου (επιμ.), *Χωροταξία - Πολεοδομία - Περιβάλλον στον 21ο Αιώνα: Ελλάδα - Μεσόγειος*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, 685-702.
- Στεφανάκης, Μ. Ι. 2010γ. *Αρχαία Κυμισάλα*, στο *Be On Top Magazine*.
- Στεφανάκης, Μ. Ι. 2011. *Ένας αρχαίος δήμος της Ρόδου έρχεται στο φως*, στο *aigaio.edu*, (Σεπτέμβριος - Οκτώβριος 2011).
- Στεφανάκης, Μ. Ι., Κολοκυθάς, Δ. και Β. Παπαβασιλείου, 2011. *Γνώσεις και απόψεις εκπαιδευτικών για την αξιοποίηση της προστατευόμενης περιοχής της αρχαίας Κυμισάλας στη Ρόδο*, στο Καϊλα Μ. και Γ. Κλεφτάρας (εκδόσεις) *Διεργασίες σκέψης στο σχολείο και την κοινωνία* Πεδίο 2011.
- Στεφανάκης Μ. Ι. 2013. *Η Αρχαιολογική Έρευνα του Τμήματος Μεσογειακών Σπουδών στην Κυμισάλα της Ρόδου και η σημασία της για την τοπική ανάπτυξη*, *ΚΕ.Μ.ΜΕ.Π.* Τεύχος 2ο, Μάρτιος - Απρίλιος 2013.

- Στεφανάκης Μ. Ι. 2013. *Κυμισάλα: εκεί που το φυσικό περιβάλλον αγκαλιάζει τον αρχαίο πολιτισμό, Ελληνικό Πανόραμα 94*, Ιούλιος - Αύγουστος, 142-155 (εκλαϊκευτικό).
- Στεφανάκης, Μ. Ι., Κολοκυθάς Α. Δ., και Β. Παπαβασιλείου. 2013. *Η προστατευόμενη περιοχή της Κυμισάλας της Ρόδου: Γνώσεις και στάσεις εκπαιδευτικών*, στο Παπαβασιλείου, Β. (επιμ.), *Αειφορικές Τοπικές Κοινωνίες: Πραγματικότητα ή Ουτοπία; Π.Μ.Σ. Περιβαλλοντική Εκπαίδευση Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ. Ρόδος*: Πανεπιστήμιο Αιγαίου, 574-594.
- Σφακιανάκης, Μ. 2000. *Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*. Αθήνα: Έλλην.
- Τσάρτας, Π. 1996. *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*. Αθήνα: Εξάντας.
- ΦΕΚ 557, Τεύχος, *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, 12 Απριλίου 2000, 1750-1756.
- ΦΕΚ 60, Τεύχος, *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, 31 Μαρτίου 2011, 1626-1626.
- Cohen, L., Manion, L. and K. Morrison. 2008. *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- GR 4210005: *Εθνικός Κατάλογος περιοχών του Ευρωπαϊκού Οικολογικού Δικτύου Natura 2000* (Οδηγία 92/43/ΕΟΚ).
- Hudman L. and R. Jackson. 1996. *Τουριστική και Ταξιδιωτική Γεωγραφία* Αθήνα: Εκδόσεις Έλλην.
- Iseris, G. 2016. Στατιστικές μέθοδοι ελέγχου εγκυρότητας και αξιοπιστίας ερωτηματολογίων. Η περίπτωση του Ci Greece. *International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication*, 5, 175-189.
- Middleton, V. and R. Hawkins. 2004. *Τουριστικό Μάρκετινγκ για Βιώσιμη Ανάπτυξη*. Αθήνα: Κριτική.
- Morrison, A. 2001. *Τουριστικό και Ταξιδιωτικό Μάρκετινγκ*. Αθήνα. Εκδόσεις Έλλην.
- Acevedo, Pardo C., Farjas, M., Georgopoulos A., Mielczarek M., Parenti R., Parseliunas E., Schramm T., Skarlatos D., Stefanakis, E., Tapinaki S., Tucci, G. και A. Zazo.

2013. *Experience gained from the Erasmus Intensive Programme HERICT 2013, Proceedings of the 6th International Conference of Education, Research and Innovation*, 18-20 November, 2013, Seville, 4424-4431.
- Acott, T. G., LaTrobe, H. L. and S. H. Howard. 1998. *An evaluation of deep ecotourism and shallow ecotourism. Journal of Sustainable Tourism* 6 (3): 238-253.
- Adler, J. 1985. *On the road: reflections on the history of tramping. Annals of Tourism Research* 12 (3): 335-354.
- Ahrens, C. 1990. *Wiederaufgebaute Vorzeit. Archäologische Freilichtmuseen in Europa*. Neumünster: Karl Wachholz Verlag.
- Akerlof, G. A. 1970. *The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism. Quarterly Journal of Economics* 84: 353-374.
- Alessio, D. 2008. *Promoting Paradise: Utopianism and National Identity in New Zealand, 1870-1930. New Zealand Journal of History* 42: 22-40.
- Allenby, B. 1997. *Clueless. The Environmental Forum* Sept./Oct.. Washington, DC: Environmental Law Institute: 35-37.
- Ambrose, T., and Cr. Paine. 2005. *Museum Basics*. London, New York: Routledge.
- Antoni, J. 1996. *Mirrors of our past and present. Archaeological parks*. In *Archaeology of the Bronze and Iron Age. Experimental archaeology, environmental archaeology, archaeological parks. Proceedings of the International Archaeological Conference, Százhalombatta, 3-7 October 1996*, edited by Erzsébet Jerem and Ildikó Poroszlai, 217-223. Budapest: Archaeolingua alapítvány.
- Ardahaey, F. T. 2011. *Economic Impacts of Tourism Industry. International Journal of Business and Management* 6 (8): 206-215.
- Arjona, M. 1986. *Patrimonio cultural e identidad*. La Habana: Editorial Letras Cubanas.
- Ashmore, W. 2004. *Ancient Maya Landscapes, in Charles W. Golden and Greg Borgstede (eds), Continuities and Changes in Maya Archaeology: Perspectives at the Millennium*. London: Routledge, pp. 97-112.

- Aston, M., and T. Rowley. 1974. *Landscape Archaeology*. Newton Abbot. UK: David & Charles.
- Atkinson, Jeanette. 2014. *Education, Values and Ethics in International Heritage: Learning to Respect*. Oxon: Ashgate Publishing.
- Baltas, G., and J. Freeman. 2001. *Hedonic Price Methods and the Structure of High-Technology Industrial Markets: An Empirical Analysis*. *Industrial Marketing Management*, 30: 599-607.
- Batta, R. N. 2000. *Tourism and the Environment: A Quest for Sustainability* Delhi: Indus Publishing.
- Baumeister, R. F. and M. R. Leary. 1995. *The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation*. *Psychological Bulletin* 117 (3): 497-529.
- Beckerman, W. 1994. *Sustainable development: Is it a Useful Concept?*. *Environmental Values* 33: 191-210.
- Beckerman, W. 1995. *How Would You Like Your Sustainability, Sir? Weak or Strong? A Reply to My Critics*. *Environmental Values* 42: 169-179.
- Benhabib, S. 1998. *Models of Public Space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition and Jürgen Habermas*. In *Feminism, the public and the private*, edited by J. Landes. Oxford: Oxford University Press.
- Benhamou, F. 1996. *Is increased public spending for the preservation of historic monuments inevitable? The French case*. *Journal of Cultural Economics* 2: 115-131.
- Berkes, F. and C. Folke. 1992. *A systems perspective on the interrelations between natural, human-made and cultural capital*. *Ecological Economics* 5: 1-8.
- Bernhard, W. and D. Leblang. 2006. *Democratic Processes and Financial Markets: Pricing Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boj, Is. et al. 2006. *El tractament didactic del jacimentsd' Atapuerca, una clau per al future*. *Guix, Elements d' Acció Educativa* 324: 27-33.
- Bolman, L. and T. Deal. 2003. *Reframing Organizations: Artistry, Choice, and Leadership*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Boo, E. 1990. *Ecotourism: The Potentials and Pitfalls*, Washington, DC: World Wildlife Fund.
- Boulding, K. E. 1969. *Economics As A Moral Science*. *American Economic Review* 59 (1): 1-12.

- Bowitz, E. and K. Ibenholt. 2009. *Economic impacts of cultural heritage: Research and perspectives*. *Journal of Cultural Heritage* 10: 1-8.
- Boyer, M. Chr. 1994. *The city of collective memory: its historical imagery and architectural entertainments*. Massachusetts: MIT Press.
- Bradburn, N., Sudman, S. and B. Wansink. 2004. *Asking Questions, The Definitive Guide to Questionnaire Design - For Market Research, Political Polls and Social and Health Questionnaires*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Brennan, A. 1992. *Moral Pluralism and the Environment*. *Environmental Values* 11: 15-33.
- Breznik, A. 2006. *Archaeological Park: Activity of Reconstructing the Past*. *Varstvo spomenikov/Journal for the Protection of Monuments* 41: 89-99.
- Breznik, A. 2014. *Management of an Archaeological Park*. Ljubljana: National Museum of Slovenia.
- Britton, R. A. 1977. *Making tourism more supportive of small state development: The case of St-Vincent*. *Annals of Tourism Research* 6 (5): 269-278.
- Britton, S. G. and W. C. Clarke, eds. 1987. *Ambiguous alternative: tourism in small developing countries*. Suva: University of the South Pacific.
- Brokerhof, A. W. 2015. *How can science connect with and contribute to conservation? Recommendations and reflections*. *Studies in Conservation* 60 (2): 7-13.
- Brookshire, D. S., Eubanks, L. S. and R. A. Randall. 1983. *Estimating Option Prices and Existence Values for Wildlife Resources*. *Land Economics* 59: 1-15.
- Brown, C., Kelch, J., and P. Van Thiel. 1991. *Rembrandt: De Meester end zijn Werkplaats*, Zwolle: Waanders Uitgevers.
- Brugger, E. A., Furrer, G., Messerli, B. and P. Messerli. 1984. *The transformation of the Swiss mountains*. Berne: Paul Haupt.
- Bruin, K. 1995. *Rembrandt, Nationaal Besef en Toegankelijkheid van Cultuurbe - zit*. In *Waarineen Klein Land*, edited by Heilbron, J., de Nooy, W. and W. Tichelaar. Amsterdam: Prometheus.

- Brundtland, G. H. 1987. *Notre avenir à tous: Rapport de la commission mondiale pour l' environnement et le développement*, Montreal: Fleuve.
- Bryson, J. M. 2004. *Strategic planning for public and nonprofit organizations: a guide to strengthening and sustaining organizational achievement*. San Francisco: Jossey - Bass.
- Buchholz, R. 1998. *Principles of Environmental Management. The Greening of Business*. London: Prentice Hal Inc.
- Campbell, C. 1987. *The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Campbell, R., Pound, P., Morgan, M., Daker - White, G., Britten, N. R., Yardley, P. L., Pope, C. and J. Donovan. 2011. *Evaluating meta - ethnography: systematic analysis and synthesis of qualitative search*. *Health Technology Assessment* 15 (43): 1-164.
- Carmelo Ardito, Paolo Buono, Maria Francesca Costabile, Rosa Lanzilotti, Thomas Pederson and Antonio Piccinno. 2008. *Experiencing the Past through the Senses: An M-Learning Game at Archaeological Parks*. *IEEE Multi Media* 15(4), 76-81.
- Carter, E. 1997. *Let technical divers explore shipwrecks*. Burlington Free Press: 9.
- Casson, L. 1974. *Travel in the ancient world*. London: Allen & Unwin, Ltd.
- Cater, E. 1994. *Ecotourism in the third world: problems and prospects for sustainability*. In *Ecotourism: A Sustainable Option?* Edited by Cater E. and G. Lowman. Chichester: Wiley.
- Chase - Harrell, P. 1989. *The Use of Interpretive Techniques to Increase Visitor Understanding and Reduce Pressure on Fragile Resources: The West Bank of the Nile at Luxor*. In *International Perspectives on Cultural Parks. Proceedings of the First World Conference, Mesa Verde National Park, Colorado, 1984*, 171-177. Washington, D.C., and Denver: U.S. National Park Service in association with the Colorado Historical Society.
- Chodos, R. 1977. *The Caribbean Connection*, Toronto: James Lorimer.
- Christozov, D., Chukova S., Mateev P., 2009. *Informing Processes, Risks, Evaluation of the Risk of Misinforming*, in T. Grandon Gill, Eli Cohen eds *Foundations of Informing Science*, Informing Science, 323-356.

- Cleere, H. F. ed. 1989. *Archaeological heritage management in the modern world*. In *One World Archaeology*, Volume 9, London: Unwin Hyman, Ltd.
- Cleere, H. 2005. *Introduction: The rationale of archaeological heritage management*. In *Archaeological Heritage Management in the Modern World*, 1-19, edited by H. Cleere. Abington: Routledge.
- Cohen, E. 1973. *Nomads from affluence: Notes on the phenomenon of drifter tourism*. *International Journal of Comparative Sociology* 14 (1-2): 89-103.
- Cohen, E. 1987. *Alternative tourism: A critique*. *Tourism Recreation Research* 12 (2): 13-18.
- Comer, D. C. 2012. *Tourism and Archaeological Heritage Management at Petra: Driver to Development or Destruction?* New York: Springer.
- Commons, J. and S. Page. 2001. Managing Seasonality in Peripheral Tourism Regions: The Case of Northland, New Zealand. In T. Baum and S. Lundtrop (eds.), *Seasonality in Tourism*. New York, Pergamon, Amsterdam, σσ. 153-172.
- Cortina, J. M. 1993. What is coefficient alpha? An examination of theory and applications. *Journal of Applied Psychology*. 78, σσ. 98–104.
- Council of Europe and the Region of Tuscany. 1987. *Archaeology and planning*, Strasbourg: Council of Europe, Publications Section.
- Council of Europe. 2006. *Cultural Policy in the Netherlands*, Amsterdam: Ministry of Education, Culture and Science, The Hague Boekmanstudies.
- Courtney, S. 1989. *Defining adult and continuing education*. In *Handbook of Adult and Continuing Education*, edited by Merriam, S. B. and P. M. Cunningham. San Francisco: Jossey-Bass.
- Creswell, J. 2011, *Η έρευνα στην Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ίων.
- Cronbach, L.J. 1951. *Coefficient alpha and the internal structure of tests*. *Psychometrik*, 16(3), 297–334.
- Daft, R. and D. Marcic. 2008. *Understanding Management*, Hampshire, UK: Cengage Learning.
- Darbi, K. and W. Phaniel. 2012. *Of Mission and Vision Statements and Their Potential Impact on Employee Behavior and Attitudes: The*

- Case of A Public But Profit-Oriented Tertiary Institution. International Journal of Business and Social Science* 3 (14): 95-109.
- Davidde, B. 2002. *Underwater archaeological parks: a new perspective and a challenge for conservation: the Italian panorama. International Journal of Nautical Archaeology* 31 (1): 83–88.
- De la Torre, M. and M. Mac Lean. 1995. *The Archaeological Heritage in the Mediterranean Region. In The conservation of archaeological sites in the Mediterranean region: an international conference organized by the Getty Conservation Institute and the Paul Getty Museum, 5-15, edited by M. de la Torre LA: The Getty Conservation Institute.*
- De Marrais, El., Castillo Luis Jaime, and T. Earle. 1996. *Ideology, Materialization, and Power Strategies. Current Anthropology* 37(1), 15-32.
- De Vellis, R.F. 2012. *Scale development: Theory and applications.* Los Angeles: Sage.
- De Vries, J. 1993. *Between Purchasing Power and the World of Goods: Understanding the Household Economy in Early Modern Europe. In Consumption and the World of Goods, 85-132, edited by Brewer J., and R. Porter. London: Routledge.*
- Diamond, P. A. and J. A. Hausman. 1994. *Contingent Valuation: Is Some Number better than No Number?. Journal of Economic Perspectives* 8 (4): 45-64.
- Dolšina, M. 2013. *Art history and its dialogue with the wider public: promotion and raising the awareness of cultural heritage. Journal of Education Culture and Society* 1: 221-227.
- Donohoe, H. M. and R. D. Needham. 2006. *Ecotourism: the evolving contemporary definition. Journal of Ecotourism* 5 (3): 192–210.
- Dorney, Z. 2003. *Questionnaires in Second Language Research, Construction, Administration, and Processing.* London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Doswell, R. 1997. *Tourism, how effective management makes the differences.* London: I.B.Tauris.
- Doxey, G. V. 1975. *A causation theory of visitor-resident irritants: methodology and research inference. TTRA Conference, San Diego, California: 195-198.*

- Drucker, F. P. 1999. *Managing the Non-Profit Organization: Practices and Principles*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Duineveld, M., Van Assche, K. and R. Beunen. 2013. *Malta's Unintentional Consequences: Archaeological Heritage and the Politics of Exclusion in the Netherlands*. *Public Archaeology* 12 (3): 139-154.
- Eadington, W. R. 1992. *Tourism Alternatives: Potentials and Problems in the Development of Tourism* Publication of the International Academy for the Study of Tourism. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Eagles, P.F.J. and S.F. Mc Cool. 2002. *Tourism in national parks and protected areas: Planning and management*. New York: CABI
- Easterly, W. and R. Levine. 2003. *Tropics, germs, and crops: How endowments influence economic development*. *Journal of Monetary Economics* 50: 3-39.
- Ebrahimzadeh, A. et al. 2010. *Strategic planning of tourism development, with emphasis on religious Tourism*. *Human Geography Research* 76: 141-115.
- Edson, G. 2004. *Museum Management*. In *Running a Museum: A Practical Handbook*, edited by Patrick J. Boylan. Paris: ICOM.
- Erisman, H. M. 1983. *Tourism and cultural dependency in the West Indies*. *Annals of Tourism Research* 10 (3): 337-361.
- Fennell, D. A. 1998. *Ecotourism in Canada*. *Annals of Tourism Research*, 25 (1): 231-234.
- Fennell, D.A. 2001. *Areas and needs in ecotourism research*. In *The Encyclopedia of Ecotourism*, 639-655, edited by Weaver D. B. Wallingford, Oxon: CABI.
- Fennell, D. A. 2015. *Ecotourism*. New York: Routledge.
- Fitch, J. M. 1982. *Historic Preservation: Curatorial Management in the Built World*. New York: McGraw-Hill Book Company.
- Flamholtz, E. and Y. Randle. 2011. *Corporate Culture: The Ultimate Strategic Asset*. Stanford: Stanford University Press.
- Fleming, David. 2005. *Managing change in museums. The museum and change international conference, 8-10 November 2005*. Prague: National museum.

- Forte, F. and A. di Pierro. 1980. *A Pure Model of Public Bureaucracy*. *Public Finance* 35 (1): 91-100.
- Frazier, J. G. 1997. *Sustainable development: modern elixir or sack dress?*. *Environmental Conservation* 24 (2): 182-193.
- Freestone, R. 2010. *Urban Nation: Australia's Planning Heritage*. Clayton VIC: Csiro Publishing.
- Frey, B. 1994. *Cultural Economics and Museum Behavior*. *Scottish Journal of Political Economy* 41 (3): 325-335.
- Frey, B. 1997. *Evaluating Cultural Property: The Economic Approach*. *International Journal of Cultural Property*, 6 (2): 235-246.
- Frost, J. E. and S. F. McCool. 1988. *Can visitor regulations enhance recreational experiences?*. *Environmental Management* 12 (1): 5-9.
- Fukuda - Ashley, C. and D. Roe. 2002. *Making Tourism work for the Poor: Strategies and Challenges in Southern Africa*. *Development Southern Africa* 19 (1): 61-82.
- Fukuda - Parr, S. ed. 2002. *Rapport mondial sur le développement humain 2002*. Bruxelles: Éditions De Boeck Université.
- Fukuyama, F. 1995. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York & London: Simon & Schuster.
- Gellner, E. 1987. *Culture, Identity and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- George, D. and P. Mallery. 2003. *SPSS for Windows step by step: A simple guide and reference*. Boston: Allyn & Bacon.
- Gill, D. W. J. 2013. *Cultural Tourism in Greece at a Time of Economic Crisis*. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology and Heritage Studies* 1 (3): 234-241.
- Gingell, Chr. 1999. *Visiting Avebury*. In *Managing historic Sites and Buildings. Reconciling Presentation and Preservation*, 23-34, edited by Gill Chitty. Abington: Routledge.
- Giovine, Di Michael A. 2009. *The Heritage-scape: UNESCO, World Heritage, and Tourism*, Lanham, Maryland: Lexington Books.
- Goeldner, Ch. R. 1997. *The 1998 Travel Outlook*. *Journal of Travel Research*, 36 (2): 58-62.

- Gombrich, E. 1979. *Art History and the Social Sciences*. In *Ideals and Idols: Essays on Values in History and in Art*. 24-59, edited by E. Gombrich, London: Phaidon Press.
- Goodwin, H. 1996. *In pursuit of ecotourism. Biodiversity and Hawaii Pono Journal*, 32-35.
- Gosall, N. Kaur G. and S. Gurpal. 2012. *Doctor's Guide to Critical Appraisal*. Knutsford: Pas Test.
- Gössling, S. 2000. *Sustainable tourism development in developing countries: some aspects of energy use. Journal of Sustainable Tourism* 8 (5): 410-425.
- Graedel, Th. E. 1997. *Life-Cycle Assessment in the Service Industries. Journal of Industrial Ecology*, 1 (4): 57-70.
- Greffe, X. 1999. *La gestion du patrimoine culturel*. Paris: Anthropos.
- Greider, T. and L. Garkovich. 1994. *Landscapes: The Social Construction of Nature and the Environment. Rural Sociology*, 59 (1): 1-24.
- Gross, M. 1999. *Techniques, Materials and Trend in Open Air Interpretation in US National Parks*. Sienna: Università di Sienna Press.
- Gross, M. et al. 2006. *Signs, Trails, and Wayside Exhibits: Connecting People and Places*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Groth R. E. 2010. *Interactions among knowledge, beliefs, and goals in framing a qualitative study in statistics education. Journal of Statistics Education* 18 (1): 1-13.
- Grove, D. C. and S. D. Gillespie. 1992. *Ideology and Evolution at the Pre-State Level: Formative Period Mesoamerica, in A. A. Demarest and G. W. Conrad (eds) Ideology and Pre-Columbian Civilizations*, pp. 15-36. Santa Fe: School of American Research Press.
- Grove, L. and S. Thomas. 2014. *Heritage Crime: Progress, Prospects and Prevention*. London and New York: Palgrave Macmillan.
- Guerzoni, G. 1996. *The British Market of Paintings: 1789-1914*. In *Economic History and the Arts*, 97-132, edited by M. North. Cologne: Boehlau Verlag.
- Halbwachs, M. and L. A. Coser. 1992. *On Collective Memory: The Heritage of Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.

- Hall, D. 1984. *Foreign tourism under stress. Annals of Tourism Research* 11: 539-546.
- Halsey, J. R. 1996. *Shipwreck preservation in Michigan: Two decades on, Common Ground. Archaeology and Ethnography in the Public Interest: Contested Waters* 1 (3) & 4: 27-33.
- Hammit, W. E. and D. C. Cole. 1987. *Wildland Recreation: Ecology and Management*, New York: John Wiley.
- Hansen, T. B. 1997. *A CV Study of Willingness-to-pay for the Royal Theatre in Copenhagen. Journal of Cultural Economics* 21: 1-28.
- Hargett, J. 1985. *Some Preliminary Remarks on the Travel Records of the Song Dynasty 960-1279. Chinese Literature: Essays, Articles, Reviews* 7 (1/2): 67-93.
- Hartshorne, R. 1961. *The nature of geography: A critical survey of current thought in the light of the past*. Lancaster: The Association of American Geographers.
- Harvey, R. 2012. *Preserving Digital Materials*. Boston: Walter de Gruyter.
- Hawksworth, D. L. and A. T. Bull. 2008. *Biodiversity and Conservation in Europe*. New York: Springer.
- Heilbron, J. L. 2003. *The Oxford Companion to the History of Modern Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Hetzer, N. D. 1970. *Environment, tourism, culture. Links: 1-3. Ανατύπωση 1970 στο Ecosphere* 1 (2).
- Higgins, B. R. 1996. *The global structure of the nature tourism industry: ecotourists, tour operators, and local businesses. Journal of Travel Research* 35(2): 1-8.
- Hill, Ch. and G. Jones. 2008. *Strategic Management: An Integrated Approach*, Mason, OH: South-Western Educational Publishing.
- Hoffman, Teresa L., Mary L. Kwas and Helaine Silverman. 2002. *Heritage Tourism and Public Archaeology, The SAA Archaeological Record*, (March), 30-32.
- Hogarth, R. M. and H. Kunreuther. 1995. *Decision making under ignorance: Arguing with yourself. Journal of Risk and Uncertainty* 10 (1): 15-36.

- Holden, P. ed. 1984. *Alternative Tourism: Report on the workshop on Alternative Tourism with a focus on Asia*. Bangkok: Ecumenical Coalition on Third World Tourism.
- Hooper - Greenhill, Eil. 2003. *Museums and the shaping of knowledge*. London and New York: Routledge.
- Hope, K. R. 1980. *The Caribbean tourism sector: recent performance and trends*. *Tourism Management* 1 (3): 175-183.
- Hope Simpson, R. and J. F. Lazenby. 1973. *Notes from the Dodecanese III*, *BSA* 68, 146-147.
- Howery, Ch. 2013. *The effects of the economic crisis on Archaeology in Greece*. *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology and Heritage Studies* 1 (3): 228-233.
- Hultman, J. and E. Andersson - Cederholm. 2006. *The role of nature in Swedish ecotourism*. In *Ecotourism in Scandinavia: Lessons in Theory and Practice*, 76-88, edited by Gössling S., and J. Hultman Wallingford, UK: CAB International.
- Hutter, M. 1986. *Kunstals Que Uewirtschaftlichen Wachstums*. *Zeitschrift fur Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft*: 231-245.
- Hutter M. and R. Shusterman. 2006. *Value and the Valuation of Art in Economic and Aesthetic Theory*. In *Handbook of the Economics of Art and Culture*, 169-208, edited by Ginsburg A. and D. Throsby. Amsterdam: Elsevier.
- ICOMOS 2015. *First International Conference of on Archaeological Parks and Sites*, Salalah, Sultanate of Oman.
- Inglieri, R. U. 1936. *Carta Archeologica dell'Isola di Rodi*. Firenze.
- Jacobides, M. G. 2007. *The inherent limits of organizational structure and the unfulfilled role of hierarchy: Lessons from a Near-War*. *Organization Science*, 18 (3): 455-477.
- James, P. E. and G. J. Martin. 1981. *All possible worlds: A history of geographical ideas*. New York: John Wiley & Sons.
- Janssen, J. and L. Knippenberg. 2012. *From Landscape Preservation to Landscape Governance: European Experiences with Sustainable Development of Protected Landscapes*. In *Studies on Environmental and Applied Geomorphology*, 241-266, edited by Piacentini, T., and E. Miccadei. Rijeka: In Tech.

- Jayapalan, N. 2010. *Introduction to Tourism*, New Delhi: Atlantic Publishers & Distributors Ltd.
- Juhl, A. and D. Serlander. 2011. The fortress of Eketorp. *6th International Archaeology Meeting of Calafell, In situ reconstruction*. Calafell, Catalonia.
- Kambites, C. J. 2010. *Sustainability and attitudes to locality: the discourse of town and parish councilors*. *Local Environment: The International Journal of Justice and Sustainability* 15 (9-10): 867-878.
- Kaoru, Y. and P. Hoagland. 1994. *The value of historic shipwrecks: Conflicts and management*. *Coastal Management* 22: 194-205.
- Kellert, S. R. 1985. *Birdwatching in American society*. *Leisure Sciences* 73: 343-360.
- Kent, N. 1971. *Escape Mecca of the World*. *Hawaii Pono Journal* 1 (4): 32-58.
- King, T. F. et al. 1997. *Anthropology in Historic Preservation: Caring For Culture's Clutter*. In *Studies In Archeology*, edited by Stuart Struever. New York: Academic Press / Harcourt Brace Jovanovich Publishers, Inc.
- Klamer, A. 1990. *Toward the Native Point of View*. In *Economics and Hermeneutics*, 19-33, edited by Lavoie, D. London: Routledge.
- Klamer, A. 1993. *Modernism in Economics: An Interpretation beyond Physics*. In *Non Natural Science: Reflecting on the Enterprise of More Heat than Light*, 22-28, edited by de Marchi N. Durham: Duke University Press.
- Klamer, A. 1995. *The Value of Culture*. *Boekmancahier* 2 (5): 298-310.
- Kline, P. 2000. *The handbook of psychological testing*, London: Routledge.
- Koboldt, C. 1997. *Optimizing the Use of Cultural Heritage*. In *Economic Perspectives on Cultural Heritage*, 50-74, edited by Hutterterm, M., and Il. Rizzo. New York: Palgrave Macmillan.
- Koriech, H. and C. Sterling. 2013. *Archaeology and Economic Development*. *Papers from the Institute of Archaeology* 22: 158-165.
- Kotler, N. and Ph. Kotler. 2000. *Can museums be all things to all people? Missions, Goals, and marketing's role*. *Museum management and curatorship* 18 (3): 271-287.

- Kubler, G. 1962. *The Shape of Time: Remarks on the History of Things*. New Haven: Yale University Press.
- Laarman, J. G. and P. B. Durst. 1987. *Nature travel and tropical forests*. FPEI Working Paper Series, Southeastern Center for Forest Economics Research, Raleigh: North Carolina State University.
- Laarman, J. G. and P. B. Durst. 1993. *Nature tourism as a tool for economic development and conservation of natural resources*. In *Nature Tourism in Asia: Opportunities and Constraints for Conservation and Economic Development*, edited by Nenon, J., and P. B. Durst. Washington, DC: US Forest Service.
- Lee, Chr. et al. 2008. *Seasonality in Tourism Industry: Impacts and Strategies*. Gold Coast: CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd.
- Lee, Chr., Bergin - Seers, S., Galloway, Gr., O' Mahony, B. and Adela Mc Murray. 2008. *Seasonality in Tourism Industry: Impacts and Strategies*, Gold Coast: CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd.
- Leiper, N. 1990. *Tourist attraction systems*. *Annals of Tourism Research* 17 (3): 367-384.
- Levin, A. K. 2010. *Gender, Sexuality and Museums: A Routledge Reader*. London, New and York: Routledge.
- Likert, R. 1932. A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology* 22(140), σσ. 5-55.
- Lipton, M. 1996. *Demystifying the Development of an Organizational Vision*. *Sloan Management Review* 37 (4): 83-91.
- Lord, G. D. and B. Lord. 1997. *The manual of museum management*. Oxford: Altamira Press.
- Lucas, R. C. 1964. *Wilderness perception and use: the example of the Boundary Waters Canoe Area*. *Natural Resources Journal* 3 (3): 394-411.
- Lucas, R. C. and G. H. Stankey. 1974. *Social carrying capacity for backcountry recreation*. In *Outdoor Recreation Research: Applying the Results*, 14-23. USDA Forest Service General Technical Report NC - 9. St Paul, Minnesota: North Central Forest Experiment Station.
- Luetge, C. 2006. *An Economic Rationale for a Work and Savings Ethic?*. J. Buchanan's Late Works and Business Ethics. *Journal of Business Ethics* 66 (1): 43-51.

- Lukowski, J. 2003. *The European Nobility in the Eighteenth Century*. New York: Palgrave Macmillan.
- Lynes, J. K. and D. Dredge. 2006. *Going green: motivations for environmental commitment in the airline industry: a case study of Scandinavian Airlines*. *Journal of Sustainable Tourism* 14 (2): 116-138.
- MacCoun, R. J. 1998. *Biases in the Interpretation and Use of Research Results*. *Annual Review of Psychology* 49: 259-287.
- Mackay, R. and Sh. Sullivan. 2006. Connecting archaeology and community. In *Conservation in changing societies: Heritage and development*, 49-67, edited by Patricio, T., Van Balen K., and K. De Jonge. Leuven: Raymond Lemaire International Centre for Conservation.
- Maiuri, A. 1916. *Ricerche archeologiche nell' isola di Rodi*, *AS Atene* 2, 285-298.
- Maiuri, A. 1926. *Le necropoli micenee dell' isola di Rodi*, *AS Atene* 6-7, 251-256.
- Manning, R. E. and L. Powers 1984. Peak and Off Peak Use: Redistributing the Outdoor Recreation/Tourism Load, *Journal of Travel Research*, 23(2): 25-31.
- Marchetti, N. 2008. *From excavation strategies to archaeological parks*. In *ARCHAIA: Case Studies on Research Planning, Characterisation, Conservation and Management of Archaeological Sites*, 11-16, edited by Marchetti, N. and Ing. Thuesen. Oxford: BAR International Series 1877.
- Marion, Jeffrey L. 2006. *Monitoring Protocols and Indicators for Assessing Campsite and Trail Conditions*, Blacksburg: Virginia Tech College of Natural Resources.
- Marquis - Kyle P. and M. Walker. 1992. *The Illustrated Burra Charter: Making Good Decisions About the Care of Important Places*, Sydney: Australia ICOMOS.
- Martin, C. ed. 1981. *Protection of the underwater heritage*. In *Protection of the Cultural Heritage Technical Handbook For Museums and Monuments*, Vol. 4, Paris: UNESCO.

- Mason, P. 2008. *Tourism Impacts, Planning and Management*. Burlington, MA: Elsevier Ltd.
- Matarasso, F. 2005. *Art for our sake: The artistic importance of community arts. The Sorcerer's Apprentice Conference*. Yorkshire.
- Mattia, S., Oppio, A. and A. Pandolfi. 2013. *Testing the use of Contingent Valuation Method in Real Estate Market: first results of an experiment in the city of Milan*. *Aestimium*: 721-734.
- Mauss, M. 2002. *The Gift: The form and reason for exchange in archaic societies*. London and New York: Routledge.
- Mazzetti, P., Nativi, S., Bigagli, L. and G. Villorosi. 2004. *Design and implementation of wireless tourist services in the Metaponto archaeological park. 2004 International Conference on Information and Communication Technologies: From Theory to Applications*: 321-322.
- Mbaiwa, J. E. 2003. *The socio-economic and environmental impacts of tourism development on the Okavango Delta, north-western Botswana*. *Journal of Arid Environments* 54: 447-467.
- McClelland, L. F. et al. 1990. *National Register Bulletin #30: Guidelines for Evaluating and Documenting Rural Historic Landscapes*. Washington, D.C.: National Park Service.
- McCloskey, D. and A. Klamer. 1995. *One Quarter of GDP is Persuasion*. *American Economic Review*: 191-195.
- McCloskey, D. 2006. *The Bourgeois Virtues, Ethics for an Age of Commerce*. Chicago and New York: University of Chicago Press.
- McCloskey, D. N. 2008. *Not by P Alone: A Virtuous Economy*. *Review of Political Economy* 20 (2): 181-197.
- McCulloch, N., Winters, L. A. and X. Cirera. 2001. *Trade Liberalization and Poverty: A Handbook*. London: Centre for Economic Policy Research.
- McKendrick, N. 1982. *The Consumer Revolution of Eighteenth-Century England*. In *The Birth of a Consumer Society: The Commercialization of Eighteenth Century England*, 8-33, edited by McKendrick, N., Brewer, J. and J. H. Plumb. Bloomington. In Indiana University Press.
- McKercher, B. and H. du Cros. 2003. *Testing a Cultural Tourism Typology*. *International Journal of Tourism Research* 5 (1): 45-58.

- McKercher, B. 2010. *Academia and the evolution of ecotourism*. *Tourism Recreation Research* 35 (1): 15-26.
- McManus, P. 1999. *Archaeological parks: what are they?*. *Archaeology International* 3: 57-59.
- McManus, Paulette M. 1999. *Archaeological parks: what are they?* *Archaeology International*, Vol. 3, σσ. 57-59.
- McNeely, J. A. et al 1992. *Guidelines, Development of National Parks and Protected Areas for Tourism*. Minneapolis: University of Minnesota.
- Mee, C. 1982. *Rhodes in the Bronze Age. An Archaeological Survey*. Warminster: Aris and Phillips.
- Merriman, N. 2002. *Archaeology, heritage and interpretation*. *Archaeology – The widening debate*, 541-566, edited by Cunliffe, B. Oxford: Oxford University Press.
- Middleton V. 2005, *Marketing in Travel and Tourism*. Oxford: Elsevier Butterworth – Heinemann.
- Miller, K. R. 1989. *Planning National Parks for Eco development: Methods and Cases from Latin America*. Washington, D.C.: Peace Corps.
- Mills, N. 1999. *From Archaeological Sites to the Creation of Thematic Museums and Parks. An Overview from Britain*. Sienna: Università di Sienna Press.
- Mitchell, D. 2003. *The Right to the City: Social Justice and the Fight for Public Space*. New York: The Guilford Press.
- Mohammad, Al. 2014. *Sustainable Heritage Tourism: A Tourist-Oriented Approach for Managing Petra Archaeological Park*. In *All Dissertations*. Paper 1430. Clemson, N. Carolina: Clemson University.
- Montaner, J. M. 2003. *Museos para el siglo XXI*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, SA.
- Mossetto, G. 2000. *The Management of Cultural Goods: Sustainable and Unsustainable Development of Art Cities*. In *Tourism and Sustainable Economic Development*, 99-116, edited by Fossati, A., and G. Panella. New York: Springer Science.
- Mourato, S. and M. Mazzanti. 2002. *Economic Valuation of Cultural Heritage: Evidence and Prospects*. In *Assessing the Values of Cultural Heritage*, 51-76, edited by de la Torre, M. Los Angeles: The Getty Conservation Institute.

- Moussouri, Th. 1997. *Family Agendas and Family Learning in Hands-on Museums*. Ann Arbor: Pro Quest LLC.
- Možina, Stane, 2002. *Učeča se organizacija – učeči se management*. In *Management – nova znanja za uspeh, Management: New skills for success*, 12–45, edited by Stane Možina. Radovljica: Didakta.
- Mukerji, C. 1978. *Bullshitting: Road lore among hitchhikers*. *Social Problems* 25 (3): 241-252.
- Mullane, J. V. 2002. *The mission statement is a strategic tool: when used properly*. *Management Decision*, 40 (5): 448-455.
- Nagaoka, M. 2016. *Cultural Landscape Management at Borobudur, Indonesia*. New York: Springer.
- National Conference on the Prevention of Destitution London. 1912. *Report of the Proceedings: Held at the Caxton Hall, Westminster, on June 11th, 12th, 13th and 14th, 1912, President: The Rt. Rev. the Lord Bishop of Oxford*. London.
- National Park Service NPS. 1992. *Guidelines for the Treatment of Historic Landscapes*. NPS, Washington D.C.
- National Park Service NPS. 1997. *Cultural Resource Management Guideline #28*. NPS, Washington, D.C.
- Navrud, S. and R. C. Ready eds. 2002. *Valuing Cultural Heritage: Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artifacts*. Cheltenham Glos: Edward Elgar Publishing.
- Nelson, J.G. 1994. *The spread of ecotourism: some planning implications*. *Environmental Conservation* 21 (1): 248–255.
- Netzer, D. 1994. *LT - Squared Project*. Ohio: Portsmouth Enrichment Facility.
- Netzer, D. 1994. *Local, Central and Supra-national Governments in Heritage Protection and Artistic Production. Workshop on the Economics of Art and Culture*. Lisbon: Technical University of Lisbon.
- Newsome, D., Moore, S.A. and R.K. Dowling. 2002. *Natural Area Tourism: Ecology, Impacts, and Management*. Clevedon: Channel View Publications.
- Nicolson, M. H. 1997. *Mountain Gloom and Mountain Glory: The Development of the Aesthetics of the Infinite*. Seattle, WA: University of Washington Press.

- North, D. C. 1991. *Institutions*. *Journal of Economic Perspectives* 5 (1): 97-112.
- Orams, M. B. 1995. *Towards a more desirable form of ecotourism*. *Tourism Management* 16 (1): 3-8.
- Packer, J. 2006. *Learning for Fun: The Unique Contribution of Educational Leisure Experience*. *Curator* 49 (3): 329-344.
- Pallant, J. 2005. *Spss Survival Manual*. Sydney: Allen & Unwin.
- Panosa, M. Is. 2012. *Historical and Archaeological Heritage and its Social Transfer: Contributions and Challenges*. *International Journal of Humanities and Social Science* 2 (22): 146-151.
- Papulova, Z. 2014. *The Significance of Vision and Mission Development for Enterprises in Slovak Republic*. *Journal of Economics, Business and Management* 21: 12-16.
- Pardo, J. 2003. *La importancia del modelo de gestión de los museos y conjuntos arqueológicos*. In *Congrés Internacional sobre Museització de Jaciments Arqueològics. Nous conceptes i estratègies degestió i comunicació*, 206-213. Barcelona. 2002.
- Partridge, E. 1966. *Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*. London and New York: Taylor & Francis.
- Peacock, A. 1978. *Preserving the Past: An International Dilemma*. *Journal of Cultural Economics* 2 (2): 1-12.
- Peacock, A. 1994. *The Design and Operation of Public Funding of the Arts: An Economist's View*. In *Cultural Economics and Cultural Policies*, 167-184, edited by Peacock, A., and I. Rizzo. Dordrecht, Boston, London: Kluwer.
- Peacock, A., 1995. *A Future to the Past: The Political Economy of Heritage*. 1994. Keynes Lecture in Economics. *Proceedings of the British Academy* 87: 187-243.
- Peacock, A. 1997. *Public Choice Analysis in Historical Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pearce, D. G. 1989. *Tourist development*. New York: Wiley.
- Peebles, G. and D. Skinas. 1985. The management of Vermont's underwater resources: A model for shared responsibility. In *Proceedings of the Sixteenth Conference on Underwater Archaeology*,

- 46-53, edited by Forsythe Johnston, Paul. Boston: Society for Historical Archaeology.
- Perman, R. et al. 2003. *Natural Resource and Environment Economics*. London: Pearson.
- Pernier, L., 1914. *Ricognizioni archeologiche nelle Sporadi, BdA 8*, 236-242.
- Phillips, A. 2003. *Turning ideas on their head: the new paradigm for protected areas*, *The George Wright Forum* 20(2), σσ. 8-32.
- Pickard, R. 2002. *European Cultural Heritage*. Vol. 1, Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Pickard, R. 2008. *Analysis and Reform of Cultural Heritage Policies in South-East Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Pieris, S. and P. L. Prematilleke. 1993. *Tourism at world heritage cultural sites: the site manager's handbook*. Sri Lanka: ICOMOS.
- Pignataro, G. and Il. Rizzo. 1997. *The Political Economy of Rehabilitation: The Case of the Benedettini Monastery*. In *Economic Perspectives on Cultural Heritage*, 75-91, edited by Hutterm, M. and Il. Rizzo. New York: Palgrave Macmillan.
- Pitt, D. G. and E. H. Zube. 1987. *Management of natural environments*. *Handbook of Environmental Psychology* 1: 1009-1041.
- Pizzinato, Cl. and C. Beltrame. 2012. *A project for the creation of an underwater archaeological park at Apollonia, Libya*. *International Journal of the Society for Underwater Technology* 30 (4): 217-224.
- Planel, Ph. and P. G. Stone. 2003. *The Constructed Past: Experimental Archaeology, Education and the Public*. London and New York: Routledge.
- Poria, Y., Arie, R. and B. Avital. 2006. *Heritage site perceptions and motivations to visit*. *Journal of Travel Research* 44 (3): 318-326.
- Powell, J, Wragg, A. and P. Selman. 2002. *Protected areas: reinforcing the virtuous circle*. *Planning Practice and Research* 17 (3): 279-295.
- Powell, R. B. and S. H. Ham. 2008. *Can ecotourism interpretation really lead to pro-conservation knowledge, attitudes and behaviour? Evidence from the Galapagos Islands*. *Journal of Sustainable Tourism* 16 (4): 467-489.

- Power, Th. M. 1996. *Lost Landscapes and Failed Economies: The Search for a Value of Place*. Washington, DC: Island Press.
- Prentou, P. 2012. *More Athenian sociospatial injustice in the works? Creating a metropolitan park at the former Hellinikon International Airport of Athens*. AESOP 26th Annual Congress, July 11-15. Ankara: Turkey.
- Priskin, J. 2003. *Tourist perceptions of degradation caused by coastal nature-based recreation*. *Environmental Management* 32 (2): 189-204.
- Prodi, P. 1981. *I beni cultura linel los viluppo e nelle attese della società italiana*. In *AV, I beni cultura linel los viluppo e nelle attese della società italiana*. Milano: Vita e pensiero.
- Rackham OI. and N. Vernicos 1991. *On the ecological history and future prospects of the island of Khalki*. In *Crete and the South Aegean Islands effects of changing climate on the environment*. 347-361, edited by Grove, A.T., Moody, J. and OI. Rackham. Geography Department, Downing Place, University of Cambridge.
- Raj, R. and N. D. Morpeth. 2007. *Religious Tourism and Pilgrimage Festivals Management: An International Perspective*. Cambridge: CAB International.
- Rand, J. 2001. *Visitor's Bill of Rights. An open letter to museums, parks, aquariums and zoos*. In *Museum Visitor Services Manual*, 13-14, edited by Adams, R. 2001. Washington: American Association of Museums, Professional Practice Series.
- Ranjbaran, B. and M. Zahedi. 2009. *Recognizing tourism*. Isfahan: Publication of Charbagh.
- Rejeski, D. 1997. *An Incomplete Picture*. *The Environmental Forum*: 26-34.
- Rentschler, R. 2007. *Museum marketing: Understanding different types of audiences*. In *Museum Management and Marketing*, 345-365, edited by Sandell, R. and R. R. James. London and New York: Routledge.
- Richards, G. 2007. *Cultural Tourism Global and Local Perspectives*. Philadelphia: Haworth Press.
- Richards, G. 2009. *The Impact of Culture on Tourism*. Paris: OECD.

- Riley, P. 1988. *Road culture of international long - term budget travelers. Annals of Tourism Research* 15 (3): 313-328.
- Ritter, J. Th. 1989. *The Role and Responsibility of Interpretation. In International Perspectives on Cultural Parks. Proceedings of the First World Conference, Mesa Verde National Park, Colorado, 1984, 225-229. U.S. Washington, D.C., and Denver: National Park Service in association with the Colorado Historical Society.*
- Riva, S., Gorini, A., Cutica, I., Mazzocco, K. and G. Pravettoni. 2015. Translation, cross-cultural adaptation, and reliability, of the Italian version of the Passive Risk Taking (PRT) Scale. *Judgement and Decision Making* 10(6), σσ. 597-604.
- Rivers, P. 1973. *Tourist troubles. New Society* 23: 250-253.
- Romeo, E. and R. Rudiero. 2013. *Ruins and Urban Context: Analysis Towards Conservation and Enhancement. International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences XL-5/W2: 531-535.*
- Ross, A. 1996. *More than archaeology, new directions in cultural heritage management. Queensland Archaeological Research* 10: 17-24.
- Ross, M. 2004. *Interpreting the New Museology. Museum and Society* 2 (2): 84-103.
- Russell, J. 1993. *Challenging History: An Environmental Perspective. Public History Review* 2: 35-53.
- Saei A. et al. 2010. *The relationship between advertising and attracting cultural tourism in Iran, case study: foreign cultural tourists in Isfahan. Cultural and Communication Studies* 20: 121-144.
- Sakellariadi, A. 2010. *Community Archaeology: A Threat or an Opportunity for Greek Archaeology?. Archaeologies: Journal of the World Archaeological Congress* 6 (3): 514-527.
- Sala, R. C., Luque, M. and Is. Boj i Cullell. 2006. *El tractament didàctic dels jaciments d' Atapuerca, un a clauper al future. Guix, Elements d' Acció Educativa* 324: 27-33.
- Schaafsma, Curtis F. 2005. *Significant until proven otherwise: problem versus representative samples. In Archaeological Heritage Management in the Modern World, 38-51, edited by Cleere, H. Abington: Routledge.*

- Schacter, D. L., Gilbert, D. T. and D. M. Wegner. 2011. *Psychology*. New York: Worth Publishers.
- Schama, S. 1995. *Landscape and Memory*. London: Harper Collins.
- Schmidt, H. 1995. *The Archaeological Heritage in the Mediterranean Region*. In *The conservation of archaeological sites in the Mediterranean region: An international conference organized by the Getty Conservation Institute and the Paul Getty Museum*, 41-51, edited by de la Torre Marta. LA: The Getty Conservation Institute.
- Semple, E. C. 1911. *Influences of geographic environment*. Vol. II. New York: Henry Holt.
- Silberman, N. A. and A. A. Bauer. eds. 2012. *The Oxford Companion to Archaeology*. Vol. 1, Oxford: Oxford University Press.
- Silverman, H., Waterton, E. and S. Watson. eds. 2016. *Heritage in Action: Making the Past in the Present*. New York: Springer.
- Skates, R. 2004. *Debating the archeological heritage*. London: Duckworth.
- Smith, A. 2006. *The Theory of Moral Sentiments. Part VI: The character of virtue*. São Paulo: Libri.
- Smith, L. 2004. *Archaeological theory and the politics of cultural heritage*. U.S.A.: Routledge Edition.
- Srivastava S. 2015. Archaeotourism: An Approach to Heritage Conservation and Area Development. *Global Journal of Engineering, Science & Social Science Studies* 1 (2): 31-42.
- Stam, D. 1993. The Informed Muse: The Implications of The New Museology for Museum Practice. *Museum Management and Curatorship* 12: 267-283.
- Starmer - Smith, C. 2004. *Eco-friendly tourism on the rise*. *Daily Telegraph Travel* 4.
- Starr, F. 2013. *Corporate Responsibility for Cultural Heritage: Conservation, Sustainable Development and Corporate Reputation*. Oxon: Routledge.
- Stefanakis, M. I., Kalogeropoulos, K., Georgopoulos, A. and Ch Bourbou. 2015. *The Kymissala (Rhodes) Archaeological Research Project (KARP): Multi-disciplinary experimental research and theoretical issues*, in C. Haggis and C. M. Antonaccio (eds.), *Classical*

- Archaeology in Context. Theory and Practice in Excavation in the Greek World*, Walter de Gruyter, 259-314.
- Stefano, M. L., Davis, P. and G. Corsane. 2014. *Safeguarding Intangible Cultural Heritage*. Suffolk and New York: Boydell& Brewer.
- Sulaiman, Y. 2006. *Enter lottery for right to visit ecotourism destination?. ET urbo News*. Wednesday 27 September, 1-2.
- Sullivan, Sh. 1995. A Planning Model for the Management of Archaeological Sites. In *The conservation of archaeological sites in the Mediterranean region: an international conference organized by the Getty Conservation Institute and the Paul Getty Museum*, edited by de la Torre, M. LA: The Getty Conservation Institute.
- Tavakol, M. and Dennick, R. 2011. Making sense of Cronbach's alpha. *International Journal of Medical Education*, 2, σσ. 53-55.
- Teather, Lynne, 2011. *Museums and Cultural Heritage Professional Education: Evaluation and Assessment*. In *Staff and training in regional museums*, edited by Legget, J. Paris: ICOM.
- Thomas, L. and J. Middleton. 2003. *Guidelines for Management Planning of Protected Areas*. Gland: IUCN.
- Thompson, P. 1995. *The errant e word: putting ecotourism back on track*. *Explore* 73: 67-72.
- Throsby, D. 1994. *The Production and Consumption of the Arts: A View of Cultural Economics*. *Journal of Economic Literature* 32 (1): 1-29.
- Throsby, D. 1995. *Culture, Economics and Sustainability*. *Journal of Cultural Economics* 19 (3): 1-8.
- Throsby, D. 1999. *Cultural Capital*. *Journal of Cultural Economics* 23 (1-2): 3-12.
- Thuesen, Ing. 2008. *Towards an international agenda for agreeing on a standard policy of preservation, presentation and management of archaeological sites and parks*. In *ARCHAIA: Case Studies on Research Planning, Characterization, Conservation and Management of Archaeological Sites*, edited by Marchetti, N., and Ing. Thuesen. Oxford: Bar International Series 1877.
- Timothy, J. D. and S. W. Boyd. 2003. *Heritage tourism*. Harlow: Prentice Hall.

- Travel Industry Association and Smithsonian Magazine. 2003. *The Historic Cultural Traveler*. Washington, D.C.: Travel Industry Association of America.
- Tribe, J., Font, X., Griffiths, N., Vickery, R. and K. Yale. 2000. *Environmental Management for Rural Tourism and Recreation*, London: Cassell.
- Trinder, B., 1981. *The Industrial Revolution in Shropshire*. Nottingham: Phillimore.
- Turner, T. 2005. *Garden History: Philosophy and Design 2000 BC – 2000 AD*, London and New York: Spon Press.
- Tüting, L. and J. Krippendorf. 1989. *Tourismus mit Einsicht*. Starnberg: Arbeitsgemeinschaft Tourismus mit Einsicht.
- UNESCO, 1972. *Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage: Document 17 C/106*. Paris: UNESCO.
- UNESCO / ICCROM / ICOMOS / IUCN 2013. *Managing Cultural World Heritage*, Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- UNWTO & ETC. 2010. *Demographic Change and Tourism*. Madrid. Spain.
- Venkatachalam, L. 2004. *The contingent valuation method: a review*. *Environmental Impact Assessment Review*, 24 (1): 89-124.
- Wagar, J. A. 1964. *The carrying capacity of wildlands for recreation*, *Society of American Foresters. Forest Service Monograph 7*: 1-23.
- Wallace, G. N. and S. M. Pierce. 1996. *An evaluation of ecotourism*. In Amazonas, Brazil, *Annals of Tourism Research* 23 (4): 843–873.
- Weaver D., and L. Lawton. 1999. *Sustainable Tourism: a Critical Analysis*. Cooperative Research Centre for Sustainable Tourism Research report series.
- Weaver, D. B. 2001. *Ecotourism as mass tourism? Contradiction or reality?*. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly* 42 (2): 104-112.
- Weaver, D. B. and L. Lawton. 2002. *Overnight Eco tourist Market Segmentation in the Gold Coast Hinterland of Australia*. *Journal of Travel Research*, 40 (3): 270-280.
- Webel, Ch. and J. Galtung. eds. 2012. *Handbook of Peace and Conflict Studies*. Oxon: Routledge.

- Weeks, K. D. and A. E. Grimmer. 1995. *The Secretary of the Interior's Standards for the Treatment of Historic Properties with Guidelines for Preserving, Rehabilitating, Restoring & Reconstructing Historic Buildings*. Washington, D. C.: U. S. Department of the Interior, National Park Service.
- Westerdahl, Chr. 1992. *The maritime cultural landscape*. *The International Journal of Nautical Archaeology* 21 (1): 5-14.
- Westerdahl, Chr. 1994. *Maritime cultures and ship types: Brief comments on the significance of maritime archaeology*. *The International Journal of Nautical Archaeology* 23 (4): 265-270.
- Westerdahl, Chr. 1999. *The Maritime Cultural Landscape: On the Concept of the Traditional Zones of Transport Geography*. Copenhagen: Institute of Archaeology and Ethnology, University of Copenhagen.
- Western, D. 1993. *Defining ecotourism*. In *Ecotourism: A Guide for Planners and Managers*, edited by Lindberg K. and D.E. Hawkins. North Bennington, VT: The Ecotourism Society.
- White, M. D. and I. Van Staveren. 2013. *Ethics and Economics: New Perspectives*, London: Routledge.
- Whitehead J., Chambers, C. M. and P. E. Chambers. 1998. *Contingent Valuation of Quasi-Public Goods: Validity, Reliability, and Application to Valuing a Historic Site*. *Public Finance Review* 26: 137-154.
- Wilson, E. O. 1984. *Biophilia*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wittkower, R. 1983. *Grundlagen der Architektur im Zeitalter des Humanismus*. Munchen: C. H. Beck.
- Woollard, V. 2004. *Caring for the visitor*. In *Running a museum: A practical handbook*, Boylan, 105-118, edited by Patrick J. Paris: ICOM.
- WTO. 2000. *Tourism Vision 2020*. Vol. 1-6. Madrid. Spain.
- Xie, Ye - Feng et al. 2015. *Sustainable Tourism - Oriented Conservation and Improvement of Historical Villages in the Urbanization Process: A Case Study of Nan'anyang Village, Shanxi Province, China*. In *Urbanization and Locality: Strengthening Identity and Sustainability by Site-Specific Planning and Design*, edited by Wang, F., and M. Prominski. Berlin: Springer.

- Young, Ch. 1999. *Hadrian's Wall*. In *Managing historic Sites and Buildings. Reconciling Presentation and Preservation*, 35-48, edited by Gill, Ch., and D. Baker. Abington: Routledge.
- Zan, L., Bonini-Baraldi, S., Lusiani, M., Shoup, D., Paolo, F. and F. Onofri. 2015. *Managing Cultural Heritage: An International Research Perspective*. Oxon: Ashgate Publishing.
- Zelizer, V. 1985. *Pricing the Priceless Child: The Changing Value of Children*. New York: Basic Books.
- Ziffer, K. 1989. *Ecotourism: The Uneasy Alliance*, Washington, DC: Conservation International.
- Zifferero, A. 2008. *From Archaeological Parks to the Enhancement of Archaeological Perspective: New Direction in Italian Heritage Management*. Roma: Dipartimento di Archaeologia e Storia delle Arti, Universita Degli Studi di Siena Press.

Διαδίκτυο

Ανώνυμος. 2017. *Ελληνικό: Πώς το πρώην αεροδρόμιο θα μεταμορφωθεί σε Μητροπολιτικό Πάρκο*. *Iefimerida*.

Διαθέσιμο στο:

<http://www.iefimerida.gr/news/271363/elliniko-pos-proin-aerodromio-tha-metamorfothei-se-mitropolitiko-parko>,
ανάκτηση: 31 Μαρτίου 2017.

Γενικό Διευθυντήριο της Βιώσιμης Ανάπτυξης, της Παγκόσμιας Αλλαγής και των Οικοσυστημάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. *Global Change and Ecosystems*.

Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας, ΥΠ.ΠΟ.

Διαθέσιμο στο:

http://www.yppo.gr/4/g40.jsp?obj_id=90,
ανάκτηση: 15 Μαρτίου 2017.

ΕΣΠΑ 2014-2020, Δράσεις προβολής φυσικής κληρονομιάς, πολιτισμού και τουρισμού περιφέρειας Ν. Αιγαίου.

Διαθέσιμο στο:

<http://www.perpa.gr/calls/draseis-provolis-fysikis-klironomias-politismoy-kai-toyristoy>, ανάκτηση: 30 Αυγούστου 2017.

Καρακατσούλη, Α. 2014. *Πολιτισμική πολιτική και ιδιωτική πρωτοβουλία*. *Χρόνος* 13.

Διαθέσιμο στο:

<http://www.chronosmag.eu/index.php/sl-pls-pl-e-pl.html>,
ανάκτηση: 15 Μαΐου 2016.

Λαλούμης, Δ., 2015. *Διοίκηση τουριστικών επιχειρήσεων*. (ηλεκτρονικό βιβλίο) Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Διαθέσιμο στο:

<http://hdl.handle.net/11419/5283>, ανάκτηση 22 Μαΐου 2018.

Ματσιγκος Γ. 2015, πώς μπορεί να επιτευχθεί η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, *Travel Daily News*.

Διαθέσιμο στο:

<http://traveldailynews.gr/>, ανάκτηση 23 Μαΐου 2018.

N. 2039/1992 Φ.Ε.Κ. Α61/13.4.1992.

Διαθέσιμο στο:

[http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=Hc5YLKHD6uc%3D&tabid=567,](http://www.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=Hc5YLKHD6uc%3D&tabid=567)

ανάκτηση: 2 Ιανουαρίου 2018.

N. 3299/2004. Αριθμός 16793/2009, Φ.Ε.Κ. 2086 Β / 29.9.2009:
Προδιαγραφές Ψυχαγωγικών Θεματικών Πάρκων για την υπαγωγή τους στο καθεστώς των κινήτρων του Νόμου 3299/ 2004.

Διαθέσιμο στο:

[https://www.taxheaven.gr/laws/law/index/law/24,](https://www.taxheaven.gr/laws/law/index/law/24)

ανάκτηση: 3 Μαΐου 2016.

N. 3028/28.6.2002.

Διαθέσιμο στο: Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων.

[http://www.tap.gr/tapadb/files/nomothesia/nomoi/n.3028_2002.pdf,](http://www.tap.gr/tapadb/files/nomothesia/nomoi/n.3028_2002.pdf)

ανάκτηση: 10 Ιουνίου 2017.

N. 3028/28.6.2002.

Διαθέσιμο στο:

[https://www.forin.gr/laws/law/2795/gia-thn-prostastia-twn-arxaiothtwn-kai-en-genei-ths-politistikhs-klhronomias,](https://www.forin.gr/laws/law/2795/gia-thn-prostastia-twn-arxaiothtwn-kai-en-genei-ths-politistikhs-klhronomias)

ανάκτηση: 15 Μαρτίου 2017.

Νόμος 4172/2013. Διαθέσιμο στο:

[https://www.taxheaven.gr/laws/law/index/law/528,](https://www.taxheaven.gr/laws/law/index/law/528) ανάκτηση 04/03/2018.

Π.Δ. 541/1978. Διαθέσιμο στο:

[http://www.geotee.gr/lnkFiles/PD__541_1978.pdf,](http://www.geotee.gr/lnkFiles/PD__541_1978.pdf) ανάκτηση: 4 Μαρτίου 2018.

Πρακτικά της ΚΒ' Συνεδρίασης της Ολομέλειας της Βουλής για τον Οργανισμό Ανέγερσης Νέου Μουσείου Ακρόπολης, 14 Νοεμβρίου 1994.

Διαθέσιμο στο:

[http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/bcc26661.../NOM_NOM_AP_2260_HB15.doc,](http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/bcc26661.../NOM_NOM_AP_2260_HB15.doc)

ανάκτηση: 28 Ιουλίου 2016.

Φτακλάκη, Ε. 2012, *Στρατηγική της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου για τον Τουρισμό και παρουσίαση του Επιχειρησιακού Σχεδίου Δράσης της*

Τουριστικής Προβολής για το 2013-2014, Ρόδος: Περιφερειακό Συμβούλιο, διαθέσιμο στο:

<http://www.rnai.gov.gr/ckfinder/userfiles/files/εισήγηση%20τελική.pdf>,

ανάκτηση: 20 Μαΐου 2018.

Υ.Α. 154551/1839/13.7.2017 (Β' 2562).

Διαθέσιμο στο: https://dasarxeio.com/wp-content/uploads/2017/02/154551_183_2017.pdf,

ανάκτηση: 2 Ιανουαρίου 2018.

ΥΠ.ΠΟ. *Ενοποίηση Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας*.

Διαθέσιμο στο:

http://www.yppo.gr/4/g40.jsp?obj_id=90,

ανάκτηση: 10 Μαρτίου 2017.

2nd International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Venice, 1964. Adopted by ICOMOS in 1965.

Διαθέσιμο στο:

http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf,

ανάκτηση: 20 Μαρτίου 2017.

Alazaizeh, M. 2014. *Sustainable Heritage Tourism: A Tourist Oriented Approach for Managing Petra Archaeological Park*. All Dissertations. Paper 1430. Clemson University.

Διαθέσιμο στο:

https://tigerprints.clemson.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2431&context=all_dissertations,

ανάκτηση: 30 Ιανουαρίου 2017.

Alter Tourism. Διαθέσιμο στο:

<http://altertourism.gr/morfes-tourismou/politistikos-tourismos/arxaiologikos-tourismos>.

Anonymous, 2012. *Eiffel Tower worth £344 billion to French economy - or six Towers of London*. *The Telegraph*, 22 August.

Διαθέσιμο στο:

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/9492500/Eiffel-Tower-worth-344-billion-to-French-economy-or-six-Towers-of-London.html>,

ανάκτηση: 16 Ιανουαρίου 2016.

Archaeological Parks Planning for the Purpose of Developing Cultural Tourism in Different Communities: A Case Study in Ancient Area of Burnt City of Sistan. European Online Journal of Natural and Social Sciences: Proceedings.

Διαθέσιμο στο: http://european-science.com/eojnss_proc/article/view/4170.
ανάκτηση: 2 Απριλίου 2017.

Archaeological Park of Epidaurus, στο *DIAZOMA*.

Διαθέσιμο στο:
http://www.diazoma.gr/en/archaeological-park_epidaurus.asp,
ανάκτηση: 31 Μαρτίου 2017.

Archaeological Ensemble of Mérida, στην UNESCO.

Διαθέσιμο στο:
<http://whc.unesco.org/en/list/664>,
ανάκτηση: 31 Μαρτίου 2017.

Archaeological Ensemble of Mérida στην UNESCO.

Διαθέσιμο στο:
<http://whc.unesco.org/en/list/664>,
ανάκτηση: 3 Μαΐου 2016.

Australia ICOMOS: *The Burra Charter 2013*. Πλήρες κείμενο της έκδοσης 2013.

Διαθέσιμο στο:
<http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>,
ανάκτηση: 30 Μαρτίου 2017.

Australia ICOMOS, 2013. *The Burra Charter. The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance*.

Διαθέσιμο στο:
<http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>,
ανάκτηση: 20 Σεπτεμβρίου 2018.

Castillo, A. Archaeological dimension of World Heritage: From prevention to social implications. Vol. Multidisciplinary Perspectives in Archaeological Heritage Management Series.

Διαθέσιμο στο:

file:///C:/Users/Veatriki/Downloads/54747-105682-3-PB%20(2).pdf.

Ανάκτηση: 4 Απριλίου 2017.

Charter for the protection and management of the archaeological heritage.

Διαθέσιμο στο:

https://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/resources/Texts/Verone_EN.pdf,

ανάκτηση: 22 Ιουλίου 2016.

Charter on the use of ancient places of performance. Verona, 1997,
Council of Europe.

Διαθέσιμο στο:

https://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/resources/Texts/Verone_EN.pdf,

ανάκτηση: 22 Ιουλίου 2016.

Council of Europe.2003. *Recommendation 20031 of the Committee of ministers to member states on the promotion of tourism to foster the cultural heritage as a factor for sustainable development*. Διαθέσιμο στο: System HEREIN: European Heritage Policies. <http://www.herein-system.eu/>, ανάκτηση: 16 Σεπτεμβρίου 2016.

Christou, L. 2012. Is it possible to combine mass tourism with alternative forms of tourism: the case of Spain, Greece, Slovenia and Croatia, *Journal of Business Administration Online* (Spring 2012), 1-8,

Διαθέσιμο στο:

https://www.atu.edu/jbao/spring2012/is_it_possible_to_combine.pdf

ανάκτηση: 23 Μαΐου 2018.

Diotallevi, M. ed. 1995. *WTO Statement On The Prevention Of Organized Sex Tourism*. Cairo Egypt: World Tourism Organization.

Διαθέσιμο στο:

https://web.archive.org/web/20030814172032/http://www.world-tourism.org/protect_children/statements/wto_a.htm,

ανάκτηση: 30 Αυγούστου 2017.

Draft: *Recommendations of the First International Conference of ICOMOS on Archaeological Parks and Sites, 23-25 February 2015, Salalah, Sultanate of Oman*.

Διαθέσιμο στο:

- <http://whc.unesco.org/document/135364>,
ανάκτηση: 15 Μαρτίου 2017.
- Eagles, P. F. J., McCool, S. F., and C. D. Haynes. 2002. *Sustainable tourism in Protected Areas: Guidelines for planning and management*. Switzerland and Cambridge: IUCN Gland.
Διαθέσιμο στο http://cmsdata.iucn.org/downloads/pag_008.pdf,
ανάκτηση: 12 Μαΐου 2016.
- EU, 2006, *Commission Decision of 19 July 2006 adopting, pursuant to Council Directive 92/43/EEC, the list of sites of Community importance for the Mediterranean biogeographical region (notified under document number C(2006) 3261)*, *Official Journal of the European Union*, Volume 49, L 259, σσ. 1-104.
Διαθέσιμο στο:
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L:2006:259:TOC>,
ανάκτηση: 10 Ιουνίου 2017.
- European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage
Revised: Details of Treaty No.143.
Διαθέσιμο στο:
<http://www.coe.int/el/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/143>, ανάκτηση: 22 Ιουλίου 2016.
- Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/info/strategy/international-strategies/global-topics/sustainable-development-goals/eu-approach-sustainable-development_el.
ανάκτηση: 30 Μαρτίου 2017.
- Gyr, Ueli. 2010. *The history of tourism structures on the path to modernity*. Mainz: Inst. f. Europ. Geschichte.
Διαθέσιμο στο: <http://www.ieg-ego.eu/gyru-2010-en>, ανάκτηση: 22 Αυγούστου 2016.
- Harribey, J. M. 2004. Développement ne rime pas forcément avec croissance. *Le Monde Diplomatique*, 18-19.
Διαθέσιμο στο:
<https://www.monde-diplomatique.fr/2004/07/HARRIBEY/11307>,
ανάκτηση: 23 Δεκεμβρίου 2016.

- Harribey, J.-M. 2004. Développement ne rime pas forcément avec croissance. *Le Monde Diplomatique*: 18-19.
Διαθέσιμο στο: <http://www.monde-diplomatique.fr/2004/07/HARRIBEY/11307>,
ανάκτηση: 20 Δεκεμβρίου 2016.
- Hoffman, T. L. et al. 2002. Heritage tourism and public archaeology. *The SAA Archaeological Record*. March 2002:30–32.
Διαθέσιμο στο:
http://www.saa.org/public/Education_Documents/Mar0230-32.pdf,
ανάκτηση: 25 Νοεμβρίου 2017.
- Hoffman, Teresa L., Mary L. Kwas, Helaine Silverman. 2002 . Heritage tourism and public archaeology, *The SAA Archaeological Record*:30-32.
Διαθέσιμο στο:
http://www.saa.org/public/Education_Documents/Mar0230-32.pdf,
ανάκτηση: 21 Ιουλίου 2016.
- ICOM, 2007. Διαθέσιμο στο: <http://icom.museum/the-vision/museum-definition/>, ανάκτηση: 10 Αυγούστου 2016.
- ICOMOS, 2015. *ICOMOS Oman International Conference on Archaeological Parks and Sites, 23-25 February 2015, Dhofar University, Salallah Sultanate of Oman*.
Διαθέσιμο στο:
http://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2015/ICOMOS_50th_anniversary/ICOMOS_Oman_Booklet_Print.pdf, ανάκτηση: 10 Ιουλίου 2016.
- International charter for the conservation and restoration of monuments and sites.
Διαθέσιμο στο: http://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf,
ανάκτηση: 22 Ιουλίου 2016.
- International cultural tourism charter. *Managing tourism at places of heritage significance*. Mexico, 1999, ICOMOS.
Διαθέσιμο στο: http://www.icomos.org/charters/tourism_e.pdf,
ανάκτηση: 22 Ιουλίου 2016.
- Ironbridge Gorge, στον Κατάλογο Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

- Διαθέσιμο στο: <http://whc.unesco.org/en/list/371>, ανάκτηση: 20 Αυγούστου 2016.
- Iron Bridge: How We Are Funded:
Διαθέσιμο στο: <http://www.english-heritage.org.uk/visit/places/iron-bridge/>, ανάκτηση: 20 Αυγούστου 2016.
- Little, B. J. and N. Amdur-Clark. 2008. Archaeology and Civic Engagement. *National Park Service Technical Brief 23*.
Διαθέσιμο στο:
<http://www.nps.gov/archeology/pubs/techbr/tch23.htm>, ανάκτηση: 25 Αυγούστου 2017.
- ΜΑΕ: Μουσείο Αρχαίας Ελεύθερας.
Διαθέσιμο στο:
<http://www.mae.com.gr/muomicronupsilonsigmaepsiloniotaomicron.html>, ανάκτηση: 13 Φεβρουαρίου 2018.
- National Institute of Open Schooling: Forms and Types of Tourism.
Διαθέσιμο στο:
http://oer.nios.ac.in/wiki/index.php/Forms_of_Tourism, ανάκτηση: 26 Αυγούστου 2016.
- Olivier, J. 2015. Culture and the economy: understanding the dynamics of globalization. *HEC*. Διαθέσιμο στο:
<http://www.hec.edu/Knowledge/Business-Environment/Macro-economics/Culture-and-the-economy-understanding-the-dynamics-of-globalization>, ανάκτηση: 26 Αυγούστου 2016.
- Pieris, Sita, Prematilleke, P. L. (eds.) (1993). *Cultural Tourism: Tourism at world heritage cultural sites. The site manager's handbook*. Sri Lanka: ICOMOS, σσ. 18, 49-50.
Διαθέσιμο στο:
<http://www.international.icomos.org/publications/93touris.html>, ανάκτηση: 27 Ιουλίου 2016.
- Poria, Y. et al. *Links Between Tourists, Heritage, and Reasons for Visiting Heritage Sites*. Research Paper.
Διαθέσιμο στο: <http://epubs.surrey.ac.uk/1135/1/fulltext.pdf>, ανάκτηση: 15 Σεπτεμβρίου 2016.
- P.R.C. Congress and Travel.

Διαθέσιμο στο: <https://prctravel.gr/el/enallaktikes-morfes-tourismou/arxaiologikos-istorikos-tourismos>.

Ανάκτηση: 18 Ιουνίου 2018.

Scotland's Referendum. 2014. *What role will culture and heritage play in an independent Scotland?*

Διαθέσιμο στο:

<http://www.scotreferendum.com/questions/what-role-will-culture-and-heritage-play-in-an-independent-scotland/>, ανάκτηση: 15 Οκτωβρίου 2017.

The Australia ICOMOS charter for places of cultural significance. Burra 1999. Australia: ICOMOS.

Διαθέσιμο στο: <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf>, ανάκτηση: 16 Σεπτεμβρίου 2016.

The Declaration of Amsterdam. 1975.

Διαθέσιμο στο: <http://www.icomos.org/en/support-us/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/169-the-declaration-of-amsterdam>, ανάκτηση: 22 Σεπτεμβρίου 2017.

The Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society Faro Convention. 2005.

Διαθέσιμο στο:

http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Identities/default_en.asp, ανάκτηση: 22 Ιουλίου 2016.

The General Conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. 1956. *Recommendation on International Principles Applicable to Archaeological Excavations, New Delhi, from 5 November to 5 December 1956.*

Διαθέσιμο στο: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13062&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html, ανάκτηση: 23 Σεπτεμβρίου 2017.

The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites. 2008. Quebec: ICOMOS.

Διαθέσιμο στο:

http://icip.icomos.org/downloads/ICOMOS_Interpretation_Charter_ENG_04_10_08.pdf, ανάκτηση: 22 Ιουλίου 2016.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization UNESCO.
2012. *Safeguarding the Underwater Cultural Heritage*.

Διαθέσιμο στο:

www.unesco.org/new/en/culture/themes/underwater-cultural-heritage.

UNWTO 2014. *Tourism Highlights*. Διαθέσιμο στο: <http://www.e-unwto.org/>

U.S. Department of Commerce. 1999. *International Trade Administration, Basic Statistics*.

Διαθέσιμο στο: <http://tinnet.ita.doc.gov>, ανάκτηση: 15 Οκτωβρίου 2017.

Yuan, W. 2008. *The conservation of intangible cultural heritage in historic areas*. Southeast University.

Διαθέσιμο στο:

http://www.icomos.org/quebec2008/cd/toindex/77_pdf/77-TDHE-42.pdf, ανάκτηση: 20 Οκτωβρίου 2017.

Παράρτημα 1

Γεωγραφικές συντεταγμένες κύριας φυσιολατρικής διαδρομής

```
<gpx version="1.1" >
<metadata>
<author>
<name>Veatriki Servou</name>
<text>gps corellated</text>
</link>
<type>Hiking</type>
<trkseg>
<trkpt lat="36.168012" lon="27.782788">
<time>2017-07-03T03:58:57Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.168012" lon="27.782788">
<ele>440.9</ele>
<time>2017-07-03T03:58:58Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.168199" lon="27.782298">
<ele>437.5</ele>
<time>2017-07-03T03:59:06Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.168215" lon="27.78178">
<ele>435.8</ele>
<time>2017-07-03T03:59:10Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.168329" lon="27.781327">
<ele>431.4</ele>
<time>2017-07-03T03:59:13Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.16834" lon="27.780804">
<ele>439.9</ele>
<time>2017-07-03T03:59:18Z</time>
```

</trkpt>
<trkpt lat="36.168194" lon="27.780155">
<ele>441.1</ele>
<time>2017-07-03T03:59:24Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.168376" lon="27.779624">
<ele>439.7</ele>
<time>2017-07-03T03:59:29Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.168752" lon="27.779307">
<ele>440.5</ele>
<time>2017-07-03T03:59:34Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.169111" lon="27.778852">
<ele>439.3</ele>
<time>2017-07-03T03:59:39Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.169294" lon="27.77838">
<ele>440.1</ele>
<time>2017-07-03T03:59:44Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.168979" lon="27.777927">
<ele>438.8</ele>
<time>2017-07-03T03:59:50Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.168839" lon="27.777427">
<ele>436.2</ele>
<time>2017-07-03T03:59:56Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.168764" lon="27.776388">
<ele>430.5</ele>
<time>2017-07-03T04:00:05Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.168807" lon="27.775732">
<ele>429.0</ele>

<time>2017-07-03T04:00:11Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.16887" lon="27.775213">
<ele>427.3</ele>
<time>2017-07-03T04:00:17Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.169228" lon="27.774824">
<ele>420.8</ele>
<time>2017-07-03T04:00:24Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.169213" lon="27.774242">
<ele>419.9</ele>
<time>2017-07-03T04:00:30Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.169113" lon="27.773568">
<ele>421.7</ele>
<time>2017-07-03T04:00:36Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.169323" lon="27.773087">
<ele>418.7</ele>
<time>2017-07-03T04:00:42Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.169664" lon="27.772756">
<ele>420.9</ele>
<time>2017-07-03T04:00:47Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.169915" lon="27.77228">
<ele>417.9</ele>
<time>2017-07-03T04:00:52Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.169908" lon="27.772007">
<ele>418.6</ele>
<time>2017-07-03T04:00:58Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.169861" lon="27.77182">

<ele>418.7</ele>
<time>2017-07-03T04:01:03Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.169653" lon="27.771238">
<ele>409.5</ele>
<time>2017-07-03T04:01:11Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.169621" lon="27.770874">
<ele>408.4</ele>
<time>2017-07-03T04:01:16Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.169763" lon="27.770417">
<ele>404.1</ele>
<time>2017-07-03T04:01:20Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.17002" lon="27.770085">
<ele>403.2</ele>
<time>2017-07-03T04:01:24Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170158" lon="27.769833">
<ele>402.4</ele>
<time>2017-07-03T04:01:28Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170226" lon="27.769658">
<ele>398.7</ele>
<time>2017-07-03T04:01:31Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170286" lon="27.76931">
<ele>395.7</ele>
<time>2017-07-03T04:01:37Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170295" lon="27.769027">
<ele>391.3</ele>
<time>2017-07-03T04:01:43Z</time>
</trkpt>

<trkpt lat="36.170319" lon="27.768784">
<ele>386.4</ele>
<time>2017-07-03T04:01:49Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170545" lon="27.768617">
<ele>383.8</ele>
<time>2017-07-03T04:01:56Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170642" lon="27.768816">
<ele>383.0</ele>
<time>2017-07-03T04:02:03Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170731" lon="27.768885">
<ele>380.2</ele>
<time>2017-07-03T04:02:09Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170736" lon="27.76888">
<ele>380.9</ele>
<time>2017-07-03T04:02:15Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170578" lon="27.768754">
<ele>387.8</ele>
<time>2017-07-03T04:03:53Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170528" lon="27.768657">
<ele>387.5</ele>
<time>2017-07-03T04:04:02Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170408" lon="27.768628">
<ele>380.9</ele>
<time>2017-07-03T04:04:20Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170566" lon="27.768326">
<ele>373.8</ele>
<time>2017-07-03T04:05:10Z</time>

</trkpt>
<trkpt lat="36.170761" lon="27.768032">
<ele>371.8</ele>
<time>2017-07-03T04:05:45Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170875" lon="27.767943">
<ele>369.9</ele>
<time>2017-07-03T04:05:59Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.170966" lon="27.767891">
<ele>371.3</ele>
<time>2017-07-03T04:06:09Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.171072" lon="27.767718">
<ele>371.6</ele>
<time>2017-07-03T04:06:28Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.171187" lon="27.767526">
<ele>373.7</ele>
<time>2017-07-03T04:06:45Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.171222" lon="27.76745">
<ele>374.5</ele>
<time>2017-07-03T04:06:52Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.171261" lon="27.767391">
<ele>370.7</ele>
<time>2017-07-03T04:07:04Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.171321" lon="27.767303">
<ele>374.6</ele>
<time>2017-07-03T04:07:14Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.171449" lon="27.767254">
<ele>373.8</ele>

<time>2017-07-03T04:07:32Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.171602" lon="27.767283">
<ele>375.4</ele>
<time>2017-07-03T04:07:50Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.171602" lon="27.767283">
<ele>375.4</ele>
<time>2017-07-03T04:07:57Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.171602" lon="27.767283">
<ele>375.4</ele>
<time>2017-07-03T04:07:58Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.171881" lon="27.767194">
<ele>380.5</ele>
<time>2017-07-03T04:08:34Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.171953" lon="27.767172">
<ele>380.1</ele>
<time>2017-07-03T04:08:42Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.172002" lon="27.767177">
<ele>381.6</ele>
<time>2017-07-03T04:08:50Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.172212" lon="27.766958">
<ele>383.2</ele>
<time>2017-07-03T04:09:33Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.172304" lon="27.766864">
<ele>384.6</ele>
<time>2017-07-03T04:09:46Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.17239" lon="27.766735">

<ele>385.0</ele>
<time>2017-07-03T04:10:04Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.172564" lon="27.766414">
<ele>385.2</ele>
<time>2017-07-03T04:10:50Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.172586" lon="27.766382">
<ele>385.4</ele>
<time>2017-07-03T04:10:53Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.172655" lon="27.76632">
<ele>385.1</ele>
<time>2017-07-03T04:11:10Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.172767" lon="27.766239">
<ele>386.1</ele>
<time>2017-07-03T04:11:24Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.172897" lon="27.766096">
<ele>385.2</ele>
<time>2017-07-03T04:11:42Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.17299" lon="27.766047">
<ele>385.7</ele>
<time>2017-07-03T04:11:52Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.173119" lon="27.765958">
<ele>387.4</ele>
<time>2017-07-03T04:12:10Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.173233" lon="27.765871">
<ele>388.9</ele>
<time>2017-07-03T04:12:27Z</time>
</trkpt>

<trkpt lat="36.173374" lon="27.76555">
<ele>381.8</ele>
<time>2017-07-03T04:13:58Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.173374" lon="27.76555">
<time>2017-07-03T04:16:18Z</time>
</trkpt>
</trkseg>
<trkseg>
<trkpt lat="36.173374" lon="27.76555">
<time>2017-07-03T07:44:51Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.173487" lon="27.765657">
<ele>391.0</ele>
<time>2017-07-03T07:44:51Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.173743" lon="27.765729">
<ele>381.4</ele>
<time>2017-07-03T07:47:19Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174005" lon="27.76582">
<ele>378.0</ele>
<time>2017-07-03T07:48:30Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174005" lon="27.76582">
<time>2017-07-03T07:49:10Z</time>
</trkpt>
</trkseg>
<trkseg>
<trkpt lat="36.174005" lon="27.76582">
<time>2017-07-03T07:49:50Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174172" lon="27.765642">
<ele>372.0</ele>
<time>2017-07-03T07:49:51Z</time>

</trkpt>
<trkpt lat="36.17421" lon="27.76549">
<ele>376.3</ele>
<time>2017-07-03T07:50:04Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174336" lon="27.765398">
<ele>371.5</ele>
<time>2017-07-03T07:50:21Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174364" lon="27.765389">
<ele>370.8</ele>
<time>2017-07-03T07:50:24Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174373" lon="27.765356">
<ele>373.2</ele>
<time>2017-07-03T07:50:33Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174483" lon="27.765144">
<ele>372.7</ele>
<time>2017-07-03T07:52:10Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174526" lon="27.765002">
<ele>371.6</ele>
<time>2017-07-03T07:52:28Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174745" lon="27.764724">
<ele>381.2</ele>
<time>2017-07-03T07:53:45Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174745" lon="27.764724">
<time>2017-07-03T07:53:49Z</time>
</trkpt>
</trkseg>
<trkseg>
<trkpt lat="36.174745" lon="27.764724">

<time>2017-07-03T08:27:01Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174778" lon="27.764612">
<ele>373.7</ele>
<time>2017-07-03T08:27:02Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174768" lon="27.764422">
<ele>383.2</ele>
<time>2017-07-03T08:27:47Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174793" lon="27.764262">
<ele>382.0</ele>
<time>2017-07-03T08:28:01Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174793" lon="27.764262">
<ele>382.0</ele>
<time>2017-07-03T08:28:08Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174793" lon="27.764262">
<ele>382.0</ele>
<time>2017-07-03T08:28:09Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175035" lon="27.764069">
<ele>384.7</ele>
<time>2017-07-03T08:28:57Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175249" lon="27.763808">
<ele>388.9</ele>
<time>2017-07-03T08:29:46Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175467" lon="27.763554">
<ele>384.8</ele>
<time>2017-07-03T08:30:44Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175467" lon="27.763554">

<ele>384.8</ele>
<time>2017-07-03T08:30:51Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175467" lon="27.763554">
<ele>384.8</ele>
<time>2017-07-03T08:30:52Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.17564" lon="27.763277">
<ele>388.3</ele>
<time>2017-07-03T08:31:32Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.17571" lon="27.762973">
<ele>384.0</ele>
<time>2017-07-03T08:33:02Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175432" lon="27.762792">
<ele>372.3</ele>
<time>2017-07-03T08:34:17Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175371" lon="27.762682">
<ele>375.2</ele>
<time>2017-07-03T08:34:28Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175329" lon="27.762583">
<ele>376.4</ele>
<time>2017-07-03T08:34:37Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175288" lon="27.76253">
<ele>372.3</ele>
<time>2017-07-03T08:34:52Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175288" lon="27.76253">
<ele>372.3</ele>
<time>2017-07-03T08:35:00Z</time>
</trkpt>

<trkpt lat="36.175261" lon="27.762507">
<ele>373.8</ele>
<time>2017-07-03T08:35:01Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175208" lon="27.76234">
<ele>366.0</ele>
<time>2017-07-03T08:35:31Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175189" lon="27.762317">
<ele>362.6</ele>
<time>2017-07-03T08:35:36Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175163" lon="27.762229">
<ele>354.7</ele>
<time>2017-07-03T08:35:49Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175181" lon="27.762077">
<ele>358.4</ele>
<time>2017-07-03T08:36:00Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175199" lon="27.762101">
<ele>355.0</ele>
<time>2017-07-03T08:36:09Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175134" lon="27.761949">
<ele>354.0</ele>
<time>2017-07-03T08:36:40Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.17517" lon="27.761754">
<ele>358.2</ele>
<time>2017-07-03T08:36:59Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175196" lon="27.761586">
<ele>359.3</ele>
<time>2017-07-03T08:37:10Z</time>

</trkpt>
<trkpt lat="36.175206" lon="27.761533">
<ele>358.3</ele>
<time>2017-07-03T08:37:18Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175222" lon="27.761377">
<ele>351.8</ele>
<time>2017-07-03T08:37:43Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175223" lon="27.761336">
<ele>349.1</ele>
<time>2017-07-03T08:37:46Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.17519" lon="27.761292">
<ele>346.1</ele>
<time>2017-07-03T08:37:57Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175224" lon="27.761149">
<ele>345.6</ele>
<time>2017-07-03T08:38:10Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.17527" lon="27.760994">
<ele>346.1</ele>
<time>2017-07-03T08:38:26Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175274" lon="27.76063">
<ele>336.1</ele>
<time>2017-07-03T08:39:33Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175264" lon="27.760294">
<ele>332.4</ele>
<time>2017-07-03T08:40:21Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.17522" lon="27.760264">
<ele>332.8</ele>

<time>2017-07-03T08:40:26Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175237" lon="27.760225">
<ele>334.4</ele>
<time>2017-07-03T08:40:33Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175221" lon="27.759883">
<ele>327.1</ele>
<time>2017-07-03T08:41:32Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175179" lon="27.75977">
<ele>320.4</ele>
<time>2017-07-03T08:41:45Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175179" lon="27.75977">
<ele>320.4</ele>
<time>2017-07-03T08:41:54Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175179" lon="27.75977">
<ele>320.4</ele>
<time>2017-07-03T08:41:55Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174873" lon="27.759688">
<ele>308.0</ele>
<time>2017-07-03T08:45:03Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174873" lon="27.759688">
<ele>308.0</ele>
<time>2017-07-03T08:45:10Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174873" lon="27.759688">
<ele>308.0</ele>
<time>2017-07-03T08:45:11Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.174873" lon="27.759688">

<time>2017-07-03T08:54:55Z</time>
</trkpt>
</trkseg>
<trkseg>
<trkpt lat="36.174873" lon="27.759688">
<time>2017-07-03T09:40:01Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175098" lon="27.759674">
<ele>312.5</ele>
<time>2017-07-03T09:40:01Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175098" lon="27.759674">
<time>2017-07-03T09:40:39Z</time>
</trkpt>
</trkseg>
<trkseg>
<trkpt lat="36.175098" lon="27.759674">
<time>2017-07-03T09:41:01Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.17519" lon="27.75946">
<ele>316.8</ele>
<time>2017-07-03T09:41:02Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.17525" lon="27.759088">
<ele>306.4</ele>
<time>2017-07-03T09:41:55Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175298" lon="27.759018">
<ele>301.6</ele>
<time>2017-07-03T09:42:06Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175382" lon="27.758921">
<ele>302.5</ele>
<time>2017-07-03T09:42:21Z</time>
</trkpt>

<trkpt lat="36.175474" lon="27.758844">
<ele>303.4</ele>
<time>2017-07-03T09:42:30Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175466" lon="27.758847">
<ele>300.7</ele>
<time>2017-07-03T09:42:38Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175708" lon="27.758754">
<ele>298.7</ele>
<time>2017-07-03T09:43:20Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175725" lon="27.758634">
<ele>295.1</ele>
<time>2017-07-03T09:43:29Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175725" lon="27.758634">
<ele>295.1</ele>
<time>2017-07-03T09:43:37Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175725" lon="27.758634">
<ele>295.1</ele>
<time>2017-07-03T09:43:38Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.17573" lon="27.758454">
<ele>291.5</ele>
<time>2017-07-03T09:44:08Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175699" lon="27.758327">
<ele>290.5</ele>
<time>2017-07-03T09:44:19Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175699" lon="27.758327">
<ele>290.5</ele>
<time>2017-07-03T09:44:27Z</time>

</trkpt>
<trkpt lat="36.175699" lon="27.758327">
<ele>290.5</ele>
<time>2017-07-03T09:44:29Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175557" lon="27.758059">
<ele>277.4</ele>
<time>2017-07-03T09:45:02Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175557" lon="27.758059">
<ele>277.4</ele>
<time>2017-07-03T09:45:11Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175557" lon="27.758059">
<ele>277.4</ele>
<time>2017-07-03T09:45:12Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175523" lon="27.75779">
<ele>275.0</ele>
<time>2017-07-03T09:46:18Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175514" lon="27.757607">
<ele>273.4</ele>
<time>2017-07-03T09:46:32Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175514" lon="27.757607">
<ele>273.4</ele>
<time>2017-07-03T09:46:39Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175514" lon="27.757607">
<ele>273.4</ele>
<time>2017-07-03T09:46:41Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.1756" lon="27.75738">
<ele>274.0</ele>

<time>2017-07-03T09:46:58Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175642" lon="27.757274">
<ele>270.2</ele>
<time>2017-07-03T09:47:04Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175642" lon="27.757274">
<ele>270.2</ele>
<time>2017-07-03T09:47:12Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175642" lon="27.757274">
<ele>270.2</ele>
<time>2017-07-03T09:47:13Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175545" lon="27.757164">
<ele>270.3</ele>
<time>2017-07-03T09:47:43Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175546" lon="27.757036">
<ele>271.3</ele>
<time>2017-07-03T09:47:55Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175599" lon="27.75679">
<ele>268.4</ele>
<time>2017-07-03T09:48:12Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175555" lon="27.756713">
<ele>259.9</ele>
<time>2017-07-03T09:48:20Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175615" lon="27.756667">
<ele>256.4</ele>
<time>2017-07-03T09:48:37Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175701" lon="27.756524">

<ele>255.6</ele>
<time>2017-07-03T09:48:47Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175725" lon="27.756404">
<ele>251.9</ele>
<time>2017-07-03T09:48:56Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175725" lon="27.756404">
<ele>251.9</ele>
<time>2017-07-03T09:49:04Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.175822" lon="27.756304">
<ele>253.1</ele>
<time>2017-07-03T09:49:11Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.1759" lon="27.756258">
<ele>249.6</ele>
<time>2017-07-03T09:49:23Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.176159" lon="27.756017">
<ele>235.8</ele>
<time>2017-07-03T09:50:13Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.176309" lon="27.755923">
<ele>244.8</ele>
<time>2017-07-03T09:50:22Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.176387" lon="27.755874">
<ele>243.0</ele>
<time>2017-07-03T09:50:29Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.176387" lon="27.755874">
<ele>243.0</ele>
<time>2017-07-03T09:50:36Z</time>
</trkpt>

```
<trkpt lat="36.176387" lon="27.755874">
<ele>243.0</ele>
<time>2017-07-03T09:50:37Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.176529" lon="27.755806">
<ele>247.2</ele>
<time>2017-07-03T09:50:45Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.176549" lon="27.755754">
<ele>244.8</ele>
<time>2017-07-03T09:50:52Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.176529" lon="27.755806">
<ele>247.2</ele>
<time>2017-07-03T09:51:00Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.176695" lon="27.755762">
<ele>239.4</ele>
<time>2017-07-03T09:51:17Z</time>
</trkpt>
<trkpt lat="36.176695" lon="27.755762">
<time>2017-07-03T09:52:51Z</time>
</trkpt>
</trkseg>
<trkseg>
<trkpt lat="36.176695" lon="27.755762">
<time>2017-07-03T09:53:34Z</time>
</trkpt>
</trkseg>
</trk>
</gpx>
```

Παράρτημα 2

Ερωτηματολόγιο

A. Δημογραφικά στοιχεία

A1. Το φύλο σας: Άνδρας Γυναίκα

A2. Η ηλικία σας: 18-25 26-35 36-45 46-55 56-65 66+

A.3. Το επίπεδο μόρφωσής σας:

- Απόφοιτος - Απόφοιτη Γυμνασίου
- Απόφοιτος - Απόφοιτη Λυκείου
- Απόφοιτος - Απόφοιτη Τεχνικής Σχολής
- Απόφοιτος - Απόφοιτη Πανεπιστημίου ΑΕΙ - ΤΕΙ
- Κάτοχος Μεταπτυχιακού Τίτλου Σπουδών (Master's)
- Κάτοχος Διδακτορικού Τίτλου (PhD)
- Άλλο

.....

A.4. Ο τόπος κατοικίας σας:

.....

A5. Η οικογενειακή σας κατάσταση:

- Άγαμος - Άγαμη
- Άγαμος - Άγαμη με παιδιά
- Έγγαμος - Έγγαμη –
- Ζω με σύντροφο
- Έγγαμος - Έγγαμη με παιδιά
- Έγγαμος - Έγγαμη χωρίς παιδιά
- Άλλο:

.....

A6. Το επάγγελμά σας:

- Δημόσιος υπάλληλος
- Ιδιωτικός υπάλληλος
- Ελεύθερος επαγγελματίας
- Επιχειρηματίας
- Εργάτης - τεχνίτης
- Άνεργος - Άνεργη - Συνταξιούχος
- Οικιακά
- Φοιτητής - Φοιτήτρια
- Άλλο

.....

A7. Το οικογενειακό σας εισόδημα το 2014:

- κάτω από 15.000 ευρώ
- από 15.001 έως 30.000 ευρώ
- από 30.001 έως 50.000 ευρώ
- από 50.001 έως 70.000 ευρώ
- 70.001 ευρώ και άνω

B. Πολιτιστικός Τουρισμός

B1. Σε ποιο βαθμό επηρέασε την απόφασή σας να επισκεφθείτε τη Ρόδο η ιστορία και ο πολιτισμός του νησιού;

πάρα πολύ αρκετά μέτρια λίγο καθόλου

B2. Όταν είμαι σε διακοπές στη Ρόδο μου αρέσει να:

	πάρα πολύ	αρκετά	μέτρια	λίγο	καθόλου
Μαθαίνω για τα τοπικά έθιμα	☐	☐	☐	☐	☐
Μαθαίνω για τις παραδόσεις και τον πολιτισμό	☐	☐	☐	☐	☐
Επισκέπτομαι τα μουσεία και τα τοπικά αξιοθέατα	☐	☐	☐	☐	☐
Πηγαίνω σε συναυλίες και σε παραστάσεις θεάτρου	☐	☐	☐	☐	☐
Εξερευνώ το φυσικό περιβάλλον του νησιού	☐	☐	☐	☐	☐
Κάνω ηλιοθεραπεία και κολύμπι	☐	☐	☐	☐	☐
Δοκιμάζω την τοπική κουζίνα	☐	☐	☐	☐	☐
Αγοράζω τοπικά προϊόντα	☐	☐	☐	☐	☐
Απολαμβάνω τη νυχτερινή ζωή	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλο:	☐	☐	☐	☐	☐

B3. Ποια είναι τα πολιτιστικά στοιχεία της Ρόδου που σας ελκύουν περισσότερο; Παρακαλώ επιλέξτε μέχρι τρεις (3) επιλογές.

- Οι αρχαιολογικοί χώροι
- Τα μουσεία
- Τα ιστορικά μνημεία
- Τα τοπικά αξιοθέατα
- Οι παραδοσιακοί οικισμοί
- Τα θρησκευτικά μνημεία
- Οι συναυλίες, οι θεατρικές παραστάσεις και οι επιδείξεις παραδοσιακών χορών και τραγουδιών
- Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις, τα πανηγύρια, τα φεστιβάλ
- Άλλο:.....

B4. Κατά τη γνώμη σας είναι αναπτυγμένος ο πολιτιστικός τουρισμός στη Ρόδο;

πάρα πολύ αρκετά μέτρια λίγο καθόλου

B5. Πιστεύετε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός βοηθά στην ευρύτερη ανάπτυξη της Ρόδου ως τουριστικού προορισμού;

πάρα πολύ αρκετά μέτρια λίγο καθόλου

B6. Με ποιον τρόπο θεωρείτε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός έχει συμβάλει στην ανάπτυξη της Ρόδου ως τουριστικού προορισμού;

Οικονομικά Πολιτιστικά Κοινωνικά Περιβαλλοντικά

B7. Πιστεύετε ότι ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις;

Ναι, πάρα πολύ Ναι, αρκετά Ναι, μέτρια Ναι, λίγο Όχι, καθόλου

Εάν απαντήσατε όχι στην προηγούμενη ερώτηση, παρακαλώ προχωρήστε στην ερώτηση B8.

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, τι είδους θα είναι αυτές οι αρνητικές επιπτώσεις; Παρακαλώ σημειώστε έως δύο (2) επιλογές.

- Οικονομικές
  - Πολιτιστικές
  - Η ταυτότητα της περιοχής θα τροποποιηθεί
  - Το παραδοσιακό στοιχείο της περιοχής θα χαθεί
  - Αλλοιώσεις στους αρχαιολογικούς χώρους και στα λοιπά αξιοθέατα
  - Υποβάθμιση της τοπικής αρχιτεκτονικής και του τοπικού χρώματος
  - Απώλεια πόρων λόγω της χρήσης τους (για παράδειγμα καταστροφές στα μνημεία)
  - Μείωση της ικανοποίησης που προσφέρει η κατανάλωσή τους λόγω υποβάθμισης του συμβολισμού ή των χαρακτηριστικών τους ή της αδυναμίας ουσιαστικής απόλαυσής τους (για παράδειγμα λόγω παρουσίας μεγάλου αριθμού επισκεπτών)
  - Επιπτώσεις που προκύπτουν από την ανάγκη εξυπηρέτησης των επισκεπτών
  - Όλα τα παραπάνω
  - Άλλες επιπτώσεις
- .....

B8. Έχετε ποτέ επισκεφθεί τουριστικούς προορισμούς αποκλειστικά για να γνωρίσετε τον πολιτισμό τους;

Ναι Όχι

B9. Ποιος θα λέγατε ότι είναι υπεύθυνος για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στη Ρόδο;

	πάρα πολύ	αρκετά	μέτρια	λίγο	καθόλου
Το κράτος	☐	☐	☐	☐	☐
Οι τοπικές Αρχές	☐	☐	☐	☐	☐
Ο ντόπιος πληθυσμός	☐	☐	☐	☐	☐
Οι ταξιδιωτικοί πράκτορες	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλος υπεύθυνος	☐	☐	☐	☐	☐

B10. Πιστεύετε ότι οι τοπικές Αρχές έχουν επενδύσει στον τομέα του πολιτιστικού τουρισμού;

πάρα πολύ αρκετά μέτρια λίγο καθόλου

B11. Ποιες ειδικές ή εναλλακτικές μορφές τουρισμού πιστεύετε ότι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν καλύτερα στη Ρόδο;

	πάρα πολύ	αρκετά	μέτρια	λίγο	καθόλου
Θρησκευτικός Τουρισμός	☐	☐	☐	☐	☐
Τουρισμός Αναψυχής	☐	☐	☐	☐	☐
Τουρισμός Νεόνυμφων	☐	☐	☐	☐	☐
Ιατρικός Τουρισμός	☐	☐	☐	☐	☐
Ιαματικός Τουρισμός	☐	☐	☐	☐	☐
Αγροτουρισμός	☐	☐	☐	☐	☐
Γαστρονομικός Τουρισμός	☐	☐	☐	☐	☐
Αρχαιολογικός Τουρισμός	☐	☐	☐	☐	☐
Συνεδριακός Τουρισμός	☐	☐	☐	☐	☐
Αθλητικός Τουρισμός	☐	☐	☐	☐	☐
Μαθητικός - Εκπαιδευτικός Τουρισμός	☐	☐	☐	☐	☐
Αθλητικός Τουρισμός	☐	☐	☐	☐	☐
Φυσιολατρικός - Περιπατητικός Τουρισμός	☐	☐	☐	☐	☐
Τουρισμός Τρίτης Ηλικίας	☐	☐	☐	☐	☐
Θαλάσσιος Τουρισμός	☐	☐	☐	☐	☐
Όλα τα παραπάνω	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλες μορφές	☐	☐	☐	☐	☐

B12. Τι νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει στο μέλλον ή να βελτιωθεί;

	πάρα πολύ	αρκετά	μέτρια	λίγο	καθόλου
Υποδομές	☐	☐	☐	☐	☐
Προώθηση - Διαφήμιση	☐	☐	☐	☐	☐
Πολιτιστικά αξιοθέατα	☐	☐	☐	☐	☐
Εκδηλώσεις, δραστηριότητες	☐	☐	☐	☐	☐
Χορηγίες, παροχή βοήθειας	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλο:	☐	☐	☐	☐	☐

B13. Πώς εξερευνάτε συνήθως πολιτιστικά ένα μέρος;

	πάρα πολύ	αρκετά	μέτρια	λίγο	καθόλου
Μαθαίνω για τα τοπικά έθιμα	☐	☐	☐	☐	☐
Μαθαίνω για τις παραδόσεις και τον πολιτισμό	☐	☐	☐	☐	☐
Επισκέπτομαι τα μουσεία και τα τοπικά αξιοθέατα	☐	☐	☐	☐	☐
Πηγαίνω σε συναυλίες και σε παραστάσεις θεάτρου	☐	☐	☐	☐	☐
Εξερευνώ το φυσικό περιβάλλον	☐	☐	☐	☐	☐
Πηγαίνω στις τοπικές πολιτιστικές εκδηλώσεις	☐	☐	☐	☐	☐
Δοκιμάζω την τοπική κουζίνα	☐	☐	☐	☐	☐
Αγοράζω τοπικά προϊόντα	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλο	☐	☐	☐	☐	☐

Γ. Αρχαιολογικός τουρισμός- Αρχαιολογικά Πάρκα**Γ1. Γνωρίζετε την έννοια του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*;**Ναι Όχι **Εάν απαντήσατε όχι στην προηγούμενη ερώτηση, παρακαλώ προχωρήστε στην ερώτηση Γ2.****Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζει τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικός τουρισμός*;**

	πάρα πολύ	αρκετά	μέτρια	λίγο	καθόλου
Επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους	☐	☐	☐	☐	☐
Επισκέψεις σε μουσεία	☐	☐	☐	☐	☐
Επισκέψεις σε ιστορικά μνημεία	☐	☐	☐	☐	☐
Επισκέψεις σε πολιτιστικά αξιοθέατα	☐	☐	☐	☐	☐
Αποτελεί μία ειδική ή εναλλακτική μορφή τουρισμού	☐	☐	☐	☐	☐
Συνδυάζεται με τον περιβαλλοντικό τουρισμό	☐	☐	☐	☐	☐
Είναι υποκατηγορία του πολιτιστικού τουρισμού	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλο	☐	☐	☐	☐	☐

Γ2. Γνωρίζετε τι είναι ένα αρχαιολογικό πάρκο; Ναι Όχι

Εάν απαντήσατε όχι στην προηγούμενη ερώτηση, παρακαλώ προχωρήστε στην ερώτηση Γ7.

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, ποια από τα παρακάτω προσεγγίζουν τη δική σας κατανόηση του όρου *αρχαιολογικό πάρκο*;

	πάρα πολύ	αρκετά	μέτρια	λίγο	καθόλου
Σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων	☐	☐	☐	☐	☐
Σύμπλεγμα αρχαιολογικών μνημείων	☐	☐	☐	☐	☐
Σύμπλεγμα αρχαιολογικών ιστορικών τόπων	☐	☐	☐	☐	☐
Σύμπλεγμα αρχαιολογικών μουσείων	☐	☐	☐	☐	☐
Σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων και μουσείων	☐	☐	☐	☐	☐
Εθνικός και <i>οικουμενικός</i> τόπος αναφοράς, πολιτισμού και μνήμης	☐	☐	☐	☐	☐
Σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων οι οποίοι προσφέρουν στον επισκέπτη τη δυνατότητα της άμεσης επαφής με τα μνημεία στον φυσικό τους χώρο	☐	☐	☐	☐	☐
Σύμπλεγμα «υπαίθριων μουσείων»	☐	☐	☐	☐	☐
Ανοιχτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων	☐	☐	☐	☐	☐
Σύνολο μνημείων ή ένας ευρύτερος αρχαιολογικός χώρος, συχνά συνδυαζόμενος με το περιβάλλον τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλο	☐	☐	☐	☐	☐

Γ3. Πιστεύετε ότι ένα αρχαιολογικό πάρκο στη Ρόδο θα έχει όφελος για την τοπική οικονομία;

πάρα πολύ αρκετά μέτρια λίγο καθόλου

Γ4. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στο νησί της Ρόδου;

	πάρα πολύ	αρκετά	μέτρια	λίγο	καθόλου
Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων	☐	☐	☐	☐	☐
Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών μνημείων	☐	☐	☐	☐	☐
Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών ιστορικών τόπων	☐	☐	☐	☐	☐
Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών μουσείων	☐	☐	☐	☐	☐
Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων και μουσείων	☐	☐	☐	☐	☐
Το σύμπλεγμα <i>υπαίθριων μουσείων</i>	☐	☐	☐	☐	☐
Οι ανοιχτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων	☐	☐	☐	☐	☐
Το γενικότερο σύνολο των μνημείων συνδυαζόμενο με το περιβάλλον τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους	☐	☐	☐	☐	☐
Η ευκολία πρόσβασης στην περιοχή	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλο	☐	☐	☐	☐	☐

Γ5. Γνωρίζετε εάν η Ρόδος διαθέτει αρχαιολογικά πάρκα; Ναι Όχι

Εάν απαντήσατε όχι στην προηγούμενη ερώτηση, παρακαλώ προχωρήστε στην ερώτηση Γ6.

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, παρακαλώ σημειώστε κάποιο ή κάποια από αυτά.

- 1.....
- 2.....
- 3.....

Γ6. Έχετε επισκεφθεί αρχαιολογικά πάρκα στο παρελθόν σε άλλους τουριστικούς προορισμούς;

Ναι Όχι

Γ7. Γνωρίζετε την ύπαρξη της γεωγραφικής αρχαιολογικής θέσης της Κυμισάλας στη Ρόδο;

Ναι Όχι

Εάν απαντήσατε όχι στην προηγούμενη ερώτηση, παρακαλώ απαντήστε στις ερωτήσεις της ενότητας Δ.

Εάν απαντήσατε ναι στην προηγούμενη ερώτηση, παρακαλώ συνεχίστε να απαντάτε στα επόμενα υποερωτήματα της ενότητας Γ.

Γ8. Εάν απαντήσατε ναι στην ερώτηση Γ7, την έχετε επισκεφθεί;

Ναι Όχι

Γ9. Πιστεύετε ότι ένα αρχαιολογικό πάρκο στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας στη Ρόδο θα έχει όφελος για την τοπική οικονομία;

πάρα πολύ αρκετά μέτρια λίγο καθόλου

Γ10. Τι θα σας ενδιέφερε περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας στη Ρόδο;

	πάρα πολύ	αρκετά	μέτρια	λίγο	καθόλου
Το σύμπλεγμα αρχαιολογικών χώρων, μνημείων, ιστορικών τόπων της Κυμισάλας	☐	☐	☐	☐	☐
Το αρχαιολογικό μουσείο της Κυμισάλας	☐	☐	☐	☐	☐
Το σύμπλεγμα <i>υπαίθριων μουσείων</i> της Κυμισάλας	☐	☐	☐	☐	☐
Οι ανοιχτοί χώροι ποικίλων διαστάσεων της Κυμισάλας	☐	☐	☐	☐	☐
Το γενικότερο σύνολο των μνημείων συνδυαζόμενο με το περιβάλλον τοπίο της Κυμισάλας	☐	☐	☐	☐	☐
Η ευκολία πρόσβασης στην περιοχή της Κυμισάλας	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλο	☐	☐	☐	☐	☐

Γ11. Ποιες δράσεις θα σας ενδιέφεραν περισσότερο εάν επισκεπτόσαστε ένα αρχαιολογικό πάρκο στη γεωγραφική αρχαιολογική θέση της Κυμισάλας στη Ρόδο;

	πάρα πολύ	αρκετά	μέτρια	λίγο	καθόλου
Η μουσειακή εκπαίδευση η οποία μπορεί να αναπτυχθεί μέσω του ιστορικού τόπου της Κυμισάλας	☐	☐	☐	☐	☐
Οι δράσεις στις οποίες μπορεί να συμμετέχει ο επισκέπτης κατά την επίσκεψή του στο σύμπλεγμα των αρχαιολογικών χώρων, των μνημείων και των ιστορικών τόπων της Κυμισάλας	☐	☐	☐	☐	☐
Η επίσκεψη σε υπαίθριο μουσείο στον αρχαιολογικό χώρο της Κυμισάλας	☐	☐	☐	☐	☐
Οι περιπατητικές διαδρομές στους ενοποιημένους χώρους της Κυμισάλας (Ακρόπολη, Νεκρόπολη, Οικισμός)	☐	☐	☐	☐	☐
Η παρακολούθηση πολιτιστικών εκδηλώσεων, ημερίδων και συνεδρίων σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο	☐	☐	☐	☐	☐
Τα προγράμματα πολιτισμικής και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης για τους μαθητές	☐	☐	☐	☐	☐
Η περιήγηση στον βιότοπο της Κυμισάλας και η εξοικείωση με τη σπάνια χλωρίδα και πανίδα της	☐	☐	☐	☐	☐
Η συμμετοχή των επισκεπτών σε ανασκαφικές και σε περιβαλλοντικές δράσεις	☐	☐	☐	☐	☐
Η συμμετοχή των επισκεπτών σε βιωματικές δραστηριότητες που στόχο έχουν την κατανόηση του τρόπου ζωής της εποχής εκείνης	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλο:	☐	☐	☐	☐	☐

Δ. Γνώσεις για το περιβάλλον

Δ1. Παρακαλώ, γράψτε δυο λέξεις ή φράσεις που σας έρχονται στο μυαλό όταν ακούτε τη λέξη περιβάλλον.

1.....
2.....

Δ2. Παρακαλώ, γράψτε δυο λέξεις ή φράσεις που σας έρχονται στο μυαλό όταν ακούτε τις λέξεις *αειφόρος τουριστική ανάπτυξη*.

1.....
2.....

Δ3. Παρακαλώ, γράψτε δυο περιβαλλοντικά προβλήματα που κατά τη γνώμη σας έχει το νησί της Ρόδου.

1.....
2.....

Δ4. Ποια από τα παρακάτω περιβαλλοντικά προβλήματα θεωρείτε ότι είναι τα πιο σημαντικά; Παρακαλώ επιλέξτε έως τρεις (3) επιλογές.

Κλιματική αλλαγή	☐
Επίδραση στη χλωρίδα και στην πανίδα	☐
Ατμοσφαιρική ρύπανση	☐
Ηχορύπανση	☐
Αυθαίρετη δόμηση	☐
Μόλυνση των θαλασσών	☐
Καταστροφή των δασών	☐
Μόλυνση από απορρίμματα και απόβλητα	☐
Υποβάθμιση βιοτόπων και υδάτινων οικοσυστημάτων	☐
Άλλο	☐
.....	

Δ5. Πώς κρίνετε την ενημέρωσή σας σε περιβαλλοντικά θέματα;

άριστη αρκετά καλή μέτρια λιγοστή μη ικανοποιητική

Εάν απαντήσατε ναι στην ερώτηση Γ7, παρακαλώ απαντήστε στην ερώτηση Δ6 αλλιώς εάν επιθυμείτε, απαντήστε στην ερώτηση Δ7.

Δ6. Πώς μπορεί η δημιουργία ενός αρχαιολογικού πάρκου στην Κυμισάλα να συμβάλει στην προστασία του περιβάλλοντος χώρου της;

	πάρα πολύ	αρκετά	μέτρια	λίγο	καθόλου
Θ' αξιοποιήσει και θα διατηρήσει τους πολιτιστικούς και τους περιβαλλοντικούς πόρους της περιοχής	☐	☐	☐	☐	☐
Θ' αναπτύξει την περιοχή στο πλαίσιο των αρχών της αειφορίας	☐	☐	☐	☐	☐
Θα διατηρήσει και θ' αναπτύξει σημαντικά την περιοχή που σε άλλη περίπτωση θα μπορούσε να οδηγηθεί σε οικολογική καταστροφή από άλλες χρήσεις	☐	☐	☐	☐	☐
Θα βελτιώσει την περιβαλλοντική ποιότητα της περιοχής	☐	☐	☐	☐	☐
Θ' αυξήσει την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής της Κυμισάλας	☐	☐	☐	☐	☐
Θα δώσει την ευκαιρία στους επισκέπτες και στους ντόπιους κατοίκους να βιώσουν άμεσα την εμπειρία του φυσικού περιβάλλοντος	☐	☐	☐	☐	☐
Άλλο	☐	☐	☐	☐	☐

Παράρτημα 3: Πίνακες αξιοπιστίας και εσωτερικής συνάφειας

Reliability, Scale: ALL VARIABLES

Case Processing Summary

Cases	N	%
Valid	5	,5
Excluded ^a	995	99,5
Total	1000	100,0

a. List wise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,816	52

Item Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
B1	2,40	,548	5
B2_1	2,00	1,414	5
B2_2	1,80	,447	5
B2_3	2,00	,707	5
B2_4	2,60	1,517	5
B2_5	1,80	,447	5

B2_6	1,80	,837	5
B2_7	1,80	,837	5
B2_8	2,20	,447	5
B2_9	2,20	,837	5
B4	3,20	1,304	5
B5	2,60	1,517	5
B6_1	1,80	,447	5
B6_2	1,40	,548	5
B6_3	1,20	,447	5
B6_4	1,80	,447	5
B7	3,00	,707	5
B9_1	1,20	,447	5
B9_2	1,60	,548	5
B9_3	2,20	,447	5
B9_4	2,40	,894	5
B10	3,60	1,342	5
B11_1	2,40	1,517	5
B11_2	1,80	,837	5
B11_3	2,00	,000	5
B11_4	2,00	,707	5
B11_5	2,00	,707	5
B11_6	2,00	,707	5
B11_7	2,00	,707	5
B11_8	1,60	,894	5

B11_9	2,20	1,095	5
B11_10	1,80	,837	5
B11_11	2,00	,707	5
B11_12	2,60	1,342	5
B11_13	2,40	1,140	5
B11_14	2,20	1,304	5
B11_15	2,60	1,140	5
B12_1	1,20	,447	5
B12_2	1,80	,447	5
B12_3	1,80	,837	5
B12_4	2,00	,707	5
B12_5	2,00	,707	5
B12_6_other	2,00	,707	5
B13_1	1,40	,894	5
B13_2	2,00	,707	5
B13_3	2,20	,837	5
B13_4	1,80	,837	5
B13_5	2,40	,548	5
B13_6	2,40	,548	5
B13_7	2,20	,447	5
B13_8	2,40	,548	5
B13_9_other	2,40	,548	5

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
B1	105,80	173,700	,984	,802
B2_1	106,20	190,700	-,115	,830
B2_2	106,40	182,800	,430	,812
B2_3	106,20	178,700	,476	,809
B2_4	105,60	171,800	,355	,811
B2_5	106,40	182,800	,430	,812
B2_6	106,40	170,300	,788	,800
B2_7	106,40	170,300	,788	,800
B2_8	106,00	194,000	-,482	,824
B2_9	106,00	181,000	,289	,813
B4	105,00	191,500	-,139	,829
B5	105,60	192,800	-,164	,834
B6_1	106,40	184,300	,305	,814
B6_2	106,80	185,200	,181	,815
B6_3	107,00	193,500	-,442	,823
B6_4	106,40	184,300	,305	,814
B7	105,20	187,700	,000	,819
B9_1	107,00	193,500	-,442	,823
B9_2	106,60	177,800	,691	,807
B9_3	106,00	192,500	-,363	,822

B9_4	105,80	197,200	-,390	,830
B10	104,60	188,300	-,052	,827
B11_1	105,80	226,700	-,893	,862
B11_2	106,40	185,300	,097	,817
B11_3	106,20	188,200	,000	,817
B11_4	106,20	177,700	,530	,808
B11_5	106,20	177,700	,530	,808
B11_6	106,20	174,700	,695	,804
B11_7	106,20	174,700	,695	,804
B11_8	106,60	175,300	,511	,806
B11_9	106,00	167,500	,688	,799
B11_10	106,40	170,800	,764	,800
B11_11	106,20	174,700	,695	,804
B11_12	105,60	154,800	,947	,785
B11_13	105,80	163,200	,814	,794
B11_14	106,00	156,500	,920	,787
B11_15	105,60	181,800	,166	,817
B12_1	107,00	194,000	-,482	,824
B12_2	106,40	182,800	,430	,812
B12_3	106,40	173,800	,621	,804
B12_4	106,20	174,200	,723	,803
B12_5	106,20	174,200	,723	,803
B12_6_other	106,20	174,200	,723	,803
B13_1	106,80	197,200	-,390	,830

B13_2	106,20	187,700	,000	,819
B13_3	106,00	169,000	,850	,798
B13_4	106,40	172,300	,692	,802
B13_5	105,80	188,200	-,020	,818
B13_6	105,80	186,700	,080	,817
B13_7	106,00	182,500	,455	,812
B13_8	105,80	188,200	-,020	,818
B13_9_other	105,80	188,200	-,020	,818

Reliability, Scale: ALL VARIABLES

Case Processing Summary

Cases	N	%
Valid	2	,2
Excluded ^a	998	99,8
Total	1000	100,0

a. List wise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,751	47

Item Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
C1a_1	1,50	,707	2
C1a_2	1,50	,707	2
C1a_3	1,50	,707	2
C1a_4	2,00	,000	2
C1a_5	2,00	,000	2
C1a_6	1,50	,707	2
C1a_7	3,00	1,414	2
C1a_8	3,00	1,414	2
C2a_1	2,00	,000	2
C2a_2	2,00	,000	2
C2a_3	2,00	,000	2
C2a_4	2,00	,000	2
C2a_5	2,00	,000	2
C2a_6	2,50	,707	2
C2a_7	1,50	,707	2
C2a_8	2,50	,707	2
C2a_9	2,00	,000	2
C2a_10	2,50	,707	2
C2a_11	2,50	,707	2
C3	1,50	,707	2
C4_1	2,00	,000	2

C4_2	2,00	,000	2
C4_3	1,50	,707	2
C4_4	1,50	,707	2
C4_5	1,50	,707	2
C4_6	2,50	,707	2
C4_7	3,00	1,414	2
C4_8	3,00	1,414	2
C4_9	1,50	,707	2
C4_10	3,00	1,414	2
C10_1	2,00	,000	2
C10_2	2,50	,707	2
C10_3	2,50	,707	2
C10_4	2,50	,707	2
C10_5	1,50	,707	2
C10_6	2,00	,000	2
C10_7	2,50	,707	2
C11_1	2,00	,000	2
C11_2	1,50	,707	2
C11_3	2,50	,707	2
C11_4	2,00	,000	2
C11_5	3,00	1,414	2
C11_6	2,00	,000	2
C11_7	2,00	,000	2
C11_8	2,50	,707	2

C11_9	2,50	,707	2
C11_10	3,00	1,414	2

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
C1a_1	99,50	112,500	-1,000	,791
C1a_2	99,50	112,500	-1,000	,791
C1a_3	99,50	112,500	-1,000	,791
C1a_4	99,00	98,000	,000	,751
C1a_5	99,00	98,000	,000	,751
C1a_6	99,50	112,500	-1,000	,791
C1a_7	98,00	72,000	1,000	,681
C1a_8	98,00	72,000	1,000	,681
C2a_1	99,00	98,000	,000	,751
C2a_2	99,00	98,000	,000	,751
C2a_3	99,00	98,000	,000	,751
C2a_4	99,00	98,000	,000	,751
C2a_5	99,00	98,000	,000	,751
C2a_6	98,50	84,500	1,000	,714
C2a_7	99,50	112,500	-1,000	,791
C2a_8	98,50	84,500	1,000	,714
C2a_9	99,00	98,000	,000	,751

C2a_10	98,50	84,500	1,000	,714
C2a_11	98,50	84,500	1,000	,714
C3	99,50	112,500	-1,000	,791
C4_1	99,00	98,000	,000	,751
C4_2	99,00	98,000	,000	,751
C4_3	99,50	112,500	-1,000	,791
C4_4	99,50	112,500	-1,000	,791
C4_5	99,50	112,500	-1,000	,791
C4_6	98,50	84,500	1,000	,714
C4_7	98,00	72,000	1,000	,681
C4_8	98,00	72,000	1,000	,681
C4_9	99,50	112,500	-1,000	,791
C4_10	98,00	72,000	1,000	,681
C10_1	99,00	98,000	,000	,751
C10_2	98,50	84,500	1,000	,714
C10_3	98,50	84,500	1,000	,714
C10_4	98,50	84,500	1,000	,714
C10_5	99,50	112,500	-1,000	,791
C10_6	99,00	98,000	,000	,751
C10_7	98,50	84,500	1,000	,714
C11_1	99,00	98,000	,000	,751
C11_2	99,50	112,500	-1,000	,791
C11_3	98,50	84,500	1,000	,714
C11_4	99,00	98,000	,000	,751

C11_5	98,00	72,000	1,000	,681
C11_6	99,00	98,000	,000	,751
C11_7	99,00	98,000	,000	,751
C11_8	98,50	84,500	1,000	,714
C11_9	98,50	84,500	1,000	,714
C11_10	98,00	72,000	1,000	,681

Reliability, Scale: ALL VARIABLES

Case Processing Summary

Cases	N	%
Valid	10	1,0
Excluded ^a	990	99,0
Total	1000	100,0

a. Listwise deletion based on all variables in the procedure.

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	N of Items
,830	7

Item Statistics

	Mean	Std. Deviation	N
D6_1	1,60	,699	10
D6_2	1,80	,632	10
D6_3	1,70	,675	10
D6_4	2,00	1,155	10
D6_5	1,90	,994	10
D6_6	2,00	1,054	10
D6_7	1,80	,632	10

Item-Total Statistics

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
D6_1	11,20	15,067	,442	,827
D6_2	11,00	15,111	,497	,821
D6_3	11,10	14,544	,574	,810
D6_4	10,80	13,289	,396	,853
D6_5	10,90	10,989	,907	,743
D6_6	10,80	11,289	,784	,768
D6_7	11,00	14,667	,596	,809

Παράρτημα 4:
Φωτογραφικό Υλικό

